

Universitat Autònoma de Barcelona

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquesta tesi queda condicionat a l'acceptació de les condicions d'ús establertes per la següent llicència Creative Commons: http://cat.creativecommons.org/?page_id=184

ADVERTENCIA. El acceso a los contenidos de esta tesis queda condicionado a la aceptación de las condiciones de uso establecidas por la siguiente licencia Creative Commons: <http://es.creativecommons.org/blog/licencias/>

WARNING. The access to the contents of this doctoral thesis it is limited to the acceptance of the use conditions set by the following Creative Commons license: <https://creativecommons.org/licenses/?lang=en>

Universitat Autònoma
de Barcelona

RECONSTRUCCIÓ DE FAMÍLIES DE LA PARRÒQUIA DE SANT JUST DESVERN (1509-1936)

Un estudi de demografia històrica

**TESI DOCTORAL
RAIMON MASDÉU I TÉRMENS**

**Director
ANTONI SIMON I TARRÉS**

Programa de doctorat en Història Comparada, Política i Social
Departament d'Història Moderna i Contemporània

Desembre 2015

**Universitat Autònoma
de Barcelona**

TESI DOCTORAL

**RECONSTRUCCIÓ DE FAMÍLIES DE LA PARRÒQUIA DE
SANT JUST DESVERN (1509-1936)**

UN ESTUDI DE DEMOGRAFIA HISTÒRICA

Raimon Masdéu i Térmens

2015

Programa de doctorat: Història Comparada, Política i Social

Departament d'Història Moderna i Contemporània

Tesi doctoral dirigida pel doctor Antoni Simon i Tarrés

Memòria presentada per optar al títol de doctor per la Universitat Autònoma de
Barcelona

Fotografia de la portada: can Ginestar, c. 1870 (AHMSJD. Fons de Gaspar Modolell i Modolell)

Fotografia de la contraportada: l'església de Sant Just Desvern des del carrer Bonavista a finals del segle XIX (AHMSJD)

*Els nostres avis varen mirar,
fa molts anys,
aquest mateix cel
d'hivern, alt i trist,...*

Salvador Espriu (1913-1985)

Per l'Oriol

Reconstruir v. tr. **1** Construir de nou. **2** Refer. **3** Reproduir (un esdeveniment, una escena, etc.) basant-se en elements coneguts o en hipòtesis possibles.

Família f. **1** Conjunt de persones unides per un estret parentiu, especialment el pare, la mare i els fills. **2** Totes les persones passades i presents d'una mateixa sang, descendents d'uns progenitors comuns.

Demografia f. Part de l'estadística que tracta tots els aspectes relacionats amb la població.

Història f. **1** Narració ordenada i verídica dels esdeveniments relatius a una persona, a un objecte, d'un succés, d'un afer. **2** Exposició sistemàtica dels esdeveniments que afecten un poble, una institució, una ciència, un art. **3** Obra que conté una tal narració o exposició, composta per un escriptor. **4** Ciència que s'ocupa de l'estudi d'aquests fets, com a conjunt de les actuacions de les persones en el passat, i de la narració d'aquestes actuacions.

Què és la demografia històrica? Què és una reconstrucció de famílies? Quin sentit té avui en dia, en l'era de la immediatesa del coneixement? Quin sentit té avui en dia una tasca feixuga, complexa i llarga, de la qual no en veiem uns resultats (que sempre seran provisionals) fins al cap de molt de temps? Què ens poden ensenyar les famílies del passat, de moltes de les quals no en tenim ni una trista fotografia que les il·lumini? On podem trobar, avui en dia, el seu llegat més enllà del nom en unes masies? Quina és la seva herència, ja sigui material o immaterial, en el món actual? Ens pot servir el "passat demogràfic" per aventurar, per especular, el "futur demogràfic"?

No és el meu propòsit donar una resposta clara i concisa a tots aquests interrogants; sí és la meva intenció, i ha sigut el meu esforç al llarg de quasi trenta anys, d'apropar-m'hi el màxim possible. Ara ha de ser el lector el que, quan arribi al final, faci la seva valoració. Aleshores serà el moment de saber si la lluita pel dia a dia de tants i tants anònims s'ha vist recompensada positivament. El meu paper haurà estat, únicament i exclusiva, d'intermediari entre les seves vides i els seus fruits...

[Institut d'Estudis Catalans; Diccionari Manual de la Llengua Catalana; Barcelona, 2000]

Tórtora f. Ocell de l'ordre dels columbiformes, de la família dels colúmbids, de 28 centímetres de llargada, plomatge gris, amb ales de color castany i negre per sobre, característic pel seu parrupeig (*Streptopelia turtur*).

El parrupeig de les tórtores del jardí de la rectoria de Sant Just Desvern em va acompanyar durant els molts matins i tardes de dissabte que vaig passar transcrivint i fotocopiant registres sacramentals, fa ja més de vint anys. Després, aquest so va desaparèixer de la meua vida i l'he retrobat fa poc, com si em volgués tornar a acompanyar al final d'aquest viatge...

[Institut d'Estudis Catalans; Diccionari Manual de la Llengua Catalana; Barcelona, 2000]

I. TAULA DEL CONTINGUT

Número de pàgina:

0	INTRODUCCIÓ	1
0.1	La demografia històrica	1
0.2	L'origen d'aquesta tesi	2
0.3	La genealogia	4
0.4	Crulai i Sant Just Desvern	4
0.5	Les reconstruccions de famílies a Catalunya	6
0.6	Agraïments	8
1	SANT JUST DESVERN	9
1.1	Presentació	9
1.2	Situació geogràfica i administrativa	9
1.3	Repàs històric	12
1.4	Vida econòmica, social i religiosa	20
1.4.1	Els masos santjustencs	23
1.5	Conclusions	35
2	LES FONTS DOCUMENTALS	39
2.1	Presentació	39
2.2	L'arxiu parroquial de Sant Just Desvern	40
2.3	Els llibres sacramentals: Inici i llacunes	44
2.3.1	Baptismes	46
2.3.2	Casaments	47
2.3.3	Enterraments	47
2.4	El registre civil	49
2.5	Els llibres sacramentals: Evolució del contingut de les actes	53
2.5.1	Baptismes	53
2.5.2	Casaments	56
2.5.3	Enterraments	59
2.5.4	Altres llibres: Confirmacions i testaments	62
2.6	Altres arxius eclesiàstics	64
2.7	L'arxiu històric municipal de Sant Just Desvern	66
2.7.1	Llistes nominatives	66
2.8	Buidatge i explotació de les partides sacramentals	68
2.8.1	Les fitxes de família	76
3	QUALITAT DE LES DADES	79
3.1	Presentació	79
3.2	Els registres parroquials: Crítica	79
3.2.1	La veracitat de les dades	80
3.2.2	La informació que ens proporciona cada partida	87
3.2.3	El registre dels actes sacramentals	96
3.3	Els registres parroquials de Sant Just Desvern: Grau de fiabilitat	100
3.3.1	Una omisió selectiva: Els batejats d'urgència	102
3.3.2	Una omisió fortuïta: Els infants omesos	104
3.3.3	Una omisió sistemàtica: Les defuncions d'albats	108
3.4	Conclusions	114

4 L'EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ	117
4.1 Presentació	117
4.2 Evolució de la població santjustenca	119
4.3 Grans línies d'evolució	128
4.3.1 Els naixements	128
4.3.2 Els casaments	131
4.3.3 Les defuncions	132
4.4 Taxes brutes de natalitat, mortalitat i nupcialitat	139
4.5 Estructura de la població	143
4.6 Conclusions: Assaig de cronologia	148
5 LA COMPOSICIÓ DE LES LLARS	149
5.1 Presentació	149
5.2 Padrons i censos	150
5.3 La composició de les llars	156
5.4 Els grans grups d'edats	162
5.5 L'alfabetització	163
6 LES FITXES DE FAMÍLIA. ELS NAIXEMENTS	175
6.1 Presentació	175
6.2 Les fitxes de família	177
6.3 Els naixements. Moviment estacional	184
6.4 Els naixements. Índex de masculinitat	188
6.5 Naixements de pares desconeguts i nens abandonats	189
6.6 Relació entre naixements legítims i matrimonis	191
6.7 Els naixements. Parts múltiples	191
7 ELS CASAMENTS	193
7.1 Presentació	193
7.2 Moviment estacional	195
7.3 L'estat civil dels cònjuges en el moment del casament	197
7.4 Primers matrimonis	200
7.5 Edat al primer matrimoni	206
7.6 Matrimonis successius	211
7.6.1 Freqüència dels matrimonis successius segons l'edat d'enviduar	214
7.6.2 Avaluació dels matrimonis successius perduts	220
7.6.3 Interval entre la data d'enviduar i la data del matrimoni successiu	221
7.7 Freqüència del celibat definitiu	222
7.8 Els matrimonis consanguinis i afins	224
8 L'ESTUDI DE LES FAMÍLIES	227
8.1 Presentació	227
8.2 Explotació de les fitxes familiars	228
8.3 Família acabada vs. família completa	230
8.4 Distribució de les famílies segons el nombre de fills	235
8.4.1 Dimensió final de les famílies acabades	236
8.4.2 Dimensió final de les famílies completes	237
8.4.3 Mitjana de fills per família	239
8.5 Temps de constitució de la família	240

8.6 Edat a l'última maternitat	243
8.7 Infecunditat definitiva	244
8.8 Separació dels naixements	246
8.8.1 Càlcul dels intervals	247
8.8.2 Interval entre el casament i el primer naixement	247
8.8.3 Concepcions prematrimonials	248
8.8.4 Distribució de l'interval casament-primer naixement	251
8.8.5 Influència de l'edat al casament	254
8.8.6 Interval mig entre el matrimoni i el primer naixement	255
8.8.7 Intervals intergenèsics	258
8.8.8 Mortalitat infantil i interval entre dos naixements	264
8.9 Els matrimonis oberts (MA)	266
8.10 Conclusions	269
9 LA FECUNDITAT	271
9.1 Presentació	271
9.2 Les taxes de fecunditat	272
9.2.1 La fecundabilitat	275
9.2.2 Taxes de fecunditat aparent segons l'edat de la dona al ser mare	279
9.2.3 Taxes de fecunditat aparent segons la durada del matrimoni	282
9.2.4 Naixements inscrits i naixements perduts	286
9.2.5 Correcció dels primsenyats i dels nens declarats sense vida	287
9.2.6 Taxes de fecunditat corregida	287
9.3 Número de naixements per quinquenni	290
9.4 Utilització de les fitxes EC	293
9.4.1 Comparació amb les fitxes MC	296
9.5 Taxes per períodes	297
9.6 Càlcul de la descendència	301
9.6.1 Taxes per durada del matrimoni	301
9.6.2 Taxes per edat de la mare	302
9.6.3 Descendència completa i mitjana de fills per família completa	303
9.7 Interpretació dels resultats	305
10 LA MORTALITAT	309
10.1 Presentació	309
10.2 Cossos i albats	311
10.3 Moviment estacional	315
10.4 Mortalitat dels infants (menors de 15 anys)	318
10.4.1 Entrada i sortida d'observació	320
10.4.2 Llistes de confirmació	323
10.4.3 Mortalitat infantil	324
10.4.4 Mortalitat de nens menors de 5 anys	326
10.4.5 Mortalitat dels albats	326
10.4.6 Taxes de supervivència als 15 anys	329
10.4.7 Avaluació de les defuncions perdudes	334
10.4.8 Comparació de les distribucions d'intervals entre els naixements	335
10.4.9 Repetició dels noms dels infants	337
10.4.10 Correcció de defuncions perdudes i primsenyats	338
10.4.11 Infants de dida coneguts per la seva defunció	339

10.4.12 Mortalitat endògena, mortalitat exògena	340
10.5 Mortalitat dels adults	341
10.5.1 Regles i límits	342
10.5.2 Taula de mortalitat màxima	344
10.5.3 Taula de mortalitat mínima	344
10.5.4 Sortides d'observació	345
10.5.5 Mortalitat probable	345
10.5.6 Supervivència dels pares dels cònjuges	347
10.5.7 Defectes dels càlculs dels índexs de mortalitat	350
10.6 Conclusions	351
11 LA MOBILITAT	353
11.1 Presentació	353
11.2 Els cercles de relació	354
11.3 Una visió general sobre els casaments	355
11.3.1 Origen dels cònjuges	357
11.3.2 Residència anterior dels cònjuges	362
11.4 La immigració	366
11.4.1 La immigració occitana	371
11.4.2 La immigració pirinenca	376
11.4.3 La immigració peninsular	377
11.4.4 Origen dels difunts solters	378
11.5 Els desplaçaments accidentals: les fitxes EA	379
11.6 L'emigració	381
11.6.1 Les fitxes MA	382
11.6.2 L'emigració segons els censos i els padrons	386
12 CONCLUSIONS	389
12.1 Presentació	389
12.2 Un assaig de síntesi per a Catalunya	393
12.2.1 Les reconstruccions de famílies a Catalunya	395
12.2.2 La Catalunya rural i la Catalunya urbana	405
12.3 Els naixements	409
12.3.1 Moviment estacional de les concepcions	411
12.3.2 La ràtio de masculinitat	417
12.3.3 Els fills de pares desconeguts i els nadons abandonats	418
12.3.4 Els parts múltiples	422
12.3.5 La ràtio naixements/matrimonis	422
12.3.6 Els primsenyats	426
12.4 Els casaments	429
12.4.1 Moviment estacional dels casaments	433
12.4.2 Estat civil	435
12.4.3 Edat al primer casament	437
12.4.4 Matrimonis amb dispensa per consanguinitat o afinitat	440
12.4.5 Freqüència del celibat definitiu	442
12.4.6 Altres aspectes	444
12.5 Estudi de les famílies	444
12.5.1 Dimensió final de les famílies acabades	445
12.5.2 Dimensió final de les famílies completes	447

12.5.3 Edat de la mare a l'última maternitat	449
12.5.4 Les concepcions prematrimonials	450
12.5.5 L'interval protogenèsic	451
12.5.6 Els intervals intergenèsics	453
12.5.7 Altres aspectes	454
12.6 La fecunditat	455
12.6.1 La fecundabilitat	460
12.6.2 Altres aspectes	462
12.7 La mortalitat	462
12.7.1 Les crisis de mortalitat	465
12.7.2 Moviment estacional de la mortalitat	468
12.7.3 Mortalitat dels <i>albats</i>	473
12.7.4 Quocients de defunció dels <i>albats</i>	487
12.7.5 Mortalitat infantil	489
12.7.6 Altres aspectes	492
12.7.7 Conclusions sobre la mortalitat	492
12.8 La mobilitat	494
12.8.1 Origen dels cònjuges residents (cercle de relació diària)	495
12.8.2 La immigració <i>del Regne de França</i>	498
12.9 Resum Catalunya	503
12.9.1 Trets característics dels segles XVI i XVII	506
12.9.2 Trets característics del segle XVIII	511
12.9.3 Trets característics del segle XIX	516
12.9.4 Trets característics del primer terç del segle XX	519
12.10 Comparativa amb la resta de la península ibèrica i el continent europeu	521
12.11 Comentari final	526
13 BIBLIOGRAFIA	529

II. LLISTAT DE QUADRES

Número de pàgina:

1.	Baix Llobregat. Evolució de la població (segles XIV a XX)	16
2.	Nombre absolut de cognoms i d'infants per segles; nombre mig d'infants per cognom (1509-1900)	74
3.	Nombre d'infants per a cada cognom (1509-1900)	75
4.	Percentatges d'encert en les declaracions d'edat en el moment del matrimoni i de l'enterrament (1580-1900)	82
5.	Rang de matrimoni dels cònjuges (1580-1900)	91
6.	Origen i residència dels cònjuges (1580-1900)	92
7.	Infants omesos en famílies tancades tipus MC1 (1580-1900)	105
8.	Infants omesos en famílies tancades tipus MC2 (1580-1900)	105
9.	Distribució dels intervals intergenèsics per categories (1580-1900)	111
10.	Distribució mensual dels intervals intergenèsics per categories i per fraccions de sis mesos (1580-1900)	113
11.	Evolució de la població (1347-2001)	118
12.	Taxes brutes de natalitat, mortalitat i nupcialitat per cada 1.000 habitants (1718-1930)	140
13.	Evolució de la població segons les dades de padrons municipals i censos generals (1822-1860)	153
14.	Sant Just Desvern segons el padró municipal d'habitants de 1845	155
15.	Repartiment en percentatges segons la relació amb els caps de casa (1726, 1895 i 1936)	158
16.	Repartiment de les llars segons el nombre d'ocupants, en valor absoluts i en percentatges (1726, 1895 i 1936)	158
17.	Estructures de les llars (1726, 1895 i 1936)	160-161
18.	Estructures de les llars en percentatges (1726, 1895 i 1936)	161
19.	Divisió segons els grans grups d'edats en percentatges (1887-1936)	163
20.	L'alfabetització en valors absoluts i percentatges (1860)	165
21.	L'alfabetització en valors absoluts i percentatges (1877)	166
22.	L'alfabetització en valors absoluts i percentatges (1887)	167
23.	L'alfabetització en valors absoluts i percentatges (1900)	167
24.	L'alfabetització en valors absoluts i percentatges (1910)	168
25.	L'alfabetització en valors absoluts i percentatges (1920)	169
26.	L'alfabetització en valors absoluts i percentatges (1924)	170
27.	L'analfabetització segons el sexe i en percentatges (1924)	171
28.	Classificació de les fitxes familiars M segons el grau de coneixement de les dates de naixement i de defunció (1580-1900)	182
29.	Naixements de pares desconeguts i nadons abandonats (1509-1900)	190
30.	Naixements <i>legítims</i> i matrimonis (1580-1900)	191
31.	Classificació dels casaments segons l'estat matrimonial anterior dels cònjuges en percentatges (1580-1759)	198
32.	Classificació dels casaments segons l'estat matrimonial anterior dels cònjuges en percentatges (1760-1889)	198
33.	Classificació dels casaments segons l'estat matrimonial anterior dels cònjuges en percentatges (1890-1900)	198
34.	Repartiment de les edats exactes i les edats declarades segons tipus de fitxa de família i sexe (1580-1900)	203

35. Coneixement de la data de naixement (1580-1900)	205
36. Edats declarades al primer matrimoni; cònjuges solters (1838-1900)	207
37. Edat al primer matrimoni entre cònjuges solters (1580-1900)	208
38. Mitjana d'edat al primer matrimoni del conjunt de dones solteres casades amb homes solters (1580-1900)	211
39. Origen dels cònjuges vidus (1580-1900)	212
40. Residència dels cònjuges vidus (1580-1900)	213
41. Distribució dels matrimonis consanguinis i afins (1580-1900)	224
42. Relació entre famílies acabades i famílies completes (1580-1900)	232
43. Destí dels fills a la mort del primer cònjuge per períodes i en percentatges (1580-1900)	234
44. Mitjana de fills per família completa de les dones casades als 20-24 anys (1580-1899)	240
45. Distribució de les famílies acabades i les famílies completes (1580-1899)	242
46. Mitjana d'edat a l'última maternitat de les famílies completes (1580-1899)	244
47. Distribució de l'interval protogenèsic en percentatges entre les dones casades abans dels 20 anys i les casades als 20-24 anys (1580-1900)	255
48. Mitjana aparent i moda de l'interval protogenèsic en famílies tancades; dones casades als 20-24 anys (1760-1889)	256
49. Mitjana aparent, mediana i moda de l'interval protogenèsic en famílies tancades per segles (1600-1900)	258
50. Distribució de les famílies tancades per segles, segons l'edat de la dona al casament i segons el nombre de fills (1580-1899)	260
51. Mitjanes dels intervals intergenèsics (1580-1899)	261
52. Mitjanes dels intervals intergenèsics normals i dels intervals intergenèsics post decés segons el nombre de fills per família (1580-1899)	266
53. Distribució de les fitxes MA segons el coneixement de la data de naixement de la dona (1580-1900)	267
54. Taxes de fecunditat aparent per 1.000. Fitxes MC1 i MC2; totes les edats de les dones al casament agrupades (1580-1889)	280
55. Taxes de fecunditat aparent per 1.000 segons la durada de la unió. Totes les fitxes; totes les edats de les dones al casament agrupades (1580-1714)	286
56. Mitjana fills per família segons l'edat de la dona al casament i per períodes (1580-1899)	288
57. Edat a l'última maternitat segons l'edat de la dona al casament i per períodes (1580-1899)	288
58. Distribució del nombre de fills per quinquennis; dones casades als 20-24 anys (1580-1899)	291
59. Mitjana dels naixements per quinquennis; dones casades als 20-24 anys (1580-1899)	292
60. Distribució de les fitxes E (1552-1900)	294
61. Taxes de fecunditat aparent per 1.000 segons l'edat de la dona al ser mare; famílies EC1 i EC2	295
62. Taxes de fecunditat aparent per 1.000 segons l'edat de la dona (1895-1900)	300
63. Descendència completa segons l'edat de la mare, segons l'edat de la dona al casament i per períodes (1580-1889)	302
64. Descendència completa i mitjana de fills per família completa (1580-1900)	304
65. Defuncions d' <i>albats</i> i <i>cossos</i> en nombres absoluts i en percentatges, per període de cinquanta anys i per sexes (1573-1936)	313-314

66. Mortalitat infantil per cada 1.000 nascuts vius (1772-1900)	324
67. Mortalitat de menors de 5 anys per cada 1.000 nascuts vius (1772-1900)	326
68. Quocients de mortalitat dels <i>albats</i> per períodes de cinquanta anys (1573-1936)	327
69. Quocients de mortalitat aparent dels infants per 1.000; famílies tancades (1580-1900)	328
70. Taxes de supervivència per 1.000 als quinze anys (1580-1900)	331
71. Quocients aparents de mortalitat dels infants i taxa de supervivència als quinze anys; famílies tancades i obertes (1580-1900)	333
72. Quocients doblement corregits de mortalitat dels infants i taxa de supervivència als quinze anys; famílies tancades i obertes (1580-1900)	338
73. Valors absoluts i percentatges dels difunts segons l'estat civil i segons grups d'edats, per sexes i per períodes (1772-1900)	342
74. Supervivència dels pares dels cònjuges en el moment del casament (1580-1900)	348
75. Supervivència dels pares dels cònjuges nascuts i casats a la parròquia en el moment del casament (1580-1900)	349
76. Origen dels cònjuges en percentatges (1580-1900)	358
77. Cònjuges <i>estrangers</i> (1580-1900)	361
78. Residència dels cònjuges en percentatges (1580-1900)	363
79. Percentatges de cònjuges residents dins del cercle de relació diària, inclosos els residents a Sant Just Desvern (1580-1900)	364
80. Lloc de residència dels cònjuges combinat (1580-1900)	365
81. Nombre absolut i percentatge d'habitants no nascuts a la parròquia segons censos i padrons (1860-1936)	369
82. Percentatges dels immigrants procedents del cercle de relació diària per comarques segons diferents censos (1860-1936)	370
83. Cònjuges occitans (1580-1700)	372
84. Origen dels immigrants peninsulars no catalans per províncies (1920-1930)	378
85. Origen de les famílies EA amb un infant batejat (1580-1900)	380
86. Residència dels homes de les famílies EA amb un infant batejat (1580-1900)	381
87. Repartiment de les fitxes MA sense fills batejats; per segles. Valors absoluts i percentatges (1580-1899)	382
88. Origen i residència dels cònjuges casats amb no residents; valors absoluts i percentatges (1580-1899)	384
89. Cercles d'origen dels cònjuges per sexes i per períodes; valors absoluts i percentatges (1580-1899)	384
90. Lloc de destinació de les famílies incloses dins de les fitxes obertes (MA) en valors absoluts i percentatges (1580-1899)	386
91. Catalunya. Reconstruccions de famílies (1580-1919)	400
92. Catalunya. Ràtio naixements/matrimonis (1519-1935)	423
93. Catalunya. Estat civil dels cònjuges en el moment del casament (1565-1936)	436
94. Catalunya. Edat al primer casament per segles (1580-1935)	438
95. Catalunya. Celibat definitiu en percentatges (1700-1925)	443
96. Catalunya. Mitjana ponderada de fills per família acabada i per segles (1600-1900)	446
97. Catalunya. Mitjana ponderada de fills per família acabada (1800-1899)	447
98. Catalunya. Mitjana ponderada de fills de les famílies completes per segles i segons l'edat de la dona al casament (1600-1919)	448

Número de pàgina:

99. Catalunya. Edat a l'última maternitat (1600-1919)	449
100. Catalunya. Interval protogenèsic per segles segons l'edat de la dona al casament (1600-1900)	452
101. Catalunya. Intervals intergenèsics per segles segons l'edat de la dona al casament (1600-1800)	454
102. Catalunya. Percentatges de defuncions dels <i>albats</i> per segles (1500-1936)	482
103. Catalunya. Quocients de defunció dels <i>albats</i> per 1.000 habitants i per segles (1500-1936)	487
104. Catalunya. Quocients de mortalitat infantil per 1.000 habitants (1675-1936)	491
105. Catalunya. La immigració occitana (1547-1700)	501

III. LLISTAT DE GRÀFICS¹

Número de pàgina:

1. Distribució mensual dels intervals intergenèsics per categories i per fraccions de sis mesos (1580-1900)	113
2. Valors absoluts per decennis de naixements, matrimonis i defuncions (1501-1936)	129
3. Creixement vegetatiu per decennis (1501-1936)	129
4. Evolució dels naixements; dades brutes i mitjana mòbil de 7 anys (1509-1935)	130
5. Evolució dels casaments; dades brutes i mitjana mòbil de 7 anys (1580-1935)	131
6. Evolució de les defuncions; dades brutes i mitjana mòbil de 7 anys (1566-1935)	133
7. Piràmide d'edats segons el padró municipal de l'any 1895	145
8. Piràmide d'edats segons el padró municipal de l'any 1936	146
9. Mitjanes mòbils de 7 anys dels naixements, les defuncions i els casaments (1509-1936)	148
10. Estacionalitat de les concepcions (1509-1936)	185
11. Estacionalitat dels matrimonis (1580-1936)	196
12. Distribució percentual de les famílies acabades segons el nombre de fills (1580-1889)	236
13. Distribució percentual segons el nombre de fills de les famílies completes combinada amb l'edat de la mare al casament (1760-1889)	238
14. Mitjana de fills per família (1580-1899)	240
15. Distribució de l'interval protogenèsic en les famílies completes de dones casades als 20-24 anys (1580-1889)	252
16. Distribució en percentatges de l'interval protogenèsic (1550-1900)	253
17. Mitjanes dels intervals intergenèsics segons la dimensió final de les famílies de dones casades als 20-24 anys (1800-1899)	263
18. Percentatges de fecundabilitat acumulada (1580-1900)	277
19. Taxes de fecunditat aparent per 1.000. Fitxes MC1 i MC2; totes les edats de les dones al casament agrupades (1580-1889)	280
20. Taxes de fecunditat aparent per 1.000 segons l'edat de la dona al casament. Fitxes MC1 i MC2 (1580-1759)	281
21. Taxes de fecunditat aparent per 1.000 segons l'edat de la dona al casament. Fitxes MC1 i MC2 (1760-1889)	282
22. Taxes de fecunditat aparent per 1.000 segons la durada de la unió matrimonial; totes les edats al casament agrupades (1580-1899)	284
23. Taxes de fecunditat corregida per 1.000 segons la durada de la unió; dones casades als 20-24 anys (1580-1899)	289
24. Taxes de fecunditat corregida per 1.000 segons la durada de la unió; dones casades als 25-29 anys (1580-1899)	290
25. Taxes de fecunditat aparent per 1.000 segons l'edat de la dona al ser mare; fitxes EC i MC; totes les edats al casament agrupades (1550-1889)	296
26. Taxes de fecunditat corregida per 1.000 segons la durada de la unió; totes les edats al casament (1800-1894)	299

¹ S'ha inclòs l'etiqueta amb les dades en els casos en què ha estat possible una lectura correcta d'aquestes etiquetes. En els gràfics on no apareguin aquestes dades cal remetre's a l'apèndix estadístic corresponent.

27. Descendència completa segons la durada de la unió, segons l'edat de la dona al casament i per segles (1580-1900)	302
28. Estacionalitat de les defuncions dels <i>albats</i> (1573-1936)	316
29. Estacionalitat de les defuncions dels <i>cossos</i> (1573-1936)	317
30. Repartiment mensual de la mortalitat infantil (1580-1900)	340
31. Quocients de mortalitat adulta màxima probable per sexes (1760-1840)	346
32. Homes; quocients de mortalitat adulta màxima i mínima probable (1760-1840)	347
33. Sant Just Desvern i Catalunya. Evolució dels naixements (1509-1936)	410
34. Catalunya i Barcelona. Estacionalitat de les concepcions i dels baptismes segons el calendari agrícola (1460-1900)	414
35. Catalunya. Estacionalitat de les concepcions (1900-1936)	416
36. Catalunya. Evolució del percentatge d'expòsits en tres parròquies (1553-1825)	420
37. Catalunya. Estacionalitat dels baptismes dels infants nascuts fora del matrimoni i dels infants abandonats (1500-1900)	421
38. Catalunya. Ràtio naixements/matrimonis; coeficients de dispersió (segle XVI)	424
39. Catalunya. Ràtio naixements/matrimonis; coeficients de dispersió (segle XVII)	424
40. Catalunya. Ràtio naixements/matrimonis; coeficients de dispersió (segle XVIII)	424
41. Catalunya. Ràtio naixements/matrimonis; coeficients de dispersió (segle XIX)	424
42. Catalunya. Evolució de la ràtio baptismes/matrimonis any per any (1591-1870)	425
43. Catalunya. Evolució dels matrimonis (1566-1899)	431
44. Catalunya. Estacionalitat dels matrimonis (1547-1936)	434
45. Catalunya. Fecunditat segons l'edat de la dona al casament i l'edat de la dona al tenir els fills; dones casades abans dels 20 anys (1580-1919)	457
46. Catalunya. Fecunditat segons l'edat de la dona al casament i l'edat de la dona al tenir els fills; dones casades entre els 20 i els 24 anys (1580-1919)	457
47. Catalunya. Fecunditat segons l'edat de la dona al casament i l'edat de la dona al tenir els fills; dones casades entre els 25 i els 29 anys (1580-1919)	458
48. Catalunya. Fecunditat segons l'edat de la dona al casament i l'edat de la dona al tenir els fills; dones casades més grans de 29 anys (1580-1919)	458
49. Catalunya. Percentatges de fecundabilitat acumulada (1580-1935)	461
50. Catalunya. Evolució de la mortalitat; mitjana anual i mitjana mòbil de 7 anys (1572-1920)	466
51. Catalunya. Estacionalitat de la mortalitat (1500-1900)	469
52. Catalunya. Estacionalitat secular de la mortalitat dels <i>albats</i> (1500-1936)	471
53. Catalunya. Estacionalitat de la mortalitat agrupada (1551-1936)	472
54. Catalunya. Evolució del percentatge de defuncions dels <i>albats</i> per decennis (1550-1936)	484

IV. LLISTAT D'ABREVIATURES

abr.	Abril
ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó
ACB	Arxiu de la Catedral de Barcelona
ADB	Arxiu Diocesà de Barcelona
ag.	Agost
AHCB	Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
AHMSJD	Arxiu Històric Municipal de Sant Just Desvern
APSJD	Arxiu Parroquial de Sant Just Desvern
BN	Biblioteca Nacional (Madrid)
BP	Biblioteca de Palacio (Madrid)
c.	<i>circa</i>
CED	Centre d'Estudis Demogràfics
CELADE	Centro Latinoamericano de Demografía
D. G.	Dirección General
des.	Desembre
f.	Femení
feb.	Febrer
gen.	Gener
IEG	Institut d'Estudis Gironins
I. G. E.	Instituto Geográfico y Estadístico
ICC	Institut Cartogràfic de Catalunya
IDESCAT	Institut d'Estadística de Catalunya
INED	Institut National d'Études Démographiques
IPAC	Inventari del Patrimoni Arquitectònic Català
jul.	Juliol
nov.	Novembre
oct.	Octubre
PDF	Portable Document Format
PUF	Presses Universitaires de France
SCGHSVN	Societat Catalana de Genealogia, Heràldica, Sigil·lografia, Vexil·lologia i Nobilià- ria
set.	Setembre
UAB	Universitat Autònoma de Barcelona
UB	Universitat de Barcelona
v. tr.	Verb transitiu

V. ÍNDEX APÈNDIX ESTADÍSTIC²

Capítol 01 Sant Just Desvern:

- Evolució de la població al Baix Llobregat (segles XIV-XX)
- Presència d'artesans i serveis (1550-1800)

Capítol 02 Les fonts documentals:

- Evolució del contingut de les actes de baptisme (1510-1690)
- Evolució del contingut de les actes de baptisme (1710-1890)
- Evolució del contingut de les actes de matrimoni (1590-1770)
- Evolució del contingut de les actes de matrimoni (1790-1890)
- Evolució del contingut de les actes d'enterrament (1573-1890)
- Distribució dels baptismes per cognoms i per decennis (1509-1900)
- Nombre de fills i d'unions per cognom; unions sense fills batejats a Sant Just Desvern (1509-1900)

Capítol 03 La qualitat de les dades:

- Taula d'edats reals i declarades al casament i a l'enterrament (1552-1900)
- Homes; edats real i declarada a la defunció i al matrimoni (1552-1900)
- Dones; edats real i declarada a la defunció i al matrimoni (1552-1900)
- Homes i dones; edats real i declarada a la defunció i al matrimoni (1552-1900)
- Homes i dones; totes les edats reals i declarades a la defunció (1580-1900)
- Tipologia de les actes (1580-1900)
- Anotacions en els llibres sacramentals de les visites pastorals
- Llista de primsenyats (1552-1900)
- Famílies MC1 i MC2 amb fills recuperats (1580-1900)
- Interval intergenèsics famílies tancades (MC) (1580-1900)
- Interval intergenèsics (1580-1900)
- Qualitat de les dades (1580-1900)
- Interval entre naixement i bateig (1751-1900)

Capítol 04 L'evolució de la població:

- Evolució del poblament i la població (1347-2001)
- Gràfic evolució del poblament i la població (1497-1936)
- Sant Just Desvern l'any 1726 a partir de les llibretes del cadastre i les fitxes familiars
- Relació de cases, propietaris i llogaters (1818)
- Sèries anònimes de naixements, defuncions i matrimonis (1509-1936)
- Mitjanes decennals (1500-1936)
- Càlcul de les taxes brutes de natalitat, mortalitat i nupcialitat (1718-1930)
- Taxes de naixements i de defuncions (1717-1920)
- Taxes brutes de natalitat, mortalitat i nupcialitat (1718-1930)
- Taxa bruta de natalitat, mortalitat i nupcialitat (1726)
- Informació continguda en els padrons i censos de l'arxiu històric municipal de Sant Just Desvern
- Piràmides d'edat (1887, 1895, 1920, 1936)
- Piràmide d'edats de 1887
- Piràmide d'edats de 1920

² Aquest índex fa referència a les dades que es poden consultar en el DVD que acompanya la tesi. En la versió en xarxa es troben en l'annex estadístic.

- Padró municipal d'habitants de 1895 (1)
- Padró municipal d'habitants de 1895 (2)
- Piràmide d'edats de 1895
- Distribució dels habitants del padró de 1895 segons sexe, edat i fitxa del padró
- Padró municipal d'habitants de l'any 1936
- Piràmide d'edats de 1936
- Distribució dels habitants del padró de 1936, homes, per edat i fitxa del padró
- Distribució dels habitants del padró de 1936, dones, per edat i fitxa del padró
- Línies de tendència (1509-1936)

Capítol 05 La composició de les llars:

- Padró municipal d'habitants de 1830
- Padró municipal d'habitants de 1845
- Estadística de 1850
- Cens general de població de 1857
- Cens general de població de 1860
- Estructura de les llars familiars (1726, 1895, 1936)
- Padró municipal d'habitants de 1895
- Padró municipal d'habitants de 1936
- Catalunya: Població segons sexe i edat (1900)
- Sant Just Desvern i Catalunya: Els grans grups d'edats (1887-1936)

Capítol 06 Les fitxes de família. Els naixements:

- Fitxes familiars (1552-1900)
- Grau de coneixement de les dates de naixement i de defunció de l'home i de la dona (segles XVI-XVII)
- Grau de coneixement de les dates de naixement i de defunció de l'home i de la dona (segle XVIII)
- Grau de coneixement de les dates de naixement i de defunció de l'home i de la dona (segle XIX)
- Grau de coneixement de les dates de naixement i de defunció de l'home i de la dona. Resum
- Naixements (1509-1936)
- Naixements per any-collita (1582-1936)
- Concepcions (1581-1935)
- Índexs de masculinitat
- Relació d'infants abandonats i naixements il·legítims (1509-1900)
- Registre de parts múltiples (1509-1900) (1)
- Registre de parts múltiples (1509-1900) (2)

Capítol 07 Els casaments:

- Relació de totes les parelles constituïdes amb indicació de l'origen, la residència, el rang de casament i les dates de casament, naixement i defunció (1552-1900)
- Matrimonis (1580-1936)
- Dies de casament (1580-1900)
- Estat civil dels cònjuges al moment del casament (1580-1900)
- Distribució del coneixement de les edats al casament segons períodes, rang de matrimoni i llocs de naixement i residència (1552-1900)
- Edats aproximades al primer matrimoni; cònjuges solters (1838-1900)
- Sexe femení. Primers matrimonis (soltera amb solter) 1838-1900
- Sexe masculí. Primers matrimonis (solter amb soltera) 1838-1900

- Mitjana d'edat, mediana i moda al casament (1552-1900)
- Edats reals i declarades al casament d'homes i dones solters i solteres nascuts a la parròquia (1580-1900)
- Edats reals i declarades al casament d'homes i dones solters i solteres residents a la parròquia (1580-1900)
- Classificació per edats al primer casament i càlcul de la mitjana d'edat. Homes solters casats amb dones solteres (1580-1759)
- Classificació per edats al primer casament i càlcul de la mitjana d'edat. Homes solters casats amb dones solteres (1760-1889)
- Classificació per edats al primer casament i càlcul de la mitjana d'edat. Homes solters casats amb dones solteres (1890-1900)
- Classificació per edats al primer casament i càlcul de la mitjana d'edat. Dones solteres casades amb homes solters (1580-1759)
- Classificació per edats al primer casament i càlcul de la mitjana d'edat. Dones solteres casades amb homes solters (1760-1889)
- Classificació per edats al primer casament i càlcul de la mitjana d'edat. Dones solteres casades amb homes solters (1890-1900)
- Mitjanes d'edat, medianes i modes dels homes (1580-1900)
- Mitjanes d'edat al casament segons el rang dels matrimonis (1580-1900)
- Mitjana d'edat al casament. Dones
- Mitjanes d'edat, medianes i modes de les dones (1580-1900)
- Mitjana d'edat al casament de les dones solteres casades amb homes solters segons les fitxes familiars (1580-1900)
- Comparativa de la mitjana d'edat, la mediana i la moda segons el tipus de casament de solters i solteres (1580-1900)
- Classificació per edats al primer casament (dones solteres; fitxes MA1) i càlcul de la mitjana d'edat (1580-1759)
- Classificació per edats al primer casament (dones solteres; fitxes MA1) i càlcul de la mitjana d'edat (1760-1889)
- Classificació per edats al primer casament (dones solteres; fitxes MC1) i càlcul de la mitjana d'edat (1580-1759)
- Classificació per edats al primer casament (dones solteres; fitxes MC1) i càlcul de la mitjana d'edat (1760-1889)
- Repartiment per sexe i edat dels vidus i vídues tornats a casar (1580-1900)
- Rangos de casament per sexes, lloc de naixement i lloc de residència (1580-1900)
- Estat matrimonial anterior per períodes i lloc de naixement (1580-1900)
- Avaluació dels matrimonis successius perduts i període de viduïtat (1580-1900)
- Dones; celibat definitiu (1772-1811)
- Dones; celibat definitiu (1812-1856)
- Dones; celibat definitiu (1857-1900)
- Dones; celibat definitiu (1772-1900)

Capítol 08 L'estudi de les famílies:

- Qualitat dels matrimonis
- Número de fills batejats i recuperats per família (1552-1900)
- Destí dels fills a la mort del primer cònjuge (fitxes M; famílies acabades) (1580-1759)
- Destí dels fills a la mort del primer cònjuge (fitxes M; famílies acabades) (1760-1889)
- Destí dels fills a la mort del primer cònjuge (fitxes E) (1580-1811)
- Famílies acabades i nombre de fills per família (1580-1889)
- Distribució de les famílies acabades i mitjana de fills per família per períodes (1580-1889)

- Distribució de les famílies acabades i les famílies completes segons el nombre de fills i mitjana de fills per família (1580-1900)
- Distribució de les famílies per nombre de fills segons l'edat al casament de la dona i per períodes (1580-1899)
- Distribució de les famílies completes segons el nombre de fills i la mitjana de fills per família (1580-1889)
- Mitjana de fills per família (1580-1900)
- Durada de les unions (segle XVII)
- Durada de les unions (segle XVIII)
- Durada de les unions (segle XIX)
- Durada de les unions; famílies acabades (1580-1900)
- Distribució de les famílies acabades i les famílies completes segons l'edat al casament de la dona i per períodes de 50 anys (1580-1899)
- Edats de les dones al casament (reals i declarades) i a l'última maternitat (1580-1900)
- Famílies completes, dones d'edat exacta. Distribució de l'edat a l'última maternitat
- Dades dels intervals protogenèsics de les famílies amb el casament registrat als llibres santjustencs i distribució segons el tipus de coneixement de la data de naixement de la dona (1580-1900)
- Concepcions prematrimonials (1580-1900)
- Distribució de l'interval protogenèsic de les famílies completes de dones casades als 20-24 anys; càlcul de les mitjanes aparents (1580-1889)
- Distribució de l'interval protogenèsic en les famílies completes de dones casades als 20-24 anys per períodes (1580-1889)
- Repartiment de l'interval protogenèsic per mesos en valors absoluts i en percentatges segons el tipus de família (1550-1900)
- Distribució de l'interval protogenèsic de les dones casades abans dels 20 anys (1580-1900)
- Càlcul de la mitjana aparent i la moda del primer interval en els casaments entre 1760 i 1889. Famílies tancades MC1 i MC2; dones casades als 20-24 anys
- Càlcul de la mitjana aparent, la moda i la mediana del primer interval en els casaments entre 1760 i 1889. Famílies tancades MC1 i MC2; dones casades abans dels 20 anys i als 25-29 anys
- Càlcul de la mitjana aparent, la moda i la mediana en mesos complets del primer interval (1553-1900)
- Mitjana i moda dels intervals protogenèsics segons tipus de fitxa familiar i per segles (1580-1800)
- Distribució de l'interval protogenèsic segons l'edat de la dona al casament i per segles (1580-1800)
- Intervals intergenèsics; correspondència entre colors i períodes
- Intervals intergenèsics (1580-1900)
- Casaments de 1580 a 1900. Dones casades abans dels 20 anys. Fitxes MC. Intervals en mesos complets, inclosos els naixements recuperats i els primsenyats
- Casaments de 1580 a 1900. Dones casades als 20-24 anys. Fitxes MC. Intervals en mesos complets, inclosos els naixements recuperats i els primsenyats
- Casaments de 1580 a 1900. Dones casades als 25-29 anys. Fitxes MC. Intervals en mesos complets, inclosos els naixements recuperats i els primsenyats
- Casaments de 1580 a 1900. Dones casades als 30 anys i més. Fitxes MC. Intervals en mesos complets, inclosos els naixements recuperats i els primsenyats
- Intervals de naixements. Fitxes E (1550-1900)
- Casaments de 1760-1889. Dones casades als 20-24 anys. Fitxes MC. Intervals en mesos complets, inclosos els naixements recuperats i els primsenyats

- Interval·s intergenè·sics de les famí·lies amb 5 fills i més. Fitxes MC
- Interval·s intergenè·sics per segles; famí·lies amb 5 fills i més. Fitxes MC
- Distribució de les famí·lies tancades per segles, segons l'edat de la dona al casament i segons el nombre de fills (1580-1899)
- Càlcul de la mitjana dels interval·s intergenè·sics per segles
- Interval·s intergenè·sics de les famí·lies de 5 a 10 fills. Fitxes MC
- Interval·s intergenè·sics de les famí·lies de 6 fills i més. Fitxes MC
- Càlcul de l'interval normal i l'interval post-decés en els famí·lies de 6 fills i més

Capítol 09 La fecunditat:

- Número de fills batejats i recuperats per cada fitxa familiar (1552-1900)
- Taula i gràfic de fecundabilitat acumulada (1580-1900)
- Crulai. Distribució de l'interval protogenè·sic (1674-1742)
- Taxes de fecunditat de les dones casades abans dels 20 anys per períodes; fitxes MC1 i MC2 (1580-1889)
- Taxes de fecunditat de les dones casades entre els 20 i els 24 anys per períodes; fitxes MC1 i MC2 (1580-1889)
- Taxes de fecunditat de les dones casades entre els 25 i els 29 anys per períodes; fitxes MC1 i MC2 (1580-1889)
- Taxes de fecunditat de les dones casades més grans de 29 anys per períodes; fitxes MC1 i MC2 (1580-1889)
- Taxes de fecunditat segons l'edat de la dona al casament; fitxes MC1 i MC2 (1580-1714)
- Taxes de fecunditat segons l'edat de la dona al casament; fitxes MC1 i MC2 (1715-1811)
- Taxes de fecunditat segons l'edat de la dona al casament; fitxes MC1 i MC2 (1812-1900)
- Fecunditat aparent (només naixements inscrits) i fecunditat corregida segons l'edat de la dona al casament; fitxes MC1 i MC2 (1580-1889)
- Taxes de fecunditat segons la durada de la unió i l'edat de la dona al casament; totes les fitxes (1580-1714)
- Taxes de fecunditat segons la durada de la unió i l'edat de la dona al casament; totes les fitxes (1715-1811)
- Taxes de fecunditat segons la durada de la unió i l'edat de la dona al casament; totes les fitxes (1812-1900)
- Taxes de fecunditat segons l'edat de la dona al casament, l'edat al ser mare i segons la durada de la unió; fitxes MC1, MC2, MA1 i MA2 (1580-1900)
- Gràfics de les taxes de fecunditat segons la durada de la unió i l'edat de la dona al casament, per segles (1580-1900)
- Distribució dels fills per quinquennis, dones casades als 20-24 anys; inclosos els naixements recuperats i els primsenyats (1580-1899)
- Taxes de fecunditat de les famí·lies exteriors; totes les edats al casament agrupades (1580-1889)
- Taxes de fecunditat segons la durada de la unió i l'edat de la dona al casament; fitxes MC1, MC2, MA1 i MA2 (1850-1900)
- Càlcul de la descendència segons la durada de la unió; segons l'edat de la dona al casament i per segles (1580-1900)
- Càlcul de la descendència segons l'edat de la mare; segons l'edat de la dona al casament i per períodes (1580-1889)

Capítol 10 La mortalitat:

- Defuncions d'albats (1573-1936) (1)
- Defuncions d'albats (1573-1936) (2)
- Defuncions d'adults (1573-1936) (1)
- Defuncions d'adults (1573-1936) (2)
- Defuncions agrupades (1573-1936)
- Distribució de les defuncions per decennis, per sexes i per tipus (1573-1936)
- Distribució dels enterrats en el segle XIX segons l'edat complerta declarada
- Mortalitat dels infants (1772-1811)
- Mortalitat dels infants (1812-1856)
- Mortalitat dels infants (1857-1900)
- Quocients de mortalitat infantil. Resum (1772-1900)
- Defuncions d'infants de menys d'un any
- Distribució per edats dels infants morts i sortits d'observació; totes les fitxes M (1580-1679)
- Taules de mortalitat dels infants (1580-1679)
- Distribució per edats dels infants morts i sortits d'observació; totes les fitxes M (1680-1759) (1)
- Distribució per edats dels infants morts i sortits d'observació; totes les fitxes M (1680-1759) (2)
- Taules de mortalitat dels infants (1680-1759)
- Distribució per edats dels infants morts i sortits d'observació; totes les fitxes M (1760-1811)
- Taules de mortalitat dels infants (1760-1811)
- Distribució per edats dels infants morts i sortits d'observació; totes les fitxes M (1812-1856)
- Taules de mortalitat dels infants (1812-1856)
- Distribució per edats dels infants morts i sortits d'observació; totes les fitxes M (1857-1895)
- Fitxes tancades amb les dades del padró de 1895 que intervenen en les taules de mortalitat dels infants de 1857-1895
- Taules de mortalitat dels infants (1857-1895)
- Quocients de mortalitat dels infants de les famílies tancades (1580-1895)
- Taula de correcció de les defuncions perdudes i les sortides d'observació dels infants (1580-1895)
- Distribució dels intervals intergenètics segons categories (1580-1900)
- Quocients de mortalitat dels infants corregits (1580-1895)
- Mortalitat endògena i mortalitat exògena dins del primer any de vida (1580-1900) Taula i gràfic
- Mortalitat adulta (1772-1811)
- Mortalitat adulta (1812-1856)
- Mortalitat adulta (1857-1900)
- Taula d'edats a la defunció dels adults casats o vidus (1760-1840)
- Distribució de les defuncions de les dones casades o vídues (1760-1840) Taula de mortalitat màxima
- Distribució de les defuncions dels homes casats o vidus (1760-1840) Taules de mortalitat màxima i mínima

Capítol 11 La mobilitat:

- Relació de totes les parelles constituïdes amb indicació de l'origen, la residència, el rang de casament i les dates de casament, naixement i defunció (1552-1900)
- Origen de tots els cònjuges per sexes (1580-1900)
- Origen dels cònjuges no nascuts a Sant Just Desvern (1580-1900)
- Lloc de residència en el moment del casament, per sexes i per segles (1580-1900)
- Lloc de residència del cònjuge masculí (1580-1900) Detall i resum
- Residència anterior dels cònjuges combinada en el moment del casament, en valors absoluts i en percentatges (1580-1900)
- Relació d'homes i dones de fora de Catalunya segons les fitxes familiars (1552-1900)
- Origen dels difunts solters d'ambdós sexes (1573-1900)
- Origen i residència d'homes i dones de les fitxes EA (1536-1900)
- Destí de les famílies MA (1580-1900)

Capítol 12 Conclusions:

- Parròquies buidades
- Índex general
- Catalunya. Reconstruccions de famílies; distribució de les fitxes familiars
- Catalunya. Evolució general dels baptismes (1501-1935)
- Catalunya. Gràfic evolució general dels baptismes (1509-1936)
- Catalunya. Gràfic evolució general dels baptismes (1501-1936)
- Catalunya. Estacionalitat de les concepcions i dels baptismes (1460-1936)
- Catalunya. Gràfics estacionalitat de les concepcions (1460-1936)
- Catalunya. Ràtios de masculinitat (1460-1936)
- Catalunya. Infants abandonats i fills de pares desconeguts (1472-1929)
- Catalunya. Gràfic infants abandonats i fills de pares desconeguts (1553-1825)
- Catalunya. Parts múltiples (1503-1930)
- Catalunya. Ràtios naixements/matrimonis per segles (1519-1936)
- Catalunya. Gràfics de dispersió de les ràtios per segles (1519-1900)
- Catalunya. Estacionalitat dels matrimonis (1547-1936)
- Catalunya. Gràfic estacionalitat dels matrimonis (1547-1936)
- Catalunya. Estat matrimonial anterior al casament dels esposos per segles (1565-1935)
- Catalunya. Edat a les primeres núpcies per segles (1553-1936)
- Catalunya. Origen/residència dels esposos en el moment del casament (1502-1900)
- Catalunya. La immigració occitana (1471-1720)
- Catalunya. Evolució general de les defuncions (1501-1935)
- Catalunya. Gràfic evolució de la mitjana anual de les defuncions (1501-1935)
- Catalunya. Edat mitjana a la defunció dels adults casats o vidus (1601-1909)
- Catalunya. Percentatges de defuncions de *cosos* i *albats* i quocients de mortalitat dels *albats* per segles (1500-1936)
- Catalunya. Estacionalitat de la mortalitat dels *albats* per segles (1500-1936)
- Catalunya. Estacionalitat de la mortalitat dels adults i de la mortalitat agrupada (1500-1936)
- Catalunya. Gràfics estacionalitat de la mortalitat (1500-1936)
- Catalunya. Concepcions prematrimonials (1570-1935)
- Catalunya. Interval protogenèsic segons l'edat de la dona al casament per segles (1580-1935)
- Catalunya. Intervals intergenèsics segons l'edat de la dona al casament per segles (1580-1929)
- Catalunya. Edat de la mare a l'última maternitat segons l'edat de la dona al casament per segles (1580-1919)

- Catalunya. Durada del matrimoni/Període fèrtil (1580-1935)
- Catalunya. Fills de les famílies acabades per segles (1580-1899)
- Catalunya. Fills de les famílies completes per segles (1580-1919)
- Catalunya. Fecunditat segons edat de la mare (al casament i al tenir els fills) per segles (1580-1919)
- Catalunya. Gràfics fecunditat (1580-1919)
- Catalunya. Edat a la defunció dels albats (1623-1936)
- Catalunya. Mortalitat infantil per segles (1580-1936)
- Catalunya. Distribució de les famílies acabades segons el nombre de fills (1580-1935)
- Catalunya. Celibat definitiu (en percentatges) (1700-1925)
- Catalunya. Cercle de relació diària (1502-1925)
- Catalunya. Evolució del percentatge de defuncions d'*albats* sobre el total de defuncions per decennis (1550-1936)
- Catalunya. Gràfic evolució del percentatge de defuncions d'*albats* sobre el total de defuncions per decennis (1550-1936)
- Catalunya. Fecundabilitat
- Catalunya. Gràfic fecundabilitat
- Catalunya. Evolució general dels matrimonis (1502-1935)
- Catalunya. Gràfic evolució de la mitjana anual dels matrimonis (1502-1935)
- Catalunya. Gràfic evolució dels índexs de defuncions i matrimonis (1566-1900)
- Catalunya. Quocients de mortalitat dels infants segons les reconstruccions de famílies (1580-1919)
- Catalunya. Percentatges de primsenyats (1504-1930)
- Catalunya. Ràtio anual naixements/matrimonis (1591-1870)
- Catalunya. Gràfic evolució de la ràtio anual naixements/matrimonis (1591-1870)
- Taules i gràfics de fecunditats espanyoles i europees (1550-1950)

VI. ÍNDEX APÈNDIX DOCUMENTAL³

Capítol 01 Sant Just Desvern:

- Mapes 1 i 2: Sant Just Desvern dins del Baix Llobregat
- Imatge 1: Vista aèria de Sant Just Desvern (2015)
- Imatge 2: Vista de Sant Just Desvern (2011)
- Imatge 3: Carta de donació del prevere Joan (c. 965/966)
- Imatge 4: Fragment del testament de Moció (987)
- Mapa 3: Sant Just Desvern a la primera meitat del segle XVIII amb la localització de les masies segons el cadastre de l'any 1716
- Imatge 5: Plànol de les finques de Sant Just Desvern (1880)
- Mapa 4: Mapa topogràfic de Sant Just Desvern (1914)
- Document 1: Descripció del poble de Sant Just Desvern realitzada per Pascual Madoz (1845)
- Imatges 6 i 7: Reproducció de la part corresponent a Sant Just Desvern del nomenclàtor de l'any 1860
- Imatge 8: Can Baró
- Imatge 9: Can Biosca
- Imatge 10: Can Campreciós
- Imatge 11: Can Candeler
- Imatge 12: Can Carbonell
- Imatge 13: Can Cardona
- Imatge 14: Can Cortès
- Imatge 15: Can Coscoll
- Imatge 16: Can Cuiàs
- Imatge 17: Can Dusai
- Imatge 18: Can Fatjó
- Imatge 19: Can Freixes
- Imatge 20: Can Gelabert
- Imatge 21: Can Jeroni
- Imatges 22 i 23: Can Ginestar
- Imatge 24: Hostal Vell, antiga casa del comú, carnisseria, venda de blat
- Imatge 25: Can Mèlic
- Imatge 26: Can Merlès
- Imatge 27: Can Mir
- Imatge 28: Can Modolell
- Imatge 29: Can Modolell de la Plaça
- Imatge 30: Ca n'Oliveres
- Imatge 31: Can Pedrosa
- Imatge 32: Can Rodes
- Imatge 33: Can Roldan
- Imatge 34: Can Sagrera
- Imatge 35: Can Solanes
- Imatge 36: Can Vilar

³ Aquest índex fa referència als documents que es poden consultar en el DVD que acompanya la tesi. En la versió en xarxa es troben en l'annex documental.

Capítol 02 Les fonts documentals:

- Imatge 1: Estat en què va quedar la rectoria de Sant Just Desvern després de l'incendi de 21 de juliol de 1936
- Document 1: Permís del bisbat de Barcelona per poder treballar a l'arxiu parroquial de Sant Just Desvern (1989)
- Document 2: Reproducció de les pàgines 378 a 384 del Ritual Romà (1614)
- Document 3: Formulari per redactar l'acta de bateig a partir de 1859
- Document 4: Formulari per redactar l'acta de matrimoni a partir de 1859
- Document 5: Formulari per redactar l'acta de defunció a partir de 1859
- Document 6: Fotocòpia de la part inferior de la primera pàgina del llibre de baptismes corresponent a l'any 1510
- Document 7: Resolució eclesiàstica sobre la inclusió del cognom de la dona a les partides de baptisme a partir del 25 de gener de 1717
- Document 8: Notificació d'un casament realitzat a la Catedral de Barcelona i registrat també en els llibres sacramentals de Sant Just Desvern l'any 1754
- Document 9: Resolució eclesiàstica sobre la inclusió del cognom de les mares dels contraents a les partides de casament a partir del 8 de novembre de 1726
- Document 10: Fotocòpia d'una pàgina del llibre d'enterraments corresponent a l'any 1677
- Document 11: Resolució eclesiàstica sobre la inclusió de la data de la defunció a les partides sacramentals d'enterrament a partir del 26 de juliol de 1773
- Taula 1: Dates de confirmació d'infants entre els anys 1680 i 1851
- Document 12: Reproducció d'un full del buidatge del llibre sacramental de baptismes realitzat durant l'estiu de 1987
- Document 13: Fitxa per al buidatge de les actes de baptisme; model dels anys 1993-1995 que inclou tots els camps necessaris per anotar la informació de la segona meitat del segle XVIII
- Document 14: Fitxa per al buidatge de les actes d'enterrament; model dels anys 1988-1991
- Document 15: Fitxa per al buidatge de les actes de casament, pensada també per ser utilitzada com a fitxa de família; model dels anys 1988-1991
- Document 16: Fitxa de família buida utilitzada definitivament per a la reconstrucció de les famílies
- Document 17: Exemple de fitxa de família omplerta manualment
- Document 18: Exemple de fitxa de família generada directament des del programa *Microsoft Office Access*[®]

Capítol 03 La qualitat de les dades:

- Taula 1: Errades en actes de casament
- Taula 2: Classificació dels cònjuges segons el rang de casament
- Taula 3: Anotació de la professió a les actes de casament
- Taula 4: Inversions cronològiques en baptismes
- Taula 5: Relació de les visites pastorals realitzades a la parròquia dels Sants Just i Pastor Desvern a partir de setembre de l'any 1509
- Taula 6: Llista de rectors i suplents de la parròquia dels Sants Just i Pastor Desvern des de l'any 1500 a l'any 1954

Capítol 04 L'evolució de la població:

- Imatge 1: Reproducció de la pàgina 59 del Fogatge Reial (1515)
- Imatges 2 i 3: Reproducció de les pàgines 85 i 85 verso del Fogatge del Consell de Cent de Barcelona (1516)

- Taula 1: Documentació demogràfica de l'Arxiu Històric Municipal de Sant Just Desvern

Capítol 07 Els casaments:

- Document 1: Reproducció literal d'una acta de casament del dia 1 d'agost de 1802 que és una llicència del rector de Sant Just Desvern d'aquell moment perquè es casi un feligrès seu a la parròquia de Sant Joan Despí
- Taula 1: Lloc de celebració dels casaments registrats als llibres parroquials de Sant Just Desvern

Capítol 11 La mobilitat:

- Imatge 1: Mapa del corregiment de Barcelona (1716)
- Imatge 2: Mapa de Sant Just Desvern (1914)
- Taula 1: Cercles de relació; municipis actuals que els componen

Capítol 12 Conclusions:

- Imatge 1 (3 fotografies): Reproducció de les pàgines 50, 50v i 51 del llibre d'òbits de la parròquia de Vilanova d'Escornalbou (1676)
- Imatge 2 (2 fotografies): Reproducció de dues pàgines sense numerar del llibre d'òbits de la parròquia de Vallespinosa (1676)
- Mapes 1 a 6: Evolució de l'epidèmia de pesta dels anys 1649-1654 a Catalunya

0. INTRODUCCIÓ

0.1 LA DEMOGRAFIA HISTÒRICA

Es del tot necessari començar amb quatre ratlles sobre el que és la demografia històrica: s'ocupa, ens ocupem els que ens hi dediquem, de l'estudi de totes les variables relacionades amb la població i el seu comportament demogràfic **abans** de l'aparició dels censos estadístics moderns i del registre civil. A l'estat espanyol el primer cens modern data del 21 de maig de 1857¹, punt obligat de referència per assenyalar l'inici del període estadístic modern i que cal diferenciar clarament de tot el període anterior, des dels primers fogatges coneguts a Catalunya i datats a mitjans del segle XIV fins a les dades ofertes pel diccionari de Pascual Madoz cinc-cents anys després, a mitjans del segle XIX². El registre civil es va començar a portar de manera obligatòria a tots els municipis espanyols a partir de l'any 1871, tot i que hi ha alguns registres força anteriors, com el de la ciutat de Barcelona que es va iniciar entre els anys 1836 i 1842.

Per tal de poder estudiar la població i el seu comportament demogràfic en el període preestadístic la demografia històrica havia de recórrer obligatòriament a altres fonts d'informació: per a l'estudi estàtic de la població (la seva radiografia en un moment donat) hom ha de recórrer a llistes nominatives, com els fogatges, els capbreus o les llibretes del cadastre, i als primers recomptes numèrics, censos i padrons que, tot i ser oficials, no són comparables amb els recomptes iniciats l'any 1857; per a l'estudi dinàmic de la població (el seu com-

¹ Instituto Geográfico y Estadístico, *Censo general de la población de España según el empadronamiento hecho el 21 de Mayo de 1857 por la Comisión del Instituto Geográfico y Estadístico* (Madrid: Imprenta del I. G. y E. 1859)

² Pascual Madoz, *Diccionario geográfico, estadístico e histórico de España y sus posesiones de ultramar* (Madrid: 1845-50)

portament demogràfic en un determinat període de temps) la font més important és la que formen els llibres parroquials d'actes sacramentals, és a dir, els llibres de registre de baptismes, de casaments i d'enterraments. Hom pot comptar també amb llibres parroquials complementaris com els de registre de confirmacions, els plecs de testaments i les llibretes de compliment pasqual³. Només faltava disposar d'una metodologia de treball que servís per aprofitar una informació d'origen no demogràfic; aquesta nova metodologia va prendre el nom de reconstrucció de famílies i es va consolidar l'any 1956 a França amb l'aparició d'un petit manual que reunia tant la tècnica del buidatge dels registres com la posterior utilització de la informació recollida a través d'aquest buidatge⁴. Dos anys més tard, l'any 1958, Étienne Gautier i Louis Henry van publicar un estudi demogràfic basat en la nova metodologia de la reconstrucció de famílies a partir de les dades extretes dels llibres parroquials del poble de Crulai, situat a la Normandia francesa⁵. Amb el temps, aquest estudi s'ha convertit en un clàssic i en un punt obligat de referència per als estudis de demografia històrica; de fet, és el model que s'ha seguit en aquesta tesi doctoral.

0.2 L'ORIGEN D'AQUESTA TESI

Arribar a la demografia històrica de Sant Just Desvern ha estat un cúmul de casualitats i l'origen es troba en l'afecció juvenil per les genealogies del que es podia trobar a les grans enciclopèdies: les famílies reials europees i tots els seus avantpassats, com més millor. Era evident per a mi que aquest interès per les genealogies d'aquelles famílies estava lligat amb l'interès per la història en general, cosa que em va portar a cursar la carrera d'història a la Universitat Autònoma de Barcelona entre els anys 1982 i 1987. Durant aquest últim any, el professor Antoni Simon i Tarrés em va introduir en una ciència històrica, per a mi nova, que s'anomenava demografia històrica i que es basava sobretot en el buidatge dels llibres sacramentals dels arxius parroquials. El tema em va in-

³ Louis Henry, «Une richesse démographique en friche: les registres paroissiaux», *Population* número 2 (1953): 281-290. També Pierre Goubert, «Une richesse historique en cours d'exploitation: Les registres paroissiaux», *Annales E.S.C.* número 9 (1954): 83-93.

⁴ Louis Henry i Michel Fleury, *Des registres paroissiaux à l'histoire de la population. Manuel de dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien* (París: INED 1956).

⁵ Louis Henry i Étienne Gautier, *La population de Crulai paroisse normande* (París: Presses Universitaires de France 1958).

teressar ràpidament (amb paciència podria tornar a fer genealogies, aquesta vegada de la gent normal del carrer que no surt a les grans enciclopèdies) i només faltava trobar una parròquia on anar a treballar. Arribar a la parròquia de Sant Just Desvern fou una casualitat familiar, atès que jo sóc nascut i resident a Barcelona. No hi havia més lligam que l'activitat professional del meu pare, de tant en tant relacionada amb aquell municipi i amb algun dels seus veïns. I així fou com el juliol del 1987 vaig entrar en contacte amb en Josep Maria Romagosa, treballador de la parròquia que em va obrir les portes de l'arxiu parroquial de Sant Just Desvern. Des d'aleshores, repartint el treball d'investigació i buidatge en diverses etapes, hi he pogut treballar amb total comoditat gràcies a totes les facilitats que m'han donat primer mossèn Miquel Alayrach, rector fins a finals de l'any 1990, i després mossèn Antoni Roca, rector a partir de mitjans de l'any 1991.

He de reconèixer que la primera etapa de buidatge, durant el juliol del 1987, fou decebedora en tant que la vaig concentrar només en els segles XVI i XVII, que són els segles d'escriptura més difícil de llegir i més fluixos quant al contingut informatiu de les actes sacramentals. Tampoc no disposava ni de molt de temps ni de les eines adequades per treballar correctament aquella informació i tot va quedar en un projecte ple de bones intencions. Poc temps més tard, havent començat ja els estudis de doctorat i sota la direcció de l'Antoni Simon, vaig decidir reobrir el treball de camp anterior tot repassant el buidatge realitzat durant l'estiu de l'any 1987 amb l'ajut d'unes fitxes que m'havia fet a posta. La intenció era aprofitar la feina feta, completar-la i convertir-la en un estudi de demografia històrica centrat en els segles XVI i XVII⁶. Un cop presentat el treball de recerca vaig continuar la tasca de buidatge sobre els segles següents (XVIII i XIX) amb la vista posada ja en la tesi doctoral, que és el que avui presento aquí. El procés de buidatge s'ha complementat amb la recerca en altres arxius, en la mesura que m'ho ha permès la disponibilitat de temps lliure; és per això que avui en dia encara no dono l'estudi per acabat, tot i que crec que noves recerques no modificarien substancialment cap dels punts tractats. És més, ja consi-

⁶ Raimon Masdéu i Térmens. "Demografia de Sant Just Desvern. Segles XVI-XVII". Treball de recerca de 9 crèdits dirigit per Antoni Simon i Tarrés. Universitat Autònoma de Barcelona (Bellaterra), 1992. Biblioteca d'Humanitats.

dero que el temps necessari per obtenir més informació complementària no compensa els resultats que en puc treure i, per tant, em crec legitimat per fer un punt i a part i presentar ara la feina feta fins avui.

0.3 LA GENEALOGIA

No vull passar per alt una *col·laboració externa* que considero important i totalment desinteressada: la dels membres de la Societat Catalana de Genealogia (SCGHSVN). Me'n vaig fer soci fa anys i això m'ha permès obtenir moltes dades procedents d'altres arxius eclesiàstics i sobretot notariais que he incorporat a les fitxes familiars però que sobretot m'han permès completar els arbres genealògics d'algunes famílies i conèixer millor l'origen d'algunes d'aquestes. Al final, la relació entre la demografia històrica i la genealogia és molt íntima. Estic en deute de gratitud amb un grup de persones (seria inútil esmentar-los a tots perquè segur que em deixaria algú) tremendament solidari.

0.4 CRULAI I SANT JUST DESVERN

El treball que presento a continuació segueix descaradament el model *Crulai*. No me n'amago pas. Això simplifica l'abast del treball, només expansible temporalment. Ens centrarem en la fecunditat, la nupcialitat, la mortalitat i la mobilitat; en funció dels resultats obtinguts en la reconstrucció de les famílies, sospesaran més uns aspectes que d'altres. L'ordre dels capítols i la seva estructura interna parteixen del plantejament que van utilitzar l'any 1958 Étienne Gautier i Louis Henry en el seu estudi històric sobre la parròquia normanda de Crulai; ja han passat més de cinquanta anys però la metodologia aplicada aleshores segueix vigent. La diferència més important es troba en la utilització dels potents ordinadors actuals, que faciliten alguns aspectes de la feina; però el que és i serà sempre inèdit i molt enriquidor és el treball de camp, el procés de buidatge de tots els llibres sacramentals de la parròquia que estiguem estudiant i que en el cas que ens ocupa ara és la dels Sants Just i Pastor Desvern, una parròquia petita que pertany a la comarca del Baix Llobregat però molt propera a Barcelona. Una altra monografia més propera en el temps i en l'espai també m'ha servit de model: es tracta de la tesi doctoral d'Àngels Torrents sobre la

parròquia de Sant Pere de Riudebitlles, presentada l'any 1993. Aquesta tesi també segueix la línia marcada pel model *Crulai*; es tracta, doncs, d'un punt de comparació imprescindible. Ho anirem veient al llarg d'aquest estudi.

Igual que Crulai, Sant Just Desvern també era, abans de l'any 1900, una parròquia rural. La industrialització no hi va arribar fins a la segona dècada del segle xx: en aquell any 1900, la llista dels majors contribuents santjustencs encara era plena de propietaris de terres rústiques, de pagesos acomodats i de petits artesans; no hi figurava cap industrial. Ha estat una parròquia petita i això pot condicionar els resultats; és per aquest motiu, insisteixo, que una de les tasques que vaig considerar com imprescindible era recollir el màxim d'informació possible de les parròquies veïnes. De fet, el treball de camp va començar el mes de juliol de 1987 i encara no el dono per acabat. No obstant, en algun moment cal fer un punt i a part i presentar els resultats obtinguts fins ara.

El marc cronològic d'aquest estudi se situa entre la primera meitat del segle xvi i l'any 1936; són, doncs, més de quatre segles de famílies reconstruïdes amb la intenció d'aportar una mica més de coneixement sobre el comportament demogràfic de la població catalana. Aquesta extensió temporal em permet treballar amb un número de fitxes suficientment significatiu i també em permet fer comparacions internes entre els diferents períodes en què he subdividit el treball, per bé que els resultats finals són més complets pels segles xviii i xix que pels segles xvi i xvii. La subdivisió cronològica utilitzada és la següent:

- des de l'inici dels registres (primera meitat del segle xvi) fins l'any 1759;
- des de l'any 1760 fins l'any 1889;
- des de l'any 1890 fins l'any 1936.

Com deia abans, el primer període és el més fluix dels tres pel fet que la informació disponible no és tan completa com seria de desitjar però, com he comentat més amunt, per compensar-ho és el període en què s'han esmerçat més esforços en la recerca d'informació complementària en altres arxius.

Aquesta obra es divideix en tres grans blocs de durada variable que són els que segueixen:

El primer bloc inclou tres capítols dedicats a la presentació de la parròquia i el poble de Sant Just Desvern (bàsicament geografia i història); al contingut de l'arxiu parroquial, com he realitzat el buidatge i l'explotació dels seus llibres sacramentals i com ho he complementat amb recerques en d'altres arxius; i finalment la qualitat de les dades ofertes per les actes sacramentals i la crítica de les fonts utilitzades.

El segon bloc inclou vuit capítols on presento els resultats obtinguts a partir del buidatge i la manipulació de totes les dades extretes dels llibres sacramentals de l'arxiu parroquial de Sant Just Desvern: l'evolució de la població, la composició de les llars, la natalitat, la nupcialitat, l'estudi de les famílies, la fecunditat, la mortalitat i la mobilitat.

L'últim bloc inclou tres capítols, un de recopilació i comparació final de les dades presentades anteriorment i dos apèndixs, un amb informació documental i l'altre amb les taules estadístiques que han servit de suport per a l'elaboració dels capítols del segon bloc.

0.5 LES RECONSTRUCCIONS DE FAMÍLIES A CATALUNYA

Reconstruir famílies és un procés laboriós fins arribar al punt de pensar que els resultats poden no compensar els esforços esmerçats o que no siguin prou significatius⁷. A més, ja l'any 2000 David Sven Reher comentava que calia repensar la finalitat de les reconstruccions de famílies i superar el model inicial de Louis Henry. Cal dir que l'avenç més important s'ha produït més en el camp

⁷ Antonio Raga Canalda, a "Natalitat, fecunditat i il·legitimitat a Ulldecona (segle XVIII)", ho exposava ben clarament l'any 1994: "*Per portar a terme la reconstrucció de les famílies havíem de procedir, en primer lloc, a la classificació alfabètica derivada del primer cognom del batejat, per, a continuació passar a mà cada una de les 9.918 actes de baptisme a les fitxes dels matrimonis de què disposem, i també passar a la fitxa matrimonial totes les partides de defunció. És la part més laboriosa del treball. Es tarda quasi una hora per cada 25-30 actes baptismals. Hem fet el càlcul i representava vora 400 hores de treball minucios. Sense comptar el temps de passar les actes dels òbits. Aquest temps es pot reduir a la meitat amb l'ajuda d'un ordinador i el programa d'informàtica. A més a més, advertim un altre impediment important i que pertoca la qüestió de la identificació: el fet d'adoptar en vida, indistintament, qualsevol dels noms rebuts en el baptisme -que com ja hem dit abans en l'apartat d'informació, eren molts-. Aquest canvi afecta també matrimonis i decessos. D'altra banda, pel que fa referència als cognoms n'hi ha un gran nombre de repetits i, per tant, calia recórrer al cognom matern per reconèixer les diverses nissagues. Molt de temps, sobretot en relació amb el rendiment que en podem traure i les seues conclusions, i més encara si subsisteixen llacunes del coneixement del passat que poden ser cobertes per mitjà d'una anàlisi agregativa o altres tècniques més ràpides i també més eficaces.*" Ràils, núm. 4 (tardor 1994): 68-69.

informàtic que no pas en la metodologia de treball. La capacitat dels ordinadors i dels programes actuals és molt superior no ja a la que hi havia als anys setanta, sinó fins i tot a la que hi havia als anys noranta del segle xx. El que segueix essent costós és el buidatge de la informació bàsica, encara que el puguem fer còmodament des de casa sense haver-nos de desplaçar a cap arxiu.

Tot i que a França els primers estudis basats en la reconstrucció de famílies són, com hem vist, de finals de la dècada dels anys cinquanta del segle xx, a Catalunya aquesta tècnica no es va utilitzar fins a principis dels anys setanta amb l'estudi realitzat per Jordi Nadal i Armand Sáez sobre la parròquia de Sant Joan de Palamós. Aquest treball va quedar com un oasi enmig d'un desert fins que, als anys vuitanta, la creació del Centre d'Estudis Demogràfics (1984) i l'impuls donat des de les universitats van propiciar l'aparició de diversos treballs basats en la reconstrucció de les famílies de diferents parròquies catalanes:

- 1980 i 1984 Vilanova i la Geltrú (Miquel Àngel Martínez)
- 1982 i 1987 Tàrraga (Josep Maria Planes)
- 1983 i 1993 Sant Pere de Riudebitlles (Àngels Torrents)
- 1984 Abrera (Pilar Garcia, Carmen Launer, Lluís Martínez i Catalina Manuel)
- 1985 Sant Feliu de Llobregat (Maria Teresa Ferrer)
- 1986 el Vendrell (Salvador Caralt)
- 1988 i 1991 Conca de Barberà (Valentí Gual)
- 1992 Rubí (Carmen Bencomo, Dolores Ibáñez i Francisco López)

Fa més de vint anys de l'últim treball i des d'aleshores no n'hi ha hagut cap de nou. Val a dir, però, que de totes aquestes reconstruccions de famílies només n'hi ha dues comparables a la que jo presento en aquesta tesi i que són la de 1991 de Valentí Gual sobre la Conca de Barberà i la de 1993 d'Àngels Torrents sobre Sant Pere de Riudebitlles.

El que sí hi ha és una nombrosa publicació de treballs de demografia històrica sobre aspectes diversos i sobre poblacions i comarques senceres de tots els quals en traurem profit a l'hora de fer les comparacions finals, una síntesi dels

resultats de tots aquests estudis amb els que haurem obtingut i presentat al llarg d'aquesta tesi.

0.6 AGRAÏMENTS

Abans que els agraïments, vull acabar aquesta introducció amb un reconeixement i una disculpa: el reconeixement per a la quantitat de persones que s'han enfrontat als llibres sacramentals de les parròquies catalanes, en alguns casos provinents de disciplines allunyades de la demografia històrica, i que m'han proporcionat, amb els seus treballs, les dades necessàries per presentar unes conclusions prou reeixides. La disculpa és per no haver demanat permís individualment per utilitzar les seves dades i per incloure algunes cites que he considerat d'interès. Des d'aquí demano la seva indulgència (mai més ben dit) i la seva comprensió davant d'aquest manlleu d'informació.

I no voldria acabar aquesta introducció sense citar algunes de les persones que m'han ajudat i encoratjat a seguir endavant: vull agrair ben sincerament a l'Antoni Simon i Tarrés que acceptés ser el director d'aquesta tesi; sense la seva comprensió i la seva paciència segurament no l'hauria acabada. Des d'aquí vull donar les gràcies a mossèn Antoni Roca i al Josep Maria Romagosa, als quals està dedicada aquesta tesi en representació de tot el poble de Sant Just Desvern, i a qui no podré pagar mai el seu ajut totalment desinteressat més que amb un gran agraïment i amb una profunda amistat que espero que duri molts anys. Aquest agraïment l'haig de fer extensiu a altres ciutadans santjustencs i especialment al Jordi Amigó i a la Patrícia Badosa, responsables de l'arxiu històric municipal, que m'han animat a seguir treballant per conèixer millor la història de Sant Just Desvern; les tertúlies compartides amb alguns d'ells m'han estimulat a comprendre i estimar el seu poble. Vull donar les gràcies també al Carles Simó, antic company de la facultat amb qui comparteixo l'interès per la demografia històrica, pels seus savis consells i per haver llegit l'esborrany de la tesi per tal de millorar-la amb la seva pròpia experiència. Finalment, no em vull oblidar de la meua dona, la Mercè, que ha tingut prou seny per entendre que, a vegades, la tesi era abans que altres coses.

Els errors que hi pugui haver, però, només se'm poden imputar a mi.

1. SANT JUST DESVERN

“Et ad domum Sancti Justi que est in Berce ipso suo campo in torrente malo...” (Testament de Moció, 26 de juny de l’any 987; ADB)

1.1 PRESENTACIÓ

Aquest capítol està pensat com un esbós de les característiques geogràfiques i històriques de la parròquia dels Sants Just i Pastor Desvern. Cal emmarcar adequadament el paisatge i els fets per on han transitat les múltiples històries personals que han servit de base per aquest estudi. És la millor manera d’entendre les coincidències i les diferències que puguem trobar amb altres estudis similars.

1.2 SITUACIÓ GEOGRÀFICA I ADMINISTRATIVA

El territori de la parròquia dels Sants Just i Pastor Desvern es correspon amb el terme municipal de Sant Just Desvern. Aquest municipi té una extensió de 7’85 km² situats al sud-oest de la serra de Collserola. Coincideix gairebé amb la conca hidrogràfica de la riera de Sant Just, que va recollint les aigües de petits torrents com el de can Biosca, el de la Font Beca, el de la Font del Ferro, el de la Font del Rector, el de can Cuiàs, el torrent Bo i el de can Cortès, nascuts en els contraforts sud occidentals de la serra de Collserola; la riera acaba desguassant al riu Llobregat ja fora del terme municipal. El tram urbà de la riera ha estat soterrat i canalitzat modernament. Val a dir que aquesta riera és de règim mediterrani, és a dir, la majoria de l’any és seca i només hi baixa aigua quan plou. Les restes d’un molí de bassa medieval proper a la riera ens confirmen que ja des d’aquella època ha estat així.

El municipi de Sant Just Desvern pertany administrativament a la comarca del Baix Llobregat i a la província de Barcelona i dista 3 km del cap de comarca (Sant Feliu de Llobregat) i 8 km del cap de província (Barcelona); està inclòs en el partit judicial de Sant Feliu de Llobregat ja des de la seva creació i des del restabliment dels ajuntaments democràtics (any 1979) forma una mancomunitat de serveis municipals amb Cornellà de Llobregat, Sant Joan Despí i Sant Feliu de Llobregat¹. La parròquia dels Sants Just i Pastor Desvern va dependre del bisbat de Barcelona fins l'any 2004, any en què va passar a formar part del nou bisbat de Sant Feliu de Llobregat. El terme municipal limita a tramuntana amb Barcelona, a llevant part també amb Barcelona i part amb Esplugues de Llobregat, a migdia part també amb Esplugues de Llobregat i part amb Sant Joan Despí i a ponent amb Sant Feliu de Llobregat. Les confrontacions històriques de la parròquia són a tramuntana amb Santa Maria de Vallvidrera, a llevant part amb Sant Vicenç de Sarrià i part amb Santa Maria d'Esplugues de Llobregat, a migdia part també amb Santa Maria d'Esplugues de Llobregat i part amb Sant Joan Despí i a ponent part amb Sant Llorenç de Sant Feliu de Llobregat i part amb Santa Creu d'Olorda.

El terme pren una forma rectangular allargassada en sentit nord-est a sud-oest, amb una distància màxima de 5'17 km de llarg i 2'4 km d'ample. Els límits del terme municipal coincideixen, per sobre de la cota dels 150 metres, amb la línia de carena que separa la conca hidrogràfica de la riera de Sant Just de les conques hidrogràfiques limítrofes: el torrent de Sant Pere Màrtir en el sector d'Esplugues de Llobregat, la riera de Santa Creu en el sector de Sant Feliu de Llobregat i la riera de Vallvidrera en el sector de Santa Maria de Vallvidrera. En el pla, els límits són menys clars topogràficament i es confonen amb la trama

¹ La Divisió Territorial aprovada pel govern de la Generalitat de Catalunya l'any 1936 incloïa el municipi de Sant Just Desvern dins de la comarca del Barcelonès; tot i que al darrera hi pogués haver la intenció de no deixar el municipi de Barcelona constituint per ell mateix una comarca, era clar que es queia en un contrasentit històric: si bé ja l'any 1936 els termes municipals de Sant Just Desvern i Barcelona compartien límits comuns, el nucli urbà de Sant Just Desvern es troba orientat cap a la plana del Llobregat i els vincles de veïnatge més forts s'han donat sempre amb les parròquies del voltant: Sant Feliu de Llobregat, Santa Maria de Vallvidrera, Esplugues de Llobregat, Sant Joan Despí i Santa Creu d'Olorda i, una mica més enllà, Molins de Rei, Sant Boi de Llobregat, Sant Vicenç de Sarrià i l'Hospitalet de Llobregat. L'any 1990 una llei de la Generalitat restaurada sancionava la secessió de Sant Just Desvern i d'Esplugues de Llobregat de la comarca del Barcelonès i la seva adscripció a la del Baix Llobregat. A l'apèndix documental que acompanya aquest capítol podeu veure, als mapes 1 i 2, la situació de Sant Just Desvern dins de la comarca del Baix Llobregat.

urbana moderna; és en aquesta zona on hi ha hagut, des del segle XVI, disputes i canvis de parcel·les entre el municipi de Sant Just Desvern i els d'Esplugues de Llobregat, Sant Joan Despí i Sant Feliu de Llobregat. El punt més alt del municipi de Sant Just Desvern és el turó de can Merlès, que té 416 metres d'altitud i està situat aproximadament en el vèrtex nord oriental del rectangle que forma el municipi; el punt més baix té 35 metres d'altitud i coincideix amb la sortida de la riera de Sant Just del terme municipal.

L'hàbitat humà ocupa només una àrea aproximada d'uns 1'5 km² (menys del vint per cent del total municipal) i està concentrat en el sector sud occidental del terme municipal, per sota de la riera; al nord d'aquesta només hi ha dues urbanitzacions i una dotzena de masies. Segons el padró continu de població a 1 de gener de 2012, Sant Just Desvern tenia 15.874 habitants i ocupava el lloc número 83 en el rànquing de poblacions catalanes². L'hàbitat urbà santjustenc està enganxat amb el d'Esplugues de Llobregat al llarg de bona part del límit municipal entre ambdós termes, format en la seva pràctica totalitat per diversos carrers comuns als dos municipis.

La principal via de comunicació del terme és la carretera N-II/N-340 (antiga Carretera Reial construïda l'any 1768), que el travessa per la part baixa en sentit sud-est a nord-oest; el sector industrial de Sant Just Desvern està situat bàsicament al llarg d'aquesta carretera. L'autopista B-23 (de Barcelona a Molins de Rei) hi té una sortida en el sector limítrof amb Sant Joan Despí. L'estació de ferrocarril més propera al nucli de població és al terme municipal veí de Sant Feliu de Llobregat, inaugurada l'any 1854; dista poc més de 2 km del centre de Sant Just Desvern. Fins l'any 1916 no es va implantar un servei regular d'autobusos entre el poble i la ciutat de Barcelona, que venia a substituir l'antic servei que es feia amb tartanes. Actualment, l'Entitat del transport de l'Àrea metropolitana de Barcelona té en servei algunes línies d'autobús que comuniquen el poble amb Barcelona i amb alguns dels municipis veïns. I l'any 2005 va entrar en servei una línia de tramvia que uneix Barcelona amb les poblacions properes del Baix Llobregat que no tenen servei ni de ferrocarril ni de metropolità i que inclou un ramal fins el poble de Sant Just Desvern.

² Font: IDESCAT

1.3 REPÀS HISTÒRIC

Les primeres referències escrites de l'existència de la parròquia corresponen a finals del segle X: en un cartulari de Sant Cugat del Vallès hi ha una còpia d'un document de donació datat entre els anys 965 i 966 que esmenta una vinya a “*villa Birce*” (Sbert i Pérez, 2012, p. 90-91) i de l'any 987 data un testament que esmenta per primera vegada el nom de la església: “*Et ad domum Sancti Justi que est in Berce*”³. Tot i l'escassetesa de documentació escrita dels segles X a XII, el nom de la parròquia comença a aparèixer amb assiduitat, molt probablement per la seva proximitat a Barcelona. La confirmació que una petita església, situada en un turó al costat de la via romana i en el mateix indret on és avui en dia, ha esdevingut parròquia amb terme propi procedeix d'un document relatiu a la parròquia veïna de Sant Joan Despí datat l'any 1010; en aquell moment, el terme parroquial de Sant Just Desvern era més gran que l'actual i limitava a l'oest amb el riu Llobregat, al nord amb Santa Creu d'Olorda, al sud amb Esplugues de Llobregat i Sant Joan Despí i a l'est amb Santa Maria de Vallvidrera. Aquests límits van perdurar fins l'any 1524, quan un decret papal va atorgar la categoria de parròquia a la fins aleshores capella de Sant Llorenç de Sant Feliu de Llobregat amb terres de Sant Just Desvern, Santa Creu d'Olorda i Sant Joan Despí; els nous límits de la parròquia santjustenca són els que hem explicitat a la pàgina 10, en aquest mateix capítol. Per completar el conjunt parroquial, cal dir que el primer esment del cementiri, situat davant de l'església, data del 19 de juliol de 1046, el primer esment de la sagrera data de l'any 1052 i el primer esment de la casa de la rectoria procedeix d'una visita pastoral data el 5 de setembre de 1368.

No hi ha proves ni físiques, ni toponímiques ni documentals d'una continuïtat de poblament a la vall de la riera de Sant Just durant l'època visigòtica i la posterior conquesta àrab. La reconquesta de Barcelona l'any 801 a càrrec de les tropes franques de Carlemany i la posterior estabilització de la frontera en el riu Llobregat, amb la construcció d'una línia de castells defensius⁴ i la creació

³ ADB, original en pergamí sense numerar. A l'apèndix documental que acompanya aquest capítol podeu veure les imatges dels dos pergamins esmentats.

⁴ Aquesta línia defensiva estava formada pels castells de Port –situat al vessant sud-oest de la

de la Marca Hispànica, van convertir les terres de la vall de Sant Just en terra de frontera entre àrabs i francs durant dos segles. Aquesta situació devia possibilitar una primera repoblació d'aquella zona amb concessions de terres franques i l'ajut d'uns privilegis coneguts com les Franqueses del Llobregat, que suposaven bàsicament l'exempció de pagament d'alguns drets. El domini directe d'aquelles terres pertanyia al comte de Barcelona i el terme parroquial va quedar inclòs inicialment en el territori de Barcelona i a partir de l'any 1304 en la vegueria de Barcelona. No seria fins la segona meitat del segle X que es va iniciar la fortificació i el repoblament del Garraf, un cop saltada la frontera natural del riu Llobregat, amb una nova línia de castells defensius que deixaria en desús la línia de castells de la riba esquerra. Tot i això, no es van poder evitar incursions àrabs com la d'Almansor de l'any 985, que va destruir completament Barcelona i bona part del Vallès i del Penedès. Precisament aquest atac àrab és l'origen de la primera referència escrita del nom de l'església parroquial, que hem esmentat anteriorment i que apareix en el testament d'un ciutadà de Barcelona que fou capturat i conduït a Còrdova durant aquella incursió àrab; en el seu retorn cap a Barcelona va testar i morir a Saragossa l'any 987. Els seus marmessors van portar les seves últimes voluntats a Barcelona i així han pogut arribar fins a nosaltres.

Tots els indicis apunten cap a una lenta consolidació d'una economia agrícola basada en els cereals, la vinya i l'olivera i cap a un creixement moderat de la població durant els segles XI, XII i XIII; és durant aquest període que es va començar a estendre pel camp català el contracte d'emfiteusi: els pagesos adquireixen el domini útil de la terra. Tot i la poca documentació que hi ha d'aquells tres segles, sembla fora de dubte que les terres del terme parroquial santjustenc continuaven pertanyent a la família comtal de Barcelona⁵. Aquestes terres estaven agrupades sota una jurisdicció comtal coneguda amb el nom de la senyoria de Sant Feliu de Llobregat i que incloïa, a més de la vall santjustenca, els termes parroquials de Sant Joan Despí, de Sant Vicenç dels Horts i de San-

muntanya de Montjuïc-, de Cornell –a Cornellà de Llobregat-, del Papiol, de Castellbisbal, de Voltrera –a Abrera- i de Sacama –a Olesa de Montserrat-.

⁵ El 25 d'octubre de 1082, el comte Ramon Berenguer II i la comtessa Mafalda d'Apúlia van empenyorar l'alou i la dominatura de Sant Just Desvern pel preu de 2.000 mancosos d'or per tal de poder construir l'antependi de l'altar major de la Seu de Barcelona (ACB, *Libri Antiquitatum*, I, foli 98, document 235).

ta Creu d'Olorda; el cap d'aquesta senyoria era la vila de Sant Feliu de Llobregat, que no tenia parròquia pròpia i depenia, eclesiàsticament, de Sant Just Desvern, de Santa Creu d'Olorda i de Sant Joan Despí.

Aquesta aparent tranquil·litat es va desfer al llarg dels segles següents. Ja en el segle XIII van començar a canviar algunes coses: l'any 1219 van ésser reconeguts i confirmats per primera vegada els privilegis i franqueses de què gaudia la parròquia des de l'època comtal. L'11 d'agost de 1243 es va efectuar una permuta de béns entre el rei Jaume I i Guilleuma de Cervera, filla de Guillem Durfort i muller de Berenguer de Cervera. El rei va aportar tota la senyoria de Sant Feliu de Llobregat en franc i lliure alou (però es va reservar les franqueses que tenia a les parròquies de Sant Just Desvern i Santa Creu d'Olorda), 2.500 sous barcelonesos i 3.000 sous melgoresos i, a canvi, va rebre el castell de Tuïr (al Rosselló) amb tots els drets i pertinences⁶. L'any següent d'aquesta permuta, Guilleuma de Cervera va morir i la senyoria la va heretar el seu germà Romeu Durfort. Els Durfort en serien els senyors eminents durant poc més de vuitanta anys. Però això no va portar la tranquil·litat ja que la reserva de franqueses que havia fet el rei Jaume I sobre la parròquia de Sant Just Desvern fou motiu de conflictes entre els veïns i el rei o la ciutat de Barcelona quan tractaven d'imposar nous tributs o arbitris; un d'aquells conflictes va generar un llarg procés que es va acabar el 13 de febrer de 1274 amb un nou reconeixement dels privilegis i franqueses de la parròquia per part del rei. No obstant, no fou l'últim reconeixement realitzat pels monarques; n'hi hagueren més els anys 1267, 1330 i 1385. Els privilegis i franqueses reials de Sant Just Desvern van sobreviure, juntament amb els de les parròquies de les Corts de Sarrià i les Franqueses del Vallès, a la revocació ordenada per Ferran II el Catòlic l'any 1489 i encara serien novament confirmats els anys 1519, 1523, 1599 i 1601 pels monarques de la dinastia dels Àustria. Van ser definitivament abolits el dia 16 de gener de 1716 amb el Decret de Nova Planta.

El 5 de març de 1325 la senyoria de Sant Feliu de Llobregat va tornar a canviar de mans: a causa dels deutes contrets i agreujat pel fet d'haver de pagar una dot elevada, Berenguer Durfort es va veure obligat a vendre's totes les ter-

⁶ ACB, pergami 4-82-1.

res, propietats i drets que posseïa en els termes parroquials de Sant Just Desvern, Sant Joan Despí i Santa Creu d'Olorda⁷. El preu de venda foren 76.000 sous barcelonesos i el comprador fou la Pia Almoïna de la Catedral de Barcelona. Atès l'elevat preu de l'operació, la compra es va fer en comú i per indivís entre la Pia Almoïna i Constança, vídua de Francesc de Ferriol. El 14 de març de 1394 la Pia Almoïna va comprar la meitat de la senyoria que estava en mans de la família Ferriol, i es va quedar així com la més gran propietària de les terres del terme parroquial de Sant Just Desvern.

Per tal d'evitar conflictes entre ambdós propietaris, entre el 20 de maig de 1347 i el 22 de febrer de 1348 es va decidir obligar a tots els emfiteutes que posseïen béns dins de la senyoria a capbrevar. Aquest document és important per la quantitat d'informació que aporta sobre cada un dels pagesos emfiteutes pocs mesos abans de l'arribada de la Pesta Negra a Catalunya: declaren tenir **casa** dins del terme parroquial de Sant Just Desvern un total de 35 individus⁸. Aquest número de cases es va mantenir amb molt poques variacions fins a mitjans del segle XVIII: un cadastre realitzat l'any 1732 i verificat l'any 1741 encara donava només un total de 37 cases habitades (inclosa la rectoria)⁹. Entre aquestes dues dates, els fogatges dels anys 1497 i 1553 faciliten un número de cases habitades més baix, 29 i 28 respectivament, i un dels nombrosos documents que va desaparèixer l'any 1936 en l'incendi de l'església feia constar, per a l'any 1587, un número de cases encara més baix: només 23, a les quals potser caldria afegir la rectoria (Tenas i Alibés, 1947, p. 117). Un altre document datat l'any 1818 dóna ja 85 cases habitades dins del terme parroquial¹⁰ i el diccionari de Pascual Madoz (1845-1850) dóna, per l'any 1845, un total de 120 veïns (o cases)¹¹. Així doncs, la primera expansió important del poble es pro-

⁷ Cal no oblidar que incloïa la vila de Sant Feliu de Llobregat, encara sense parròquia pròpia; el terme parroquial de Sant Vicenç dels Horts, que també pertanyia a la senyoria de Sant Feliu, ja havia estat venut pel pare de Berenguer Durfort a finals del segle XIII.

⁸ ACB, pergami 4-82-14. David Guasch i Dalmau va fer una transcripció i un estudi molt complets d'aquest capbreu a "Els Durfort, senyors del Baix Llobregat al segle XIII" *Quaderns d'Estudis Santjustencs I*, editat per l'Ajuntament de Sant Just Desvern l'any 1984.

⁹ AHMSJD, "Nueva recanación o Catastro de las Tierras del Lugar y Término de San Just de Esvern del corregimiento de Barcelona, hecha de orden del MIS Intendente General de este Ejército y Principado en el mes de enero del año 1732", manuscrit.

¹⁰ AHMSJD, "Cuaderno del pueblo de San Justo Desvern del año 1818", manuscrit.

¹¹ Vegeu el document número 1 a l'apèndix documental que acompanya aquest capítol, on

dueix durant la segona meitat del segle XVIII, fet que comprovarem en els propers capítols. És el moment d'incloure un quadre comparatiu sobre l'evolució de la població de la comarca del Baix Llobregat a partir de diversos recomptes:

QUADRE 1

Baix Llobregat. Evolució de la població (segles XIV a XX)¹²

	Focs	Focs	Focs	Focs	Habitants	Habitants	Habitants	Habitants	Habitants
Poblacions:	1368	1380	1497	1553	1718	1787	1845	1860	1900
Abrera			13	18	136	225	434	769	848
Collbató	42	32	20	21	97	212	396	859	665
Esparreguera	86	51	57	125	1.134	2.705	2.647	3.222	4.209
Martorell			83	118	808	2.417	3.106	4.304	3.221
Olesa de Montserrat	151	110	57	89	923	2.454	2.756	3.179	3.554
St. Esteve Sesrovires				22	210	317	520	992	839
EL NORD	279	193	230	393	3.308	8.330	9.859	13.325	13.336
Begues	57	66	17	20	169	450	528	857	1.077
Castellví de Rosanes			6	6	93	188	190	316	269
Cervelló	198	184	18	24	229	606	523	1.042	1.720
Corbera de Llobregat	65	30	23	25	135	348	709	869	882
St. Andreu de la Barca			25	28	160	662	813	945	814
St. Climent de Llobre.	48	52	20	20	419	1.003	1.066	1.026	984
Torrelles de Llobregat	30	28	14	16	178	307	419	490	682
Vallirana	25	20	26	11	118	261	155	1.280	1.466
EL GARRAF	423	380	149	150	1.501	3.825	4.403	6.825	7.894
Esplugues de Llobreg.	17	17	19	16	87	717	660	881	1.057
Molins de Rei	123	89	36	53	317	949	1.055	2.855	2.936
Pallejà	30		14	14	212	608	344	739	656
el Papiol	36	33	25	36	211	973	1.076	1.123	912
St. Feliu de Llobregat	51	47	32	46	316	1.895	1.820	2.478	3.314
St. Joan Despí	52	52	32	38	256	568	578	777	1.172
St. Just Desvern	42	73	29	28	236	608	790	944	1.101
St. Vicenç dels Horts			56	56	426	1.450	1.732	1.732	1.809
Sta. Coloma de Cerv.			15	13	88	210	189	192	542
Sta. Creu d'Olorda	41	29	24	21	209	347	327	330	207
LA VALL BAIXA	392	340	282	321	2.358	8.325	8.571	12.051	13.706
Castelldefels	42	31	30	30	187	576	417	312	289
Cornellà de Llobregat	25	46	35	22	189	834	1.032	1.642	2.197
Gavà	37	37	42	37	224	768	1.005	1.273	1.825
El Prat de Llobregat	59	14		55	451	1.055	1.615	1.830	2.804
St. Boi de Llobregat	255	252	147	71	842	2.529	2.502	2.793	5.311
Viladecans	49	45	33	28	204	653	881	1.139	1.194
EL DELTA	467	425	287	243	2.097	6.415	7.452	8.989	13.620
TOTAL	1.561	1.338	948	1.107	9.264	26.895	30.285	41.190	48.556

reproduïm l'article del diccionari de Madoz corresponent a Sant Just Desvern.

¹² Dades procedents de la Gran Geografia Comarcal de Catalunya (1981). És possible que alguna xifra no coincideixi amb dades posteriors; sembla que les dades es refereixen a habitants de dret i no de fet.

Hom pot observar que Sant Just Desvern ocupa sempre una posició mitjana en el *rànquing* del número de cases o d'habitants dins del conjunt de la comarca. Fins pràcticament l'any 1750 la història de Sant Just és la història d'aquelles trenta i poques masies isolades i repartides entre els contraforts de la serra de Collserola i el pla. Al llarg del segle XVI es va consolidar definitivament el règim d'emfiteusi de tal manera que els pagesos masovers van esdevenir, a la pràctica, els amos de cases i terres: les rebien dels seus pares, les explotaven, les arrendaven i, en fi, les deixaven en herència als seus descendents. Però és també el moment en què algunes finques comencen a passar a mans de ciutadans barcelonins, fenomen que s'accentua en els segles següents. Quan va arribar la desamortització de Mendizábal la Pia Almoina ja no tenia pràcticament propietats dins del terme parroquial de Sant Just Desvern.

A partir de principis del segle XVI, la història dels habitants de Sant Just Desvern es pot resseguir amb l'ajut dels llibres sacramentals; sobretot en el llibre d'òbits hom hi troba reflectits alguns dels esdeveniments més rellevants de la història de Catalunya: les epidèmies de pesta dels anys 1590-1591 i 1651-1652, la guerra dels Segadors, la plaga de llagostes de 1687, la revolta dels gorretes de 1689, la guerra contra França de 1697, la guerra de Successió a la Corona Espanyola entre els anys 1705 i 1714, la guerra del Francès entre els anys 1808 i 1814, la inestabilitat del Trienni liberal entre els anys 1820 i 1823 i l'epidèmia de còlera de 1854. Els comentaris dels rectors i uns increments notables dels enterraments delaten la presència de tots aquests fets. En general, els segles XVIII i XIX es viuen, a Sant Just Desvern, amb més tranquil·litat que els dos segles anteriors. A través dels baptismes i dels casaments hom detecta, sobretot a partir de la segona meitat del segle XVIII, una arribada important d'immigrants d'arreu del Principat de Catalunya amb un nombrós contingent procedent dels Pirineus. Ja hem vist més amunt que és precisament a partir de l'any 1750 que la població santjustenca comença a créixer; ho veurem amb més detall en els propers capítols. Aquí només queda apuntat. Però tampoc perdem de vista que és una parròquia petita, rural, envoltada de nuclis urbans de més pes i que moltes vegades serveix de lloc de pas previ a l'arribada a Barcelona.

Com va dir Pierre Vilar (1962), el segle XVIII és el segle de les grans transformacions i el volum de documentació municipal que tenim actualment a l'abast ens en dóna fe; sortosament, unes descobertes realitzades gràcies a l'atzar a l'Arxiu Històric Municipal de Sant Just Desvern durant el treball de camp dut a terme per a l'elaboració d'aquesta tesi, ens permeten conèixer molt millor el segle XVIII santjustenc, sobretot des del punt de vista econòmic i fiscal. La documentació localitzada està relacionada directament amb el Cadastre: sense cap mena de dubte, la seva implantació arran del Decret de Nova Planta de 1716 és el fet més rellevant dins de la petita història dels habitants de Sant Just Desvern en aquest segle. L'arxiu disposa de 65 llibretes del cobrament de l'impost del cadastre, totes elles minuciosament detallades, de les quals 57 estan datades entre els anys 1720 i 1800, 3 pertanyen també al segle XVIII, però sense datar, i les 5 restants corresponen als anys 1814 al 1822. Aquesta important documentació *tributària* es complementa amb un llibre que inclou dibuixos, mesures i tipus de conreu de cada una de les finques en què es dividia el terme parroquial l'any 1732, especificant el nom del propietari, el de l'arrendador i amb quines finques confrontaven cada una d'elles¹³.

Però n'hi ha d'altres de fets destacats, un dels quals, esdevingut dins de la segona meitat d'aquest segle XVIII, fou la construcció l'any 1768 de la Carretera Reial (actualment N-II/N-340) que creua el poble pel sector sud entrant des d'Esplugues i sortint per Sant Feliu; la seva construcció va significar un canvi important en l'estructura urbana del poble. Fins aleshores, el Camí Reial passava una mica més al nord, seguint el traçat d'una *variant* de la Via Augusta romana en el seu traçat entre Bàrcino i Tàrraco i al voltant de la qual havien anat apareixent les edificacions més significatives de la parròquia santjustenca; ara forma part de la trama urbana del poble, pels actuals carrers de la Creu, Raval de la Creu, Bonavista, Badó, plaça Campreciós, plaça Jacint Verdaguer, i novament els carrers de Campreciós, Carles Mercader i avinguda de la Indústria fins els límits amb Sant Joan Despí, on el camí tombava definitivament en direcció a Sant Feliu de Llobregat. Hi havia altres petits camins veïnals que unien la parròquia santjustenca amb les parròquies veïnes. Al voltant del Camí

¹³ Vegeu la nota a peu de pàgina número 9 d'aquest mateix capítol.

Reial van anar apareixent edificacions com la ja esmentada de l'església, algunes masies i el primer hostal, documentat des de finals del segle XV. A finals del segle XVII el comú del poble va decidir de construir un nou hostal per al seu propi benefici (l'altre hostal era *privat*) i el van situar també al peu d'aquest camí, en un sector conegut com el Raval de la Creu. Ja dins del segle XVIII els primers nuclis de cases es van construir al costat d'aquest camí. Però el traçat de la nova Carretera Reial de Carles III va suposar un desplaçament del centre vital del poble i el seu creixement i urbanització entre l'antic Camí Reial i la nova Carretera Reial durant el segle XIX i els tres primers decennis del segle XX. Es va haver de construir un nou hostal al costat de la nova carretera, mentre aquesta s'anava omplint de cases. A mitjans del segle XIX, el terme municipal incloïa tres nuclis de població concentrats, el raval de la Plaça amb 56 cases, el raval de la Creu amb 45 cases i el raval de la Carretera amb 34 cases, i 31 masos dispersos¹⁴. No és fins la segona i tercera dècades del segle XX que s'urbanitza i s'edifica el que es coneix com l'eixample de Sant Just Desvern i que uneix definitivament en una sola conurbació els tres nuclis de població abans esmentats.

Malauradament, els llibres parroquials també es fan ressò de l'última gran tragèdia espanyola, la Guerra Civil dels anys 1936 al 1939: les anotacions de baptismes, casaments i enterraments s'interrompen dràsticament durant el mes de juliol de 1936 i no seran represes fins el mes de gener de l'any 1939; l'última inscripció és un baptisme del dia 19 de juliol de 1936. El rector, mossèn Antoni Tenas, va haver de marxar del poble davant la possibilitat que fos arrestat i executat per un grup d'*incontrolats* que sí va aconseguir cremar l'església i amb ella molta documentació històrica que havia reunit aquell rector. L'alcalde i altres membres de l'ajuntament van col·laborar a salvar de les flames els llibres més importants, que són els que avui en dia hi ha a l'arxiu de la parròquia de Sant Just Desvern. El dia 25 de gener de l'any 1939 les tropes franquistes van entrar al poble en el seu camí cap a l'ocupació de Barcelona. A partir d'aquest moment comença una altra història, allunyada ja dels nostres interessos.

¹⁴ Instituto Geográfico y Estadístico. *Nomenclátor que comprende las poblaciones, grupos, edificios, viviendas* [...], I (Madrid: Imprenta del I. G. y E. 1863). Podeu veure una reproducció de les pàgines corresponents a Sant Just Desvern a l'apèndix documental que acompanya aquest capítol (imatges 6 i 7).

1.4 VIDA ECONÒMICA, SOCIAL I RELIGIOSA

Durant els quatre llargs segles que abraça aquest estudi, Sant Just Desvern era una parròquia de masovers, pagesos i jornalers del camp que vivien en masos aïllats. El document número 1 de l'apèndix documental que acompanya aquest capítol és la reproducció de la descripció feta per Pascual Madoz (1845-1850) a mitjans del segle XIX sobre el poble i on queda ben reflectit el que acabem de dir. La presència d'altres formes de vida artesana alienes al camp, per bé que no les podem considerar testimonials, sí que són poc rellevants des del punt de vista demogràfic: un hostaler (per arrendament) ja des d'abans de l'any 1500, un mestre de cases i un teixidor de lli (sastre) des de finals del segle XVI, un forner (també per arrendament) des de finals del segle XVII, un fuster i un sabater des de la primera meitat del segle XVIII i un mestre de minyons i un ferret des de la segona meitat del segle XVIII¹⁵. No és fins el segle XIX que hi ha una major diversificació, tot i que el pes del sector primari continua essent majoritari: el cens de població de l'any 1887¹⁶ ens dona encara quasi un vuitanta per cent de la població activa santjustenca realitzant tasques relacionades amb aquell sector, mentre el vint per cent restant es repartia meitat i meitat entre els sectors secundari (indústria artesana) i terciari (serveis).

Per la documentació d'època medieval conservada a l'arxiu de la Catedral de Barcelona deduïm que el principal tipus de conreu era la vinya ja des de dates tant allunyades com el segle XIII; consta també l'existència de plantacions d'oliveres (en algun mas tenien trull per fer oli) i horts per a conreus privats de productes hortícoles. També hi ha documentats tres molins fariners (de bassa) situats al costat de la riera de Sant Just, amb un funcionament subjecte al règim mediterrani de pluges. Ara bé, el volum de població de la parròquia en aquelles dates, força baix i amb un clar descens entre mitjans del segle XIV i principis del segle XVII com hem vist en el quadre de la pàgina 16, i unes terres

¹⁵ A l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol podeu veure una taula amb les dades extretes del buidatge dels llibres sacramentals referents als artesans i personal de serveis des de finals del segle XVI fins a principis del segle XVIII. En alguns casos, la professió es transmetia de pares a fills semblantment al que passava amb les masies i les terres.

¹⁶ Instituto Geográfico y Estadístico. *Censo general de la población de España*, según el empadronamiento hecho el 31 de diciembre de 1887 por la Dirección General del I. G. y E. 2 vols (Madrid: Imprenta del I. G. y E. 1891-1892)

poc aptes a grans extensions de conreus intensius fan pensar en una economia força precària, quasi de subsistència, si més no fins el segle XVIII. Les finques més fèrtils, les de la part baixa de la parròquia, són petites, mentre que a la zona muntanyosa són grans però improductives (majoritàriament estan cobertes de bosc i sotabosc)¹⁷. Aquesta situació encara perdurava durant la primera meitat del segle XVIII, tal com ens mostra el llibre del cadastre de l'any 1732¹⁸. Però a partir de la segona meitat d'aquest segle XVIII el creixement de les exportacions d'aiguardent va provocar un augment de les plantacions de vinya, sobretot a costa de la zona boscosa i a pesar que el relleu santjustenc és força muntanyós i l'hàbitat humà es va estenent per la part més plana del terme; doncs bé, a finals del segle XIX la superfície plantada de vinya representava el 40'2% del total del terme municipal (3'157 km² sobre un total de 7'85 km²). Ja a finals d'aquell segle, la plaga de la fil·loxera va atacar les vinyes santjustenques i, tot i que inicialment es va replantar amb les noves varietats de vinyes americanes, el garrofer va anar substituint de mica en mica la vinya.

Tot i les dificultats del relleu, l'economia santjustenca, basada majoritàriament en el camp, va permetre arribar al miler i escaig d'habitants cap a l'any 1900, per bé que això no significava cap proesa en el conjunt comarcal. La llista dels majors contribuents de l'any 1900 és un reflex d'aquest passat agrícola encara molt viu aleshores: 8 propietaris (de terres i cases), 3 pagesos propietaris, 3 sabaters, 2 forners, 18 jornalers (del camp bàsicament), 1 sastre, 2 botiguers, 1 pagès, 1 paleta, 1 barber, 2 fusters, 1 ferrer i 1 cafeter¹⁹. Avui en dia, els últims pagesos han anat abandonant progressivament les seves tasques agrícoles per la jardineria i altres activitats relacionades amb el lleure, mentre el bosc s'ha anat menjant les feixes construïdes en els vessants muntanyencs de

¹⁷ Vegeu a l'apèndix documental que acompanya aquest capítol un plànol de les finques de Sant Just Desvern de l'any 1880 (imatge número 5).

¹⁸ El manuscrit al qual fem referència en la nota a peu de pàgina número 9 d'aquest mateix capítol inclou prou dades relatives als tipus de conreus i a les superfícies dedicades a cada un en tot el terme santjustenc, com per conèixer força bé l'estructura agrària de la parròquia a la primera meitat del segle XVIII, si no fos que les dades estan falsejades per amagar la veritat al Cadastre. Llorenç Ferrer parlava d'aquest falsejament de dades generalitzat en el seu article de desembre de 2002 titulat *¿Modernización fiscal? La implantación del Catastro en Cataluña*.

¹⁹ Vegeu l'article "Els santjustencs del 1900" dins de la *Miscel·lània d'Estudis Santjustencs IX* p. 85-144 (Sant Just Desvern: Ajuntament de Sant Just Desvern i Centre d'Estudis Santjustencs 1998).

Sant Just Desvern. De fet, l'únic record que queda del passat agrícola santjustenc és la mateixa supervivència d'un bon grapat de masies.

Dins del terme parroquial hi havia una casa nobiliària que a partir del segle XVI es va convertir en una font de disputes entre les parròquies de Sant Feliu de Llobregat, Sant Joan Despí i Sant Just Desvern. Coneguda inicialment amb el nom de Torre de Mura o Torre Espigolera, estava situada al nord de la riera, ja en la seva part baixa, i a la vora dels límits parroquials amb Sant Feliu de Llobregat, però dins del terme santjustenc. Inicialment, els primers propietaris foren ciutadans honrats de Barcelona: els més antics coneguts són la família Mura, que la va vendre a Arnau Montserrat l'any 1277; en el capbreu de l'any 1348 n'era el propietari Pere de Cortilio, també ciutadà de Barcelona. A principis del segle XVI, la torre i les seves terres ja eren propietat d'una família nobiliària, els Requesens; molt probablement aquesta família va abandonar aquella torre per una de nova construïda al costat d'una antiga capella situada al sud de la riera i sobre terres que pertanyien a les tres parròquies damunt esmentades. Durant els segles XVI i XVII, l'heretat, ja coneguda amb el nom de *la Torreblanca*, va canviar diverses vegades de propietari: de la família Requesens a la família Cardona, d'aquesta a la família Agullana i, pels volts de l'any 1620, va passar a ser propietat de la família Dusai, més endavant marquesos de Monistrol. Els llibres parroquials fan referència a d'altres famílies nobiliàries i a ciutadans honrats de Barcelona com a propietaris de terres, però en cap cas no vivien a Sant Just com sí ho feren els propietaris de *la Torreblanca*; de fet, al marge de la Pia Almoïna, que tenia el domini eminent d'una gran part de totes les finques santjustenques, els propietaris més grans de terres dins dels límits parroquials de Sant Just Desvern foren els amos del castell de Picalquers, d'Esplugues de Llobregat, d'entre els quals destaquem les famílies Terré en el segle XVI i la primera meitat del segle XVII, i les famílies d'Ardena i Taverner, més endavant comtes de Darnius, a partir de la segona meitat del segle XVII.

El primer clergue conegut com a regent de l'església de Sant Just Desvern fou un tal Bernat, documentat l'any 1182 en un pergami de l'arxiu de la Catedral de Barcelona; les notícies sobre els seus successors són escasses fins a finals del segle XIII, moment a partir del qual hom pot resseguir la nòmina com-

pleta dels rectors que hi ha hagut en aquesta parròquia. A l'apèndix documental que acompanya el capítol tercer (taula número 6) incloem la llista de tots els rectors i suplents que han servit a l'església de Sant Just Desvern des dels inicis dels llibres sacramentals fins l'any 1953, any en què va morir el rector que servia la parròquia l'any 1936, data d'acabament d'aquest estudi. Així mateix, cal fer constar que, al marge dels rectors i dels seus suplents puntuals (regents o ecònoms), simultàniament la parròquia també va comptar amb la presència de vicaris des de principis del segle XV fins l'any 1825. Considerem que la presència sense interrupcions de responsables eclesiàstics al davant de la parròquia durant tots els anys que abasta aquest treball és un argument a favor d'una bona qualitat de les dades i d'una seqüència contínua d'anotacions sense omissions greus. A banda de l'església parroquial, hi ha documentada la presència temporal de dues congregacions religioses en dues de les masies santjustenques: consta l'existència d'un monestir, conegut amb el nom de Sant Joan de l'Erm (actualment can Cuiàs), de monges donades de la regla de Sant Agustí, des de la segona meitat del segle XIII fins l'any 1466 en què foren traslladades a Barcelona; durant la segona meitat del segle XVI ja hi ha documentada la presència de masovers que portaven l'antic monestir. I l'any 1709 els Pares Carmelitans Calçats del convent del Carme de Barcelona van comprar la casa coneguda actualment amb el nom de can Freixes per convertir-la, durant el segle XVIII, en casa de salut per als religiosos del seu convent que poguessin caure malalts.

1.4.1 Els masos santjustencs:

Aquesta és, sobretot però no només, la història d'una trentena i escaig de masos, la majoria dels quals perviuen, com a mínim, des de mitjans del segle XIV. És la història dels seus pobladors, de les seves famílies i dels seus comportaments més íntims. Per tal de començar a familiaritzar-nos amb els seus habitants a continuació presentem el seu entorn més proper, les seves cases, aportant informació que ens ajudarà a comprendre millor les pàgines següents. Aquesta informació procedeix de dos llibres d'història de Sant Just Desvern²⁰ i

²⁰ Antoni Tenas i Alibés, *Notes històriques del poble i parròquia de Sant Just Desvern* (Barcelona: Fidel R. Ferran, impressor 1947) i Daniel Cardona, Oriol de Fàbregues-Boixar, Xavier Ferrer, David Guasch, Antoni Malaret, Josep Moran, Josep Nuet, Josep M. Panadera, Jordi Pé-

del buidatge dels llibres sacramentals fet per a aquesta tesi. A l'apèndix documental que acompanya aquest capítol hi trobareu fotografies antigues de la majoria de les masies ressenyades a continuació; ho indicarem a la descripció de cada masia amb l'etiqueta "(Imatge número...)" al final del text.

1.4.1.1 - Can Baró: masoveria situada al peu de Sant Pere Màrtir i limítrofa amb la parròquia d'Esplugues de Llobregat. Segons el cadastre de 1732 era la propietat més gran de la parròquia de Sant Just Desvern. Tot i ser una masia construïda en els segles XIII-XIV, es fa difícil de resseguir la seva trajectòria abans de l'any 1500. Durant tot el segle XVI es va conèixer amb el nom de mas Boscarons, cognom d'un dels seus masovers. A mitjans del segle XVII aquesta heretat fou comprada per Josep d'Ardena i de Sabastida (senyor de Darnius); anteriorment havia pertangut als Terré de Picalquers i als Espuny. A finals del segle XVII la propietat va passar a Francesc de Taverner i de Rubí, casat amb Maria Ignàsia d'Ardena i d'Aragó (senyora de Darnius). La propietat va passar després als seus fills Oleguer i Bernardí de Taverner i d'Ardena (comtes de Darnius i de les Illes). Cap d'aquestes famílies consta haver viscut mai a la masoveria, que en tot moment estava arrendada en mans de masovers. El nom de la casa prové del cognom d'una família que la va arrendar durant la segona meitat del segle XVII i primera meitat del segle XVIII. Actualment dempeus. (Imatge número 8)

1.4.1.2 - Can Bertran: casa coneguda inicialment amb el nom de can Pastaller per haver-la portada un masover originari de Subirats que es deia Magí Pastaller des de principis del segle XVII²¹. El 2 de maig de 1730 la casa va ser venuda en *encant públic* per desig del seu últim propietari, Bartomeu Carbonell, casat amb la pubilla Pastaller, i comprada per Jaume Bertran, pagès de Sant Just Desvern. L'any 1736 va passar a anomenar-se can Bertran. Actualment desapareguda.

1.4.1.3 - Can Biosca: heretat dependent originàriament de can Cortès que durant anys havia estat portada pels mateixos masovers d'aquesta última casa.

rez i Mercè Renom, *Sant Just Desvern, un paisatge i una història*. Biblioteca «Abat Oliba», núm. 57 (Barcelona: Ajuntament de Sant Just Desvern i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1987). A més, agraïm a Olga Sbert i Pérez alguns comentaris que ens han ajudat a completar la trajectòria d'algunes de les masies.

²¹ No hi ha dades anteriors a l'any 1600 d'aquesta casa.

No hi ha notícies d'aquesta casa anteriors a l'any 1500. A la segona meitat del segle XVI la portaven uns masovers de cognom Arnella que també tenien l'arrendament de can Cortès. Apareix com un mas diferenciat amb família de masovers pròpia des de 1632 quan es va instal·lar a Sant Just Desvern la família Biosca. Per bé que el cognom es va estendre per altres cases del poble, a principis del segle XIX el cognom dels masovers de la casa va canviar per Sallent pel casament de la pubilla Biosca amb Jacint Sallent. El nom de la casa es va mantenir tot i aquest canvi de cognom dels masovers. Actualment dempeus, va ser reformada a principis del segle XX. (Imatge número 9)

1.4.1.4 - Can Campreciós: mas en règim d'emfiteusi situat en el centre del poble, per sota de l'església parroquial. En mans de la família Campreciós com a mínim des de principis del segle XIV²² fins a finals del segle XVIII, quan la pubilla es va casar amb un cabaler de can Modolell. El cognom Campreciós, després derivat en Campreciós i Preciós, es va estendre en diferents branques tant per Sant Just Desvern com pels pobles del voltant. Actualment dempeus i dividida en tres habitatges independents, la casa va ser reformada i ampliada amb un cos posterior de les mateixes dimensions que la casa primitiva en el segle XVII. Forma part del catàleg de l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic Català (en endavant IPAC). (Imatge número 10)

1.4.1.5 - Can Candeler: masoveria propietat de diverses famílies barcelonines, una de les quals fou un Gelabert (dels Gelabert de la riera), candeler de sèu de Barcelona, i d'aquí el nom actual de la casa. Inicialment se la coneixia amb el nom de can Camós o Torre Camosa (des de la primera meitat del segle XV²³). Fou propietat, després de la família Camós, de les famílies Calders (o Caldés), Çacirera i Vilassís. Els masovers que la portaven eren famílies tant del poble com de fora, però sense continuïtat familiar. Actualment dempeus, la casa forma part del catàleg de l'IPAC i està datada en el segle XV. (Imatge número 11)

²² El primer esment documentat d'aquesta casa prové d'una còpia (actualment desapareguda) d'un testament del 28 de desembre de 1326 (Tenas i Alibés, 1947, p. 41).

²³ El primer esment documentat d'aquesta casa prové d'una visita pastoral realitzada el 14 de març de 1435 (Tenas i Alibés, 1947, p. 59).

1.4.1.6 - Can Capmany (o Campmany): mas en règim d'emfiteusi situat sota el turó de Sant Pere Màrtir, anomenat aleshores Puig d'Ossa. Durant els quasi dos-cents cinquanta anys d'existència de la casa sembla que sempre va estar en mans de la mateixa família, els Campmany²⁴. A mitjans del segle XVII el mas estava ja derruït, per bé que des de 1592 no apareix cap més referència a la casa en els llibres sacramentals.

1.4.1.7 - Can Carbonell (de la muntanya): mas en règim d'emfiteusi en mans de la família Carbonell com a mínim des del segle XIII. El seu propietari actual conserva documentació familiar que remunta la seva presència al mas des de 1251 fins avui en dia sempre amb el mateix cognom. Les dues primeres partides de baptisme anotades en els llibres sacramentals santjustencs a finals de l'any 1509 pertanyen a dues branques diferents d'aquesta família. En els segles XVI i XVII hi havia quatre masos en *poder* de la família Carbonell: el de la muntanya, el de la carnisseria, el de la creu i el de la plaça. La presència d'aquesta família és constant en tota la documentació santjustenca de tot el període estudiat i es va estendre per les parròquies del voltant (l'Hospitalet de Llobregat i Sant Boi de Llobregat principalment). Actualment dempeus, una part de la casa és un restaurant; està inclosa en el catàleg de l'IPAC i està datada en el segle XIV tot i haver estat reformada diverses vegades, l'última l'any 1988. (Imatge número 12)

1.4.1.8 - Can Cardona: mas en règim d'emfiteusi situat en el centre del poble, per sota de l'actual ajuntament. Inicialment se'l coneixia amb el nom de mas Moragues²⁵ fins que a principis del segle XVI és venut a Miquel Solanes i aleshores la casa pren el nom de can Solanes de la vila (per distingir-lo del mas Solanes original). Està en mans de la família Cardona des de finals del segle XVI fins avui en dia. Les terres pertanyien, fins a la desamortització, a la Pia Almoina de Barcelona. Actualment dempeus, està inclòs en el catàleg de l'IPAC i datat en el segle XIII. (Imatge número 13)

²⁴ El primer esment documentat d'aquesta casa prové d'uns capítols matrimonials datats el 23 de novembre de 1346 (Tenas i Alibés, 1947, p. 179).

²⁵ El primer esment documentat d'aquesta casa prové d'un pergami de la secció de la Pia Almoina de la Catedral de Barcelona datat el 15 de juny de 1306; un document de l'arxiu de can Carbonell ens fa saber que la família Moragues posseïa, en aquell moment i durant uns dos-cents anys, dos masos, aquest i el que es coneix actualment amb el nom de can Vilar.

1.4.1.9 - Can Cortès: mas en règim d'emfiteusi conegut inicialment amb el nom de ca n'Orta des de principis del segle XIV²⁶, família que va perviure a Sant Just Desvern fins la dècada de 1530-1540 en la persona d'Antic Orta. A partir de 1537 el mas fou portat per la família Arnella fins l'any 1593 en què va passar a mans d'Antoni Cortès, natural de Vallvidrera. El cognom Cortès es va mantenir a la casa fins l'any 1803, en què va morir l'últim representant masculí de la línia directa dels Cortès santjustencs. L'heretat va passar a una pubilla, Rosa Cortès, casada amb un pagès d'Olesa de Montserrat. Durant el segle XIX la casa va ser portada per masovers de diferents famílies, tant del poble com de fora. Actualment dempeus, la masia és de titularitat pública part per herència i part per adquisició a la Santa Seu. La casa està inclosa en el catàleg de l'IPAC i datada en el segle XIV. (Imatge número 14)

1.4.1.10 - Can Coscoll: mas en règim d'emfiteusi en mans de la família Gelabert (o Gilabert) com a mínim des del segle XV; es tracta de la mateixa família de can Gelabert de la riera que, per diferenciar-se, en els llibres sacramentals apareix en tot moment com Gelabert del coscoll. El cognom es va estendre cap a les Corts de Sarrià (actualment Barcelona). L'apel·latiu prové dels anteriors masovers de la casa, de cognom Coscoll, masovers des de principis del segle XIV²⁷. Actualment dempeus, la casa està inclosa en el catàleg de l'IPAC i està datada en el segle XIV, amb una reforma important l'any 1905. (Imatge número 15)

1.4.1.11 - Can Cuiàs: casa situada dalt de la carena de la muntanya, en el límit amb el terme de Vallvidrera, de tal manera que els seus arrendataris tant apareixen en els llibres sacramentals de Vallvidrera com en els de Sant Just Desvern. Inicialment era un monestir de deodates²⁸, monges canoneses de la

²⁶ El primer esment documentat d'aquesta casa prové d'una visita pastoral a la parròquia de Sant Just Desvern realitzada el mes de juliol de 1336 (Tenas i Alibés, 1947, p. 58), per bé que una visita anterior –de 17 de gener de 1304– esmenta el nom d'un possible masover d'aquesta casa anomenat Pere Orta.

²⁷ El primer esment documentat d'aquesta casa prové d'un pergami sense datar, però del segle XIII, de la secció Pia Almoïna de la Catedral de Barcelona. Un document posterior datat el 14 de maig de 1316 fa esment d'un possible masover d'aquesta casa anomenat Bernat Coscoll.

²⁸ Va ser fundat l'any 1229 segons explica Lluís Monjas Manso a "Les deodates de Sant Joan de l'Erm: una comunitat femenina heterodoxa de la Baixa Edat Mitjana" dins de *Les dones i la història al Baix Llobregat*, volum I p. 141-182 (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2002).

regla de Sant Agustí, conegut amb el nom de Sant Joan de l'Erm (o Salerm) que l'any 1466 va ser traslladat a Barcelona, quan es va unir amb el monestir de Montalegre; va mantenir la possessió del monestir de Sant Joan de l'Erm fins el segle XVIII. A partir de la marxa de les monges la casa va ser arrendada: en el segle XVI el cognom dels masovers era Mestre fins que a principis del segle XVII, per casament, s'hi va instal·lar el cognom Cuiàs, comú a tota la serralada de Collserola. A finals del segle XVIII una pubilla Cuiàs es va casar amb un pagès de cognom Ferran, cognom que va ocupar la casa durant tot el segle XIX. Actualment es troba destinada a habitatge i a quadres de cavalls. (Imatge número 16)

1.4.1.12 - Can Dusai (*la Torreblanca*): casa nobiliària situada a l'extrem sud del terme municipal. El seu origen és una capella documentada ja l'any 1280. Arrendada a masovers tant del poble com de fora, amb poca continuïtat familiar, es caracteritza pel fet que les diverses famílies nobiliàries propietàries hi vivien o, com a mínim, hi passaven temporades, ja que la seva presència es detecta en els llibres sacramentals santjustencs. Actualment derruïda. (Imatge número 17)

1.4.1.13 - Can Fatjó (de la muntanya): mas en règim d'emfiteusi conegut inicialment amb el nom de mas Reia (des de 1310 aproximadament)²⁹ i a principis del segle XVI com can Ramoneda: Antic Ramoneda –possiblement originari d'Esplugues de Llobregat– posseïa ja l'any 1511 els masos Savall i Reia. El va succeir el seu fill Jaume i a aquest el seu fill Antic, que es va casar amb Jaume-ta Modolell. Els va succeir el seu fill Francesc, casat amb Elisabet Parellada. La seva filla Elisabet, pubilla del mas, es va casar amb Gabriel Anglada. No van tenir fills i el mas va passar a Gabriel Parellada, de Sant Boi de Llobregat, segons el testament de Gabriel Anglada (datat l'11 de desembre de 1648). A Gabriel Parellada el va succeir la seva filla gran, pubilla i hereva, casada amb Jacint Fatjó, de Cerdanyola, que va donar el nom definitiu a la casa el 1690. A mitjans del segle XIX es va produir l'últim canvi de cognom, amb el casament de la pubilla Fatjó amb un cabaler de la família Gelabert, tot i que aleshores la ca-

²⁹ El primer esment documentat d'aquesta casa prové d'un pergami de la secció de la Pia Almoina de la Catedral de Barcelona sobre un establiment d'una peça de terra datat el 15 de maig de 1310 (Tenas i Alibés, 1947, p. 45).

sa ja no va canviar de nom. Mas en règim d'emfiteusi sempre en mans de la mateixa família, ja que els canvis de nom es deuen a la presència de pubilles com hereves de la casa; les terres pertanyien, fins a la desamortització, a la Pia Almoïna de Barcelona. Segons el cadastre de 1732 és la segona propietat més gran de Sant Just Desvern. Actualment dempeus, la casa està inclosa en el catàleg de l'IPAC i datada en el segle XIV. (Imatge número 18)

1.4.1.14 - Can Freixes: masoveria propietat de diverses famílies barcelonines arrendada a masovers tant del poble com de fora, sense continuïtat familiar. No hi ha dades clares d'aquesta casa anteriors a l'any 1500. Al llarg dels segles que cobreix aquest estudi se l'ha conegut amb noms diversos, segons quin fos el seu propietari: torre d'en Ricart, torre Guardiola (per Miquel Montserrat de Guardiola i de Terrades, regent de Catalunya), torre Vidala (per Jaume Vidal, botiguer de teles de Barcelona), can Cabeça (per Lluís Cabeça, metge) i can Pellisser (per Ramon Pellisser, notari de Barcelona de la segona meitat del segle XVII). El 5 de novembre de 1709 fou comprada pels Pares Carmelitans Calçats de Barcelona a la família Pellisser. A finals del segle XVIII ja pertanyia a la família Freixes, que li va donar el nom definitiu fins avui en dia. Actualment dempeus, és de titularitat pública; la casa està inclosa en el catàleg de l'IPAC, datada en el segle XVI i reformada a principis del segle XX. (Imatge número 19)

1.4.1.15 - Can Gelabert de la riera: mas en règim d'emfiteusi en mans de la família Gelabert (o Gilabert) com a mínim des del segle XIV³⁰ fins a la segona meitat del segle XIX, quan la propietat de la casa va canviar de família. Està situat als afores del poble en direcció a Sant Feliu de Llobregat; el nom prové del fet que està situat al costat de la riera de Sant Just. Les terres pertanyien, fins a la desamortització, a la Pia Almoïna de Barcelona. Actualment dempeus, la casa està inclosa en el catàleg de l'IPAC i està datada en el segle XIV. (Imatge número 20)

1.4.1.16 - Can Ginestar: mas en règim d'emfiteusi en el centre del poble, darrera de l'església parroquial. La casa es va conèixer amb diferents noms (can

³⁰ El primer esment documentat d'aquesta casa prové d'una visita pastoral realitzada a la parròquia de Sant Just Desvern el 4 de novembre de 1379, per bé que hi ha un pergami de la secció de la Pia Almoïna de la Catedral de Barcelona datat el 25 de febrer de 1323 que esmenta un possible masover d'aquesta casa anomenat Guillem Giribert (Gilabert).

Rabassa, can Duran, can Tudó) durant els segles XVI i XVII. A finals d'aquest últim segle la va comprar Jacint Tudó, botiguer de teles de Barcelona, que la va posar en arrendament. El nom actual prové d'una família de mestres de cases que va viure a Sant Just Desvern des de la segona meitat del segle XVI en una altra casa i que es va instal·lar en aquesta la segona meitat del segle XIX. Actualment és la seu de diverses dependències municipals, entre elles l'arxiu històric municipal. L'edifici actual data del 1403 i ha estat reformat diverses vegades, els anys 1703, 1904 i l'última l'any 2007; està inclòs en el catàleg de l'IPAC. (Imatges números 22 i 23)

1.4.1.17 - Can Jeroni: masoveria propietat de diverses famílies barcelonines per la qual han anat passant diverses famílies de masovers, allotjava la carnisseria, la venda del pa i feia d'hostal fins a finals del segle XVII quan el comú del poble decideix construir el seu propi hostal. No hi ha dades d'aquesta casa anteriors a l'any 1500. A principis del segle XVI se la va conèixer amb el nom de can Carbonell de la carnisseria, ja que els masovers que la portaven eren d'una branca familiar de can Carbonell. A partir de finals del segle XVI va canviar diverses vegades de mans i de noms: can Roure, can Rubió, can Catxapay, can Claresvalls, can Vallgornera, fins que a mitjans del segle XIX li dona nom definitivament el masover d'aleshores, Jeroni Campañà. Actualment desapareguda. (Imatge número 21)

1.4.1.18 - Can Mèlic (o Mèlich): mas en règim d'emfiteusi conegut inicialment amb el nom de can Riera pel cognom dels masovers que el portaven com a mínim des de finals del segle XIV. L'any 1704 els últims hereus Riera, sense descendents, van vendre la casa a Baldiri Mèlic, del Papiol, i que s'havia instal·lat a Sant Just Desvern uns anys enrere per fer d'hostaler. En el segle XIX, per casament d'una pubilla Mèlic, el cognom dels masovers va canviar a Gelabert, cognom que s'ha mantingut fins avui en dia. Actualment dempeus; una part de les terres és un club esportiu que porta el nom de la masia. (Imatge número 25)

1.4.1.19 - Can Merlès (o Marlès): masoveria situada a la part alta de la muntanya de Sant Just, en direcció a Vallvidrera. Construïda probablement durant el segle XVII damunt les ruïnes d'un antic mas conegut amb el nom de Salibra

en terrenys que havien pertangut a can Carbonell de la muntanya, finca amb la qual llinda pel costat de ponent i que inicialment es coneixia amb el nom de can Massana; va ser propietat de diverses famílies barcelonines (els Massana i els Marlès) i arrendada a masovers de diferents famílies, tant del poble com de fora. El nom de la casa prové d'una família barcelonina. Actualment és un club esportiu. La casa està inclosa en el catàleg de l'IPAC i està datada en el segle XIV. (Imatge número 26)

1.4.1.20 - Can Mir: casa situada sota l'església parroquial, la qual n'era la propietària, i actualment desapareguda, es caracteritza pel fet que els seus arrendataris durant el segle XVII eren els sastres del poble. Aparentment durant el segle XVIII va restar deshabitada. (Imatge número 27)

1.4.1.21 - Can Modolell: mas en règim d'emfiteusi en mans de la família Modolell com a mínim des del segle XV. Situat a la part baixa del poble, tocant a l'antiga carretera Reial (actualment N-II/N-340). El cognom es va estendre per les parròquies veïnes (l'Hospitalet de Llobregat, Vallvidrera, Esplugues de Llobregat, Sarrià) i fins al Maresme. Actualment dempeus, la casa està inclosa en el catàleg de l'IPAC i està datada en el segle XV i reformada en els segles XVII i XX; una última reforma es va fer l'any 2004. (Imatge número 28)

1.4.1.22 - Can Modolell de la plaça (o can Madorellet): mas en règim d'emfiteusi situat sota la rectoria i conegut des de mitjans del segle XIV³¹ amb el nom de can Carbonell de la plaça i durant el segle XVI com can Duran de la plaça, cognoms de les famílies de masovers que durant aquells segles i fins a finals del segle XVII van portar la casa. A principis del segle XVIII un cabaler de la família Modolell es va casar amb la pubilla Carbonell del mas i va donar el nom definitiu a la casa. Actualment dempeus, durant molt de temps ha sigut la seu de la Societat de Caçadors de Sant Just Desvern. La casa està inclosa en el catàleg de l'IPAC i està datada en el segle XIV. (Imatge número 29)

1.4.1.23 - Can Mompeó de la creu: masoveria situada a la zona coneguda com el Raval de la Creu, per estar-hi situada la creu de terme que delimitava

³¹ El primer esment documentat d'aquesta casa prové d'un pergami de la secció de la Pia Almoina de la Catedral de Barcelona sobre una venda d'una peça de terra del 12 de març de 1356 (Tenas i Alibés, 1947, p. 43).

els termes de Sant Just Desvern i Esplugues de Llobregat. Segons un testament de l'any 1346 se la coneixia amb el nom de mas Codina i era propietat en franc alou de Bertran Codina³². Aquell mateix any va passar a mans de la Pia Almoïna de Barcelona. A principis del segle XVI se la coneix amb el nom de can Carbonell de la creu ja que els masovers que la portaven pertanyien a una branca sorgida dels Carbonell de la muntanya. A la segona meitat del segle XVI la pubilla de la família Carbonell es va casar amb un Mompeó, natural d'Esplugues de Llobregat, que va acabar donant nom a la casa. Entre 1656 i 1657 fou adquirida per l'amo del mas Cardona. Actualment derruïda.

1.4.1.24 - Ca n'Oliveres: mas en règim d'emfiteusi en mans de la família Oliveres com a mínim des del segle XV. El primer nom d'aquesta casa fou mas Valls³³. Durant un temps se la va conèixer també com ca n'Oliveres de la costa, per diferenciar-se d'una altra branca de la família coneguda com ca n'Oliveres del pla. El cognom es va estendre per les parròquies veïnes, especialment l'Hospitalet de Llobregat. Actualment dempeus, està inclosa en el catàleg de l'IPAC i està datada la seva construcció en el segle XVI. (Imatge número 30)

1.4.1.25 - Ca n'Oriol: masoveria coneguda inicialment amb el nom de torre o casa de mossèn Amat, pel nom de la família propietària de la casa en els segles XVI i XVII³⁴, família de cavallers ciutadans de Barcelona. Va anar passant per les mans de diferents famílies (Arimon, Guerra, Oriol, Rosell) i estava arrendada a masovers del poble. Segons el cadastre de l'any 1732 la casa ja estava derruïda.

1.4.1.26 - Can Pedrosa (o Padrosa): mas en règim d'emfiteusi conegut fins a principis de segle XVI com can Puig de les basses³⁵ (atès que dins l'heretat hi havia un molí de bassa), moment en què una pubilla de la casa es va casar amb el primer cognominat Pedrosa, cognom que es manté fins avui en dia. Ac-

³² El primer esment documentat d'aquesta casa prové d'un pergami de la secció de la Pia Almoïna de la Catedral de Barcelona datat el 27 de juny de 1317.

³³ Documentat per primera vegada en un pergami de la secció de la Pia Almoïna de la Catedral de Barcelona datat el dia 12 de juliol de 1254.

³⁴ No hi ha dades d'aquesta casa anteriors a l'any 1500.

³⁵ El primer esment documentat d'aquesta casa prové d'un pergami de la secció de la Pia Almoïna de la Catedral de Barcelona datat l'11 d'agost de 1320, tot i que l'any 1177 Pere del Puig feia una declaració sobre una peça de terra situada a la parròquia de Sant Just Desvern, al *Podium*, de la que n'era usufructuari (Tenas i Alibés, 1947, p. 51).

tualment dempeus, la casa està inclosa en el catàleg de l'IPAC i la construcció inicial data del segle XI i reformada en el segle XVI. (Imatge número 31)

1.4.1.27 - Can Pedroseta (o can Pedrosa del pla): mas en règim d'emfiteusi conegut inicialment amb el nom de can Solà pel cognom de la família de masovers que el va portar durant el segle XVI³⁶. Durant el segle XVII fou arrendat a diversos pagesos del poble fins que l'any 1675 el va ocupar un cabaler de la família Pedrosa; se li va donar el nom de Pedroseta per distingir-la de l'altra casa Pedrosa, més gran que aquella. A finals del segle XIX desapareix de la casa el cognom Pedrosa i els masovers passen a ser de la família Campprecios per casament amb una pubilla. Actualment desapareguda, ja que va ser enderrocada durant els anys 60 del segle XX.

1.4.1.28 - Can Pi (o can Sellarès): mas en règim d'emfiteusi que es caracteritza perquè la primera família que el va ocupar era d'origen francès. Es va construir a mitjans del segle XVII i estava situat sota de can Mèlic. Tot i que en el segle XVIII el cognom dels masovers (i el nom de la casa) va canviar per Romagosa, el cognom Pi ha perviscut a Sant Just fins avui en dia. Actualment desaparegut.

1.4.1.29 - Can Rodes (o can Farràs o la Premsa d'en Ginestar): casa d'origen i ubicació no ben definida³⁷. Segons mossèn Antoní Tenas, inicialment se la coneixia com can Ginestar, cognom d'una família de mestres de cases vinguda de Sant Feliu de Llobregat la primera meitat del segle XVI. Aquesta família es va creuar amb un Modolell de can Modolell a mitjans del segle XVII, però es van canviar de casa. El 23 de juny de 1717 Jacint Tudó, ciutadà de Barcelona, la va comprar i arrendar a una família de masovers de fora del poble. Actualment desapareguda. (Imatge número 32)

1.4.1.30 - Can Roig: mas en règim d'emfiteusi situat junt al Camí Reial. Les primeres notícies d'aquest mas daten de finals del segle XVI, portat per la família Roig fins a principis del segle XVIII. El seu primer arrendatari era d'origen

³⁶ No hi ha dades d'aquesta casa anteriors a l'any 1500.

³⁷ A partir de la revisió del catàleg municipal d'edificis protegits (s'hi està treballant coincidint amb el tancament de la nostra tesi) s'està intentant establir la trajectòria i la ubicació d'aquesta masia d'una manera definitiva, després de comprovar, a partir del cadastre de 1716 i d'algun capbreu dels segles XVI i XVII, que les dades ofertes per mossèn Tenas (1947, p.62-63) no eren del tot correctes.

francès. A partir de 1720 fou arrendat a diversos masovers tant del poble com de fora. Actualment derruït.

1.4.1.31 - Can Roldan: mas en règim d'emfiteusi conegut inicialment com can Canyet (des de principis del segle XIV³⁸) i ja en el segle XVII com can Térmenes. Un del seus masovers va ser un dels primers batlles coneguts de la parròquia. A finals del segle XVII una pubilla Térmenes es va casar amb un Roldan, família barcelonina que va acabar donant nom a la casa. Actualment dempeus, està inclòs en el catàleg de l'IPAC. (Imatge número 33)

1.4.1.32 - Can Sagrera: masoveria propietat de diverses famílies barcelonines, inicialment se la va conèixer amb els noms de mas Sacalm, mas Palau, ca n'Oliveres del pla (a partir de principis del segle XVI pel cognom dels masovers, de la mateixa família de ca n'Oliveres) i can Massana³⁹. A partir de 1633 va ser arrendada a diverses famílies de masovers tant del poble com de fora sense continuïtat familiar. Actualment dempeus, la casa està inclosa en el catàleg de l'IPAC; ha estat reformada diverses vegades, l'última de les quals el 1913. (Imatge número 34)

1.4.1.33 - Can Solanes: mas en règim d'emfiteusi en mans de la família Solanes com a mínim des de principis del segle XIV⁴⁰. El cognom es va estendre per les parròquies veïnes del Baix Llobregat com l'Hospitalet o Sant Climent. A finals del segle XVIII va passar, per herència, a una branca de la família Carbonell per casament d'una pubilla de can Solanes amb un cabaler de can Carbonell. Actualment dempeus, la casa està inclosa en el catàleg de l'IPAC i datada en el segle XIII. (Imatge número 35)

1.4.1.34 - Can Vilar (de la muntanya): mas en règim d'emfiteusi, és una de les cases que ha tingut més canvis de nom. En el segle XIV se la coneix amb el

³⁸ El primer esment documentat d'aquesta casa prové d'un pergami de la secció de la Pia Almoina de la Catedral de Barcelona datat el 3 de juliol de 1290; en la visita pastoral realitzada a la parròquia de Sant Just Desvern el desembre de l'any 1308 s'esmenta un parroquià de cognom Canyet (Tenas i Alibés, 1947, p. 56).

³⁹ El primer esment documentat d'aquesta casa prové d'un capbreu datat entre el 20 de maig de 1347 i el 22 de febrer de 1348 conservat dins de la secció de la Pia Almoina de la Catedral de Barcelona.

⁴⁰ El primer esment documentat d'aquesta casa prové d'un pergami de la secció de la Pia Almoina de la Catedral de Barcelona datat el 23 de novembre de 1311, tot i que a la visita pastoral realitzada a la parròquia de Sant Just Desvern el 5 de gener de 1304 ja s'esmenta un Guillem Solanes (Tenas i Alibés, 1947, p. 52).

nom de mas Moragues⁴¹, en la segona meitat del segle XV i fins a principis del segle XVI se la coneix com mas Gombau i ja en la resta del segle XVI fins a principis del segle XVIII se la coneix amb els noms de can Cardona de la muntanya i can Santfeliu de la muntanya. Com indica el seu apel·latiu, està situat en els contraforts de la serra de Collserola, als afores del poble en el camí de Vallvidrera. Els canvis de cognom es deuen als casaments de les pubilles amb fadrísters forans: els Santfeliu de Sant Quirze del Vallès i els Vilar del Papiol. Durant el segle XIX hi va haver nous canvis de cognom dels masovers que la portaven (Raventós, Mallo, Reverter), però el nom de la casa ja no va canviar de manera que avui en dia se la coneix amb el nom de can Vilar. Actualment dempeus, la casa està inclosa en el catàleg de l'IPAC i datada en el segle XIV. (Imatge número 36)

1.5 CONCLUSIONS

Insistim en el caràcter rural de la parròquia fins a principis del segle XX: les fotografies que hem inclòs a l'apèndix documental –que són d'aquesta època majoritàriament– ens mostren un paisatge al voltant de les masies dominat per terrenys de conreu i muntanyes pelades, talment com podem veure avui en dia a comarques com el Solsonès o l'Alt Urgell. En resum, podem distingir clarament entre els masos sota règim de pagesos propietaris emfiteutes i les masoveries sota règim de lloguer puntual de casa i terres per part dels diferents propietaris (en la majoria dels casos ciutadans de Barcelona) que s'hi van succeir. Entre els primers, llevat d'un parell de casos de venda de la casa, la continuïtat de la propietat en la mateixa família s'assegura a través de la figura de l'hereu i/o la pubilla (reflectida en els capítols matrimonials) i per unes voluntats testamentàries que mantenen el domini útil del mas i de les terres dins del nucli familiar: la reconstrucció genealògica ens permet connectar, en el cas dels canvis de cognom, el nou propietari amb l'anterior. Hem vist masos en què el cognom familiar no ha canviat mai i hem vist masos en què el cognom familiar ha fet diversos tómbos al llarg del període estudiat. Tenim vint masos en règim

⁴¹ El primer esment documentat d'aquesta casa es troba en un pergami de la secció de la Pia Almoina de la Catedral de Barcelona sobre la construcció d'un molí d'aigua, datat el 15 de juny de 1306.

d'emfiteusi: can Bertran, can Biosca, can Campreciós, can Carbonell, can Cardona, can Cortès, can Cuiàs, can Fatjó, can Gelabert de la riera, can Gelabert del coscoll, can Madorellet, can Mèlic, can Modolell, can n'Oliveres, can Pedrosa, can Pedroseta, can Pi, can Roldan, can Solanes i can Vilar.

Entre les segones, la continuïtat familiar no és habitual i això introdueix el factor de la mobilitat familiar que tant *perjudica* a la reconstrucció de famílies ja que aquests masovers puntuals, igual que arriben, marxen, i el seu rastre en els llibres sacramentals no és, a vegades, complet. Tenim deu masoveries: can Baró, can Candeler, can Dusai, can Freixes, can Ginestar, can Jeroni, can Merlès, can Mir, can Roig i can Sagrera.

Mossèn Antoni Tenas era un apassionat de la història i va dedicar una part de la seva vida a cercar i a apuntar dades relacionades amb les cases de Sant Just Desvern, especialment dades procedents dels arxius eclesiàstics (la Catedral de Barcelona, la Pia Almoïna, l'arxiu Diocesà), amb la idea de completar les dades que hi havia en el propi arxiu parroquial santjustenc i, algun dia, publicar-les en un llibre d'història de la parròquia, a semblança de tants d'altres que es van publicar a principis del segle xx. Algunes de les dades recollides es van publicar en un butlletí parroquial en els anys 20 del segle passat; però, malauradament, l'any 1936 un incendi va arrasar tot el que havia recollit el rector i el llibre que en va resultar, publicat l'any 1947, no complia de cap manera amb les expectatives inicials de mossèn Antoni. En el seu llibre publicava dades que avui en dia no es poden contrastar ja que la font original ha desaparegut. En endavant, quan ens referirem a aquest llibre haurem de tenir-ho en compte.

Imatge de principis del segle xx de la plaça del centre del poble. D'esquerra a dreta, l'entrada a can Cardona, la Casa de la Vila, can Mir, l'església parroquial i la rectoria. (Fons AHMSJD)

2. LES FONTS DOCUMENTALS

“Un article de 1953 donnait, comme élément de solution aux problèmes que pose la démographie du passé, l'étude de l'histoire démographique des familles reconstituée à partir des registres paroissiaux.”

(Henry & Gautier, 1958, p. 13)

2.1 PRESENTACIÓ

Aquest capítol està dedicat a presentar totes les fonts de treball utilitzades en la reconstrucció de les famílies del terme parroquial de Sant Just Desvern. Cal no perdre de vista que l'objectiu d'aquesta tesi és l'estudi de la població de la dita parròquia i del seu comportament demogràfic en els segles XVI, XVII, XVIII, XIX i primer terç del segle XX en el màxim nombre de variables que ens permetin les dades recollides. És evident, per tant, que la font d'informació més important que hem treballat és l'arxiu parroquial de l'església dels Sants Just i Pastor Desvern. És de justícia, en aquest punt, recordar la figura d'Antoni Tenas i Alibés, conegut en el poble com *mossèn Antonino*, del qual en fou el rector entre els anys 1916 i 1953¹; gràcies a ell els llibres sacramentals de la parròquia estan ben conservats, després de la catalogació i ordenació que en va fer l'any 1924, i es van salvar de l'incendi provocat que va cremar l'església i la rectoria el mes de juliol del 1936. Abans d'aquest incendi l'arxiu parroquial contenia *“més de sis mil paperetes, uns cent quaranta gravats amb llurs clixés i la còpia d'una pila d'interessants documents referents a la vida del nostre poble i parròquia [...]”*, diu mossèn Antoni Tenas (1947, p. 9), *“per tal de publicar a la*

¹ Per a un bon coneixement de la figura d'aquest rector vegeu Hilari Ragner, “Mn. Antoni Tenas i Alibés (1881-1953)”, dins de *Miscel·lània d'Estudis Santjustencs* v, p. 83-116 (Sant Just Desvern: Ajuntament de Sant Just Desvern i Centre d'Estudis Santjustencs 1993)

seva hora una extensa i ben documentada història de Sant Just Desvern [...]. Del nostre museu parroquial, d'una vàlua relativament important [...]; del nostre arxiu, pacientment catalogat [...]; dels retaules amb pintures i escultures d'un remarcable mèrit artístic: [...] res no en va quedar.”

Tot el que es va poder salvar de l'incendi fou recollit per l'ajuntament del poble i retornat a la parròquia després de la Guerra Civil espanyola².

2.2 L'ARXIU PARROQUIAL DE SANT JUST DESVERN

L'arxiu parroquial de Sant Just Desvern està ubicat en una sala pròpia situada entre l'església i la rectoria³. Tot i la desgràcia de l'incendi, l'arxiu continua essent força ric; al marge de tota la documentació generada a partir de l'any 1939, el fons documental anterior a l'any 1936 és el que segueix:

- 12 llibres sacramentals d'actes de baptismes, tots de diferents gruixos i mides, que contenen partides des de l'any 1509 fins l'any 1951. Es conserven amb l'enquadrernació realitzada l'any 1924; en el lloc de cada un s'especifica el tipus de partida a què corresponen, l'abast cronològic, el número d'ordre i les inicials A.T. –Antoni Tenas–. El llibre 1 és un recull de plec de papers de mides i qualitats diferents, alguns força malmesos; tot i l'acurada tasca de classificació i enquadrernació realitzada per mossèn Tenas, al final del llibre 1 hi ha cosits uns pocs fulls amb partides d'enterraments. A partir del llibre 2, el paper utilitzat ja és uniforme del principi al final de cada volum. El llibre 4, que s'inicia a partir de l'any 1750, és el primer que inclou un índex cronològic de tots els baptismes. Els llibres 4 i 5 conserven, sota l'enquadrernació moderna, la portada original feta en pergami. Els sis primers llibres –fins l'any 1858 inclòs– estan redactats en català sobre paper comú, fora de dos períodes curts en què les partides estan inscrites en el primer en llatí –del 8 de juliol de 1557 al 4 de juny de 1562– i en el segon en castellà –del 26 d'abril de 1838 al 4 d'octubre

² A l'apèndix documental que acompanya aquest capítol podeu veure una imatge de l'estat en què va quedar la rectoria després de l'incendi. (Imatge número 1)

³ En endavant APSJD. La seva adreça és Pl. de l'Església, 1 08960 Sant Just Desvern.

de 1843—. A partir de l'1 de gener de 1859 i com a conseqüència d'una normativa governamental, les partides es redacten en castellà sobre paper amb segell d'ofici. El llibre 7, que obre aquesta nova etapa del registre d'actes de baptismes, inclou una primera pàgina impresa amb un model de partida de baptisme i una sèrie de notes sobre com omplir-la; en podeu veure una fotocòpia a l'apèndix documental que acompanya aquest capítol (document número 3).

- 7 llibres sacramentals d'actes de casaments, tots de gruixos i mides diferents, que contenen partides des de l'any 1580 fins l'any 1944. Es conserven amb l'enquadració realitzada l'any 1924; en el lloc de cada un s'especifica el tipus de partida a què corresponen, l'abast cronològic, el número d'ordre i les inicials A.T. —Antoní Tenas—. Ens trobem amb més coincidències amb els llibres de baptismes explicats abans: el llibre 1 és un recull de plec de papers de mides i qualitats diferents, alguns força malmesos; a partir del llibre 2, el paper utilitzat ja és uniforme del principi al final de cada volum; el llibre 3, que s'inicia a partir de l'any 1750, és el primer que inclou un índex cronològic de tots els casaments i el que conserva, sota l'enquadració moderna, la portada original feta en pergamí; els quatre primers llibres —fins l'any 1858 inclòs— estan redactats en català sobre paper comú, fora d'un període curt redactat en castellà —del 4 de desembre de 1838 al 6 d'agost de 1843—. A partir de l'1 de gener de 1859 i com a conseqüència d'una normativa governamental, les partides es redacten en castellà sobre paper amb segell d'ofici. El llibre 5, que obre aquesta nova etapa del registre d'actes de casaments, inclou una primera pàgina impresa amb un model de partida de casament i una sèrie de notes sobre com omplir-la; en podeu veure una fotocòpia a l'apèndix documental que acompanya aquest capítol (document número 4).
- 9 llibres sacramentals d'actes d'enterraments, tots de gruixos i mides diferents, que contenen partides des de l'any 1566 fins l'any 1943. Es conserven amb l'enquadració realitzada l'any 1924; en el lloc de

cada un s'especifica el tipus de partida a què corresponen, l'abast cronològic, el número d'ordre i les inicials A.T. –Antoní Tenas–. Els llibres 1 i 2 estan enquadernats en un sol volum que no deixa de ser un recull de plec de papers de mides i qualitats diferents, alguns força malmesos; tot i l'acurada tasca de classificació i enquadernació realitzada per mossèn Tenas, un full d'aquest volum, que pertany al llibre 2, va ser cosit a l'inrevés de manera que provoca una falsa inversió cronològica d'algunes partides i, a més, com ja he esmentat al parlar del llibre 1 de baptismes, les partides dels enterraments inscrites entre el 12 de novembre de 1610 i l'11 de juny de 1615 i les inscrites entre el 4 de maig de 1620 i el 17 d'octubre de 1621 es troben al final del llibre 1 de baptismes. A partir del llibre 3, el paper utilitzat ja és uniforme del principi al final de cada volum. El llibre 5, que s'inicia a partir de l'any 1750, és el primer que inclou un índex cronològic de tots els enterraments. Els llibres 5 i 6 conserven, sota l'enquadernació moderna, la portada original feta en pergamí. Els sis primers llibres –fins l'any 1858 inclòs– estan redactats en català sobre paper comú, tret d'un període curt –del 13 de juny de 1838 al 27 de setembre de 1843– en què les partides estan redactades en castellà. A partir de l'1 de gener de 1859 i com a conseqüència d'una normativa governamental, les partides es redacten en castellà sobre paper amb segell d'ofici. El llibre 7, que obre aquesta nova etapa del registre d'actes d'enterraments, inclou una primera pàgina impresa amb un model de partida d'enterrament i una sèrie de notes sobre com omplir-la; en podeu veure una fotocòpia a l'apèndix documental que acompanya aquest capítol (document número 5).

- 2 llibres sacramentals d'actes de confirmació, que contenen entre tots dos anotacions des de l'any 1688 fins l'any 1865. Tots els registres de les llistes de confirmats estan redactats en català sobre paper comú, fora de l'últim –el corresponent a l'any 1865– que està redactat en castellà; els dos llibres foren enquadernats l'any 1924 seguint el model dels llibres sacramentals anteriors.

- 1 llibre de testaments que conté voluntats testamentàries des de l'any 1689 fins l'any 1762, totes redactades en català seguint la forma estipulada per a aquest tipus de document, i que inclou, al principi, l'índex alfabètic de tots els testadors. Manifestament, es tracta d'un volum enquadernat també l'any 1924 que recull 111 plecs de testaments, de mides i tipus de paper diferents.
- 1 carpeta que conté plecs de testaments solts datats entre els anys 1855 i 1961, redactats en castellà, i uns pocs plecs de documents diversos datats entre els anys 1678 i 1692, redactats en català, en què el rector de Sant Just Desvern actuava com a notari públic. Aquesta carpeta també conté un document de l'any 1619 que no té cap relació amb la parròquia santjustenca, un testament de l'any 1769 i uns capítols matrimonials de l'any 1779.
- un llibre *Racional* amb multitud de notes datades entre els anys 1688 i 1841 moltes d'elles relacionades amb el govern del poble (sobretot, ingressos i despeses del comú). Aquest llibre fou iniciat pel rector de la parròquia, l'únic que devia saber escriure en aquell moment, amb la intenció de deixar constància escrita dels tràmits i les despeses realitzats pel comú del poble en relació a la construcció d'un edifici que havia d'allotjar la carnisseria, l'hostal i la fleca i havia de servir de seu del comú (que no en tenia cap).
- 2 llibres oficials de registre civil de naixements i baptismes de Sant Just Desvern que contenen naixements des de l'any 1853 fins l'any 1864 i que aparenten ser l'esborrany del registre civil oficial.
- 3 llibres manuscrits per mossèn Tenas que recullen el següent: un primer la biografia dels rectors que ha tingut la parròquia de Sant Just Desvern des del primer conegut de finals del segle XIII fins l'actualitat i la nòmina dels suplents i vicaris que també han servit aquesta parròquia; un segon conté fulls solts amb transcripcions de documents històrics guardats a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona i que tenen relació amb Sant Just Desvern; i un tercer conté la transcripció literal de totes les visites pastorals realitzades a la parròquia santjustenca des

de l'any 1304 fins el segle XX, extretes de l'Arxiu Diocesà de Barcelona.

- 2 col·leccions completes i enquadernades del *Butlletí Parroquial de Sant Just Desvern* editat durant 10 anys entre l'1 d'agost de l'any 1926 i el 19 de juliol de l'any 1936 i on s'anaren publicant una part important (unes dues mil) de les notes històriques que mossèn Tenas havia anat recollint i que es van cremar amb l'incendi de juliol de 1936. Aquestes notes foren la base del llibre que va publicar l'any 1947 (Tenas i Alibés, p. 10)

Al marge de tot això hi ha altres llibres anteriors a l'any 1936 relacionats amb la litúrgia eclesiàstica i amb la història de l'església cristiana catòlica –i sense interès per al nostre estudi– i tota la documentació posterior a l'any 1939, que tampoc no té cap interès per al nostre estudi i que és la que en aquests moments ocupa més espai dins de l'arxiu parroquial.

A l'Arxiu Diocesà de Barcelona hi ha una còpia microfilmada dels llibres sacramentals santjustencs de baptismes, casaments i enterraments, còpia realitzada amb la col·laboració de l'església mormona; els microfilms en poder d'aquesta església corresponents a Sant Just Desvern no estan disponibles a la seva web FamilySearch (setembre de 2015).

2.3 ELS LLIBRES SACRAMENTALS: INICI I LLACUNES

Ja des de principis del segle XVI alguns bisbats i arquebisbats van començar a recomanar als rectors de parròquia que portessin uns llibres de registre de partides sacramentals, recomanació que es va convertir en obligació per als baptismes i per als casaments a partir del Concili de Trento –sessió XXIV, de l'11 de novembre de 1563–; més endavant, l'any 1614 el Ritual Romà detallava com redactar les partides. Aquestes directrius han estat reiteradament comentades en treballs precedents i això justifica que ara i aquí no en parlem més⁴.

⁴ La sessió XXIV del Concili de Trento es va dedicar íntegrament al sagrament del matrimoni i inclou un decret de reforma d'aquest sagrament on, en els capítols I i II, es manava als rectors portar sengles llibres de registre dels matrimonis i dels baptismes, respectivament. Hom pot trobar a Internet les actes íntegres del Concili de Trento (per exemple, a www.emym.org/articulos1/conciliodetrento.pdf). Per la seva banda, a les pàgines 378 a 384

La inclusió d'aquest comentari és només per fer evident la precocitat dels registres santjustencs tal com veurem a continuació, amb l'excepció del registre dels casaments, del qual ens queda la sensació que se'n van perdre alguns fulls⁵. Queda pendent, però, trobar una explicació plausible a la finalitat de portar un registre d'actes sacramentals i de moment potser ens haurem de quedar amb el que avançàvem l'any 1992⁶: el registre de baptismes i casaments permetia controlar els matrimonis consanguinis o afins que, a la pràctica, eren *denunciats* pels familiars o coneguts dels nuvis durant la publicació de les amonestacions; aquest fet engegava el procés de dispensa matrimonial, procés que incloïa la recollida, en un expedient *ad hoc*, de les còpies de partides de baptisme i de casament dels avantpassats directes dels nuvis fins a trobar el lligam que els unia. De fet, algunes de les directrius eclesiàstiques que apareixen en els llibres sacramentals van clarament encaminades a disposar de més informació relativa a les mares dels batejats o dels esposos, informació imprescindible per poder establir sense errors lligams de parentiu fins al quart grau de consanguinitat o afinitat⁷. En canvi, el registre d'enterraments permetia portar un control

del Ritual Romà de l'any 1614 es recullen les fórmules que havien d'utilitzar els rectors per redactar les diferents partides sacramentals. Respecte d'inventaris sobre registres sacramentals catalans tenim els treballs de Joan Busquets i Dalmau i Joaquim Nadal i Farreras (*Les possibilitats de la demografia històrica a les comarques gironines: inventari dels arxius parroquials de la diòcesi*, Girona: IEG 1975); de Francesc Muñoz i Pradas i Jordi Vidal i Pla (*Els arxius parroquials del bisbat de Barcelona: Fonts per a l'estudi de la demografia catalana*), dins de les actes del 1r Congrés d'Història Moderna de Catalunya, 1984 (volum I p. 13-21); d'Antoni Mayans i Pluja (*Els arxius parroquials, municipals i notariais de la Garrotxa. Una aproximació*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Servei d'Arxius 1987); de Salvador Ramon i Josep Massagués (*Inventari dels llibres sacramentals de l'arxiu històric arxidiocesà de Tarragona*, Barcelona: Col·lecció Catàlegs-inventaris d'arxius eclesiàstics de Catalunya, número 6, Generalitat de Catalunya 1990); d'Àngels Torrents, Miquel Valls i Jordi Bayona (*Inventari dels arxius sacramentals del Penedès (comarques de l'Alt Penedès, Baix Penedès i Garraf), segles XVII-XIX*, Cerdanyola del Vallès: Centre d'Estudis Demogràfics 2001); i de Carles Simó i Noguera i Àngels Torrents i Rosés (*Inventaris d'arxius parroquials de la diòcesi de Tortosa i de l'Alta Ribagorça*, Barcelona: Departament de cultura de la Generalitat de Catalunya 2006). De caràcter més general, també disposem de la *Guía de los Archivos de la Iglesia en España*, dirigida per Josep Maria Martí i Bonet i publicada per l'Arxiu Diocesà de Barcelona l'any 2001, també disponible a Internet a l'adreça de la pàgina web següent: www.mcu.es/archivos/docs/ArchivosIglesia.pdf.

⁵ En la visita pastoral realitzada el 13 de setembre de 1574 per Pere de Vineis es fa constar per primera vegada que s'han examinat i trobat conformes els llibres de baptismes, casaments i enterraments de la parròquia (APSD). Dins de l'àmbit del Baix Llobregat, el registre de baptismes santjustenc és, juntament amb el de Sant Boi de Llobregat, el més precoç (Gual i Remírez & Millàs i Castellví, 1999, p. 18)

⁶ Raimon Masdéu i Térmens. "Demografia de Sant Just Desvern. Segles XVI-XVII". Treball de recerca de 9 crèdits dirigit per Antoni Simon i Tarrés. Universitat Autònoma de Barcelona (Bellaterra), 1992. Biblioteca d'Humanitats; p. 153-154.

⁷ Cal recordar que els graus de parentiu eclesiàstics no tenen res a veure amb els civils: mentre

dels diners que el rector cobrava per cada sepeli (únic acte sacramental pel qual els rectors cobraven) i per cada una de les misses de difunts ulteriors, estipulades pels morts en els seus testaments; ignorem si aquest era el motiu real per portar un registre d'enterraments o si hi pot haver alguna relació amb els testaments i el compliment de les voluntats testamentàries. De fet, no hi ha cap normativa eclesiàstica fins l'any 1859 relativa a incrementar la informació al voltant del difunt, com veure'm més endavant en aquest mateix capítol en parlar del contingut de les actes d'enterrament; sí n'hi ha, en canvi, per obligar als rectors a notificar els testaments dels quals donaven fe i a fer-los complir les voluntats testamentàries dels difunts respecte de les misses per la seva ànima encomanades en els seus testaments. Però entrem ja en el detall de cada un dels tres tipus d'actes.

2.3.1 Baptismes:

Hem treballat amb 12 llibres de partides de baptismes sobre un total de 14. La cronologia de cada llibre és la següent:

1 - 1509-1622	8 - 1877-1894
2 - 1622-1668	9 - 1894-1914
3 - 1668-1750	10 - 1914-1923
4 - 1750-1788	11 - 1923-1933
5 - 1789-1846	12 - 1933-1951
6 - 1846-1859	13 - 1951-1975
7 - 1859-1876	14 - 1975-????

El registre de partides sacramentals de bateig fou iniciat el mes de setembre de l'any 1509 pel rector Jaume-Benet Çafont i el buidatge l'hem allargat fins el dia 19 de juliol de 1936⁸. El primer llibre (1509-1622) presenta una sèrie de llacunes que el fan pràcticament inservible fins el juliol de 1582: falten l'any 1525 i els períodes de juny de 1532 a gener de 1536, de febrer de 1547 a juny de

els primers són colaterals, els segons són ascendents i descendents. El 4t grau de consanguinitat eclesiàstica, que és el màxim que es considerava per impediment de casament, afectava a cosins tercers, de manera que calia remuntar cinc generacions enrere per trobar el lligam comú entre els dos futurs cònjuges. Almenys un expedient de dispensa matrimonial per 4t grau de consanguinitat de l'any 1683 establia una filiació de parentiu que és falsa, precisament a conseqüència del dèficit de dades de la segona meitat del segle XVI.

⁸ El registre de partides recomença el febrer de 1939.

1552, de gener de 1564 a gener de 1566 i d'agost de 1574 a juliol de 1582. Enmig d'aquests períodes buits de registres, trobem partides l'octubre de 1534, l'agost de 1565 i el setembre i l'octubre de 1576 i de 1578. A partir de juliol de 1582 no hi ha cap més llacuna, per bé que poden faltar partides de baptisme per oblit o negligència dels responsables de la parròquia.

2.3.2 Casaments:

Hem treballat amb 7 llibres de partides de casaments sobre un total d'11. La cronologia de cada llibre és la següent:

1 - 1580-1667	7 - 1924-1944
2 - 1668-1750	8 - 1944-1961
3 - 1750-1851	9 - 1962-1972
4 - 1852-1858	10 - 1972-1975
5 - 1859-1881	11 - 1975-????
6 - 1881-1924	

El registre de partides s'inicia el mes de setembre de 1580 i el buidatge l'hem acabat el 3 de maig de 1936⁹. Tot sembla indicar que falten fulls anteriors a l'any 1580, en base al que expliquem a la nota a peu de pàgina número 4 d'aquest mateix capítol i al fet que el llibre 1 comença de sobte amb un casament, sense haver-hi cap encapçalament com és el cas dels llibres de baptismes i d'enterraments. Per altra banda, atès el reduït nombre d'habitants de la parròquia durant els segles XVI a XVIII, és difícil precisar si hi ha llacunes en el seu registre o és que hi havia pocs casaments i podien passar ben bé dos anys sense haver-n'hi cap (circumstància que es dona diverses vegades). No obstant, la importància que tenia un casament i el seguiment de les constants visites pastorals realitzades i consignades en els llibres sacramentals ens aventuren a creure que no manca cap casament per omissió voluntària dels rectors.

2.3.3 Enterraments:

Hem treballat amb 9 llibres de partides d'enterraments sobre un total de 12. Hom pot utilitzar indistintament òbit, defunció, sepultura o enterrament per definir el tipus d'acte que recullen aquests llibres, tot i que personalment ens incli-

⁹ El registre de partides recomença el febrer de 1939.

nem més per l'ús de l'últim mot esmentat ja que els rectors de les parròquies no *certificaven* una defunció sinó un enterrament; no obstant, hi ha un bon grapat gens menyspreable de partides que són manifestament de defunció i no d'enterrament, com podrem veure en el capítol següent. Les computem totes sota la mateixa denominació. En fi, “a 27 de gener 1566 comença lo compte de sepultures de la Rectoria de Sant Just Desvern 1566 (sic)”, diu a la primera pàgina del llibre 1 de partides d'enterrament i el buidatge l'hem acabat el 5 de juliol de 1936¹⁰. La cronologia de cada llibre és la següent:

1 - 1566-1569*	7 - 1859-1887
2 - 1573-1622*	8 - 1887-1921
3 - 1622-1667	9 - 1921-1943
4 - 1668-1750	10 - 1943-1961
5 - 1750-1818	11 - 1961-1975
6 - 1819-1858	12 - 1975-????

* Els llibres 1 i 2 estan enquadernats en un sol volum.

Els primers anys del registre d'enterraments són força deficients: només una partida –però d'un *albat*– l'any 1566, una només també l'any 1567, però cinc l'any 1568 i dues l'any 1569, una de les quals intercalada entre les partides de l'any 1568. Hi ha una llacuna entre el juliol de 1569 i el març de 1573; hi ha quatre partides d'aquest últim any, sis de 1574, set de 1575 i dues més fins l'abril de 1576. A continuació hi ha una sola partida del febrer de 1577, tres més entre el març i l'agost de 1578, una el desembre de 1579 i dues més l'any 1580; es distingeix clarament un full arrencat entre el setembre de 1578 i el desembre de 1579. Entre el març de 1580 i el juliol de 1582 hi ha una nova llacuna (cal fer notar que tot aquest període d'inestabilitat del registre d'enterraments coincideix amb una llarga llacuna dels baptismes, de 1574 a 1582, com hem vist anteriorment), amb una sola partida, incompleta i seguida d'una pàgina en blanc, del gener de 1582. A la pàgina següent, el rector d'aleshores va escriure:

¹⁰ El registre de partides recomença el febrer de 1939.

“Assi staran continuats tots los qui passaran de aquesta vida en la altra en la parroquia de Sant Just Desvern, continuats per mi Joan Romani prevere i rector d'aquesta parroquia dels Sants Just i Sant Pastor”.

I el registre reprèn el mes de juliol de 1582 amb aparença de normalitat i regularitat fins el març de 1600. A continuació trobem una partida d'enterrament d'un adult el setembre de 1600 i una d'un *albat* sense mes –però presumiblement del novembre– i del mateix any 1600. El registre reprèn amb normalitat a partir del juny de 1601 fins l'octubre de 1617. A partir d'aquesta data s'han perdut els enterraments esdevinguts entre aquesta última data i el maig de 1620, els esdevinguts entre l'abril de 1621 i el febrer de 1622, els esdevinguts entre el setembre de 1668 i el setembre de 1669 i els esdevinguts entre el desembre de 1671 i el març de 1673. En general, no són llacunes particularment importants, atès el poc volum de població que tenia Sant Just Desvern encara en el segle XVII. Aparentment, sembla que a partir del març de 1673 no falta cap més partida d'enterrament per la pèrdua de fulls de registre. No obstant, en el capítol dedicat a la mortalitat hom pot veure amb detall, gràcies al control per separat dels enterraments d'*albats* i de *cossos*, els buits aparentment amagats i detectats sobretot en el registre d'enterraments dels primers.

2.4 EL REGISTRE CIVIL

Ja des de mitjans del segle XVIII la nova administració central borbònica sorgida arrel de la Guerra de Successió (1701-1715) es va preocupar perquè els estaments eclesiàstics tinguessin cura de la formalització i conservació dels llibres sacramentals a cada parròquia¹¹. Una cinquantena d'anys més tard, una Reial Ordre de 8 de maig de 1801¹² instava a tots els responsables eclesiàstics que els pertoqués d'enviar als seus superiors (bisbes i arquebisbes) un resum

¹¹ Un exemple d'aquestes disposicions es pot trobar a la Reial Ordre de 21 de març de 1749 que es recull, en extracte, a la *Novísima recopilación de las leyes de España* (Madrid, 1805-1807, p. 505), en el llibre VII, títol XXII, llei X, nota 10 (disponible a Internet en PDF): “Por Real orden de 21 de marzo de 1749 mandó S.M. al Consejo que se escribiese a todos los Prelados del Reino, encargándoles que cuiden de que los libros de bautismos, casamientos y entierros se pongan en las mismas Iglesias, en que estén con toda custodia y seguridad.”

¹² “Formación de estados mensuales de todos los nacidos, casados y muertos en los Reinos de España, para conocer en cualquier tiempo el estado de su población.” *Novísima recopilación de las leyes de España* (Madrid, 1805-1807, p. 504-506), en el llibre VII, títol XXII, llei X (disponible a Internet en PDF).

mensual anònim (és a dir, sense fer constar els noms de les persones) dels baptismes, casaments i defuncions de cada parròquia, segons uns formularis prescrits en una Reial Ordre posterior de 15 d'octubre del mateix any. Bisbes i arquebisbes, al seu torn, havien de remetre aquests resums mensuals al primer Secretari d'Estat. En aquesta Reial Ordre es comença a percebre un interès per l'estat de salut de la població; el primer paràgraf comença de la següent manera:

“Siendo de la mayor importancia conocer en cualquier tiempo el estado de la población, e impedir las causas que contribuyan a disminuirla...”

La primera referència de la implicació dels ajuntaments en el control de les dades demogràfiques del seu municipi correspon a un Decret de 23 de juny de 1813¹³, que va acompanyat d'un nou model d'imprès a complimentar amb les dades requerides; a diferència de la Reial Ordre anterior, la informació s'havia d'enviar cada tres mesos i no cada mes i l'ajuntament s'havia de quedar una còpia (en la Reial Ordre de 1801 els ajuntaments no apareixien per enlloc). Poc durada va tenir aquest decret ja que va ser anul·lat el 30 de juliol de 1814 per la desaparició dels ajuntaments constitucionals sorgits de les Corts de Cadis i es va retornar a la situació anterior a l'any 1808.

El primer intent per crear un registre civil municipal de nascuts, casats i morts a l'Estat espanyol es troba en l'article 7 d'una Llei de 3 de febrer de 1823¹⁴ (durant el Trienni Liberal). No obstant, davant la falta de compliment

¹³ *Decreto CCLXIX de 23 de junio de 1813: Instrucción para el gobierno económico-político de las provincias*, dins de *Colección de los decretos y órdenes que han expedido las Cortes Generales y Extraordinarias desde 24 de febrero de 1813 hasta 14 de septiembre del mismo año. Tomo IV*. A la pàgina 105 hi ha l'article II dins del capítol I dedicat a les obligacions dels ajuntaments: “*Los Ayuntamientos enviarán al Jefe político de la provincia cada tres meses una nota de los nacidos, casados y muertos en el pueblo, extendida por el cura o curas párrocos, con especificación de sexos y edades, de cuya nota conservará el Ayuntamiento un registro; y asimismo una noticia de la clase de enfermedades de los que han fallecido, extendida por el facultativo o facultativos.*” Es pot consultar a Internet a l'adreça de la pàgina web següent: www.cervantesvirtual.com.

¹⁴ *Decreto XLV de 3 de febrero de 1823: Ley para el gobierno económico-político de las provincias*. A la pàgina 5 hi ha l'article 7 que diu el següent: “*Art. 7º Habrá en la secretaría de cada ayuntamiento un registro civil de los nacidos, casados y muertos en el pueblo y su término, llevándolo con toda formalidad, según se prevenga en el código civil y teniéndolo en la debida custodia.*” L'article 8 preveu l'enviament de resums trimestrals del moviment demogràfic de cada ajuntament a les diputacions provincials, resums realitzats pel rector o rectors de les parròquies. Aquest decret es pot consultar a la web del Ministeri d'Educació, Cultura i Esport,

general d'aquesta llei¹⁵ el 26 de gener de 1841 el Ministeri de Governació, encapçalat en aquell moment per Manuel Cortina, va publicar un decret aprovat per la *Regència provisional del regne* que donava l'ordre de portar un registre civil de nascuts, casats i morts a cada ajuntament de més de 500 habitants (article 1). Aquest decret s'havia de complir amb caràcter retroactiu recollint les dades a partir de l'1 de gener de 1841 (article 5) i especificava les obligacions dels rectors de les parròquies: no podien ni batejar ni enterrar ningú si no es presentava anteriorment el document corresponent de l'encarregat del registre civil (article 3) i, respecte dels casaments, els rectors havien de presentar als ajuntaments, dins de les vint-i-quatre hores posteriors a l'enllaç matrimonial, una notificació del casori o casoris realitzats a la seva parròquia (article 4). En última instància, la responsabilitat de portar correctament el registre civil municipal requeia en els secretaris i en els alcaldes (article 7), que podien ser sancionats i alhora havien de notificar qualsevol incompliment per part dels rectors (article 8). El decret es va publicar en els butlletins oficials de totes les províncies durant el mes de febrer següent. Amb tot, l'any 1845 una nova Reial Ordre va alleugerir les obligacions dels rectors i es tornava novament a la situació anterior a l'any 1841 en què no calia el registre civil previ per batejar o enterrar ningú ni notificar els casaments dins de les vint-i-quatre hores posteriors.

De tot aquest relat sobre les vicissituds al voltant de la creació d'un registre civil municipal en podem treure dues conclusions: la participació en tot moment imprescindible dels estaments eclesiàstics per subministrar la informació que necessitava el govern i el fet que totes les mesures per avançar que prenen els governs progressistes eren sistemàticament contrarestades pels governs conservadors.

dins de la secció *Biblioteca Virtual del Patrimonio Bibliográfico* a l'adreça de la pàgina web següent: <http://bvpb.mcu.es/>.

¹⁵ "Repetidas veces y en épocas distintas se ha mandado el establecimiento de un registro civil que suministrando al gobierno datos propios y seguros evitase el tener que reclamarlos de las autoridades eclesiásticas, que los recogen con muy diferente objeto. El artículo 7º de la ley de 3 de febrero de 1823 previene terminantemente que se lleve este registro en las secretarías de los ayuntamientos; mas no ha llegado a realizarse pensamiento tan útil sino en Madrid y alguna otra población, porque era necesario al plantearlo que concurriesen otros elementos indispensables, medidas legislativas, recursos pecuniarios, suficiente número de manos hábiles y las instrucciones más minuciosas." Gaceta de Madrid, número 2.291 de 26 de gener de 1841. Es pot veure a Internet a l'adreça de la pàgina web següent: <http://www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1841/2291/A00001-00001.pdf>.

No sembla que a Sant Just Desvern el decret de 26 de gener de 1841 s'apliqués amb la diligència que es demanava: no disposem de les actes municipals ni de l'any 1823 ni de l'any 1841 per saber si els responsables de l'ajuntament d'aquells anys van prendre alguna mesura, però el buidatge de tota la informació demogràfica continguda a l'Arxiu Històric Municipal ha permès localitzar documentació relacionada amb el decret molt fragmentada i incompleta. Els llibres de registre civil de nascuts, casats i morts, per exemple, no es conserven (si és que es van arribar mai a portar)¹⁶ i tant sols hem localitzat alguns resums trimestrals.

Finalment, el 17 de juny de 1870 va entrar en vigor una llei provisional (la 2/1870, publicada a la Gaceta de Madrid el dia 20 de juny) i el 13 de desembre del mateix any es va publicar el reglament que creava un registre civil que depenia directament del Ministeri de Gràcia i Justícia. D'aquesta manera es retirava la responsabilitat de portar aquests registres als ajuntaments i aquesta tasca s'encomanava als jutjats de primera instància i instrucció o als jutjats de pau per delegació d'aquells, segons els municipis.

En qualsevol cas, el registre civil anterior a l'any 1870 no substitueix ni complementa els llibres sacramentals parroquials: en el cas del registre civil dels naixements s'inclou el lloc i la data del bateig del nadó, en el cas dels matrimonis es tracta d'una còpia de l'acta sacramental del matrimoni eclesiàstic i en el cas de les defuncions se'ns fa saber en quin cementiri s'enterra el difunt. Després de l'any 1870 desapareixen les referències al baptisme en el registre civil de naixements, però les actes de matrimoni i de defunció segueixen essent les mateixes¹⁷. No hem utilitzat les sèries del registre civil santjustenc perquè considerem anecdòtica la possibilitat de trobar alguna família que no hagués complert amb les *obligacions* eclesiàstiques i pot ser més fàcil que haguessin obviat la inscripció en el registre civil, sobretot si es tractava d'algun infant mort al cap de poc de néixer.

¹⁶ Ajuntaments catalans que sí van complir el decret i dels quals s'han conservat llibres de registre civil, alguns incomplets, del període 1841 a 1870 són, per exemple, Barcelona, Manresa, Tarragona i Figueres. És possible que per desconeixement d'aquesta normativa no s'hagi realitzat una recerca exhaustiva en els arxius municipals ja que és una font d'informació demogràfica molt important.

¹⁷ Fins l'any 1889 el registre civil de matrimonis fou molt irregular ja que els rectors no complien amb l'obligació de notificar tots els casaments que celebraven.

2.5 ELS LLIBRES SACRAMENTALS: EVOLUCIÓ DEL CONTINGUT DE LES ACTES

El contingut de totes les partides va evolucionant amb el temps cap a una aportació de major informació. Hom pot veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol uns quadres on es mostra l'evolució de la informació que aporten les partides de baptisme, de casament i d'enterrament en una tria realitzada a partir de la primera acta anual de cada període de vint anys. Cal no perdre de vista, per més obvi que sigui, que la finalitat de portar un registre de partides sacramentals no fou, en cap moment, facilitar la posterior tasca dels historiadors o dels genealogistes per conèixer ni els nostres avantpassats ni el seu comportament demogràfic. Si les partides dels segles XVI i XVII són, en general, massa lacòniques per als interessos de l'investigador, és el que hi ha¹⁸. És per això que és més senzilla la reconstrucció de famílies en els segles XVIII i XIX que no abans de l'any 1700. I cal fer notar també que les dades aportades pels llibres sacramentals de les diòcesis catalanes són sempre inferiors a les dades aportades pels llibres sacramentals francesos si les comparem amb les que ens ofereixen Étienne Gautier i Louis Henry en el seu estudi sobre la parròquia normanda de Crulai (1958). Vegem-ho tot seguit.

2.5.1 Baptismes:

Els primers fulls de registre de baptismes tenen tota l'aparença d'un formulari repetit diverses vegades i escrit per la mateixa mà, al qual només calia afegir les dades importants¹⁹:

- la data de l'esdeveniment –dia, mes i any i, algun cop, el dia de la setmana–,
- el nom i el cognom del ministre eclesiàstic que realitza l'acte,
- el nom o noms del batejat –fins a dos–,
- el nom i el cognom del pare,

¹⁸ A l'apèndix documental que acompanya aquest capítol reproduïm les pàgines 378 a 384 del Ritual Romà de l'any 1614 on apareixen les fórmules per redactar les partides sacramentals dels cinc llibres que han de portar les parròquies (baptismes, confirmacions, matrimonis, *status animarum* i defuncions). (Document número 2)

¹⁹ A l'apèndix documental d'aquest capítol hi ha una còpia d'una part de la primera pàgina del llibre de baptismes, corresponent a l'any 1510. (Document número 6)

- el nom de la mare –no sempre al llarg de tot el segle XVI–,
- el nom i el cognom del padrí i de la padrina i llur lloc de procedència; hi pot constar també la professió del padrí i el nom del marit o del pare –si és donzella– de la padrina.

Aquesta és la informació bàsica que ofereixen sempre les partides de baptisme. A partir d'aquí i amb molta lentitud, la informació es va incrementant. A partir de l'any 1578 comença a aparèixer la professió del pare, sobretot si no és pagès (professió de la pràctica totalitat dels habitants de la parròquia de Sant Just Desvern fins a finals del segle XIX) i es generalitza a totes les partides a partir de l'any 1600. A partir de l'any 1612 s'acostuma a posar ja tres noms als batejats i poc després es comença a explicitar a la partida de baptisme si hi ha relació de parentiu directe entre els padrins i els batejats –avis, oncles i germans–; gràcies a això, hom pot deduir algun cop el cognom de soltera de la mare. Al llarg d'aquest segle XVII les dades sobre els padrins també es complementen amb la professió, l'estat civil i el lloc de procedència i les dades sobre les padrines amb l'estat civil, el lloc de procedència, el nom i cognom del pare o del marit i la professió d'aquests últims. Però, per a la reconstrucció de famílies, el salt qualitatiu més important es produeix a partir de la visita pastoral del 27 de gener de 1717, en què es fa constar l'obligació d'anotar també el cognom de família de la mare del batejat²⁰. El rector que hi havia aleshores a la parròquia santjustenca va aplicar la norma amb caràcter retroactiu i es va dedicar a afegir de forma marginal el cognom de soltera de la mare dels batejats en aquelles partides en què en va poder esbrinar aquell cognom des de l'octubre de l'any 1689 fins l'any 1716. A partir de la visita pastoral, es compleix la norma de consignar el cognom matern de forma regular. La següent novetat d'interès és l'anotació de la data del naixement del batejat: la primera consignació d'aquesta data en una partida de baptisme és del 24 d'octubre de 1771 i es regularitza a partir del 27 de febrer de 1772. Pocs anys després, a partir de 1778, es comença a consignar de forma irregular el lloc de naixement dels pares del batejat, i no només el lloc de residència en el moment del bateig com fins aleshores; a partir de 1781 la pràctica totalitat de partides de baptisme in-

²⁰ Vegeu el document número 7 de l'apèndix documental d'aquest mateix capítol.

clouen aquesta nova informació. L'última novetat abans de la normalització definitiva de 1859 és l'anotació del nom i cognom dels avis del batejat a partir del 26 d'abril de 1838. En resum, a finals de l'any 1858, quan s'ha de començar a aplicar la normativa governamental que obliga a redactar les partides només en castellà i el seu contingut es normalitza amb un model únic i vàlid per a tothom, la informació que aporten les partides de baptisme és la següent:

- la data de l'esdeveniment –dia, mes i any–,
- el lloc de l'esdeveniment,
- els tres noms del batejat,
- els dies que fa que ha nascut –o, en el seu defecte, el dia del naixement–,
- el nom i el cognom del pare, la professió i el lloc d'origen,
- el nom i el cognom de la mare i el lloc d'origen,
- el lloc de residència dels pares,
- el nom i el cognom dels avis paterns i materns,
- el nom i el cognom del padrí i de la padrina, relació de parentiu amb el batejat –quan n'hi ha–, professió i llur lloc de procedència,
- el nom i el cognom dels dos testimonis,
- la signatura del rector.

La normativa governamental que s'implanta a partir de l'1 de gener de 1859 no modifica en res la informació que ja donen les partides de baptisme; bàsicament obliga a escriure-les en castellà (val la pena recordar que han passat ja 145 anys des de la fi de la Guerra de Successió l'any 1714 i la posterior aplicació del Decret de Nova Planta) i ofereix un model únic i vàlid per a tothom que permetia acabar amb les diferències i deficiències que encara hi pogués haver. Cal donar notícia de dues últimes novetats: del desembre de 1850 data la primera anotació, al marge de la partida de baptisme, de la data i el lloc de casament del batejat; des d'aquella data fins l'any 1880, aquesta informació apareix poques vegades perquè no es va començar a anotar de forma regular fins pas-

sat l'any 1900. I a partir del febrer de 1892, amb l'entrada d'un nou rector, s'inclou a les partides de baptisme el lloc del casament dels pares (la parròquia o la població).

2.5.2 Casaments:

Les partides de casament són, indubtablement, les més extenses de totes; atès que sempre afecten a dues persones, són les que haurien d'aportar-nos més informació d'interès demogràfic –tot i que no sempre és així– i, de fet, es converteixen en el punt de partida de qualsevol família. Les dades mínimes que ens ofereixen les partides de casament des dels inicis del registre fins l'any 1726 són les que segueixen:

- la data de l'esdeveniment –dia, mes i any i, algun cop, el dia de la setmana–,
- el lloc de l'esdeveniment (no sempre es realitza a l'església parroquial de Sant Just Desvern),
- el nom i el cognom del ministre eclesiàstic que realitza l'acte (a vegades també el nom i el cognom del ministre eclesiàstic que autoritza l'acte si aquest es realitza en una altra parròquia),
- el nom i el cognom del nuvi, el seu estat civil (només quan és vidu), la seva professió i el seu lloc de residència (rarament el d'origen, sobretot si coincideix amb el de residència),
- el nom i el cognom del pare, la seva professió, la seva residència –o origen– si difereix de la del nuvi i el nom de la mare (no solen constar si el nuvi és vidu) i generalment s'especifica si són vius o morts,
- el nom i el cognom de la núvia, el seu estat civil (quasi sempre, tant si és soltera –*donzella*– com vídua) i el seu lloc de residència (rarament el d'origen, sobretot si coincideix amb el de residència),
- el nom i el cognom del pare, la seva professió, la seva residència –o origen– si difereix de la de la núvia i el nom de la mare (no solen constar si la núvia és vídua) i generalment s'especifica si són vius o morts,

- el nom i el cognom dels testimonis –sempre homes–, la seva professió i el seu lloc de residència.

Hi ha un primer aspecte a destacar de l'examen de les partides de casament dels llibres sacramentals de la parròquia santjustenca: fins ben entrat el segle XIX són força nombroses les partides que es refereixen a llicències matrimoniales atorgades per casar-se en una altra parròquia²¹; a la pràctica, les hem comptabilitzades com qualsevol altre casament realitzat efectivament a l'església dels Sants Just i Pastor Desvern²². En el capítol setè, dedicat a la nupcialitat, parlem amb detall dels llocs de celebració dels casaments registrats en els llibres sacramentals santjustencs.

Val a dir que la majoria de les partides buidades datades entre els anys 1580 i 1858 ens ofereixen la totalitat de la informació ressenyada²³; tant sols en el cas dels casaments amb intervenció de nuvis o núvies vidus hi ha alguna diferència notable perquè fins el segle XVIII només s'acostuma a consignar el nom i el cognom del cònjuge anterior i no solen constar els noms dels pares del nuvi o núvia vidus (aquesta circumstància no és exclusiva d'aquesta parròquia ja que l'hem constatada en llibres sacramentals d'altres parròquies). Rarament hom pot trobar altres dades que les que hem especificat, però sí cal anotar algun afegit interessant. A partir de l'any 1651 es comença a generalitzar l'ús de la paraula *jove* per designar els nuvis solters; abans d'aquesta data la solteria del nuvi s'identifica quasi sempre amb la consignació a la partida de casament dels noms dels pares. A partir del novembre de 1726 hi ha l'obligació de consignar una informació de gran interès per a historiadors, demògrafs i genealogistes: el cognom de soltera de les mares dels contraents²⁴. A diferència del que va passar amb els baptismes quan també es va obligar a consignar aquest

²¹ Podeu veure a l'apèndix documental d'aquest capítol una còpia d'una notificació rebuda a la parròquia santjustenca d'un casament realitzat a la Catedral de Barcelona l'any 1754. (Document número 8)

²² Per a més informació al respecte vegeu Raimon Masdéu i Térmens. "Demografia de Sant Just Desvern. Segles XVI-XVII". Treball de recerca de 9 crèdits dirigit per Antoni Simon i Tarés. UAB (Bellaterra), 1992. Biblioteca d'Humanitats; p. 121-122.

²³ En el capítol següent incloem una classificació tipològica de totes les partides sacramentals.

²⁴ Vegeu a l'apèndix documental d'aquest capítol una còpia d'aquesta resolució eclesiàstica. (Document número 9)

mateix cognom²⁵, el rector no va aplicar la normativa amb caràcter retroactiu i només en algunes poques partides anteriors a 1726 es va consignar el cognom de soltera d'alguna de les mares dels contraents. Amb aquest últim canvi, les dades ofertes per les partides de casament es mantenen invariables fins a finals de l'any 1858, quan s'ha de començar a aplicar la normativa governamental que obliga a redactar les partides només en castellà i el seu contingut es normalitza amb un model únic i vàlid per a tothom; així doncs, la informació que aporten les partides de casament en aquesta última data és la següent:

- la data de l'esdeveniment –dia, mes i any–,
- el lloc de l'esdeveniment,
- el permís –o llicència– atorgat per realitzar el casament,
- el nom i el cognom del contraent, estat civil (en cas de ser vidu s'indica de qui), professió, origen i residència,
- el nom del pare i la seva circumstància vital (si és viu o mort),
- el nom i el cognom de la mare i la seva circumstància vital,
- el nom i el cognom de la contraent, estat civil (en cas de ser vídua s'indica de qui), origen i residència,
- el nom del pare i la seva circumstància vital,
- el nom i el cognom de la mare i la seva circumstància vital,
- el nom i el cognom dels dos testimonis, estat civil, professió, origen i residència,
- la signatura del rector.

La normativa governamental que s'implanta a partir de l'1 de gener de 1859 no modifica en res la informació que ja donen les partides de casament; de fet, obliga a escriure-les igual però en castellà. Com es pot veure, l'edat al casament dels contraents encara no ha aparegut, tot i que es pot trobar en algunes actes de casaments celebrats entre el desembre de l'any 1838 i el gener de 1852; de fet, l'edat dels cònjuges no apareix a les partides de forma continuada

²⁵ Vegeu més amunt, en aquest mateix capítol a l'apartat dedicat a les partides de baptisme.

fins a partir de l'abril de 1875. I a partir de l'any 1892 s'inclou el cognom matern dels pares dels cònjuges a totes les partides. Es tracta de les dues últimes informacions, de gran interès per als demògrafs, que s'afegeixen a les partides de casament.

2.5.3 Enterraments:

Els llibres d'enterraments tenen, fins ben entrat el segle XVIII, més aspecte de llibres d'ingressos monetaris que no de registre d'òbits; el fet que els rectors cobressin per les misses de difunts i per les honres funeràries i que era obligatori portar el control d'aquests ingressos, converteix els llibres d'enterraments en una font d'interès econòmic de primer ordre²⁶. I per motius econòmics, els enterraments podien ser causa de disputa entre rectors de parròquies limítrofes. Centrem-nos, però, en el contingut de les partides per tal de saber quina informació ens proporcionen: les partides d'enterrament són, en general, les més lacòniques entre els tres tipus d'acta treballats, a voltes les més confoses, però també són les que et poden donar alguna que altra sorpresa. No hi ha cap criteri per establir uns mínims d'informació a consignar en cada partida i és diferent l'enterrament d'un adult del d'un *albat*: vegem, d'entrada, quines són aquestes diferències en les partides registrades durant l'últim quart del segle XVI. En els enterraments dels *albats* consten:

- la data de l'enterrament –dia, mes i any–,
- la circumstància de ser *albat*,
- el nom i el cognom del pare,
- el tipus de missa celebrada,
- el cost de l'acte.

I en els enterraments dels adults consten:

- la data de l'enterrament –dia, mes i any–,
- el lloc on s'enterra el difunt,

²⁶ Podeu veure a l'apèndix documental d'aquest capítol una còpia d'una pàgina del llibre d'enterraments corresponent a l'any 1677 com a clar exponent del que acabem de comentar. (Document número 10)

- el nom i el cognom del difunt (si es tracta d'una dona casada sol anar acompanyat de la menció *esposa o vídua de...* i si es tracta d'un home o d'una dona solters, *fadrí o donzella*, sol anar acompanyat de la menció *fill o filla de...*),
- la seva procedència i la seva professió,
- els sacraments administrats,
- si el difunt ha fet o no testament i qui el té dipositat,
- el tipus de missa celebrada,
- el cost de l'acte.

El més destacat és que en les actes d'enterrament dels *albats* no es consignava el nom de pila de l'infant difunt, informació que no comença a aparèixer de forma regular fins ben entrat el segle XVII; a vegades suposa una dificultat per identificar el difunt. L'altra novetat és que a partir de l'any 1670 es completa la informació sobre els ascendents dels *albats* i dels adults solters difunts: comença a ser habitual trobar el nom de pila del pare i el de la mare, i no només un de sol com passava fins aleshores, i, a més, de l'any 1684 data la primera partida que inclou el cognom de soltera de la mare del difunt. Amb només aquestes incorporacions, l'estructura d'ambdós tipus de partides es manté pràcticament invariable durant els segles XVII i XVIII. No obstant, cal esmentar l'anotació puntual d'altres informacions d'interès i no habituals com les circumstàncies de la mort si són excepcionals –morts per contagi, accidentals o violentes– o el seguiment que s'ha de fer de les misses per l'ànima dels difunts on hom pot trobar dades relatives al cònjuge o al descendent que ha de pagar dites misses i que tot sovint no apareixen en l'acta d'enterrament. Fins ben entrat el segle XVIII, les actes referents a aquestes misses d'honres pels difunts, a vegades celebrades amb molta posterioritat a l'enterrament, estan registrades en el seu lloc segons la data en què foren realitzades i no immediatament a continuació de l'acta d'enterrament; per tant, d'entrada cal no confondre-les amb una partida d'enterrament i, en segon lloc, cal anotar qualsevol informació que ens puguin oferir com a complement a l'acta d'enterrament del difunt pel qual es diuen les misses. Les últimes novetats són ja de finals del segle XVIII: a partir

de l'acta registrada el dia 3 de març de l'any 1771 es fa constar l'edat del difunt; fins aleshores, aquesta era una informació que apareixia de forma totalment casual i l'única distinció que hom pot fer és entre *albats* i *cosos*²⁷. Per altra banda, ja hem comentat anteriorment que les úniques resolucions eclesiàstiques inscrites en els llibres d'òbits fan referència a l'obligació que tenien els rectors de complir amb les voluntats testamentàries dels difunts, i estan datades la primera l'any 1636 i la segona l'any 1685. No és fins l'any 1773 que una nova resolució obliga a fer constar la data de la defunció i no només la de l'enterrament, circumstància que és seguida de forma immediata pel rector de la parròquia que hi havia en aquell moment²⁸. Val a dir que, a l'igual que succeeix amb la consignació de l'edat a la defunció, la consignació del dia de la defunció havia estat també fins aleshores una circumstància casual però més assídua que aquella (per exemple, és l'única data que apareix a les actes registrades durant les epidèmies de pesta). A partir d'aquestes dues últimes incorporacions, l'edat del difunt i el dia de la defunció, les actes es registren ja iguals tant si el difunt és un *albat* com si és un *cos*. I, finalment, l'import dels drets parroquials desapareix de les actes a partir de l'any 1837. En fi, a finals de l'any 1858, l'estructura de les partides d'enterrament és la següent:

- la data de la defunció –dia, mes i any–,
- el nom de la parròquia,
- l'edat a la defunció,
- els sacraments administrats,
- el nom i el cognom del difunt, la professió, l'estat civil (si és casat o vidu consta el nom del cònjuge), l'origen i la residència,
- el nom del pare i la seva circumstància vital (si és viu o mort),
- el nom i el cognom de la mare i la seva circumstància vital,

²⁷ Continua sense clarificar l'edat que feia de frontera entre un concepte i l'altre; podeu veure els resultats obtinguts en aquesta parròquia en el capítol dedicat a la mortalitat i els resultats obtinguts en diferents parròquies de Catalunya en el capítol dedicat a les conclusions.

²⁸ Podeu veure a l'apèndix documental que acompanya aquest capítol una còpia d'aquesta resolució sobre l'obligació de fer constar la data de la defunció a les partides d'enterrament. (Document número 11)

- el dia i el lloc de l'enterrament,
- els noms i els cognoms dels testimonis,
- el nom i el cognom de l'oficiant de la cerimònia.

A partir de l'1 de gener del 1859 les actes es redacten en castellà i d'acord amb un model prefixat que recull les mateixes dades anteriors, alterant només l'ordre amb què s'escriuen dins de la partida algunes de les dades. Aquest model es mantindrà ja invariable fins l'any 1900.

2.5.4 Altres llibres: Confirmacions i testaments

Fins aquí hem vist l'abast cronològic i el contingut dels tres tipus de llibres sacramentals sobre els quals es fonamenta aquesta tesi. Volem fer notar que altres reconstruccions de famílies que ens han precedit no han utilitzat cap més llibre que els tres suara esmentats, tot i que per completar famílies poden haver recorregut als llibres sacramentals de les parròquies veïnes. Tal com hem comentat a la introducció, al llarg dels anys que ha durat el treball de camp hem consultat, i a vegades buidat, altres llibres; vegem a continuació quins són. Després d'haver-hi treballat, volem remarcar la importància de dos llibres més que també es troben als arxius parroquials; es tracta dels llibres de confirmacions²⁹ i dels llibres de testaments³⁰. La informació que ens aporten ambdós tipus de llibres complementa les dades procedents dels llibres sacramentals de baptismes, casaments i enterraments ja vistos i sense els quals és inviable una reconstrucció de famílies³¹. Comparativament amb aquests llibres, el registre d'infants santjustencs confirmats ens proporciona poca informació directa i les anotacions es conserven des d'una data molt tardana: la primera llista d'infants confirmats és de l'any 1680, és molt curta ja que només hi ha relacionats nens

²⁹ La confirmació és el sagrament que completa l'acció del baptisme i que, a partir dels registres santjustencs, hem observat que es pot administrar des de pocs dies després d'haver estat batejat fins a edats adultes (però en qualsevol cas, només un cop a la vida).

³⁰ No podem parlar de les *Llibretes de comunió pasqual* perquè les de la parròquia de Sant Just Desvern es van perdre durant l'incendi de juliol de 1936. Jaume Codina, per exemple, s'ha ajudat d'aquestes llibretes per completar la reconstrucció de les famílies de Sant Boi de Llobregat.

³¹ Només que falti una sèrie de les tres –baptismes, casaments o enterraments– ja no té sentit fer una reconstrucció de famílies per conèixer el comportament demogràfic de la població. En canvi, sí és possible fer una bona reconstrucció sense llibres de confirmacions ni de testaments i sense llibretes de comunió pasqual.

de quatre famílies i està inclosa dins del llibre número 3 de baptismes. La següent llista de confirmats data de l'any 1688 i ja estan anotats en un llibre destinat només a confirmacions³². De les vint-i-cinc llistes d'infants confirmats que hem buidat, en tretze casos van coincidir amb visites pastorals del bisbe de Barcelona, que fou qui va donar el sagrament a nens i nenes en aquestes ocasions.

La informació que ens aporta cada registre de les confirmacions és la següent:

- un encapçalament que inclou la data, el lloc i el nom de l'oficiant de les confirmacions; a continuació hi ha la llista de tots els infants confirmats aquell dia amb les dades que segueixen:
- el nom i el cognom de l'infant,
- el nom i el cognom del seu pare i la seva procedència,
- el nom de la mare; el cognom de soltera de la mare s'anota a partir de l'any 1773,
- el nom i el cognom del padrí o padrina (un home pels nens, una dona per les nenes) i, a vegades, alguna informació addicional referent als padrins del tipus origen, estat civil o grau de parentiu amb el confirmat.

Per a la reconstrucció de famílies, el registre d'infants confirmats ens ofereix, d'entrada, dues informacions que considerem de vital importància: en primer lloc, el nom amb el qual es confirma l'infant és el nom que aquella persona utilitzarà en endavant i que, per tant, trobarem en la seva partida de casament si s'arriba a casar i en la seva partida de defunció; és a dir, tenim un primer punt d'identificació de les persones molt clarificador en una època en què el nom de pila de les persones pot no ser el primer que apareix esmentat en les partides de baptisme. En segon lloc, ens permet eliminar un percentatge bastant elevat d'infants de destí desconegut que arriben, si més no, al primer any de vida; si bé hem trobat infants confirmats a edats inferiors a l'any, n'hi ha molts més que

³² Podeu veure la cronologia de les confirmacions realitzades a la parròquia de Sant Just Desvern a la taula número 1 de l'apèndix documental que acompanya aquest capítol.

superen l'any de vida en el moment en què són confirmats. Tot sembla indicar que no falta cap registre d'infants confirmats en els dos llibres que es conserven a l'arxiu parroquial de Sant Just Desvern, tot i que hi ha la possibilitat que algun estigui confirmat en altres parròquies i no hi hagi cap constància d'aquest fet; així mateix, en les llistes dels infants confirmats a Sant Just Desvern apareixen infants procedents de les parròquies veïnes.

Quant als testaments, val a dir que la seva principal utilitat per a l'estudi demogràfic prové de la informació que ens aporten relativa al testador i a la família que el sobreviu en el moment de fer-lo. Per altra banda, ens permet situar aproximadament la data de la seva defunció si la desconeixem a partir de les dates de formalització del testament i de lectura davant de l'hereu o hereus (circumstància que no sempre apareix en els testaments buidats). En un testament hom pot trobar molta altra informació de caire no demogràfic, sinó econòmic o de costums i tradicions populars. En qualsevol cas, no deixa de ser interessant realitzar-ne un extracte de cada un d'ells el més complet possible.

En definitiva, les confirmacions ens aporten informació complementària al registre de baptismes i els testaments al registre d'enterraments. Val a dir, doncs, que no ha quedat cap llibre de l'arxiu parroquial de Sant Just Desvern que sigui susceptible d'oferir informació per a la reconstrucció de les famílies santjustenques sense consultar i sense extreure'n totes les dades d'interès.

2.6 ALTRES ARXIVS ECLESIASTICS

Per tal de millorar el rendiment de la reconstrucció de famílies vàrem optar per cercar dades procedents de les parròquies veïnes dins de les possibilitats que ens oferien la disponibilitat de temps i l'existència d'arxius parroquials. Surtosament, ens vàrem assabentar de l'existència d'un estudi de reconstrucció de les famílies del segle XVII fet sobre la parròquia veïna de Sant Llorenç de Sant Feliu de Llobregat, amb la qual Sant Just Desvern havia mantingut els lligams de veïnatge més forts ja des de molt antic. Hem disposat, gràcies a la desinteressada col·laboració de Maria Teresa Ferrer (autora de dita reconstrucció), de les fitxes que va utilitzar com a base del seu estudi; així mateix, hem revisat diverses vegades els llibres d'actes sacramentals de Sant Feliu de Llobregat,

guardats a l'Arxiu Diocesà de Barcelona. Tot això ens ha permès completar un bon grapat de fitxes de família sobretot dels segles XVII i XVIII.

En el mateix Arxiu Diocesà de Barcelona hem consultat els llibres d'actes sacramentals, tant els originals com les còpies en microfilm, dels arxius parroquials de Sant Boi de Llobregat i de Sant Pere de Pierola; però, sense dubte, el conjunt documental d'aquest arxiu que ens ha proporcionat més informació són els expedients matrimonials tant els normals com, sobretot, els de dispensa apostòlica per matrimoni consanguini o afí. Val a dir que la seva ordenació i catalogació en fitxes anuals i alfabètiques alhora facilita molt la recerca de dades. No cal insistir en la importància dels expedients de dispensa apostòlica si tenim present que hom hi pot trobar dades (duplicats de partides de baptisme i de casament) que, sobretot a causa de la Guerra Civil espanyola, actualment no consten enlloc.

Un altre arxiu eclesiàstic general que hem consultat a la recerca de dades complementàries és el de la Catedral de Barcelona que, entre molta altra documentació, conté la col·lecció dels anomenats *Llibres d'Esposalles*, llibres on s'anotaven els diners que els nuvis de la diòcesi de Barcelona pagaven al Capítol de la Catedral barcelonina en concepte pel seu casament; l'anotació inclou, en la majoria dels casos, la data de l'ingrés monetari (normalment del mateix o pocs dies abans del casament), el nom i el cognom dels nuvis, el seu estat civil, el nom dels pares dels nuvis i llur lloc de residència o origen³³.

I encara un altre arxiu eclesiàstic general on hem anat a cercar dades és el Diocesà d'Urgell, que ha recollit molts dels llibres sacramentals de les parròquies de la seva diòcesi; durant el segle XVIII es van instal·lar a Sant Just Desvern algunes famílies que procedien de pobles pertanyents a aquella diòcesi. Així, hem consultat els llibres sacramentals de les parròquies de Santa Maria de Sanaüja, de Sant Climent de Fórnoles i de Sant Pere de Cornellana.

³³ L'any 2010 el Centre d'Estudis Demogràfics va engegar un projecte per digitalitzar tots els *Llibres d'Esposalles*, projecte que en el moment de redactar aquesta tesi segueix en marxa i amb el qual estem col·laborant aportant totes les dades del buidatge que hem realitzat sobre la parròquia de Sant Just Desvern. No hem inclòs les dades dels *Llibres d'Esposalles* que ens han aportat des del CED, relatives a Sant Just Desvern, que han extret del buidatge realitzat ja que això hauria suposat aturar el redactat i revisar una part important dels quadres estadístics.

També hem pogut consultar fotocòpies dels llibres d'actes sacramentals dels arxius parroquials de Santa Coloma de Cervelló i de Sant Esteve de Cervelló (llibres sacramentals de la Palma) i fitxes procedents del buidatge dels arxius parroquials de Santa Eulàlia del Papiol i de Santa Margarida de Martorell, tot proporcionat per Carles Millàs i Xavier Gual, que també ens han ofert desinteressadament la seva col·laboració en un intercanvi d'informació i coneixements molt profitós per ambdues parts. En tots els casos, la nostra atenció s'ha centrat sobretot en localitzar partides de baptisme de dones instal·lades a Sant Just Desvern per tal de millorar el rendiment de les fitxes de família. Els resultats obtinguts a partir d'aquesta recerca els podrem veure amb més detall en el capítol dedicat a la tipologia de les fitxes de família.

2.7 L'ARXIU HISTÒRIC MUNICIPAL DE SANT JUST DESVERN

L'Arxiu Històric Municipal de Sant Just Desvern fou creat l'any 1989 com una secció nova dins de l'organigrama municipal, amb local propi i amb un arxiver titulat de responsable³⁴. Conté documentació generada pels propis òrgans de govern municipal des de finals del segle XVII, per bé que una gran part dels documents que s'hi guarden pertanyen als segles XIX i XX; a títol personal, l'arxiver s'ha preocupat de recollir qualsevol tipus de documentació que els habitants de Sant Just Desvern li han anat proporcionant i amb la qual ha ampliat notablement el fons documental de l'arxiu (sobretot des del punt de vista fotogràfic). D'interès per a aquest estudi és la documentació procedent del cadastre, del segle XVIII, i la procedent dels censos i padrons, del segle XIX. Hem consultat també tots els documents datats en els segles XVII i XVIII –de fet molt pocs– i n'hem extractat la informació que podia ser-nos útil per completar dades. En definitiva, el més vàlid és el que Louis Henry defineix com les llistes nominatives.

2.7.1 Llistes nominatives:

En un treball de demografia històrica no podem passar per alt les llistes nominatives de persones, recomptes de població que, tot i les seves limitacions i

³⁴ En endavant AHMSJD. Està situat a l'antiga masia de "can Ginestar", al carrer de Carles Mercader, s/núm. 08960 Sant Just Desvern. L'horari de consulta és els dimarts i dijous de 10 a 13:30 i de 16 a 20:30 hores. El responsable de l'arxiu és en Jordi Amigó (any 2015).

mancances, no deixen de tenir la seva utilitat. Les llistes nominatives ens ofereixen, d'entrada, una informació preciosa: la presència o supervivència d'una persona en un moment determinat. A més a més, segons la finalitat amb què s'hagi confeccionat la llista podem conèixer moltes altres informacions referents a cada una de les persones *allistades*. Les primeres llistes nominatives són les més parques i no és fins la segona meitat del segle XIX, amb la creació del *Instituto Geográfico y Estadístico*, que les llistes es tornen més rigoroses i amb informacions realment útils per als demògrafs. Des dels primers fogatges i capbreus de la baixa edat mitjana fins als censos i padrons actuals hom pot trobar múltiples llistes nominatives: de caràcter econòmic, de caràcter militar, de caràcter eclesiàstic, amb finalitats estadístiques, etc.

Paral·lelament als intents de crear un registre civil municipal, els (pocs) governs progressistes de la primera meitat del segle XIX van voler implantar una periodicitat en l'elaboració de censos i padrons de població, a partir dels que s'havien fet els anys 1787 (cens de Floridablanca) i 1797 (cens de Godoy), però cada intent topava amb l'oposició dels governs conservadors ja que la població veia els recomptes com una mena de control governamental o una manera encoberta d'intentar aplicar nous impostos (García Ruipérez, 2012). És per això que alguns ajuntaments van començar a elaborar recomptes de la seva població durant la primera meitat d'aquest segle XIX, inicialment amb molt poca informació, fins a arribar a l'any 1857 en què es va elaborar el primer cens general de tota la població espanyola amb caràcter únicament estadístic. A partir d'aquesta data es combinen aquests censos generals amb certa regularitat (anys 1860, 1877, 1887, 1897 i 1900) amb els padrons municipals d'habitants que recullen les mateixes dades que els censos amb una seqüència temporal més curta.

Sense menysvalorar cap tipus de llistat, per a la reconstrucció de famílies les més útils de totes són aquestes llistes procedents dels censos generals de població i dels padrons municipals d'habitants; l'inconvenient és que tant els censos com els padrons no es comencen a portar fins el segle XIX³⁵ i cal admetre

³⁵ Podeu veure la cronologia i la tipologia de totes les llistes nominatives conservades a l'AHMSJD a l'apèndix documental del capítol quart dedicat a l'evolució de la població (taula número 1).

que presenten algunes deficiències. No obstant això, un mètode per tancar una reconstrucció de famílies és utilitzar com a punt final d'observació un cens o un padró del qual puguem constatar la seva alta fiabilitat; de fet, és el mètode que hem utilitzat en aquest treball. La fi d'observació de les famílies santjustenques s'ha basat en el buidatge exhaustiu d'un padró municipal d'habitants (de l'any 1895) i d'un cens general de població (el de l'any 1900) . Altres llistes nominatives ens han servit pel que comentàvem anteriorment, és a dir, per constatar la presència o supervivència d'una persona en un moment determinat; ho hem utilitzat en aquells casos en què la informació provinent dels llibres sacramentals no ens permetia localitzar una defunció o una migració.

2.8 BUIDATGE I EXPLOTACIÓ DE LES PARTIDES SACRAMENTALS

El procés habitual de buidatge i explotació de les actes sacramentals d'una parròquia comença amb la transcripció de cada una de les actes a unes fitxes adients (ja que no ens podem emportar els llibres originals a casa i no és recomanable fotocopiar o fotografiar llibres anteriors a l'any 1800), continua amb una primera ordenació d'aquestes fitxes segons el primer cognom –que equival normalment al cognom patern– i amb una segona ordenació per famílies (és a dir, combinant el primer amb el segon cognom; aquest equival normalment al cognom matern) i finalitza amb la reconstrucció total d'una part de les famílies sobre unes fitxes apropiades per a l'estudi d'alguns aspectes del seu comportament demogràfic. En el nostre cas hi ha sensibles diferències amb aquest procés lògic; vegem-ho a continuació.

Totes les actes dels llibres sacramentals de l'arxiu parroquial de Sant Just Desvern, des dels inicis de cada registre fins l'any 1900 inclòs i dels cinc tipus d'actes que es conserven, és a dir, baptismes, casaments, enterraments, testaments i confirmacions, han estat extractades o fotocopiades. Vegem com: durant l'estiu de 1987 vàrem transcriure, sobre fulls blancs i anotant una d'altre, totes les partides de baptismes, casaments i enterraments dels segles XVI i XVII³⁶. D'entrada teníem clar que el que faríem seria una transcripció

³⁶ Podeu veure una reproducció d'un full d'aquests a l'apèndix documental que acompanya aquest capítol. S'hi observen clarament les rectificacions i altres anotacions realitzades en el segon repàs fet en els anys següents. (Document número 12)

extractada de cada acta sacramental: en el cas dels baptismes no vàrem copiar les dades relatives als padrins, mentre que dels casaments vàrem obviar si era realment un casament realitzat a la parròquia de Sant Just Desvern o només es tractava d'una notificació d'un casament efectuat en una altra parròquia (circumstància força freqüent com veuríem més endavant). Vàrem acabar per traspassar les dades obtingudes a unes fitxes molt rudimentàries que ens van permetre de veure que ens faltava molt per arribar allà on ens interessava. De fet, varen ser un buidatge i una explotació guiats per la manca de temps, per la inexperiència i pel desconeixement del que teníem entre mans (no ens havíem preocupat d'aconseguir la més mínima bibliografia), amb molts entrebancs a causa de les dificultats que comportava haver de llegir una lletra sovint il·legible i que només ens van servir per apuntar un projecte de treball ple de bones intencions però mancat de resultats.

Dos anys més tard i havent pres ja la decisió de tirar endavant el doctorat i de seguir amb la tasca començada, ens vàrem fer uns impresos –fitxes d'acta– adients per al buidatge individualitzat de cada una d'aquelles tres actes sacramentals³⁷; en aquestes fitxes podíem anotar **tota** la informació de cada acta sacramental convenientment estructurada, de manera que quan haguéssim de tornar-hi per reconstruir les famílies ens seria més fàcil de localitzar les dades. Per tant, la quantitat d'informació que podíem anotar sobre aquestes fitxes superava de llarg el que podíem anotar en fulls blancs com havíem fet anteriorment; entre els anys 1988 i 1991 vàrem repetir sobre aquests impresos el buidatge ja realitzat de les actes de casaments i de sepultures i vàrem repassar les actes de baptismes, aprofitant-ho per anotar la informació relativa als padrins de bateig que anteriorment havíem obviat (els baptismes entre 1509 i 1699 són els únics registres transcrits que avui en dia –2015– continuen encara només en els fulls blancs del primer buidatge). Després, seguint les indicacions de la primera bibliografia sobre demografia històrica que queia a les nostres mans, vàrem allargar el buidatge dels baptismes, dels casaments i dels enteraments una trentena d'anys per millorar el tancament de les famílies creades durant els últims anys del segle XVII. Val a dir que un permís especial del rector

³⁷ Vegeu aquests impresos a l'apèndix documental que acompanya aquest capítol. (Documents números 13, 14 i 15)

de Sant Just Desvern ens permetia anar a treballar a l'arxiu els dissabtes pel matí; sense aquest permís no hauríem pogut avançar el buidatge de la manera que ho vàrem fer. Finalment, l'estiu de 1990 vàrem aconseguir un model de fitxa de família –en francès–, que és el que hem utilitzat per a la reconstrucció de totes les famílies santjustenques³⁸. Això ens va permetre reconstruir novament les famílies dels segles XVI i XVII, aquesta vegada damunt d'un imprès que contenia totes les variables necessàries per a l'estudi del comportament demogràfic d'una població. Amb tot això, l'any 1992 vàrem presentar, dins del programa de doctorat, l'estudi demogràfic centrat en els segles XVI i XVII³⁹.

Després d'aquest punt i apart, entre els anys 1993 i 1995 vàrem continuar el buidatge de les partides de baptismes, de casaments i d'enterraments fins l'any 1800 inclòs. A mesura que les actes sacramentals ens anaven proporcionant més informació, anàvem millorant les fitxes que ens havíem fet amb la idea d'escriure el mínim possible. Un cop acabat aquest buidatge i tot i la recomanació de Louis Henry d'agrupar les fitxes per famílies i per ordre alfabètic, vàrem prendre la decisió de no trencar l'ordre amb què havíem anat transcrivint les actes (és a dir, mantenir l'ordre amb què les actes estan inscrites en els llibres); la manera de fixar aquest ordre fou enquadrant les fitxes. Així, totes les actes buidades manualment formen quatre llibres de casaments, nou llibres d'enterraments, set llibres de baptismes i alguns plec de fulls encara solts. Simultàniament amb la transcripció de les actes del segle XVIII, vàrem anar traspasant una a una les dades obtingudes a les fitxes de família; una senzilla marca a llapis delatava les actes ja traspassades a dites fitxes. Queda clar, doncs, que les fitxes d'acta només fan d'intermediari entre els llibres sacramentals originals i les fitxes familiars; la inviabilitat, si no es disposa de molt de temps, d'omplir aquestes fitxes directament a l'arxiu parroquial a partir dels llibres originals quedava en part compensada amb el fet que el buidatge el podíem fer els dissabtes i el traspàs de dades els vespres de dilluns a divendres. Paral·lelament, vàrem començar a buscar informació suplementària als arxius

³⁸ Podeu veure una còpia d'aquesta fitxa a l'apèndix documental que acompanya aquest capítol. (Document número 16)

³⁹ Raimon Masdéu i Térmens. "Demografia de Sant Just Desvern. Segles XVI-XVII". Treball de recerca de 9 crèdits dirigit per Antoni Simon i Tarrés. Universitat Autònoma de Barcelona (Bellaterra), 1992. Biblioteca d'Humanitats.

Diocesà i Capitular de Barcelona, tot i que només ens era possible anar-hi en els períodes de vacances o dies festius de les nostres obligacions laborals. Per bé que hem disposat de poc temps per a aquesta recerca complementària, considerem que el rendiment aconseguït és força òptim, com es podrà veure en el capítol dedicat als resultats de la reconstrucció de les famílies.

Les regles de buidatge que hem seguit són les que indica Louis Henry en el seu manual (Fleury & Henry, 1985) sobre buidatge i explotació de les dades procedents d'un arxiu parroquial. Resumint, són les que segueixen:

- baptismes: hi ha una fitxa per a cada bateig ordinari, una fitxa per a cada suplement de cerimònies de bateig d'un infant primsenyat a casa per la llevadora o per altra persona o per a cada bateig *sub conditione* i una fitxa per a cada infant primsenyat per la llevadora o per altra persona no seguit ni de bateig ordinari ni de suplement de cerimònies i mencionat a partir d'una acta de sepultura (en aquest cas, s'indica a la fitxa amb les inicials **PD** –primsenyat difunt– o **BUF** –batejat d'urgència mort–);
- casaments: hi ha una fitxa per a cada partida sacramental inscrita encara que l'acte matrimonial s'hagi realitzat en una altra parròquia; ja hem comentat en l'apartat anterior que, fins ben entrat el segle XIX, el llibre de casaments inclou no només casaments realitzats a la pròpia parròquia de Sant Just Desvern, sinó també notificacions de casaments realitzats en altres parròquies, en què un dels dos cònjuges és parroquià de Sant Just i el rector dóna el seu consentiment perquè es casin a la parròquia d'origen de l'altre cònjuge⁴⁰ o en una altra parròquia. Hi ha registrades també les notificacions de les misses de benedicció que es feien als nous esposos; en la majoria dels casos estan

⁴⁰ Després d'haver consultat els llibres de casaments de les parròquies de Sant Llorenç de Sant Feliu de Llobregat, de Santa Eulàlia del Papiol i de Santa Coloma de Cervelló, hem pogut constatar que aquest fet origina la duplictat de registre dels casaments en què un dels dos cònjuges és d'una altra parròquia: hi ha una partida en els llibres sacramentals de la parròquia on s'ha realitzat el casament i una altra partida de notificació en els llibres sacramentals de la parròquia d'on és originari el cònjuge foraster. Aquestes últimes partides s'expressen amb una fórmula diferent que inclou el permís concedit pel rector, el nom i el cognom del capellà que ha oficiat el casament i el lloc on s'ha oficiat. Podeu veure un exemple d'aquest tipus de partida sacramental de matrimoni a l'apèndix documental del capítol setè sobre la nupcialitat.

consignades després de la partida sacramental de casament corresponent, però hi ha algun cas en què només s'ha consignat la missa de benedicció i no tenim la partida de casament; en aquest últim cas hem pres nota de la missa de benedicció però no la comptabilitzem com a casament;

- defuncions: hi ha una fitxa per a cada acta de sepultura (a partir de finals del segle XVIII són de defunció i de sepultura alhora), una fitxa per a cada acta de defunció pròpiament dita i una fitxa per a cada acta de transcripció de defunció.

En totes les actes transcrites manualment a fitxes, tots els noms de pila han estat adaptats a la grafia moderna (no té sentit transcriure de forma literal un nom de persona perquè no és una informació rellevant dins d'un estudi demogràfic); per contra, els cognoms sí han estat transcrits de forma literal per tal de copsar els canvis i les diferents versions que van adoptant al llarg del temps⁴¹. El costum de feminitzar els cognoms quan s'esmenta una dona, l'analfabetisme general i el fet que en català molts sons s'escriuen diferent de com sonen ha provocat infinitat de versions al voltant dels cognoms; de totes formes, si es presta una mica d'atenció tampoc no representa un impediment a l'hora de reconstruir les famílies. Aquesta circumstància també es dona amb els noms de les poblacions, sobretot amb les franceses però també amb les més allunyades de Sant Just Desvern i que, probablement, l'oficiant de la cerimònia no havia sentit a dir mai i desconeixia com s'escrivien; aquest problema s'ha intentat solucionar bàsicament amb l'ajuda d'atles i d'índexs toponímics. En fi, la cal·ligrafia dels escriptors i els tipus de lletres, diferents dels actuals com més reculades en el temps siguin les actes, tampoc no ajuden a fer més entenedors cognoms i topònims. Aquest problema és particularment greu en tot el segle XVI i una part del segle XVII; tot i això, hom pot topar amb paraules intel·ligibles fins ben entrat el segle XIX. Cal anotar dues circumstàncies més que afecten la lectura de

⁴¹ *“Le nom de famille devra être transcrit rigoureusement, même s'il présente des variantes d'un acte à l'autre”* (Fleury & Henry, 1985, p. 29). En el cas del català, les diferències més corrents són els finals amb 'r' o sense, la confusió entre 'a' i 'e' en el so neutre, la 'b' i la 'v', el so 'o' àton que pot aparèixer en forma de 'u' i els finals amb o sense 's' amb 'n' o sense anterior (per exemple Mas-Mans, Camp-Camps, Prat-Prats, Termes-Térmens).

les actes. Una d'elles és la profusa utilització d'abreviatures i signes d'abreviació, referits tant a professions com a noms de lloc, cognoms o paraules molt habituals en el llenguatge eclesiàstic (un bon exemple en són les resolucions eclesiàstiques que hem adjuntat a l'apèndix documental). La segona circumstància que afecta la lectura de les actes sacramentals, sobretot les dels segles XVI i XVII, és la utilització d'una tinta molt corrosiva que en alguns casos ha cremat el paper o ha traspassat a l'altra cara del full. Sempre hem intentat solucionar tots aquests problemes de la millor manera possible.

Vàrem acabar el buidatge manual de les actes de baptismes, matrimonis i enterraments sobre fitxes l'any 1800 amb la idea de fotocopiar totes les actes del segle XIX, idea que vàrem poder tirar endavant gràcies a una petita subvenció del Departament d'Història Moderna i Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona i gràcies també a l'autorització del rector de la parròquia de Sant Just Desvern; en fi, el fet que en el mateix arxiu parroquial hi hagués una fotocopiadora prou bona ens ha proporcionat unes excel·lents còpies dels llibres sacramentals del segle XIX. Així doncs, totes les partides d'aquest segle han estat fotocopiades i enquadrades, formant tres llibres de casaments, tres llibres d'enterraments i sis llibres de baptismes, i cada acta sacramental ha estat introduïda en un fitxer de base de dades⁴²; el progrés constant dels programes informàtics ens ha ajudat a millorar la gestió de les dades procedents dels llibres sacramentals.

Finalment, entre els anys 1998 i 2001 vàrem buidar les partides de confirmació fins l'any 1851, els testaments fins l'any 1899 i vàrem tornar a repassar els llibres d'enterraments i casaments fins l'any 1800 anotant dades que no havíem recollit, de tal manera que ara podem assegurar que no ens ha passat per alt cap informació d'interès relativa als enterraments i als matrimonis.

En definitiva, el nombre de registres sacramentals utilitzats per a la reconstrucció de les famílies de Sant Just Desvern és el següent, dividit segons el tipus d'acte:

⁴² El primer programa d'aquest tipus utilitzat fou el *dBase III*[®] i vàrem passar posteriorment i definitivament al *Microsoft Office Access*[®].

- Nombre total de partides de baptisme6.392 (392 anys)
- Nombre total de partides de matrimoni1.386 (321 anys)
- Nombre total de partides de defunció4.140 (335 anys)
- Nombre total de partides de confirmació.....1.375 (172 anys)
- Nombre total de testaments.....152 (211 anys)
- Nombre total de partides extractades13.445

Aquestes dades no inclouen les partides extractades d'altres arxius, sinó només les procedents dels llibres sacramentals de l'arxiu parroquial de Sant Just Desvern. Del total de partides extractades només n'ha quedat una de bateig sense poder desxifrar res més que la data de l'acte sacramental; la resta de partides han estat perfectament enteses, si més no en la part més rellevant de les dades. Altrament, hi ha 46 partides de baptismes d'infants sense filiació paterna, de pares desconeguts o abandonats, dels quals en parlem en el sisè capítol. La resta de naixements es reparteixen de la següent manera:

QUADRE 2

*Sant Just Desvern. Nombre absolut de cognoms i d'infants per segles;
nombre mig d'infants per cognom (1509-1900)*

Període	Nombre de cognoms	Nombre d'infants	Nombre mig d'infants per cognom
1509-1700	171	1.393	8'1
1701-1800	201	1.749	8'7
1801-1900	231	3.246	14'1
Resum	427	6.388	15'0

Font: Elaboració pròpia.

Les xifres ens ofereixen un cert equilibri entre les dades dels segles XVI i XVII comparades amb les del segle XVIII i un increment important del nombre mig d'infants per cognom en el segle XIX —superior al 60%—, derivat d'un increment espectacular dels naixements mentre el nombre de cognoms augmenta de forma molt més moderada. Vegem a la pàgina següent el quadre número 3, amb

el repartiment dels cognoms paterns segons el nombre de naixements i el nombre d'unions, considerant el període comprès entre els anys 1509 i 1900:

QUADRE 3

Sant Just Desvern. Nombre d'infants per a cada cognom (1509-1900)

Nombre d'infants per cognom	Nombre de cognoms	Nombre d'unions	Nombre d'infants	Nombre mig d'infants per unió
300 i més	1	91	408	4'5
de 100 a 299	8	339	1.414	4'2
de 50 a 99	20	334	1.401	4'2
de 20 a 49	52	445	1.592	3'6
de 10 a 19	46	176	617	3'5
de 5 a 9	86	213	573	2'7
de 2 a 4	103	155	272	1'8
1	111	127	111	0'9
Resum	427	1.880	6.388	3'4

Font: Elaboració pròpia.

Vegem, per acabar, un quadre amb la llista dels cognoms més repetits i el nombre de naixements corresponents a aquests cognoms:

1.	GELABERT	408
2.	CARBONELL	262
3.	OLIVERES	216
4.	MODELELL	200
5.	CAMPPRECIÓS	188
6.	RIUS	157
7.	PAGÈS	154
8.	PEDROSA	121
9.	CORTÈS	116
10.	VIVÉS (VIVES)	96
11.	POLL	95
12.	AMIGÓ	90
13.	CARDONA	89
14.	PI	89
15.	PETIT	82

Aquests 15 cognoms agrupen el 37% del total de naixements, xifra molt allunyada del 57'5% dels 14 cognoms més repetits de la parròquia de Crulai (Henry & Gautier, 1958, p. 35); d'aquells 15 cognoms, 7 es mantenen presents ininterrompudament des de la primera meitat del segle XVI fins l'any 1900. A l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol s'inclou un quadre desglossant cognom per cognom i en períodes de 10 anys tots els naixements de la parròquia.

2.8.1 Les fitxes de família:

A partir de les dades recollides en les fitxes d'actes sacramentals hom pot començar amb la reconstrucció de les famílies. Atès que el volum de població de Sant Just Desvern durant els segles en estudi era més aviat migrat, hem optat finalment per fer fitxa de família de **tots** els baptismes registrats des de l'any 1552⁴³; era l'única manera de ser honest i coherent amb la realitat viscuda durant el buidatge i la transcripció de totes les actes sacramentals. Les famílies dels segles XVI, XVII i XVIII han estat reconstruïdes de forma manual directament a partir de les fitxes d'actes sobre les fitxes familiars seguint les normes dels manuals de demografia històrica publicats per Louis Henry i esmentats anteriorment: les dades i les dates registrades en els llibres sacramentals de l'arxiu parroquial de Sant Just Desvern han estat transcrits a les fitxes familiars en tinta negra; les dades i les dates no registrades en els llibres sacramentals de l'arxiu parroquial de Sant Just Desvern però recuperades per mencions posteriors i totes les dades i dates procedents d'altres arxius han estat transcrits a les fitxes familiars en tinta vermella. Les dates incertes o insegures es poden inscriure a bolígraf en el color de tinta corresponent segons el criteri anterior però acompanyades de parèntesis o de claudàtors segons el grau d'incertesa o inseguretats. No obstant, el fet de treballar amb dades procedents d'una parròquia petita ens ha permès eliminar un bon grapat d'indeterminacions que no farien més que inutilitzar fitxes de família necessàries per als càlculs de les diferents variables del comportament demogràfic. Aquest fet no invalida els resul-

⁴³ De fet, també tenim fetes les fitxes de família de les parelles amb fills batejats entre el 1509 i el 1547 però, com en aquest període no hi ha ni casaments ni enterraments, aquestes fitxes serveixen de poc per a l'estudi demogràfic, tot i que sí són vàlides per a la reconstrucció de les línies genealògiques de les diferents famílies santjustenques.

tats perquè en tot moment s'ha seguit la lògica per tal de no falsejar les dades recollides a les fitxes familiars. Per exemple, l'agrupació de totes les dades d'una mateixa família sobre una mateixa fitxa familiar s'ha fet directament, al marge de les variacions ortogràfiques a l'hora d'escriure els cognoms familiars –fet molt habitual– o de les confusions de cognoms entre familiars –fet no tant habitual– sempre que ha quedat clar per la resta de dades presents a l'acta sacramental que hi havia errades imputables al responsable de la parròquia o a la persona que li ha facilitat la informació; en definitiva, són prou significatives les actes que contenen correccions de noms o cognoms de persones sobre errors detectats pel mateix rector o rectors posteriors; nosaltres ens limitem a corregir aquelles errades que no foren detectades en el seu moment. Finalment, les famílies del segle XIX han estat reconstruïdes directament a través del programa *Microsoft Office Access*[®] de gestió de bases de dades. Per fer-ho correctament ens ha calgut *normalitzar* la grafia de tots els cognoms per tal que el programa informàtic agrupés convenientment tots els membres de cada família. El fet de tenir la còpia dels llibres originals permet recórrer a ells directament per tal de comprovar les diferències a l'hora d'escriure els cognoms; solucionar les possibles errades és més senzill que en els segles precedents perquè comptem amb força més informació complementària⁴⁴.

Cada fitxa de família té un número únic i no repetit que la identifica. El criteri per atorgar aquest número a cada fitxa és el següent: en el cas de les fitxes en què el casament està registrat en els llibres sacramentals de la parròquia santjustenca, s'ha atorgat un número consecutiu a partir del número 1 segons l'ordre de transcripció en els llibres (no segons l'ordre cronològic natural, ja que aleshores perdríem les inversions cronològiques que hi pugui haver –que n'hi ha– entre els registres de casaments); en el cas de les fitxes en què el casament no està registrat en els llibres sacramentals santjustencs (hagi localitzat aquest casament en altres arxius o no), s'ha atorgat un número consecutiu a partir de la codificació E1, en què la lletra “E” (d'*exterior*) indica fitxa sense data de casament registrat en els llibres de la parròquia de Sant Just Desvern. Això

⁴⁴ Podeu veure dos exemples de fitxes de família plenes, una manualment i l'altra generada a partir del programa *Microsoft Office Access*[®] a l'apèndix documental que acompanya aquesta capítol. (Documents números 17 i 18)

no obsta que algun d'aquests casaments s'hagués realitzat a la parròquia, sobretot en el període comprès entre els anys 1552 i 1580, però, com no apareixen en els llibres que hem buidat, aquestes fitxes no poden tenir la mateixa consideració que les primeres fitxes. Quan entrem en l'estudi estadístic de les famílies en veurem les diferències i les possibles comparacions entre unes i altres fitxes. Les fitxes sense data de casament no segueixen cap ordre lògic (ni alfabètic ni cronològic), de manera que el número atorgat a cada fitxa s'ha donat en el moment d'omplir-la.

Totes les dades numèriques procedents de cada fitxa de família han estat introduïdes en fitxers de bases de dades del tipus *Microsoft Office Access*[®] i en fulles de càlcul del tipus *Microsoft Office Excel*[®] per tal d'operar amb elles de la manera més còmoda possible. Aquests programes admeten múltiples combinacions que en cas d'haver-les de fer manualment comportarien una despesa de temps considerable. Insistim un cop més en què l'ajut informàtic ha estat inestimable en tots els aspectes d'aquesta tesi. Hom podrà observar en els propers capítols les nombroses possibilitats i facilitats proporcionades per la utilització d'aquests recursos informàtics. El número atorgat a cada fitxa és el que permet enllaçar cada un dels quadres estadístics i cada una de les bases de dades amb la seva fitxa familiar sense haver de repetir constantment els noms i cognoms familiars.

Cal dir, per acabar ja amb aquest capítol, que el total de fitxes de família omplertes a partir de totes les dades recollides és de 1.909, de les quals n'hi ha tres de duplicades, dues perquè el casament està repetit en els registres sacramentals i la tercera perquè vàrem obrir una fitxa sense data de casament a partir d'un bateig que les dades que aportava no coincidien amb les dades de l'acta matrimonial i es va corregir l'errada *a posteriori*. Totes les fitxes estan classificades per ordre alfabètic a partir dels cognoms paterns dels dos cònjuges que formen cada família. Creiem que és el mètode més adequat per tenir-les arxivades, més tenint en compte que al tenir paral·lelament el fitxer informàtic amb totes les dades, aquest permet fer qualsevol consulta amb qualsevol dels camps que componen la fitxa familiar.

3. QUALITAT DE LES DADES

“Tout travail de démographie historique requiert une critique des sources.” (Henry & Gautier, 1958, p. 47)

3.1 PRESENTACIÓ

Aquest capítol està dedicat a la crítica de les fonts de treball utilitzades, bàsicament els llibres parroquials de registre d'actes sacramentals. Aquesta tesi es basa en dades obtingudes d'uns llibres que no tenen un origen ni demogràfic ni estadístic; per tant, cal prendre precaucions a l'hora d'utilitzar-los en un estudi de demografia històrica i intentar esbrinar i disminuir en la mesura que sigui possible la incidència dels defectes que contenen per l'aparent manca de rigor amb què es portaven. A partir de tot el que exposem en aquest capítol podrem perfilar millor aquest rigor.

3.2 ELS REGISTRES PARROQUIALS: CRÍTICA

D'entrada hem de partir del fet que els registres parroquials són **la principal** font d'informació de què disposem per estudiar el comportament demogràfic de la població abans de l'aparició dels censos estadístics moderns i dels registres civils; el fet que siguin la principal font no equival a que siguin la millor ni tant sols que es puguin comparar amb el registre civil contemporani. Alguns registres parroquials poden ser bons per a un estudi de demografia històrica basat en la reconstrucció de les famílies d'una parròquia, però en cap cas són perfectes. Ni tant sols la suma de diverses parròquies ens acosta a la perfecció, sinó que només es converteix en una suma d'imperficcions. Si el tractament de les

dades s'ha fet amb meticulositat i rigor, els resultats poden ser més o menys significatius en funció del tipus de parròquia estudiada. En fi, no hem de perdre de vista que tot plegat pugui acabar amb una aproximació a la realitat del comportament demogràfic d'un cas particular i, per tant, no generalitzable. En aquest cas, la comparació amb altres estudis basats en la reconstrucció de famílies ens menarà a destacar l'originalitat o les coincidències del nostre propi treball.

Alguns dels problemes derivats de la imperfecció dels registres parroquials ens els anirem topant en els capítols següents; en aquest capítol ens centrarem en els problemes derivats del buidatge de les partides sacramentals, problemes que poden fer considerar la viabilitat o no de seguir amb la reconstrucció de les famílies de la parròquia escollida. La qualitat de les dades sobre les que basem aquesta tesi (i qualsevol reconstrucció de famílies que pretengui ser rigorosa també s'hi ha de basar) es pot mesurar, per ordre d'importància, a partir dels tres aspectes següents:

- el registre per escrit de **tots** els actes sacramentals esdevinguts en la parròquia escollida;
- la informació que ens proporciona cada partida, és a dir, quines dades conté cada partida sacramental que siguin susceptibles de ser utilitzades en un estudi demogràfic;
- la veracitat de les dades contingudes en les partides registrades.

A continuació ho veurem amb detall en l'ordre invers en què ha quedat apuntat.

3.2.1 La veracitat de les dades:

La veracitat de les dades procedents de les partides sacramentals només es pot mesurar a partir de la reconstrucció de les famílies; només aquesta reconstrucció ens permet detectar (i solucionar algunes vegades) les errades que ens podem trobar en les declaracions d'edat als casaments i als enterraments, les errades d'identitat de les persones a qualsevol dels tres tipus de partida sacramental o les errades referents a la circumstància vital (és a dir, si una persona és viva o és morta) dels pares dels nuvis en el moment del casament o del còn-

juge d'un difunt en el moment de l'enterrament, entre altres circumstàncies. Volem deixar clar que parlem d'errades molt probablement inconscients, involuntàries, per part dels escriptors de les actes sacramentals, de manera que podríem parlar més de *dèficits* (quan la informació no hi és) o de *deficiències* (quan la informació no és exacta) de les dades contingudes en aquests registres.

En parlem més extensament tot seguit; però volem avançar una explicació plausible sobretot per a les dues últimes equivocacions esmentades: hi ha la possibilitat, ben certa, que les partides no fossin redactades en els llibres originals en el mateix moment en què s'esdevenia l'acte sacramental en qüestió, sinó que l'escriptor prenia nota d'algunes dades i podia no preguntar, refiar-se dels seus coneixements o memòria i/o oblidar-se d'alguna cosa. De fet, entre els pocs papers que van sobreviure a l'incendi de l'any 1936 hi ha quatre extractes d'actes sacramentals, dos de baptismes, un d'un casament i un d'un testament, que podrien corroborar aquesta possibilitat. En qualsevol cas, ens cal deixar ben clar que tots els *dèficits* i/o *deficiències* dels quals parlem a continuació procedeixen només de les fitxes de família si no indiquem res en contra en el mateix text i que ens hem assegurat en tots els casos que l'equivocació és comprovable documentalment.

Respecte del primer cas esmentat, el que fa referència a les edats declarades a les partides de casament i d'enterrament, és clar que estem parlant alhora d'un *dèficit* i d'una *deficiència*, ja que la informació no hi és sempre i, quan hi és, a vegades és errònia. El resultat de l'anàlisi efectuat constata que no hi ha cap diferència entre homes i dones i que sí hi ha una diferència significativa entre casaments i enterraments. Ara bé, en el capítol anterior ja hem vist que les declaracions d'edat a les partides d'enterrament precedeixen en uns cent anys a les declaracions d'edat a les partides de casament i el nombre i el grau d'equivocació són majors com més enrere anem en el temps; per tant, és lògic que hi hagi més *deficiències* en les edats declarades en els sepelis que no en les declarades en els matrimonis. Per altra banda, en els casaments la declaració d'edat la fa el mateix interessat i pot ser que fins i tot l'oficiant de la cerimònia tingui accés a l'expedient matrimonial que en el segle XIX s'imposa ja defini-

tivament a tots els enllaços matrimonials. Òbviament, a la defunció no és l'interessat el que declara l'edat, sinó segurament algú de la seva família i això augmenta el percentatge d'equivocacions. En fi, en el quadre 4 següent resumim les dades més significatives¹; tant per a homes com per a dones, la columna A indica els percentatges de les edats declarades que coincideixen exactament amb l'edat real, mentre que la columna B indica la suma dels percentatges de les edats declarades amb un marge de diferència de més/menys dos anys (inclou, és clar, les edats exactes). Respecte dels matrimonis, les dades pertanyen totes al segle XIX: 212 homes i 232 dones, tots nascuts i casats a Sant Just Desvern. Quant als enterraments, les dades es basen només en adults² enterrats a Sant Just Desvern dels quals sabem exactament la seva data de naixement o de bateig (ja sigui a la mateixa parròquia de Sant Just o en una altra parròquia): 331 homes i 270 dones, amb una relació propera al quaranta per cent del segle XVIII i un seixanta per cent del segle XIX en ambdós casos.

QUADRE 4

Sant Just Desvern. Percentatges d'encert en les declaracions d'edat en el moment del matrimoni i de l'enterrament (1580-1900)

Tipus d'acta	Homes		Dones	
	A (exacte)	B (+/- 2 anys)	A (exacte)	B (+/- 2 anys)
Matrimoni	60'8%	93'9%	55'2%	92'7%
Enterrament	34'4%	74'9%	34'8%	69'6%

Font: Elaboració pròpia.

Queda clar que dues de cada tres edats declarades en el moment de la defunció no són precises; si més no, en alguns casos hom troba l'honestedat de reconèixer, a través de l'expressió *més o menys* davant dels anys, que l'edat declarada és aproximada³. Tal com hem dit abans, les deficiències manifesta-

¹ A l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol hi ha les dades completes d'on extraiem els percentatges d'aquest quadre. En ambdós casos les mostres superen el cinquanta per cent de la població, de manera que podem assegurar que els percentatges obtinguts reflecteixen una falta de veracitat generalitzable al total de la població.

² En tots els casos són adults casats o vidus; per tant, en aquest quadre no s'inclouen dades procedents de difunts solters, ja siguin infants o adults.

³ En altres casos, el rector –o qui actués en el seu nom– va intentar cercar en els llibres de baptismes la data de bateig del difunt, sense tenir cura d'assegurar-se que aquella partida de

ment més greus es donen com més avançada és l'edat del difunt i com més reculem en el temps; però els *albats* tampoc no se n'escapen i, fins i tot, en el primer terç del segle XX les equivocacions són habituals. En fi, també n'hi ha en tots els censos d'habitants de la parròquia realitzats durant el segle XIX.

Cal destacar l'atracció de les edats acabades sobretot en 0 però també en 5: mentre que el nombre total d'edats acabades en 5 i en 0 entre els 17 i els 93 anys⁴ no representa ni el vint per cent del total d'edats contingudes en la franja de 76 anys que separa aquelles dues edats, la suma total d'edats declarades acabades en 5 i en 0 agrupa quasi el 34% del total d'edats declarades per homes i dones casats o vidus enterrats a Sant Just Desvern. Altrament, entre les deu primeres edats amb major nombre de declaracions s'inclouen els anys 40, 50, 60, 70 i 80; és més, només els que declaren tenir 60 i 70 anys rodons ja sumen més del tretze per cent de les 1.019 declaracions d'edat a l'enterrament analitzades a partir de les fitxes familiars⁵. En el capítol dedicat a la mortalitat tornarem a treballar amb les edats a la defunció; aquí només interessa avaluar les deficiències a les declaracions i la seva transcendència dins del treball.

Cal veure, sobretot, si totes aquestes circumstàncies poden invalidar els resultats obtinguts de l'estudi de la fecunditat quan hom només compta amb l'edat de la dona declarada en el moment del seu enterrament. El fet que la declaració de l'edat de les persones en el moment de l'enterrament sigui cent anys anterior a la declaració de l'edat en el moment del casament fa que comptem amb un bon grapat de fitxes de família que basen els seus resultats només en l'edat de la dona declarada en el moment del seu enterrament; en el capítol corresponent a l'estudi de les famílies es veurà la incidència d'aquest fet. Ara bé; l'anàlisi comparada entre edats declarades i edats reals permet adonar-nos de dues coses que considerem importants: en primer lloc, no hi ha gaire declaracions d'edat en què la diferència d'anys amb l'edat real sigui exageradament elevada, tant sols en 15 sobre 601 casos (el 2'5%) aquesta diferència és igual o

bateig corresponia realment a la persona enterrada i caient en la *trampa* de la repetició dels noms de pila tan usual en aquella època.

⁴ Aquestes són les dues edats extremes declarades per una dona i per un home adults (sempre casats o vidus) enterrats a Sant Just Desvern.

⁵ Aquesta anàlisi ha estat realitzada a partir de les dades extretes de les fitxes de família, que recullen tant l'edat del difunt declarada a la partida d'enterrament com l'edat real calculada a partir del coneixement exacte de la seva data de naixement o de bateig.

superior a 10 anys⁶; en segon lloc, com que les diferències són tant per excés com per defecte, el resultat final dóna unes mitjanes molt similars i no apareix per enlloc la diferència que esmenta Louis Henry de poc més d'un any per excés en les edats declarades (1983, p. 188). I, en qualsevol cas, només quan hom troba alguna edat manifestament incorrecta (molt poques com acabem de veure) podem decidir de prescindir de la fitxa familiar en qüestió o bé corregir l'edat per adequar-la a la realitat (postura no del tot recomanable). Per tant, admetem que hi ha força deficiències en les declaracions d'edat als enterraments, però que no són excessivament greus, i que no n'hi ha tantes ni són tan greus en les declaracions d'edat als matrimonis; tot plegat no invalida la utilització de les fitxes de família que es basen en edats aproximades per a l'estudi de la fecunditat d'una part de les famílies santjustenques, precisament d'aquelles en què la dona no és nascuda o batejada a la pròpia parròquia de Sant Just Desvern.

El segon cas esmentat a la presentació d'aquest punt relacionat amb la veracitat de les dades registrades a les partides sacramentals fa referència als noms i, especialment, als cognoms de les persones, informació fonamental a l'hora d'identificar correctament a tots i cada un dels individus que formen la comunitat que estem estudiant. Hem repassat a fons les partides matrimonials perquè és on s'observa el major nombre d'incidències, per bé que el número de casos d'identitat equivocada és molt menor i la seva rellevància és inferior a la de les edats equivocades; amb tot, cal parlar-ne⁷. Les deficiències en els noms de pila es reparteixen per igual entre homes que entre dones i com a única característica a destacar trobem que poc més de la meitat dels casos es donen abans de l'any 1635. En alguns casos hom pot trobar alguna pista que expliqui l'errada, com poden ser les confusions amb el nom de pila dels avis dels cònjuges o amb el nom de pila dels cònjuges difunts en el cas dels matrimonis en

⁶ Entre les dones hi ha dues declaracions d'edat a la defunció en què les edats difereixen en un cas en 20 anys més i en l'altre en 19 anys menys; ambdós casos mereixerien un estudi particular.

⁷ L'examen detallat de les partides de matrimoni a partir de les fitxes de família ens ha permès localitzar 55 casos de deficiències relacionades amb els noms de pila –28 casos– i els cognoms –27 casos– dels cònjuges i dels seus ascendents; aquesta xifra s'ha de considerar en relació als cònjuges naturals de la parròquia de Sant Just Desvern i no en relació a tots als cònjuges, de manera que hom pot concloure que el nombre real d'equivocacions és, probablement, bastant superior.

què intervenen vidus; en altres casos és impossible saber d'on prové l'equivocació (per oblit o descuit de qui va prendre nota de les dades?).

Respecte de les deficiències en els cognoms, trobem de tot: cognoms mal interpretats (o mal escrits), cognoms materns utilitzats en lloc dels paterns, cognoms escurçats, etc.; a diferència de les equivocacions en els noms de pila, es distribueixen més uniformement al llarg dels segles, per bé que a partir de l'any 1860 ja no hi ha cap més errada no corregida (n'hi ha alguna de corregida a posteriori després del convenient expedient eclesiàstic, però aquestes ja no les hem comptabilitzades). Igual com succeeix amb les declaracions de les edats vistes anteriorment, la reconstrucció de les famílies ens permet corregir aquestes deficiències i trobar-ne, en la majoria dels casos, l'explicació lògica; en qualsevol cas, a partir de la nostra experiència considerem important recollir, si és factible, el màxim d'informació possible, no quedar-nos només amb el buidatge dels llibres sacramentals de baptismes, casaments i enterraments sinó complementar-ho amb els llibres de confirmacions i de testaments i les llibretes de comunió pasqual i combinar-ho tot convenientment per tal d'eliminar el major nombre possible d'indeterminacions i d'errades d'identificació. Ha quedat clar en el capítol anterior que en el cas d'aquesta tesi s'han buidat tots els llibres disponibles a l'arxiu parroquial.

El tercer i últim cas relacionat amb la veracitat de les dades registrades a les partides sacramentals de matrimonis i d'enterraments fa referència a la circumstància vital dels pares dels nuvis i del cònjuge del difunt en el moment en què es realitza l'acte matrimonial o la sepultura, respectivament; és a dir, es tracta de saber de forma fefaent a través de la declaració registrada a cada partida si els ascendents dels nuvis o el cònjuge del difunt són vius o morts en el moment en què succeeix l'acte sacramental. Doncs bé, són nombrosos els casos en què els ascendents són morts i no ve explicat a la partida, hi ha algun cas en què s'inscriu algun ascendent com a difunt i manifestament no ho és (se'ns fa molt difícil donar una explicació a aquesta circumstància) i hi ha força casos de confusió en les partides d'enterrament sobre si el difunt és casat o vidu, fins i tot en partides on consta el nom del cònjuge.

Vegem-ho amb detall: hi ha mitja dotzena de partides de casament en què s'inscriu algun pare o mare de cònjuge com a difunt el dia de l'acte matrimonial i realment no ho està; per altra banda, hi ha quasi dues-centes partides de casament en què algun o els dos pares d'un o de tots dos cònjuges estan morts i no s'especifica tal circumstància. En aquest cas, no és que a la partida es digui que estan vius i realment no ho estan, sinó que no es diu res sobre la seva circumstància vital; és per això que aquesta xifra indicaria un mínim de dèficit d'informació sobre aquesta circumstància vital perquè en el cas dels nuvis procedents d'altres parròquies és impossible saber en les declaracions indeterminades si els seus pares són vius o no en el moment del matrimoni. La conclusió és que a les partides de casament no hi ha un rigor estricte sobre si cal inscriure sistemàticament la circumstància vital dels pares dels nuvis i el repàs de les visites pastorals permet constatar que no hi ha cap comentari al respecte. Val a dir que aquestes declaracions indeterminades són més nombroses en el segle XIX que en els segles anteriors⁸, que el rigor que busquem apareix a partir de l'any 1880 (tot i que entre aquesta data i l'any 1900 encara trobem dues equivocacions) i que sobresurten tres escriptors per sobre dels altres a l'hora d'estalviar-se de manera sistemàtica la declaració sobre la circumstància vital dels pares dels nuvis. I respecte de la situació matrimonial del difunt i/o de la circumstància vital del seu cònjuge en el moment de l'enterrament, com a mínim hi ha 120 partides de sepultura d'adults casats en què la informació aportada és indeterminada i/o incorrecta: tant pot ser que manqui l'estat civil del difunt (però sempre es tracta d'algué casat/casada o vidu/vídua) i que no aparegui ni el nom del cònjuge, com que se'ns indiqui que el difunt és casat (*sic*) amb *algú* i aquest *algú* ja és mort, de manera que el mot escaient seria vidu. Tot i que aquesta circumstància no es dona gaire sovint, quan es dona provoca confusions que poden afectar al tancament de famílies reconstruïdes.

Si aquests dèficits i aquestes deficiències fossin sistemàtics podríem parlar d'omissions voluntàries, però no és el cas ja que hi ha períodes en què les partides estan redactades correctament des del punt de vista que ens interessa

⁸ Els segles XVI, XVII i XVIII només es reparteixen una quarta part de les equivocacions derivades de les declaracions indeterminades quan sumen el 46% de tots els enllaços matrimonials celebrats entre els anys 1580 i 1900.

per al nostre treball; a més, aquestes equivocacions es troben per igual a tots els segles. De fet, ja hem dit que es tracta d'errades sempre involuntàries, entre altres coses perquè no hi ha una regulació sistemàtica del contingut de les partides fins l'any 1859 i, fins i tot a partir d'aquesta data, encara hem trobat 57 equivocacions. En fi, tot i que és una tasca poc agrada resseguir tots els dèficits i totes les deficiències, la considerem necessària per garantir el rigor del treball que estem realitzant.

Si hom vol filar molt prim també pot trobar, a les partides de casament, *errades* en els llocs d'origen dels nuvis; però en això ja és més difícil de parlar d'*errades* en tant que sovint no queda prou clar quan només es menciona una parròquia si es tracta del lloc d'origen o del lloc de residència; la diferència entre l'un i l'altre queda prou explicada en el punt corresponent a les dades aportades per les actes matrimonials⁹.

En fi, considerem que les deficiències que contenen les dades procedents de les partides sacramentals dels llibres parroquials santjustencs no són prou rellevants com per invalidar els resultats de la reconstrucció de les famílies d'aquesta parròquia; el seu nombre i la possibilitat d'esmenar-ne força avalen aquesta afirmació. Però passem al punt següent.

3.2.2 La informació que ens proporciona cada partida:

Quant al segon aspecte, en el capítol anterior hem vist com el contingut de les partides, a remolc d'algunes disposicions eclesiàstiques, va *creixent* fins a arribar a un nivell d'informació òptim per a un treball de reconstrucció de famílies; però quan hom pretén treballar sobre un període de temps tant dilatat com el que ens ocupa, cal especificar acuradament què trobem i com ho trobem a cada moment. Ho veurem a continuació a partir de la tipologia de les partides; és a dir, no n'hi ha prou amb assegurar que estan registrats tots els actes sacramentals celebrats a la parròquia que estem estudiant (que no ho estan), sinó que els que hi ha registrats tinguin uns mínims d'informació que els faci útils per

⁹ Vegeu-ho en aquest mateix capítol a la pàgina 92. En total, hem localitzat 41 llocs de naixement incorrectes entre tots els cònjuges casats a Sant Just Desvern; només volem destacar que en el segle XIX tant sols n'hi ha 2 d'incorrectes, quan a les partides ja és més clara la diferenciació entre naturalesa i residència.

al nostre propòsit, en aquest cas una reconstrucció de famílies¹⁰. Començarem a veure i a parlar de les omissions d'informació a les partides sacramentals; en aquest apartat només apareixeran les omissions que considerem menys greus i en el següent veurem les més greus. Vegem a continuació els resultats globals d'aquesta classificació de totes les partides sacramentals¹¹, pel període comprès entre els anys 1509 i 1900:

- Baptismes: Considerem un mínim d'informació indispensable per a una correcta identificació de l'infant batejat el nom i el cognom del pare i el nom de la mare; a partir d'això establim 4 tipus de partides:

Tipus 1 - La partida de baptisme inclou el nom complet dels pares a partir del mínim establert anteriorment, siguin infants legítims o nascuts abans del matrimoni i reconeguts després; tenim un total de 6.261 partides d'aquest tipus fins l'any 1900, que representen el 97'95% del total.

Tipus 2 - La partida de baptisme inclou el nom dels pares incomplet (falta, almenys, la referència d'un dels dos, normalment la mare), siguin infants legítims o nascuts abans del matrimoni i reconeguts després; tenim només 77 partides d'aquest tipus fins l'any 1900, que representen un 1'20% del total.

Tipus 3 - La partida de baptisme es refereix a infants de pare desconegut; tenim només 8 partides d'aquest tipus fins l'any 1900, que representen el 0'13% del total.

Tipus 4 - La partida de baptisme es refereix a infants de pare i de mare desconeguts (normalment s'associen amb els infants trobats abandonats); tenim només 46 partides d'aquest tipus fins l'any 1900, que representen el 0'72% del total.

¹⁰ De fet, ens hem basat en la tipologia definida per Fleury i Henry en el *Nouveau manuel de dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien* (París: PUF 1985 3ª edició), p. 116-120.

¹¹ Dins de l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol incloem una taula amb el repartiment d'aquests resultats globals segle per segle; aquesta taula permet observar les diferències d'un segle a un altre, sobretot en les partides de defunció. Els totals de les partides extractades no coincideixen amb els totals de naixements i defuncions perquè aquí estem parlant només de les partides registrades en els llibres sacramentals.

Podem concloure que les partides de baptisme registrades es troben en perfecte estat d'utilització per al nostre propòsit, tot i insistir en què no estan totes les que haurien de ser, com veurem més endavant en aquest mateix capítol. Per altra banda, ja hem vist en el capítol anterior que les partides de baptisme ens ofereixen més informació que la que aquí esmentem; de fet, per a la reconstrucció de famílies només necessitem que la filiació dels infants batejats quedi clarament definida. La resta de dades (professió del pare, cognom patern de la mare, nom complet dels padrins i parentiu amb el batejat) són complementàries, que no imprescindibles. Per exemple, hi ha força casos en què els padrins de bateig són parents directes del batejat (avis, oncles, germans o cosins) i no està indicat a la partida de baptisme; això només es pot detectar a partir de la reconstrucció de les famílies. Si volguéssim, podríem parlar d'una omisió sistemàtica d'una informació molt important de cara a una bona explotació de les famílies reconstruïdes; no obstant, no és una dada que, *per se*, determini la qualitat de les partides de baptisme.

- Casaments: Les partides de casament són, com hem vist en el capítol anterior, les que ens han de proporcionar més informació i, a més, per duplicat en tant que afecten a dues persones alhora. En principi, les podem tipificar només a partir de la informació que ens aporten sobre la filiació de cada un dels cònjuges. Per tant, la qualitat de cada partida dependrà de la informació proporcionada per a cada un dels dos cònjuges independentment de l'altre; és a dir, una acta de matrimoni pot ser d'un tipus per a un cònjuge i d'un altre tipus per a l'altre. No obstant, només amb aquesta tipificació oblidem altres aspectes que també ens interessin com poden ser l'estat civil anterior al casament, l'edat al casament, l'origen i la residència o la professió. Però una classificació amb moltes variables combinades entre sí –aquí n'hauríem de considerar com a mínim cinc– ens obligaria a establir massa tipus de partides; el que farem serà donar una ullada a totes les variables independentment les unes de les altres. Abans d'entrar en l'anàlisi detallada cal aclarir una cosa: del total de 1.388 casaments registrats en els llibres sacramentals santjustencs entre els anys 1580

i 1900 n'hi ha dos de duplicats que han estat eliminats abans de procedir a les anàlisis; per tant, els totals sempre han de sumar 1.386 casaments. Respecte de la filiació dels cònjuges, com en el cas dels baptismes, establim un mínim d'informació indispensable per a una correcta identificació dels nuvis: en el cas dels solters, el nom i el cognom del pare¹² i, en el cas dels nuvis vidus, el nom i el cognom del cònjuge anterior; a partir d'aquests mínims establim 3 tipus de partides:

Tipus 1 - La partida de casament inclou el nom complet del cònjuge, el nom complet dels seus pares si és el primer casament o del cònjuge difunt si és vidu, a partir dels mínims establerts anteriorment; val a dir que, a partir del segle XVIII, en les actes de casament en què intervenen nuvis vidus també s'inclou el nom complet dels seus pares. Fins l'any 1900 tenim 1.251 actes corresponents a cònjuges masculins, que representen el 90'26% del total, i 1.273 actes corresponents a cònjuges femenins, que representen el 91'85% del total, d'aquest tipus 1.

Tipus 2 - La partida de casament inclou el nom complet del cònjuge, però no menciona ni el nom dels seus pares en el cas dels solters ni el nom del cònjuge precedent en el cas dels vidus. Fins l'any 1900 tenim 134 partides corresponents a cònjuges masculins, que representen el 9'67% del total, i 84 partides corresponents a cònjuges femenins, que representen el 6'06% del total, d'aquest tipus 2.

Tipus 3 - Nom incomplet, parcialment o total, del cònjuge per la falta del nom, del cognom o d'ambdós alhora, o per estar il·legible el text. Fins l'any 1900 tenim només 1 partida corresponent als cònjuges masculins i 29 partides corresponents a cònjuges femenins, que representen el 2'09% del total, d'aquest tipus 3.

Aquests percentatges propers al 90% d'identificació correcta dels cònjuges són esperançadors. A més, aproximadament la meitat del 10% restant ha estat

¹² En una parròquia petita com aquesta el nom i el primer cognom del cònjuge acompanyat únicament del nom de pila del pare ja permet identificar correctament la persona, per bé que en la majoria de partides també consta el nom de pila de la mare.

identificat per indicacions posteriors gràcies a la reconstrucció de les famílies. Cal dir que de les 84 partides del tipus 2 femení 25 pertanyen als anys 1838, 1839, 1840 i 1841 quan, en principi, la *vigilància* dels visitadors eclesiàstics no ho hauria d'haver permès; si més no, n'hi ha 21 de les 25 en què l'escrivent ha inclòs l'edat (aproximada a la majoria dels casos) de la dona en el moment del casament, cosa que facilita la seva identificació.

Tant important com la filiació és l'estat civil dels cònjuges anterior al casament. D'entrada cal advertir que hi ha un bon grapat de partides de casament en què l'escrivent oblida consignar explícitament l'estat civil dels cònjuges, sobretot si el nuvi o la núvia són solters. El procediment seguit en el buidatge de les actes sacramentals de casament ha estat indicar amb el número "0" els cònjuges sense estat civil declarat explícitament, amb el número "1" identifiquem els cònjuges solters (*jove, fadrí o donzella* segons la terminologia emprada més habitualment; a partir del moment en què les partides es redacten en castellà ja s'utilitzen els mots "*soltero/soltera*") i amb el número "2" els cònjuges vidus, prescindint de si es tracta de les segones o posteriors núpcies. Vegem primer els resultats obtinguts a partir de la informació estricta procedent de les partides de matrimoni (columnes **A**) comparant-los amb els resultats obtinguts després de les correccions fetes a partir de la reconstrucció de les famílies (columnes **B**) i tot seguit en comentem algun aspecte:

QUADRE 5

Sant Just Desvern. Rang de matrimoni dels cònjuges (1580-1900)

Rang	Homes		Dones	
	A (llibres sac.)	B (fitxes fam.)	A (llibres sac.)	B (fitxes fam.)
0 (Indeterminat)	275 (19'8%)	74 (5'3%)	56 (4'0%)	27 (1'9%)
1 (Solter)	963 (69'5%)	1.139 (82'2%)	1.208 (87'2%)	1.236 (89'2%)
2 (Vidu)	148 (10'7%)	173 (12'5%)	122 (8'8%)	123 (8'9%)
Total	1.386		1.386	

Font: Elaboració pròpia.

Hi ha un traspàs majoritari de cònjuges del rang 0 al rang 1; això es deu a la identificació de la solteria no explícita amb la consignació a la partida de casa-

ment del nom complet dels pares del cònjuge, de manera que només en aquells casos en què no hi ha consignats ni el nom complet dels pares ni l'estat civil el cònjuge ha quedat en estat civil indeterminat¹³. Tampoc és menyspreable el nombre d'homes de rang 0 que passen a rang 2. En definitiva, ens trobem davant d'una omissió sistemàtica que, tal com es pot veure en l'apèndix documental d'aquest mateix capítol, afecta sobretot el primer període d'aquest estudi –especialment entre els anys 1580 i 1714– en què, fins i tot, el nombre de cònjuges masculins declarats indeterminats és molt superior als cònjuges solters i vidus.

Respecte de l'origen i la residència dels cònjuges, aquí només volem apuntar què trobem a les partides; en el capítol que dedicarem a la mobilitat entrarem en detall en l'estudi de la procedència geogràfica de cada un dels contraents. La terminologia utilitzada pels redactors de les partides pot variar entre les fórmules *natural i habitant de...* (= origen i residència), *natural de...* (= origen), *habitant de...* (= residència), o bé pot no especificar res més que el nom del poble darrera de la preposició *de...* després del nom o de la professió del cònjuge; fins i tot, en alguns casos hom es pot trobar sense cap referència ni sobre la procedència ni sobre la residència del cònjuge. Vegem primer una taula amb els resultats obtinguts a partir del buidatge de les partides:

QUADRE 6

Sant Just Desvern. Origen i residència dels cònjuges (1580-1900)

	Homes		Dones		Total
	Si	No	Si	No	
Origen	1.334 (96'2%)	52 (3'8%)	1.313 (94'7%)	73 (5'3%)	1.386
Residència	1.195 (86'2%)	191 (13'8%)	1.211 (87'4%)	175 (12'6%)	1.386

Font: Elaboració pròpia.

A primer cop d'ull podem veure que els percentatges de "No" són mínims: 3'75%, 13'78%, 5'27% i 12'63% seguint els resultats de dalt a baix i d'esquerra a dreta. Quan el redactor de l'acta de matrimoni ens especifica que el cònjuge

¹³ Això no implica que, amb l'ajut de la reconstrucció de les famílies i d'altres partides (bàsicament baptismes i enterraments) s'hagi pogut conèixer el nom dels pares d'alguns cònjuges; el seu estat civil continua sent una incògnita i no hi ha cap possibilitat de seguir un criteri coherent.

és *natural i habitant* en una determinada població –o en dues poblacions diferents– no tenim cap problema de definició. Els problemes apareixen quan el redactor només esmenta una localitat precedida de qualsevol de les altres fórmules esmentades a la pàgina anterior; aleshores, els criteris seguits en el buidatge han estat els següents: pels nuvis solters o indeterminats, aquesta localitat identifica tant el lloc de naixement com el de residència; pels nuvis vidus, es manté el criteri del redactor quan aquest especifica si és *natural o habitant* d'algun lloc; en cas de no especificar res, identifiquem l'esment d'una població amb el lloc de residència. Això provoca, en el cas dels nuvis solters, algunes incorreccions detectades a partir de la reconstrucció de les famílies¹⁴.

Pel que fa referència a l'edat (o, per defecte, la data de naixement o de baptisme) dels cònjuges es tracta d'una informació que no apareix fins ben entrada la segona meitat del segle XIX, com hem vist en el capítol anterior; per tant, ens trobem davant d'una altra omisió sistemàtica relacionada amb les actes de casament. Quan hem parlat de la veracitat de les dades extretes dels llibres sacramentals ja hem comentat la incidència que pot tenir en la reconstrucció de famílies la manca d'aquesta informació tant important per als càlculs de la fecunditat.

Finalment, quant a les professions dels cònjuges i dels seus pares, val a dir que en tenim referència pràcticament contínua des dels inicis del registre d'actes de casaments fins a principis del segle XIX; en pràcticament tot el segle XIX hi ha una omisió sistemàtica d'aquesta dada referida al pare d'ambdós cònjuges que ve a ser substituïda pel seu origen, informació que fins aquell moment només apareix de forma anecdòtica.

- Enterraments: El ventall de possibilitats de presentació de les partides en els enterraments és força més gran que en baptismes i casaments, sobretot fins l'any 1800. Considerem un mínim d'informació indispensable per a una correcta identificació del difunt el seu nom i el primer cognom, el seu estat civil, el nom i el cognom del pare i/o el nom complet del cònjuge; a partir d'això establim 8 tipus de partides:

¹⁴ Després de comparar les fitxes de família amb les actes de casament hem corregit 41 dades incorrectes d'aquest tipus.

Tipus 1 - La partida d'enterrament o defunció inclou el nom dels pares del difunt si és solter o el nom i cognom del cònjuge si és casat o vidu a partir del mínim establert anteriorment; en qualsevol cas, està clarament indicada la situació matrimonial del difunt i s'infereix que tots els *albats*¹⁵ són solters. Hi ha un total de 3.035 partides d'aquest tipus fins l'any 1900, que representen el 73'31% del total de partides registrades.

Tipus 2 - La partida d'enterrament o defunció ens fa saber que el difunt és casat o vidu però no consta ni el nom dels pares ni el nom complet del cònjuge. Hi ha 52 partides d'aquest tipus fins l'any 1900, que representen un 1'26% del total de partides registrades.

Tipus 3 - La partida d'enterrament o defunció ens fa saber que el difunt és casat o vidu, no consta el nom complet del cònjuge, però sí especifica el nom dels seus pares (almenys d'un dels dos). Hi ha 118 partides d'aquest tipus fins l'any 1900, que representen el 2'85% del total de partides registrades.

Tipus 4 - La partida d'enterrament o defunció ens fa saber que el difunt és casat o vidu, ens indica que el difunt és el pare d'algú, però no especifica el nom complet del cònjuge. Només hi ha 5 partides d'aquest tipus fins l'any 1900, que representen el 0'12% del total de partides registrades.

Tipus 5 - La partida d'enterrament o defunció no dóna el nom del difunt, però sí consta el nom complet dels seus pares (o del pare només, si això ja facilita la seva identificació). En la majoria dels casos, aquest tipus d'acta fa referència a defuncions d'*albats*. Hi ha un total de 195 partides d'aquest tipus fins l'any 1900, que representen el 4'71% del total de partides registrades.

Tipus 6 - La partida d'enterrament o defunció només dóna el nom complet del difunt i pot fer esment d'algun parent que no sigui ni els pares ni el cònjuge. En aquest tipus d'acta, l'estat civil del difunt pot estar o

¹⁵ Aquí tenen la consideració d'*albats* tots els infants, siguin nens o nenes, menors de catorze anys.

no estar definit i s'hi poden incloure adults solters sense filiació i adults amb filiació però sense estat civil definit; en el primer cas l'estat civil (solteria) està ben definit però no ho està la filiació del difunt i en el segon cas la identificació del difunt és clara però no ho és el seu estat civil (indeterminat). Hi ha un total de 586 partides d'aquest tipus fins l'any 1900, que representen el 14'15% del total de partides registrades.

Tipus 7 - Partides d'enterrament o defunció incompletes en la data o en el nom del difunt i sense cap més tipus d'informació que ens pugui servir per ajudar a identificar el difunt. Hi ha un total de 102 partides d'aquest tipus fins l'any 1900, que representen el 2'46% del total de partides registrades.

Tipus 8 - Són partides que transcriuen una defunció ocorreguda en una altra parròquia, normalment a partir de la celebració de misses per l'ànima del difunt; hom pot trobar indicada la data de la defunció o de l'enterrament, el lloc on està enterrat el difunt, el seu nom complet i el d'algun parent, com qualsevol dels tipus d'actes vistos fins ara, però queda clar que no és ni una defunció ni un enterrament ocorregut a la parròquia que estem estudiant. Es transcriuen a fitxes com les partides d'enterrament normals, indicant clarament amb les inicials **TD** que es tracta d'una Transcripció d'una Defunció. Tenim un total de 47 partides d'aquest tipus fins l'any 1900, que representen l'1,14% del total de partides registrades.

Podem concloure que les partides d'enterrament registrades tenen un nivell alt, per bé que lluny del nivell dels baptismes o dels casaments; no obstant, el fet de treballar sobre una comunitat d'habitants petita fa que algunes de les partides d'enterrament amb dades deficients es puguin identificar amb un elevat grau de fiabilitat. Aquestes partides deficients són més habituals al principi del registre, tal com es pot veure en l'apèndix estadístic d'aquest mateix capítol.

Hi ha un altre aspecte a considerar de les partides sacramentals dels llibres d'enterraments: en el capítol anterior hem esmentat de passada quina era la

paraula més adequada per definir aquests llibres i ens hem decantat pel mot *enterrament*. L'anàlisi detallada de totes les partides d'enterrament entre els anys 1566 i 1900 dóna el següent resultat: 2.720 partides detallen la data de la defunció i la data de l'enterrament alhora; 1.292 partides fan referència només a l'enterrament del difunt i no ens diuen res de la data de la seva mort; i només 81 partides fan referència només a la mort del difunt i no ens diuen res sobre el seu enterrament. Val a dir, però, que entre les primeres s'inclouen quasi totes les partides del segle XIX (2.247 en total) i que la resta corresponen majoritàriament a l'últim terç del segle XVIII, és a dir, a partir del moment en què s'obliga a consignar la data de la defunció en la partida sacramental. Per altra banda, la meitat de les partides que només donen la data de la defunció corresponen a períodes excepcionals com els de l'epidèmia de pesta de mitjans del segle XVII. En definitiva, l'ús del mot *enterrament* per designar aquestes partides queda totalment justificat.

Ens atrevim a concloure el mateix que hem dit per a les deficiències en les dades: la informació aportada per les partides sacramentals dels llibres parroquials de Sant Just Desvern és prou correcte com per no invalidar els resultats obtinguts a partir de la reconstrucció de les famílies d'aquesta parròquia. Però encara queda un últim punt a considerar, per a nosaltres el més important.

3.2.3 El registre dels actes sacramentals:

Finalment, respecte del primer punt, el que fa referència al registre de tots els actes sacramentals esdevinguts a la parròquia, cal dir que és el més difícil de determinar-ne els percentatges d'errors o de deficiències per dos motius bàsics: ningú no ens pot assegurar que una persona que visqui a la parròquia que estem estudiant hagi estat batejada, casada o enterrada a la mateixa parròquia; la gran mobilitat de les persones fa que qualsevol d'aquests tres esdeveniments vitals, o tots tres alhora, pugui ocórrer en qualsevol indret. En segon lloc, tenim molt clar que la inscripció en els llibres *oficials* de la majoria d'actes sacramentals realitzats (ja sigui a la mateixa parròquia o en d'altres llocs) no es fa immediatament sinó que s'inscriuen amb posterioritat, incorrent en una falta greu d'acord amb la normativa eclesiàstica; aquesta circumstància podia derivar en la pèrdua del full on s'havien anotat les dades o en la no anotació delibe-

rada de l'acte sacramental si, per exemple, es tractava d'un bateig seguit de defunció immediata. Aquesta pràctica de retardar les inscripcions podia provocar inversions cronològiques en qualsevol dels tres registres però, sobretot, en els baptismes; ho veurem millor en el punt següent, dedicat al grau de fiabilitat dels registres sacramentals de la parròquia que estem estudiant. Vegem primer quines circumstàncies poden concórrer per a l'omissió del registre de cada un dels actes sacramentals:

- Quant al baptisme d'una persona, pot no estar registrat per les següents circumstàncies:
 - a) en el moment de néixer la seva família s'ha traslladat circumstancialment o temporalment a una altra parròquia; el cas invers apareix en els llibres parroquials de Sant Just Desvern¹⁶;
 - b) per malaltia o absència temporal del rector titular i que ningú pugui actuar en el seu lloc; es tracta d'una ommissió fortuïta tot i que en el cas que ens ocupa ens hem assegurat que, aparentment, sempre hi ha un responsable al capdavant de la parròquia i normalment n'hi ha més d'un;
 - c) per oblit o perquè és perdi el full on el rector ha anotat les dades del batejat; es tracta d'una altra ommissió fortuïta ja que és manifest el fet que algunes partides no s'apunten el mateix dia, sinó amb posterioritat; a més, les partides només eren firmades pel rector o suplent de la parròquia, fet que tampoc no garanteix la inscripció immediata del baptisme celebrat en els llibres sacramentals;
 - d) pel deteriorament i/o pèrdua de fulls dels llibres de baptismes; es tracta d'una altra ommissió fortuïta, que afecta uns pocs anys del segle XVI;
 - e) per no arribar a temps de batejar l'infant nascut en haver mort abans de portar-lo a l'església. Es tracta d'una ommissió selectiva que analit-

¹⁶ Aquest problema es pot *solucionar* amb la recerca de dades en els arxius parroquials de les parròquies limítrofes, si és que existeixen aquests arxius; en el cas que ens ocupa només s'han conservat els llibres sacramentals d'una (Sant Llorenç de Sant Feliu de Llobregat) de les sis parròquies històriques que limiten amb Sant Just Desvern. Per tant, només podem *recuperar* aproximadament una sisena part dels baptismes perduts esdevinguts a les parròquies limítrofes.

zarem més endavant; alguns d'aquests infants són coneguts amb el nom de batejats d'urgència difunts ("BUF") si la llevadora o algun parent (avi, pare o oncle) els han primsenyat en el moment del part i l'escrivent ens ho fa saber a la corresponent partida d'enterrament.

- Quant als matrimonis, tot i acceptar que la importància intrínseca de l'acte complica la no inscripció en els llibres sacramentals, també es poden donar casos de manca de registre similars als dels baptismes:
 - a) el trasllat de parròquia per casar-se és el cas més comú quan un dels dos cònjuges no és resident a la parròquia que estudiem; les conseqüències directes d'aquest fet són els matrimonis registrats en els llibres que no tenen fills batejats ni els cònjuges són enterrats a la mateixa parròquia o les famílies amb totes les partides de descendència i de defunció dels cònjuges registrades en els llibres de la parròquia però sense la partida de matrimoni¹⁷;
 - b) per malaltia o absència del rector titular;
 - c) per oblit o per la pèrdua accidental del full on s'ha anotat el matrimoni; les partides només eren firmades pel rector o suplent de la parròquia, fet que tampoc no garanteix la inscripció immediata del casament celebrat en els llibres sacramentals;
 - d) pel deteriorament i/o pèrdua de fulls dels llibres de matrimonis; circumstància aquesta que hem comentat com a possible en els inicis del registre dels matrimonis.
- Quant als enterraments, tornem a trobar casos similars als anteriors:
 - a) l'enterrament de les persones que han marxat de la parròquia per viure en un altre lloc no està registrat en els llibres d'òbits; cas freqüent tal com es pot veure en els llibres parroquials de Sant Just Desvern amb partides d'enterrament de persones residents o de pas per la parròquia però sense cap relació amb ella;

¹⁷ La incidència d'aquests trasllats de parròquia la veurem millor quan analitzem en els resultats de la reconstrucció de les famílies el nombre i el percentatge de les fitxes MA1 i EC1. Al principi del capítol sisè expliquem el significat de la codificació de les fitxes familiars.

- b) per malaltia o absència del rector titular, situació particularment crítica, i factible, en els períodes d'epidèmies greus –pesta o còlera–; aquesta circumstància, fortuïta, és especialment manifesta en els llibres parroquials de Sant Just Desvern durant l'epidèmia de pesta de mitjans del segle XVII;
- c) per oblit o per la pèrdua accidental del full on s'ha anotat la defunció o l'enterrament; les partides només eren firmades pel rector o suplent de la parròquia, fet que tampoc no garanteix la inscripció immediata de la partida d'enterrament en els llibres sacramentals;
- d) pel deteriorament i/o pèrdua de fulls dels llibres d'enterraments; aquesta circumstància, fortuïta, afecta uns pocs anys del segle XVII;
- e) perquè el rector considera que no paga la pena registrar les defuncions dels *albats* ja que no paguen o paguen molt poc i el guany no compensa la despesa de paper en moments d'elevada mortalitat infantil; es tracta d'una altra omisió sistemàtica especialment greu i molt difícil de detectar.

En resum, les deficiències dels llibres sacramentals de la parròquia dels Sants Just i Pastor Desvern relatives a malaltia o absència del rector o suplent, a oblit o pèrdua dels fulls on s'han anotat les dades de l'acte sacramental celebrat i a deteriorament o pèrdua dels llibres sacramentals no són prou importants com per invalidar el seu ús per a una reconstrucció de famílies. Amb tot, a continuació veurem amb més detall algun dels altres aspectes apuntats. Ens centrarem en l'única omisió qualificada de selectiva, la que afecta als batejats d'urgència morts abans del baptisme ordinari; en una de les omissions fortuïtes representada pels infants el bateig dels quals s'ha perdut (o pot haver esdevingut en una altra parròquia) i en recuperem la seva existència per partides de confirmació, casament o defunció posteriors; i una de les omissions qualificada de sistemàtica, la que afecta a la no inscripció de les defuncions dels *albats*. De fet, aquests tres punts serviran per avaluar definitivament la qualitat de les dades procedents dels llibres sacramentals de la parròquia de Sant Just Desvern.

3.3 ELS REGISTRES PARROQUIALS DE SANT JUST DESVERN: GRAU DE FIABILITAT

D'entrada és obligatori examinar a consciència tots els llibres sacramentals de la parròquia que estem estudiant per tal d'advertir qualsevol de les incidències comentades en els punts anteriors. A diferència de França, on era obligatori portar un doble registre dels actes sacramentals celebrats a cada parròquia (la segona còpia es dipositava al comú del poble), a Catalunya només se'n porta un i ens n'hem de refiar i sotmetre'l a un exhaustiu examen de credibilitat abans de presentar-ne els resultats definitius. Per exemple, les partides sacramentals no estan firmades per ningú, de manera que no tenim cap mètode per assegurar que eren registrades en els llibres parroquials oficials en el mateix moment en què es produïa l'esdeveniment¹⁸. En segon lloc, en tots els arxius parroquials que hem pogut consultar hom troba un llibre independent per a cada acte sacramental ja des dels inicis dels registres¹⁹, de manera que l'examen de fiabilitat sobre si la inscripció en els llibres parroquials es va fer en el mateix moment en què es va celebrar l'acte sacramental a partir de les inversions cronològiques tampoc no serveix de gran ajuda. En el cas que ens ocupa, el baix nombre anual d'actes sacramentals fa que hi hagi un interval de dies massa gran (a vegades fins i tot mesos) entre dues partides.

Tot i això, hem repassat el registre dels baptismes a la recerca d'inversions cronològiques i n'han aparegut unes quantes: entre els anys 1509 i 1700 n'hi ha 33, de les quals 14 són inversions de dies dins del mateix mes i 5 són inversions que afecten com a mínim a dos mesos diferents; entre els anys 1701 i 1800 el nombre d'inversions disminueix fins a 9, de les quals 5 són inversions dins del mateix mes i 4 són inversions que afecten com a mínim a dos mesos diferents; i entre els anys 1801 i 1900 hi ha un lleuger increment respecte al

¹⁸ A partir de novembre de 1735 les actes estan signades pel rector o suplent que en aquell moment regia la parròquia, però aquesta signatura per si sola no té cap valor de credibilitat pel que aquí ens interessa. Només es pot garantir la inscripció al moment de qualsevol partida quan l'acte sacramental ha estat celebrat per un eclesiàstic aliè a la parròquia i aquest eclesiàstic ha signat al peu de la partida al costat del rector titular, circumstància aquesta que es dona molt poques vegades.

¹⁹ Hom pot trobar també un sol llibre que inclogui el registre de totes les partides d'un període determinat, però cada tipus d'acte sacramental es comença a registrar en pàgines diferents, de manera que no hem vist mai un llibre on totes les partides estiguin anotades una darrera l'altra segons la data de l'esdeveniment i prescindint del tipus d'acte sacramental realitzat.

període anterior, amb 14 inversions cronològiques, de les quals 6 són inversions dins del mateix mes i 8 són inversions que afecten com a mínim a dos mesos diferents; tant sols en aquest últim període analitzat, en algun cas l'escrivent ens adverteix que aquella partida sacramental està fora de lloc²⁰. En fi, tot i que a partir de l'any 1875 ja no hi ha cap més inversió cronològica, cal esmentar tres inscripcions fora de lloc corresponents a baptismes dels anys 1884, 1887 i 1893 registrats en els llibres del segle xx. Tot i el rigor amb què sembla que es porten els llibres sacramentals, sobretot en la segona meitat del segle XIX, continuen havent-hi omissions fortuïtes de baptismes. De fet, les inversions cronològiques en el registre de baptismes no deixen de ser omissions fortuïtes de la seva inscripció corregides per l'escrivent poc temps després de l'acte sacramental. En el nostre estudi només podem deixar constància de la seva presència regular al llarg de tots els llibres de baptismes però no en podem treure conclusions perquè manquen elements fonamentals (com la signatura dels testimonis de l'acte sacramental) que ens haurien d'ajudar a calcular la seva incidència sobre no només els infants omesos sinó també sobre el registre dels batejats d'urgència difunts. En qualsevol cas, ens limitem a assenyalar que el percentatge que representen les 56 inversions cronològiques que hi ha en els llibres de baptismes entre els anys 1509 i 1900 és del 0'87% sobre tot el període, repartit de la següent manera: 2'3% pel primer període, 0'5% pel segon període i 0'4% pel tercer i últim període. La diferència és important entre el primer període i els altres dos, la qual cosa pot ser un símptoma de l'efecte que podien tenir les visites pastorals a les parròquies, visites que incloïen sempre un repàs dels llibres sacramentals. Ho veurem a continuació.

Hi ha uns altres dos mètodes genèrics i indirectes de fiabilitat:

- el seguiment de les visites pastorals registrades en els llibres sacramentals
- la presència continuada d'un responsable al capdavant de la parròquia.

²⁰ A la taula número 4 de l'apèndix documental que acompanya aquest capítol es pot veure la relació de totes les inversions cronològiques en els baptismes i a l'apèndix estadístic del capítol sisè es pot veure el registre de les inversions cronològiques a baptismes i casaments dins de les taules mensuals corresponents.

A l'apèndix documental d'aquest capítol (taules números 5 i 6) s'inclouen totes les dades que hem pogut extraure dels llibres parroquials santjustencs al voltant d'ambdues qüestions; en definitiva, només es pot concloure que hi havia un seguiment atent del contingut de les partides (no hi ha cap comentari sobre si en falten o no o què fer en el cas dels nascuts morts o dels batejats d'urgència) i que en cap moment no va faltar un titular al capdavant de l'església parroquial dels Sants Just i Pastor Desvern; insistim una vegada més en què tot això no assegura ni que les partides es registressin el mateix dia que se celebraven els actes sacramentals ni que es registressin tots els actes sacramentals celebrats a la parròquia. En fi, a pesar de no haver invalidat fins ara l'ús dels llibres sacramentals santjustencs per a una reconstrucció de famílies (i als resultats finals ens remetem), si haguéssim de ser tant escrupolosos com ens demana Louis Henry, potser els llibres d'aquesta parròquia no servirien. Ara bé, després d'analitzar els tres punts següents hem arribat a la conclusió que la recerca minuciosa d'informació portada a terme en altres arxius ha donat fruits molt positius. Anem-ho a veure.

3.3.1 Una omisió selectiva: Els batejats d'urgència

Tot el que hem comentat fins ara no assegura per si sol la qualitat de les dades obtingudes i menys en una parròquia en què el número d'actes sacramentals per any és baix. D'entrada cal deixar constància dels buits més importants detectats que, sense dubte, afecten als resultats de la reconstrucció de famílies. No podem perdre de vista que l'estudi de la fecunditat es realitza a partir de les famílies en què coneixem les dates de principi i de fi de la unió (famílies tancades); lògicament, és en aquestes famílies on anem a buscar les deficiències a partir només de les dades extretes dels llibres sacramentals de la parròquia que estem estudiant. En el capítol anterior ja hem esmentat les llacunes més evidents que afecten als registres de partides sacramentals de baptismes i d'enterraments; ara hi entrarem amb més detall.

Respecte dels baptismes, l'única causa d'omisió esmentada anteriorment fàcil de corregir és la que afecta als infants batejats d'urgència difunts dels quals només es va registrar la partida d'enterrament; en el cas que ens ocupa manquen, entre els anys 1569 i 1900, 42 actes de bateig recuperades a partir

de la declaració, en partida de sepultura, d'infants difunts primsenyats bé per la llevadora, bé per algun parent (normalment el pare o l'avi). Però la problemàtica dels primsenyats és una mica més complexa que aquesta manca de 42 actes de baptisme; com veurem, és un dels aspectes relacionats amb la qualitat i la fiabilitat de les dades procedents de llibres sacramentals en què és impossible establir cap criteri de conducta.

Hi ha, com a mínim, 108 infants batejats d'urgència (alguns morts immediatament i d'altres no) en el període comprès entre els anys 1569 i 1900; aquest nombre mínim són els que estan registrats en algun dels llibres sacramentals (baptismes o enterraments). Però continuen mancant els que no estan registrats enlloc ja que aquests 108 primsenyats només representen l'1,8% del total de naixements esdevinguts entre els anys 1569 i 1900, percentatge que està lluny del 3% que Louis Henry considera com a mínim per als infants primsenyats per al període que estem estudiant (1983, p. 131). Ens trobem, doncs, davant del primer dèficit important en el registre dels actes sacramentals celebrats a la parròquia santjustenca. Quan estudiem la fecunditat de les famílies caldrà veure quins percentatges correctors hem d'aplicar. Per això és interessant saber com es reparteixen els 108 infants primsenyats registrats:

- hi ha els 42 primsenyats del paràgraf anterior, dels quals cal precisar que només un té nom propi;
- hi ha 35 infants dels quals tenim la partida de bateig (21 dels quals no tenen nom propi) i la partida d'enterrament del mateix dia o, com a molt tard, del dia següent, però en tots els casos queda clar que es tracta del baptisme i la sepultura d'un infant en perill de mort;
- hi ha 16 primsenyats més (tots amb nom propi) dels quals tenim partida de suplement de cerimònies a l'església després que l'infant hagi estat batejat d'urgència a casa seva (la supervivència d'aquests infants varia des de 3 dies després del bateig fins a 81 anys);
- hi ha 7 primsenyats més (2 d'ells sense nom propi) dels quals tenim la partida de baptisme d'urgència; les defuncions, registrades en els llibres d'òbits, es produeixen entre 2 dies i 58 anys després del bateig;

- hi ha 8 casos dubtosos en què només tenim la partida de bateig (en 3 casos no es va arribar a donar cap nom a l'infant), amb comentari referent a la urgència del baptisme o amb intervals intergenèsics posteriors sospitosament curts i amb cap referència posterior a la seva possible supervivència;
- finalment, hi ha documentats dos casos de 2 infants nascuts sense vida, ambdós anotats a la partida de bateig del seu germà bessó; el primer de l'any 1564, de manera que no intervé en els càlculs anteriors, i el segon de l'any 1711.

Queda prou clar que, com hem dit abans, la casuística al voltant dels primsenyats és força complexa. En qualsevol cas, aquells primers 42 primsenyats detectats només a partir de l'acta d'enterrament formen part de tots els infants omesos, per bé que com sabem la data exacta del seu naixement hauran d'intervenir en els càlculs de fecunditat igual que els baptismes registrats. El cas dels següents infants omesos és ben diferent.

3.3.2 Una omisió fortuïta: Els infants omesos

En aquest apartat hem d'incloure tots els infants en què puguin concórrer les circumstàncies a), b), c) i d) comentades a la pàgina 97 d'aquest mateix capítol; a més, hi hem d'incloure una part dels infants de la circumstància e), els nascuts i morts a casa seva abans de ser primsenyats o batejats i dels quals no en tenim cap registre, ni tant sols el de la sepultura, fet a tenir ben present si el registre de sepultures d'*albats* és nul o defectuós, circumstància que, com veurem a l'apartat següent, així és en algun període. Per al cas que ens ocupa i d'acord amb el que hem vist abans, la seva incidència seria, com a mínim, d'un 1'2%, percentatge que caldria sumar a un nou 3% que segons Louis Henry és la incidència general dels infants omesos sobre el total de naixements.

La incidència de les circumstàncies b), c) i d) és perfectament menyspreable mentre que la incidència de la circumstància a), és a dir, el desplaçament temporal d'una família a una altra localitat, és la causa principal d'omissió del bateig d'infants. En els llibres de baptisme santjustencs hi ha inscrits els bateigs de 140 infants de famílies que estaven de pas (fitxes EA3 amb un sol infant ba-

tejat a la parròquia de Sant Just Desvern); tot i que és arriscat extrapolar les xifres, correspondria un baptisme *extra-parroquial* per a cada 43 baptismes de famílies residents a Sant Just Desvern²¹ (aproximadament un 2'3% sobre el total de baptismes, percentatge proper al 3% de què parlàvem abans). A continuació veurem com els infants trobats a les fitxes MC no arriben a aquests percentatges. En els quadres 7 i 8 següents podem veure els valors absoluts d'aquests infants trobats en una part de les famílies MC.

QUADRE 7

Sant Just Desvern. Infants omesos en famílies tancades tipus MC1 (1580-1900)

Famílies tancades	Nombre d'infants amb data de naixement o de baptisme:		
	Coneguda	Desconeguda	Total
Sense infants amb data de naixement o de bateig desconeguda 529	2.434	-	2.434
Amb infants amb data de naixement o de bateig desconeguda 30	142	49	191
Total 559	2.576	49	2.625

Font: Elaboració pròpia.

QUADRE 8

Sant Just Desvern. Infants omesos en famílies tancades tipus MC2 (1580-1900)

Famílies tancades	Nombre d'infants amb data de naixement o de baptisme:		
	Coneguda	Desconeguda	Total
Sense infants amb data de naixement o de bateig desconeguda 184	782	-	782
Amb infants amb data de naixement o de bateig desconeguda 11	53	15	68
Total 195	835	15	850

Font: Elaboració pròpia.

²¹ Ull! Per al període comprès entre els anys 1580 i 1900, ja que abans de 1580 no hi ha registre de matrimonis i totes les fitxes són E. Potser caldria incloure en la categoria de famílies de pas a totes les incloses en les fitxes EA (238 en total), prescindint del nombre de fills batejats a la parròquia que estudiem, però aleshores potser no podríem parlar de desplaçaments temporals. De fet, el nombre d'infants recuperats en famílies MC arriba a un màxim de 5 en una sola família. Creiem que incloure aquestes variables complica enormement els càlculs sobre els infants recuperats i els infants perduts per acabar obtenint percentatges significativament similars.

Aquests infants omesos es reparteixen entre els trobats i els no trobats; els infants trobats ho poden ser a partir d'actes de casament, d'actes de defunció o per la seva presència en llistes nominatives (normalment de confirmació, d'empadronament o impositores) o en altres partides sacramentals en què actuïn com a testimonis (per exemple, padrins de bateig o testimonis de casament); altrament, poden ser trobats per una sola menció o per diferents mencions alhora. Els infants trobats són una fracció de la totalitat dels infants perduts, de manera que a partir dels infants trobats hom pot calcular aproximadament el nombre total d'infants perduts. Per tenir alguna idea de la seva importància hem de partir de l'observació de les famílies de les quals coneixem les dates d'inici i de fi de la unió; també és important distingir-les segons el coneixement exacte (fitxes **MC1**) o aproximat (fitxes **MC2**) de la data de naixement (o de bateig) de la dona. És el que hem vist en els quadres anteriors.

Les proporcions d'infants omesos trobats que obtenim a partir d'aquestes xifres són 1'87% per a les famílies **MC1** i 1'76% per a les famílies **MC2**²². Ambdós percentatges són baixos i pràcticament idèntics, de manera que es pot concloure que els infants trobats es reparteixen uniformement entre tots els grups de famílies tancades (fitxes **MC**). Ara bé, ambdós percentatges també estan lluny del 3% esmentat en començar a parlar dels infants omesos; així doncs, també en els trobats hi ha un dèficit important. Amb tot, el major nombre percentual d'infants trobats es troba entre les fitxes **E** i el menor nombre percentual entre les fitxes **MA**, però ambdues situacions són lògiques i no aporten informació rellevant al nostre treball; en definitiva, estem buscant un percentatge corrector per a l'estudi de la fecunditat de les fitxes **MC**. Respecte dels 64 infants trobats en fitxes **MC1** i **MC2**, ho han estat de la següent manera, segons el primer esment de cada un d'ells:

- Per partida de defunció (menor d'1 any) 8
- Per partida de defunció (d'1 a 14 anys)..... 2
- Per partida de defunció (majors de 14 anys)..... 12
- Per partida de casament 18

²² A la parròquia de Crulai aquesta proporció és del 2'2%, lleugerament superior a l'obtinguda en aquesta tesi (Henry & Gautier, 1958, p. 49).

- Per llista de confirmació 14
- Per llista nominativa²³ 10

Ara bé, ens interessa saber si hi ha diferències significatives entre el destí dels infants retrobats i el destí de la totalitat dels infants (batejats més retrobats) d'aquelles famílies en què hi ha infants retrobats. Hem establert quatre grups:

	Batejats	Retrobats	Total
1. Morts abans d'un any:.....	24	8 (12'5%)	36 (13'9%)
2. Morts solters després d'un any:	36	17 (26'6%)	53 (20'5%)
3. Casats:.....	76	27 (42'2%)	103 (39'8%)
4. Destí desconegut o mal conegut:..	55	12 (18'8%)	67 (25'9%)
• Total:.....	195	64 (100%)	259 (100%)

Els percentatges presenten força similituds, sobretot en els grups 1 i 3. En qualsevol cas, les partides de defunció i les partides de casament aporten poc més del seixanta per cent dels infants retrobats. Cal dir que en un nombre força elevat de casos se'ns indica el lloc de naixement de l'infant (sempre aliè a la parròquia que estem estudiant) de manera que, majoritàriament, es tracta de desplaçaments més o menys prolongats de les famílies en què hi ha infants retrobats lluny de la parròquia on es casen i moren els cònjuges. Altrament, el retrobament d'un cert nombre d'infants per defunció amb menys d'un any i alguns retrobaments múltiples dins d'una mateixa família ens fan veure que aquestes absències temporals no són ni uniformes ni puntuals sinó que hom hi troba de tot; per tant, hi pot haver altres absències temporals que no es puguin detectar de cap manera, bé perquè l'infant és batejat i enterrat a una altra parròquia, bé perquè l'infant és batejat i es casa en una altra parròquia. Precisament, la recerca en llistes de confirmació, en censos generals de població i en padrons municipals d'habitants permet incrementar el nombre d'infants retro-

²³ El nombre d'infants retrobats per llistes nominatives depèn del nombre d'aquestes llistes que s'hagi consultat; a major nombre de llistes buidades, majors possibilitats de retrobar infants. En el nostre cas, no hem inclòs en els quadres 7 i 8 els infants retrobats en el padró de 1845, que hem buidat quan aquest capítol ja estava tancat.

bats; de fet, en el nostre cas aquesta recerca ha representat al voltant del trenta-cinc per cent del total d'infants recuperats.

Utilitzarem els casaments per intentar esbrinar quin hauria de ser el nombre hipotètic d'infants perduts a partir de la fórmula següent: la relació entre el nombre d'infants retrobats per casament (27) i el nombre total d'infants perduts (IP) ha d'ésser la mateixa que la relació entre el nombre d'infants casats batejats (76) i el nombre total d'infants batejats (195). La xifra que estem buscant és el total d'infants perduts; per tant, apliquem la fórmula amb les xifres obtingudes anteriorment (assenyalades amb color vermell a la pàgina anterior):

$$IP = (27 \times 195) / 76 = 69 \text{ (aprox.)}$$

Aquesta xifra s'aproxima força al nombre total d'infants retrobats –64–, però només és la meitat de la xifra de baptismes *extra-parroquials* esmentada al principi d'aquest punt –140–; molt probablement la xifra real d'infants omesos es trobi a mig camí entre els 69 calculats a partir dels casaments i aquests últims 140 nascuts de famílies EA3 amb un sol fill batejat a Sant Just Desvern, als quals caldria sumar a més els nascuts i morts abans del baptisme no registrats enlloc i que hem esmentat al principi d'aquest punt dedicat als infants omesos. En el punt següent continuem la recerca de la xifra aproximada del total d'infants omesos a partir de l'estudi dels intervals intergenèsics segons el destí dels infants i incidint sobretot en el percentatge d'intervals posteriors a defuncions de menors d'un any.

3.3.3 Una omisió sistemàtica: Les defuncions d'*albats*

És manifest que un dels defectes més important, i greu per a l'objecte del nostre estudi, que es pot detectar afecta al registre de les defuncions dels *albats*, sobretot dels menors d'un any. Un mètode indirecte per donar una aproximació al dèficit d'aquestes inscripcions es basa en l'anàlisi de l'interval entre dos parts expressat en mesos. Aquesta anàlisi és l'objecte d'aquest punt.

No obstant, una ullada a la primera taula de l'apèndix estadístic del capítol desè sobre la mortalitat ens permet fer-nos una primera idea d'aquest defecte d'inscripció. Aquesta taula detalla el moviment mensual dels enterraments dels *albats* i hom hi pot observar clarament un gran buit entre el mesos de febrer de

l'any 1610 i juliol de l'any 1623 amb només dues partides registrades; i altres buits menors entre gener de l'any 1632 i desembre de l'any 1634; entre gener de l'any 1637 i març de l'any 1643 amb només 5 partides registrades; entre octubre de l'any 1644 i agost de l'any 1647; entre agost de l'any 1655 i juliol de l'any 1657; entre agost de l'any 1658 i setembre de l'any 1660 amb només una partida registrada; entre gener de l'any 1672 i octubre de l'any 1673; els anys 1691 i 1692 també amb només una partida registrada; entre maig de l'any 1694 i setembre de l'any 1695; entre gener de l'any 1739 i novembre de l'any 1741 amb només dues partides registrades; i entre març de l'any 1759 i juny de l'any 1760.

Se'ns fa difícil explicar aquestes deficiències; la utilització de llistes nominatives ajuda a esbrinar parcialment si el registre d'enterraments d'*albats* està ben portat o no. Però en el cas que ens ocupa només ens poden ajudar, en primer lloc, les llistes d'infants confirmats en el segle XVIII i en la primera meitat del segle XIX, ja que no hi ha llibres de confirmació per a la resta de períodes, i, en segon lloc, els censos generals, els padrons municipals i les anotacions de la data de casament dels batejats al costat de les partides sacramentals en els llibres de baptismes per a la segona meitat del segle XIX; particularment greu és la situació en què queda el segle XVII que, com hem vist, és el segle més afectat per les deficiències d'inscripció. En definitiva, tal com hem dit en el capítol anterior, hem tractat de recollir el màxim d'informació possible per reduir al mínim possible les indeterminacions; ara en veurem els resultats, que podem qualificar d'altament positius.

En el capítol desè, dedicat a la mortalitat, veurem amb detall el nombre total d'enterraments i la relació entre defuncions d'*albats* i defuncions d'adults. Però aquí ens interessa veure si hi ha correlació entre la proporció d'infants morts abans de l'any, la proporció dels que han sobreviscut a l'any i la proporció d'aquells dels quals només en sabem la data de bateig (infants de destí desconegut).

Per esbrinar aquestes proporcions hem de treballar amb els intervals intergenèsics²⁴ d'una part de les famílies tancades; considerem que cal eliminar

²⁴ Són els intervals en mesos complets entre dos parts successius; l'interval entre el casament

d'aquest càlcul les famílies en què hi ha infants recuperats (poques com hem vist) i les famílies que s'han tancat amb l'ajuda de dades procedents d'altres arxius, ja que ambdues circumstàncies alteren el resultat del que estem buscant: la qualitat del registre sobre les defuncions dels *albats* santjustencs. En definitiva, ens cal suprimir 50 fitxes tancades amb infants recuperats (que representen el 5'8% del total) i 16 fitxes tancades amb dades procedents d'altres arxius (que representen un 1'8% del total).

Un cop acotades les famílies que intervenen en aquest primer càlcul, cal repartir els intervals intergenèsics segons la categoria a la qual pertanyen en funció del destí del fill nascut del part anterior:

- La categoria 1 correspon als intervals que segueixen a la mort abans de l'any del nou nat anterior; aquest límit d'un any és totalment arbitrari, però es va adoptar pel fet que la mortalitat durant el primer any de vida era més elevada que a partir de l'any de vida, tot i que el primer mes de vida concentra uns índexs de mortalitat força més elevats que la resta de mesos²⁵. Gràficament es representa amb el símbol (') darrera del número de mesos complerts.
- La categoria 2 correspon als intervals *normals*, és a dir, aquells en què el nou nat anterior ha arribat a l'any de vida i això ho tenim documentat per algun esdeveniment posterior (confirmació, casament, defunció, aparició en llistes nominatives, etc.).
- Finalment, la categoria 3 correspon als intervals següents a un nou nat de destí indeterminat, és a dir, aquells dels quals només en tenim la data de naixement (o de bateig) i ha estat impossible identificar-lo en algun altre document. Gràficament es representa amb el símbol (°) darrera del número de mesos complerts.

i el primer part –interval protogenèsic– no intervé en el càlcul perquè sempre és un interval de tipus 2 –interval normal–. Així mateix, el destí de l'últim fill (no confondre amb la categoria de l'últim interval intergenèsic, el que va entre el penúltim i l'últim part, que depèn del destí del penúltim fill) pot ser de qualsevol de les tres categories i, de fet, no té cap rellevància per a l'estudi de la qualitat de les dades saber a quina categoria pertany, per bé que, lògicament, s'ha de repartir en les mateixes proporcions que la resta de fills.

²⁵ Cal veure en el capítol corresponent a la mortalitat els quocients de mortalitat infantil. Què passa amb els infants morts a l'any i uns pocs dies després del naixement? És clar que en algun punt s'ha de tallar...

Les facilitats que ofereix la informàtica ens han permès comparar-ho de dues maneres diferents: sempre utilitzant aquesta fracció de famílies tancades (fitxes MC) podem buscar les proporcions sense cap tall cronològic –des de l'any 1580 fins l'any 1900– o amb un tall cronològic l'any 1680 –data d'inici de les llistes de confirmació– per veure si hi ha o no hi ha diferències sensibles a partir de l'ajuda de les llistes nominatives. Podem avançar que la diferència sí és sensible. Vegem-ho en el quadre de la pàgina següent:

QUADRE 9

Sant Just Desvern. Distribució dels intervals intergenèsics per categories (1580-1900)

Període	Categoria 1	Categoria 2	Categoria 3
1580-1679	18 (7'96%)	164 (72'57%)	44 (19'47%)
1680-1900	340 (13'02%)	2.021 (77'37%)	251 (9'61%)
Resum	358 (12'61%)	2.185 (76'99%)	295 (10'39%)

Font: Elaboració pròpia.

El primer que destaca és que el nombre d'infants de destí desconegut (categoria 3) és baix²⁶, de manera que es confirma la impressió apuntada més amunt: la recerca en arxius complementaris, el registre de tots els padrins de bateig i la utilització de les llistes de confirmació i d'alguns censos generals i padrons municipals han donat els seus fruits d'una manera notable. La diferència entre el 19'5% d'infants de destí desconegut d'abans de 1680 i el 9'6% de després d'aquesta data parla per sí sola; és més, el 10'4% d'infants de categoria 3 del resum general és molt inferior als percentatges obtinguts en treballs similars. Per contra, els percentatges d'infants de categoria 1 semblen baixos per a la mortalitat infantil de l'època; en tot cas, en el capítol corresponent a la mortalitat ja ho acabarem de perfilar. Ara bé, els percentatges d'infants de categoria 2, els que han sobreviscut a l'any de vida documentalment, indiquen uns índexs de supervivència força elevats pel període que estudiem: més del

²⁶ Louis Henry (Henry & Gautier, 1958, p. 54) dóna, per als nascuts de destí desconegut, una xifra del 30'2% en el seu treball sobre Crulai, xifra força més alta que l'obtinguda per nosaltres en aquest estudi. Per contra, la xifra de Crulai sobre els infants morts abans de l'any és lleugerament superior, 17'9%, per bé que la mostra del poble de Crulai és força més reduïda que la que presentem nosaltres (613 intervals a Crulai enfront dels 2.834 a Sant Just).

770 per mil de supervivents a l'any de vida a partir de l'any 1680 i poc més del 700 per mil abans de l'any 1680.

Observem que el descens d'un deu per cent de la categoria 3 entre el període anterior a l'any 1680 i el posterior a aquesta data es reparteix per igual entre les categories 1 i 2. Caldria veure si el 10% que resta d'interval de categoria 3 s'hauria de repartir igualment per meitats entre les altres dues categories. No més ho podem intuir analitzant la distribució mensual de cada categoria. Per tant, fem un pas més i tractem d'esbrinar si la distribució mensual de la categoria 3 s'assembla a la distribució mensual d'alguna de les altres dues categories. Per fer aquesta anàlisi ens cal reduir una mica més la mostra, ja que els intervals s'han d'agrupar en fraccions de sis mesos en sis mesos des dels 9 fins als 56 mesos. El nombre d'interval superiors als 56 mesos és pràcticament irrellevant per al càlcul que hem de fer. A més, per evitar possibles sortides d'observació, limitarem la mostra a aquelles famílies en què el naixement de l'últim fill registrat als llibres parroquials santjustencs i la fi de la unió matrimonial (sigui per la defunció del primer cònjuge o per la presència d'ambdós cònjuges en una llista nominativa) estan separades per un mínim de 5 anys (60 mesos). La mostra continua essent, però, prou significativa i els resultats no difereixen dels que hem vist fins ara; ho podem veure en el quadre número 10 i en el gràfic número 1 de la pàgina següent.

S'observa una diferència prou important entre la distribució de la categoria 1 i la distribució de les categories 2 i 3, que pràcticament són idèntiques, de manera que es pot concloure sense massa marge d'error que la categoria 3 correspon majoritàriament a infants que han arribat a l'any de vida i han marxat de la parròquia abans de casar-s'hi o morir. El fet que no els trobem a cap llista de confirmació no ens ha d'estranyar, ja que les confirmacions es podien fer a qualsevol parròquia. A les llistes de confirmats de Sant Just Desvern apareixen força infants nascuts i residents a parròquies veïnes. Com sempre, el cas invers és més que probable. En definitiva, podem concloure que el registre de defuncions d'*albats* de Sant Just Desvern és força correcte, sobretot a partir de l'any 1680, i que les llacunes observades es poden deure, bàsicament, al reduït nombre d'habitants del poble. No podem dir el mateix d'aquest registre abans

de l'any 1680 ja que, com a mínim, presenta un dèficit d'un cinc per cent. Hi insistirem en el capítol corresponent a la mortalitat.

QUADRE 10

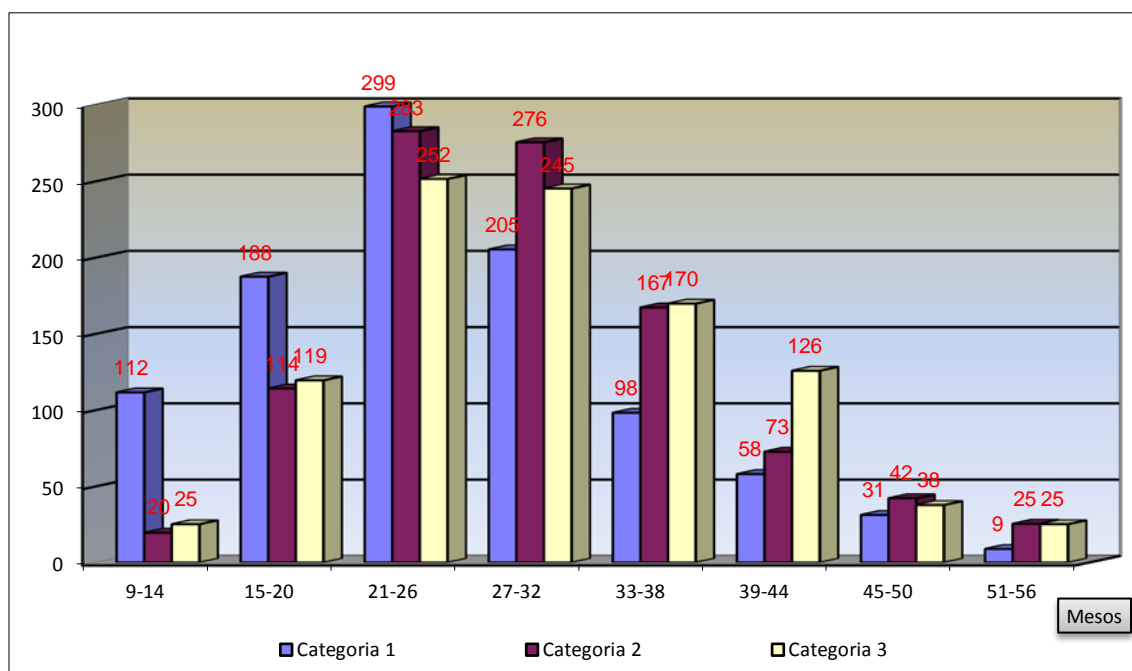
Sant Just Desvern. Distribució mensual dels intervals intergenètics per categories i per fraccions de sis mesos (1580-1900)

Interval en mesos complets	Nombre d'intervals de categoria 1		Nombre d'intervals de categoria 2		Nombre d'intervals de categoria 3	
	total	%	total	%	total	%
9-14	25	112	27	20	4	25
15-20	42	188	157	114	19	119
21-26	67	299	389	283	40	252
27-32	46	205	379	276	39	245
33-38	22	98	230	167	27	170
39-44	13	58	100	73	20	126
45-50	7	31	58	42	6	38
51-56	2	9	35	25	4	25
9-56	224	1.000	1.375	1.000	159	1.000
%	12'74%		78'21%		9'04%	

Font: Elaboració pròpia.

GRÀFIC 1

Sant Just Desvern. Distribució mensual dels intervals intergenètics per categories i per fraccions de sis mesos (1580-1900)

Font: Elaboració pròpia.

3.4 CONCLUSIONS

Recapitem: Ha quedat clar que **no** es registren tots els actes sacramentals esdevinguts a la parròquia; manquen, sobretot, alguns *baptismes* d'infants morts al poc de néixer (omissió selectiva dels primsenyats) i els enterraments d'un nombre indeterminat d'*albats* (omissió sistemàtica); a més, hem intentat calcular el nombre d'infants omesos (omissió fortuïta) perquè la seva acta de baptisme s'ha perdut (menys) o perquè el baptisme s'ha celebrat en una altra parròquia (més). Hem intentat esbrinar la incidència en percentatges de totes tres omissions. La conclusió és, però, que aquests percentatges no invaliden de cap manera el treball de camp realitzat per garantir uns mínims de significació en els resultats que presentarem en els propers capítols. La recerca en documentació complementària i a vegades aliena als llibres parroquials santjustencs compensa els dèficits d'aquelles tres omissions.

Abans d'entrar en els capítols d'anàlisi de dades, voldríem fer unes últimes consideracions sobre els tres punts tractats anteriorment. Batejar els infants nascuts era una qüestió de fe, no d'obligació civil (en tot cas, seria una obligació moral deguda a l'entorn); a més, no hi havia un termini estipulat per batejar la criatura i es podien deixar passar uns quants dies entre el naixement i el bateig. Si durant aquest interval l'infant moria, no hi havia cap norma eclesiàstica que expliqués què s'havia de fer –si es veia que l'infant estava en perill de mort, es corria a batejar-lo o se'l batejava d'urgència a casa per la llevadora o algun parent que assistia al part (*primsenyats*) –; però de ben segur que hi devia haver casos en què l'infant hagués mort abans del baptisme sense haver donat cap símptoma d'un desenllaç fatal inesperat.

Els primers llibres de baptismes no donen cap pista sobre l'interval entre el naixement i el bateig. No és fins ben entrada la segona meitat del segle XVIII que s'anota a les partides de baptisme la data de naixement al costat de la data de bateig (per defecte, hom pot trobar en lloc de les dates exactes el nombre de dies transcorreguts entre el naixement i el bateig). La sorpresa apareix amb els resultats de l'anàlisi d'aquest interval entre 1771 i 1856:

- El mateix dia..... 13'5%
- 1 dia..... 45'5%
- 2 dies..... 30'5%
- 3 dies..... 8'1%
- 4 dies..... 1'5%
- 5 dies..... 0'3%
- 6 dies..... 0'2%
- Indeterminat 0'4%

Quatre de cada deu infants són batejats dos dies o més després del naixement. Si és certa l'afirmació de Louis Henry (1983, p. 65) sobre la mortalitat infantil a l'edat moderna que diu que aproximadament un 10% dels nou nats morien abans de les 48 hores després del baptisme, hauríem de comptar amb un 4% de baptismes perduts –percentatge que inclou els primsenyats (3% del total de baptismes segons Louis Henry)–. No podem extrapolar aquestes xifres als segles XVI i XVII perquè la documentació amb què treballem no és prou completa ni les circumstàncies externes són les mateixes. Cabria la possibilitat que en aquells segles l'interval entre naixement i bateig fos més curt però, paral·lelament, el registre de defuncions de primsenyats i d'*albats* és força més deficient. Ara bé, si un infant no havia estat batejat, se'l podia enterrar com els que sí estaven batejats? Si tothom era enterrat, perquè els responsables de les parròquies obviaven el registre de les sepultures dels *albats*? L'enterrament tenia un cost per a la família del difunt. Pot ser que si no es cobrava res (enterraments *amore dei*), no valia la pena inscriure l'enterrament en els llibres sacramentals? Ja hem relacionat més amunt el període en què el dèficit d'inscripció de defuncions d'*albats* és palès; per altra banda, ha quedat clar que la mortalitat infantil, és a dir, dins del primer any de vida, es mou entre un mínim del 126 per mil²⁷ i un màxim del 274 per mil²⁸. En el capítol corresponent a la mortalitat intentarem calcular més acuradament aquest percentatge, dins de

²⁷ Aquest és el percentatge obtingut a partir de l'estudi de totes les famílies tancades (fitxes MC) procedents de matrimonis celebrats entre els anys 1580 i 1900.

²⁸ Aquest percentatge surt de la suma dels infants morts abans de l'any més els infants de destí desconegut de les famílies tancades (fitxes MC) procedents de matrimonis celebrats entre els anys 1580 i 1679.

les possibilitats que ens ofereixen les dades extretes dels llibres parroquials santjustencs i veurem si s'apropa als percentatges europeus.

L'esforç realitzat en la recerca de dades ha donat fruits positius. La correcta qualitat de les dades extretes dels llibres sacramentals de la parròquia de Sant Just Desvern, ampliades amb recerques a d'altres arxius eclesiàstics i civils, garanteixen la significació dels resultats obtinguts en totes les anàlisis efectuades. En els propers capítols presentarem amb garanties de fiabilitat i exemple aquests resultats sobre la nupcialitat, la fecunditat i la mortalitat de les famílies santjustenques entre els anys 1580 i 1900.

4. L'EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ

“La evolución demográfica ha sido comparada al lento y vacilante arder de una mecha hasta alcanzar el detonante; entonces, la evolución se convierte en explosión.” (Nadal i Oller, 1986, p. 19)

4.1 PRESENTACIÓ

Aquest capítol està dedicat a presentar l'evolució de la població de Sant Just Desvern a partir del treball estadístic realitzat sobre les sèries anònimes¹ de baptismes, casaments i enterraments de la parròquia dels Sants Just i Pastor Desvern durant el període 1509-1936. En el fons es tracta de buscar, a partir només de les dades numèriques, una cronologia pròpia que detalli aquesta evolució de més de 400 anys. La principal aportació d'aquest capítol serà, doncs, aquesta cronologia (o cronologies) que ens ha d'ajudar en la comparativa de les dades demogràfiques aportades per la reconstrucció de les famílies santjustenques.

Per començar emmarcarem el període del nostre estudi dins de l'evolució de la població de Sant Just Desvern des del segle XIV (primers fogatges coneguts) fins l'actualitat; a continuació veurem les grans línies d'evolució dels naixements, els casaments i les defuncions per al període 1509-1936; ens fixarem en les taxes brutes de natalitat, mortalitat i nupcialitat a partir de les dades que ens ofereixen els censos dels segles XVIII, XIX i primer terç del XX; i acabarem aquest capítol amb l'estructura de la població santjustenca de finals del segle XIX i principis del segle XX a partir de diferents censos i padrons.

¹ Les sèries anònimes són les que recullen únicament les dades numèriques dels esdeveniments vitals, sense incloure noms i cognoms dels batejats, casats i enterrats.

QUADRE 11

Sant Just Desvern. Evolució de la població (1347-2001)

Any:	Focs Cases Cèdules	Ànimes de comunió	Habitants	Columna 2 x 5	Origen de la informació
1347-1348	26			130	ACB; Capbreu; David Guasch, 1984
1358	49			245	ACA; Fogatge; Jordi Pérez i altres; 1987
1365-1370	51			255	ACA; Fogatge; Jordi Pérez i altres; 1987
1378	46			230	ACA; Fogatge; Jordi Pérez i altres; 1987
1414		50			ACB; Visita pastoral; Antoni Tenas, 1947
1421		50			ACB; Visita pastoral; Antoni Tenas, 1947
1425		50			ACB; Visita pastoral; Antoni Tenas, 1947
1497	28			140	ACA; Fogatge; Josep Iglésies, 1991
1515	26			130	AHCB; Fogatge
1553	28			140	ACA; Fogatge; Josep Iglésies, 1979
1587	23			115	APSJD; Llibreta de comunió pasqual; Antoni Tenas, 1947
1611	26			130	APSJD; Llevador de censos...; Antoni Tenas, 1947
1650	33	168		165	APSJD; Llibreta de comunió pasqual; Antoni Tenas, 1947
1701	33	176		165	APSJD; Llibreta de comunió pasqual; Antoni Tenas, 1947
1717	32			160	BN; Vezindario general...; Pierre Vilar, 1962
1718			236		BN; Relacion general...; Pierre Vilar, 1962
1732	37			185	AHMSJD; Catastro de las tierras...; Còpia realitzada l'any 1832
1739		200			ACB; Visita pastoral; Antoni Tenas, 1947
1746	41	349		205	ACB; Visita pastoral; Antoni Tenas, 1947
1757		370			ACB; Visita pastoral; Antoni Tenas, 1947
1773		350			ACB; Visita pastoral; Antoni Tenas, 1947
1778		400			ACB; Visita pastoral; Antoni Tenas, 1947
1787	69		608	345	Censo español [...] de Floridablanca; 1787
1789	124 ?			620	BP; Interrogatorio de F. de Zamora; Mercè Renom i altres, 1987
1800	124 ?	593		620	ACB; Visita pastoral; Antoni Tenas, 1947
1804			546		ADB; Elencus; Mercè Renom i altres, 1987
1813	133 ?			665	APSJD; Racional; Mercè Renom i altres, 1987
1818	85			425	AHMSJD; Cuaderno del pueblo...; 1818
1822	106	483		530	ACB; Visita pastoral; Antoni Tenas, 1947
1830	120		753	600	AHMSJD; Padrans d'habitants; 1830
1845	120		790	600	Diccionario geográfico...; Pascual Madoz, 1845-1850
1850	188 ?	607		940	APSJD; Llibreta de comunió pasqual; Antoni Tenas, 1947
1857	166		961	830	IGE; Censo de població; 1857
1860	161		966	805	AHMSJD; IGE; Censo de població; 1860
1867			1.022		AHMSJD; IGE; Censo de població; 1867
1877	192		1.058	960	AHMSJD; IGE; Censo de població; 1877
1887	225 / 280		1.144	1.125	AHMSJD; IGE; Censo de població; 1887
1897	288		1.131	1.440	IGE; Censo de població; 1897
1900	272 / 299		1.101	1.495	AHMSJD; IGE; Censo de població; 1900
1910			1.193		AHMSJD; IGE; Censo de població; 1910
1920			1.390		AHMSJD; IGE; Censo de població; 1920
1930			2.328		AHMSJD; IGE; Censo de població; 1930
1936	649		2.708	3.245	AHMSJD; Padró municipal; 1936
1940			2.774		AHMSJD; IGE; Censo de població; 1940
1945			2.738		AHMSJD; Padró municipal; 1945
1950			2.931		AHMSJD; IGE; Censo de població; 1950
1955			4.572		AHMSJD; Padró municipal; 1955
1960			6.401		AHMSJD; IGE; Censo de població; 1960
1970			9.226		AHMSJD; IGE; Censo de població; 1970
1975			9.871		AHMSJD; Padró municipal; 1975
1981			11.022		AHMSJD; IGE; Censo de població; 1981
1986			11.379		AHMSJD; Padró municipal; 1986
1991			12.471		AHMSJD; IGE; Censo de població; 1991
1996			13.306		AHMSJD; Padró municipal; 1996
2001			14.182		IDESCAT; Censo de població; 2001

4.2 EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ SANTJUSTENCA

Amb la intenció de contextualitzar de la millor manera possible les sèries i els resultats que presentem en aquest capítol i en els següents, considerem necessari començar amb un quadre resum de dades relatives al poblament i a la població santjustencs des dels primers recomptes coneguts fins l'actualitat. La procedència de les dades és molt variada: fogatges, padrons municipals, censos generals, visites pastorals, diccionaris, cadastres, etc. En cada cas especifiquem la font original d'on prové la dada. És important tenir-ho en compte a l'hora d'avaluar cada una de les dades. La primera columna (la de més a l'esquerra) assenyala l'any al qual correspon la dada o dades recollides si n'hi ha més d'una en una mateixa fila. Les tres columnes següents inclouen aquestes dades ordenades d'esquerra a dreta de menor a major detall: en primer lloc les dades corresponents al nombre de fogatges, cases o cèdules, en segon lloc les dades corresponents al nombre d'ànimes de comunió –segons alguns autors, els majors de set anys; segons altres autors, els majors de deu anys (Gual i Vilà, 1993, p. 334)– i en tercer lloc el nombre d'habitants de fet². La columna següent és el resultat de multiplicar per cinc les xifres de la primera de les tres columnes anteriors, per comparar-ho amb el nombre d'habitants (i fins i tot amb el nombre d'ànimes de comunió) en aquells casos en què la comparació és possible. L'última columna (la de més a la dreta) ens remet a la font d'on procedeixen les dades presentades. Tot plegat es pot veure en el quadre número 11 de la pàgina anterior.

Les dades més antigues corresponen a un capbreu i als fogatges reials de mitjans del segle XIV quan el terme parroquial encara incloïa algunes de les cases de la vila de Sant Feliu de Llobregat. Potser la xifra més propera a la realitat d'aquest segle XIV sigui la procedent del capbreu dels anys 1347 i 1348, just mesos abans de l'arribada de la Pesta Negra. Aquest capbreu ha estat analitzat per historiadors locals santjustencs que han pogut identificar la majoria de cases i masos capbrevats; no obstant, cal tenir en compte que aquest capbreu

² El nombre d'habitants de fet d'una població en una data determinada correspon al nombre d'habitants presents veïns o domiciliats al municipi que s'està censant més el nombre d'habitants transeünts que hi ha circumstancialment en la data del cens i que no són ni veïns ni hi estan domiciliats. No hi consten els veïns o domiciliats absents.

només recull els pagesos emfiteutes de la Pia Almoïna de la Catedral de Barcelona i una part de les terres pertanyia a altres senyors i/o congregacions religioses, de manera que no apareixen en el capbreu. D'aquesta manera, la xifra de 26 cases (en realitat, 12 masos, 13 cases i 1 torre, per bé que caldria esbrinar la diferència entre casa i mas en un capbreu del segle XIV) seria un mínim al qual caldria sumar probablement fins a una desena més de masos i/o cases³. Considerem que és l'única xifra d'aquest segle que es pot comparar amb les xifres procedents dels fogatges de finals del segle XV i principis del segle XVI. Com hem dit abans, les xifres dels fogatges reials de la segona meitat del segle XIV estan alterades per l'agregació de les cases que eclesiàsticament pertanyien a la parròquia santjustenca però que realment formaven part de la vila de Sant Feliu de Llobregat; no ha estat possible saber quina part correspon a cada poble⁴. Les xifres del segle XV, escasses i incompletes, donen fe del daltabaix provocat primer per la pesta de la segona meitat del segle XIV i després per la llarga crisi social del propi segle XV.

Tot i que no disposem de cap xifra de població de cap tipus per a l'any 1509, l'any d'inici del registre de baptismes santjustenc, sí tenim dues dades molt properes: els fogatges de 1497 i de 1515, el primer i el segon dels tres fogatges que es van fer al Principat de Catalunya a principis de l'Edat Moderna. Probablement les dades d'aquests tres fogatges marquen el punt més baix que assolix la població santjustenca en els quasi set-cents anys de dades recollides. Sortosament, aquests fogatges són nominals i al coincidir amb l'inici del registre de baptismes podem identificar més fàcilment els noms que hi apareixen: en el cas del fogatge de 1497, la informació és incompleta ja que falten 18 focs (Iglésies i Fort, 1992, p. 161). Els 10 focs restants són:

- Gelabert *de la riera* (de can Gelabert)
- Gaspar Térmens (de can Roldan)
- Gelabert *del coscoll* (de can Coscoll)

³ No és objectiu d'aquesta tesi aprofundir en el coneixement d'aquest capbreu i del nombre exacte de focs santjustencs a mitjans del segle XIV; tant sols ho prenem com a primer punt de referència de l'evolució de la població de Sant Just Desvern.

⁴ Com a referència, en el capbreu de 1348 hi ha divuit cases d'emfiteutes que pertanyen eclesiàsticament a la parròquia de Sant Just Desvern però que territorialment estan dins de la vila de Sant Feliu de Llobregat.

- Simó Carbonell (de can Mompeó)
- Vidal *de gotremon* (de can Modolell)
- Mateu Carbonell (de can Jeroni)
- Sacalm (de can Sagrera)
- el vicari (la rectoria)
- la torre de mossèn Camós (de can Candeler)
- la torre de mossèn Requesens (de can Dusai).

Poca cosa més podem dir d'aquest fogatge, més que hem corregit els noms que Josep Iglésies no transcriu correctament pel fet que el manuscrit original es troba en molt mal estat de conservació. Anem a veure els altres dos fogatges, començant pel de l'any 1515. Aquest fogatge no ha estat publicat, tot i que Josep Iglésies ho tenia tot a punt per fer-ho. Això ens ha menat a una recerca de les dades del fogatge que hi poguéss haver publicades sobre Sant Just Desvern i el resultat ha estat que disposem de tres dades dispars de diferent procedència que, ordenades cronològicament, són:

- 1947; Antoni Tenas va publicar en el seu llibre d'història local la relació nominal de focs santjustencs que apareix al foli 85 del *Llibre dels fogatges de Catalunya i repartiment de la Ciutat per Cinquantenes*, i que ell data l'any 1516; segons diu a la pàgina 26 aquest *Llibre dels fogatges* és a l'Arxiu Històric de la ciutat de Barcelona;
- 1960; Josep Iglésies va publicar *El poblament de Catalunya en el segle XVI* a partir de l'estudi i transcripció que havia realitzat dels tres fogatges (1497, 1515 i 1553), dels quals precisament el de 1515 ha quedat inèdit en haver-se extraviat els documents originals de l'il·lustre demògraf que dataven com a mínim de 1952;
- 1987; Jordi Pérez va publicar en el llibre d'història del mil·lenari de Sant Just Desvern una relació nominal dels focs de 1515 que sembla ser feta a partir d'una consulta personal del fogatge original (nota número 9 de la pàgina 199); en aquesta nota se'ns diu que els focs santjustencs apareixen en el foli 59.

La simple comparació de les dades aportades per les tres publicacions i, especialment, de les dues relacions nominals ens fa adonar de les diferències que hi ha entre elles, diferències tant en el nombre de focs com en els noms i cognoms que els componen: la dada de Josep Iglésies de 24 focs (22 cases o masos, 1 foc nobiliari i 1 foc eclesiàstic) es correspon amb la relació nominal de 1987 aportada per Jordi Conill i representa un descens –inexplicable– de 4 focs respecte de la dada de 1497. La relació nominal de 1947 aportada per mossèn Antoni recull 23 noms de focs, encara un menys que els anteriors. L'explicació de les diferències la trobem en què estem parlant de dos fogatges diferents, un de l'any 1515⁵ i un altre de l'any 1516⁶, encarregats per dos òrgans de govern diferents: reial el primer, municipal (el Consell de Cent barceloní) el segon. Ara bé, la consulta directa dels dos fogatges ens permet constatar dues coses: en primer lloc, un fogatge és la còpia de l'altre (la comparació de les dues llistes nominals ens fa veure que són idèntiques amb l'única excepció de dos noms que falten en el fogatge de l'ACA) i, en segon lloc, hi ha errors en les dues transcripcions, tant en la de 1947 d'Antoni Tenas com en la de 1987 de Jordi Conill (la resta de noms són iguals i les diferències de número es deuen a *oblits* o dificultats per interpretar noms i cognoms). En definitiva, tenim 26 focs (2 menys que el 1497 i el 1553), un dels quals és nobiliari i un altre és eclesiàstic. Vegem quins són:

- Vicenç Amigó (no identificat, però apareix als llibres de baptismes amb cinc fills entre 1510 i 1519)
- Pere Borrell (no identificat, però apareix als llibres de baptismes amb un fill l'any 1512 i com a padrí de bateig 1519 i 1529)
- Pere Bragó (moliner de can Dusai; apareix la seva dona als llibres de baptismes com a padrina d'un bateig l'any 1521)
- Antoni Campmany (de can Capmany, apareix als llibres de baptismes amb set fills entre 1513 i 1528)

⁵ ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, número A-401. A l'apèndix documental que acompanya aquest capítol podeu veure una reproducció de la pàgina corresponent a Sant Just Desvern cedida pel servei de reprografia de l'ACA. (Imatge número 1)

⁶ AHCB, Fogatges del Consell de Cent, signatura IB.XIX.15. A l'apèndix documental que acompanya aquest capítol podeu veure una reproducció de les pàgines corresponents a Sant Just Desvern cedides pel servei de reprografia de l'AHCB. (Imatges números 2 i 3)

- Gabriel Camppreciós (no identificat, però apareix als llibres de baptismes amb set fills entre 1519 i 1530)
- Joan Camppreciós (de can Camppreciós, apareix als llibres de baptismes amb cinc fills entre 1511 i 1524)
- NN Camps (no identificat, no apareix als llibres de baptismes)
- Guillem Canyet (de can Roldan, apareix als llibres de baptismes amb dos fills entre 1513 i 1516)
- Baltasar Carbonell *de la creu* (de can Mompeó, apareix als llibres de baptismes amb nou fills entre 1515 i 1531)
- Jaume Carbonell (no identificat, no apareix als llibres de baptismes)
- Miquel Carbonell (de can Jeroni, apareix als llibres de baptismes amb un fill l'any 1511, per bé que en té més de documentats)
- Pere Carbonell (de can Carbonell *de la muntanya*, apareix als llibres de baptismes amb sis fills entre 1509 i 1526, per bé que té fills documentats anteriors a 1509)
- Antoni Castell (o Castells, vicari)
- Joan Duran (de can Modolell *de la plaça*, no apareix als llibres de baptismes)
- Jaume Flavi (no identificat, apareix als llibres de baptismes com a padrí de bateig entre 1512 i 1514)
- Joan Gelabert *de la riera* (de can Gelabert, apareix als llibres de baptismes amb vuit fills entre 1514 i 1529)
- Gabriel Gombau (de can Vilar, apareix als llibres de baptismes deu vegades com a padrí de bateig entre 1510 i 1528)
- Joan Modolell (de can Modolell, apareix als llibres de baptismes amb deu fills entre 1510 i 1538 i un més de documentat anterior a 1510)
- Àngela NN, vídua de can Coscoll (apareix als llibres de baptismes com a padrina de bateig)
- Joan Puig *de les basses*, jurat de la parròquia (de can Pedrosa, apareix una filla seva com a padrina als llibres de baptismes)
- Francesc de Requesens (de can Dusai)
- Bartomeu Ricart (de can Freixes, no apareix als llibres de baptismes)

- Nicolau Riera, jurat de la parròquia (de can Mèlic, apareix als llibres de baptismes amb tres fills entre 1516 i 1519)
- Joan Sacalm (de can Sagrera, apareix als llibres de baptismes amb tres fills entre 1510 i 1514)
- Baltasar Solà (de can Pedroseta, apareix als llibres de baptismes amb cinc fills entre 1510 i 1517 i tres més de documentats anteriors a 1510)
- Bartomeu Solanes (de can Solanes, apareixen la seva dona i una germana com a padrines de bateig als llibres de baptismes).

Hi ha sis noms que no hem pogut adjudicar a cap masia atès que les dades que en disposem no ens permeten d'identificar-los correctament, tot i que no tots es corresponen amb les masoveries.

Respecte del tercer fogatge, el de l'any 1553, fou transcrit i publicat íntegrament per Josep Iglésies l'any 1979 i ens aporta les dades següents: hi ha 28 focs declarats, dels quals un és eclesiàstic i un és nobiliari. La relació nominal és la següent:

- Miquel Alou (*logater* no identificat)
- Antoni Arnella (de can Cortès)
- Antoni Campmany (de can Capmany)
- Joan Campmany (no identificat)
- Joan Camppreciós (de can Camppreciós)
- Baltasar Carbonell (de can Mompeó)
- Bartomeu Carbonell (de can Carbonell *de la muntanya*)
- Mateu Carbonell (de can Jeroni)
- Pere Cardona (de can Vilar)
- Benet Duran (de can Ginestar)
- Joan Duran (de can Modolell *de la plaça*)
- Antoni Ferriol (de can Candeler)
- Joan Gelabert *de la riera* (de can Gelabert)
- Bartomeu Gener (no identificat)

- Antoni Gilabert (de can Coscoll)
- Francesc Llor (*que fonch d'en Puig*, no identificat)
- Joan Modolell (de can Modolell)
- Rafael Monpahó (no identificat)
- Caterina NN (vídua de can Pedrosa)
- Baltasar Oliveres (de ca n'Oliveres)
- Gaspar Oliveres (*logater* de can Sagrera)
- Antoni Palau (vicari)
- Jaume Ramoneda (de can Fatjó)
- en Ricol (*qui està a la torre de don Berenguer de Requesens*, can Dusai).
- Antoni Riera (de can Mèlic)
- Miquel Solà (de can Pedroseta)
- Jaume Solanes (de can Solanes)
- Miquel Solanes (de can Cardona).

Dels 34 masos documentats, l'any 1553 n'hi ha sis que encara no estan habitats i un que es declara a la parròquia de Santa Maria de Vallvidrera (can Cuiàs), de manera que estan declarats tots els focs que hi ha realment a la parròquia de Sant Just Desvern. Dels cinc noms no identificats quatre corresponen a masoveries (can Baró, can Freixes, ca n'Oriol i can Rodes) i un al mas can Roldan. Els llibres sacramentals no ens aporten en aquestes dates cap informació que ens ajudi a saber qui correspon a on, tot i que n'hi ha dos d'ells que apareixen en els llibres de baptismes.

Dades procedents de l'arxiu parroquial –avui dia cremades, com hem vist al capítol segon– ens permeten omplir parcialment el gran buit d'informació a nivell general sobre focs i/o habitants que hi ha entre el fogatge de 1553 i el cens de 1718. Tant sols podem constatar que el nombre de cases habitades va en augment, tot i que només es va passar de 28 cases l'any 1497 a 32 cases l'any 1717; encara no s'ha arribat al nivell d'ocupació de mitjans del segle XIV que, com hem dit abans, era d'unes 36 cases. Les fluctuacions en el nombre de ca-

ses habitades entre aquelles dues dates es poden deure, molt probablement, al règim de masoveria que afectava una bona part dels masos santjustencs: els llibres sacramentals ens mostren un continu anar i venir de famílies de masovers temporals i està documentat que dins del terme parroquial hi havia alguns masos rònecs amb ocupació intermitent.

En el quadre 11 hem inclòs una columna merament informativa (amb les dades en color vermell) sobre el nombre d'habitants de Sant Just Desvern calculat a partir de multiplicar per 5 el nombre de focs o cases dels diversos fogatges i poder comparar el resultat amb el nombre real d'habitants quan en disposem la dada. El primer any que ens permet fer aquesta comparació és 1718: a Sant Just Desvern, la relació entre el nombre cases de l'any 1717 i el nombre d'habitants de l'any 1718 (7'4 habitants per casa) redunda en l'esterilitat del debat sobre l'índex multiplicador que cal utilitzar per convertir focs o cases en habitants (Bustelo García del Real, 1973, p. 154-164). Francisco Bustelo comentava que calien estudis comarcals i locals que ajudessin a afinar un coeficient multiplicador i que aquest havia de ser diferent segons les èpoques. Doncs bé, d'acord amb les dades aportades pel nostre estudi, a mesura que reduïm localment l'àmbit de treball és una tasca quasi inútil buscar un índex multiplicador. La comparació entre el nombre d'habitants (o fins i tot el nombre d'ànimes de comunió) i les xifres obtingudes de multiplicar per 5 les dades de la columna corresponent a focs o cases indiquen clarament que, en el cas santjustenc, l'índex multiplicador 5 és baix per a tota l'edat moderna fins a mitjans del segle XIX i massa alt per a la segona meitat d'aquest mateix segle: pot ser fruit de l'inici del canvi demogràfic? Si, a més, tenim en compte que la xifra d'habitants de 1718 peca per defecte⁷ resulta que la relació entre les dues dades ha de ser superior a la calculada i, per tant, encara més allunyada de l'índex multiplicador 5. És possible que per als segles XIV i XV uns índexs baixos (4/4'5) siguin raonables, però per als segles posteriors aquest índex ha de ser molt superior i, potser, en el segle XVIII calgui parlar d'un índex proper als 8 habitants per casa⁸. És més, les dades d'una revisió del cadastre santjustenc efectuada l'any

⁷ Les taxes brutes calculades per aquest any ho reafirmen; ho podeu veure en aquest mateix capítol en el punt 4.4.

⁸ En contra del que diu Pierre Vilar a *Catalunya dins l'Espanya moderna* (versió catalana de

1732 permeten calcular, per a aquesta data, una xifra al voltant dels 350 habitants, molt lluny dels 185 habitants calculats a partir del nombre de cases que relaciona el cadastre. Destaca la presència de nombrosos mossos solters, que ajuden en les tasques agrícoles a masovers i a pagesos emfiteutes.

En qualsevol cas, aquestes últimes xifres ja superen el nombre de cases de mitjans del segle XIV: van caldre quatre-cents anys per superar-les, com es pot veure en el quadre 11. A partir d'aquí el creixement ha estat continu però mesurat, podríem dir fins i tot modest comparat amb els municipis que l'envolten. Algunes dades recollides a la columna dels focs semblen exagerades (ho hem indicat amb un interrogant darrera la xifra) i, si les obviem, es traça una corba de creixement sostingut comparable a l'evolució de la corba de naixements. Ho veurem en el punt següent. Per cobrir el període comprès entre 1717 i 1818 podem recórrer a la informació procedent de les llibretes del cobrament del cadastre, llibretes que inclouen el pagament per la propietat de les cases (el que seria la *contribució urbana*): així, si l'any 1717 hi havia 32 cases (segons l'estudi de Pierre Vilar; les llibretes del cobrament del cadastre de 1720 i 1721 confirmen aquesta dada), l'any 1726 n'hi havia 34 i l'any 1732 n'hi havia 38, 24 de les quals eren de 1a, 9 eren de 2a, 4 eren de 3a i una estava en runes⁹. En aquest últim any ja hi havia tres propietaris de més d'una casa. Per a l'any 1818, el *Cuaderno del pueblo de San Justo Desvern* ens dona el detall següent: ja hi havia 85 cases, repartides entre 47 propietaris. Un sol propietari en tenia 13, el comú del poble en tenia 8, dos propietaris més en tenien l'un 6 i l'altre 4, hi havia tres propietaris de 3 cases cada un i cinc propietaris (un dels quals era el rector) en tenien 2 cada un. Del total de 85 cases, 36 estaven en règim de lloguer.

De la resta de dades, només dues consideracions: a partir de l'any 1787 i, sobretot, a partir de 1857, les xifres sobre el nombre d'habitants procedeixen de

febrer de 1986), a la pàgina 23 del volum III, on parla d'una parròquia veïna de Sant Just Desvern, Esplugues de Llobregat, en termes totalment oposats als exposats aquí.

⁹ Aquesta relació no inclou el conjunt format per l'església, la rectoria i el cementiri, que estaven exclosos d'aquest impost, però sí l'única casa nobiliària del terme parroquial (can Dusai). La classificació feia referència al rendiment que se'n podria derivar en cas de llogar la casa: l'impost a aplicar sempre era el 10%; per una casa de 1a es pagaven 5 sous, per una casa de 2a es pagaven 4 sous, per una casa de 3a es pagaven 3 sous i per una casa de 4a es pagaven 2 sous (importos de principis del segle XVIII). Podem observar com, en el cas santjustenc, la majoria de cases són de 1a i 2a categories, és a dir, les que més pagaven.

fonts oficials, ja siguin padrons municipals d'habitants com censos generals de població encarregats per l'*Instituto Geográfico y Estadístico*. Això hauria de garantir un rigor important en la recollida i posterior publicació de les dades obtingudes; ara bé, i aquesta és la segona consideració, la xifra d'habitants corresponent al cens de l'any 1877 publicada en els llibres oficials és errònia (804 habitants)¹⁰. Un estudi sobre les migracions a Sant Just Desvern presentat el març de 2002 va confirmar, després de revisar totes les cèdules d'aquell cens conservades a l'Arxiu Històric Municipal de Sant Just Desvern, que la xifra real d'habitants per a l'any 1877 era de 1.058 persones¹¹. També va confirmar, però, que la resta de dades es corresponien amb les xifres oficials publicades.

4.3 GRANS LÍNIES D'EVOLUCIÓ

A la pàgina següent podem veure dos gràfics: el primer recull els valors absoluts per decennis dels naixements¹², les defuncions i els casaments (gràfic 2); el segon recull el creixement vegetatiu resultant (gràfic 3). Aquests gràfics *dissimulen* els alts i baixos de les dades brutes. A continuació comentem, per a cada esdeveniment vital, el que ens mostren aquests gràfics.

4.3.1 Els naixements:

La dinàmica de la natalitat mostra quatre períodes ben definits:

1. Entre els anys 1500 i 1670 les mitjanes decennals obtingudes només superen els 10 naixements anuals en una dècada de mitjans del segle XVI; la mitjana de tot el període és, aproximadament, de 7'3 naixements per any.
2. Entre els anys 1671 i 1760 les mitjanes decennals es mouen entre els 10 i els 16 naixements anuals; la mitjana de tot el període és de 12'9 naixements per any.

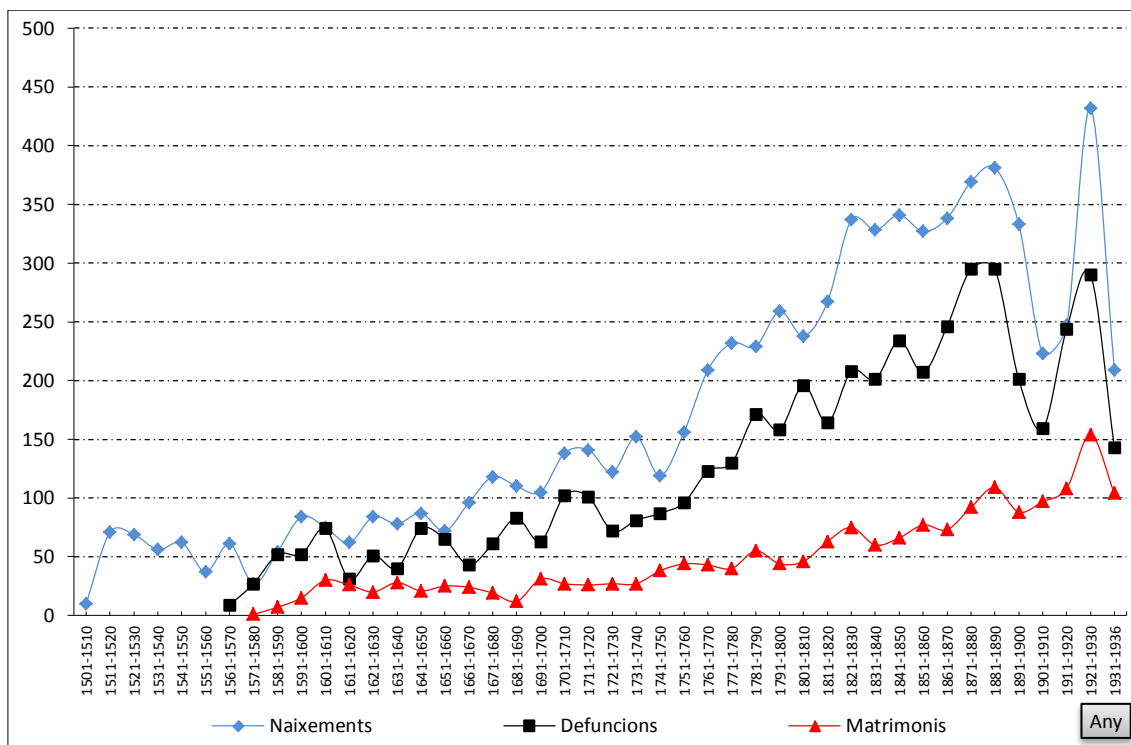
¹⁰ I. G. y E. *Censo general de la población de España, según el empadronamiento hecho el 31 de diciembre de 1877* per la D. G. del I. G. y E. Madrid, Imprenta de la D. G. del I. G. y E., 1883-1884. 2 volums. Les dades de Sant Just Desvern apareixen a les pàgines 88 i 89.

¹¹ La xifra oficial havia generat certa confusió entre els historiadors locals en tant que representava un descens de població respecte del cens anterior i un increment de població encara més important respecte el cens següent (de 1.022 habitants l'any 1867 es baixava a 804 habitants l'any 1877 i es tornava a pujar a 1.148 habitants l'any 1887) sense que altres dades (moviment natural de la població, activitat econòmica) se'n ressentissin.

¹² Es tracta de la suma dels bateigs ordinaris, els suplementes de cerimònies, els primsenyats difunts i els nascuts sense vida no registrats als llibres de baptismes.

GRÀFIC 2

Sant Just Desvern. Valors absoluts per decennis de naixements, matrimonis i defuncions (1501-1936)

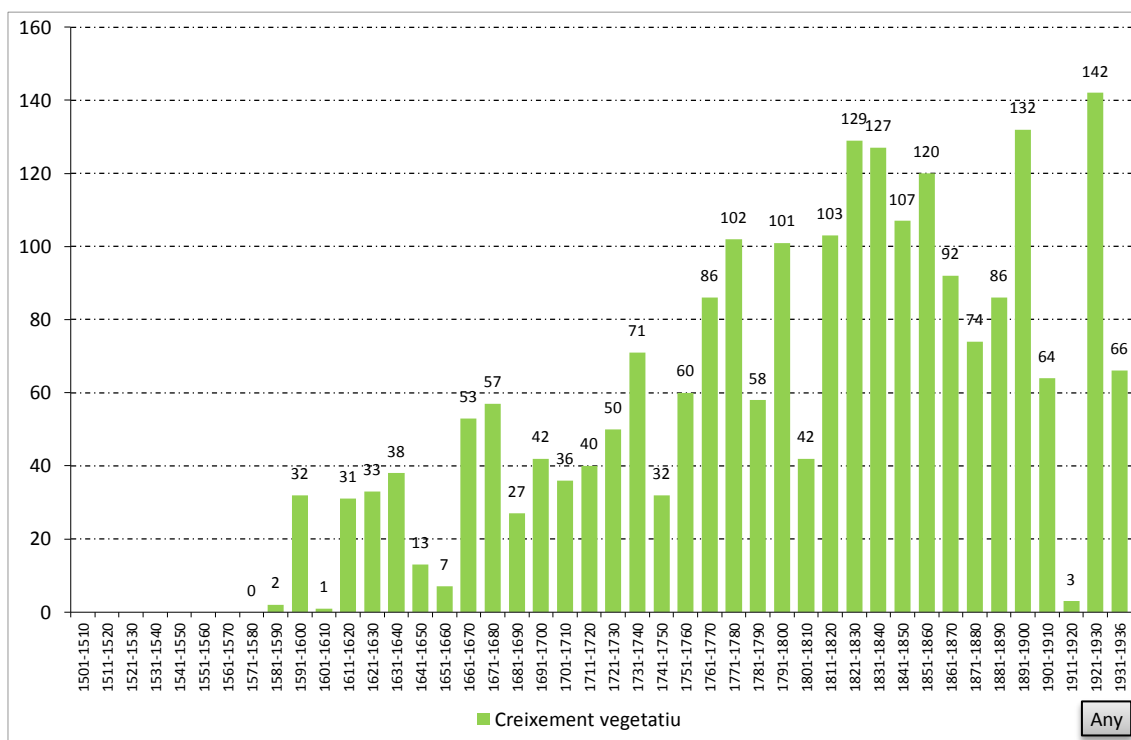

Les dades numèriques d'aquest gràfic es poden veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

Font: Elaboració pròpia.

GRÀFIC 3

Sant Just Desvern. Creixement vegetatiu per decennis (1501-1936)

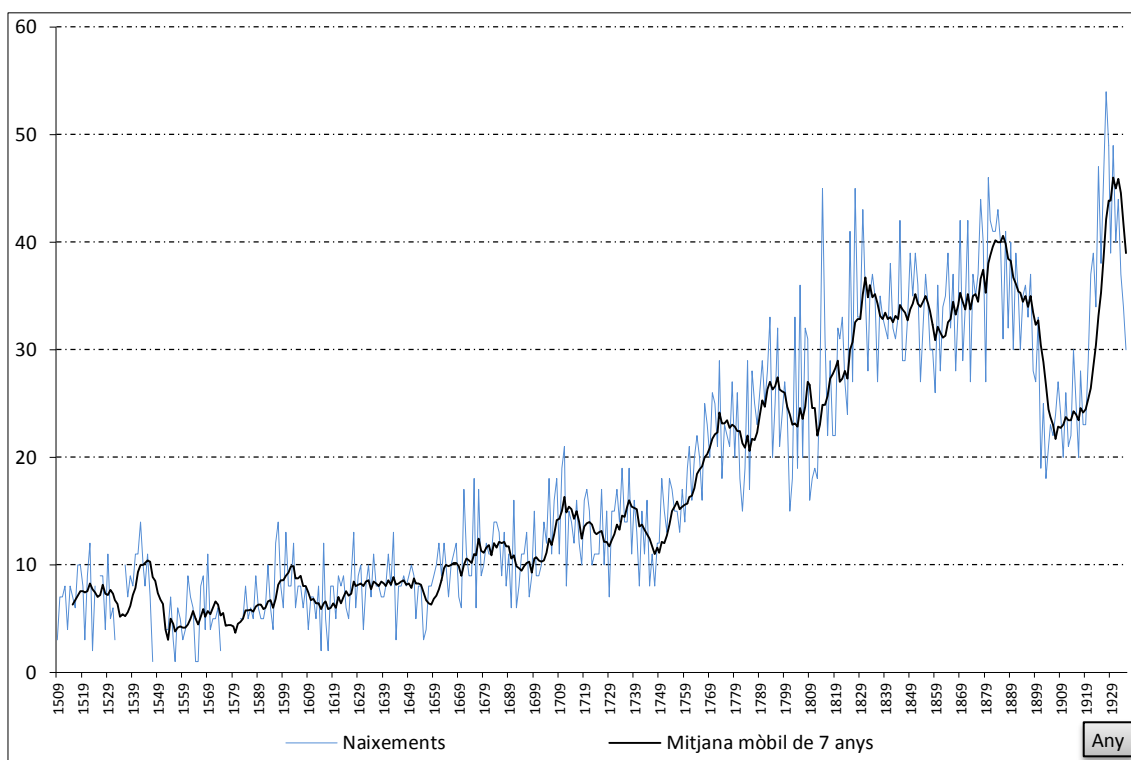
Font: Elaboració pròpia.

3. Entre els anys 1761 i 1820 les mitjanes decennals es mouen entre els 20 i els 27 naixements anuals; la mitjana de tot el període és de 23'9 naixements per any.
4. Entre els anys 1821 i 1936 les mitjanes decennals es mouen entre els 30 i els 40 naixements anuals, amb tres clares excepcions: en les dues primeres dècades del segle xx el nombre de natalicis baixa per sota dels 30 naixements anuals de mitjana, mentre que, en la dècada següent, la dels anys vint, es produeix un increment espectacular de manera que se superen els 40 naixements anuals de mitjana. La mitjana de tot el període és de 33'6 naixements per any.

En el gràfic següent es pot veure el moviment anual dels naixements i la línia de tendència basada en la mitjana mòbil de 7 anys.

GRÀFIC 4

Sant Just Desvern. Evolució dels naixements; dades brutes i mitjana mòbil de 7 anys (1509-1935)

Les dades numèriques d'aquest gràfic es poden veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

Font: Elaboració pròpia.

La línia de tendència no s'enfila clarament cap amunt fins l'any 1750. Amb tot, destaca poderosament la caiguda experimentada entre els anys 1890 i

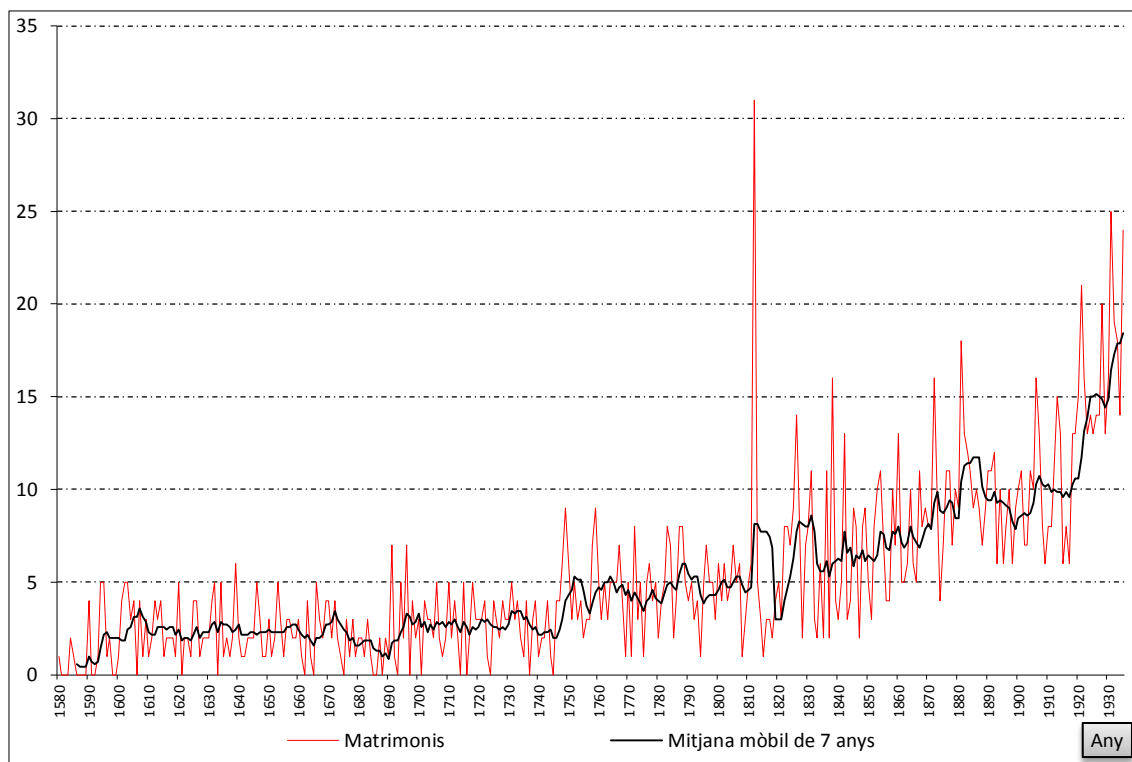
1920. Per a la resta, la progressió cap amunt queda ben palesa en les dades de les mitjanes de cada un dels quatre períodes delimitats: 7'3 (aprox.), 12'9, 23'9 i 33'6, aconseguits en períodes de temps cada cop més curts; és clar que l'increment dels naixements va a remolc de l'increment en el nombre d'habitants de la parròquia.

4.3.2 Els casaments:

En el gràfic següent es pot veure el moviment anual dels casaments i la línia de tendència basada en la mitjana mòbil de 7 anys.

GRÀFIC 5

Sant Just Desvern. Evolució dels casaments; dades brutes i mitjana mòbil de 7 anys (1580-1935)

Les dades numèriques d'aquest gràfic es poden veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

Font: Elaboració pròpia.

L'evolució dels casaments també queda emmarcada en quatre períodes ben definits, però amb una cronologia diferent de la vista anteriorment:

1. Entre els anys 1581 i 1740 les mitjanes decennals obtingudes entre els casaments només superen en una ocasió, i per molt poc, la xifra de 3 matrimonis anuals; la mitjana de tot el període només és de 2'4 casaments per any.

2. Entre els anys 1741 i 1810 les mitjanes decennals es mouen entre els 3 i els 6 casaments anuals; la mitjana de tot el període és de 4'4 casaments per any.
3. Entre els anys 1811 i 1870 les mitjanes decennals es mouen entre els 6 i els 8 casaments anuals; la mitjana de tot el període és de 6'9 casaments per any.
4. Entre els anys 1871 i 1936 les mitjanes decennals es mouen entre els 8 i els 20 casaments anuals; la inflexió que pateixen els naixements en aquest mateix període no és aquí tan acusada. La mitjana de tot el període és de 12 casaments per any.

S'observen freqüents valors 0 fins l'any 1750 i destaca especialment la punta de matrimonis de l'any 1812. Per a la resta, tornem a trobar una important progressió cap amunt, bo i tenint en compte que dins del primer període són molts els casaments realitzats efectivament en altres esglésies que no la pròpia de la parròquia de Sant Just Desvern. En fi, l'evolució segueix la mateixa progressió que en el cas dels naixements, però no veiem aquí el fort descens que aquests experimenten en les dues primeres dècades del segle XX.

4.3.3 Les defuncions:

L'evolució de les defuncions queda emmarcada només per tres períodes a diferència dels quatre que hem vist pels naixements i pels casaments. En aquest cas, però, la cronologia és similar a la dels primers, com veurem a continuació:

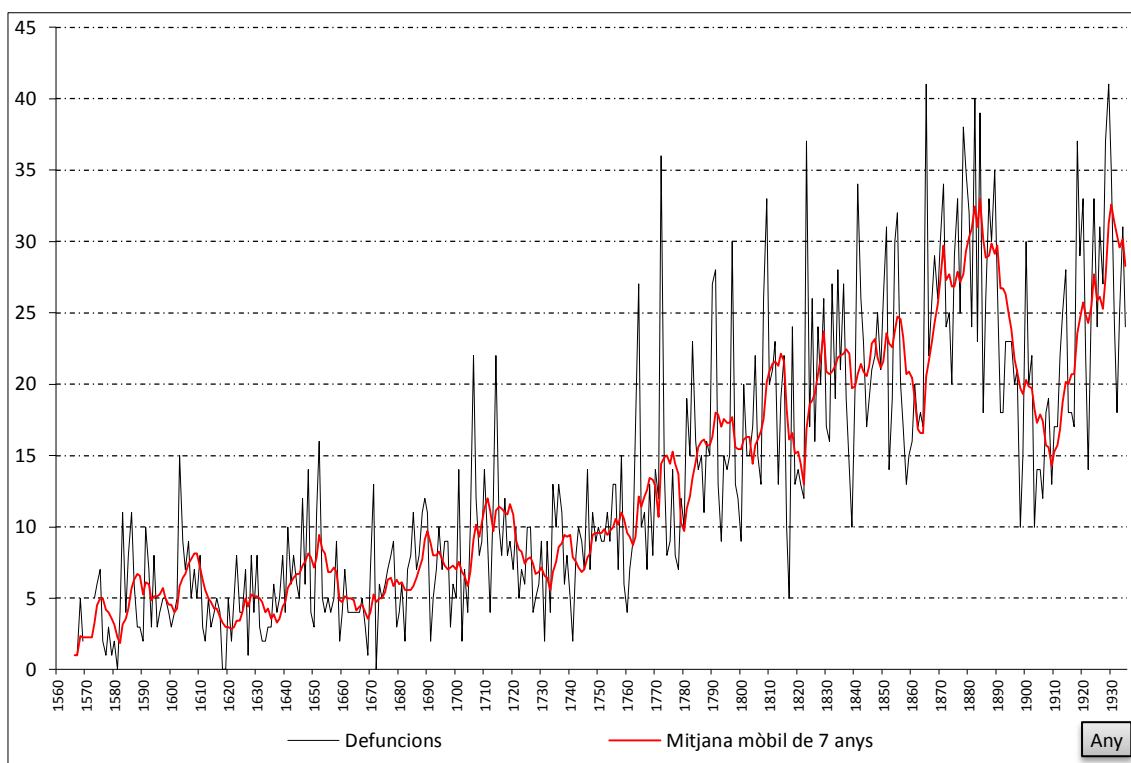
1. Entre els anys 1561 i 1760 les mitjanes decennals són inferiors a les 10 defuncions anuals llevat de les dues primeres dècades del segle XVIII (dècades que inclouen la Guerra de Successió al tron d'Espanya) en què se supera per molt poc la xifra de la desena de morts de mitjana anual; la mitjana de tot el període només és de 6'5 morts per any.
2. Entre els anys 1761 i 1820 les mitjanes decennals es mouen entre els 10 i els 20 morts anuals; la mitjana de tot el període és de 15'7 morts per any.

3. Entre els anys 1821 i 1936 les mitjanes decennals es mouen entre els 20 i els 30 morts anuals, amb l'única excepció de la primera dècada del segle xx en què la xifra cau fins als poc més de 15 morts anuals de mitjana, seguint la inflexió ja vista en naixements i casaments. La mitjana de tot el període és de 23'6 morts per any.

En el gràfic següent es pot veure el moviment anual de les defuncions i la línia de tendència basada en la mitjana mòbil de 7 anys.

GRÀFIC 6

Sant Just Desvern. Evolució de les defuncions; dades brutes i mitjana mòbil de 7 anys (1566-1935)

Les dades numèriques d'aquest gràfic es poden veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

Font: Elaboració pròpia.

Destaquen uns alts i baixos molt més marcats que en els naixements i en els matrimonis. Igual que els primers, la línia de tendència s'enfila clarament cap amunt a partir de l'any 1750. Finalment, la caiguda experimentada pels naixements entre els anys 1900 i 1920 es torna a reproduir; aquesta caiguda es deu, sense dubte, a la influència dels canvis en el comportament demogràfic d'una població estancada. La forta recuperació, en ambdós casos, de la dècada següent –de l'any 1920 a l'any 1930– es deu al fet que la població passa en 10

anys de 1.400 a 2.300 habitants. En resum, observem la mateixa progressió cap amunt que hem vist entre els naixements i els casaments. En relació als naixements, el diferencial passa de 3'5 de mitjana de creixement vegetatiu entre els anys 1581 i 1760, a 8'2 de mitjana entre els anys 1761 i 1820 i a 9'6 de mitjana entre els anys 1821 i 1936.

L'aspecte més important de les sèries d'enterraments és localitzar les crisis de mortalitat, enteses com els anys en què els enterraments superen amb increments notables la mitjana de defuncions d'un període determinat. Ara bé, treballant com treballem en una parròquia en què el nombre anual de defuncions és força baix, sobretot entre els anys 1566 i 1760, les crisis de mortalitat poden estar mediatitzades per l'atzar del repartiment de les defuncions tot i que, en alguns casos, els mateixos llibres d'enterraments ens assenyalin on són les crisis de mortalitat. A la pràctica hem analitzat cada període de 20 anys independentment de la resta i, quan ha calgut, hem fet anàlisis més detallades, de grups de 10 o, fins i tot, de 5 anys, per tal de reafirmar les mitjanes obtingudes. A la fi, les crisis de mortalitat són els següents:

- Primera crisi: l'any 1591 hi ha una epidèmia de pesta que comporta 10 defuncions, nombre que quasi duplica la mitjana d'enterraments (5'2) de les dues dècades compreses entre els anys 1581 i 1600.
- Segona crisi: sense que els llibres parroquials donin cap pista, l'any 1603 hi ha un nombre de defuncions (15) que quasi triplica la mitjana d'enterraments (5'8) del període comprès entre els anys 1594 i 1613; altrament, els anys 1604 i 1606, amb 9 defuncions cada un, estan a la ratlla del que segons Livi Bacci (Del Panta & Livi Bacci, 1979) seria una petita crisi de mortalitat¹³.
- Tercera crisi: entre els anys 1620 i 1639 hi ha un seguit de petites crisis de mortalitat els anys 1623 (8 defuncions), 1626 (7), 1628 (8), 1630 (8) i 1639 (8), molt probablement lligades a un període de crisi general de subsistències a tota Europa occidental¹⁴; la mitjana

¹³ Increment del nombre de defuncions anual en un cinquanta per cent per damunt de la mitjana del període que emmarca l'any o anys de crisi.

¹⁴ És nombrosa la literatura sobre la crisi global del segle XVII apareguda des de l'any 1938

d'enterraments anuals (4'6) continua essent molt baixa i similar als períodes anteriors.

- Quarta crisi: les dues dècades següents, entre els anys 1640 i 1659, porten primer la guerra europea cap a Catalunya i, poc després, la situació s'agreuja amb una nova epidèmia de pesta; la mitjana d'enterraments anuals d'aquests vint anys puja fins a 6'9 i els anys crítics són 1641 (10 defuncions), 1646 (12), 1648 (14), 1651 (11) i 1652 (16). Aquests dos últims anys són els directament afectats per l'última gran epidèmia de pesta a l'Europa occidental; a Sant Just Desvern es pot calcular entre un quinze i un vint per cent de la població directament afectada per la mortalitat a causa de la pesta.
- Cinquena crisi: amb una població enfonsada després de quasi quaranta anys de crisis recurrents, els vint anys següents veuen baixar la mitjana d'enterraments anuals (5'2) als nivells de finals del segle XVI i principis del segle XVII per la combinació del descens de la població i d'una major resistència davant la mort dels supervivents. Només tres petites crisis de mortalitat els anys 1671 (13 defuncions), 1677 (8) i 1678 (9).
- Sisena crisi: la recuperació de la població santjustenca, gràcies a la relativa tranquil·litat dels últims quaranta anys del segle XVII, i la guerra de Successió al tron d'Espanya entre els anys 1701 i 1714 provoquen un augment de la mitjana d'enterraments anuals (10'2); els anys crítics són 1706 i 1714 amb 22 defuncions cada un (més del vint per cent del total de defuncions del període comprès entre els anys 1701 i 1720). Els anys 1701 i 1710 es queden a la ratlla de la petita crisi de mortalitat amb 14 defuncions cada un. Gràcies al cadastre de l'any 1717 podem conèixer per primera vegada la taxa bruta de mortalitat: 43'14 morts per cada mil habitants.

(Roger B. Merriman, *Six Contemporaneous Revolutions*, Oxford). Aquí volem fer esment d'una de les últimes aportacions, a càrrec d'un especialista en el tema com és Geoffrey Parker, titulada *Global Crisis: War, Climate Change and Catastrophe in the Seventeenth Century* (Yale University Press, 2013); hi ha versió castellana de l'any 2013 titulada *El siglo maldito: Clima, guerras y catástrofes en el siglo XVII* (Barcelona: editorial Planeta).

- Setena crisi: durant les dues dècades següents torna la normalitat a la parròquia, la mitjana d'enterraments torna a baixar fins als 7'7 anuals i tant sols detectem dos anys quasi seguits, 1734 i 1736, amb 13 defuncions cada un.
- Vuitena crisi: l'any 1746 hi ha 14 defuncions, en tant que la mitjana anual d'enterraments del període comprès entre els anys 1741 i 1760 és de 9'2. La població continua augmentant i, consegüentment, també augmenta el nombre d'enterraments, tot i que encara no s'ha arribat als 10 de mitjana anual.
- Novena crisi: l'any 1758 hi ha 15 defuncions, en tant que la mitjana anual d'enterraments és de 9'2, com vèiem abans; potser les crisis de mortalitat s'estan espaiant en el temps.
- Desena i onzena crisis: a partir de l'any 1760 la mitjana ja passa de llarg dels 10 enterraments anuals; en els vint anys que van de 1761 a 1780 trobem dues crisis de mortalitat infantil (d'*albats*), una l'any 1764 (27 defuncions en total, de les quals 23 són d'*albats*) i la més greu l'any 1772, amb 36 defuncions (quasi el triple de la mitjana, 12'7, amb 27 defuncions d'*albats*). L'important increment de població experimentat pel poble de Sant Just Desvern durant el segle XVIII es comença a notar sobretot a partir de l'any 1760, tal com s'ha pogut veure en el gràfic 2.
- Dotzena crisi: entre els anys 1790 i 1797 es deixen sentir les repercussions de la mateixa crisi social i econòmica que ha sacsejat França. L'any 1789 es produeixen a Barcelona els *Rebomboris del Pa*; en els dos anys següents, el nombre de defuncions (27 i 28, respectivament) és notablement superior a la mitjana d'enterraments del període 1781-1800 (16'5) i també del període 1789-1814 (18'1). L'any 1797 el nombre de defuncions encara és més elevat (30), amb una incidència especial entre els *albats* (24 dels 30 enterraments). Gràcies al cens de Floridablanca de l'any 1787 podem tornar a conèixer la taxa bruta de mortalitat i comparar-la amb la de setanta anys enrere: 28'86 defuncions per cada mil habitants. El descens és notable en relació a la

taxa de l'any 1717 (un 1'4% menys) i encara seria més baixa si en el càlcul no entressin els dos anys crítics de 1790 i 1791.

- Tretzena crisi: tot i coincidir uns quants anys amb el període anterior, cal analitzar especialment els anys que van de la Guerra del Francès (1793-1795) al final de l'ocupació francesa de Catalunya (maig del 1814). La mitjana d'enterraments s'enfila fins les 17'7 defuncions anuals; no obstant les dificultats del període de guerra, només hi ha dos anys en què es pot parlar de petita crisi de mortalitat: l'esmentat any 1797 (30 defuncions, de les quals 24 són *albats*) i l'any 1809 (33 defuncions, de les quals 23 són adults), en plena campanya militar als voltants de Barcelona.
- Catorzena crisi: l'any 1823 hi ha una nova crisi de mortalitat infantil; 25 dels 37 enterraments d'aquell any són *albats*. Aquests 37 enterraments dupliquen la mitjana del període 1815-1830 (18'5).
- Quinzena crisi: la mortalitat a Sant Just Desvern deixa de ser catastròfica de forma definitiva; l'any 1841 (34 defuncions) hi ha una nova petita crisi de mortalitat tenint present que la mitjana anual del període 1831-1850 és de 21'8 defuncions.
- Setzena crisi: la dècada compresa entre els anys 1851 i 1860 és especialment greu per a la mortalitat; destaquen tres anys (1851, 1854 i 1855) amb un increment notable sobre la mitjana anual de defuncions d'aquest període, que és de 20'7. Els dos últims anys de crisi esmentats destaquen per ser els anys de l'epidèmia de còlera, que afecta sobretot als adults. Gràcies als censos dels anys 1857 i 1860 podem tornar a conèixer la taxes brutes de mortalitat per a cada un d'aquests anys: 20'15 defuncions per cada mil habitants per a l'any 1857 i 21'27 defuncions per a l'any 1860.
- Dissetena crisi: L'any 1865 hi ha una altra petita crisi de mortalitat, centrada sobretot en els *albats*, que foren 23 dels 41 difunts d'aquell any; la mitjana de la dècada 1861-1870 és de 24'6 enterraments anuals. Novament gràcies a un cens, el de l'any 1867, podem conèixer la

taxa bruta de mortalitat al voltant d'aquest any: 25'26 defuncions per cada mil habitants, amb un lleuger increment respecte de les taxes anteriors.

- Divuitena i última crisi: l'última crisi abans de l'any 1936 correspon a l'epidèmia de grip de l'any 1918, que va portar el nombre de defuncions fins a les 37 en tot aquell any, quan la mitjana del període 1911-1920 fou només de 24'4 defuncions anuals. Finalment, la taxa bruta de mortalitat al voltant del cens de l'any 1920 és ja només de 17'72 defuncions per cada mil habitants. Més endavant, al final d'aquest capítol, recuperarem les taxes brutes, no només de mortalitat, sinó també de natalitat i de nupcialitat.

No hem trobat cap gran crisi de mortalitat, segons els estàndards de Livi Bacci (Del Panta & Livi Bacci, 1979), mentre que la majoria de petites crisis enumerades amb prou feines superen el cinquanta per cent d'increment anual de defuncions sobre les mitjanes establertes per a cada període; en cap cas s'arriba a un 300% d'increment. Ni les epidèmies, dues de pesta, una de còlera i una de grip; ni les guerres, dues contra els francesos i una de civil –la guerra de Successió–; ni les crisis econòmiques no aconseguen enlairar de forma especialment significativa el nombre de morts de la parròquia de Sant Just Desvern. Potser quan més s'hauria de notar, durant els segles XVI i XVII, el reduït nombre d'habitants de les masies i la seva dispersió damunt el territori impedeixen que les situacions crítiques afectin a un gran nombre de persones; els llibres d'enterraments ens expliquen que durant l'epidèmia de pesta de mitjans del segle XVII la solució per evitar el contagi fou aïllar les masies i enterrar els difunts afectats per la pesta al costat de les mateixes cases on havien mort. Després, durant els segles XVIII i XIX, la relativa estabilitat social i econòmica i els primers avenços importants de la medicina propicien tant una retallada important de les taxes brutes de mortalitat com la pràctica desaparició de la mortalitat catastròfica.

4.4 TAXES BRUTES DE NATALITAT, MORTALITAT I NUPCIALITAT

Les taxes brutes ens mostren la relació entre un número d'esdeveniments vitals i un nombre mig d'habitants per any i s'acostuma a expressar en tants per mil. En estudis monogràfics pre-estadístics se sol treballar amb taxes calculades a partir de mitjanes, atès que les fluctuacions anuals i els baixos nivells de població poden donar resultats força dispars. Així mateix, aquestes taxes s'han utilitzat sovint per posar en dubte la fiabilitat dels censos, sobretot dels més antics, i dels fogatges. En el cas d'aquests últims cal utilitzar un índex multiplicador gens definit (4, 4'5 o 5 i fins i tot xifres més altes segons els casos) que encara complica més el càlcul d'aquestes taxes brutes. En aquest estudi ens saltem les taxes calculades a partir dels fogatges ja que no les podem comparar amb les altres taxes. Ens remetem al quadre de dades generals de la població santjustenca on està tot ben exposat¹⁵. En tot cas, més endavant comentem les taxes brutes obtingudes a partir del cens de 1718 on veiem com s'acaba d'embolicar l'ús dels fogatges per calcular aquestes taxes, tot i reconèixer que no tenim res més per als segles XVI i XVII. En el quadre de dades generals de la població santjustenca inclòs al principi d'aquest capítol es pot veure la procedència de les dades d'habitants que utilitzem en aquest punt per calcular totes les taxes.

Quan hem parlat de les crisis de mortalitat ja hem vist alguna taxa; ara les veurem totes juntes a partir de les dades de població proporcionades pels diferents censos, des de principis del segle XVIII fins l'any 1930. Per obtenir cada taxa hem sumat els valors absoluts de cada esdeveniment vital en períodes de 5 i d'11 anys centrats en l'any del recompte per als censos de 1718, 1787, 1845 i 1857 i en períodes de 4 i de 10 anys per a la resta de censos i el resultat de cada suma l'hem dividit pel nombre d'habitants que ens proporciona cada recompte. La diferència en el càlcul es deu al fet que els censos verificats l'any 1830 (padró municipal) i entre els anys 1860 i 1930 es basen en dades obtingudes l'últim dia de l'any, mentre que els altres es basen en dades obtingudes durant l'any, sense especificar una data concreta (per exemple, la recollida de dades del cens de 1857 es va fer durant el mes de maig d'aquell any). Tot i que

¹⁵ Vegeu la pàgina 118 d'aquest mateix capítol.

aquest mètode és sensiblement diferent a l'utilitzat en altres estudis de demografia històrica els resultats finals no difereixen d'una manera significativa d'aquells altres mètodes.

QUADRE 12

Sant Just Desvern. Taxes brutes de natalitat, mortalitat i nupcialitat per cada 1.000 habitants (1718-1930)

Any:	Habitants: (De fet)	T. B. Natalitat ‰	T. B. Mortalitat ‰	T. B. Nupcialitat ‰
1718	236	57'0	42'4	10'8
1787	608	39'5	28'9	8'8
1804	546	45'1	32'8	8'3
1830	753	46'6	28'4	8'5
1845	790	42'8	29'2	7'9
1857	961	33'1	20'1	7'9
1860	966	33'5	20'1	7'2
1867	1.022	34'4	26'1	8'5
1877	1.058	35'5	28'4	9'4
1887	1.148	32'4	23'3	8'8
1897	1.131	26'8	18'1	7'3
1900	1.123	23'5	15'5	7'9
1910	1.193	20'2	15'8	8'7
1920	1.390	22'9	18'2	9'5
1930	2.328	18'1	12'6	7'6

Font: Elaboració pròpia.

En el quadre 12 d'aquesta mateixa pàgina podem veure les taxes obtingudes a partir del càlcul sobre les mitjanes de dades agregades en períodes de deu i onze anys (segons el cens). En quins marges de tolerància ens hem de bellugar per validar les xifres obtingudes? Segons Louis Henry (1983, p. 247-248) les taxes de natalitat habituals a Europa occidental en el període que comprèn aquest estudi se situaven entre el 35 i el 40‰ en els segles XVII i XVIII; les taxes

de mortalitat ordinària se situaven, en els mateixos segles, entre el 30 i el 40‰, tot i que en circumstàncies de crisi greu podien superar llargament el 100‰. En ambdós casos, al llarg del segle XIX aquestes taxes van experimentar una reducció important; establir la importància d'aquesta reducció en el cas de Sant Just Desvern és un dels objectius d'aquesta tesi. Quant a les taxes de nupcialitat, s'han mantingut sempre entre el 7 i el 8‰; ara bé, xifres superiors al 10‰ no són estranyes en poblacions de l'Europa oriental mentre que per a mitjans del segle XVIII la taxa de nupcialitat francesa era del 8'5‰. En l'extrem inferior, a Irlanda s'han observat taxes de prop del 5‰. En situacions d'igualtat d'oportunitats, els matrimonis són els menys exposats a grans canvis a llarg termini. Només en circumstàncies puntuals com les observades a Sant Just Desvern durant i després de les guerres de Successió i del Francès es poden veure augments o descensos espectaculars en les taxes de nupcialitat¹⁶.

Comentem els resultats santjustencs. Hem remarcat en color vermell aquelles taxes que considerem massa elevades per als estàndards suara esmentats: les taxes obtingudes per a l'any 1718 són manifestament exagerades en els tres casos, de manera que la conclusió remet al que ja hem dit amb anterioritat respecte del fet que el nombre d'habitants declarats l'any 1718 és inferior al real¹⁷. Han passat quatre anys des del final de la guerra. El poble ha recuperat la tranquil·litat perduda durant les hostilitats per la proximitat a la capital i possiblement ha recuperat també els parroquians que l'hagin pogut abandonar davant una situació tant perillosa. És possible que a causa de les exigències fiscals de les noves autoritats s'intenti amagar el màxim possible, ja siguin terres, animals o persones. Aquesta ocultació de terres ha quedat clarament demostrada en la revisió del cadastre de l'any 1732. I com menys habitants s'hi declaraven, menys impostos s'havien de pagar. Sembla clar, doncs, que les

¹⁶ Aquest fenomen no és exclusiu d'aquesta parròquia; en tots els països s'observa el mateix comportament en períodes de guerra: lleugers increments abans i després del conflicte bèl·lic i important descens durant les hostilitats.

¹⁷ Cal contrastar les xifres de l'any 1718 amb la nota a peu de pàgina següent ja que són manifestament altes per als estàndards de l'època. S'haurien de revisar a l'alça les xifres del cens d'habitants de l'any 1718 (o obviar-lo ateses les seves deficiències). A l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol es poden veure totes les dades absolutes i tots els càlculs realitzats per obtenir aquestes taxes brutes de natalitat, nupcialitat i mortalitat, inclòs el càlcul invers per esbrinar el nombre probable d'habitants de Sant Just Desvern l'any 1718 a partir dels naixements i de les taxes brutes de natalitat estàndard de l'època. Aquest darrer càlcul confirma que la dada del recompte d'habitants de 1718 és deficitària.

xifres del cens de 1718 s'han de revisar a consciència, si més no a nivell local¹⁸.

La resta de taxes obtingudes semblen molt més creïbles, sobretot les de nupcialitat i les de mortalitat; respecte de les primeres, sorprèn la seva regularitat dins d'uns marges molt acotats, entre el mínim del 7'2‰ l'any 1860 i el màxim del 9'5‰ l'any 1920. Les taxes de nupcialitat fluctuen dins d'aquest marge sense definir una tendència a llarg termini ni a l'alça ni a la baixa, com sol passar amb totes les taxes de nupcialitat arreu de l'Europa occidental. Per la seva banda, les taxes de natalitat i de mortalitat mostren una tendència clara a la baixa a partir de l'any 1877 fins arribar a unes taxes l'any 1930 massa *moder-nes* per a l'època. Vegem-ho amb una mica més de detall.

Les taxes corresponents al cens de 1787 són creïbles i totalment comparables a les taxes corresponents al període estadístic iniciat l'any 1857. Les següents taxes, les de la primera meitat del segle XIX i especialment les de natalitat, freguen els límits de la credibilitat; el fet que les altres taxes (nupcialitat i mortalitat) siguin raonables ens empeny a concedir el benefici del dubte per a les taxes brutes de natalitat obtingudes. No obstant, les xifres de població no són del tot fiables en tant que provenen de fonts municipals no contrastables; és possible que la xifra real d'habitants sigui superior a la declarada i, per tant, les taxes reals serien inferiors a les aquí exposades. Les taxes de la segona meitat del segle XIX indiquen uns índexs de natalitat encara força elevats, pràcticament superiors al trenta per mil en tots els anys i amb el punt màxim l'any

¹⁸ Com no disposem de llibretes de compliment pasqual destruïdes per l'incendi de la parròquia del mes de juliol de 1936 hem utilitzat les úniques llistes nominatives de què disposem per al segle XVIII: les llibretes de la cobrança del cadastre. Hem combinat la informació extreta de dues llistes cadastrals dels anys 1724 i 1726 amb les fitxes de família i hem calculat el nombre d'habitants probable per a finals de l'any 1726. La llista cadastral de l'any 1726 ofereix la relació de mossos fadrins que també han de pagar una contribució anual, de manera que podem obtenir pràcticament un retrat complet del poble; només escaparia alguna persona de sexe femení que no fos de cap família del poble i que estigués ajudant al servei domèstic d'alguna casa. Doncs bé, la xifra probable resultant d'aquesta combinació d'informació és de 353 habitants, molt superior als 236 habitants declarats vuit anys enrere (significa un increment del 50%). No hi ha cap indici que doni peu a creure en una arribada important d'immigrants després de la guerra de Successió com sí es detecta a partir de l'any 1750. Les taxes brutes de natalitat, mortalitat i nupcialitat calculades a partir d'aquesta xifra de població són molt més creïbles: 34'56‰, 18'13‰ i 8'22‰ respectivament... tot i que potser massa baixes (especialment la de mortalitat) per als estàndards de l'època. No obstant, en el gràfic 6 de la pàgina 131 s'observa una caiguda de les defuncions en la dècada de 1720 a 1730 que podria justificar aquesta taxa tan baixa.

1877; per contra, la mortalitat sembla normalitzada amb la desaparició de la mortalitat catastròfica. Les taxes són totalment comparables a les obtingudes per altres països en les mateixes dates, fins al punt que al tombant de segle la taxa ja ha baixat per sota del vint per mil. Durant el primer terç del segle xx el descens de les taxes continua però no és tan acusat com en els cinquanta anys anteriors.

4.5 ESTRUCTURA DE LA POBLACIÓ

L'objectiu d'incloure aquí l'estructura de la població santjustenca a partir de l'anàlisi de dues piràmides d'edats, les corresponents als anys 1895 i 1936, és intentar explicar els canvis operats dins d'aquesta estructura entre una data (1895) que significa el final d'una etapa caracteritzada per una banda, com hem vist fins ara, per un règim demogràfic antic i, per una altra banda, per una població bàsicament rural, i una altra data (1936) en què estan plenament integrats els canvis que han portat a la industrialització del poble iniciada l'any 1920. Ha quedat prou clar en tot el que portem explicat d'aquest capítol que, a partir de 1920, hi ha un increment sobtat de la població que es pot xifrar, *grosso modo*, en 1.000 habitants entre aquella data i 1930. I, com hem vist en els gràfics de naixements i defuncions, aquest increment de població provoca un repunt important tant de les xifres netes com de les taxes brutes de natalitat, mortalitat i nupcialitat. Això vol dir que el gruix d'aquest creixement està format per persones en edat de procrear. Les piràmides ens permetran veure si la població de 1895 és una població *envellida* i amb pocs infants –proporcionalment– i si la població de 1936 s'ha *rejoventit*. A més, les podrem comparar també amb les piràmides basades en els censos dels anys 1887 (Barrera i Bassó, 1991) i 1920 (Ramos Onsins, 1993).

Per elaborar piràmides d'edats hem de recórrer als censos generals de població o als padrons municipals d'habitants, que ens proporcionen una *fotografia* fixa de la població en un moment determinat. Ara bé, aquests censos o padrons han d'incloure una informació cabdal: l'edat (o, en el seu defecte, la data de naixement) de tots els individus censats o empadronats. Si bé és cert que aquesta informació apareix en molts d'ells i que l'hem utilitzada per completar

algunes fitxes familiars, també hem pogut constatar que no sempre és certa la informació que donen, especialment per a les persones d'edats més avançades, però no només. I això ho hem pogut comprovar tant en el padró de 1895 com en el de 1936. Per altra banda, com el recompte no es fa un únic dia, sinó que els encarregats d'elaborar-lo van passant casa per casa al llarg de diversos dies que poden acabar sent perfectament diversos mesos, es consignen edats que no són del tot correctes, naixements que no haurien de figurar, falten persones difuntes en el transcurs del recompte i hi ha duplicitats de cèdules per canvis en l'estat matrimonial o en la residència¹⁹. I ens cal tenir també en consideració el tema dels transeünts i dels absents. En el cas del padró de 1895 no hi ha constància que s'haguessin registrat ni absents ni transeünts; en el cas del padró de 1936 sí estan registrats ambdós i el nombre de transeünts és, a més, molt elevat, ja que representa un 10% (aproximadament) sobre la població de fet recomptada. Aquests transeünts s'han d'incloure en la piràmide d'edats? L'avantatge de treballar informàticament és que permet presentar-ho de les dues maneres sense haver de fer un esforç suplementari considerable. A l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol hi trobareu les dues piràmides (amb transeünts i sense), però aquí només presentem la que no inclou els

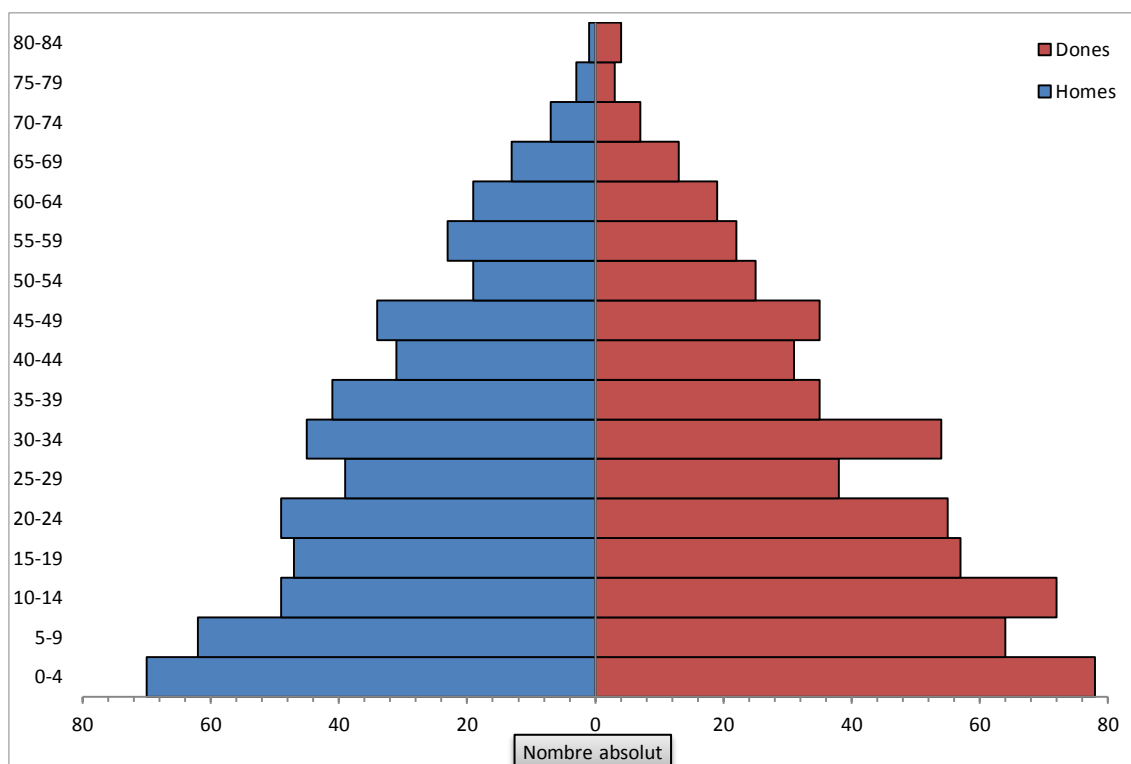
¹⁹ Tots aquests *problemes* han aparegut en el padró de 1895; teníem dues opcions davant d'aquest padró: utilitzar les dades obtingudes directament del buidatge del padró o contrastar-les amb les dades de les fitxes familiars, en aquells casos en què era possible la comparació. Tot i que aquesta segona opció representava més feina, és la que hem acabat utilitzant i és la que ens ha permès constatar el que acabem d'apuntar i alguna cosa més: d'entrada ha estat del tot impossible saber al llarg de quant de temps es va fer el recompte casa per casa, però tot sembla indicar que es va fer al llarg de tot l'any 1895. Hem pogut constatar també que no hi ha una consciència definida al voltant de la celebració dels aniversaris: el nombre d'edats errònies és elevat, ja que com a mínim s'han detectat 165 edats errònies (diferències a partir de 2 anys, tant en més com en menys) sobre un total de 1.164 habitants –un 14%–. Altrament, a través del registre de defuncions del mateix any 1895 s'han localitzat dues vídues que presumiblement vivien soles i que no figuraven en cap cèdula d'empadronament. I respecte dels naixements registrats durant l'any 1895, sobre un total de 36, 16 estan inclosos en el padró, ja que en el moment en què va passar el *funcionari* de torn per la casa el naixement ja s'havia esdevingut, 3 moren als pocs dies del naixement, 2 pertanyen a famílies de pas i la resta de naixements esdevenen després del pas del *funcionari* per la casa. En base a tots aquests condicionants, l'elaboració de la piràmide d'edats segons el padró de 1895 s'ha fet considerant les edats a data 31 de desembre de 1894 de tots els empadronats inscrits a les cèdules, excloent tots els nascuts durant el 1895 i incloent aquells difunts durant el 1895 que ja no constaven com a vius en el padró. Tot i això, és possible que encara falti alguna família, ja que hem detectat fitxes familiars que presumiblement haurien d'aparèixer en el padró i no hi surten. Amb tot, el nombre d'habitants obtingut d'aquesta manera és lleugerament superior al nombre d'habitants declarats en els censos oficials de 1887 –1.144– i 1897 –1.131– i el nombre de cèdules d'empadronament també és més elevat: 318 l'any 1895 contra 280 el 1887 i 288 el 1897.

transeünts però sí els absents (la població de dret), ja que és la que s'ajusta més al que estem estudiant: la població santjustenca.

No obstant aquestes deficiències i tenint en compte a partir d'ara aquests advertiments, hem inclòs aquestes piràmides d'edats elaborades algunes amb molt de detall (any per any i per grups de 5 anys). En el cas de les piràmides corresponents al padró de 1895 hem aprofitat la informació de les fitxes familiars en tots aquells casos en què ha sigut possible, per davant de les edats oferides directament pel padró, ateses les seves deficiències. En el cas del padró de 1936 les piràmides han estat confeccionades directament a partir de les edats allà esmentades sense corregir les errades que s'hi van constatar²⁰. Vegem-ho a continuació i després ho comentem:

GRÀFIC 7

Sant Just Desvern. Piràmide d'edats segons el padró municipal de l'any 1895

Les dades numèriques d'aquest gràfic es poden veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

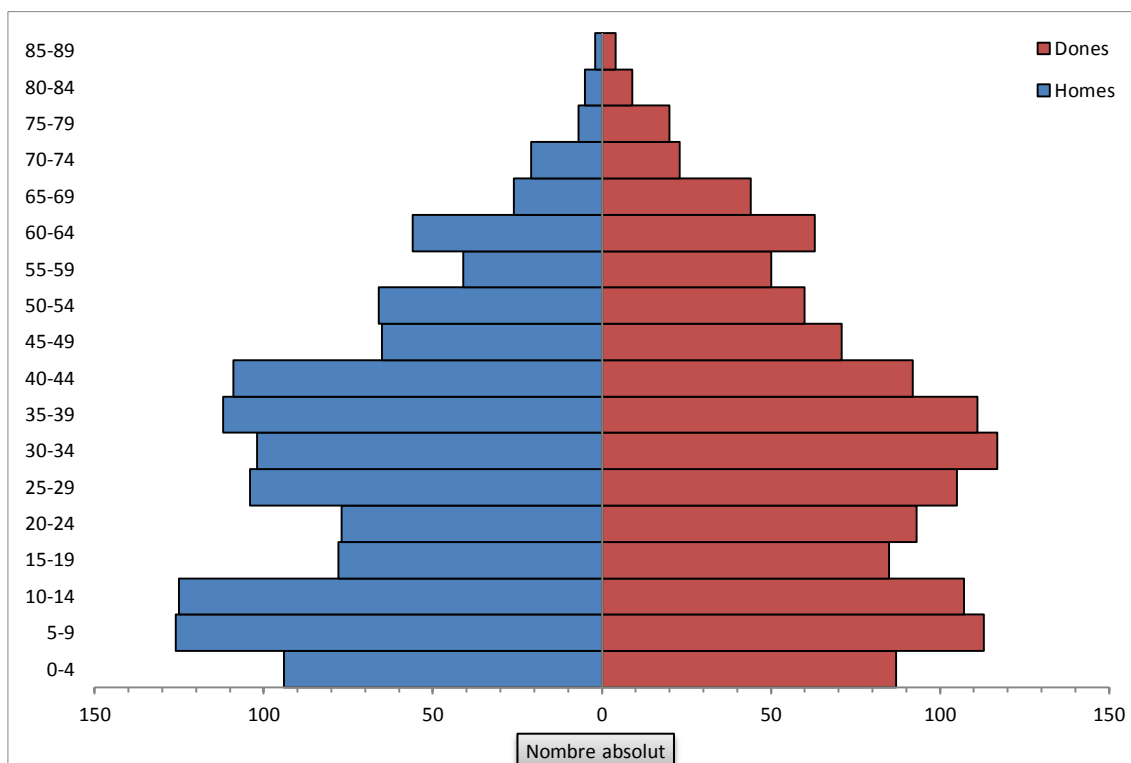
Font: Elaboració pròpia.

²⁰ S'ha pogut constatar que el padró de 1936 es va elaborar, en el cas del municipi santjustenc, en el transcurs del mes d'abril de 1936. Per bé que el nombre d'habitants era molt més elevat que el de 1895 –2.744 contra 1.164–, el recompte fou molt més àgil. Val a dir que s'han detectat errades en edats i en dates de naixement d'algunes persones registrades en els llibres de baptismes santjustencs abans de l'any 1900, per bé que no hem aprofundit en el tema en tant que l'elaboració de la piràmide corresponent està feta a partir de les edats declarades en el padró.

Respecte del padró de 1895, el primer que constatem és que el nombre d'homes és molt més baix que el de dones (552 contra 612), amb una ràtio de masculinitat de 90'2. Podem comparar aquesta dada amb la que ens proporciona Lourdes Barrera (1991; p. 50) a partir del cens de 1887, és a dir, tot just vuit anys abans, en què aquest índex era de 95'2 (560 homes contra 588 dones). És evident que en el cens de 1895 hi ha un dèficit d'homes: mentre les dones augmenten un 4% respecte del cens de 1887, els homes disminueixen un 1'4%²¹. Tant en el cens de 1920 com en el padró de 1936 les ràtios de masculinitat tornen a ser semblants a la del cens de 1887 (94'3 i 97'1, respectivament), tot i que lleugerament inferiors a la de Catalunya de l'any 1900 (97'4).

GRÀFIC 8

Sant Just Desvern. Piràmide d'edats segons el padró municipal de l'any 1936

Les dades numèriques d'aquest gràfic es poden veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

Font: Elaboració pròpia.

²¹ De fet, *desapareixen* 103 homes d'un recompte a l'altre, sense que aquesta *desaparició* es pugui atribuir tota a les defuncions, ja que entre gener de 1888 i desembre de 1894 moren 51 homes: Emigració definitiva? Absència temporal? Tampoc no hi ha un grup d'edats que concentri més que d'altres aquests homes *desapareguts*. I ja hem comentat que en aquest recompte de 1895 no hi consten ni els transeünts ni els absents... Hi ha, però, un fet esdevingut aquests anys que ens pot posar sobre la pista d'aquesta *desaparició*: la plaga de la fil·loxera, que arriba a Sant Just Desvern entre 1887 i 1888. I ja sabem que la vinya és el principal conreu del terme santjustenc en aquests anys, de manera que aquesta plaga deuria expulsar jornaleros del camp, potser temporalment, del poble i que l'any 1895 encara no havien tornat.

La divisió per grans grups d'edats ens dona, per a l'any 1895, un perfil molt semblant al de la totalitat de Catalunya per a l'any 1900: un 33'9% de nens/nenes, un 61'7% de persones en edat activa i un 4'4% de vells. El percentatge d'homes en edat activa és del 62'9, molt proper al 63'5% que hi ha a tot Catalunya en aquell moment. No obstant, el que ens interessa veure d'aquesta divisió és sobretot l'evolució experimentada entre 1887 i 1936: disminueixen els joves de 0 a 19 anys –un 5% els de sexe masculí i un 14%! les de sexe femení– i augmenten tant els adults com els vells en els dos sexes. Estem veient l'evolució d'una població ni estancada en si mateixa ni aïllada del seu voltant i que deu el seu creixement entre 1887 i 1936 bàsicament a la immigració: es passa de 1.148 a 2.744 habitants en cinquanta anys, amb un increment del 139% (1.596 habitants més), del qual només en podem atribuir al creixement vegetatiu poc més d'una quarta part. Quan parlem de la mobilitat, en el capítol onzè, ho veurem millor.

Les dues hipòtesis que plantejàvem al principi d'aquest punt han resultat errònies: ni la població de 1895 està *envellida* ni la població de 1936 s'ha *rejuvenit*. La piràmide de 1895 ens mostra una població amb una base encara ampla, ja que el nombre de nens/nenes i de joves oscil·la entre el 30 i el 45% segons els sexes, mentre els percentatges de gent *gran* (majors de 65 anys) són molt baixos, ja que no arriben al 5%. Per contra, a la piràmide de 1936 veiem com hi ha un bloc pràcticament uniforme entre els 0 i els 44 anys, tant en homes com en dones, que representa al voltant del 75% de la població en ambdós sexes sense que destaquí molt cap grup de cinc anys per damunt de la resta. La comparació per grups d'edat entre aquest padró i el cens de 1920 ens fa veure que els grups d'edat que més s'han beneficiat de l'arribada d'immigrants són, en els homes, els que el 1920 tenien entre 10 i 29 anys (i que el 1936 tenen entre 26 i 45 anys) i, en les dones, les que el 1920 tenien entre 5 i 24 anys (i que el 1936 tenen entre 21 i 40 anys). La població ha crescut en nombre, especialment en els grups d'edat d'homes i, sobretot, dones en període reproductiu, i per això han augmentat el nombre brut de naixements, defuncions i casaments a partir de 1920; però no han augmentat suficient perquè les taxes brutes de natalitat, mortalitat i nupcialitat mantinguessin la tendència alcista dels primers vint anys del segle xx. Semblaria com si els nouvinguts s'haguessin

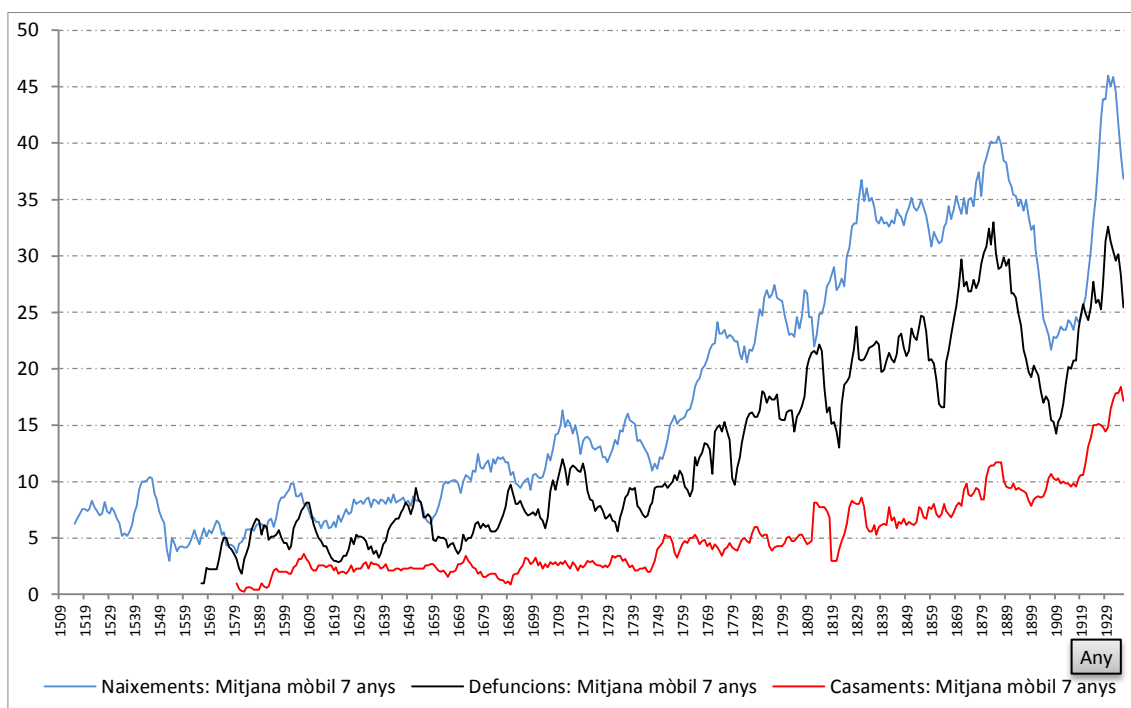
adaptat ràpidament al nou règim demogràfic imperant a Catalunya i caracteritzat per baixes taxes de fecunditat. En el capítol vuitè, dedicat a l'estudi de les famílies, intentarem aprofundir en les característiques de les famílies santjustenques a partir de les dades extretes dels dos padrons buidats.

4.6 CONCLUSIONS: ASSAIG DE CRONOLOGIA

En aquest punt ens podem aventurar, com a resum de tot el que hem vist, a proposar una cronologia pròpia (que no original) per a l'evolució de la població santjustenca en els més de 400 anys que van de 1509 a 1936: un primer període de creixement suau i amb alts i baixos de tots els indicadors demogràfics que es tancaria cap a la dècada de 1750, un segon període de creixement pronunciat i sostingut que es tancaria cap a 1890 i un tercer període entre 1890 i 1936 caracteritzat per una banda per la caiguda de tots els indicadors demogràfics representats per les taxes brutes i per una altra per un increment de la població per un fort corrent migratori que impulsa cap amunt el nombre brut de naixements, defuncions i casaments.

GRÀFIC 9

Sant Just Desvern. Mitjanes mòbils de 7 anys dels naixements, les defuncions i els casaments (1509-1936)

Les dades numèriques d'aquest gràfic es poden veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

Font: Elaboració pròpia.

5. LA COMPOSICIÓ DE LES LLARS

“S'anomena llar la casa pròpia, en el sentit de clos d'intimitat afectiva. La paraula 'llar' s'usa per designar a un lloc on un individu o grup habita, creant en ells la sensació de seguretat i calma. En aquesta sensació es diferencia del concepte de casa, que senzillament es refereix a l'habitatge física. La paraula llar prové del lloc on es reunia, en el passat, la família a encendre el foc per escalfar-se i alimentar-se.”

(Viquipèdia; l'enciclopèdia lliure –versió del dia 10 de juny de 2015–)

“La casa constitueix un conjunt format per quatre elements: un grup de persones corresidentes (una família), una organització econòmica conjunta, un patrimoni material (amb un habitatge, unes bordes i unes terres) i un d'immaterial (una reputació social que s'identifica amb el nom de la casa) que es transmeten de generació en generació.”

(Estrada, Roigé & Beltran, 1993, p. 36)

5.1 PRESENTACIÓ

Abans d'entrar en els resultats de la reconstrucció de les famílies santjustenques volem incloure un breu apunt sobre la composició de les seves llars a partir de les dades extretes d'alguns dels recomptes de població que es conserven a l'Arxiu Històric Municipal de Sant Just Desvern. Veurem algunes característiques de la població santjustenca en diferents anys com els tipus de llars, el progrés de l'alfabetització i els percentatges dels grans grups d'edats.

El buidatge nominal dels registres sacramentals no ha pogut anar més enllà del 31 de desembre de l'any 1900, per una qüestió de protecció de dades per-

sonals¹. Per aquest motiu es va prendre la decisió de buidar nominalment el padró municipal d'habitants de 1895 i el cens general de població de 1900 com a tancament (provisional) de les famílies constituïdes al llarg de la segona meitat del segle XIX. En total hi ha 193 famílies amb el casament registrat en els llibres parroquials de Sant Just Desvern i tancades en constatar la seva presència en els recomptes de 1895 i 1900. La família més *antiga* present en aquests recomptes té datat el seu casament el 5 d'abril de 1842. A partir d'aquest casament n'hi ha 449 més de registrats fins el 31 de desembre de 1894 i 39 més des d'aquesta data fins el 31 de desembre de 1899. D'aquests, 126 són matrimonis que resten *oberts*, tot i que en 8 d'ells hem constatat la supervivència d'un dels dos cònjuges fins l'any 1900. Altres 169 matrimonis es tanquen per defunció d'un o dels dos cònjuges abans de 1900. D'entre aquests, en 35 casos el marit arriba vidu l'any 1900 i en 40 casos és la dona la que arriba vídua l'any 1900. Respecte de les famílies *exterior*s², hem localitzat 29 famílies en què ambdós cònjuges apareixen en el cens de 1900, 2 en què només apareix el marit com a vidu i 2 en què només apareix la dona com a vídua. Fent recompte de les famílies que haurien de compondre, com a mínim, el padró de 1895 en surten 301. Ara veurem què ens ofereixen les dades extretes del buidatge d'aquest padró de 1895 i ho compararem amb les dades que ens proporcionen les fitxes familiars i amb les dades de dos altres recomptes, un de personal a partir de les famílies de l'any 1726 i un altre procedent del padró realitzat per ordre de la Generalitat republicana l'any 1936.

5.2 PADRONS I CENSOS

Ja ho hem comentat en el capítol anterior: els censos generals i els padrons municipals ens permeten estudiar les poblacions des d'un punt de vista que amb la reconstrucció de famílies es perd i que és absolutament complementari a la visió unifamiliar d'aquest procediment. És el retrat puntual, la fotografia en un moment donat de qui hi ha al poble i qui no hi ha, de qui sobra (els transe-

¹ Recordem que el treball de buidatge dels llibres sacramentals es va realitzar abans de l'any 2000.

² Recordem que les famílies *exterior*s són aquelles que el seu casament no ha quedat registrat en els llibres sacramentals de la parròquia que estem estudiant.

ünts) i qui falta (els absents), sigui per sempre o només accidentalment, ordenat pel lloc de residència comú. Els registres parroquials no ens donen una informació que considerem important: la casa a la qual pertanyen els batejats, els casats i els enterrats. Només en tenim referència mentre hi ha poques masies i això ens permet resseguir la trajectòria familiar de cada una d'elles. En el moment que el poble comença a créixer, durant la segona meitat del segle XVIII, aquesta informació va desapareixent dels llibres i no la retrobem si no acudim als recomptes de població.

Tot i els nombrosos defectes que inclouen censos i padrons, especialment els del segle XIX, però no només, hem aprofitat tot el que hem pogut de la quantitat de dades que conté l'extensa col·lecció de padrons i censos sobre Sant Just Desvern que hi ha a l'Arxiu Històric Municipal d'aquesta població³. Per més que darrera de censos i padrons hi havia, per part de les administracions d'aquelles èpoques, una voluntat estadística de conèixer la realitat dels seus súbdits en moment determinats, vist des de la perspectiva actual trobem a faltar sobretot més rigor en el detall de la informació. Quan en el capítol anterior hem presentat les piràmides d'edats dels anys 1895 i 1936 ja hem advertit d'algunes *trampes* que inclou la informació extreta de les diverses llistes nominatives. Ara en veurem d'altres; una d'aquestes la trobem ja en el primer concepte de censos i padrons: cases, veïns, cèdules... Podem equiparar els tres conceptes d'un recompte a un altre? El dubte sempre queda; vegem sinó, resumides, les dades extretes d'alguns recomptes santjustencs fent referència a cada any a la definició de "llar" que inclou cada recompte:

- Padró de 1822: 106 cases; 468 habitants; 4'42 hab./llar
- Padró de 1830: 120 veïns; 753 habitants; 6'28 hab./llar
- Padró de 1845: 103 veïns; 490 habitants; 4'76 hab./llar
- Padró de 1845: 163 llars; 835 habitants; 5'12 hab./llar

³ A l'apèndix documental del capítol quart hi ha, a la taula número 1, la relació de tota la documentació de caire demogràfic que conté l'arxiu històric municipal santjustenc, des de l'any 1818 fins l'any 1936. No hem ni buidat ni tan sols consultat tots els padrons municipals i censos generals que hi ressenyem. La quantitat de dades complementàries que ens aportarien ens obligaria a revisar les fitxes familiars de tot el segle XIX, com ens ha passat amb la consulta i buidatge del padró de 1845, que comentarem en aquest mateix capítol.

- Padró de 1847: 98 veïns; 435 habitants; 4'44 hab./llar
- Cens de 1857: 166 cèdules; 961 habitants; 5'79 hab./llar
- Padró de 1889: 245 veïns; 1.124 habitants; 4'59 hab./llar
- Padró de 1890: 564 veïns; 1.141 habitants; 2'02 hab./llar
- Padró de 1894: 336 veïns; 1.139 habitants; 3'39 hab./llar
- Padró de 1895: 316 cèdules⁴; 1.177 habitants; 3'72 hab./llar

Com es pot observar, els balls de números són considerables i cal aprofundir en l'examen de censos i padrons per no caure en segons quines trampes comparatives. Sembla evident un canvi de criteri d'un recompte a l'altre bé de les persones responsables del padró, bé de les persones encarregades de recollir personalment les dades de cada agrupació familiar⁵.

Un altre exemple, la seqüència del quadre 13 de la pàgina següent que inclou el nombre d'habitants entre els anys 1822 i 1860 segons els diferents padrons municipals i censos generals. Per als anys 1830, 1850 i 1857 disposem del detall de les xifres per grups d'edats, sexe i estat civil combinats, per bé que els grups d'edats són diferents en els tres casos. Les tres xifres de l'any 1845 corresponen la primera al resum del padró municipal, la segona a l'aportada per Pascual Madoz (1845-1850) i la tercera al buidatge realitzat per nosaltres mateixos del quadern del padró de 1845. Per a l'any 1847 disposem de dos recomptes, un datat el 13 de febrer i l'altre el 31 d'agost. Aquest últim juntament amb els recomptes de 1843, 1846 i 1849 tenen com a objectiu conèixer el nombre d'homes d'edats compreses entre els 18 i els 25 anys disponibles per a les lleves de l'exèrcit. El recompte de l'any 1857 correspon al primer cens oficial sol·licitat per l'IGE i és el primer que inclou els transeünts; la segona xifra del quadre corresponent al total de 1857 és la que exclou els transeünts del recompte. En el capítol anterior hem vist les taxes brutes de natalitat dels anys 1830 i 1845 (en base a 753 i a 790 habitants respectivament) marcades en

⁴ El recompte arriba fins la cèdula 336, però n'hi ha 20 que no són vàlides, per duplicitats, salts de numeració, etc.

⁵ Àngels Torrents (1993, p. 80-85) també topa amb el mateix a Sant Pere de Riudebitlles, tot i que en el seu cas no hi ha una variació tan gran en les xifres d'habitants per llar com trobem a Sant Just Desvern.

vermell perquè superaven els límits de credibilitat. En fi, el desgavell de xifres torna a ser considerable i tenim la sospita més que fonamentada que, a excepció dels dos últims recomptes –1857 i 1860–, hi falta gent. Hi ha un contrast de dades molt gran entre el padró municipal de l'any 1850 i el cens oficial de l'any 1857⁶, que més que duplica el nombre d'habitants i amb l'afegit que enmig hi ha l'epidèmia del còlera de l'any 1854, que va impactar també a Sant Just Desvern. Fins a quin punt ens podem fiar d'alguns padrons per analitzar les composicions familiars?

QUADRE 13

Sant Just Desvern. Evolució de la població segons les dades de padrons municipals i censos generals (1822-1860)

Any	Total	Homes	Dones	Ràtio de masculinitat
1822	468	225	243	92'6
1830	753	363	390	93'1
1843	540	258	282	91'5
1845	490 / 790 / 835	236 / 431	254 / 404	92'9 / 106'7
1846	496	279	217	128'6
1847	435 / 433	240	193	124'4
1849	438	252	186	135'5
1850	451	244	207	117'9
1857	961 / 878	491	470	104'5
1860	944	488	456	107'0

Font: Elaboració pròpia.

Es podria creure que els recomptes realitzats per conèixer el nombre d'homes per cobrir les lleves de l'exèrcit amagarien la xifra real d'homes del poble, però en tres dels quatre casos l'índex de masculinitat és molt favorable

⁶ “Cal deduir-ne, sembla, que la modernització del mètode de recompte va originar una ruptura en la sèrie estadística i, doncs, que si les estadístiques anteriors al 1857 són comparables entre elles, no ho són amb les posteriors.” (Rebagliato i Font, 1978-1979, p. 11). En termes molt semblants s'expressava Albert Balcells l'any 1980 (p. 223): “la modernització del mètode de recompte va originar una ruptura en la sèrie estadística, de manera que les xifres de població del període anterior i del posterior a 1857 no són comparables entre sí, tal com ha posat de relleu Josep Iglésies.”

als homes (1846: 128'6; 1847: 124'4; 1849: 135'5). Tant sols els censos de 1857 i 1860 i el recompte fet per nosaltres del padró municipal de 1845 retornen una taxa de masculinitat creïble (104'5, 107 i 106'7, respectivament); a la resta de recomptes, o falten homes (entre 1822 i 1845) o falten dones (entre 1846 i 1850).

Per tal d'intentar trobar alguna explicació hem comparat les dades buidades per nosaltres del padró de l'any 1845 amb les fitxes familiars amb el resultat següent: d'entrada la informació que ens aporta el recompte de població és molt poca. El document és un quadern de fulls blancs amb ratlles fetes a llapis. Hi ha prou separació entre família i família per distingir-les correctament i això permet veure també que famílies emparentades viuen en una mateixa casa o en cases veïnes. Està dividit en quatre zones de les quals falta el nom de la primera, però pels cognoms de les famílies hem deduït que són les cases al voltant de l'església i de la plaça del centre del poble; les altres tres són el Raval de la Creu, la Carretera i la Muntanya. Per a cada una de les zones dóna una numeració que podríem associar a cases (edificis), per bé que en alguna d'aquestes cases hi viu més d'una família: la primera zona en té 28, el Raval de la Creu en té 36, la Carretera en té 24 i la Muntanya en té 17. La resta de dades que aporta el recompte és el nom i primer cognom de cada persona, l'edat, l'estat civil i hi ha una columna per a observacions on es recullen dades referents a defuncions, canvis de domicili o domiciliacions diferents d'alguns solters que no viuen a Sant Just Desvern. Hem constatat algunes errades de poca importància com un eclesiàstic i una dona que apareixen dues vegades, alguns cognoms, especialment de dones vídues, equivocats, la falta d'inscripció d'alguns fills que sabem segur que estaven vius⁷ i l'anotació com a *casat* a nombrosos infants que clarament són solters. No cal dir que les edats declarades, tot i no haver realitzat un estudi molt detallat, són en gran mesura deficients a partir dels 14-15 anys d'edat de les persones recomptades.

No es fa cap referència a cap de casa, que podem assimilar a la primera persona de cada nucli familiar, però les relacions de parentiu de la resta de membres no vénen explicitades i s'han d'endevinar pels cognoms consignats.

⁷ Hem trobat a faltar en el padró 6 nens i 9 nenes, repartits entre 5 famílies. En tots 15 casos, segons les fitxes familiars estaven vius i haurien d'estar inclosos en el padró.

Els fills de cada matrimoni apareixen ordenats segons sexe i edat (els nens per davant de les nenes). En aquells nuclis familiars on conviuen dos matrimonis (avis i fill hereu casat), els germans o germanes d'aquest últim es consignen darrera dels fills del matrimoni format per l'hereu amb el mateix criteri anterior. No és fàcil tampoc precisar la data –o el període de l'any 1845– en què es va realitzar el recompte: hi ha una defunció del mes de gener de 1845 inclosa a les observacions i un casament del dia 3 de febrer ja considerat, de manera que tot fa suposar que devia començar a principis d'any i es devia anar fent al llarg dels tres o quatre primers mesos de dit any 1845 i es van anotar a les observacions les (poques) incidències que es produïen en les cases ja recomptades.

El buidatge fet per nosaltres, resumit, dóna les dades que es poden veure en el quadre següent i que podem comparar amb les que hem ofert en el quadre 13 de la pàgina 153:

QUADRE 14

Sant Just Desvern segons el padró municipal d'habitants de 1845

Edificis	Llars	Homes	Dones	Total	Solters/Solteres	Casats/Casades	Vidus/Vídues
105	163	431	404	835	257 / 208	163 / 161	11 / 35

Font: Elaboració pròpia.

Les dades generals extretes del buidatge d'aquest padró realitzat per nosaltres són prou eloqüents: la comparativa amb les dades del quadre 13 ens confirma la sospita que ja teníem sobre que no ens podem confiar de les dades que ens ofereixen els resums d'aquests padrons municipals, resums que hem localitzat entre la documentació demogràfica i que no tenen cap llistat o cèdules d'empadronament adjuntes per contrastar les dades. De fet, allò que ens interessa més és comprovar si el recompte inclou totes les famílies que hi hauria d'haver segons la nostra reconstrucció de famílies i la manera de verificar-ho és comparar les fitxes tancades amb les famílies del recompte.

Hem revisat una per una les fitxes familiars a partir de 1845 cap enrere per contrastar-les amb les dades del padró i el fet cert és que el recompte és molt fiable. No obstant, hem de dir que ens hem trobat 49 famílies amb alguna inci-

dència en la comparació entre padró i fitxa familiar: aquestes incidències són tant fills que, aparentment, haurien de ser vius segons les fitxes familiars però no estan consignats en el padró com a la inversa, fills consignats en el padró dels quals no en tenim constància a les fitxes familiars (naixements recuperats esdevinguts fora de la parròquia), i algun vidu que s'ha tornat a casar segurament fora de Sant Just Desvern⁸. Per altra banda, han restat 36 persones que no hem pogut associar a cap fitxa familiar.

Les fitxes que més ens interessin són les tancades i d'aquestes podem assegurar que no falta cap família. Respecte de les famílies obertes, hem localitzat totes aquelles que haurien d'estar en funció dels esdeveniments vitals registrats al voltant de l'any 1845. En definitiva, moltes de les dades demogràfiques recollides en resums de padrons municipals d'habitants són manifestament deficientes. Els 835 habitants inclosos en aquest padró (xifra que potser caldria revisar lleugerament a l'alça per incloure aquells infants no inscrits) segueixen una línia de tendència equiparable a la xifra d'habitants dels censos generals de 1857 i 1860 i invaliden la munió de xifres aportades inferiors als 800 habitants de la primera meitat del segle XIX.

5.3 LA COMPOSICIÓ DE LES LLARS

Volem analitzar la composició familiar de les llars santjustenques a partir de dos padrons municipals d'habitants, un de l'any 1895 i l'altre de l'any 1936, i ho compararem, si la comparació és possible, amb l'estructura de les llars de l'any 1726 feta a partir de les llibretes del cobrament del cadastre. Els dos padrons ja els hem treballat en el capítol anterior, on n'hem vist les piràmides d'edats corresponents. Ara es tracta de veure com estaven constituïts els diversos nuclis familiars segons aquests dos padrons i comprovar si es compleixen d'alguna manera els canvis demogràfics que ens apuntaven els descensos de les taxes brutes de natalitat i mortalitat.

⁸ Aquestes *incidències* detectades en aquest padró de 1845 que hem buidat quan ja teníem les famílies *tancades* afecten múltiples aspectes que donàvem per tancats (provisionalment) com el recompte de fills recuperats i la proporció de fills de destí desconegut (capítol tercer), els matrimonis successius (capítol setè) o els quocients de mortalitat dels infants (capítol desè). A la pràctica només hem modificat els quocients de mortalitat. Podeu veure el detall d'aquest padró a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

Del padró de 1895 se'n va fer un buidatge nominal aprofitant el mateix imprès de les fitxes de família, inscrivint en una fitxa totes les persones que contenia una cèdula, respectant els lligams de parentiu que expressava el padró en relació al cap de casa i anotant al marge aquelles persones que no tenien relació de parentiu directe amb el cap de casa. S'aprofitava per anotar la professió del cap de casa i l'adreça on vivien (informació aquesta última que els llibres parroquials no proporcionen). Només en el cas dels forans es va anotar el lloc de procedència i les edats i les dates de naixement que s'hi havien inscrit. En una segona revisió del padró s'han passat a un full de càlcul totes les edats de tots els empadronats amb la idea de comparar-les amb les edats reals calculades a partir de la informació de les fitxes familiars. Aquesta comparativa, òbviament, s'ha pogut fer només amb els batejats a Sant Just Desvern, que sortosament són majoria, tal com hem vist al capítol anterior quan hem parlat de les piràmides d'edats. Respecte del padró de 1936, en no poder fer un buidatge nominal ens hem limitat al número de la cèdula, a l'adreça completa, a les edats dels empadronats, als vidus i a detallar el nombre dels components segons la seva relació amb el cap de casa: fills, altres familiars i altres persones, anotant en el cas d'aquests dos últims el tipus de relació que els uneix amb el cap de casa⁹.

Respecte de l'any 1726, tenim l'avantatge que coneixem exactament el nombre de cases i que les llibretes de cobrament del cadastre ens especifiquen on treballa cada una de les persones que paguen l'impost. La reconstrucció de les famílies santjustenques ens permet conèixer, amb força precisió, el nombre de membres de cada família que ocupa cada casa. A més, les llibretes indiquen quins mossos són fadrins i quins no. Amb tot això intentarem esbrinar com es repartien els aproximadament 360 habitants de Sant Just Desvern entre les 37 cases que tenia la parròquia aquell any.

Per començar vegem com es reparteixen totes les persones recomptades a Sant Just Desvern segons siguin *caps de casa*, *fills*, *altres familiars* i *altres persones*. Com a *caps de casa* considerem tant el matrimoni, com els cònjuges vidus, com els solters que figuren com a primera persona de la cèdula; com a

⁹ Tot això es pot veure en l'apèndix estadístic del capítol quart.

fills considerem només els fills de les parelles que figuren com a caps de casa o dels cònjuges vidus; com a *altres familiars* considerem totes aquelles persones que tenen vincle familiar amb els caps de casa que no siguin l'esposa i els fills directes de la parella, per exemple els pares d'un o d'ambdós cònjuges si conviuen amb ells –els fills d'anteriors matrimonis d'algun o dels dos cònjuges consten com *altres familiars*–; i com a *altres persones* considerem totes aquelles persones que no tenen cap vincle familiar amb els caps de casa¹⁰.

QUADRE 15

Sant Just Desvern. Repartiment en percentatges segons la relació amb els caps de casa (1726, 1895 i 1936)

Recompte	Caps de casa	Fills	Altres familiars	Altres persones	Població
1726	19'12%	36'68%	17'24%	26'96%	319*
1895	40'64%	46'39%	11'25%	1'72%	1.163
1936	42'57%	36'73%	15'67%	5'03%	2.744

* En el recompte de 1726 hi falten les persones que treballaven a l'hostal i dependències annexes i els habitants de la rectoria, que en total comptabilitzen 35 o 36 persones més; els percentatges aportats només fan referència a les masies.

Font: Elaboració pròpia.

QUADRE 16

Sant Just Desvern. Repartiment de les llars segons el nombre d'ocupants, en valors absoluts i en percentatges (1726, 1895 i 1936)

Recompte	1 a 3 ocup.	4 a 6 ocup.	7 a 10 ocup.	11 ocup. i més	Total
1726	3 (8'57%)	7 (20'00%)	13 (37'14%)	12 (34'29%)	35
1895	90 (33'58%)	150 (55'97%)	26 (9'70%)	2 (0'75%)	268*
1936	241 (37'13%)	330 (50'85%)	74 (11'40%)	4 (0'62%)	649

* Aquesta xifra és inferior a les 301 famílies que hem comentat a la presentació per les famílies troncales.

Font: Elaboració pròpia.

Per a l'estudi de les composicions familiars de cada un d'aquests recomptes utilitzarem les divisions i la terminologia adoptades per Peter Laslett (1972) i adaptades al que ens hem trobat en el nostre cas; és per això que proposem la següent divisió bàsica:

¹⁰ Dins d'aquest sac s'inclouen, per al recompte de 1726, bàsicament mossos, fadrins o casats i llurs famílies, i jornalers; per al padró de 1895, bàsicament són serventes i mossos del camp; i per al padró de 1936, es reparteixen entre servei domèstic i rellogats.

- a) Llar nuclear: formada per un matrimoni sense fills, un matrimoni amb fills o un cònjuge vidu amb fills; en tots els casos, els fills són solters;
- b) Llar troncal: formada per dues o més generacions nuclears de residents, per exemple, avis –casats o vidus–, pares –casats o vidus– i néts; pot incloure germans, germanes, cunyats o cunyades solters tant dels avis com dels pares;
- c) Llar múltiple: formada per dues o més llars nuclears que no siguin troncal, per exemple, dos germans casats que conviuen amb algun pare;
- d) Llar extensa: formada per una llar nuclear més altres parents que no formen una unitat familiar;
- e) Llar unipersonal: formada per solters o vidus que viuen sols;
- f) altres llars sense nucli: qualsevol altre llar que no es pugui incloure en cap dels cinc tipus anteriors.

Les llars b), c) i d) componen el grup de les llars complexes per contraposició a les llars d'un sol nucli i el seu percentatge agregat determina el grau de complexitat d'aquella població. Segons la terminologia estricta de Laslett, les llars troncal es repartirien entre les múltiples i les extenses en funció de la persona designada com a cap de casa dins de cada cèdula o llar. Ara bé, repartir les cèdules dels padrons segons els grups esmentats no és gens fàcil. La casuística al voltant de les agrupacions familiars que conviuen sota un mateix sostre –o que comparteixen taula– és considerable. El punt de partida al voltant del qual gira tot és la persona designada com a *cap de casa* i hom no hi troba un criteri ben definit. Per altra banda, cal decidir què fer en aquells casos en què hi ha *altres persones*: en el nostre cas, els hem documentat però no intervenen a l'hora d'assignar la llar a un grup o altre. Un altre cas és el dels fillastres, fills de matrimonis anteriors d'un o dels dos membres de la nova família; es compten com a *fills* o com a *altres familiars*?: en el nostre cas, els hem assignat a la columna *altres familiars* per distingir-los dels *fills* reals dels *caps de casa* però tenen la consideració de *fills* a l'hora d'assignar la llar a un grup o altre. Respecte del grup f) –llars sense nucli– hem procurat no *omplir-lo* massa i buscar punts en comú en algunes de les llars que el componen.

El fet d'incloure les llars troncal com una divisió a part de les múltiples i les extenses no és tant per recalcar una particularitat del camp català que no és exclusiva, sinó per superar el problema de la dissimetria que esmenta Henry (1983, p. 35-36)¹¹. Localitzar les llars troncal amb néts no és gaire difícil a partir d'una visualització de les edats declarades: són totes aquelles en què hi ha com a mínim tres grups d'edats clarament diferenciats i esglaonats¹². Les que no tenen néts en el moment del padró els poden haver tingut abans o els poden tenir en endavant, segons l'edat del nucli familiar intermig.

Tot plegat es pot veure en els quadres 17 i 18 següents:

QUADRE 17

Sant Just Desvern. Estructures de les llars (1726, 1895 i 1936)

Tipus de llar	1726	1726 (A)	1895	1895 (A)	1936	1936 (A)
A) Nuclears	12	7	192	8	356	49
AA) Casats sense fills		1	29	3	57	8
AB) Casats amb fills	11	4	132	3	254	34
AC) Vídues amb fills	1	1	8	1	6	3
AD) Vídues amb fills		1	23	1	38	3
AE) Solteres amb fills					1	1
B) Troncals	2	6	44	3	113	19
BA) sense néts			9		21	5
BB) amb néts	2	6	35	3	92	14
C) Múltiples	1	1			10	5

(continua a la pàgina següent)

¹¹ La dissimetria prové de la persona que es considera cap de casa en les llars en què conviuen dues o tres generacions d'una mateixa família. Si el cap de casa és un avi o àvia que conviu amb algun fill o filla casat (amb néts o sense), seria una llar múltiple amb dos nuclis principals; si el cap de casa és el fill o el gendre dels avis (amb néts o sense), seria una llar simple amb estructura complexa. Agrupant-les en una categoria com a llars troncal superem el dilema de repartir en dos grups diferents un tipus de llar idèntica en els dos casos.

¹² Com a curiositat, hi ha dues llars troncal del padró de 1936 en què conviuen o havien conviscut fins a quatre generacions. En una hi havia 6 persones amb les edats següents: 82 (mare vídua), 49 (cap de casa), 47 (esposa del cap de casa), 26 (gendre), 21 (filla del cap de casa), 10 mesos (nét del cap de casa); en l'altre hi havia 4 persones amb les edats següents: 77 (àvia materna vídua), 30 (esposa del cap de casa), 27 (cap de casa), 7 mesos (fill del cap de casa). A partir del buidatge del padró de 1845 també vàrem localitzar una llar troncal en què durant un any (entre juny de 1846 i juliol de 1847) hi van arribar a conviure quatre generacions, amb la coincidència que en les quatre generacions eren tots homes, amb les edats següents: 87, 56, 28 i 0 anys.

Tipus de llar	1726	1726 (A)	1895	1895 (A)	1936	1936 (A)
D) Extenses		4	9		48	7
DA) Ascendents			1		5	1
DB) Descendents					8	3
DC) Colaterals		4	8		31	3
DD) Ascendents i colaterals					1	
DE) Colaterals i descendents					3	
E) Unipersonals			9		16	8
EA) Vidus			1		11	4
EB) Solters			7		5	4
EC) Separats			1			
F) Llars sense nucli		1	2	1	9	3
FA) Sense parentiu				1	1	
FB) Germans coresidents			2		6	1
FC) Familiars coresidents		1			2	2

Les columnes que inclouen la lletra (A) corresponen a les llars en què hi ha censades *Altres persones*.

Font: Elaboració pròpia.

QUADRE 18

Sant Just Desvern. Estructures de les llars en percentatges (1726, 1895 i 1936)

Tipus d'estructura	1726	1895	1936
A) Unipersonal	0'00%	3'36%	3'73%
B) Nuclear	55'88%	74'63%	62'99%
C) Troncal	23'53%	17'54%	20'53%
D) Múltiple	5'88%	0'00%	2'33%
E) Extensa	11'76%	3'36%	8'55%
F) Llars sense nucli	2'94%	1'12%	1'87%

Font: Elaboració pròpia.

Comentem les dades d'aquests quadres: les xifres de l'any 1726 s'han de prendre amb molta precaució ja que es basen únicament en 34 llars, en 19 de les quals hi treballen mossos i jornalers, la majoria fadrins i alguns de casats amb les seves famílies; n'han quedat excloses tres llars que són la rectoria, una masia habitada només per tres mossos fadrins sense cap relació familiar i el

conjunt format per l'hostal, la carnisseria i la venda del pa en el qual només hi ha documentats, en aquell any, quatre mossos fadrins, també sense cap relació familiar entre ells. De l'examen detallat del recompte de l'any 1726 sorprèn l'elevat nombre de mossos i jornalers –108 comptant llurs familiars– que ajuden a les feines del camp a les diferents masies i que, en un nombre força alt, passen desapercebuts dels llibres parroquials: els seus cognoms no hi apareixen, de manera que són majoritàriament forans i les llibretes de cobrament del cadastre no ens especifiquen el seu origen. En el quadre 15 de la pàgina 158 ja hem vist que el seu percentatge és molt alt en relació als altres dos padrons. El que interessa conèixer és, especialment, els percentatges de les llars complexes que, com hem dit, han de ser la suma de les troncal, les múltiples i les extenses: 41'18% l'any 1726 –amb totes les prevencions que calgui–, 20'90% l'any 1895 i 31'42% l'any 1936. Percentatges tots ells semblants als obtinguts en d'altres monografies sobre parròquies i municipis catalans i que confirmen el que ja suposàvem: una presència destacada de llars complexes tant en el segle XVIII, com en el segle XIX com al primer terç del segle XX.

5.4 ELS GRANS GRUPS D'EDATS

Dins d'aquesta apartat volem presentar l'evolució dels percentatges que representen els grans grups d'edats segons diferents recomptes de població i comparar-los amb la mitjana de Catalunya de l'any 1900. Podem dividir la població en dos grans grups d'edats diferents: Infants (fins els 14 anys), persones en edat activa (dels 15 als 64 anys) i vells (majors de 64 anys); o bé joves (fins els 19 anys), adults (dels 20 als 59 anys) i vells (majors de 59 anys). En el quadre 19 de la pàgina següent podem veure les dades conjuntes; a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol es pot veure la divisió per sexes.

Les dades de l'any 1900 pertanyen al conjunt de Catalunya, que se situen enmig de l'evolució que segueixen les dades santjustenques: disminució acusada d'infants (quasi un 7'5% menys) i joves (un 9'5% menys) de 1887 a 1936; disminució que es reparteix entre adults i vells pràcticament al 50%: els adults augmenten quasi un 5% mentre els vells augmenten un 4'5%. Cal observar, però, que les dades de 1936 respecte de les de 1920 ens mostren l'impacte de

la immigració: es frena el descens percentual de joves i infants fins al punt que el percentatge augmenta lleugerament el 1936 respecte del 1920; es frena també l'augment del grup d'adults i d'actius, el percentatge dels quals retrocedeix lleugerament el 1936 respecte del 1920. La població de 1936 duplica la de 1920 de manera que, en valors absoluts, la immigració dels anys 20 i 30 del segle xx va frenar el procés d'envelliment de la població, amb una aportació sobretot de gent jove i parelles en edat de treballar.

QUADRE 19

Sant Just Desvern i Catalunya (any 1900). Divisió segons els grans grups d'edats en percentatges (1887-1936)

Edats		1887	1895	1900	1920	1936
Joves	0-19 anys	43'05%	42'76%	38'73%	32'99%	33'49%
Adults	20-59 anys	50'48%	49'60%	52'37%	57'13%	55'31%
Vells	60 a. i més	6'47%	7'65%	8'41%	9'88%	11'01%
Infants	0-14 anys	34'09%	33'85%	30'11%	25'24%	26'64%
Actius	15-64 anys	61'88%	61'78%	64'45%	68'98%	66'82%
Vells	65 a. i més	4'02%	4'38%	4'95%	5'79%	6'35%

Font: Elaboració pròpia.

5.5 L'ALFABETITZACIÓ

Per acabar aquest capítol dedicat a la composició de les llars volem fer un apunt sobre el procés d'alfabetització dels habitants de Sant Just Desvern. Els recomptes de població ens permeten acostar, ni que sigui aproximadament, als nivells d'alfabetització dels habitants d'un municipi a partir del cens de l'any 1860. Amb anterioritat a aquesta data no tenim altres recursos que acudir a documents notariais on apareguin les signatures dels contractants, tot i que això, per sí sol, tampoc és un indicatiu clar del nivell d'alfabetització d'una població¹³. I com hem vist abans, hem de prendre amb molta precaució les dades

¹³ El fet d'estampar una signatura en un document no ha de pressuposar un domini de la lectura i de l'escriptura tal com ho entenem avui en dia. No hi ha dubte que persones que van aprendre el més bàsic fins al punt de saber signar, a la pràctica van acabar esdevenint analfabets perquè a la seva vida quotidiana no necessitaven ni el llegir ni l'escriure.

provinents d'aquests recomptes. En el cas del cens santjustenc de 1860, cada cap de casa havia de signar la cèdula que els corresponia com a senyal de vistiplau de les dades allà consignades i en la gran majoria d'aquestes cèdules no hi ha cap signatura.

Abans del cens de 1860 les dades que tenim sobre el procés d'escolarització a Sant Just Desvern són totes indirectes: sabem per un document parroquial que entre els anys 1731 i 1732 es va construir a la plaça de la parròquia un edifici anomenat "l'Estudi", que faria les funcions de seu del comú i probablement també d'una incipient escola¹⁴. Els llibres sacramentals fan esment d'un mestre d'ensenyança (Josep Antoni Guitart i Gomis) procedent de Barcelona, que es va casar amb una santjustenca l'any 1752 però que residia a Sant Just Desvern com a mínim des del mes de març de l'any 1750 i que va morir a la parròquia l'any 1766. El següent mestre de minyons (Valentí Camppreciós i Baixes) ja va ser un santjustenc, casat l'any 1770 i mort l'any 1818¹⁵. La següent notícia d'un mestre d'escola (Pau Marià Torrents i Gelabert, natural de Barcelona però fill de santjustencs) ja és de l'any 1843, però en aquest cas no tenim la certesa que fos mestre a Sant Just Desvern. El fet que les actes municipals no estiguin guardades fins a partir de l'any 1850 ens impedeix saber quina era la situació escolar a la nostra parròquia durant la primera meitat del segle XIX, però a la llum dels resultats del cens de 1860 no devia ser molt *lluïda*¹⁶. Una circumstància més que ens ho fa pensar és el fet que l'any 1834 el rector va convocar una reunió amb els veïns del poble per mirar de reobrir una escola que feia ja dos anys que estava tancada. Gràcies a les actes municipals sabem que l'any 1852

¹⁴ Aquest edifici és actualment la Casa de la Vila (al final del capítol primer es pot veure una imatge de com era aquest edifici a principis del segle XX, no gaire diferent de com era quan el van construir).

¹⁵ Aquest mestre de minyons apareix en una visita pastoral del bisbe de Barcelona a Sant Just Desvern els dies 25 a 27 de juliol de 1773 (ADB, Llibre de visites, número 65). D'altra banda, Rafael d'Amat i de Cortada, baró de Maldà, escriu a *Excursions per Catalunya i Rosselló en l'últim quart del segle XVIII* que "a Sant Just (...) hi ha mestre de minyons que el manté el comú" (publicat pel Centre Excursionista de Catalunya l'any 1919).

¹⁶ En els llibres *Notes històriques del poble i parròquia de Sant Just Desvern* (Tenas i Alibés, 1947) i *Sant Just Desvern, un paisatge i una història* (Cardona et al., 1987) les referències a escoles i mestres són escasses i confuses: per a finals del segle XVIII l'esment que l'estudi del poble s'havia traslladat a la casa del benefici de Santa Maria i del Roser (p. 33 i 304, respectivament), mentre pel segle XIX hi ha un petit capítol del segon llibre esmentat (p. 398 a 400) centrat en la segona meitat d'aquest segle. Com a fet curiós, la sobrecoberta d'aquest segon llibre porta la reproducció d'un fragment d'una llibreta escolar d'un veí del poble (Josep Cardona, de can Cardona), de l'any 1799, on explicava, en català, una excursió a Montserrat.

el mestre era Joaquim Canals, que cobrava 1.500 rals l'any pagats per l'ajuntament i 500 rals més aportats pels pares, excepte els jornalers i els que no tenien casa pròpia que quedaven dispensats de col·laborar en el sou del mestre.

A continuació veurem el progrés de l'alfabetització de la població santjustenca entre 1860 i 1924 a partir de les dades de censos i padrons i alguns aspectes relacionats amb l'escolarització del poble fins l'any 1936. Les dades brutes d'alfabetització a Sant Just Desvern que ofereix el cens de l'any 1860 les podem veure en el quadre 20 següent:

QUADRE 20

Sant Just Desvern. L'alfabetització en valors absoluts i percentatges (1860)

	Total	Menors de 6 a.	No saben llegir	Saben llegir	Saben llegir i escriure
Homes	488	61 (12'50%)	368	22 (5'15%)	98 (22'95%)
Dones	456	60 (13'16%)	422	14 (3'54%)	20 (5'05%)

Font: Elaboració pròpia.

Hem de considerar que els menors de 6 anys estan tots inclosos dins del grup "no saben llegir" i no n'hi hauria d'haver cap d'escolaritzat (l'escolarització obligatòria només era entre els 6 i els 9 anys d'edat, segons la llei Moyano vigent des de 1857). Respecte dels infants entre 6 i 10 anys, haurien de figurar dins del grup "saben llegir" (els que es considerava com "semi analfabets"), però el baix nombre declarat en relació a l'efectiu real de nens i nenes compresos entre aquestes dues edats ens fa sospitar que en el cens no estan contemplats així i que els que declaren que "saben llegir" i que "saben llegir i escriure" són tots majors de 9 anys. Davant el dubte, preferim excloure dels càlculs només els infants que és segur que encara no han après res (els menors de 6 anys).

Els percentatges que hem calculat dels que "saben llegir" i dels que "saben llegir i escriure" descompten aquests menors de 6 anys. Aquests percentatges estan lleugerament per sota del que era habitual en el conjunt de Catalunya en aquell moment però en la mateixa línia en els aspectes genèrics: baix nivell

d'alfabetització i una diferència entre sexes molt favorable als homes¹⁷. La franja de població entre els 6 i els 10 anys estava formada per 60 nens i 53 nenes; el cens diu que hi havia escolaritzats 67 nens i 28 nenes, a més de 3 estudiants de 2a ensenyança (majors de 10 anys). En el cas del nens l'escolarització és superior al 100%, ja que probablement hi ha inclòs algun nen més petit o més gran; en el cas de les nenes, l'escolarització és del 53%, la meitat que entre els nens. Cal dir en defensa de les nenes que la seva escola pública s'havia creat l'any 1855, només cinc anys abans que el cens, mentre la dels nens tenia més de cent anys. Aquest mateix any 1855 un inspector va considerar que el local de la rectoria que es venia utilitzant com escola de nens no reunia les condicions necessàries. A partir d'aleshores hi va haver un seguit de trasllats per pisos i locals de lloguer que afectava tant als nens com a les nenes –que, òbviament, estaven separats– i que no es va acabar fins l'any 1925.

Vegem en un nou quadre les mateixes dades per al cens de l'any 1877:

QUADRE 21

Sant Just Desvern. L'alfabetització en valors absoluts i percentatges (1877)

	Total	Menors de 6 a.	No saben llegir	Saben llegir	Saben llegir i escriure
Homes	418	46 (11'00%)	264	5 (1'34%)	149 (40'05%)
Dones	386	34 (8'81%)	304	2 (0'57%)	80 (22'73%)

Font: Elaboració pròpia.

Cal dir que aquestes dades no fan referència a tota la població sinó al resum que es va publicar per l'I. G. E. i que és deficitari tal com hem explicat en el capítol anterior. El progrés, tant en homes com en dones, és evident tot i que es manté la diferenciació sexual. En relació al conjunt de Catalunya, els percentatges santjustencs continuen sent equiparables. Observem com els que declaren que "saben llegir" encara són menys que en el cens anterior, la qual cosa ens reafirma en la consideració que aquest grup, en aquests moments, és només d'adults. L'any 1862 es va obrir una escola privada per a nenes (regentada per monges). Per aquest cens no disposem de les dades de nens i nenes

¹⁷ Els percentatges d'alfabetització a les zones urbanes eren més elevats que a les zones rurals; per exemple, a la ciutat de Girona i per al mateix any 1860 el percentatge d'alfabetització descomptant també els menors de 6 anys era del 41'5% (Martínez Peñín, 1991).

estudiants, de manera que passarem al cens següent, de l'any 1887, els resultats del qual es poden veure en el quadre 22 següent:

QUADRE 22

Sant Just Desvern. L'alfabetització en valors absoluts i percentatges (1887)

	Total	Menors de 5 a.	No saben llegir	Saben llegir	Saben llegir i escriure
Homes	542	66 (12'18%)	337	21 (4'41%)	184 (38'66%)
Dones	602	87 (14'45%)	477	28 (5'44%)	97 (18'83%)

Font: Elaboració pròpia.

En aquest quadre, els menors que descomptem són els de menys de 5 anys ja que no disposem de les dades per edats més detallades. Aparentment semblaria que l'alfabetització es va estancar en relació al cens anterior, però això es deu al fet que en aquest cens disposem de les dades completes de tota la població una altra vegada. D'aquest decenni passat en destaquem l'arribada d'unes monges carmelites que s'ocuparen de l'escola privada de nenes, que tenia el mateix any 1887 86 nenes. Segons el cens, les nenes santjustenques entre 5 i 9 anys eren només 58, de manera que devien tenir alumnes de menys de 5 anys i de més de 9 anys (o d'alguna parròquia veïna). A més, hi havia 36 nenes i 70 nens a l'escola municipal. Segons el detall professional del cens, el poble tenia en aquell moment dos professors i una professora (de les escoles públiques).

Vegem a continuació les dades segons el cens de l'any 1900:

QUADRE 23

Sant Just Desvern. L'alfabetització en valors absoluts i percentatges (1900)

	Total	Menors de 6 a.	No saben llegir	Saben llegir	Saben llegir i escriure
Homes	512	66 (12'89%)	226	29 (6'50%)	255 (57'17%)
Dones	589	72 (12'22%)	345	13 (2'51%)	228 (44'10%)

Font: Elaboració pròpia.

Entre els anys 1887 i 1900 el fet més destacat relacionat amb les escoles públiques és el projecte per adequar un local que acolliria alhora nens i nenes,

lògicament separats per classes, i habitacions pels mestres. Aquest projecte es va tirar endavant durant l'any 1895 pel fet que els locals que estaven utilitzant en aquell moment –un per als nens i un altre per a les nenes, aquest últim de lloguer– estaven molt degradats. Un any abans l'alumnat santjustenc es distribuïa de la següent manera: 60 nens i 35 nenes anaven a les escoles municipals i 60 nenes anaven a l'escola de les monges carmelites. Curiosament, l'escolarització entre les nenes era més alta que entre els nens.

Vegem tot seguit el quadre corresponen a l'any 1910:

QUADRE 24

Sant Just Desvern. L'alfabetització en valors absoluts i percentatges (1910)

	Total	Menors de 6 a.	No saben llegir	Saben llegir	Saben llegir i escriure
Homes	570	63 (11'05%)	284	29 (5'72%)	269 (53'06%)
Dones	622	48 (7'72%)	354	9 (1'57%)	253 (44'08%)

Font: Elaboració pròpia.

En aquest decenni l'alfabetització es va estancar i, en el cas dels homes, va retrocedir una mica. I el nombre de menors de 6 anys també estava estancat o va retrocedir clarament en el cas de les nenes. Val a dir que entre els anys 1887 i 1910 la població santjustenca es va mantenir pràcticament estancada: va passar de 1.144 a 1.192 habitants, tenint en compte que l'any 1900 havia retrocedit fins els 1.101 habitants. El més destacat entre els anys 1900 i 1910 és el fet que, a partir de 1903 i fins la fi del curs 1924-1925 nens i nenes (sempre separats per sexe) van passar a ocupar un nou local adaptat com a escola. D'aquesta època ja es conserven fotografies dels grups escolars (les més antigues del mateix any 1903), que ens permeten saber les edats dels nens i nenes que hi apareixen: hi trobem nens i nenes entre 3-4 anys els més petits fins a 17-18 anys els més grans¹⁸, per bé que les edats més habituals són entre 6-7 i 13-14 anys. No podem extrapolar la situació als anys anteriors, especialment a l'any 1860, però cap la possibilitat que les edats d'escolarització (voluntària

¹⁸ Aquestes fotografies van formar part d'una exposició que va tenir lloc entre el 17 de juny i el 2 juliol de l'any 1995. Posteriorment se'n va publicar un recull dins d'una Miscel·lània monogràfica titulada *Imatges dels grups escolars de Sant Just Desvern (Segle XX)*, a càrrec de Pere Brull i Àngela l'any 2000. Es va intentar identificar el màxim nombre de persones, per bé que en els anys més reculats hi ha poques identificacions.

fora de la franja compresa entre els 6 i els 9 anys) a Sant Just Desvern fossin aquestes, especialment en els últims anys del segle XIX.

Aquestes fotografies també ens permeten fer el recompte de nens i nenes que hi havia escolaritzats (si més no, els que hi havia el dia que es feien les fotografies): l'any 1903 hi havia 29 nens i 43 nenes a l'escola pública, però és que l'any 1904 apareixen 77 nens i 58 nenes. No creiem que pel fet de fer una fotografia s'apuntessin més nens i nenes a anar a escola d'un any per l'altre... Respecte de l'escola de monges carmelites, de l'any 1903 hi ha dues fotografies: en una hi apareixen 53 nenes i en l'altra n'hi apareixen 69. Les xifres de l'any 1904 s'apropen a les dades que ens ofereix la visita pastoral d'octubre de 1906: 80 nens i 45 nenes a l'escola municipal i 67 nenes a l'escola de les monges carmelites. En qualsevol cas, els balls de números són considerables.

Vegem a continuació el quadre de la situació l'any 1920:

QUADRE 25

Sant Just Desvern. L'alfabetització en valors absoluts i percentatges (1920)

	Total	Menors de 6 a.	No saben llegir	Saben llegir	Saben llegir i escriure
Homes	675	66 (9'78%)	181	10 (1'64%)	484 (79'47%)
Dones	711	65 (9'14%)	294	13 (2'01%)	404 (62'54%)

Font: Elaboració pròpia.

Entre 1910 i 1920 la població va augmentar quasi 200 habitants. Van arribar els primers immigrants (del 25% de 1910 es va passar al 37%), bàsicament parelles joves en edat de treballar i de reproduir-se. Amb tot, el nombre de menors de 6 anys seguia estancat i, en valors absoluts, havia disminuït un 3% respecte de les dades de l'any 1900. Comentem els esdeveniments succeïts entre 1910 i 1920: l'any 1911 es va tancar l'escola de les monges carmelites. En aquell moment només quedaven les escoles públiques, situació que es va allargar fins que l'any 1918 es van inaugurar les escoles de l'Ateneu, primer en un local provisional i a partir de 1924 en un edifici de nova construcció. A part d'escola per a nens i nenes també es donaven classes nocturnes per adults i, a partir de l'any 1926, es va crear una aula per a pàrvuls.

En les fotografies de nens i nenes del *Colegio Nacional* de l'any 1916 (es van fer el dia 9 d'octubre) es compten 66 entre els primers i 63 entre les segones. Observem com el nombre de nens i nenes escolaritzats, tant els que es declaren en els censos com els que apareixen a les fotografies, és molt erràtic (recordem que els nens escolaritzats l'any 1860 eren 67, pràcticament els mateixos que l'any 1916, mentre la població santjustenca ha augmentat de 442 habitants entre 1860 i 1920).

El progrés de l'alfabetització entre 1910 i 1920 va ser important, tant entre homes com entre dones, tot i que no sembla que el nombre d'infants escolaritzats a Sant Just Desvern mateix cresqués de manera paral·lela. Durant bona part d'aquest decenni només hi havia les escoles públiques amb la capacitat que tenien. Sense dubte, hi havia infants santjustencs que anaven a escola fora del seu poble, ja que segons el cens de 1920 hi havia 111 nens i 73 nenes que escolaritzats i aquestes xifres, especialment la dels primers, són netament superiors a les xifres de nens i nenes que apareixen a les fotografies escolars. Aquest fet va impulsar, sens dubte, la construcció de l'escola de l'Ateneu, però el seu impacte no es va notar fins el decenni següent.

Vegem finalment els resultats segons el padró municipal d'habitants de 1924:

QUADRE 26

Sant Just Desvern. L'alfabetització en valors absoluts i percentatges (1924)

	Total	Menors de 6 a.	No saben llegir	Saben llegir	Saben llegir i escriure
Homes	894	107 (11'97%)	110	4 (0'51%)	627 (79'67%)
Dones	926	99 (10'69%)	130	6 (0'73%)	622 (75'21%)

Font: Elaboració pròpia.

Aquest és l'únic que hem buidat les dades personalment i que ens ha permès descobrir les deficiències que amaguen les declaracions sobre la instrucció elemental. Si l'any 1924 encara n'hi havia, no ens podem imaginar què devia passar en els censos anteriors. Respecte de les respostes sobre la instrucció elemental hem detectat cèdules en què la persona que l'omplia (el cap de família o l'encarregat per l'ajuntament) anotava sistemàticament "sí" a la pre-

gunta si sabien llegir i escriure els membres de la família sense tenir en compte les edats i així apareixen nens menors de 5 anys que a la casella corresponent hi posa “sí” perquè la persona que ha traspasat les dades de les cèdules al llibre del padró s’ha limitat a copiar el què hi deien. Si es fa un buidatge sense tenir en compte les edats, l’error és segur.

Entre 1920 i 1924 la població santjustenca va augmentar en 434 habitants i en aquesta segona data els immigrants representaven ja el 48% de la població, amb un increment de l’11% respecte de 1920. Els menors de 6 anys van augmentar de forma considerable en nombres absoluts per primera vegada des de 1860; en valors relatius van augmentar lleugerament respecte de 1920, sense arribar, però, als nivells de l’any 1900. Comentaris sobre el quadre 26 de la pàgina anterior: hi ha 13 homes i 8 dones que no declaren l’edat i 37 homes i 67 dones més grans de 5 anys que no declaren res sobre el seu grau d’alfabetització¹⁹. Per a la resta, els percentatges d’homes i dones alfabetitzats ja s’apropava al 80% i la diferenciació sexual pràcticament havia desaparegut. El progrés entre les dones els va permetre posar-se al mateix nivell que els homes. Ara bé, com hem fet un buidatge complet podem veure els percentatges dels que es van declarar analfabets segons trams d’edat:

QUADRE 27

Sant Just Desvern. L’analfabetització segons el sexe i en percentatges (1924)

Edats	Homes	Dones
6-19 anys	10'92%	6'77%
20-39 anys	10'75%	12'96%
40-59 anys	19'09%	21'40%
> 59 anys	29'85%	32'95%

Font: Elaboració pròpia.

Els percentatges dels analfabets entre els 6 i els 19 anys cal agafar-los amb precaució ja que és la franja d’edat de l’escolarització i alguns estan en fase

¹⁹ En el cas que sumessin a la columna dels que “no saben ni llegir ni escriure” el percentatge dels que “saben llegir i escriure” seria el mateix; en el cas que sumessin a la columna d’aquests últims, el seu percentatge augmentaria.

d'aprenentatge. A partir dels 20 anys els que declaren que “no saben ni llegir ni escriure” augmenten a mesura que augmenta l'edat de manera que entre els majors de 59 anys s'arriba al 30%. Aquests últims són els nascuts abans de 1864, quan les condicions d'escolarització començaven a ser més favorables. Amb tot, pràcticament la meitat d'aquests majors de 59 anys són nascuts fora de Sant Just Desvern. El seu nombre absolut (67 homes i 88 dones) és prou baix com per extreure poques més conclusions. Un últim apunt: segons el padró de 1924 hi havia 138 nens entre 0 i 20 anys i 108 nenes entre 1 i 17 anys “estudiants” i en la franja d'edat compresa entre els 6 i els 9 anys hi havia declarats 114 infants, dels quals 28 no declaraven cap “professió” i una nena declarava “si” (*sus labores*).

A partir de 1924 destaquem la construcció (per primera vegada) d'un edifici nou per allotjar les Escoles Nacionals, inaugurat l'agost de 1925; aquest edifici ja inclou dos habitatges per a cada un dels mestres. Per la seva banda, l'escola de l'Ateneu, que un any abans també inaugurava un edifici nou, va passar per diverses vicissituds: a causa de l'endeutament, l'any 1933 es va vendre a l'Ajuntament, que se'n va fer càrrec a partir d'aleshores. Aquesta escola de l'Ateneu tenia, l'any 1924, 48 alumnes entre nens i nenes; tot i el seu caràcter innovador, continuaven separats en aules diferents, però això no va impedir que es fessin una fotografia conjunta aquell mateix any 1924 (la més antiga que es coneix que ajunta nens i nenes d'una mateixa escola). Un dels primers mestres d'aquesta escola fou Narcís de Carreras i Guiteras²⁰.

L'any del padró (1924) és any de canvis i no podem contrastar dades amb les fotografies: en tenim de l'any 1923 de les escoles públiques (últimes abans del trasllat d'edifici), en què apareixen 62 nenes i 61 nens i la que hem esmentat de l'escola de l'Ateneu on apareixen 48 infants entre nens i nenes. En relació al nombre de nens i nenes que es declaren “estudiants” en el padró de 1924 (246 segons acabem de veure) aquestes xifres són baixes (sumen 171 infants entre les dues escoles), per bé que cap la possibilitat que alguns dels primers continuessin estudiant fora del poble. El creixement de la població derivat de l'augment d'arribada d'immigrants s'hauria de reflectir en una major oferta de

²⁰ Advocat i polític (la Bisbal d'Empordà, 1905-Barcelona, 1991), fou president del FC Barcelona i de la Caixa de Pensions i regidor de l'ajuntament de Barcelona.

places escolars, però no sembla aquest el cas: a les fotografies de la classe de nenes de les escoles públiques (noves) dels anys 1926 i 1927 hi apareixen 67 i 61 nenes respectivament, mentre a la fotografia del mateix any 1926 de l'escola de l'Ateneu hi apareixen 29 nenes. En tots els casos es continua observant la diversitat d'edats que hem esmentat a les primeres fotografies de l'any 1903. Cal dir que es continuaven fent classes als vespres i a les nits per als adults, algunes fins i tot de català a l'escola de l'Ateneu.

La situació ja no va canviar fins a l'adveniment de la Segona República: l'any 1932 es van inaugurar unes noves escoles anomenades *Núria*, promogudes pel rector de la parròquia, mossèn Antoni Tenas i Alibés, i ampliades l'any 1934, i l'any 1933 l'Ajuntament es va fer càrrec de l'escola de l'Ateneu que passà a ser coneguda com Grup Escolar Municipal de Sant Just Desvern. Així va continuar fins a la Guerra Civil, amb l'únic canvi d'un inici d'obres d'un segon pis que ja no s'acabaria fins passada la guerra. Cal recordar que durant tot el període esmentat va estar vigent la Llei Moyano d'instrucció pública de 9 de setembre de 1857 (la que establia l'obligatorietat de l'escolarització entre els 6 i els 9 anys dins de l'ensenyança primària²¹); durant la Segona República no va haver-hi temps per redactar una nova llei que la substituís i només es van poder dictar decrets que modificaven alguns aspectes de la Llei Moyano, com per exemple l'escolarització obligatòria entre els 6 i els 12 anys.

²¹ Tot i aquesta obligatorietat, la llei deixava en mans dels municipis i de la iniciativa privada la seva aplicació. L'any 1931 un informe de la Inspecció de l'Ensenyança Primària va deduir que, en el total de l'Estat espanyol, pràcticament faltaven tantes escoles com les que hi havia construïdes.

Imatge de les escoles *Núria*, inaugurades l'any 1932. (Fons AHMSJD, col·lecció Arxiu Parroquial)

6. LES FITXES DE FAMÍLIA. ELS NAIXEMENTS

“A 17 de març de dit any [1510] fou batejada una filla de Baltasar Solà i de na Eulàlia muller seva. Fou padrí el senyor Antoni Tintorer de Sarrià, padrina madona Angelina Gilabert del coscoll de Sant Just. Hagué nom Angelina.”

(APSD, secció 3, sèrie 1, agrupació 1, llibre 1, pàgina 1)

“Als dos de gener de l'any mil vuit-cents u a les fonts baptismals de la parroquial església de Sant Just i Sant Pastor Desvern, bisbat de Barcelona, ha estat batejat per mi, l'infrascrit rector de dita parròquia, Pere Joan Ildelfons (nat el dia 30 de desembre anterior) fill legítim i natural de Josep Ferran, pagès, natural de Santiga, d'aquest bisbat, i habitant en esta [Sant Just Desvern], i de Francesca Ferran i Cuiàs, natural de esta, cònjuges. Foren padrins Pere Joan Ferrer, pagès natural de Vallvidrera, i Marina Serra i Fatjó, natural de esta i habitant a Santa Creu d'Olorda.

Signat Dn. Alonso Muñiz de Castilla, rector”

(APSD, secció 3, sèrie 1, agrupació 1, llibre 5, pàgina 32)

6.1 PRESENTACIÓ

Fins ara no hem fet més que emmarcar l'àmbit d'aquest projecte de reconstrucció de famílies: en el primer capítol hem emmarcat la parròquia en l'espai i en el temps, en el segon capítol hem emmarcat l'origen de les dades que formen la base del nostre treball, en el tercer capítol hem esbrinat el grau de credibilitat que tenen aquestes dades, en el quart capítol hem emmarcat l'evolució

de la població i del poblament de la parròquia objecte d'estudi i en el cinquè capítol hem conegut una mica el marc de convivència familiar, és a dir, la llar. Encara no hem parlat de famílies, tot i que en algun cas puntual les hem utilitzades per presentar algun dels marcs previs.

A partir d'ara entrem ja en l'anàlisi de les dades obtingudes a partir de la reconstrucció de les famílies santjustenques constituïdes entre els anys 1509 i 1900. A les pàgines 76 a 78 del capítol segon hem explicat el procés d'elaboració que s'ha seguit per reconstruir cada una de les unitats familiars, tasca que considerem pròpiament com el treball de tesi. Aquest i els propers capítols serveixen per presentar els resultats estadístics sorgits de totes les combinacions possibles de les dades aportades per la suma de totes i cada una de les fitxes de família.

Cal parlar de sis aspectes diferents: els naixements, els casaments, la composició de les famílies, la fecunditat, les defuncions i la mobilitat. Ho veurem exactament per aquest ordre, tot i que el desenvolupament familiar natural és diferent: es comença pel casament (la nupcialitat), es tenen fills (la natalitat) que van formant la família (la composició de les famílies i la fecunditat) i al seu torn formen famílies noves (la mobilitat) i hom s'acaba morint (la mortalitat). Un parell d'apunts sobre l'ordre dels capítols que vénen ara: en primer lloc, hem estat dubtant d'on col·locar el capítol sobre la mobilitat, ja que s'interrelaciona molt amb tots els altres fins al punt de considerar d'incloure'l el primer de tots; al final, l'hem mantingut en l'última posició sense que això suposi una menysvaloració de la seva importància. En segon lloc, és preferible parlar de la fecunditat després d'haver estudiat la composició familiar; hi ha aspectes de la fecunditat que s'entenen millor després d'haver vist alguns aspectes relatius a la composició final de les famílies. És clar que hem de posar un ordre, però també és clar que constantment farem referències que remeten a parts del treball que encara no haurem vist. És el *problema* de treballar amb temes acotats. Intentarem solucionar-ho sempre de la millor manera possible.

Cada aspecte es presenta en un capítol diferent i en aquest analitzarem els naixements. Abans d'entrar-hi, però, hem de parlar de les fitxes familiars.

6.2 LES FITXES DE FAMÍLIA

Fins ara no n'hem parlat gaire, de les fitxes de família, tant sols per explicar com es confeccionen; i ja sabem que són el mitjà per calcular totes les dades que presentem a partir d'ara. En aquest moment cal, si més no, especificar quins tipus de fitxa hi ha i com es reparteixen en aquest estudi per saber a cada moment d'on provenen les dades utilitzades.

Hi ha tres dades bàsiques que configuren la divisió tipològica de les fitxes familiars: la data del casament, la data de la defunció (o, per defecte, de l'enterrament) del primer cònjuge difunt i la data del naixement (o, per defecte, del bateig) del cònjuge femení. Les dues primeres dates emmarquen el període d'observació de la família: la primera data és l'inici de l'observació i la segona data és la fi de l'observació; la tercera data determina la importància de la fitxa en l'estudi dels fenòmens demogràfics. En tots els casos tenim tres opcions: saber exactament la data de l'esdeveniment, saber aproximadament la data de l'esdeveniment –normalment dins de quin any s'ha produït– o desconèixer totalment la data de l'esdeveniment. Per a la data de casament i per a la data de defunció del primer dels dos cònjuges només són vàlides la primera opció i la tercera; per a la data de naixement del cònjuge femení podem treballar amb les tres opcions. A partir de les dues primeres dates es configuren quatre grans grups de treball combinant els següents tipus¹:

Segons el coneixement de la data d'inici d'observació:

- Tipus **M**: la lletra **M** indica que el casament està registrat en els llibres de la parròquia que estem estudiant i per tant coneixem exactament la data del matrimoni;
- Tipus **E**: la lletra **E** indica que el casament s'ha realitzat a qualsevol altra parròquia (o a la que estem estudiant i el registre encara no ha

¹ Hem utilitzat la mateixa codificació que dona Louis Henry en el seu manual de demografia (1983, p. 112-114), codificació que simplifica la utilitzada en l'estudi monogràfic sobre la parròquia de Crulai (Henry & Gautier, 1958, p. 92-94) i la utilitzada per Àngels Torrents en el seu estudi sobre la parròquia de Sant Pere de Riudebitlles (Torrents i Rosés, 1993).

començat o s'ha perdut) i desconeixem la data exacta de l'enllaç matrimonial²;

Segons el coneixement de la data de fi d'observació:

- Tipus **C**: la lletra **C** indica que coneixem exactament la data de defunció del primer dels dos cònjuges i que tenim la certesa que es tracta de la fi de l'observació d'aquella família³;
- Tipus **A**: la lletra **A** indica que desconeixem la data de la fi de l'observació.

Les quatre combinacions possibles a partir del coneixement o no del principi i de la fi de l'observació són, doncs, **MC**, **EC**, **MA** i **EA**. Cada un d'aquests quatre grups de fitxes es divideix en tres subgrups en funció de la informació que tinguem sobre la data de naixement del cònjuge femení:

- Tipus **1**: el número **1** indica que coneixem la data de naixement (o, per defecte, de bateig) de forma precisa;
- Tipus **2**: el número **2** indica que coneixem la data de naixement de forma aproximada; aquest tipus es divideix en tres subgrups més, segons l'origen de la informació aportada:
 - el tipus **2** a soles indica que la informació prové d'un cens general o d'un padró municipal o d'un naixement recuperat per alguna menció posterior i situat a la fitxa familiar en funció de les dades disponibles;
 - el tipus **2A** indica que l'any de naixement s'ha calculat a partir de la declaració d'edat al matrimoni;
 - el tipus **2B** indica que l'any de naixement s'ha calculat a partir de la declaració d'edat a la defunció;

² Encara que per recerques complementàries s'arribi a conèixer exactament la data del casament, no per això deixa de ser una fitxa **E**.

³ En aquells casos en què el primer difunt és l'home, la data de fi d'observació de la família és nou mesos després de la data de la defunció, període durant el qual la dona vídua encara pot donar a llum un fill pòstum. Si s'utilitza un cens o un padró municipal con a final d'observació, la data d'aquest cens o padró ve a substituir la data de defunció del primer dels dos cònjuges, sempre i quan ambdós cònjuges constin vius en dit recompte.

- Tipus 3: el número 3 indica que desconeixem totalment qualsevol dada respecte del naixement (o, per defecte, del bateig) del cònjuge femení.

El rendiment d'una reconstrucció de famílies es mesura per la proporció de famílies tancades sobre el total de famílies constituïdes. A més, és important saber com es distribueixen les famílies tancades segons el coneixement o no de la data de naixement del cònjuge femení. Per tant, veurem a continuació com es distribueixen les fitxes familiars sorgides del treball de camp realitzat d'acord amb la codificació anterior i segons la distribució cronològica ja esmentada per tal de copsar bé les diferències entre els dos primers períodes, de l'any 1509 a l'any 1759 i de l'any 1760 a l'any 1889⁴. I d'ara en endavant, en cada cas indicarem amb quin tipus de fitxes estem treballant a l'hora de presentar els resultats obtinguts. Vegem-ho en els quadres següents:

- Per al període 1509-1759, el repartiment de les fitxes familiars i els rendiments resultants de la reconstrucció són els següents:

	Data fi		Total
	coneguda	desconeguda	
Data inici	C	A	
M (cone.)	222	228	450
E (desc.)	89	187	276
Total	311	415	726

$$MC / M = 222 / 450 = 49'3\%$$

$$(MC + EC = 311) / (MC + MA = 450) = 69'1\%$$

- Per al període 1760-1889, el repartiment de les fitxes familiars i els rendiments resultants de la reconstrucció són els següents:

⁴ Les famílies constituïdes a partir de 1890 no poden aportar gran cosa al treball ja que només tenen un període màxim d'observació de 10 anys i estan tancades amb les dades dels censos dels anys 1895 i 1900. En total són 118 fitxes, de les quals 99 són M i 19 són E. En algun cas sí intervindran en els càlculs (per exemple, edats al casament o estudi dels intervals protogenèsics), però en d'altres (especialment els derivats de l'estudi de les famílies o la fecunditat) no intervindran atès que la seva aportació no és significativa. En qualsevol cas, sempre quedarà clar quines famílies intervenen en cada un dels quadres estadístics presentats.

	Data fi		Total
	coneguda	desconeguda	
Data inici	C	A	
M (cone.)	572	265	837
E (desc.)	82	143	225
Total	654	408	1.062

$$MC / M = 572 / 837 = 68'3\%$$

$$(MC + EC = 654) / (MC + MA = 837) = 78'1\%$$

Els percentatges obtinguts ens mostren clarament el que hem anat repetint en capítols anteriors: els resultats són més bons per als segles XVIII i XIX –com passa amb totes les monografies sobre demografia històrica– que per als segles XVI i XVII que, a més, s’han d’estudiar conjuntament per obtenir mostres significatives. La diferència de rendiment entre el primer període i el segon és substancial, de quasi un vint per cent. Respecte de la relació entre matrimonis i finals d’observació –el segon càlcul realitzat–, les diferències no són tant grans però, en aquest cas, el que interessa és saber perquè els matrimonis superen en tant –un trenta per cent al principi i poc més d’un vint per cent al final– els finals d’observació. Especialment els moviments migratoris i en menor grau els dèficits en els registres sacramentals en poden ser les causes. Destaquem també el descens en el percentatge que representen les fitxes E sobre el total de fitxes familiars, d’un 38% en el primer període a un 21% en el segon. Es fa difícil interpretar-ne alguna causa, d’aquest descens, per bé que hi ha un comú denominador en aquestes fitxes: les fitxes EA sempre són al voltant del seixanta-cinc per cent del total de fitxes E. Són les famílies que estan de pas; en els capítols dedicats a l’estudi de les famílies i a la mobilitat en farem algun comentari.

La tipologia de les fitxes M a partir del grau de coneixement de la data de naixement del cònjuge femení no fa més que reafirmar el que venim dient sobre les diferències de resultats obtinguts entre el primer període i el segon. Ho podem veure en els dos quadres següents, un per a cada període:

- Per al període 1580-1759, la distribució de les fitxes **M** segons el grau de coneixement de la data de naixement (o, per defecte, de bateig) de la dona és la que segueix:

	1	2	2A	2B	3	Total
MA	87	13	-	2	126	228
MC	108	12	-	20	82	222

1: Data coneguda exactament;

2: Sense lletra = Data coneguda aproximadament o procedent de cens o padró; A = Calculada a partir de l'edat declarada al casament; B = Calculada a partir de l'edat declarada a la defunció;

3: Data totalment desconeguda.

- Per al període 1760-1889, la distribució de les fitxes **M** segons el grau de coneixement de la data de naixement (o, per defecte, de bateig) de la dona és la que segueix:

	1	2	2A	2B	3	Total
MA	153	8	22	7	75	265
MC	405	34	35	94	16	572

1: Data coneguda exactament;

2: Sense lletra = Data coneguda aproximadament o procedent de cens o padró; A = Calculada a partir de l'edat declarada al casament; B = Calculada a partir de l'edat declarada a la defunció;

3: Data totalment desconeguda.

Una dada molt rellevant: les fitxes de tipus 3 passen d'un espectacular 46% en el primer període a un 11% en el segon període. Mentrestant, les fitxes de tipus 1 passen del 43'3% del primer període al 66'7% del segon període. Insistim en el mateix de sempre: sense cap mena de dubte, el gradual augment d'informació beneficia tant el segle XVIII com, sobretot, el segle XIX. Evidentment, sempre preval la dada més propera al naixement; és a dir, si no tenim la data exacta de naixement (o, per defecte, de bateig), l'edat declarada en el moment del casament preval per davant de les edats declarades en censos, en padrons o en actes d'enterrament⁵. Ara bé, si en un cens o padró apareix una

⁵ A no ser que algun cens o padró doni una informació aproximada abans del casament, fet poc habitual. No obstant, quan hem parlat de censos i padrons ja hem vist que les edats i les da-

data exacta de naixement, és aquesta la que preval per davant de les edats declarades en actes matrimonials o de defunció, encara que siguin dispars⁶. A l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol hi ha una taula completa i extensa de la distribució de totes les fitxes familiars, per períodes de cinquanta anys i segons la cronologia establerta al final del capítol anterior combinada amb la distribució de les edats de les dones al casament.

Observem clarament com, a mesura que subdividim les fitxes familiars (en períodes, segons si tenim la data de casament o no la tenim, segons si són obertes o tancades, segons el coneixement o no de la data de naixement del cònjuge femení), les mostres es van encongint fins a nivells que poden ser dubtosament significatius. Més endavant veurem com, en alguns casos, encara cal fer més subdivisions. En cada cas intentarem precisar el grau de significació o d'aleatorietat que puguin tenir els resultats obtinguts.

QUADRE 28

Sant Just Desvern. Classificació de les fitxes familiars M segons el grau de coneixement de les dates de naixement i de defunció (1580-1900)

Data de naixement coneguda:	Data de defunció coneguda:			Resum
	Per tots dos	Per un dels dos	Per cap dels dos	
Pel marit i la dona	653 (47'1%)	121 (8'7%)	146 (10'5%)	920 (66'4%)
Només pel marit	21 (1'5%)	44 (3'2%)	67 (4'8%)	132 (9'5%)
Només per la dona	29 (2'1%)	39 (2'8%)	136 (9'8%)	204 (14'7%)
Per cap dels dos	11 (0'8%)	14 (1'0%)	105 (7'6%)	130 (9'4%)
Resum	714 (51'5%)	218 (15'7%)	454 (32'8%)	1.386 (100%)

Font: Elaboració pròpia.

És interessant veure també com es reparteixen les fitxes familiars amb casament registrat en els llibres parroquials santjustencs en funció de la combinació del coneixement o no de les dates de naixement (o, per defecte, de bateig) i

tes que s'hi declaren contenen força errades i això provoca, en alguns casos, informacions dispars d'un cens o padró a un altre.

⁶ En el capítol tercer ha quedat prou explícita la casuística al voltant dels dèficits i les deficiències en les declaracions d'edats al casament i a l'enterrament; a aquelles explicacions ens remetem per validar el mètode utilitzat en la classificació de les fitxes de família.

de defunció (o, per defecte, d'enterrament) de cada un dels cònjuges. En aquest cas, el quadre número 28 de la pàgina anterior resumeix tot el període estudiat, ja que la partició no dóna informacions significatives. En definitiva, es tracta de saber si hi ha algun tipus de correlació entre el coneixement o no de la data de naixement amb el coneixement o no de la data de defunció.

Com ha quedat dit ja diverses vegades, el coneixement de les dates de naixement s'ha vist beneficiat per les recerques exhaustives en fonts d'informació alienes als llibres sacramentals de la parròquia santjustenca; per tant, en aquest cas no es pot identificar el coneixement d'aquestes dates amb el naixement o bateig a Sant Just Desvern, ja que hi ha una fracció important de dates conegudes per altres vies. A més, volgudament no hem distingit entre edats exactes i edats aproximades i aquestes últimes estan incloses en els càlculs com a dates conegudes.

Respecte de les dates de defunció, un aclariment previ: per a les fitxes de la segona meitat del segle XIX la data de defunció ha estat substituïda per la data de la fi de l'observació quan està documentada la presència d'un o dels dos cònjuges en el cens de l'any 1900. I, tal com hem explicat a la pàgina 177 d'aquest mateix capítol i a diferència dels naixements, aquí només ens valen dates exactes de defunció (o de fi d'observació), de manera que les dates aproximades no entren en els càlculs com a dates conegudes sinó com a dates desconegudes. Per tant, el desconeixement de les dates de defunció està lligat principalment als moviments migratoris més o menys temporals i/o definitius, ja que la possible incidència de la no identificació dels difunts o de la pèrdua d'actes d'enterrament és mínima. En força casos, dades extretes dels mateixos llibres parroquials ens fan saber el desplaçament de famílies santjustenques a altres parròquies. En resum, un trenta-tres per cent de les fitxes resten obertes, és a dir, una de cada tres no ens serveix per a l'estudi de les famílies i de la fecunditat. Aquest dèficit en la data de defunció d'ambdós cònjuges està relacionat sobretot amb la falta de coneixement de la data de naixement d'ambdós cònjuges o d'un dels dos amb clara diferència a favor dels homes⁷. Sembla in-

⁷ En dos de cada tres fitxes obertes ens manca, com a mínim, una de les dates de naixement, però mentre la de la dona només manca en un 37% de les fitxes obertes, la del marit falta en un 52% d'aquestes fitxes.

dicar, doncs, un major nombre de casaments amb dones que abandonen el poble un cop casades. En els capítols dedicats a l'estudi de les famílies i a la mobilitat intentarem analitzar aquestes fitxes obertes per entrar amb més detall en el seu coneixement; per exemple, serà interessant veure què passa amb els matrimonis mixtos –un cònjuge originari de Sant Just Desvern i l'altre d'una altra parròquia–.

Ha arribat el moment de presentar els resultats de l'estudi de la natalitat. Veurem el moviment estacional de les concepcions, l'índex de masculinitat, els naixements de pares desconeguts i els nens abandonats, la ràtio entre naixements *legítims*⁸ i matrimonis i, finalment, els parts múltiples.

6.3 ELS NAIXEMENTS. MOVIMENT ESTACIONAL

Aquest és un dels aspectes més importants de la demografia històrica, i no tant històrica, que hom pot estudiar fàcilment sense haver de recórrer a la reconstrucció de les famílies. Aquí ens interessa veure l'estacionalitat dels naixements per conèixer el calendari de les concepcions, en el capítol dedicat a la mortalitat veurem l'estacionalitat de les defuncions separant els *albats* dels adults per copsar les diferències originades per la climatologia i en el capítol dedicat a la nupcialitat veurem l'estacionalitat dels casaments per observar les possibles influències del calendari eclesiàstic; a més, hi podrem veure també quin dia de la setmana era el preferit per casar-se.

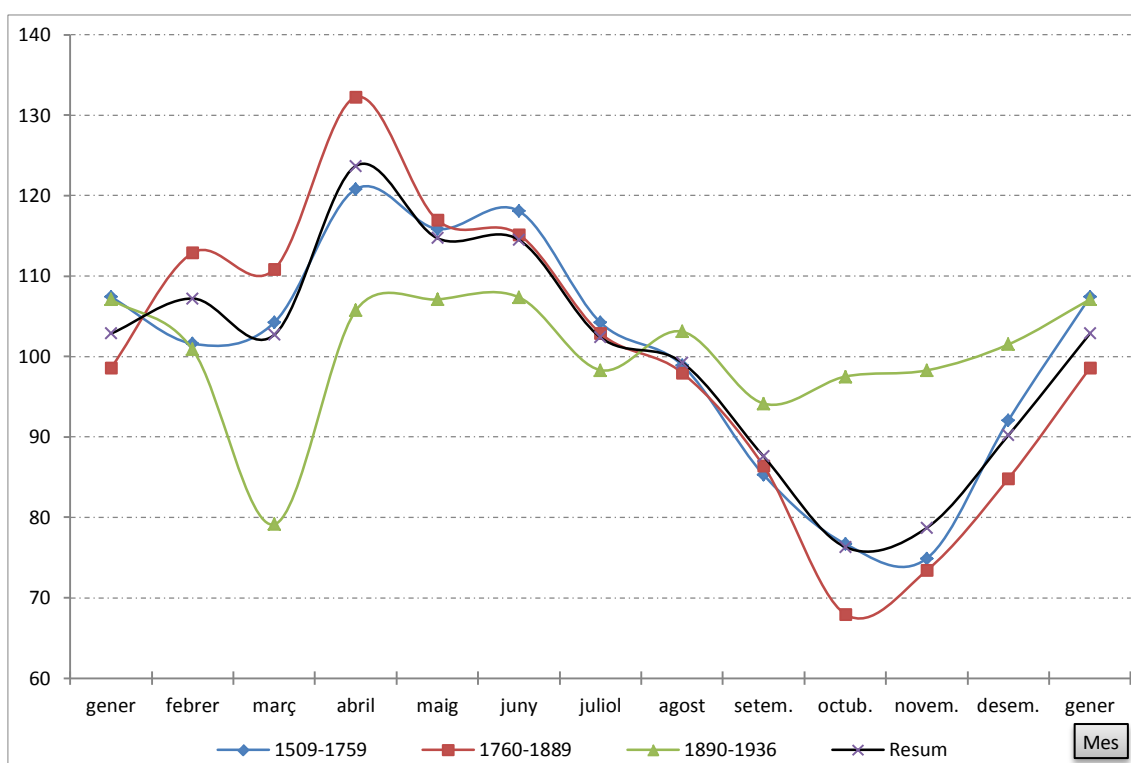
El gràfic 10 que presentem a continuació ens mostra el moviment estacional de les concepcions obtingut a partir de les dades d'estacionalitat dels naixements i dividit entre els tres períodes cronològics definits al final del capítol quart més la tendència resum de 1509 a 1936. L'interès d'aquest càlcul no resideix tant en el comportament mensual dels naixements sinó que ens interessa conèixer bé el de les concepcions (en principi nou mesos menys mes per mes); en una situació en què els mètodes anticonceptius *artificials* són pràcticament desconeguts, ens interessa saber si el calendari agrícola i/o el calenda-

⁸ Amb la utilització d'aquest terme no pretenem qüestionar la *legitimitat* dels naixements esdevinguts fora del matrimoni, sinó més aviat mantenir, per una qüestió més pràctica i formal, l'*adjectiu* utilitzat des del principi per referir-nos als naixements esdevinguts dins del matrimoni.

ri eclesiàstic determinen significativament el comportament sexual de la població. Però tampoc hem de perdre de vista que els resultats obtinguts parteixen només d'aquella fracció de les relacions sexuals que acaben en embaràs i part de nadó viu; no podem saber de cap de les maneres ni els avortaments espontanis ni la freqüència de les relacions sexuals. No obstant, és evident que les oscil·lacions que apareixen poden indicar un cert *determinisme* provinent d'un o altre calendari, o potser dels dos alhora o de cap dels dos⁹...

GRÀFIC 10

Sant Just Desvern. Estacionalitat de les concepcions (1509-1936)

Les dades numèriques d'aquest gràfic es poden veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

Font: Elaboració pròpia.

A grans trets: hom pot observar clarament una tendència similar entre els dos primers períodes, amb alts i baixos molt marcats, i una tendència més lineal (i més moderna) en el tercer període. Fins l'any 1889 el major nombre de concepcions es concentra entre els mesos de febrer i juny mentre que decau força entre els mesos de setembre i desembre, amb uns mínims molt marcats

⁹ Equiparar les concepcions amb l'activitat sexual mensual és arriscat: en el capítol sobre la fecunditat veurem com només entre un quinze i un vint per cent de les relacions sexuals mensuals tenen èxit d'acord amb l'estudi dels intervals protogenèsics. Així doncs, extrapolar les xifres de les concepcions mensuals a una major o menor activitat sexual mensual és, ara mateix, complicat de defensar.

l'octubre i el novembre. Els valors del tercer període s'aparten poc del valor mig cent, tret del mes de març en què es produeix una caiguda sobtada de les concepcions, compensada per una pujada entre abril i juny. En aquest cas, els valors de setembre, octubre i novembre estan poc per sota de cent. La línia de tendència de tot el període –de 1509 a 1936– està molt condicionada per l'elevat nombre de dades dels dos primers períodes (representen el 81% del total), de manera que es dibuixa perfectament una *muntanya russa*: comença l'any sobre el nivell mig cent, el mes d'abril hi ha un ascens proper al 25% i a partir d'aleshores es produeix un descens superior al 40% que no s'atura fins el mes d'octubre; finalment, el desembre torna a apropar-se al nivell mig cent, per tancar el cicle anual.

L'única incidència visible provinent del calendari eclesiàstic la trobem en un possible respecte a l'abstinència durant la quaresma, visible lleugerament en el segon període, entre 1760 i 1889, i molt marcada en l'últim període, entre 1890 i 1936. Recordem que la quaresma oscil·la entre primers de febrer i primers d'abril i que el març seria, en tots els casos, el mes més afectat per l'abstinència. Sens dubte, els alts índexs de concepcions del mes d'abril (especialment en el segon període) són conseqüència tant d'aquest aparent respecte per la quaresma com pel fet que el mes de febrer és, de llarg, el que concentra el major nombre de casaments, com veurem en el capítol següent.

És més evident la influència del calendari agrícola. Vegem el perquè: ja en el primer capítol¹⁰ hem parlat de l'economia de la parròquia i dels canvis esdevinguts al llarg dels segles que cobreix aquest estudi; en recuperem alguna cosa. La geologia i el relleu del terme parroquial no permeten un conreu de cereals ni intensiu ni extensiu. Fora de la part baixa, la resta del terme és muntanyosa i amb un règim d'aigües més aviat escàs. Consta que la majoria de masies tenien horts pel consum privat i que molts productes hortícoles s'havien d'importar de Barcelona i dels pobles del delta del Llobregat per tal de cobrir les necessitats de tots els habitants de Sant Just Desvern. Ja des de l'alta edat mitjana, la documentació conservada ens fa avinent que el conreu majoritari era la vinya i aquesta situació es perllonga fins a la plaga de la fil·loxera que, a Sant Just

¹⁰ Vegeu les pàgines 20 i 21, en el primer capítol.

Desvern, va arribar l'any 1887; com hem vist abans, en aquell moment les plantacions de vinya ocupaven el quaranta per cent de tot el terme. Doncs bé, aquest conreu requereix molta dedicació sobretot a partir de finals d'agost i durant tota la tardor, per bé que una de les varietats de raïm que es conreava a Sant Just Desvern era la coneguda amb el nom de *santjoans* perquè es collia pels volts de la festivitat de Sant Joan –24 de juny–. Si tenim present que a finals del segle XIX el vuitanta per cent de la població adulta santjustenca encara es dedicava a unes tasques agrícoles centrades en el conreu de la vinya podem concloure que el comportament sexual d'aquesta població estava molt vinculat a la disponibilitat de temps que els permetia aquell conreu.

L'agrupació de les dades dels dos primers períodes confirma aquests trets genèrics suavitzant la corba i marcant clarament unes freqüències superiors a cent entre gener i juliol i inferiors a cent entre agost i desembre. L'agregació de les dades del tercer període, el més curt i amb menor nombre de dades de tots tres, suavitza encara una mica més la corba, acostant més els valors a cent, però no n'altera la fesomia. Podem concloure, doncs, que el comportament sexual de la població santjustenca durant els segles estudiats està més condicionat pel calendari agrícola que pel calendari eclesiàstic.

En fi, aquests resultats no difereixen gens dels resultats obtinguts en altres parròquies, ja siguin catalanes, espanyoles o europees. El calendari agrícola era el mateix per a tothom arreu. A més, segons Valentí Gual (1988, p. 29-30), aquest *calendari sexual* permetia concentrar els naixements en el punt àlgid de l'hivern, moment en què convergeixen dos avantatges: hi ha poca feina als camps després d'haver-los preparat per a la propera collita i permet superar els pitjors mesos de mortalitat infantil –agost i setembre– amb nadons d'entre quatre i vuit mesos durant el primer any i d'entre setze i vint mesos durant el segon any; així mateix, el període de màxima activitat agrícola, centrat a la tardor, combina una possible reducció de l'activitat sexual (potser l'allargament de les jornades laborals no deixava temps per a més) amb uns índexs de naixements bastant propers a la mitjana ideal¹¹, índexs que també es repeteixen en el perí-

¹¹ Els números índexs corresponents als naixements dels mesos de tardor per al període 1509-1900 són els següents: setembre 90, octubre 101, novembre 102 i desembre 108.

ode de mínima activitat agrícola, centrat a la primavera. És a dir, les dues estacions amb temperatures més suaus combinen els comportaments més extrems en l'activitat sexual a causa del calendari agrícola, amb un equilibri quasi perfecte dels naixements, de manera que es poden assumir totes les circumstàncies (tant laborals com demogràfiques) amb certa tranquil·litat. No obstant, conciliar tants calendaris amb actituds predeterminades és força més difícil i potser tot plegat només es degui a la coincidència entre la durada del cicle dels conreus majoritaris a la parròquia santjustenca i la durada del cicle de l'embaràs.

6.4 ELS NAIXEMENTS. ÍNDEX DE MASCULINITAT

El càlcul dels índexs de masculinitat ens pot ajudar a descobrir possibles faltes d'inscripció de nascuts d'un o altre sexe¹²; en circumstàncies normals, la relació és de cent cinc naixements de sexe masculí per cada cent naixements de sexe femení. A partir del nombre de baptismes obtingut per a cada sexe, la manera de calcular l'índex és molt senzilla: el nombre de baptismes de nascuts de sexe femení s'equipara a cent i aleshores es calcula, mitjançant una regla de tres, quina relació guarda amb cent els nascuts de sexe masculí. Davant d'un elevat nombre de baptismes, l'índex de masculinitat s'ha d'apropar molt a cent cinc; Louis Henry (1983, p. 78) ens fa saber quins són els marges acceptables dins dels quals hom pot no parlar encara de defectes d'inscripció. Els resultats globals obtinguts a partir del buidatge dels llibres sacramentals de la parròquia de Sant Just Desvern donen el resultat següent:

□ Nombre total de naixements (1509-1936):	7.545
▪ Naixements de sexe masculí:	3.838
▪ Naixements de sexe femení:	3.707
□ Índex de masculinitat:	103'5

Aquest índex entra dins dels límits de credibilitat (102'5-107'5) segons la taula de Louis Henry; en l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol també

¹² En el cas de resultar uns índexs molt desfavorables a un o altre sexe (però sempre el mateix sexe) ens podem trobar davant d'una omisió sistemàtica del baptisme (o de la inscripció del baptisme) d'aquell sexe o bé davant d'una pràctica generalitzada d'infanticidi.

hem inclòs els índexs obtinguts per a cada període en què hem subdividit cronològicament aquest estudi. S'observa que, en dos dels tres períodes, l'índex s'aparta lleugerament dels límits de credibilitat, per bé que en un és desfavorable al sexe femení i en l'altre és desfavorable al sexe masculí. En qualsevol cas, no creiem que aquests dos índexs siguin indicatius de cap ommissió sistemàtica sinó més aviat fruit de l'atzar¹³. En el capítol tercer ja hem parlat de la qualitat de les dades procedents dels llibres i ha quedat prou clar que manquen poques inscripcions d'actes sacramentals de baptismes celebrats a la parròquia objecte d'aquesta tesi. I l'estudi que presentem més endavant a partir de la reconstrucció de les famílies ens permet comprovar que no hi ha cap indici raonable per creure en cap pràctica infanticida en cap moment dels més de quatre segles estudiats. En tot cas, una possible explicació per al primer període –segles XVI, XVII i primera meitat del XVIII– podria provenir de les nombroses irregularitats, ja comentades en el capítol segon, que hom troba en el llibre 1 de baptismes i concentrades en el segle XVI¹⁴. Per al segon període –segona meitat del segle XVIII i pràcticament tot el segle XIX– no tenim cap possible explicació. Un repàs detallat dels índexs de masculinitat obtinguts per cada decenni mostra uns resultats molt desfavorables al sexe femení entre els anys 1811 i 1850 i uns resultats molt desfavorables al sexe masculí en la segona meitat del segle XIX; a més, dels nou decennis d'aquest període, només tres tenen índexs de masculinitat que entrin dins dels límits de credibilitat. Amb tot, la mitjana de naixements d'aquests decennis –336– és força baixa, de manera que, a manca d'altres explicacions, hem de donar per bo l'índex de masculinitat obtingut per a tot el segle XIX.

6.5 NAIXEMENTS DE PARES DESCONEGUTS I NENS ABANDONATS

El número de naixements sense filiació és molt baix i es reparteix entre nens abandonats i naixements de pares desconeguts, per bé que d'aquests

¹³ O de la llei dels petits nombres... Els índexs obtinguts són els següents: per al període 1509-1759, 112 quan el límit superior és 109'5, en base a 2.246 naixements, i, per al període 1760-1889, 99 quan el límit inferior és 101'5, en base a 3.855 naixements.

¹⁴ L'índex de masculinitat obtingut per al període 1583-1700 és de 109'7 sobre un total de 1.013 baptismes; aquest índex, tot i continuar sent lleugerament desfavorable al sexe femení, entra dins dels límits de credibilitat.

últims n'hi ha alguns que tenen cognom *reconegut*; sempre és més difícil conservar l'anonimat a les comunitats rurals. És molt possible que els nadons abandonats provinguin de relacions *il·legítimes*, ja siguin prematrimonials o adúlteres, de manera que el percentatge real d'*il·legitimitat* s'ha de buscar entre el percentatge obtingut dels que sabem segur que són naixements de pares desconeguts –valor mínim– i el percentatge obtingut a partir de la suma d'aquests naixements més els nadons abandonats –valor màxim–. Vegem-ho a la taula següent:

QUADRE 29

Sant Just Desvern. Naixements de pares desconeguts i nadons abandonats (1509-1900)

Període	Naixements <i>il·legítims</i>	Nadons abandonats	Suma	Total naixements
1509-1759	24 (1'08%)	14 (0'63%)	38 (1'71%)	2.227
1760-1900	7 (0'17%)	13 (0'31%)	20 (0'48%)	4.207
Resum	31 (0'48%)	27 (0'42%)	58 (0'90%)	6.434

Font: Elaboració pròpia.

Ja ho dèiem: percentatges molt minsos, totalment comparables als d'altres parròquies rurals i molt allunyats dels percentatges observats en parròquies urbanes. És més, si les dades dels segles XVI i XVII –les més altes de totes– les subdividim entre abans i després de l'any 1552 els percentatges totals que obtenim són del 7'84% per abans d'aquella data i de l'1,04% per després d'aquella data, de manera que les xifres de la primera meitat del segle XVI desvirtuen clarament el resultat global de tot el primer període. Val a dir que només 1 dels 5 naixements de pares desconeguts del segle XIX està registrat com a incògnit i reconegut amb posterioritat; respecte dels altres 4, sabem que són *il·legítims* perquè varen néixer abans del matrimoni, però a la partida de bateig no es declara tal circumstància. En 2 d'aquests 4 casos, el baptisme de l'infant *il·legítim* se celebra poc després del casament dels pares per tal d'amagar la irregularitat. En els 4 casos, només la reconstrucció de famílies ens ha permès detectar la irregularitat comesa en el registre dels baptismes. Sense la reconstrucció, els índexs d'*il·legitimitat* del segle XIX serien sensiblement diferents.

6.6 RELACIÓ ENTRE NAIXEMENTS *LEGÍTIMS* I MATRIMONIS

Després de calcular els percentatges de nadons de pares desconeguts i abandonats podem buscar la ràtio entre naixements *legítims* i matrimonis, seguint sempre la divisió per períodes definida al final del capítol quart. Són xifres merament informatives, en tant que la reconstrucció de famílies ens permetrà calcular amb més precisió el nombre mig d'infants per matrimoni; ens serviran per donar credibilitat o no a aquest càlcul procedent només de l'extracte anònim de les dades. Vegem aquests resultats al quadre següent:

QUADRE 30

Sant Just Desvern. Naixements legítims i matrimonis (1580-1900)

Període	Naixements <i>legítims</i>	Matrimonis	Ràtio NL/M
1580-1759	1.817	443	4'10
1760-1900	4.187	936	4'47
Resum	6.004	1.379	4'35

Font: Elaboració pròpia.

Valors molt semblants tots ells: entre quatre i cinc fills de mitjana per matrimoni. Com hem dit, aquests valors només ens donen una idea aproximada del que podem trobar més endavant en l'estudi de les famílies; els recuperarem en propers capítols i els compararem amb les dades procedents de la reconstrucció de les famílies.

6.7 ELS NAIXEMENTS. PARTS MÚLTIPLES

Ens interessa saber amb quina freqüència es donen els parts múltiples i si hi ha algun tipus de variabilitat d'un segle a un altre, per bé que ens trobem davant d'una circumstància totalment fortuïta i aliena a qualsevol intervenció humana (si més no en els segles objecte del nostre estudi). De fet, els resultats que obtenim només ens mostren la freqüència dels embarassos múltiples acabats amb bona fi sobre el total de parts i continuarem desconeixent el percentatge real d'embarassos múltiples sobre el total d'embarassos. Vegem-ne els resultats:

- de 1509 a 1600: quatre parts dobles i un part triple sobre un total de 525 parts; això representa un part múltiple cada 105 parts;
- de 1601 a 1700: dotze parts dobles sobre un total de 875 parts; això representa un part múltiple cada 73 parts;
- de 1701 a 1800: vint-i-dos parts dobles sobre un total de 1.735 parts; això representa un part múltiple cada 79 parts;
- de 1801 a 1900: trenta-sis parts dobles sobre un total de 3.223 parts; això representa un part múltiple cada 90 parts;
- Resum: setanta-cinc parts dobles i un part triple sobre un total de 6.357 parts; això representa un part múltiple cada 84 parts.

No hi ha gran cosa a dir: els resultats obtinguts no mostren gaire disparitat. Resta pendent l'estudi de l'existència d'alguna relació genètica entre aquests embarassos múltiples. Aquest estudi requereix un treball exhaustiu de genealogies familiars que supera l'interès d'aquesta tesi. Aquí només podem apuntar la repetició d'alguns cognoms sense que això ens doni cap pista sobre si s'ha de seguir la investigació per la línia masculina o per la línia femenina (o potser per totes dues alhora).

7. ELS CASAMENTS

“Als setze del mes de setembre de l’any mil vuit-cents u, havent-se fet les tres acostumades amonestacions i no havent resultat impediment algun, jo, l’infrascrit vicari de la parròquia de Sant Just i Sant Pastor Desvern, bisbat de Barcelona, amb llicència del molt il·lustre senyor don Ramon de Basart, vicari general i oficial, per assistir al matrimoni celebrador entre Francesc Nabiners, fadrí, treballador, natural i habitant en esta parròquia de Sant Just i Sant Pastor Desvern, fill legítim i natural de Francesc Nabiners, treballador, i de Maria Vergés, cònjuges vivents de part una = amb Eulàlia Orpí, donzella, natural de Valldoreix, d’aquest bisbat, i habitant en esta, filla legítima i natural de Miquel Orpí, moliner, vivent, i de Maria Pagès, cònjuges, difunta, de part altra. I havent-los interrogat i entès el mutu consentiment per paraules de present de dits contraents, els he unit en matrimoni segons ritus i cerimònia de nostra santa mare església, dins la parroquial de Sant Just i Sant Pastor Desvern; essent presents per testimonis Tomàs Oliveres, fadrí, jornalero, i Josep Canut, treballador, naturals i habitants en esta.

En el mateix dia se’ls digué missa de benedicció.

Així és, Antoni Bonàs, prevere i vicari.”

(APSJD, secció 3, sèrie 1, agrupació 3, llibre 3, pàgina 46)

7.1 PRESENTACIÓ

Aquest capítol està dedicat a la nupcialitat, a tot allò que té a veure amb els casaments. En el capítol dedicat a la qualitat de les dades ja hem vist algun aspecte relacionat amb els casaments, especialment la veracitat de les dades ofertes per les partides sacramentals en relació amb les edats reals calculades a partir de les fitxes familiars. Recuperarem aquestes dades i, a més, veurem el

moviment estacional, el dia de la setmana preferit per casar-se, la freqüència del celibat definitiu, l'edat dels nuvis al casament i la seva distribució, la classificació dels matrimonis segons l'estat civil anterior i alguns aspectes relacionats amb els matrimonis successius. Els temes relacionats amb l'origen i la residència dels nuvis en el moment del casament els deixarem pel capítol onzè, dedicat a la mobilitat.

Per presentar tots aquests aspectes relacionats amb la nupcialitat seguirem utilitzant, en la majoria dels casos, la divisió cronològica que hem assajat al final del capítol quart. Recordem un moment quina és, ja que en el cas del casaments té una importància cabdal: el primer període engloba els segles XVI, XVII i la primera meitat del segle XVIII fins l'any 1759; el segon període va de l'any 1760 a l'any 1889; el tercer període va de l'any 1890 a l'any 1936. Cada un d'aquests tres períodes es caracteritza, especialment pel que fa als casaments, per la influència de la mobilitat: en el primer període la immigració occitana, en el segon període la immigració, sobretot però no només, d'origen pirinenc i en el tercer període la immigració peninsular. Tot això ho veurem millor en el capítol desè dedicat a la mobilitat. En aquest capítol en veurem els resultats d'aquesta influència.

No obstant, abans de seguir cal parlar d'un aspecte en certa manera relacionat amb la mobilitat que afecta els casaments: igual que hi ha registres de baptismes i de defuncions de persones totalment alienes a la parròquia –gent que està *de pas*–, hi ha registres de casaments realitzats en d'altres parròquies en què intervé, com a mínim, un cònjuge santjustenc¹. La seva *importància* no és menyspreable: dels 1.386 casaments registrats en els llibres santjustencs entre 1580 i 1900, són 1.127 –un 81'3%– els que realment s'han realitzat dins de l'església dels Sants Just i Pastor Desvern. Entre el quasi 19% restant hi ha de tot: la majoria són casaments que s'han celebrat en diferents parròquies més o menys properes a Sant Just, hi ha un bon grapat de partides amb el lloc de casament incert, uns pocs que s'han celebrat dins del mateix poble però fora de l'església parroquial i alguns pocs en què ha estat impossible saber el lloc de celebració. Val a dir que el nombre més elevat de casaments *forans* es dona en

¹ Vegeu a l'apèndix documental d'aquest capítol un exemple d'acta matrimonial referent a un casament celebrat en una altra parròquia amb permís del rector de Sant Just Desvern.

el període comprès entre 1580 i 1700: 105 dels 259 casaments *forans* pertanyen a aquest període, 28 pertanyen al període comprès entre 1701 i 1800 i 46 pertanyen al període comprès entre 1801 i 1900².

Valgui aquesta presentació per deixar clar que les dades ofertes a partir d'ara tenen en compte tots els registres sacramentals de matrimonis anotats en els llibres parroquials de Sant Just Desvern prescindint del lloc de celebració de cada matrimoni, probablement el mateix criteri utilitzat en altres treballs similars.

7.2 MOVIMENT ESTACIONAL

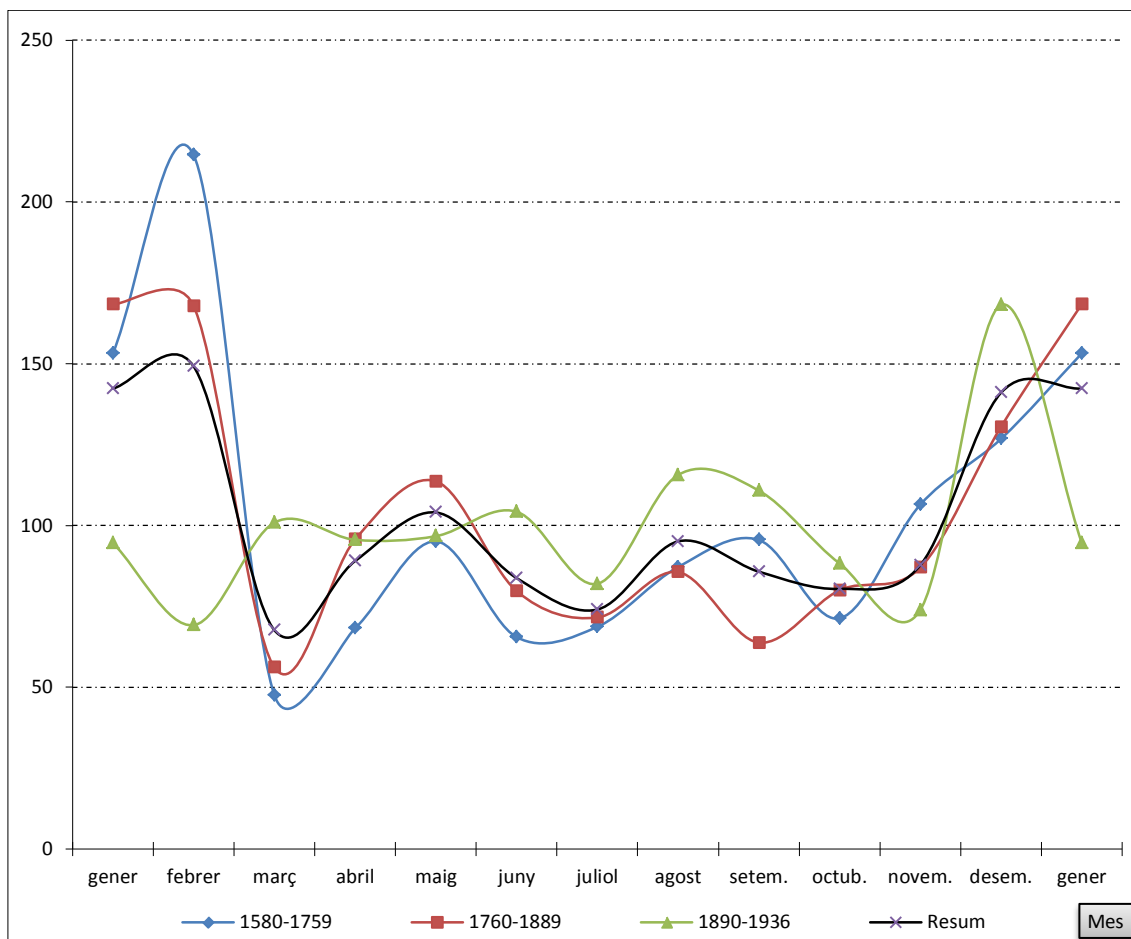
El gràfic de la pàgina següent ens mostra l'estacionalitat dels matrimonis per a cada un dels tres períodes cronològics en què hem dividit aquest estudi i la línia de tendència general. De moment, començarem per veure uns tipus d'influències diferents derivades dels calendaris eclesiàstic i/o agrícola damunt de les preferències per escollir un mes o altre i, fins i tot, un dia de la setmana o altre per casar-se. D'entrada observem unes característiques generals similars a les que hem vist en el capítol anterior per a les concepcions; és a dir, els dos primers períodes guarden força similituds entre sí, amb alts i baixos més marcats, mentre que el tercer període, que correspon majoritàriament al primer terç del segle XX, manté una línia més suau amb un màxim al desembre i un mínim al febrer molt marcats. Val a dir que, en els dos primers períodes, el final de la tardor i el gros de l'hivern (que, de fet, són els mesos de menys activitat agrícola) acaparen una majoria considerable dels actes matrimonials: entre un quaranta-cinc i un cinquanta per cent del total de casaments es realitzen entre els mesos de novembre, desembre, gener i febrer. Aquests dos últims mesos són els preferits per casar-se amb aproximadament un de cada quatre casaments realitzats al llarg de l'any. Hom pot observar que són pocs els mesos que superen la mitjana ideal (valor cent), davant de l'aclaparadora majoria dels mesos esmentats abans. Així mateix, la influència de la quaresma queda ben definida

² Els 80 casaments restants inclouen els celebrats a Sant Just Desvern però fora de l'església, alguns que presumim celebrats a l'església santjustenca però no en tenim la certesa absoluta i aquells casaments en què el registre no dona cap informació del lloc de celebració. Vegeu a l'apèndix documental d'aquest capítol la taula número 1 amb la relació completa i el número de casaments segons el lloc de celebració.

pels valors tant baixos assolits especialment pel mes de març però també pel mes d'abril. De fet, la primavera i l'estiu són les estacions amb menor nombre de casaments realitzats, configurant un quadre totalment a la inversa de les tendències més actuals.

GRÀFIC 11

Sant Just Desvern. Estacionalitat dels matrimonis (1580-1936)

Les dades numèriques d'aquest gràfic es poden veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

Font: Elaboració pròpia.

Hi ha un segon aspecte dels casaments que també ens interessa de conèixer, com és el dia de la setmana de celebració dels actes matrimonials. Hem elaborat una estadística referent al període 1580-1900 i els resultats obtinguts són els següents: amb valors inferiors al 10% hi ha tres dies que són dilluns, dijous i divendres, aquest últim ocupant la darrera posició amb un trist 4% del total de casaments. Com a dies predilectes per casar-se hi ha el dissabte, amb un de cada tres casaments, i el dimarts, amb un de cada cinc casaments; entre tots dos dies acaparen el 55% del total de casaments. El diumenge amb el 13%

i el dimecres amb l'11% queden enmig i entre tots dos sumen un de cada quatre casaments. Cal esmentar, però, dues particularitats: durant el període corresponent al segle XVIII quasi la meitat dels casaments es va celebrar en dimarts; en el segle XIX més de la meitat dels casaments es va celebrar en dissabte.

7.3 L'ESTAT CIVIL DELS CÒNJUGES EN EL MOMENT DEL CASAMENT

L'estat civil dels cònjuges en el moment del casament incideix en les edats al casar-se d'aquests cònjuges, de manera que cal estudiar-lo abans de presentar els resultats de les mitjanes d'edat al casament. Els tres quadres de la pàgina següent ens mostren la classificació dels casaments segons l'estat civil anterior dels cònjuges, amb un quadre per a cada un dels períodes en què hem subdividit cronològicament la tesi. Només treballarem amb tres estats matrimonials possibles: solter (=1), vidu³ (=2) i indeterminat (=0). A cada quadre hi ha una doble columna –A i B– per diferenciar els resultats derivats directament del text de les actes sacramentals (columna A) dels resultats obtinguts després de processar les dades a les fitxes familiars (columna B).

Es tracta, en el fons, de veure la incidència de les declaracions indeterminades en una possible distorsió dels resultats procedents només d'un buidatge anònim de sèries parroquials⁴; cal remetre's al capítol tres en el qual hem parlat de les indeterminacions en les declaracions de l'estat civil dels cònjuges a partir de les actes matrimonials. A la pàgina següent ho podem veure amb detall, combinant homes i dones. Salta a la vista que els valors indeterminats, segons les dades ofertes directament pels registres sacramentals, són prou importants: com a resum, un 20% entre els homes en el global de tot el període, percentatge que rebaixem fins el 5'3% després de repassar les dades a partir de les fitxes familiars. Entre les dones, els valors percentuals de les indeterminacions són molt més baixos, de l'ordre del 3'9% i de l'1,9%, respectivament.

³ En el cas dels vidus no distingim si és el segon o altres matrimonis posteriors. El nombre d'aquests últims és irrellevant en el global de matrimonis amb presència de vidus i no té cap incidència en la classificació que presentem a continuació.

⁴ Recordem que el buidatge anònim és el que no recull els noms i cognoms de les persones que protagonitzen els actes sacramentals, en aquest cas els de casament, i que, per tant, s'obvia la possibilitat de practicar una reconstrucció de famílies que ens ajuda a esbandir indeterminacions.

QUADRE 31

Sant Just Desvern. Classificació dels casaments segons l'estat matrimonial anterior dels cònjuges en percentatges (1580-1759)

Dona:	Home:	Solter		Vidu		Indeterminat		Total	
		A	B	A	B	A	B	A	B
Soltera		41'8%	64'2%	4'9%	8'0%	30'0%	8'7%	76'7%	80'9%
Vídua		4'4%	5'8%	3'5%	5'1%	5'1%	2'7%	13'1%	13'6%
Indeterminada		0'7%	0,0%	0'7%	1'3%	8'9%	4'2%	10'2%	5'5%
Total		46'9%	70'0%	9'1%	14'4%	44'0%	15'6%	100%	100%

Font: Elaboració pròpia.

QUADRE 32

Sant Just Desvern. Classificació dels casaments segons l'estat matrimonial anterior dels cònjuges en percentatges (1760-1889)

Dona:	Home:	Solter		Vidu		Indeterminat		Total	
		A	B	A	B	A	B	A	B
Soltera		75'5%	85'1%	7'9%	8'0%	9'1%	0'1%	92'5%	93'2%
Vídua		2'6%	2'6%	3'8%	3'8%	0'1%	0'2%	6'6%	6'6%
Indeterminada		0'5%	0'1%	0'0%	0'0%	0'5%	0'1%	1'0%	0'2%
Total		78'6%	87'8%	11'7%	11'8%	9'7%	0'4%	100%	100%

Font: Elaboració pròpia.

QUADRE 33

Sant Just Desvern. Classificació dels casaments segons l'estat matrimonial anterior dels cònjuges en percentatges (1890-1900)

Dona:	Home:	Solter		Vidu		Indeterminat		Total	
		A	B	A	B	A	B	A	B
Soltera		88'9%	88'9%	4'0%	4'0%	0'0%	0'0%	92'9%	92'9%
Vídua		2'0%	2'0%	5'1%	5'1%	0'0%	0'0%	7'1%	7'1%
Indeterminada		0'0%	0,0%	0,0%	0,0%	0'0%	0'0%	0'0%	0'0%
Total		90'9%	90'9%	9'1%	9'1%	0'0%	0'0%	100%	100%

Font: Elaboració pròpia.

Els cònjuges d'estat civil indeterminat en el moment del casament són tots aquells en què les dades que l'escrivent ha fet constar a la partida sacramental no donen cap informació clara sobre el seu estat civil. En el nostre cas, tal com hem explicat en el capítol tercer, en aquells casos en què a la partida sacramental es feia constar el nom dels pares del cònjuge aquesta circumstància l'hem assimilat a la solteria quan l'estat civil és indeterminat⁵; respecte dels vidus, especialment els homes, l'única manera de saber-ho si a la partida sacramental no en diu res, és identificant-lo en un matrimoni anterior esdevingut a la mateixa parròquia o si apareix en els llibres de baptismes amb una dona diferent. Si no és per la reconstrucció de famílies, aquests vidus no es poden identificar de cap de les maneres. A la fi, els cònjuges que resten indeterminats són aquells que a la partida sacramental no diu res del seu estat civil, no apareixen els noms dels seus pares ni apareix el nom d'algun cònjuge anterior enlloc.

Bandejant les indeterminacions, veiem que el percentatge de vidus que es torna a casar a la parròquia que és objecte d'estudi més que duplica el de vídues, tot i que aquest últim col·lectiu és sempre molt més nombrós; possiblement darrera d'aquesta circumstància hi ha una clàusula draconiana que apareix en molts testaments d'homes en què s'explicitava que la seva vídua ho perdria tot si es tornava a casar. En qualsevol cas, el nombre de casaments amb intervenció d'homes i/o dones vidus és mou entre un mínim de l'11% i un màxim del 23% (aproximadament, un de cada sis casaments).

Si analitzem els tres períodes per separat hom observa diferències importants entre el primer i els altres dos; aquests últims són pràcticament idèntics. En el primer període, el pes de les indeterminacions encara és molt important tot i haver repassat les dades amb les fitxes familiars; en l'últim període ja no trobem cap indeterminació, mentre que en el segon les indeterminacions es redueixen a nivells pràcticament anecdòtics⁶. Potser l'únic que val la pena destacar és el descens del nombre percentual de cònjuges vidus, d'un mínim del 14'4% en el primer període a només un 9'1% de l'últim període; paral·lelament, el nombre de casaments amb intervenció de cònjuges vidus també baixa fins

⁵ Aquest fet ens ha permès rebaixar d'entrada un 10% el nombre d'indeterminacions només entre homes solters.

⁶ L'última indeterminació tant entre els homes com entre les dones és de l'any 1850.

l'11,1%, quan en el primer període és, com a mínim, del 18'9%⁷. Caldrà veure en l'estudi de les famílies del segle XVII si aquesta major proporció de núpcies amb cònjuges vidus té relació amb una major incidència de la mortalitat adulta entre cònjuges en edat de procrear; el percentatge de vídues del segle XVII triplica el resultat del segle XIX. En fi, els índexs obtinguts no difereixen dels que trobem en altres monografies similars.

7.4 PRIMERS MATRIMONIS

La reconstrucció de famílies és indispensable per conèixer amb precisió l'edat al primer casament d'homes i dones. Volem recordar breument dos aspectes dels extractes anònims que reforcen la frase anterior: l'edat al casament no apareix als registres sacramentals fins ben entrat el segle XIX i els percentatges d'exactitud de les dades ofertes en aquesta monografia són del 60% en el cas dels homes i del 55% en el cas de les dones⁸. A més, la importància d'ambdues dades és ben diferent: per al nostre estudi és molt més rellevant la segona (l'edat exacta al casament de les dones) que la primera (l'edat exacta al casament dels homes). La mitjana d'edat al primer casament de les dones combinada amb la mitjana d'edat a la darrera maternitat configura el període de fertilitat dins del matrimoni i determina les possibilitats de tenir un major o menor nombre de fills final. La mitjana d'edat al primer casament dels homes no aporta, *per se*, res d'important a l'estudi de la fecunditat; en tot cas, ens pot parlar de les dificultats —o no— per formar una família en un nucli rural proper a una gran ciutat, però analitzar en profunditat aquesta qüestió requeriria un estudi molt detallat amb aplicació de criteris d'anàlisi relacionats amb l'activitat professional del cònjuge masculí (o del seu pare) i probablement combinats amb l'origen i la residència de cada un dels cònjuges.

Deixant de banda aquestes consideracions, hi ha dues maneres de calcular les mitjanes: partint sempre i en tots els casos de les edats al primer casament,

⁷ Aquest percentatge podria arribar al 22'2% si repartíssim els homes i dones que encara queden indeterminats segons les proporcions dels indeterminats dels quals hem pogut esbrinar el seu estat civil a partir de l'estudi familiar.

⁸ A partir d'una mostra suficientment significativa en tant que representava, en ambdós casos, el 50% de la totalitat dels casats i les casades entre 1838 i 1900.

les podem obtenir operant per a cada sexe independentment de l'altre⁹ o operant, principalment però no exclusivament, en funció de l'estat civil de l'altre cònjuge. És important també dividir-ho en períodes cronològics curts a no ser que el nombre de dades disponibles sigui baix o que anàlisis preliminars determinin que no hi ha una variació important en les mitjanes al llarg d'un període temporal prolongat; aquesta última circumstància només és possible si la població es manté relativament estacionària i, per tant, no augmenta de forma notable el nombre d'efectius susceptibles d'accedir al matrimoni¹⁰. Si fos el cas, caldria distingir també entre els cònjuges nascuts a la parròquia i el total de cònjuges casats a la parròquia. Finalment, per a les dones, cal tenir en compte a quin grup pertanyen segons el tipus de fitxa familiar. En fi, atès el gran nombre de possibilitats cal deixar ben clar en cada cas la procedència de les dades.

En el capítol dedicat a la qualitat de les dades hem parlat de la credibilitat de les edats declarades en casaments i enterraments amb uns resultats poc encoratjadors (sobretot per a les declarades en els enterraments) i més endavant, en aquest mateix capítol, veurem el resultat de la mitjana d'edat al casament dels joves solters segons l'edat declarada en el moment del matrimoni, però només per a una fracció del segle XIX, i el compararem amb els resultats extrets de la reconstrucció de famílies. A l'hora de fer aquest últim càlcul no hem tingut en compte ni la procedència ni el tipus de fitxa familiar a la qual pertanyen perquè volem esbrinar el grau de confiança que ens poden merèixer dades procedents d'altres estudis demogràfics que no hagin recorregut a la reconstrucció de famílies i que ofereixin càlculs d'edats al primer casament només a partir de les edats declarades a les actes sacramentals de matrimoni. No es tracta d'invalidar res, sinó de poder realitzar comparatives coherents, aprofitant la diversitat de càlculs realitzats per la nostra part.

A partir d'ara aprofitarem les diferents combinacions que permet el tractament de les bases de dades per veure si hi ha diferències destacades entre els períodes cronològics en què hem dividit l'estudi i si hi ha diferències entre tipus de famílies; a més, també podem intentar esbrinar si hi ha diferències en funció

⁹ Aquest càlcul ens aporta les mitjanes més properes a la realitat però inclou un factor de distorsió; ho veurem més endavant, al comentar les diferents mitjanes que hem calculat.

¹⁰ En aquesta reconstrucció aquesta circumstància es dona fins a mitjans del segle XVIII.

de l'estat civil, de l'origen i de la residència. En altres estudis s'ha observat que una persona soltera que es casa amb una persona vídua acostuma a tenir una mitjana d'edat més elevada que si es casés amb una altra persona soltera; així mateix, sembla que passa el mateix quan un dels dos cònjuges és originari d'una altra parròquia. Veurem si els resultats santjustencs donen diferències significatives que confirmin aquestes hipòtesis¹¹.

Quines fitxes hem d'utilitzar? D'entrada cal distingir entre homes i dones. Els tipus de fitxes 1, 2 i 3 només es refereixen a la data de naixement de les dones, ja que és una de les informacions més rellevants dels estudis demogràfics basats en la reconstrucció de famílies. Per tant, respecte de les dones, hem d'utilitzar totes les fitxes de tipus 1, ja siguin **MC** com **MA**; en principi, no hi ha d'haver cap diferència significativa en l'edat al casament de les dones en funció del seu futur lloc de residència i/o defunció. També hem d'utilitzar les fitxes de tipus 2 que, tot i pertànyer a edats aproximades, aporten la correcció sobre les dones naturals de la parròquia casades fora i de les quals perdem la pista del seu matrimoni. Una distinció que sí podem incloure és entre nascudes i residents a Sant Just Desvern en el moment del casament, amb les nascudes fora de la parròquia santjustenca però ja residents en el moment del casament i fins i tot amb les que ni hi han nascut ni hi resideixen.

Respecte dels homes, la cosa no és tant complicada: el tipus de fitxa no és rellevant i per tant només tenim edats exactes i edats aproximades, que es combinaran de la mateixa manera que en el cas de les dones. Distingirem segons l'estat civil de cada un dels esposos i segons l'origen i la residència en el moment del casament. Intentarem no perdre la pista de tantes variables i deixar ben clar a cada moment l'origen de les dades.

Com es reparteixen les dades amb què treballarem en aquest capítol? Del total de 1.909 fitxes familiars sorgides de la reconstrucció de les famílies santjustenques n'hi ha 1.388 de tipus **M** i 521 de tipus **E**. Ja hem comentat en el capítol segon que de les primeres n'hi havia dues de duplicades i de les segones n'hi

¹¹ Louis Henry simplifica força l'estudi de les edats al primer casament en el seu manual (1983, p. 186-191) i en el seu estudi sobre Crulai (1958, p. 83-85) ja que no disposava dels programes informàtics actuals, que permeten múltiples combinacions amb poc esforç suplementari. Es pot comprovar perfectament a l'apèndix estadístic d'aquest capítol setè.

ha una també de duplicada. Totes tres han estat eliminades dels càlculs. Per tant, els valors que segueixen estan calculats en base a 1.386 fitxes M i 520 fitxes E. Vegem-ho en el quadre 34 següent:

QUADRE 34

Sant Just Desvern. Repartiment de les edats exactes i les edats declarades segons tipus de fitxa de família i sexe (1580-1900)

	Homes Fitxes M	Homes Fitxes E	Dones Fitxes M	Dones Fitxes E
Edats exactes	804	43	825	34
Edats declarades	464 / 248	13	531 / 299	26
Total edats	1.052	56	1.124	60

Font: Elaboració pròpia.

Respecte de les edats exactes, les dels homes representen el 58% i les de les dones representen el 59'5% de totes les fitxes M, percentatges en tots dos casos alts i pràcticament idèntics. En el cas de les edats declarades, la primera xifra (464 en el cas dels homes i 531 en el cas de les dones) indica el total d'edats recuperades a partir de les declaracions en casaments, enterraments, censos o padrons i la segona xifra (248 en el cas dels homes i 299 en el cas de les dones) indica les que ens valen en no estar duplicades amb l'edat exacta, de manera que, respecte dels homes, les 1.052 edats disponibles signifiquen el 75'9% de tots els homes casats a Sant Just Desvern i es reparteixen com segueix: 76% són edats exactes i 24% són edats aproximades. Quant a les fitxes E, en principi no hauríem de disposar de cap dada, però la recerca en arxius externs al santjustenc combinada amb les dades dels llibres sacramentals de la parròquia de Sant Just Desvern ens han permès aconseguir 43 edats exactes – 8'3%– i 13 edats aproximades –2'5%– que sumades signifiquen 56 dades més –10'8%–. Intentarem aprofitar-les de la millor manera possible.

Respecte de les dones, les 1.124 edats disponibles signifiquen el 81'1% de totes les dones casades a Sant Just Desvern i es reparteixen com segueix: 73'4% són edats exactes i 26'6% són edats aproximades. I pel que fa a les fitxes E, disposem de 34 edats exactes –6'5%– i de 26 edats aproximades –5%–

que sumades signifiquen 60 dades més $-11'5\%$. En definitiva, el nombre d'edats disponibles i les proporcions són pràcticament idèntiques entre homes i dones i el nombre d'edats desconegudes es limita a quasi el dinou per cent entre les dones i a poc més del vint-i-quatre per cent entre els homes. Així doncs, el nombre total d'edats és important, però s'ha de repartir entre els diferents períodes cronològics i segons l'estat civil anterior al matrimoni; en alguns casos, les mostres queden tant migrades que els resultats esdevenen irrellevants. Només tindrem en compte aquelles mostres amb un nombre de casos relativament elevat.

Cal veure com es reparteixen aquestes dades entre els tres períodes cronològics en què hem dividit l'estudi. Quan hem parlat de les fitxes familiars ja hem dit que, respecte de la data de naixement dels cònjuges, tenim tres opcions de treball: conèixer-la exactament, conèixer-la aproximadament o no conèixer-la. Per tant, l'edat al casament es pot conèixer o bé perquè sabem exactament la data de naixement (o, per defecte, de bateig) del cònjuge o bé perquè a partir de la declaració de l'edat a la partida de defunció o en un cens o padró municipal podem calcular un any de naixement aproximat i una edat al casament també aproximada; també la podem conèixer directament per la declaració de l'edat en el moment del casament, però es tractarà també d'una edat aproximada.

En principi, hauríem de conèixer la data de naixement exacta de tots els nascuts i nascudes a la parròquia que estem estudiant si el seu bateig ha quedat registrat en els llibres sacramentals corresponents; això sabem que no és així perquè aquests registres tenen defectes. Respecte dels nascuts fora de la parròquia, en principi n'hauríem de desconèixer la data de naixement exacta però la podem substituir per l'aproximada a partir de les declaracions d'edat a les defuncions, als casaments o als censos. Com que aquestes declaracions no són generals sinó que van apareixent a mesura que l'estudi s'allarga en el temps tal com hem vist en els capítols anteriors, la seva incidència és dispar en els tres períodes cronològics. Vegem-ho en percentatges en el quadre de la pàgina següent, combinant la informació disponible per a homes i dones i com-

parant-ho amb els percentatges de nascuts i no nascuts a la parròquia santjustenca:

QUADRE 35

Sant Just Desvern. Coneixement de la data de naixement (1580-1900)

Període	1580-1759			1760-1889			1890-1900		
	H C	H D	Total	H C	H D	Total	H C	H D	Total
D C	33'6%	28%	61'6%	79'9%	9'5%	89'4%	100%	0%	100%
D D	16'8%	21'6%	38'4%	6'8%	3'8%	10'6%	0%	0%	0%
Total	50'4%	49'6%	100%	86'7%	13'3%	100%	100%	0%	100%
H*	45'8% – 54'2%			63'1% – 36'9%			60'6% – 39'4%		
D*	42'9% – 57'1%			64'4% – 35'6%			71'7% – 28'3%		

H C: Data de naixement de l'home coneguda; H D: Data de naixement de l'home desconeguda

D C: Data de naixement de la dona coneguda; D D: Data de naixement de la dona desconeguda.

*H i D: Percentatges de cònjuges de cada sexe nascuts i no nascuts a Sant Just Desvern sobre el total de cònjuges.

Font: Elaboració pròpia.

Tret d'un cas, els percentatges de coneixement de la data de naixement, sigui exacta o sigui aproximada, són molt superiors als percentatges de nascuts a la parròquia santjustenca, amb diferències que oscil·len entre el 16% i quasi el 40%. Els dos últims períodes es beneficien tant de les edats declarades a la defunció com de les edats declarades als casaments com de les edats o dates declarades als censos i padrons, i tot i això encara hi ha un petit dèficit del 10% en les dones i del 13% en els homes; el període anterior a l'any 1759 només es beneficia parcialment de les declaracions d'edat a les defuncions i l'increment és fruit de les recerques en arxius aliens al santjustenc, recerques centrades només en les dones en tant que la seva data de naixement és imprescindible per a l'estudi de les famílies (no així la de l'home, que ja he comentat que no té cap interès en aquest tipus d'estudi). En definitiva, el grau de coneixement de la data de naixement, tant per a homes com per a dones, és elevat: en tots els casos és superior al cinquanta per cent i, en el segon període, és pràcticament igual entre homes i dones, tot i que sempre hi ha un lleuger avantatge de les segones sobre els primers.

Abans de presentar els resultats definitius volem exposar quins criteris hem seguit, tenint en compte que són idèntics tant per als homes com per a les dones. Cronològicament hem dividit les dades segons els períodes ja esmentats i, a més, hem calculat les mitjanes sense cap divisió temporal; això permet veure si hi ha algun canvi significatiu al llarg dels anys, ja que l'estudi abasta més de tres-cents anys. En segon lloc, hem considerat important combinar l'estat civil dels cònjuges i hem bandejat les dades de rang 0 –estat civil indeterminat– sense perdre gran cosa. Finalment, per als matrimonis en què ambdós cònjuges són solters hem aprofitat la informació sobre l'origen i la residència de cada un d'ells per cercar amb més detall les coincidències o les diferències entre totes les combinacions possibles¹². En el proper punt d'aquest capítol només presentem els resultats obtinguts dels primers matrimonis; en el punt següent presentarem els resultats dels casaments amb presència de vidus.

7.5 EDAT AL PRIMER MATRIMONI

Anem a buscar ja dades concretes: l'edat mitjana al primer matrimoni de les dones i els homes casats a Sant Just Desvern entre els anys 1580 i 1900. Tal com hem dit a la presentació, ho compararem amb el resultat obtingut de les edats declarades a partir de l'any 1838 a les mateixes actes sacramentals de matrimoni i així intentarem establir un grau de confiança en la comparació amb altres estudis similars.

Ja hem vist en el capítol segon que la declaració de l'edat al casament és una de les informacions que més tarda en aparèixer a les actes matrimonials santjustenques. Per tant, si ens quedéssim només amb l'estudi de les sèries anònimes aportaríem una informació que podria ser poc representativa i, sobretot, centrada només en els dos últims terços del segle XIX. Com veurem, les mitjanes extretes només de les declaracions d'edat registrades a les actes matrimonials **no** es poden considerar representatives de **tot** el període estudiat, sinó només del mateix període (és a dir, per al segle XIX). Seguint, però, el cri-

¹² En total hi ha setze combinacions possibles a partir de les dades de cada un dels dos cònjuges més les dades corresponents a l'origen i a la residència en el moment del casament. No totes les setze combinacions aporten prou informació: en alguns casos (els menys) no hi ha dades i en uns quants (aproximadament la meitat) les dades són irrellevants.

teri exposat a la presentació d'aquest mateix capítol, a continuació veurem què n'hem extret dels llibres sacramentals de matrimonis.

La mostra amb què treballem només recull dades d'una part del segle XIX: de l'any 1838 a l'any 1852 i de l'any 1875 a l'any 1900. Hem pres en consideració només els casaments entre solters i solteres prescindint del seu lloc de naixement, atès que la mostra és prou reduïda; en fi, disposem de dades corresponents a 285 homes solters i a 279 dones solteres casats i casades, insistim, només amb dones solteres i homes solters respectivament. Els resultats obtinguts els presentem en el quadre següent:

QUADRE 36

Sant Just Desvern. Edats declarades al primer matrimoni; cònjuges solters (1838-1900)

	Mitjana d'edat	Mediana	Moda	Ítems
Homes	27	26'4	26	285
Dones	23'8	23'2	22	279

Font: Elaboració pròpia.

De moment no hi ha gran cosa a dir, tret que el nombre de casos representa més del cinquanta per cent de tots els casaments entre 1838 i 1900. A continuació comprovarem si aquests resultats s'apropen a la realitat, si la mostra recollida és prou significativa i quina incidència hi poden tenir les declaracions errònies. Això últim ens permetrà continuar el seguiment de l'anàlisi de la qualitat de les dades procedents dels llibres sacramentals.

Doncs bé; després d'haver processat de forma preliminar totes les dades d'acord amb els criteris i divisions anteriors els resultats obtinguts es poden resumir de la següent manera¹³: les mitjanes generals de tot el període sense cap partició no tenen rellevància perquè estan condicionades pel major nombre de casos del segon període, que no és el més llarg però sí el que té major nombre d'ítems. Res no fa pensar en altres diferències que les observades entre el primer i el tercer període: l'edat dels homes experimenta un descens petit

¹³ A l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol s'inclouen diversos quadres amb totes les mitjanes obtingudes i amb el detall de l'origen de les dades per a cada cas. Aquí només presentem les mitjanes més significatives.

però significatiu mentre l'edat de les dones experimenta un ascens una mica més notable. Amb tot, és possible que les mitjanes del període anterior a l'any 1700 estiguin mediatitzades pel baix nombre de casos disponible. Vegem en un quadre les mitjanes per a cada sexe i per a cada un dels tres períodes cronològics estudiats; d'entrada prenem el màxim nombre de dades disponibles per a tots dos sexes en casaments registrats en els llibres sacramentals de Sant Just Desvern entre cònjuges solters. En ambdós casos, es tracta de mitjanes ponderades entre edats exactes i edats aproximades sense tenir en compte les edats desconegudes, de les quals n'hem xifrat el percentatge a la pàgina 173. Considerem que aquestes mitjanes ens permetran acotar millor les diferències que hi pugui haver quan ho comparem amb les mitjanes obtingudes després de processar les dades en funció de l'origen i la residència i en funció del tipus de fitxa.

QUADRE 37

Sant Just Desvern. Edat al primer matrimoni entre cònjuges solters (1580-1900)

Període	Mitjana d'edat			Mediana			Moda		
	A	B	C	A	B	C	A	B	C
Homes	28'2	27'2	26'8	27'9	26'7	26'3	27	24 / 25	26
Dones	22'3	23'8	24'2	21'4	23'4	23'4	20	23	22

Període **A**: de 1580 a 1759; període **B**: de 1760 a 1889; període **C**: de 1890 a 1900

Font: Elaboració pròpia.

Res de nou. Xifres similars a les d'altres estudis. Com avançàvem, destaca només el petit descens en l'edat dels homes –poc més d'un any de diferència– i el més important ascens en l'edat de la dona –quasi dos anys més elevada– del primer al tercer període. Importa sobretot retenir l'ascens en l'edat al casament de les dones solteres amb homes solters ja que, combinada amb l'edat a l'última maternitat, configura el marc del període reproductiu femení. Ho veurem detalladament en el capítol sobre la fecunditat. És evident que si es retarda l'edat al casament entre les dones, el número de fills final ha d'ésser forçosament més baix... a no ser que s'encongeixi l'interval entre els naixements. El lleuger descens en les mitjanes d'edat dels homes es pot interpretar a partir d'unes millors facilitats per accedir a formar una família; en el cas de l'augment

en les edats mitjanes de les dones es pot interpretar com una manera de limitar el nombre de naixements per família ja que el descens de la mortalitat infantil permet augmentar el nombre de fills supervivents. Retardar l'edat al casament de les dones s'ha interpretat sempre com un mètode de control de la natalitat primari, per bé que caldria saber fins a quin punt hi ha una conscienciació general de tota la població o esdevé només un fet casual. Caldria esbrinar, per exemple, si l'augment de l'import de les dots hi pot tenir res a veure.

La comparació amb les mitjanes obtingudes a partir de les edats declarades en el moment del casament és clarificadora: són pràcticament clavades, fet que indica que les errades que hi pugui haver en les declaracions no alteren substancialment les mitjanes finals¹⁴. La conclusió seria, doncs, que en el moment del casament no hi ha una *atracció* especial per *declarar* una edat o altra com hem vist que passava amb les edats dels difunts en el capítol tercer i que la tercera part d'edats declarades errònies no allunya les mitjanes aproximades de les reals.

Serveix d'alguna cosa analitzar amb múltiples combinacions les edats al primer matrimoni? Sincerament, no. O potser sí, per adonar-nos que no hi ha cap diferència significativa. En alguns casos pot ser que les mostres no siguin prou nombroses¹⁵. En tot cas, podem destacar el següent:

- L'origen i la residència no tenen cap influència decisiva en les edats al casament dels cònjuges solters; en el cas santjustenc hi ha, per tant, una igualtat d'oportunitats sigui quina sigui la procedència. En el capítol dedicat a la mobilitat veurem que un percentatge molt alt dels cònjuges provenen del cercle de relació diària. Així doncs en aquest punt no hi ha diferències o, per concretar més, no hi ha diferències que es repeteixin sistemàticament al llarg dels tres períodes. Caldria creure

¹⁴ La mitjana d'edat al casament durant tot el segle XIX és de 27'1 anys per als homes solters i 24 anys per a les dones solteres. Les mitjanes que ens ofereixen els càlculs realitzats en el capítol tercer són una mica més altes, especialment les dels homes, ja que inclouen casaments amb cònjuges vidus: 27'8 és la mitjana de les edats reals i 27'6 és la mitjana de les edats declarades per als homes, mentre 24'1 és la mitjana en ambdós casos per a les dones. El que interessa retenir en aquest cas és que les mitjanes calculades només a partir de les edats declarades poden ser comparables amb les mitjanes calculades a partir de l'agregació d'edats exactes i edats declarades.

¹⁵ Hem posat *en quarantena* totes les mitjanes calculades amb menys de 25 dades, tot i que tampoc no donen resultats gaire diferents de les mitjanes generals aquí exposades.

en un canvi de mentalitats a llarg termini (canvi que no és visible fins al segle XX) per treure punta a unes mínimes variacions que poden ser degudes a factors aleatoris.

- Per contra, l'estat civil de l'altre cònjuge sí és determinant en l'edat al casament i es confirma que, quan un dels dos cònjuges és vidu, l'edat mitjana del cònjuge solter és significativament superior. Aquest és el factor de distorsió esmentat més amunt: la mitjana d'edat calculada sense tenir en compte l'estat civil de l'altre cònjuge és lleugerament més alta per la influència de les edats dels cònjuges solters casats amb cònjuges vidus. Es pot xifrar aquesta diferència d'alguna manera? En alguns casos, les mostres no són gaire grans i per tant podem desconfiar de les mitjanes obtingudes però en el segle XIX, amb un nombre de casos ja més important, la diferència supera els quatre anys.

Abans hem comentat que els cònjuges de rang 0 –estat civil indeterminat– no estan inclosos en els càlculs. De fet, hem intentat esbrinar què s'amagava darrera d'aquestes indeterminacions calculant les mitjanes que hem pogut. D'entrada hem de dir que, com hem vist en el punt 7.3 d'aquest mateix capítol, el nombre més important de cònjuges d'estat civil indeterminat en el moment del casament segons les actes sacramentals es concentra en el període anterior a l'any 1700 i que, en segon lloc, afecta sobretot els homes. Doncs bé, els càlculs permeten deduir que són majoritàriament homes solters però que hi ha un bon grapat d'homes vidus, ja que les mitjanes calculades són lleugerament superiors en tots els casos a les mitjanes generals sense arribar, però, a les mitjanes dels cònjuges solters casats amb cònjuge vidu.

Res no fa pensar que el tipus de fitxa familiar modifiqui d'alguna manera els resultats obtinguts, però és l'únic sistema que tenim per incloure en els càlculs la incidència de les fitxes amb edats desconegudes, a partir del repartiment de les dades segons els tipus de fitxa. Ens centrarem només en les edats de les dones solteres casades només amb homes solters i com que hem vist que l'origen i la residència no afecten el resultat final no els tindrem en compte. L'únic canvi que introduïm és en les divisions temporals amb la intenció de

copsar millor l'evolució de l'augment en l'edat al casament de les dones solteres. Ho podem veure en el quadre següent:

QUADRE 38

Sant Just Desvern. Mitjana d'edat al primer matrimoni del conjunt de dones solteres casades amb homes solters (1580-1900)

Període	1580-1670	1671-1750	1751-1811	1812-1860	1861-1900
M. E.	21'6	23'0	23'2	23'6	24'4

Font: Elaboració pròpia.

Com era d'esperar, les mitjanes no difereixen gaire del que ja hem vist i, a més, podem observar nítidament la tendència a l'alça, des dels 21'6 de mitjana de la primera meitat del segle XVII als 24'4 de mitjana de la segona meitat del segle XIX.

7.6 MATRIMONIS SUCCESSIUS

Respecte dels matrimonis successius, més important que les mitjanes d'edat que estan condicionades per unes edats d'enviduament aleatòries, és interessant conèixer-ne la seva freqüència en funció de l'edat d'enviduament, si varia al llarg del període que abasta aquest estudi, si hi ha diferències entre homes i dones segons la seva procedència o residència i segons el seu estat civil anterior i si hi ha algun estàndard en l'interval entre la data d'enviduament i la data del nou matrimoni. Ho veurem a continuació.

El primer que ens interessa deixar clar és quants cònjuges vidus hi ha registrats en els llibres sacramentals santjustencs, quin percentatge representen sobre el total de cònjuges, quin és el seu origen i quina residència tenen en el moment del casament; serà interessant veure si hi ha diferències importants entre homes i dones derivades d'una mentalitat restrictiva sobre aquestes últimes a l'hora de contraure noves núpcies. En el punt 7.3 d'aquest mateix capítol ho hem pogut entreveure atenent només a la combinació de l'estat matrimonial anterior, és a dir, el que en podem extreure d'un buidatge anònim; ara aprofundirem en aquesta anàlisi, introduint com a factor addicional l'origen i la residència de cada un dels cònjuges. Anem per parts i vegem primer quin és el nombre

absolut i relatiu de cònjuges vidus per períodes i com es reparteixen en funció de l'origen. Ho podem veure en el quadre següent:

QUADRE 39

Sant Just Desvern. Origen dels cònjuges vidus (1580-1900)

Període	1580-1759	1760-1889	1890-1900
Total homes	65* (14'4%)	99 (11'8%)	9 (9'1%)
Nascuts a SJD	21 (32'3%)	57 (57'6%)	3 (33'3%)
Total dones	61* (13'6%)	55 (6'6%)	7 (7'1%)
Nascudes a SJD	12 (19'7%)	23 (41'8%)	2 (28'6%)

* Aquestes xifres són inferiors a les reals; ja hem explicat que, dins de l'elevat nombre de cònjuges masculins d'estat civil indeterminat (15'6% sobre el total d'aquest primer període), n'hi ha uns quants de vidus. Si el total de cònjuges d'estat civil indeterminat que encara queden per identificar –70 homes i 25 dones– els repartim amb les mateixes proporcions que hem repartit la resta, les xifres resultants de cònjuges vidus són les següents: 75 homes (16'7%) i 62 dones (13'8%).

Font: Elaboració pròpia.

Els majors percentatges de vidus i vídues tornats a casar en els segles XVI, XVII i XVIII poden ser un símptoma d'una elevada mortalitat adulta dins del període reproductiu en aquests tres segles; ho veurem millor quan parlem de la freqüència dels matrimonis successius en aquest mateix capítol. Ara bé, els percentatges de cònjuges vidus d'ambdós sexes nascuts a Sant Just Desvern són en tots els casos netament inferiors als percentatges dels cònjuges solters. En el cas de les dones, aquests percentatges són mínims; en el global de tot el període estudiat només representen el 30%. En fi, els vidus i, especialment, les vídues s'han de casar majoritàriament fora del seu lloc de naixement. Pel què diran? Potser sí, potser no. Insistim en què el nombre de vidus que es torna a casar és superior en un 40% al nombre de vídues que també ho fan, tot i que aquest últim col·lectiu és lleugerament superior en nombre al primer.

Les xifres del primer període són clarament superiors a les dels altres dos períodes: a un descens global en els percentatges de cònjuges vidus tant entre homes com entre dones, símptoma clar de la disminució de la mortalitat catastròfica, s'hi suma un augment important en els percentatges dels cònjuges vidus nascuts a la pròpia parròquia; potser s'hi amaga un inici de canvi en les

mentalitats que restringien l'accés a un nou matrimoni a les dones vídues¹⁶. En fi, el resum de tot el període estudiat ens mostra ben clarament les diferències entre solters i vidus: mentre que entre els primers els percentatges de cònjuges nascuts i nascudes a Sant Just Desvern són idèntics –61% dels homes i 60'8% de les dones–, entre els segons hi ha una diferència substancial, amb un cinquanta per cent superior els homes –46'8%– sobre les dones –30'9%–.

Ara cal veure si la residència també té alguna incidència en l'estat civil; el quadre següent ens ho mostra.

QUADRE 40

Sant Just Desvern. Residència dels cònjuges vidus (1580-1900)

Període	1580-1759	1760-1889	1890-1900
Total homes	65* (14'4%)	99 (11'8%)	9 (9'1%)
Residents a SJD	44 (67'7%)	80 (80'8%)	7 (77'8%)
Total dones	61* (13'6%)	55 (6'6%)	7 (7'1%)
Residents a SJD	30 (49'2%)	42 (76'4%)	4 (57'1%)

* Vegeu la nota del quadre anterior.

Font: Elaboració pròpia.

En aquest cas no es pot dir que les diferències amb els solters siguin tant significatives com amb l'origen i queda clar que la residència no és un impediment per tornar-se a casar després d'enviduar. Molts més de la meitat dels vidus i vídues que es tornen a casar a Sant Just Desvern hi resideixen amb anterioritat al casament. Vegem també els resultats de tot el període, comparant-ho amb els percentatges dels solters: entre els homes solters –78'1%– i els homes vidus –75'7%– pràcticament no hi ha cap diferència com tampoc no n'hi ha amb les dones solteres –73'2%– mentre que les dones vídues continuen essent les grans *perjudicades* –62'6%–.

Amb qui es casen les persones vídues? Es casen majoritàriament amb solteres ells i vidus elles: en el cas dels homes, 107 vidus s'han casat amb dones solteres i, en el cas de les dones, 60 vídues s'han casat amb homes vidus. El

¹⁶ En els testaments consultats de la segona meitat del segle XIX ja no apareix aquella clàusula en què els homes deixen ben explícit que la seva vídua no es pot tornar a casar si no vol perdre l'usdefruit dels béns del seu difunt espòs.

nombre total de casaments entre vidu i vídua són aquests 60 que acabem d'esmentar (un 4'3% del total). Centrem-nos un moment en aquests matrimonis. Atenent a tot el que hem vist fins ara és normal que el percentatge de matrimonis entre vidus en què ambdós cònjuges no són nascuts a Sant Just Desvern (36'7%) sigui molt superior al percentatge de matrimonis en què cap dels dos cònjuges (de l'estat civil que sigui) no és nascut a la parròquia santjustenca (15'8%). No obstant, en el cas dels matrimonis entre cònjuges vidus no nascuts a Sant Just Desvern, en tots els casos com a mínim un dels dos hi resideix, cosa que no passa en el segon supòsit; potser només és fruit de la casualitat.

7.6.1 Freqüència dels matrimonis successius segons l'edat d'enviduar:

No es tracta tant de conèixer el nombre de casaments amb presència de vidus i vídues –que ja l'hem calculat– en relació al total de casaments sinó la freqüència dels matrimonis successius en funció de l'edat o grup d'edat en el moment d'enviduar. No hauria d'haver-hi la mateixa freqüència entre cònjuges vidus joves que entre cònjuges vidus d'edat més avançada i probablement hi deu haver diferències substancials entre sexes, això últim relacionat segurament amb la capacitat reproductiva. Per exemple, podríem assajar una hipòtesi de treball segons la qual les dones vídues d'edat superior als 45 o 50 anys són menys susceptibles de poder accedir a un nou casament davant de les vídues d'inferior edat. Entre els homes seria més difícil d'aventurar una edat límit. Es tracta de veure si aquestes hipòtesis de treball són certes o no amb uns resultats significatius.

Ara bé, aquesta anàlisi està condicionada per la *pèrdua* dels matrimonis successius esdevinguts en altres parròquies. Ja hem comentat la pressió exercida damunt els vidus i sobretot les vídues davant la perspectiva de tornar-se a casar i ja hem vist que el percentatge de vidus que es tornen a casar a la parròquia on han enviduat és molt superior al percentatge de vídues, tot i que aquestes últimes els superen lleugerament en nombre. Hem de partir, doncs, de tres supòsits:

- Quan coneixem la data de defunció d'ambdós cònjuges i les actes ens detallen clarament l'estat civil de cada un d'ells en el moment de la defunció no hem de tenir cap problema (fins i tot en el cas cert que el

cònjuge vidu s'hagi tornat a casar en una altra parròquia i així ens ho indiqui la seva acta d'enterrament); en aquest estudi disposem de 544¹⁷ fitxes familiars en què es dóna aquesta circumstància, sumant fitxes **MC** i **EC**. La proporció obtinguda de vidus i vídues és, *grosso modo*, de 47 a 53, respectivament¹⁸. Aquestes fitxes han de ser la base de l'anàlisi referent als matrimonis successius.

- Hem d'utilitzar també les fitxes **MC** i **EC** en què coneguem la data de defunció de només un dels dos cònjuges, ja que en aquestes fitxes tenim la certesa que l'estat civil declarat a l'acta d'enterrament deixa ben clar que el cònjuge difunt era casat en el moment de la defunció. Disposem de 163 fitxes en què el difunt era l'home –per tant, la dona restava vídua però, com a molt, no en sabem res més d'ella que o bé s'havia tornat a casar o bé que en tal moment constava com a viva– i de 113 fitxes en què la difunta era la dona. La proporció entre aquestes fitxes –41 a 59 en favor de les vídues– no guarda la mateixa relació que hem vist a les fitxes anteriors, cosa que pot ser un símptoma de l'abandonament del poble per part de les vídues per casar-se i quedar-se a viure definitivament fora de la parròquia, circumstància que no es dóna tant entre els homes vidus ja que estan més arrelats per motius laborals¹⁹.
- Els matrimonis successius s'han de classificar segons el lloc de l'esdeveniment: poden estar registrats en els llibres sacramentals de la parròquia que estem estudiant o es poden haver celebrat en qualsevol altre lloc. En principi, d'aquests últims no n'hauríem de tenir notícia si no fos que informacions posteriors com la defunció, la presència en altres actes sacramentals actuant de testimoni o l'aparició en llistes nominatives ens fan saber que algun vidu o vídua s'ha tornat a

¹⁷ Hi ha quatre fitxes en què ambdós cònjuges són enterrats el mateix dia.

¹⁸ La proporció a la parròquia de Crulai és de 45,5 a 54,5, pràcticament idèntica a aquesta (Henry & Gautier, 1958, p. 86).

¹⁹ La proporció a la parròquia de Crulai no és tant semblant a la santjustenca com l'anterior –36 a 64– però si més no va en la mateixa direcció molt favorable a les dones vídues (Henry & Gautier, 1958, p. 86).

casar²⁰. Aquests últims casaments successius *recuperats* (en tinguem la data exacta o no) formen part dels casaments successius perduts i ens serveixen per avaluar el total d'aquests últims i repartir-los entre els diferents grups d'edat. En el cas que ens ocupa, les fraccions dels casaments recuperats són idèntiques a les fraccions dels casaments registrats, fet que valida les anàlisis que presentem a continuació: la mitjana de la relació entre vidus i vídues és de 65 a 35 en favor dels primers; la mitjana de la relació entre casaments registrats i casaments recuperats és de 80 a 20 en favor dels primers. En ambdós casos, les diferències són irrellevants en la distribució de la primera relació entre registrats i recuperats i en la distribució de la segona relació entre vidus i vídues.

Analitzem primer les fitxes de les quals disposem de la data de defunció d'ambdós cònjuges: del total de 544 fitxes, tenim l'evidència que el cònjuge vidu s'ha tornat a casar en 124 casos i tenim la certesa que no s'ha tornat a casar en 350 casos. Resten, doncs, 70 fitxes²¹ en què l'estat civil del cònjuge supervivent no s'ha explicitat en l'acta de sepeli, però hem de creure que resta vidu en tant que no tenim constància que hagi format una nova família. Els 124 cònjuges que s'han tornat a casar es reparteixen de la següent manera: 95 són homes (76'6 %) i 29 són dones (23'4 %)²². Ara bé, més que el percentatge de repartiment entre sexes ens interessa saber com es reparteixen entre els vidus de cada sexe per separat, és a dir, la freqüència dels matrimonis successius per sexes. S'observa una clara diferència entre homes i dones i entre tipus de fitxes: entre els homes vidus, la diferència segons si a la fitxa familiar consta la defunció d'ambdós cònjuges o només la defunció de la dona és mínima; per tant, podem adoptar la mitjana ponderada entre ambdues circumstàncies (38'9%) com a valor mínim brut de la freqüència d'homes vidus santjustencs que es tornen a casar. Entre les dones es detecta la *fugida* per tornar-se a ca-

²⁰ Un cas freqüent és el de l'acta de defunció d'una dona, natural d'una parròquia aliena a la que estem estudiant, casada amb un home vidu i residents a Sant Just Desvern; el nou matrimoni es devia celebrar a la parròquia de naixement o de residència de la dona i, presumiblement, aquesta devia ser soltera en el moment del casament.

²¹ En 53 casos el cònjuge supervivent és l'home.

²² Aquestes proporcions són molt similars a les esmentades més amunt en el tercer supòsit.

sar fora de la parròquia: ja hem vist la diferència en la proporció de vidus i vídues a les fitxes en què només consta la defunció d'un dels dos cònjuges; a més, en les fitxes en què coneixem la data de defunció d'ambdós cònjuges la freqüència de nous matrimonis entre les dones santjustenques només és del 10'1%, mentre que la freqüència a les fitxes en què només tenim la data de defunció de l'home és del 28'2%. En aquestes circumstàncies, la mitjana ponderada –16'6 %– no té cap valor estadístic. Resumint, ¿perquè hi ha més fitxes **MC** i **EC** només amb la data de defunció de l'home coneguda –en què la dona resta vídua– que no amb la data de defunció de la dona coneguda –en què és l'home el que resta vidu–? És clar que les dones vídues, si es volen tornar a casar, han d'abandonar el poble de manera definitiva i aleshores perdem la pista a la seva defunció; no passa el mateix si el vidu és l'home que, es torni a casar o no, difícilment abandonarà el poble. En qualsevol cas, potser caldria saber què passa amb aquests homes vidus dels quals desconeixem la seva data de defunció²³.

¿Què passa amb les fitxes en què només tenim la data de defunció d'un dels dos cònjuges? Ja hem vist que n'hi ha més en què la dona resta vídua amb una proporció diferent a l'obtinguda a les fitxes en què tenim la data de defunció dels dos cònjuges. Repetim: tenim 113 fitxes en què el vidu és l'home i 163 fitxes en què la vídua és la dona. Podem suposar que la manca de la data de defunció del cònjuge supervivent es deu a un nou casament i a un desplaçament de residència a una altra parròquia, de manera que la freqüència dels matrimonis successius en aquestes fitxes seria del 100%. Aquesta suposició ens situa el límit superior dels matrimonis successius entre els homes vidus santjustencs en el 52% i entre les dones vídues santjustenques en el 36'4%. Sens dubte, aquests valors màxims no són reals, però probablement s'apropen més a la realitat que els obtinguts només a partir de les fitxes en què coneixem la data de defunció d'ambdós cònjuges.

²³ Si més no, dels 113 homes vidus n'hi ha 39 de finals del segle XIX que la seva defunció és posterior a la data de la fi de l'observació; entre les 163 dones vídues n'hi ha 44 en la mateixa situació. El percentatge dels primers és lleugerament superior al percentatge de les segones –34'5% contra 27%–.

En el punt següent, després d'avaluar els matrimonis successius perduts, podrem donar els valors màxims aproximats de la freqüència de nous matrimonis entre vidus i vídues santjustencs i podrem avaluar els valors mitjans més propers a la realitat.

Fins aquí hem donat dades sense tenir en compte cap partició temporal, però quan es treballa sobre períodes cronològics tant llargs cal fer anàlisis preliminars en fraccions de temps curts per tal de comprovar si hi ha variacions en els comportaments demogràfics; aquestes variacions poden venir de diversos motius: modificacions en el nombre de la població, canvis en les mentalitats, incidència de fenòmens demogràfics particulars, etc. En el cas que ens ocupa, ja hem detallat una cronologia de l'evolució demogràfica santjustenca que, en termes generals, es divideix de la següent manera: fins l'any 1760 un llarg període d'una recuperació molt lenta de les crisis de la baixa edat mitjana, entre 1760 i 1850 un període de creixement sostingut per una important allau d'immigrants provinents de tots els racons del Principat de Catalunya i, finalment, entre 1850 i 1900 un període d'estabilització del creixement després de la superació de les mortalitats catastròfiques i d'una primera reducció més que notable de les taxes de natalitat. En casos com el que ara ens ocupa utilitzarem aquesta cronologia per a les anàlisis preliminars; en aquells casos que ho cregui convenient restringirem encara més el marc temporal d'anàlisi.

Respecte de les edats d'enviduament i de la freqüència dels matrimonis successius, les anàlisis preliminars ens han fet veure el següent:

- Per al període anterior a l'any 1760 l'elevat nombre d'edats indeterminades desvirtua en gran manera els resultats obtinguts; tant entre vidus com entre vídues, no s'arriba al seixanta per cent de difunts amb l'edat coneguda. Per als altres dos períodes, la incidència de les edats indeterminades ja no és tant rellevant. No obstant, cal suposar que les edats indeterminades es reparteixen entre tots els grups d'edat seguint les proporcions obtingudes després de bandejar dels càlculs el col·lectiu d'edats indeterminades. Ara bé, aquest procediment no és del tot legítim especialment entre les vídues perquè la freqüència de matrimonis successius entre les dones vídues d'edat indeterminada

indica que darrera de les defuncions d'aquestes dones s'amaguen vídues més joves que no d'edat avançada. En qualsevol cas, queda clar que la distribució de les edats d'enviduament progressa adequadament, sobretot entre les dones: el col·lectiu de vídues més susceptible de tornar-se a casar, les menors de 40 anys, passa d'un 42'5% en el període anterior a 1760 a un 20'4% a la segona meitat del segle XIX. En el cas dels homes aquests progressos no són tant clars tot i que, a primer cop d'ull, s'observen diferències en les distribucions del període anterior a l'any 1760 respecte dels altres dos períodes. Quan estudiem la mortalitat ja ho veurem millor. Aquí de fet ens interessa més la freqüència dels matrimonis successius.

- La freqüència dels matrimonis successius entre els homes vidus es manté pràcticament invariable amb els pas dels anys i dels segles: els valors bruts obtinguts només a partir de les fitxes **MC** i **EC** oscil·len entre un 37'5% en el segle XVII i un 33'1% en la segona meitat del segle XIX. No es pot dir el mateix de les dones: com era de suposar, la freqüència en els segles XVII –29%– i XVIII –23%– més que duplica la del segle XIX –9'2%–. Que quedi clar que aquests percentatges indiquen els valors mínims de la freqüència de matrimonis successius. Es nota molt la incidència de la mortalitat catastròfica durant l'edat moderna entre les dones en edat fèrtil. El repartiment d'aquestes freqüències entre grups d'edat és molt clar i confirma les dues hipòtesis plantejades al principi d'aquest capítol. Entre les dones, no hi ha cap casament successiu a partir dels 50 anys d'edat i el nombre dels que hi ha a partir dels 40 anys és totalment irrellevant. Fins l'any 1800, pràcticament el 100% de les dones vídues de menys de 30 anys i el 50% de les que tenen entre 30 i 40 anys es torna a casar. A la segona meitat del segle XIX, ja només es torna a casar una de cada tres dones vídues abans dels 40 anys. Entre els homes, els matrimonis successius es troben fins i tot en el grup d'edat dels 60 als 70 anys, tot i que els més nombrosos es donen abans dels 50 anys d'edat.

7.6.2 Avaluació dels matrimonis successius perduts:

L'avaluació dels matrimonis successius perduts no es gens fàcil. S'ha de pressuposar un equilibri en l'intercanvi dels efectius matrimonials amb les parròquies veïnes, fet que només és real quan es treballa en àrees regionals i no en una única parròquia. És la teoria del nucli de relació diària que veurem amb més detall en el capítol dedicat a la mobilitat quan parlem de la residència anterior al casament dels cònjuges. Partint d'aquesta teoria, el nombre real de matrimonis successius entre homes i dones que han enviduat en una parròquia ha de ser igual al nombre de casaments amb presència de vidus registrats en els llibres sacramentals de la mateixa parròquia. La diferència entre aquest últim nombre i el nombre de casaments successius registrats entre els vidus de la parròquia que estem estudiant és el nombre de casaments successius perduts, dels quals formen part els que s'han pogut recuperar per mencions posteriors o recerques alienes als llibres sacramentals de la parròquia en qüestió.

Per tant, cal aplicar un índex corrector a partir de la relació entre els dos nombres esmentats que sovint no s'acaba d'ajustar a les xifres que ja tenim. Per exemple, si en un grup d'edat tenim el 100% de freqüència de matrimonis successius, no podem aplicar-hi cap índex corrector perquè superaríem l'índex 100, que és el màxim per a cada grup. En el cas que ens ocupa, els coeficients de relació obtinguts en totes les anàlisis preliminars aporten resultats superiors a cent en la majoria de les freqüències, de manera que s'invalida l'ús d'aquest mètode per avaluar els matrimonis successius perduts. Això és així quan la diferència en el nombre de casaments és molt elevada; si a més, el nombre de defuncions amb edat indeterminada també és elevat, aleshores els càlculs esdevenen a la pràctica inútils. En definitiva, l'avaluació dels matrimonis successius perduts no modifica en essència la distribució de les freqüències en cada grup d'edats. Ens limitarem a donar els percentatges màxims d'homes i dones vidus santjustencs que, presumiblement, poden haver-se tornat a casar: en el segle XVII superen llargament el cinquanta per cent tant els homes –57'1%– com les dones –53'6%–; a la segona meitat del segle XVIII, els homes encara superen el cinquanta per cent –55'1%– mentre les dones ja han baixat fins poc menys d'una de cada tres –30'4%–; finalment, a la segona meitat del segle XIX,

el percentatge màxim d'homes vidus que es torna a casar baixa fins a poc més d'un de cada tres –36'1%– mentre el de vídues ja no arriba a una de cada cinc dones –18'4%–.

Plausiblement, els percentatges reals de matrimonis successius entre homes i dones vidus de la parròquia santjustenca oscil·lin entre els mínims vistos al final del punt anterior i els màxims que acabem d'anotar. En resum i tot i que generalitzar en períodes temporals tan llargs és arriscat, podem concloure que un home vidu de cada dos es torna a casar i que una dona vídua de cada quatre o cinc també es torna a casar. Entre els homes no podem fixar una edat límit a partir de la qual ja no es tornen a casar tant clara com la de les dones; aquestes, un cop passats els 50 anys, ja no es tornen a casar i en gran nombre ho fan abans dels 40 anys.

7.6.3 Interval entre la data d'enviduar i la data del matrimoni successiu:

El càlcul de l'interval entre la data d'enviduament i la data del matrimoni successiu es pot realitzar en mesos o en anys complerts. El càlcul en mesos complerts s'ajusta més a la realitat que en anys complerts. A la llum dels resultats obtinguts es fa difícil marcar una pauta de comportament fora de la gran diferència entre homes i dones. Els primers no deixen passar gaire temps abans de tornar-se a casar després d'enviduar: la mitjana obtinguda després de l'agrupament de tots els matrimonis successius és de 21 mesos (encara no 2 anys de viduitat). La mediana és una mica més baixa, 12 mesos, i el valor modal encara és més baix, 7 mesos, tot reafirmant aquesta pressa per tornar-se a casar que hi havia entre els homes vidus santjustencs. Les anàlisis preliminars no mostren diferències significatives entre els períodes cronològics habituals, de manera que els resultats obtinguts a partir de l'agrupament de totes les dades són significatius del comportament dels vidus santjustencs.

Respecte de les vídues santjustenques, les anàlisis preliminars indiquen grans diferències entre els diferents períodes sense trobar altra explicació que la influència de l'atzar davant unes mostres realment reduïdes: 28 casos abans de l'any 1751, 26 casos entre els anys 1751 i 1850 i només 13 casos entre els anys 1851 i 1900. L'agrupament de totes les dades dóna una mitjana de poc més de 48 mesos, és a dir, 4 anys d'espera per tornar-se a casar. Ara bé,

abans de l'any 1751 aquesta mitjana és de 33'5 mesos, entre 1751 i 1850 la mitjana es duplica i passa a ser de 68 mesos i entre 1851 i 1900 la mitjana torna a baixar fins els 43 mesos. Amb tot, no deixen de ser mitjanes altes, des de quasi els tres anys d'espera fins a més de cinc anys i mig.

7.7 FREQUÈNCIA DEL CELIBAT DEFINITIU

Un altre aspecte relacionat amb la nupcialitat que ens interessa conèixer és la freqüència del celibat definitiu, que s'identifica amb el nombre proporcional de solters a l'edat de 50 anys. Així mateix, aquesta proporció és similar al nombre de solters respecte de les persones mortes als 50 anys d'edat o més. Les possibilitats de casar-se a partir dels 50 anys d'edat, especialment entre dones solteres, són, per a l'època que estem estudiant, pràcticament nul·les²⁴. Per tant, aquest càlcul ens indicarà quina fracció de població no ha accedit al matrimoni a partir d'una certa edat –xifrada per lògica conveniència en els 50 anys–; respecte de les dones, és una dada important en tant que permet avaluar el percentatge del *mercat* matrimonial sobre el total de dones que han complert el seu cicle reproductiu²⁵. De fet, la reconstrucció de famílies no pot aportar cap dada complementària a l'estudi de la freqüència del celibat definitiu, ja que es treballa amb dades procedents dels llibres de defuncions; cal extreure d'aquests llibres les dades relatives a l'edat i a l'estat civil dels difunts de 50 anys o més. La freqüència del celibat definitiu es pot estudiar per generacions o per períodes si creiem que aquesta freqüència pot haver variat poc dins de les generacions compreses a cada període. Ara bé, és imprescindible que el registre d'enterraments reculli de forma acurada l'edat i l'estat civil de cada difunt; si el nombre d'indeterminacions és molt elevat el càlcul es torna impossible.

Partim de dues premisses: en primer lloc, la mortalitat hauria d'afectar per igual les dones casades que les dones solteres; no podem creure que pel fet d'estar casada s'estava més exposada a la mort que sent soltera o a la inversa.

²⁴ A l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol es pot veure que només hi ha dos casaments de dones solteres majors de 40 anys amb homes solters. Per altra banda, en els casaments entre home vidu i dona soltera o indeterminada, hi ha 5 casos en què la dona té més de 40 anys. En cap cas, aquestes dones no superen els 50 anys d'edat.

²⁵ Les possibilitats de tenir fills més enllà dels 50 anys són realment nul·les i entre els 45 i els 50 anys són escasses.

L'estudi de la mortalitat hauria de corroborar aquesta premissa²⁶. En segon lloc, els moviments migratoris no poden alterar substancialment els grups d'edat; a un corrent migratori de sortida es correspon un corrent migratori d'entrada. Si aquest és superior a l'altre, la població creix; això és així a Sant Just Desvern a partir de l'any 1760 però no hi ha cap indici que aquest creixement alterés la composició dels diferents grups d'edat. Paral·lelament, a mesura que augmenta l'edat, augmenta el nombre de persones procedents de fora de la parròquia. En el capítol dedicat a la mobilitat veurem la correspondència entre els moviments d'entrada i de sortida a partir dels casaments tancats amb originaris i/o residents de fora de Sant Just Desvern comparats amb els casaments sense tancar dels nascuts a la parròquia.

Com ho trobem a la parròquia de Sant Just Desvern? En el nostre cas, l'edat a la defunció no es declara de forma sistemàtica fins a partir de l'any 1772, de manera que no podem calcular res amb anterioritat a aquesta data; no obstant, com que es treballa amb les defuncions de 50 anys i més, això vol dir que estem cobrint a partir de les generacions nascudes just després de la guerra de Successió, és a dir, pràcticament tot el segle XVIII i la primera meitat del segle XIX. Amb posterioritat a aquella data i fins l'any 1900, el nombre d'indeterminacions entre les defuncions del sexe femení és tant baix que no anul·la la possibilitat de calcular la freqüència²⁷. Hem subdividit l'estudi en tres períodes a la recerca de diferències significatives entre els tres i el que apareix és una continuïtat sorprenent per a un període tant llarg. Els tres períodes són els següents: des de l'any 1772 fins l'any 1811, des de l'any 1812 fins l'any 1856 i des de l'any 1857 fins l'any 1900. El resultat final obtingut és una freqüència molt baixa, de l'ordre d'un mínim del 2'3% i un màxim del 3'4%; els percentatges obtinguts per a cada període en particular difereixen molt poc del percentatge global, amb un mínim de l'1,5% i un màxim del 4%. Aquests resul-

²⁶ A les conclusions veurem que aquesta premissa no és del tot certa: les dones solteres tenen un risc de defunció una mica més elevat que les dones casades.

²⁷ Entre els anys 1772 i 1900 hi ha registrats 1.315 enterraments de persones pertanyents al sexe femení; tant sols en 10 ocasions (0'76% del total) manca l'edat de la difunta i només en un cas no sabem a quin gran grup pertany (*albada* o adulta). Respecte de l'estat civil, el nombre d'indeterminacions és lleugerament superior amb un total de 29 casos (2'21% del total), dels quals en 11 ocasions sabem, si més no, que la difunta era casada o vídua. En fi, aquest baix nombre d'indeterminacions no invalida els càlculs realitzats per a l'obtenció de la freqüència del celibat definitiu entre el sexe femení.

tats són molt similars als que dona Louis Henry per a la parròquia de Crulai (1958, p. 75). Sembla clar que una mica menys del 5% de les dones que vivien a Sant Just Desvern i que havien arribat a l'edat de 50 anys encara eren solteres, tant a finals del segle XVIII com a finals del segle XIX. Probablement el *merc*at matrimonial femení abasta a totes aquelles dones que, aparentment, estan capacitades per formar una família i és presumible creure que el col·lectiu tant petit de dones solteres amb més de 50 anys es redueix a aquelles dones que pateixen alguna malaltia o defecte físic o psíquic que les aparta de l'accés al matrimoni²⁸.

Entre els homes, el nombre de partides de defunció amb edats i estats civils indeterminats és força més significatiu (arriba quasi al 9% del total de defuncions masculines) i no permet aportar uns resultats sòlids. Amb tot, s'intueixen percentatges que doblen els obtinguts per al sexe femení.

7.8 ELS MATRIMONIS CONSANGUINIS I AFINS

L'últim aspecte dels casaments que volem tractar és el dels matrimonis amb dispensa apostòlica per consanguinitat o afinitat. En total hi ha registrats als llibres sacramentals santjustencs 54 casaments –un 3'9% del total de matrimonis– que van requerir una dispensa especial per casar-se, en tant que hi havia entre els dos contraents un cert grau de parentiu per consanguinitat o afinitat. Només n'hi ha 10 fins l'any 1800; la resta són tots del segle XIX. Es reparteixen de la següent manera:

QUADRE 41

Sant Just Desvern. Distribució dels matrimonis consanguinis i afins (1580-1900)

Grau	1r	1r-2n	2n	2n-3r	3r	3r-4t	4t
Consanguinitat		1	5		8	17	19
Afinitat	3		1			1	

Nota: hi ha un expedient per afinitat i consanguinitat alhora.

Font: Elaboració pròpia.

²⁸ Els registres de defuncions santjustencs recullen tres o quatre casos d'enterraments de dones solteres d'edat avançada que, per les anotacions inscrites a la partida, hom pot identificar amb persones amb la síndrome de Down.

Els matrimonis afins són aquells en què una persona es casa amb un parent, normalment un germà o una germana, del cònjuge anterior, de manera que sempre afecten a persones vídues i, com es pot apreciar, són els menys, si més no en el nostre cas. Respecte dels matrimonis consanguinis, en alguns casos s'hi ha observat estratègies matrimonials relacionades amb el manteniment del patrimoni dins de les mateixes famílies, però en el nostre cas pot ser més fruit d'un mercat matrimonial petit. No tots els cònjuges són nascuts a Sant Just Desvern, sinó que n'hi ha de fora, mostra de les relacions continuades amb l'entorn: dels 100 cònjuges que van necessitar dispensa per casar-se, 77 eren nascuts a Sant Just Desvern i 23 eren nascuts fora de la parròquia, 8 homes i 15 dones.

Imatge d'un casament celebrat a l'església parroquial de Sant Just Desvern. (Fons AHMSJD, col·lecció Quintana-Cortès)

8. L'ESTUDI DE LES FAMÍLIES

Família del matrimoni format per Joaquim Carbonell i Modolell i Rosa Llobet i Vallès, casats el 7 d'octubre de 1893 a Sant Quintí de Mediona i residents a Sant Just Desvern. La fotografia està datada aproximadament de l'any 1904.

(Fitxa de família E431; Fons AHMSJD, col·lecció Joaquim Carbonell i Calders)

8.1 PRESENTACIÓ

En aquest capítol s'analitzen tots els processos que culminen en la dimensió final de les famílies després del casament, és a dir, l'interval entre el casament i el primer naixement –interval protogenèsic–, els intervals següents –interval intergenèsic–, l'edat de la dona a l'últim naixement, el nombre total de naixements i la durada del matrimoni. Si bé és cert que tot plegat és conseqüència de la fecunditat femenina, també és cert que, davant d'una absència pràctica-

ment total de mitjans *artificials* de control de la natalitat, la fecunditat està condicionada pel desenvolupament familiar, sobretot per l'edat al casament de la dona, per l'edat a l'última maternitat i per la incidència de la mortalitat, tant de l'ordinària com de la catastròfica, tant entre els adults com entre els infants. Si hi afegim la presència pràcticament nul·la d'infants abandonats i de naixements de pare desconegut podem concloure que, en aquesta parròquia, la fecunditat dins del matrimoni és equivalent a la fecunditat general d'aquest col·lectiu de població femenina. És per això que preferim presentar les taxes de fecunditat després d'haver analitzat la constitució de les famílies, com si es tractés de la conclusió a aquest estudi familiar.

Igual que en els capítols anteriors, en aquest continuarem parlant de mitjanes; però se'ns planteja de forma especial a partir de quines dades hem d'obtenir aquestes mitjanes. Com que es tracta de presentar la dimensió final de les famílies i com s'hi ha arribat, creiem que el més adient és utilitzar, en principi, totes les famílies tancades amb tots els naixements, inclosos els primsenyats, els nascuts sense vida i els recuperats, ja que és la mesura més propera a la realitat. Els bons resultats obtinguts en el capítol tercer dedicat a la qualitat de les dades ens autoritzen a seguir amb aquest procediment. Per altra banda, en alguns casos utilitzarem només les fitxes amb la data de naixement de la dona coneguda exactament (les **MC1**) i aproximadament (les **MC2**) i en d'altres farem servir totes les fitxes **M** i algunes de les **E**.

8.2 EXPLOTACIÓ DE LES FITXES FAMILIARS

És inevitable utilitzar totes les possibilitats que ofereixen les fitxes familiars a l'hora de presentar els diferents càlculs realitzats, fins i tot en el cas d'aquells càlculs que es poden basar només en els extractes anònims. Ja ho hem vist en el capítol sisè, dedicat als naixements, i, especialment, en el capítol setè, dedicat als casaments, en què s'han suportat alguns càlculs amb comparacions sorgides de l'anàlisi de les fitxes familiars. Per altra banda, el capítol tercer (dedicat a la qualitat de les dades) és inviable sense un treball d'explotació de les dades procedents de les fitxes familiars extremadament complet i detallat. És per això que l'explotació d'aquestes fitxes comença molt aviat. No és, però, fins

al capítol sisè que es comença a treure tot el rendiment a l'explotació de les fitxes per donar un significat a l'estudi que estem realitzant.

Al principi d'aquest capítol sisè hem presentat la tipologia que classifica les fitxes familiars sorgides de l'agregació de totes les dades proporcionades pels llibres sacramentals santjustencs i per la resta de fonts d'informació consultades. Vegem-ne un breu resum abans d'entrar en l'estudi de les famílies: les fitxes familiars abasten des de mitjans del segle XVI fins el cens de l'any 1900. Per bé que el registre de casaments no comença fins l'any 1580, s'han reconstruït les famílies que han batejat fills a la parròquia santjustenca des de l'any 1553. Això fa un total de 1.906 fitxes familiars, que cal repartir per tipus i cronològicament; ja hem vist aquest repartiment en el capítol sisè (pàgines 177 a 184). No totes les fitxes serveixen per al mateix. En els capítols precedents hem anat utilitzant dades aportades per les fitxes familiars de la manera que millor ens ha convingut, però sempre a partir d'anàlisis preliminars centrades en fraccions cronològiques curtes, ja que és l'única manera d'esbrinar si hi ha canvis significatius d'un període a un altre. Pràcticament cap dels aspectes analitzats fins ara s'ha mostrat invariable en un període de temps tant perllongat com els tres segles i mig que van de mitjans del segle XVI fins a l'any 1900. Ara veurem probablement el mateix i, per tant, continuarem dividint les mostres en períodes seculars quan calgui.

En aquest capítol, l'estudi de les famílies santjustenques es presenta seguint el mateix marc cronològic amb què hem presentat la resta de dades:

- període 1: de l'inici dels registres –primera meitat del segle XVI– fins l'any 1759 inclòs;
- període 2: des de l'any 1760 fins l'any 1889, ambdós inclosos.

Puntualment es pot utilitzar un marc cronològic diferent, sobretot si ho requereix alguna comparació amb altres estudis, però ho deixarem ben especificat en cada cas. En aquest apartat, les famílies formades durant el primer terç del segle XX s'estudien en un punt diferent de la resta, a partir de les dades extretes del padró municipal de 1936. Aquesta divisió cronològica ja ha estat justificada en un capítol anterior i considerem que, per a la presentació dels resultats de la reconstrucció familiar, continua essent vàlida.

Per tal de perdre el menor nombre de dades intentarem, en la mesura que sigui possible, utilitzar totes les fitxes tancades i les que es pugui de les obertes. La finalitat més important de la recerca exhaustiva de dades –no pas l'única– és disposar del màxim nombre possible de famílies tancades. Aquestes famílies són les que proporcionen les dades bàsiques més rellevants del nostre estudi i són la base de totes les dades aportades en aquest capítol. Els diferents càlculs estadístics realitzats durant la preparació d'aquest i dels dos capítols anteriors i dels tres següents han mostrat que, a partir d'un cert nombre de dades, les variacions en els resultats finals són tant irrelevantes que ens impulsen a qualificar les mitjanes aportades com a suficientment significatives del comportament demogràfic de la parròquia que estem estudiant¹. No obstant, si alguna mostra no arriba al mínim de significació ho documentarem convenientment. Tant sols en aquells casos en què sigui necessari l'estudi segons l'edat al casament de la dona haurem de restringir la mostra de dades.

A les pàgines 179 i 180 hem vist que un dels indicadors que mesura l'èxit d'una reconstrucció de famílies és el percentatge de fitxes tancades sobre el total de fitxes; però no totes les fitxes tancades serveixen per als nostres propòsits d'igual manera. Les hem de classificar segons siguin acabades o completes. Ho podem veure en el punt següent.

8.3 FAMÍLIA ACABADA VS. FAMÍLIA COMPLETA

Al principi del capítol sisè (pàgines 177 i 178) ja hem explicat que les fitxes de família només poden acabar obertes (A) o tancades (C); les obertes són aquelles en que no tenim cap data de fi d'observació, mentre que les tancades sí que tenen una data de fi d'observació. L'origen d'aquesta data pot ser una anul·lació matrimonial, la defunció del primer dels dos cònjuges o la data d'un cens o padró estadístic que verifiqui la presència de la família a la parròquia

¹ Dit d'una altra manera: a partir d'un cert nombre de dades, per modificar d'una manera significativa una mitjana cal que els nous valors que intervinguin en el càlcul siguin molt diferents (*anòmals* segons la terminologia estadística) dels primers valors utilitzats; en aquest capítol en veurem un exemple quan parlem d'una mitjana aparent de l'interval protogenèsic en què un sol valor molt diferent de la resta fa augmentar la mitjana d'una manera significativa. Per bé que estem treballant sobre comportaments humans que no són repetibles, observarem que les mitjanes obtingudes no són gens dispars amb el que hem trobat en altres treballs similars.

que estem estudiant en una data concreta. Si la fi de l'observació es deu a la primera circumstància –l'anul·lació matrimonial, que no ha estat consignada en cap família en aquest estudi²– o a la segona –la defunció del primer dels dos cònjuges– la família es considera *acabada*, ja que no en pot néixer cap més fill. Ara bé, quan, tant en les dues primeres circumstàncies –l'anul·lació matrimonial i la defunció del primer dels dos cònjuges– com en l'última –la presència en un cens o padró estadístic–, el matrimoni ha sobreviscut fins que la dona ha complert els 50 anys d'edat aleshores es considera que aquella família és *acabada* i *completa*, ja que la dona ha *completat* en vida el seu cicle reproductiu; a la pràctica, els 50 anys d'edat es rebaixen fins als 45 anys per no perdre famílies completes ja que el seu nombre és escàs sobretot durant l'edat moderna i els estudis demogràfics han demostrat que la fecunditat femenina a partir dels 45 anys d'edat és pràcticament nul·la³. Les famílies amb data de fi d'observació segons l'última circumstància –la presència en un cens o padró estadístic– que **no** compleixen aquesta última condició –haver arribat el matrimoni als 50 anys d'edat de la dona– són famílies tancades però no acabades ni completes ja que és possible que, amb posterioritat a la data de fi d'observació utilitzada, en neixin més fills.

Resumint, tenim famílies *tancades*, famílies *acabades* i famílies *completes*. Totes han de tenir una data exacta de fi d'observació (per anul·lació matrimonial, per defunció del primer dels dos cònjuges o per presència conjunta en una llista nominativa). Tant les famílies acabades com les completes han de ser totes tancades, però no totes les famílies tancades són acabades i/o completes; en aquest estudi, les famílies tancades són totes acabades només per al primer període (de 1580 a 1759), però no per al segon (de 1760 a 1889), en què hi ha una part de famílies tancades però no acabades. Per últim, les famílies completes són una fracció variable de les acabades en funció de l'edat de la dona a la fi de l'observació.

² En el padró de 1895 hi consta un home santjustenc casat separat que viu sol, però el seu casament no consta registrat en els llibres sacramentals de la parròquia de Sant Just Desvern, de manera que podem suposar que es va casar i va residir fora i va retornar un cop separat de la seva família.

³ Aquesta manera de procedir la recomana Louis Henry (1983) i l'han seguida els diversos historiadors i demògrafs que han utilitzat el mètode de la reconstrucció de famílies a Catalunya.

Caldrà definir molt bé a cada quadre i a cada gràfic amb quin tipus de fitxes –tancades, acabades o completes– estem treballant⁴. I anirem veient que no totes serveixen per a tots els càlculs que trobarem en endavant. Quines proporcions tenim en el nostre cas de famílies completes sobre el total de famílies acabades i de famílies tancades? Es pot veure en el quadre següent en nombres absoluts i en percentatges:

QUADRE 42

Sant Just Desvern. Relació entre famílies acabades i famílies completes (1580-1889)

Període	Total fitxes M	Famílies tancades	Famílies acabades	Famílies completes	
				A (50 anys)	B (45 anys)
1580-1759	450	222 (49'3%)*	222 (49'3%)*	54 (24'3%)**	65 (29'3%)**
1760-1889	836	571 (68'3%)*	506 (60'5%)*	274 (54'2%)**	328 (64'8%)**
Resum	1.286	793 (61'7%)*	728 (56'6%)*	328 (45'1%)**	393 (54'0%)**

Nota: la fitxa de família 773, de categoria MC1, no està inclosa en aquesta relació.

* Percentatges sobre el total de fitxes M del període corresponent.

** Percentatges sobre el total de famílies acabades.

Font: Elaboració pròpia.

La columna de famílies completes està dividida en dos (A i B) per tal d'incloure, a la columna A, la xifra de famílies completes en què el cònjuge femení ha arribat a l'edat de 50 anys i, a la columna B, la xifra de famílies completes en què el cònjuge femení ha arribat a l'edat de 45 anys; en aquests casos, els percentatges estan calculats sobre el total de famílies acabades. Rebaixar l'edat límit de la fertilitat femenina dels 50 anys als 45 anys suposa augmentar d'una manera sensible el nombre de famílies completes. Són més importants els baixos percentatges del primer període, que es deuen a la combinació d'un gran nombre de fitxes de tipus MC3 –de l'ordre del 37% sobre el total de tancades⁵– amb uns alts índexs de trencament familiar abans de completar el cicle

⁴ Hi ha un petit nombre (13) de fitxes obertes –sense cap data de fi d'observació– repartides entre els dos primers períodes en què es compleix la condició que el matrimoni ha sobreviscut fins que la dona ha complert els 50 anys d'edat. La utilització d'aquestes fitxes per ampliar la base de dades és delicada. Sobretot, cal assegurar-se que no suposen un factor de distorsió en relació a les fitxes tancades sinó que reafirmen els resultats extrets d'aquestes. Si en algun moment intervenen en algun càlcul quedarà ben explícita la seva utilització i la seva incidència sobre el resultat final.

⁵ A l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol hi ha una taula en què s'analitza la dis-

fèrtil de la dona; quan estudiem la durada mitjana dels matrimonis quedarà ben palès. Respecte del segon període, el fet que s'utilitzi un cens com a final d'observació fa que hi hagi un gran nombre de famílies tancades no acabades⁶; no obstant, les famílies completes de la segona meitat del segle XVIII i de bona part del segle XIX són, en nombre, molt superiors al nombre de famílies completes dels segles anteriors. En definitiva, per al segon període tenim una bona mostra de famílies completes; per al primer període la mostra és força minsa i serà difícil que els resultats que n'obtinguem siguin representatius d'alguna cosa.

És evident, doncs, que un dels aspectes més importants en un treball de demografia històrica és la significació de les dades recollides, punt mai no ponderat suficientment. No cal insistir en que és una de les parts d'aquesta tesi en què s'ha treballat més, sobretot a l'hora d'intentar eliminar el màxim nombre possible d'indeterminacions (en la mesura en què ho permeten dades de tipus no estadístic ni demogràfic).

En el capítol tercer ja hem parlat de la qualitat de les dades recollides però en aquest moment cal insistir-hi –com a complement a les dades aportades en aquell capítol–, abans d'entrar en l'estudi de la dimensió de les famílies acabades. Per tal de buscar més semblances o diferències entre els dos períodes cronològics en què hem subdividit el nostre estudi, hem analitzat aquella fracció de les famílies acabades en què la mort del primer cònjuge determina la fi de l'observació, ja que aquesta és una circumstància imprevisible dins del desenvolupament familiar. S'ha classificat cada fill de cada família acabada d'aquesta manera en funció del seu destí en el moment de la mort del primer dels dos progenitors, és a dir, a la fi de l'observació familiar; aquest destí només té tres possibles opcions: supervivent, mort o desconegut⁷. Els resultats que presen-

tribució segons el nombre de fills d'aquestes 98 famílies MC3, de les quals 82 pertanyen al primer període (1580-1759), amb la sorpresa de presentar un resultat sensiblement diferent de la resta de famílies acabades, especialment pel nombre de famílies sense fills, que supera el 20%, és a dir, 7 punts més que la mitjana de totes les famílies acabades. Es pot veure també un gràfic que compara les dues distribucions.

⁶ Per al primer període, les fitxes acabades equivalen a les fitxes tancades. Per al segon període, les fitxes MC tancades pel cens de l'any 1900 no acabades són 130 –un 22'7% sobre el total de fitxes tancades d'aquest segon període–, de les quals 65 són completes; les aprofitarem de la millor manera possible.

⁷ El significat del concepte *destí desconegut* en aquest punt difereix del significat adoptat per al

tem a continuació són molt similars però no idèntics. Ho podem veure en el quadre següent:

QUADRE 43

Sant Just Desvern. Destí dels fills a la mort del primer cònjuge per períodes i en percentatges (1580-1889)

Període	Supervivents	Morts	Destí desconegut
1580-1759	47'97%	29'34%	22'69%
1760-1889	42'98%	34'56%	22'46%
1580-1811*	46'57%	25'14%	28'29%

* Dades corresponents a 54 fitxes EC amb data de matrimoni recuperada per recerques en altres arxius.

Font: Elaboració pròpia.

En els dos primers períodes, els percentatges més baixos –i amb un resultat pràcticament idèntic– són els dels fills de destí desconegut, fruit, una vegada més, de l'exhaustiva recerca de dades; aquest és especialment l'aspecte d'aquest quadre que volem destacar més. Globalment, sorprenen sobretot els resultats del primer període, amb quasi un cinquanta per cent de fills supervivents provats documentalment. Sense dubte, aquesta dada pot estar influenciada pels trencaments prematurs de les parelles. Es fa cada vegada més evident que la durada mitjana de les observacions serà un dels punts clau per entendre la distribució de les dimensions finals de les famílies. Amb tot, d'aquest quadre també ens interessa fixar-nos en les dades dels percentatges de fills ja morts: un d'entre tres a quatre fills no sobrevivia als seus progenitors; quan estudiem la mortalitat, en el capítol desè, hi aprofundirem. Per altra banda, aproximadament un de cada quatre abandonava el nucli familiar, sigui per casament o sigui per altres motius; també ho veurem en aquest mateix capítol i, sobretot,

mateix concepte en el capítol tercer, dedicat a la qualitat de les dades: en aquell capítol, l'infant de *destí desconegut* és aquell del qual no sabem si ha arribat al llindar de l'any de vida o no (límit tan qüestionable com qualsevol altre que s'adopti amb la intenció d'analitzar la fiabilitat de les dades recollides); en aquest punt, el fill de *destí desconegut* és aquell del qual no coneixem la seva circumstància vital en el moment de la mort del primer dels seus progenitors. Per exemple, un individu es pot haver casat i haver marxat de la parròquia i des d'aleshores se li perd la pista; l'individu d'aquest exemple no és un infant de *destí desconegut* en el primer dels significats, però sí un fill de *destí desconegut* en el segon dels significats. En tot cas, tots els infants de *destí desconegut* també són fills de *destí desconegut* i, consegüentment, els percentatges de fills de *destí desconegut* reportats aquí són superiors als percentatges d'infants de *destí desconegut* reportats en el capítol tercer.

en el capítol onzè, dedicat a la mobilitat, quan parlem dels matrimonis oberts. En resum doncs, aproximadament només un quaranta-cinc per cent dels fills de cada matrimoni santjustenc romanien bé a casa dels seus pares, bé a la mateixa parròquia a la fi de l'observació familiar.

Les dades referents a les 54 famílies del tipus EC amb la data del matrimoni recuperada per les recerques efectuades en altres arxius són extraordinàriament similars a les dels matrimonis registrats als llibres sacramentals santjustencs, especialment les dels fills supervivents. Entra dins de la lògica que el percentatge de fills de *destí desconegut* sigui lleugerament superior atès que fa referència a famílies amb una mobilitat superior a les altres que, en teoria, no s'han mogut de Sant Just Desvern entre la data del casament i la data de la defunció del primer cònjuge.

8.4 DISTRIBUCIÓ DE LES FAMÍLIES SEGONS EL NOMBRE DE FILLS

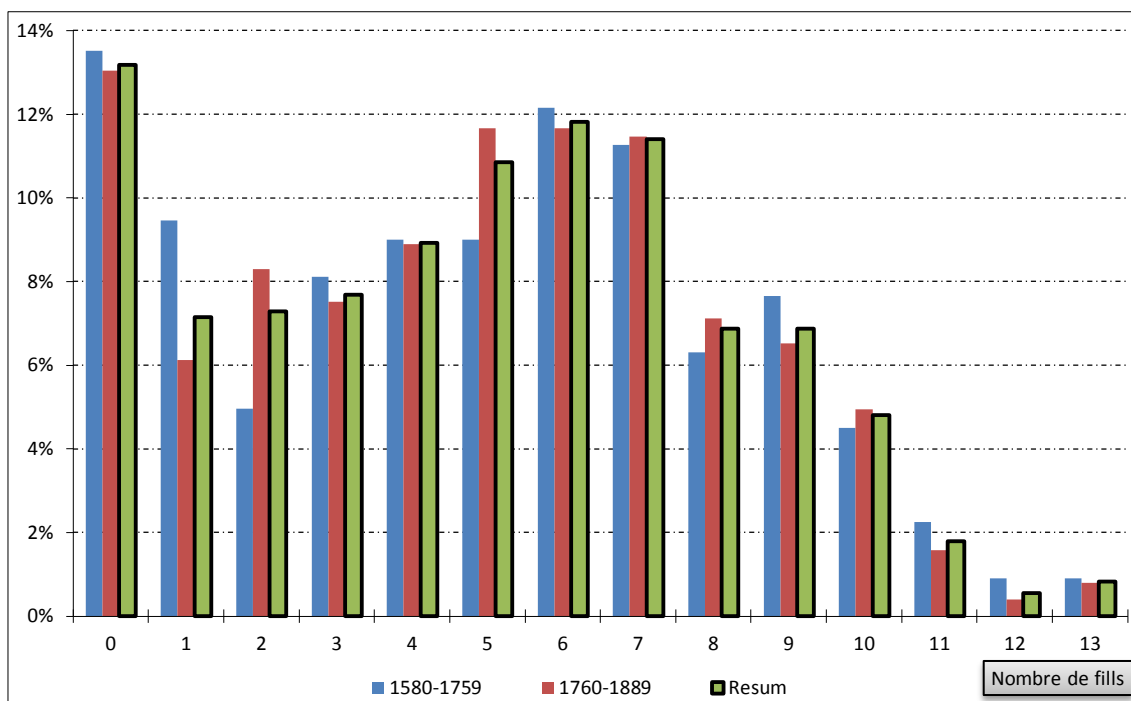
La distribució de les famílies segons el nombre total de fills s'estudia des de dues opcions diferents: per una banda, a partir de totes les famílies acabades sense cap divisió per raó de l'edat al casament de la dona; per una altra banda, a partir només de les famílies completes, però aquesta vegada sí dividint-les segons l'edat de la dona al casament. En aquest últim cas només es prenen en consideració els grups d'edats més nombrosos, és a dir, aquells en què conflueixin més dones casades. La primera anàlisi és més propera a la realitat que la segona ja que inclou totes les famílies sense cap mena de distinció. La segona anàlisi ens mostra sobretot el que hauria pogut ser i no va ser per l'efecte pertorbador de la mortalitat catastròfica entre els adults i entre els infants. La millor manera de mostrar els resultats d'aquestes anàlisis són els gràfics que veurem en els punts següents. Cal tenir en compte que prenem en consideració totes les edats al casament disponibles, tant les reals com les aproximades. A l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol hi ha un quadre amb la distribució de les famílies acabades i de les famílies completes segons l'edat de la dona al casament i dividit per períodes de 50 anys que ens permet veure perfectament les possibilitats reals que tenim de presentar resultats significatius per a cada grup i per a cada període.

8.4.1 Dimensió final de les famílies acabades:

El gràfic següent ens mostra la distribució de les famílies acabades segons el nombre de fills en percentatges i per períodes i s'inclou el resum per a tot el període. Aquesta distribució no té en compte ni l'edat al casament de la dona ni el tipus de matrimoni –primer o successiu–, ja que ens interessa veure el repartiment global segons el número final de fills de totes les famílies santjustenques.

GRÀFIC 12

Sant Just Desvern. Distribució percentual de les famílies acabades segons el nombre de fills (1580-1889)

Les dades numèriques d'aquest gràfic es poden veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

Font: Elaboració pròpia.

Són moltes més les coincidències que les diferències. El repartiment és molt similar en els dos períodes. Hi ha més famílies de dimensions petites i mitjanes que famílies molt nombroses. En tots els casos –tret del segle XVIII– les famílies sense fills són les més nombroses, amb percentatges lleugerament superiors al tretze per cent, percentatge aquest d'altra banda habitual entre els casaments sense descendència en la majoria d'estudis demogràfics⁸. Al marge d'aquestes famílies sense fills, no hi ha cap grup que destaquí molt per damunt dels altres:

⁸ Els estudis mèdics sobre l'esterilitat de les parelles en el segle XX donaven percentatges similars: estimaven l'esterilitat primària definitiva entre el 10 i el 15% de les parelles.

una mica més d'una tercera part del total de les famílies santjustenques acabades tenen entre 0 i 3 fills; les famílies que tenen entre 4 i 7 fills són les més nombroses, però en cap cas la seva suma arriba al cinquanta per cent del total. Finalment, a partir dels 8 fills la caiguda dels percentatges és espectacular i les famílies més nombroses no arriben a ser ni la quarta part del total, de manera que es desfà el tòpic d'una majoria de famílies molt nombroses. En el cas santjustenc, unes edats femenines al casament relativament altes i els trencaments prematurs d'un nombre important de parelles impedeixen formar, en conjunt, una descendència molt nombrosa⁹.

8.4.2 Dimensió final de les famílies *completes*:

Ja hem vist abans que les famílies completes amb prou feina representen el cinquanta per cent de les famílies acabades –per al període comprès entre 1580 i 1759 el percentatge queda molt lluny d'aquest cinquanta per cent–. En principi s'espera una distribució molt diferent de l'anterior atès que estudiem les famílies que no han sofert cap interrupció abans de completar el cicle fèrtil de la dona. En aquest cas sí és interessant diferenciar segons l'edat de la dona al casament ja que, en circumstàncies normals, una dona casada a l'edat de 30 anys presumiblement no pot tenir tants fills com una dona casada als 20 anys d'edat. La limitació a què ens obliga la utilització de grups d'edat fa que, per exemple, no puguem estudiar les famílies del primer període separatament de la resta ja que el seu nombre és reduït¹⁰. Així mateix, el grup d'edat de dones casades abans dels 20 anys tampoc no arriba en cap període a un nombre suficient de casos. Per tant, aquí només analitzarem els dos grups d'edat al casament de la dona majoritaris, és a dir, el grup de les dones casades entre els 20 i els 24 anys i el grup de les dones casades entre els 25 i el 29 anys per al període comprès entre els anys 1760 i 1889¹¹.

⁹ Dins del conjunt de totes les famílies que han batejat fills a Sant Just Desvern, el *rècord* en nombre de fills el tenen dues famílies, una de mitjans del segle XVI i l'altra de principis del segle XVII, amb 14 fills cada una, però no intervenen en aquests càlculs en tant que són fitxes E.

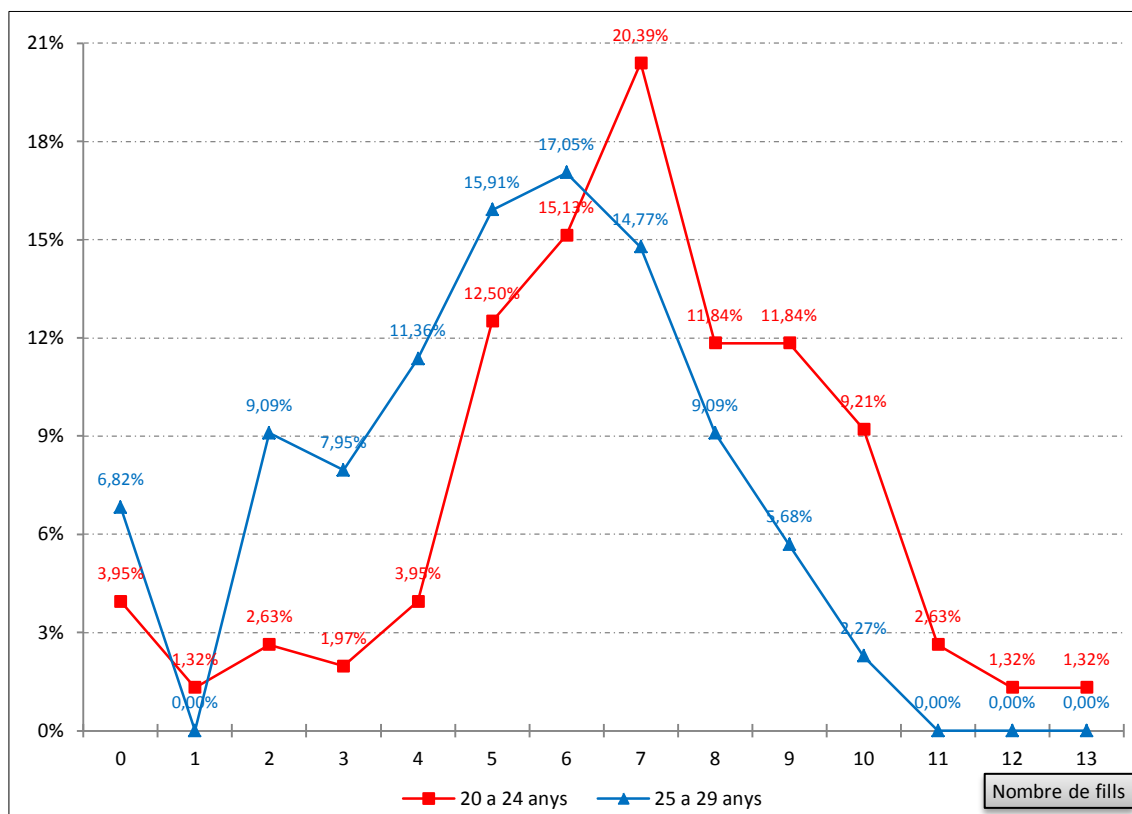
¹⁰ A l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol hi ha totes les taules, quadres i gràfics realitzats per arribar a aquestes conclusions. Aquí és on topem amb el que dèiem en capítols anteriors, que a base de reduir les mostres els resultats que n'obtenim perden significació. Per altra banda, som conscients que un període tant llarg com el que va de 1760 a 1889 pot amagar canvis en el seu interior, però això veurem si és cert una mica més endavant.

¹¹ En aquest cas, el rang del matrimoni de la dona és indiferent, de manera que sempre prenem

Vegem-ho tot plegat en el gràfic següent on podem observar que, en el cas de les dones casades als 20-24 anys, el gruix de les famílies (un 80%) tenen entre 5 i 10 fills i el nombre de famílies sense fills és un terç del percentatge que hem vist en el punt anterior per a les famílies acabades. Potser caldria veure a quin grup pertanyen totes aquelles famílies acabades sense fills, per bé que una quarta part ja les trobem en el grup de dones casades a partir dels 30 anys en el període 1760-1889¹².

GRÀFIC 13

Sant Just Desvern. Distribució percentual segons el nombre de fills de les famílies completes combinada amb l'edat de la mare al casament (1760-1889)

Font: Elaboració pròpia.

En el cas de les dones casades als 25-29 anys, el gruix de les famílies (un 76%) tenen entre 3 i 8 fills –dos fills menys que el grup de 20-24 anys– i el percentatge de famílies sense fills pràcticament es duplica. Amb tot, el nombre de famílies molt prolífiques (més de 10 fills per matrimoni) continua sent extraordi-

en consideració totes les dones casades a les edats x, ja siguin solteres com vídues.

¹² Cal recordar que en el punt anterior no hem filtrat per edats al casament de la dona la distribució de les famílies acabades segons el nombre de fills, de manera que si volem esbrinar a quin grup pertanyen les famílies sense fills haurem de fer nous càlculs.

nàriament baix: tant sols representen poc més del 5% en les dones casades als 20-24 anys entre 1760 i 1889¹³.

8.4.3 Mitjana de fills per família:

Si en la distribució de les famílies acabades i de les completes no hem observat grans canvis a nivell secular, sobretot perquè la segona meitat del segle XIX queda una part fora d'observació, on sí trobem canvis significatius és en el nombre mig de fills per família, amb un clar descens entre 1580 i 1900. Cal veure, però, si aquest descens és general o afecta més uns grups que altres. No descobrirem res si diem que les famílies completes tenen una mitjana de nombre de fills més alta que les famílies acabades, ja que aquestes últimes engloben les famílies interrompudes prematurament, i que les famílies en què la dona s'ha casat més aviat tenen mitjanes de nombre de fills més altes que les que ho fan més tard. En qualsevol cas, no ens interessa tant la mitjana general de totes les famílies i per a tot el període agrupat, que per si sola no té cap significat, com l'evolució a llarg termini¹⁴. Per això agafarem tres sèries diferents, una de les famílies acabades i dues de les famílies completes i ho veurem en el gràfic 14 i en el quadre 44 de la pàgina següent.

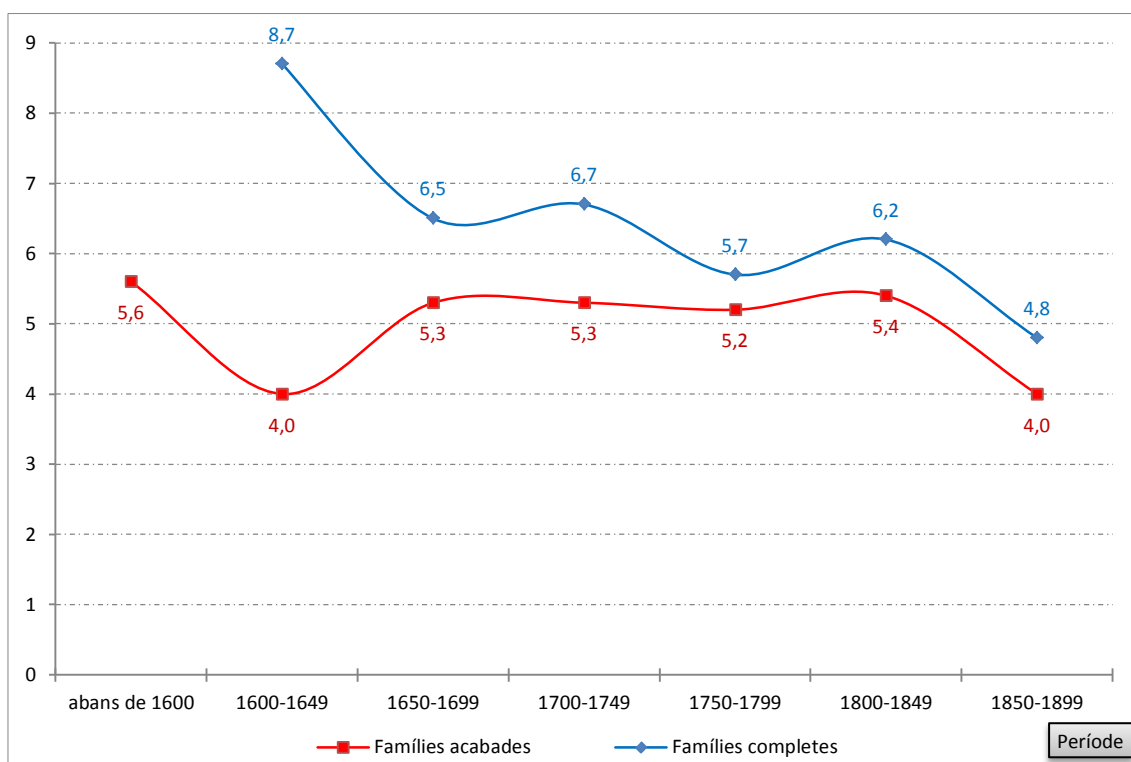
Hi podem observar com el global de les famílies completes *perd* pràcticament quatre fills entre la primera meitat del segle XVII –tot i que la mitjana està calculada en base a només sis famílies– i la segona meitat del segle XIX, mentre que les famílies formades per dones casades als 20-24 anys en *perden* dos. En aquest cas, la mitjana del període 1580-1749 està calculada en base a vint famílies; es evident que tant sis com vint famílies són unes mostres amb poca consistència i no podem treure gaire més conclusions que durant la segona meitat del segle XIX hi va haver un descens clar del nombre mig de fills per matrimoni. Tot i que la comparació no és molt idònia, en el padró municipal de 1895 hem vist que hi havia 216 famílies que tenien fills convivint amb els pares,

¹³ En el global de les famílies acabades, el percentatge de les famílies que tenen més de 10 fills tant sols és del 3'2%.

¹⁴ A la pàgina 191 (capítol sisè) hem calculat la ràtio entre naixements *legítims* i matrimonis amb un resultat de 4'35 naixements per cada matrimoni entre 1580 i 1900. La mitjana de fills de totes les famílies acabades per al període 1580-1889 és de 4'9, és a dir, mig fill més de mitjana. La diferència es deu, principalment, als nombrosos casaments oberts sense cap fill batejat a Sant Just Desvern, com veurem al final d'aquest capítol.

la qual cosa representa una mitjana de 2'5 fills per família, allunyada dels 4 fills que veiem en el gràfic inferior per a totes les famílies acabades en la segona meitat del segle XIX. Insistim en el fet que la reconstrucció de famílies ens ofereix una visió longitudinal mentre un recompte ens ofereix una visió puntual de cada família.

GRÀFIC 14
Sant Just Desvern. Mitjana de fills per família (1580-1899)

Font: Elaboració pròpia.

QUADRE 44
Sant Just Desvern. Mitjana de fills per família completa de les dones casades als 20-24 anys (1580-1899)

Període	1580-1749	1750-1799	1800-1849	1850-1899
Mitjana	8'3 (20 ítems)	7'0 (50 ítems)	6'9 (62 ítems)	6'4 (49 ítems)

Font: Elaboració pròpia.

8.5 TEMPS DE CONSTITUCIÓ DE LA FAMÍLIA

Hem vist com la interrupció prematura del matrimoni afecta d'una manera notable el nombre mig de fills per família. En el gràfic 14 d'aquesta mateixa pàgina es pot veure clarament la diferència en aquest nombre entre les famílies

acabades i les famílies completes. En aquest estudi, aquesta interrupció prematura està directament relacionada amb la defunció d'un dels dos cònjuges, ja que la incidència de les anul·lacions matrimonials és zero. En aquest punt, ens interessa saber si el temps mitjà de constitució de les famílies s'allarga com a conseqüència de la desaparició de les mortalitats catastròfiques. Està clar que això hauria de ser així perquè el percentatge que representen les famílies completes sobre el total de famílies acabades augmenta de forma considerable a partir de 1750.

De fet, per a la fecunditat familiar i la dimensió final de les famílies és més important el període fèrtil dins del matrimoni de la dona que la durada en sí de la unió, ja que tots els anys d'unió matrimonial passats els 45 anys de la dona són estèrils –o pràcticament estèrils–, de manera que més que un temps mig de constitució de la família el que ens interessa és conèixer la fracció que representen les famílies completes sobre les famílies acabades al llarg de tots aquests segles. I, en el cas de les famílies completes, ens interessarà saber si hi ha canvis en l'edat a l'última maternitat a llarg termini. Això últim ho veurem en el punt següent. En el quadre 42 de la pàgina 232 hem pogut veure que les famílies completes en què la dona ha arribat als 50 anys d'edat representen el 45% del total de famílies acabades i que aquelles que han arribat als 45 anys d'edat representen el 54% del total de famílies acabades. Ara bé, aquestes dades amaguen la realitat que podem veure en el quadre 45 de la pàgina següent, en què repartim la distribució d'aquestes famílies en períodes de 50 anys.

Comencem per dir que la columna que fa referència a les famílies completes correspon a aquelles en què les dones han arribat a complir els 45 anys d'edat, igual com hem vingut fent fins ara. En el proper punt veurem si aquest tall és correcte en el nostre estudi. Què podem observar? Fins l'any 1750 els percentatges que representen les famílies completes són molt baixos mentre que els percentatges de famílies acabades sense cap informació sobre la data de naixement (o, per defecte, de bateig) de la dona són força alts (fitxes **MC3**). Reitem el mateix que hem vist fins ara: els dèficits d'informació que trobem fins la

primera meitat del segle XVIII són palmaris¹⁵. D'aquesta manera no podem presentar resultats concloents per abans de 1750 ja que la seva representativitat és molt baixa. Sumant els percentatges veiem que la fracció de famílies interrompudes prematurament de les quals coneixem la data de naixement de la dona, bé exactament bé aproximadament, oscil·la entre el 27'6% del període 1750-1799 i el 42'0% del període 1600-1649 sense acabar de definir una tendència clara de descens, sinó més aviat erràtica: el percentatge de la segona meitat del segle XIX és pràcticament idèntic al percentatge dels anys anteriors a 1600. Val a dir que segons el padró de 1895 que hem analitzat en el capítol cinquè, en aquesta data hi havia 51 famílies amb fills en què el cap de casa era un cònjuge vidu abans dels 45 anys d'edat de la dona, la qual cosa representava un 23'6% de totes les famílies amb fills. Aquest percentatge és força més baix que el 38'3% de totes les famílies constituïdes entre 1850 i 1899 i trenca des prematurament però indica encara un percentatge important de trencaments prematurs (pràcticament 1 de cada 4 famílies) en una data tant avançada com 1895. I recordem que aquests trencaments només es deuen a la mortalitat dels adults.

QUADRE 45

Sant Just Desvern. Distribució de les famílies acabades i les famílies completes (1580-1899)

Període	Famílies acabades	Famílies completes	Famílies acabades MC3*
abans de 1600	11	2 (18'2%)	5 (45'5%)
1600-1649	50	6 (12'0%)	23 (46'0%)
1650-1699	47	12 (25'5%)	21 (44'7%)
1700-1749	87	32 (36'8%)	30 (34'5%)
1750-1799	145	93 (64'1%)	12 (8'30%)
1800-1849	195	131 (67'2%)	5 (2'60%)
1850-1899	193	116 (60'1%)	2 (1'00%)

* Són aquelles famílies en què desconeixem completament l'edat de la dona.

Font: Elaboració pròpia.

¹⁵ Les fitxes MC3 poden valdre per estudiar aspectes demogràfics diversos, però com veurem en aquest capítol i en el següent no ens serveixen pràcticament de res per a l'estudi de les famílies o de la fecunditat, en què el coneixement de les edats de les dones al casament i al tenir els fills són primordials.

8.6 EDAT A L'ÚLTIMA MATERNITAT

En absència pràcticament absoluta de mitjans de control de la natalitat *artificials*, els únics controls viables són encongir els anys del període reproductiu de les dones dins del matrimoni i allargar l'interval entre dos naixements. En aquest punt intentarem quantificar aquest *encongiment* i en els següents intentarem quantificar l'*allargament* dels intervals intergenèsics.

La mitjana d'edat a l'última maternitat combinada amb la mitjana d'edat al casament de les dones configura el període reproductiu dins del matrimoni de cada dona i, per tant, les possibilitats de tenir més o menys fills. Quan hem estudiat l'edat al primer matrimoni de les dones casades a Sant Just Desvern hem vist que la mitjana ha anat creixent al llarg dels anys que cobreix aquest estudi. Ara veurem si la mitjana d'edat a l'última maternitat també varia, a l'alça o a la baixa. Només ens valen les famílies completes, ja que hem de buscar les edats a l'última maternitat en absència de trencaments prematurs, i ho podem dividir segons les edats al casament de les dones, per veure si hi ha també diferències segons aquestes edats. Amb tantes subdivisions topem amb mostres reduïdes i que poden perdre significació. Per poder disposar d'un nombre d'edats significatiu hem d'allargar els anys d'observació i aleshores perdem la possibilitat d'observar canvis temporals. En fi, podem veure en el quadre 46 de la pàgina següent els resultats obtinguts, però abans d'entrar a comentar-los fem un esment als naixements esdevinguts més enllà dels 45 anys d'edat de la dona, ja que aquest és el límit que hem utilitzat per acotar les famílies completes. Hi ha 10 dones sobre 276 (un 3'6%) que la seva última maternitat és passats els 45 anys d'edat i es reparteixen de la següent manera: 5 casos als 46 anys, 4 casos als 47 anys i 1 cas als 48 anys. Aquest percentatge tant baix valida la barrera dels 45 anys per a l'estudi de les famílies completes.

Vegem en el quadre 46 de la pàgina següent la mitjana d'edat a l'última maternitat segons l'edat de la dona al casament. El període indica l'any en què contrauen matrimoni, no l'any en què succeeix l'última maternitat. El valor de les dones casades abans dels 20 anys per al període 1850-1899 no el consignem en considerar que 3 ítems no són prou representatius.

QUADRE 46

Sant Just Desvern. Mitjana d'edat a l'última maternitat de les famílies completes (1580-1899)

Període de casament	Dones casades...		
	abans dels 20 anys	als 20-24 anys	als 25-29 anys
1580-1799	36'0 (14 ítems)	41'3 (50 ítems)	38'9 (17 ítems)
1800-1849	38'9 (17 ítems)	40'7 (48 ítems)	41'9 (18 ítems)
1850-1899	-- (3 ítems)	39'1 (39 ítems)	39'7 (31 ítems)

Font: Elaboració pròpia.

La dada més rellevant és la procedent del grup més nombrós (el de les dones casades als 20-24 anys), que encongeix la mitjana d'edat una mica més de dos anys al llarg del segle XIX, de manera que recuperant les dades del quadre 38 de la pàgina 211 sobre la mitjana d'edat al primer casament de les dones solteres veiem com, a la segona meitat del segle XIX, el període reproductiu de la dona dins del matrimoni no arribava als 15 anys efectius (24'4 edat mitjana al casament vs. 39'1 edat mitjana a l'última maternitat) enfront dels quasi 20 anys de principis del segle XVII. En aquests cinc anys perduts hi *caben* els dos fills que hem vist que es *perden* en el quadre 44 d'aquest mateix capítol? Ho veurem més endavant.

Només un comentari més al voltant de la mitjana d'edat a l'última maternitat. Per bé que el nombre de casos de dones casades abans dels 20 anys és reduït en els tres períodes considerats, el quadre anterior ens mostra unes mitjanes bastant inferiors als altres dos grups d'edats; possiblement començar a tenir fills abans dels 20 anys *esgota* abans el cos de les dones...

8.7 INFECUNDITAT DEFINITIVA

La infecunditat es mesura a partir del nombre de famílies sense fills (circumstància que es pot imputar tant a l'home com a la dona com a tots dos alhora) i de la proporció de dones que deixen de tenir fills a partir d'una edat determinada. Ja hem vist que el nombre de dones que han tingut algun fill passats els 45 anys d'edat és molt baix i així ens ho indiquen les taxes d'infecunditat

definitiva a aquesta edat per al grup de dones casades als 20-24 anys (el més nombrós en tots els casos), taxes que superen en tot moment el 920 per mil. Als 40 anys d'edat, és a dir, 5 anys menys, aquestes taxes són molt més baixes però cal destacar la dada dels casaments realitzats entre 1850 i 1899, en què aquesta taxa és ja del 538 per mil, el doble que 50 anys enrere¹⁶.

Respecte de les famílies sense fills, en el període 1580-1889 el seu nombre absolut és de 96, xifra que representa un 13'2% sobre el total de famílies acabades consignades en el mateix període. Ara bé, hem vist en pàgines anteriors d'aquest mateix capítol com aquestes famílies no es distribueixen uniformement: per exemple, dins de les 98 famílies **MC3** representen el 20'4%, mentre que dins de les 393 famílies completes el percentatge és del 10'4% i en les 181 dones casades als 20-24 anys només és del 3'9%. Vegem, doncs, com es distribueixen aquestes 96 famílies sense fills:

- Tipus de fitxa de família **MC1**50
 - Edat al casament superior als 44 anys reals*3
 - Edat al casament entre els 30 i els 44 anys reals*17
- Tipus de fitxa de família **MC2**26
 - Edat al casament superior als 44 anys declarats*7
 - Edat al casament entre els 30 i els 44 anys declarats*...7
- Tipus de fitxa de família **MC3**20
- Matrimonis de durada inferior als 9 mesos.....10

* Edats de la dona al casament

D'entrada ja veiem que hi ha vint famílies de les quals és altament improbable que en neixi cap fill, ja que en deu les dones tenen 45 anys o més en el moment de casar-se i en les altres deu el matrimoni s'ha interromput molt prematurament per la defunció d'un dels dos cònjuges, en cinc casos el marit i en

¹⁶ El padró de 1895 ens ofereix les següents dades: no hi havia cap dona d'un total de 30, que el 31 de desembre de 1894 tenien més de 44 anys d'edat, que tingués cap fill en els sis anys següents (entre 1 de gener de 1895 i 31 de desembre de 1900); respecte de les 29 dones que tenien entre 40 i 44 anys, tant sols dues eren vídues i només sis van tenir un fill cada una en els sis anys següents i es tracta de dones que tenien 40 anys (tres casos), 41 anys (un cas) i 42 anys (dos casos); i respecte de les 33 dones que formaven el grup entre 35 i 39 anys, només dues eren vídues i 16 no van tenir cap fill en els sis anys compresos entre l'1 de gener de 1895 i el 31 de desembre de 1900.

cinc casos la dona. Però el més sorprenent és que com a mínim en 70 d'aquests casaments hi ha relacionat un matrimoni successiu, ja sigui abans com després. I la proporció que representen aquests 70 matrimonis sobre el total de 96 unions sense fills és molt superior a la proporció que representen tots els matrimonis successius sobre el total de matrimonis registrats als llibres sacramentals santjustencs: 72'9% contra un 15% de mitjana que hem vist en el capítol anterior. Això ens porta a especular amb la possibilitat que homes i dones que no tenien fills en un primer matrimoni es tornaven a casar amb l'esperança de tenir descendència en aquesta segona oportunitat, fet que no sempre passava.

Per acabar amb les famílies sense fills una *curiositat*: hi ha una parella santjustenca que va tenir un fill abans de casar-se i després, dins del matrimoni, no en van tenir cap més. Més que una *maledicció divina* pel seu comportament prematrimonial seria una mostra de la complexitat de la infecunditat i els seus múltiples factors¹⁷.

8.8 SEPARACIÓ DELS NAIXEMENTS

Acabem de veure que el període reproductiu dins del matrimoni de les dones santjustenques casades entre els 20 i els 24 anys es va encongir pel doble efecte de l'augment de la mitjana de l'edat d'accés al primer matrimoni del conjunt de les dones (de 21'6 anys entre 1580-1670 es va passar a 24'4 anys entre 1861-1900) i la disminució de la mitjana de l'edat a l'última maternitat (de 41'3 anys entre 1580-1799 es va passar a 39'1 anys entre 1850-1899). És un fet molt destacable dins d'aquest estudi: s'han *perdut* cinc anys de mitjana entre la primera meitat del segle XVII i la segona meitat del segle XIX. Hem vist també que els trencaments prematurs de les unions –que afecten directament a la fecunditat i a la dimensió final de les famílies– no han disminuït i mostren una tendència totalment aleatòria. Hem vist que aquesta dimensió final, en el cas de

¹⁷ Al voltant de les famílies sense fills sorgeixen algunes qüestions que escapen de l'abast d'aquesta tesi: com a exemples podem esmentar les transmissions patrimonials que ens posen sobre la pista de matrimonis estèrils, esbrinar quina part de la parella és estèril a partir dels matrimonis anteriors o posteriors o, tot i les limitacions de treballar amb una única parròquia, intentar esbrinar a través de les genealogies si pot haver-hi components genètics derivats de les unions consanguínies...

les famílies completes, s'ha encongit en dos fills. Ara veurem si en els cinc anys *perduts* hi *caben* aquests dos fills de menys a partir de la separació entre els diferents naixements.

Un possible control *natural* de la natalitat és augmentar l'interval de temps entre el naixement de dos fills successius. Si aquest interval de temps augmenta, disminueix el nombre de fills. Ara bé, a partir dels comentaris anteriors podem plantejar la hipòtesi que no hi va haver, en el cas santjustenc, un augment important de l'interval de temps entre dos naixements. Vegem-ho.

8.8.1 Càlcul dels intervals:

El primer que se'ns planteja és quines fitxes hem d'utilitzar per a l'estudi d'aquests intervals. D'entrada semblaria que la millor opció és utilitzar el major nombre de fitxes possible; ho farem quan puguem. Per altra banda, ens estem centrant en el coneixement de les dones casades als 20-24 anys com a grup més nombrós (que no representatiu, de moment) dins de les famílies completes. Per tant, dedicarem un interès especial a aquest grup i el compararem amb la resta de dades.

L'estudi dels intervals es presenta en mesos complets, és a dir, quants mesos complets han passat entre la data del casament i el primer naixement (o bateig), que és l'interval protogenèsic¹⁸, i quants mesos complets han passat entre els naixements (o bateigs) següents, que són els intervals intergenèsics. Ara bé, per aquests últims intervals cal tenir en compte la dimensió de les famílies, ja que, presumiblement i partint d'una durada de les unions idèntica, una família completa de deu fills tindrà uns intervals més curts que una família completa de sis fills. Hi ha mecanismes de correcció dels càlculs per evitar presentar dades esbiaixades o directament falses. En el punt que dediquem als intervals intergenèsics explicarem l'origen i les conseqüències de presentar dades esbiaixades i quins són aquests mecanismes de correcció dels càlculs.

¹⁸ En el cas del primer interval, el que va entre la data del casament i la data del primer naixement, potser caldria operar millor per setmanes, per bé que l'ús dels mesos facilita enormement els càlculs. Aquesta apreciació és especialment convenient per als intervals de 8 mesos, com veurem més endavant.

8.8.2 Interval entre el casament i el primer naixement:

Comencem per l'interval protogenèsic, el temps que va des del casament fins al naixement (o bateig) del primer fill. Aquest interval no està tan condicionat per una circumstància fisiològica com és un naixement anterior com per una convenció social com és demostrar la viabilitat de la nova parella en forma de fills. Ja hem vist en el punt anterior que hi ha un cert nombre de parelles que no arriben a *bon port*, per a totes les altres, aquest interval s'hauria d'aproximar als 9 mesos complets¹⁹, que és el període habitual d'un embaràs normal. Per altra banda, aquesta convenció social no va variar al llarg dels anys que abasta aquest treball, de manera que no hauríem de trobar cap diferència ni secular ni segons les edats al casament ni en funció del destí de la família. En el proper capítol compararem les nostres dades amb la taula tipus de *fecundabilitat* per tal de trobar-ne semblances o diferències.

No obstant aquestes característiques que emmarquen l'interval protogenèsic, no per això l'hem estudiat en un sol bloc sinó que l'hem estudiat per trossos. Com sempre, si bé aquí només presentem el més destacat, a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol es poden veure els diferents càlculs realitzats.

8.8.3 Concepcions prematrimonials:

Dins dels intervals protogenèsics, n'hi ha uns que no arriben als 9 mesos complets –o les 35 o 38 setmanes, com es prefereixi–: són aquells derivats de les concepcions prematrimonials o *fer Pasqua abans de Rams* com es deia en aquelles èpoques. Ho són clarament tots aquells fins als 7 mesos complets –o anteriors a la setmana 30– i ho poden ser una part difícil de quantificar dels de 8 mesos²⁰. Atès que és impossible saber quina fracció dels de 8 mesos com-

¹⁹ El còmput mèdic habitual inclou les dues setmanes entre la data de l'última menstruació de la dona i la concepció, ja que aquella data és l'única que es coneix amb certa exactitud. En demografia històrica no disposem de cap de les dues dates i, en el cas del primer interval, cal descomptar aquestes dues setmanes dels càlculs, de manera que l'interval habitual entre la concepció i el part estaria en les 38 setmanes, per bé que el part es podria produir amb normalitat entre les setmanes 35 i 40 des de la data presumible de la concepció; amb una mitjana (aproximada) de 4'5 setmanes per mes, això suposa parir dins del 9è mes d'embaràs.

²⁰ Les taxes actuals de parts prematurs a Europa estan entre el 5% i el 9% per a les dones de raça blanca. Tenint en compte que els estudis realitzats indiquen un augment del percentatge en els últims anys, podem admetre una taxa màxima del 5% de mitjana per al període que estem estudiant. Aquesta taxa inclouria una part important dels infants primsenyats, que hem

plets és conseqüència de concepcions anteriors a la data del matrimoni els inclourem tant en l'estadística que presentem a continuació sobre les concepcions prematrimonials com en el càlcul de la mitjana aparent en mesos complets de l'interval protogenèsic que veurem després:

Total casaments	1.386	
Total intervals protogenèsics	993	
Mesos complets: Casos		
-6	1	
-2	1	
-1	1	
0	7	
1	10	
2	11	
3	9	
4	6	
5	19	
6	12	
7	17	
8	58	
Total <9 mesos	152	15'3%

Volgudament hem inclòs 3 intervals *negatiu*s que corresponen a fills *legítims* just després del casament; la seva incidència no és rellevant per a la resta de càlculs. Els intervals clarament prematrimonials (fins als 7 mesos complets inclosos) representen el 9'5%²¹, de manera que podem assegurar que entre un deu i un dotze per cent del total de concepcions de les parelles santjustenques que acaben en embaràs i naixement del primer fill són fruit de relacions sexuals anteriors al matrimoni. Però més que aquesta distribució, que només ens val per distingir entre els intervals clarament anteriors al matrimoni i els intervals

vist que suposaven entre un 1% i un 2% del total de baptismes. Les condicions mèdiques i sanitàries dels anys que abasta el nostre estudi no facilitaven la supervivència d'aquests infants prematurs, però el fet que hi havia primsenyats que sobreviuen no ens permet equiparar al cent per cent els infants primsenyats amb els infants prematurs. En qualsevol cas, partint d'aquest 5% de mitjana de parts prematurs, en el nostre cas en tindríem com a màxim 50, quan la suma dels nascuts entre 7 i 8 mesos després del casament és de 75 (87 si incloem els de 6 mesos...). Es podria esbrinar quin *futur* van tenir tots aquests nascuts entre els 6 i els 8 mesos i calcular-ne una taxa de supervivència, però això ho deixem per un altre treball.

²¹ El percentatge és el 9'2% si exclouem els tres parts anteriors als matrimonis corresponents.

*dubtosos*²², és més interessant conèixer quina tipologia de matrimoni hi ha darrere d'aquestes concepcions, és a dir, si hi ha patrons de conducta darrera de les relacions sexuals prematrimonials o era una *qüestió general* i li acabava *tocant* a uns i a altres no. Vegem-ho en el quadre següent:

Edat dona	Casos	Tipus de casament segons estat civil dels cònjuges
desconeguda	18	14 solteres / 4 vídues
14	1	soltera-vidu de 48 anys
17	1	soltera-solter
18	6	soltera-solter
19	8	7 soltera-solter / 1 soltera-vidu de 38 anys (aprox.*)
20	11	soltera-solter
21	22	soltera-solter
22	15	14 soltera-solter / 1 soltera-vidu de 32 anys (aprox.*)
23	17	15 soltera-solter / 2 soltera-vidu de 31 i 32 anys
24	12	11 soltera-solter / 1 soltera-vidu de 25 anys (aprox.*)
25	5	4 soltera-solter / 1 soltera-vidu de 31 anys
26	9	8 soltera-solter / 1 soltera-vidu de 36 anys
27	7	5 soltera-solter / 2 vídua-solter d'edat desconeguda i de 21 anys
28	7	5 soltera-solter / 2 soltera-vidu de 39 i 34 anys
29	3	2 soltera-solter / 1 vídua-vidu de 60 anys
30	3	soltera-solter
31	1	soltera-solter
32	1	soltera-solter
33	1	vídua-vidu de 36 anys (aprox.*)
35	1	vídua-solter de 39 anys (aprox.*)
37	1	vídua-solter d'edat desconeguda
39	1	vídua-vidu de 39 anys
41	1	vídua-solter de 37 anys
Total	152	

* Les edats "aprox." són edats declarades, bé en el moment del casament, bé a la defunció.

Curiosament, una mica més del cinquanta per cent dels casos es concentren en les dones casades als 20-24 anys, el grup que ens interessa estudiar millor. Com aquí no hem distingit entre tipus de famílies, veurem si quan estudiem només les famílies completes de les dones casades als 20-24 anys trobem

²² És més que probable que entre un catorze i un quaranta-set per cent dels 58 intervals de 8 mesos complets siguin fruit de relacions sexuals prematrimonials. El 8è mes d'embaràs oscil·la entre 31 i 35 setmanes des de la data presumible de concepció. En el cas que ens ocupa, el repartiment per setmanes dels 58 nascuts als 8 mesos complets després del casament és el següent: 1 nascut a les 34 setmanes; 7 nascuts a les 35 setmanes; 7 nascuts a les 36 setmanes; 12 nascuts a les 37 setmanes; 18 nascuts a les 38 setmanes; 12 nascuts a les 39 setmanes; i 1 nascut a les 40 setmanes. Tant sols en un cas hi ha registrat als llibres sacramentals santjustencs un bateig d'un infant setmesó (el rector fa constar explícitament aquesta circumstància en el llibre de baptismes).

percentatges semblants. En 22 casos hi intervé un vidu o una vídua, que representen només el 14'5% del total d'interval prematrimonial, un percentatge molt més semblant al total de vidus entre els casaments registrats que no el que acabem de veure en els matrimonis sense fills. En qualsevol cas, el major nombre de casos es dona en edats inferiors a l'edat mitjana d'accés al matrimoni de les dones solteres casades a Sant Just Desvern. I per acabar amb aquesta qüestió dels intervals protogenèsics fruit de relacions sexuals prematrimonials, dir que la meitat exacta (76 casos; 50%) estan documentats durant la segona meitat del segle XIX, amb una tendència clarament a l'alça: 20 casos (13'2%) en el segle XVII, 33 casos (21'7%) en el segle XVIII i 99 casos (65'1%) en el segle XIX.

8.8.4 Distribució de l'interval casament-primer naixement:

Hem de treballar amb intervals reals, de manera que els intervals calculats aproximadament a partir dels fills recuperats no intervenen en els càlculs següents. A les nostres taules aquests intervals de fills recuperats es distingeixen de la resta perquè la xifra està entre parèntesi i només representen 38 dels 993 intervals protogenèsics registrats –un 3'8%–. Sí estan inclosos els primsenyats i els nascuts sense vida, de manera que estem utilitzant la solució *B* que proposa Louis Henry (1983, p. 159-160)²³. Per altra banda, hi ha 225 intervals de famílies obertes (**MA**), que podem tenir en consideració o podem obviar-los. Com sempre, gràcies a les facilitats informàtiques hem optat primer per emprar el màxim nombre de famílies i posteriorment hem depurat mostres. A més, Louis Henry proposa eliminar aquelles famílies de menys de cinc anys de durada del matrimoni, tot i que aquesta és una circumstància imprevisible dins del desenvolupament familiar²⁴. I en altres estudis s'ha prescindit dels intervals superiors als tres anys (més de 36 mesos) que, com veurem en algun cas, alteren

²³ L'opció *B* que exposa Louis Henry significa treballar amb aquelles famílies en què no hi ha naixements recuperats, però incloure tots els primsenyats (tant els que estan registrats en els llibres de baptismes com els que només estan registrats en els llibres d'enterraments) com els nascuts sense vida que hi pugui haver registrats en qualsevol dels dos llibres esmentats. En el cas dels intervals entre el casament i el primer naixement o en els intervals entre naixements posteriors no podem operar amb les dades aproximades calculades per als naixements recuperats.

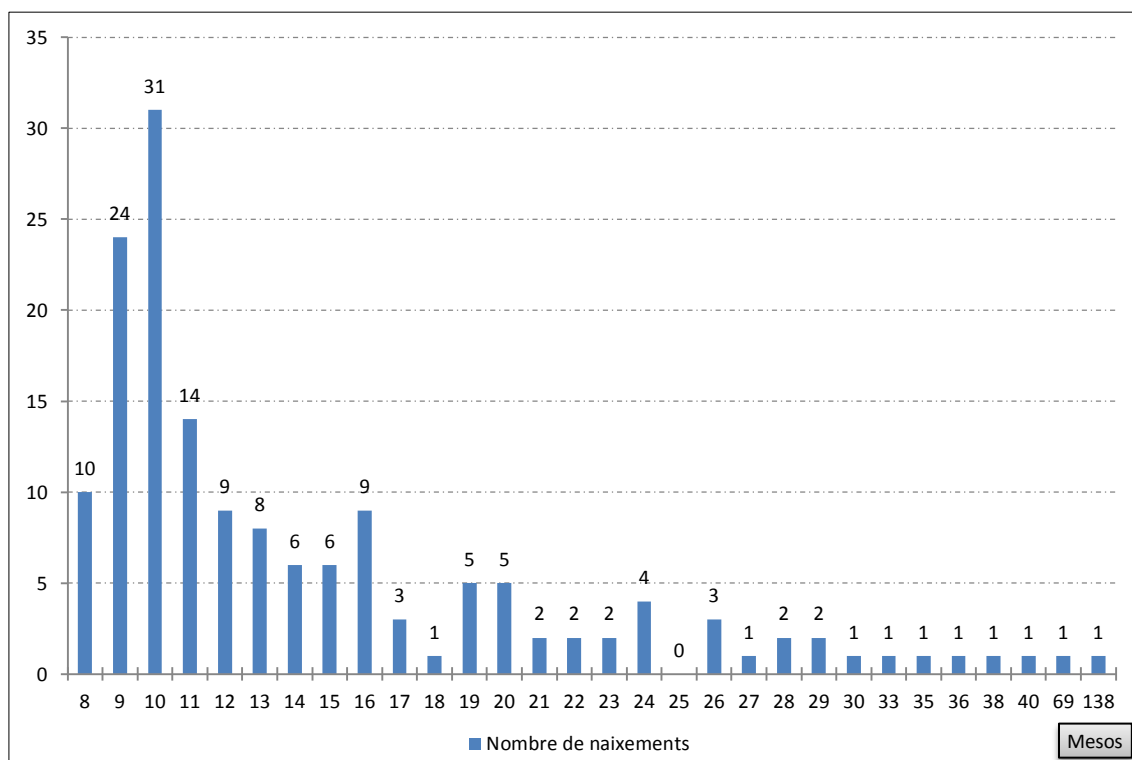
²⁴ Hi ha 82 famílies que compleixen aquesta condició, de les quals només 38 entren en els càlculs de les mitjanes. Ja veurem si hi ha diferències significatives entre incloure-les o excloure-les d'aquests càlculs.

considerablement les mitjanes aparents. En aquest estudi no hem prescindit d'ells. També hem tingut en compte l'edat de la dona al casament a l'hora de fer alguns càlculs.

Ja hem dit abans que aquest primer interval està més condicionat per la *pressió social* de demostrar la viabilitat del matrimoni que per cap altra circumstància. Vegem diferents distribucions de l'interval protogenèsic començant, en el gràfic següent, per les famílies completes de dones casades als 20-24 anys, per esbrinar si són representatives del conjunt de dones casades a Sant Just Desvern entre finals del segle XVI i la segona meitat del segle XIX.

GRÀFIC 15

Sant Just Desvern. Distribució de l'interval protogenèsic en les famílies completes de dones casades als 20-24 anys (1580-1889)

Font: Elaboració pròpia.

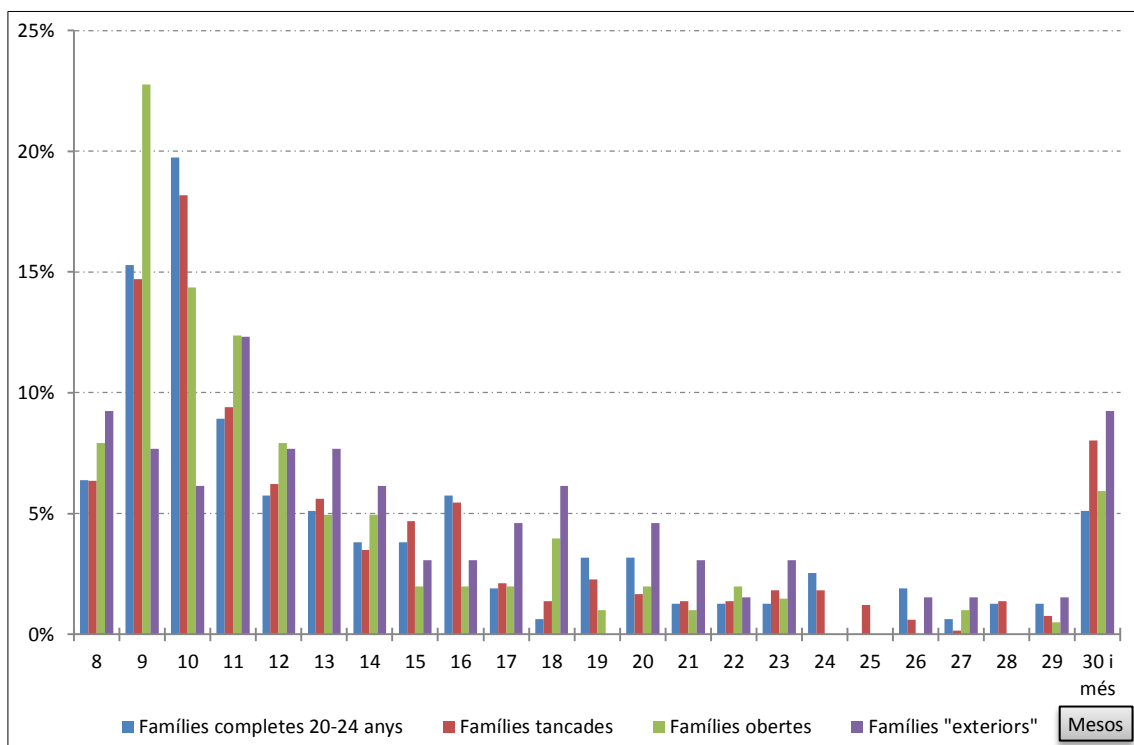
En total hi ha 182 famílies completes entre 1580 i 1889 de dones casades als 20-24 anys, que representen el 46'3% del total de famílies completes i el 22'9% de les fitxes tancades. D'entrada hi ha 7 famílies sense fills –un percentatge, 3'85%, pràcticament idèntic al que hem vist abans en el gràfic 14–, hi ha 4 famílies en què el primer fill és recuperat –amb un percentatge del 2'2%, lleugerament inferior al que acabem d'apuntar a la pàgina 251 del 3'8% per a la

totalitat dels intervals protogenèsics– i hi ha entre 14 i 24 famílies en què el primer fill és fruit de concepcions prematrimonials –entre un 8% i un 13'7%, xifres també lleugerament inferiors a les que hem vist en el punt anterior–. Per tant, ens resten 157 intervals *normals* que es distribueixen, per mesos complets, tal com veiem en el gràfic 15 de la pàgina anterior.

És una distribució que entra totalment dins de la lògica del que esperàvem: al voltant del cinquanta per cent dels naixements es concentra en la franja que va dels 8 als 11 mesos complets després del casament (és a dir, abans de complir el primer aniversari de casats). Ara bé, per comparar-ho amb la resta de matrimonis i determinar si són representatius o no del global de matrimonis santjustencs hem preparat un gràfic amb els resultats obtinguts per una banda a partir de les famílies tancades, per una altra a partir de les famílies obertes i per una altra banda a partir de les famílies de matrimonis *exteriors*. Per fer les comparacions pertinents hem reduït les xifres a percentatges. Ho podem veure en el gràfic següent:

GRÀFIC 16

Sant Just Desvern. Distribució en percentatges de l'interval protogenèsic (1550-1900)

Nota: a l'apèndix estadístic es pot veure el detall de la distribució dels intervals de més de 30 mesos de cada tipus de família. Les dades numèriques d'aquest gràfic es poden veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

Font: Elaboració pròpia.

Tal com es pot veure a l'apèndix estadístic, en el cas de les famílies tancades els intervals protogenèsics *normals* representen el 76'3% del total d'aquelles famílies i en el cas de les famílies obertes representen el 38'8% del total. En el cas de les famílies casades a Sant Just Desvern, observem que no hi ha cap diferència segons el grau de coneixement de la data de naixement (o, per defecte, de bateig) de la dona, la qual cosa vol dir que el comportament, en aquest cas, és el mateix tant si la dona és nascuda a Sant Just Desvern com si és nascuda fora de Sant Just Desvern. Respecte de les famílies *exteriors* (fitxes E), són aquelles en què el casament no està registrat en els llibres sacramentals santjustencs però que per les recerques complementàries n'hem esbrinat la data i el lloc de casament. En total hi ha 79 famílies en aquesta última circumstància, de les quals en dotze casos el primer interval pertany a un naixement recuperat i en dos casos el primer interval correspon a concepcions prematrimonials amb naixement abans dels vuit mesos complets. Hem repartit els 65 intervals restants per comparar-los amb els altres.

Si observem el gràfic número 16 amb deteniment veurem que les famílies completes de dones casades als 20-24 anys es poden considerar, en aquest aspecte, representatives de la totalitat de les famílies tancades formades a Sant Just Desvern entre 1580 i 1900, ja que les distribucions dels respectius intervals protogenèsics són molt semblants en ambdós casos. Cal recordar que aquelles famílies completes només representen el 22'9% de totes les famílies tancades, de manera que el seu *pes* no és prou gran com per determinar els percentatges finals de totes les famílies tancades. Per contra, les famílies obertes i les famílies *exteriors* presenten distribucions diferents amb les tancades i entre sí. Amb tot, cal tenir en compte que la mostra de les famílies *exteriors* és petita comparada amb les altres tres.

8.8.5 Influència de l'edat al casament:

Hem analitzat els intervals protogenèsics de les dones casades abans dels 20 anys i els hem comparat amb els de les dones casades als 20-24 anys per veure si es compleix el fenomen conegut amb el nom d'*infecunditat de les adolescents*. Partim d'una mostra de 109 dones casades entre els 12 i els 19 anys entre 1580 i 1900, en tots els casos famílies tancades; n'hi ha dotze que no

tenen cap fill i només un interval pertany a un naixement recuperat que hem eliminat dels càlculs. Per a la resta, els resultats obtinguts són els que podem veure en el quadre 47 següent:

QUADRE 47

Sant Just Desvern. Distribució de l'interval protogenèsic en percentatges entre les dones casades abans dels 20 anys i les casades als 20-24 anys (1580-1900)

Dones casades...	Intervals en mesos			prematrimoniales	Famílies sense fills
	entre 8-11	entre 12-23	>23		
abans dels 20 anys	35'23%	44'32%	20'45%	8'3% – 11'7%	11'0%
als 20-24 anys	50'32%	36'94%	12'74%	8'0% – 13'7%	3'85%

Font: Elaboració pròpia.

Amb l'excepció feta dels intervals prematrimoniales en què els percentatges són idèntics, per a la resta les diferències són considerables, començant pel nombre d'intervals més curts, els anteriors al primer aniversari del casament, que són un 15% inferiors entre les dones casades abans dels 20 anys respecte de les dones casades entre els 20 i els 24 anys. Naturalment aquest 15% es reparteix entre els intervals més llargs, però veiem com es reparteix pràcticament per meitats entre el primer any després del casament i a partir del segon any de casament. Per altra banda, entre les dones casades abans dels 20 anys el percentatge de famílies sense fills triplica el de les dones casades als 20-24 anys i s'apropa al conjunt de totes les famílies tancades, que hem vist que era del 13'2%. Està clar que l'anomenada *infecunditat de les adolescents* queda ben demostrada amb aquestes xifres en aquesta parròquia.

8.8.6 Interval mig entre el matrimoni i el primer naixement:

En el punt 8.8.4 hem vist que, en tres de les quatre distribucions presentades en el gràfic 16, al voltant del cinquanta per cent dels primers naixements es produeixen abans del primer aniversari de casament: 50'32% a les famílies completes, 48'64% a les famílies tancades, 57'43% a les famílies obertes; a les famílies *exteriors* aquest percentatge només és del 35'38%, per bé que pot estar influenciat pel baix nombre de dades –65– i per la circumstància de ser famílies el seguiment de les quals és més difícil, ja que són aquelles en què el

casament s'ha registrat fora de Sant Just Desvern i poden haver nascut infants també fora de Sant Just Desvern. A les fitxes obertes santjustenques hi ha matrimonis que es casen a Sant Just Desvern, tenen algun fill aquí i després marxen... En aquest punt ens interessa esbrinar l'interval mig aparent, la moda –el valor més repetit– i la mediana dels intervals a veure si s'allunyen molt del primer aniversari de casament. A més, intentarem veure si hi ha diferències seculars, després d'haver vist abans en les distribucions que no n'hi ha segons el tipus de família.

D'entrada hem pres les dades del grup més nombrós, les dones casades als 20-24 anys entre 1760 i 1889, i n'hem calculat les mitjanes aparents segons les tres distribucions d'Henry. A més, aprofitant que la mostra és prou gran –en total són 283 famílies– hem aprofitat per discriminar segons la durada de les unions, amb els resultats següents:

QUADRE 48

Sant Just Desvern. Mitjana aparent i moda de l'interval protogenèsic en famílies tancades; dones casades als 20-24 anys (1760-1889)

Solucions	Tots els casaments	Casaments durada >4 anys	Moda	
A	14'9 (232 ítems)	15'1 (221 ítems)	10	10
B	15'0 (226 ítems)	15'2 (216 ítems)	10	10
C	16'5 (226 ítems)	16'6 (215 ítems)	10	10

Solució A: es tenen en consideració totes les famílies i tots els naixements, tants els inscrits com els recuperats, inclosos els primsenyats i els nascuts sense vida.

Solució B: es prescindeix de les famílies amb fills recuperats i a la resta es tenen en consideració els primsenyats i els nascuts sense vida.

Solució C: es tenen en consideració totes les famílies, però només els naixements inscrits.

Font: Elaboració pròpia.

La primera impressió és que, en aquesta monografia, eliminar les famílies de curta durada no varia sensiblement la mitjana en cap de les tres solucions. D'altra banda, a la solució C cal aplicar-li un factor corrector en funció del nombre de naixements perduts –variable segons les dades de cada grup de població que estudiem– més el 3% que s'estableix per als primsenyats, tant els registrats com els no registrats. En qualsevol cas, aquest quadre valida la utilització majoritària de la solució B que hem adoptat en aquest estudi com a repre-

sentativa de totes les famílies santjustenques. Quan ho comparem amb altres estudis veurem si hi ha similituds o diferències. També hem vist que aproximadament un cinquanta per cent dels naixements esdevinguts després del casament ho són abans del primer aniversari del casori, de manera que no és d'estranyar que el valor modal sigui, en tots els casos, els deu mesos i, a més, amb certa diferència sobre la resta.

Podem comparar aquestes mitjanes aparents amb d'altres que hem calculat: per exemple, l'interval mig aparent en les famílies completes de dones casades als 20-24 anys és de 15'9 mesos (15'1 mesos si obviem l'interval de 138 mesos...), la mediana és de 10'9 mesos i el valor modal són 10 mesos, prenent com a base la solució *B*. La mitjana aparent és una mica més alta que la que acabem de veure per a totes les famílies tancades, però no arriba a haver-hi ni un mes de diferència –15'9 contra 15'0–²⁵. Per exemple, la mitjana aparent entre les dones casades als 25-29 anys entre 1760 i 1889 és de 19'4 mesos, treballant sobre 122 intervals i prenent com a base la solució *B*. Semblaria normal que a major edat de la dona, més s'allargui l'interval mig aparent. I, per exemple, la mitjana aparent entre les dones casades abans dels 20 anys entre 1760 i 1889 és de 15'1 mesos; en aquest cas, però, només treballem sobre 47 intervals, la moda està igualada entre 10 i 11 mesos i la mediana és d'11,4 mesos. En qualsevol cas, no són valors gens allunyats de la resta.

Per acabar amb l'estudi de l'interval protogenèsic, hem analitzat les dades per períodes seculars amb els resultats que podem veure al quadre 49 de la pàgina següent. En aquest cas s'han utilitzat totes les famílies sense distingir l'edat de la dona al casament, s'han exclòs les famílies amb naixements recuperats en el primer interval i s'han exclòs els matrimonis amb una durada inferior als cinc anys. Sembla clar que hi va haver un descens de l'interval protogenèsic entre el segle XVII i el segle XIX de l'ordre de quasi cinc mesos en la mitjana aparent i de més de quatre mesos en la mediana, cosa que indica que els valors baixos són cada cop més nombrosos. És a dir, en el segle XIX va aug-

²⁵ I són idèntiques si obviem el valor més elevat, l'interval de 138 mesos; no obstant, això no ens hauria d'estranyar en tant que ja hem considerat que, en aquest aspecte, les famílies completes de dones casades als 20-24 anys són representatives de la totalitat de famílies tancades.

mentar, bastant, l'edat al casament de les dones però es va escurçar, una mica, el període de temps en què naixia el primer fill.

QUADRE 49

Sant Just Desvern. Mitjana aparent, mediana i moda de l'interval protogenèsic en famílies tancades per segles (1600-1900)

Període	Mitjana*	Mediana	Moda	Famílies
Segle XVII	21'1	15'6	10	70
Segle XVIII	16'5	10'6	10	176
Segle XIX	16'4	11'2	10	376

*Aparent.

Font: Elaboració pròpia.

La mitjana aparent per a la totalitat del segle XIX de 16'4 mesos no està molt allunyada dels 15'2 mesos obtinguts per a les famílies completes en el període comprès entre 1760 i 1889; així mateix, la mitjana aparent de 20 mesos obtinguda per a les dones casades als 20-24 anys al llarg del segle XVII no dista molt dels 21'1 mesos de totes les famílies tancades del mateix segle. Insistim una vegada més que, en aquest cas, en els intervals protogenèsics, les famílies completes de dones casades als 20-24 anys són representatives de la totalitat de les famílies tancades santjustenques. Ho seran també per als intervals intergenèsics? Anem-ho a veure.

8.8.7 Intervals intergenèsics:

L'estudi d'aquests intervals presenta una problemàtica particular: d'entrada no hem de perdre de vista un dels objectius que ens hem marcat en el principi d'aquest capítol, que no és altre que esbrinar si les famílies tenen menys fills allargant l'interval de temps entre dos naixements successius. I això només ho podem comparar en aquelles famílies en què la dona ha completat el seu període reproductiu dins del matrimoni, és a dir, les famílies completes. Ara bé, no descobrirem res si diem, per exemple, que entre dues dones amb els mateixos anys de durada de la unió que tinguin una set fills i l'altra deu fills, els intervals intergenèsics de la primera seran, *de mitjana*, més llargs que els de la segona. Per tant, semblaria que hauríem de comparar les famílies completes agrupant-

les segons el nombre de fills final. El procediment d'Henry (1983, p. 180-183) és diferent: com que el nombre de famílies així repartides és baix, pren en consideració totes les famílies tancades a partir de cinc o sis fills finals –segons el nombre de famílies que tinguem–, elimina l'últim interval i agrupa els intervals restants de manera que tots intervinguin per igual. D'aquesta manera es dilueix el problema d'haver de separar les famílies segons el nombre de fills²⁶.

Quins factors *externs* condicionen la durada d'aquest interval? El més evident és la durada del nou embaràs que, no cal dir, són nou mesos (aproximadament); però aquest nou embaràs està condicionat per un part anterior seguit, presumiblement, d'un alletament matern que pot condicionar, per una banda, la represa de les relacions sexuals entre la parella i, de l'altra, que aquestes relacions sexuals acabin en una nova fecundació i conseqüent embaràs. L'alletament matern inhibeix durant un cert temps l'ovulació en una part de les dones, però no en totes²⁷. I aquest cert temps varia d'una dona a una altra i, fins i tot, pot variar en una mateixa dona, tant en funció de l'edat com, especialment, si l'alletament es veu interromput per la defunció prematura del nounat. Aquest fet es pot mesurar a partir de la comparació de les mitjanes entre intervals normals i intervals *post decés*. Aquests últims intervals ja els hem utilitzat en el capítol dedicat a la qualitat de les dades, en una *funció* diferent a la que veurem en el punt següent.

Per començar veurem de quina informació disposem i en funció d'això decidirem quin mètode de càlcul utilitzem. Hem repartit les 793 famílies tancades de les quals disposem de l'edat al casament de la dona coneguda exactament, coneguda aproximadament o calculada en funció de les dades disponibles, se-

²⁶ Els dos procediments són legítims i tenen els seus avantatges i els seus inconvenients. El que resta clar que no podem fer és comparar els intervals sense definir algun criteri, cosa que hem trobat en alguna de les reconstruccions de famílies que s'han realitzat a Catalunya, com veurem en el capítol de les conclusions. És a dir, no podem calcular les mitjanes dels intervals intergenèsics sense tenir en compte el nombre de fills, el tipus de família i el tipus d'interval. De fet, Louis Henry prefereix exemplificar el càlcul agrupant tots els intervals al marge del nombre de fills, però inclou un exemple d'una població japonesa amb el mètode d'agrupar les famílies per nombre de fills. En el nostre cas i com veurem més endavant hem aplicat els dos mètodes de càlcul.

²⁷ Un estudi publicat l'any 1990 a la revista *The Lancet* demostrava que el risc d'ovulació després d'un part només era d'entre l'1 i el 5% entre dones que només donaven el pit al seu fill nounat; ara bé, a partir dels sis mesos d'alletament el risc d'ovulació augmentava de forma considerable.

gons el nombre de fills, l'edat al casament i el segle de constitució de la família, amb els resultats següents a partir dels cinc fills per família²⁸:

QUADRE 50

Sant Just Desvern. Distribució de les famílies tancades per segles, segons l'edat de la dona al casament i segons el nombre de fills (1580-1899)

Segle XVII	5 fills	6 fills	7 fills	8 fills	9 fills	10 fills	11 fills	12 fills	13 fills
< 20 anys	2	6	3	3	2	1	2	0	1
20-24 anys	3	7	6	4	4	3	1	0	0
25-29 anys	1	0	1	1	1	0	0	0	0
>29 anys	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Segle XVIII	5 fills	6 fills	7 fills	8 fills	9 fills	10 fills	11 fills	12 fills	13 fills
< 20 anys	3	0	4	2	7	6	3	0	0
20-24 anys	14	12	13	12	12	7	3	1	2
25-29 anys	6	9	5	3	1	0	0	0	0
>29 anys	3	0	0	0	0	0	0	0	0
Segle XIX	5 fills	6 fills	7 fills	8 fills	9 fills	10 fills	11 fills	12 fills	13 fills
< 20 anys	9	7	2	2	4	4	3	0	2
20-24 anys	33	32	30	21	15	9	2	0	1
25-29 anys	13	13	15	5	3	2	0	0	0
>29 anys	2	1	0	0	1	0	0	0	0

Font: Elaboració pròpia.

Primera consideració: estan incloses totes les famílies tancades, amb fills recuperats, primsenyats i nascuts sense vida. Això vol dir que si haguéssim de treballar amb les solucions *B* o *C* d'Henry la mostra s'hauria de reduir una mica més. Segona consideració: novament queda clar que el grup més nombrós és el de dones casades als 20-24 anys i amb diferència (un seixanta per cent del

²⁸ A l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol hi ha les taules completes d'aquesta distribució de les famílies tancades combinada per segles, per edats de la dona al casament i per nombre de fills. Aquí només mostrem el nombre de famílies a partir dels cinc fills que són les que utilitzarem per als càlculs dels intervals intergenèsics.

total). Ara bé, mentre que, aparentment, per als segles XVIII i XIX podríem fer la comparativa agrupant les famílies segons el nombre de fills finals, per al segle XVII no disposem de prou casos perquè les xifres finals siguin prou representatives i admetin comparacions. En definitiva, podem assajar dues opcions: primera opció comparar les famílies que han tingut de cinc a deu fills en les dones casades als 20-24 anys en els segles XVIII i XIX agrupant-les segons el número de fills (mètode utilitzat per Àngels Torrents (1993)) inclosos els recuperats, ja que tenim mostres suficients, a veure si hi ha canvis seculars i, segona opció, utilitzar el mètode d'Henry, prescindint de l'edat de la dona al casament i agrupant-les totes, incloent les famílies amb fills recuperats i així fer entrar en la comparació les dades del segle XVII. Estem adoptant en ambdós casos la solució A que és la més completa. D'aquesta manera també podem veure si aquelles famílies continuen sent representatives del global de famílies tancades santjustenques. És doble feina, però en funció dels resultats valorarem si ha valgut la pena.

QUADRE 51

Sant Just Desvern. Mitjanes dels intervals intergenèsics (1580-1899)

Període	1-2	2-3	3-4	4-5	5-6	6-7	7-8	Mitjana de fills
Segle XVII	27'1	31'1	28'1	X	31'3	34'1	34'2	7'46 (54 casos)
Segle XVIII	25'2	29'0	29'9	X	30'4	33'2	38'0	7'38 (140 casos)
Segle XIX	25'1	28'2	30'0	31'1	33'7	40'4	X	6'96 (233 casos)

Font: Elaboració pròpia.

Dels resultats derivats de l'anàlisi dels intervals normals entre naixements successius del capítol tercer, les mitjanes santjustenques s'haurien de situar entre els 21 i els 32 mesos, però aquesta és una franja molt àmplia i cal detallar-la millor. Aquesta franja agrupa més del cinquanta per cent del total d'intervals normals. Hem de veure si totes les mitjanes obtingudes a partir de les dues opcions esmentades se situen dins d'aquesta franja.

En el quadre 51 hem presentat els resultats de la segona opció, la que discrimina les famílies per segles i les agrupa totes al marge de l'edat al casament de la dona. Hem pres en consideració totes les famílies tancades que han tin-

gut com a mínim cinc fills i això ens permet comparar els tres primers intervals i els tres últims²⁹.

D'entrada observem que, llevat dels dos últims intervals de cada segle, la resta de mitjanes estan dins de la franja dels 21 als 32 mesos esmentada abans. Això sí, més a prop de la banda alta que no de la baixa. En tots els casos la progressió és inequívocament cap amunt, és a dir, a allargar els intervals de manera que del primer a l'últim el temps d'espera ha augmentat entre set i quinze mesos, però també és cert que del segle XVII al segle XIX hi ha un descens generalitzat pràcticament en tots els intervals excepte l'últim; i el temps que es guanya en els primers intervals es perd tot en l'últim de tots: dos mesos menys en el primer interval intergenèsic, quasi tres mesos menys en el segon, mentre que l'últim interval s'allarga pràcticament sis mesos. És a dir, en el segle XIX es tenen menys fills (això ja ho hem vist abans, en el punt 8.4.3 on hem parlat de la mitjana de fills per família), es tenen pràcticament a idèntics intervals i s'acaba una mica abans de tenir-los (això també ho hem vist abans, en el punt 8.6 on hem parlat de l'edat de la dona a l'última maternitat).

Val a dir que hi ha una diferència important de mesos entre l'interval protogenèsic i el primer interval intergenèsic; és a dir, del primer al segon fill ja es detecta un interval de temps més gran que entre el casament i el primer naixement: en el segle XVII hi ha sis mesos més i en els segles XVIII i XIX hi ha quasi nou mesos més. Aquest diferencial es correspon, bàsicament, amb el període d'al·letament matern i concorda força amb el comentari inclòs a la nota al peu número 27 de la pàgina 259: l'amenorrea postpart provocada per l'al·letament del nounat serveix de control natural de la natalitat impedit un nou embaràs al cap de poc temps d'un naixement³⁰.

En el gràfic 17 de la pàgina següent podem veure la distribució de les mitjanes dels intervals intergenèsics de les dones casades al 20-24 anys durant el

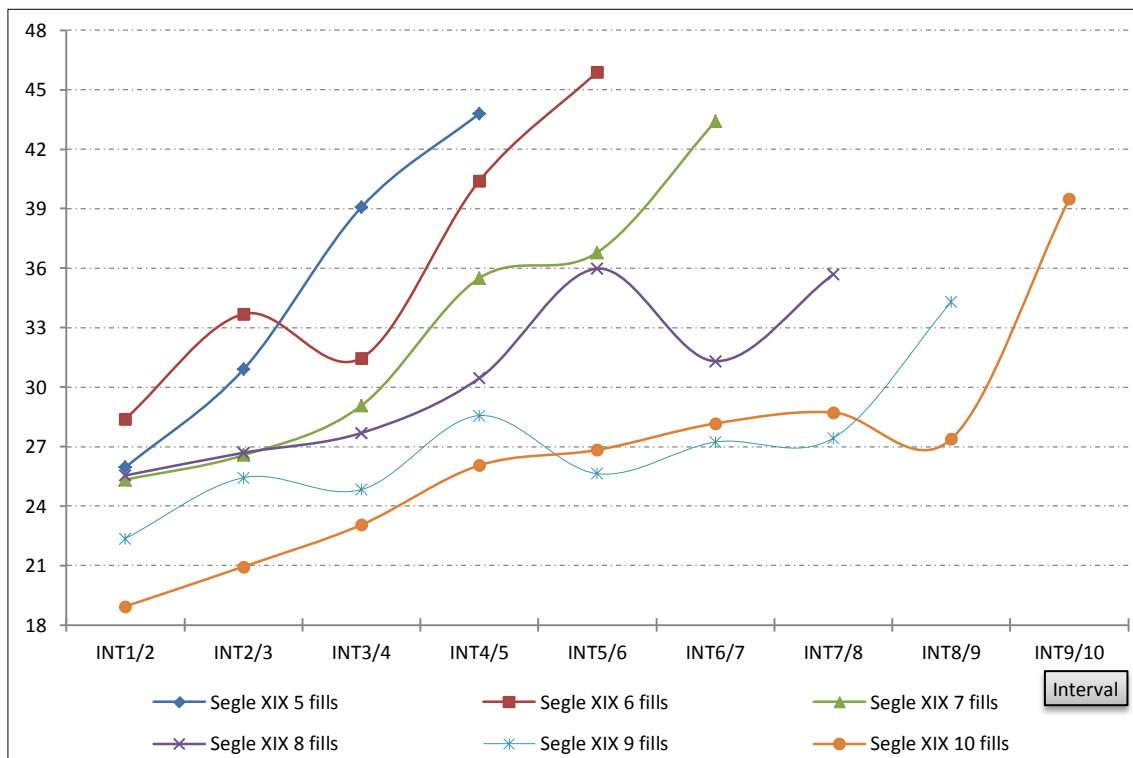
²⁹ Els tres últims intervals estan situats en funció de la mitjana de fills de les famílies considerades, és a dir, per als segles XVII i XVIII aquesta mitjana està situada pràcticament en els set fills i mig, mentre en el segle XIX està situada en els set fills.

³⁰ Àngels Torrents (1993) obté un període d'esterilitat postpart més llarg que el nostre en el seu estudi sobre la parròquia de Sant Pere de Riudebitlles: en el cas del segle XVII la diferència es duplica ja que l'interval protogenèsic riudebitllenc (14'3 mesos) és notòriament inferior al santjustenc (21'1 mesos); per als segles XVIII i XIX la diferència s'escurça a entre 2 i 4 mesos encara més llarg el període d'esterilitat a Sant Pere de Riudebitlles respecte de Sant Just Desvern.

segle XIX i agrupades segons la dimensió final de la família, entre les que han tingut un mínim de 5 fills i un màxim de 10. S'observa clarament el que apuntàvem més amunt: com més fills, més curts són els intervals, de manera que pràcticament no se solapa cap línia per sobre de la immediata anterior. I l'últim interval marca un ascens sobtat, sobretot en les famílies amb més fills.

GRÀFIC 17

Sant Just Desvern. Mitjanes dels intervals intergenèsics segons la dimensió final de les famílies de dones casades als 20-24 anys (1800-1899)

Les dades numèriques d'aquest gràfic es poden veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

Font: Elaboració pròpia.

En tots els casos, l'interval entre el primer i el segon naixement se situa netament per sobre de l'interval protogenèsic (15'2 mesos de mitjana, segons hem vist abans, en el mateix grup de dones i per al mateix segle XIX) i, a partir d'aquí, gradualment i amb pocs alts i baixos, els intervals es van allargant fins als 35 a 45 mesos de mitjana que observem en l'últim interval segons el nombre de fills. En definitiva, es triga, de mitjana i majoritàriament, entre dos i tres anys a tenir un nou fill. Si el nou embaràs només són nou mesos, la combinació de l'alletament matern, la recuperació de l'ovulació i la possibilitat de la nova fecundació s'allarga, com a mitjana més habitual, entre 15 i 27 mesos. És tot una qüestió fisiològica o intervén algun tipus de component *racional*, de control

de la natalitat basat, probablement, en l'abstinència? Per altra banda, quantes fecundacions acabaven en avortament espontani? Ho desconeixem ja que no hi ha registres del nombre d'avortaments espontanis que amb tota seguretat hi havia i que col·laboraven a allargar aquest interval entre dos parts successius³¹.

Ara bé, fins aquí hem vist les mitjanes sense distingir què passa amb l'infant nascut anteriorment i ja hem dit abans que el destí d'aquest últim nou nat pot ser determinant en la durada de l'interval següent. Si l'interval seguit d'un nou nat mort al poc temps del naixement (abans de l'any de vida) és més curt que l'interval seguit d'un nounat que ha sobreviscut més enllà de l'any de vida, això vol dir que els intervals en què el nadó precedent ha sobreviscut al primer aniversari han de ser, proporcionalment, una mica més llargs dels que acabem de veure. Tots els intervals que han intervingut en els càlculs anteriors contenen intervals *post decés*, ja que la defunció del nounat és totalment aleatòria. No per tenir més fills pot voler dir que hi hagi necessàriament més defuncions de menors d'un any. Això és el que estudiem en el punt següent.

8.8.8 Mortalitat infantil i interval entre dos naixements:

Ja hem comentat abans que un dels factors que influeix en la durada dels intervals successius entre diferents parts és la supervivència o no del nounat anterior. En una època en què els índexs de mortalitat infantil en el primer any eren elevats, la seva incidència hauria de quedar ben marcada en aquells intervals. Però també és cert que per determinar bé això cal que el registre de defuncions dels albats sigui el més acurat possible. Si no podem demostrar que aquest registre s'ha portat d'una manera acurada (i que conté pocs dèficits), calcular la diferència entre intervals *normals* i intervals *post decés* pot aportar-nos resultats poc concloents, entre altres coses perquè intervals que haurien de ser *post decés* passen a ser considerats normals. En definitiva, és el que hem fet en el capítol tercer dedicat a la qualitat de les dades on ha quedat clar que,

³¹ "Las tasas de abortos espontáneos en los ciclos de concepción natural son generalmente bajas y estables antes de los 30 años (7%-15%) y después aumentan, pero sólo ligeramente, entre los 30 y los 34 años (8%-21%) y en mayor medida a los 35-39 años (17%-28%) y a partir de los 40 (34%-52%)." (Speroff & Fritz, 2006, p. 1.016). Un estudi anterior (de l'any 1982) considerava que una quarta part de les fecundacions acabaven en avortament espontani dins de les primeres 4 setmanes.

en el cas santjustenc, no hi ha un sots enregistrament de les defuncions dels albatos i els intervals que van darrera d'infants de destí desconegut *amaguen* pocs intervals post decés. Com el tall, arbitràriament, s'ha estipulat en l'any de vida del nounat, els intervals post decés majoritaris oscil·len entre els 9 mesos (temps mínim que no s'ha observat en cap cas) i els 26 mesos, franja temporal que agrupa el 60% dels intervals post decés santjustencs detectats. Altrament, en els intervals normals la franja entre els 9 i els 26 mesos només agrupa el 40% de tots els intervals registrats. Recordem que en aquell cas hem treballat amb la solució *B* d'Henry, és a dir, hem prescindit de les famílies amb infants recuperats, però sí hem inclòs primsenyats i nascuts sense vida; recordem també que allà es tenen en consideració totes les famílies tancades sense cap distinció. L'única distinció que ens hem permès ha sigut separar a partir del moment en què disposem de llistes d'infants confirmats (l'any 1680 la primera), la qual cosa ens ha permès reduir en un deu per cent els infants de destí desconegut i repartir-los per meitats entre intervals normals i intervals post decés. Com el repartiment dels intervals de destí desconegut a partir de 1681 és pràcticament idèntic al dels intervals normals –la franja entre els 9 i els 26 mesos agrupa el 38'1% del total dels intervals de destí desconegut– podem concloure que abans de 1680 sí hi ha defectes en el registre de defuncions dels albatos, fet que ja hem constatat quan hem parlat de les defuncions en el capítol segon.

Per calcular les mitjanes entre intervals *normals* i intervals *post decés* hem de treballar només amb famílies que incloguin els dos tipus d'intervals (en total 277 famílies), prescindir dels intervals de destí desconegut (per més que en el nostre cas els puguem equiparar al primer tipus d'intervals), prescindir de l'últim interval (que acostuma a ser excessivament llarg) i comparar famílies amb el mateix nombre de fills pel mateix motiu exposat en el punt anterior (les famílies amb més fills tenen intervals més curts que les famílies amb menys fills). En aquest cas podem agrupar les famílies sense tenir en compte l'edat al casament ja que aquest valor, en principi, no té res a veure amb la mortalitat infantil abans del primer any. Com ens centrem en les famílies amb 6 o més fills nascuts, això ja implica treballar amb famílies en què la durada de la unió ha estat llarga, tot i insistir en què un desenllaç fatídic prematur d'una unió matrimonial no té perquè incidir en el desenvolupament familiar mentre dura la unió.

Podem veure a la pàgina següent el quadre que recull la comparació de l'interval normal i l'interval post decés per a les famílies més nombroses, les que tenen entre 6 i 13 fills, i ho comparem també amb l'interval mig calculat a partir de les famílies de dones casades als 20-24 anys. Cal tenir en compte que aquesta última mitjana inclou tots els intervals, ja siguin d'infants recuperats, d'infants de destí desconegut, intervals normals i intervals post decés.

QUADRE 52

Sant Just Desvern. Mitjanes dels intervals intergenèsics normals i dels intervals intergenèsics post decés segons el nombre de fills per família (1580-1899)

Nombre de fills	13	12	11	10	9	8	7	6
Interval normal	22'5	23'2	25'3	26'8	26'9	29'1	30'3	31'0
Interval post decés	19'6	18'0	22'9	22'6	22'1	23'3	25'5	26'2
Interval mig	*	*	*	25'7	26'9	29'1	32'0	32'1

* No hi ha prou dades per aportar una mitjana consistent

Font: Elaboració pròpia.

Les mitjanes de l'interval post decés són sensiblement més baixes que les mitjanes dels intervals normals, com era d'esperar. Tant sols la mitjana de les famílies de 6 fills s'escapa lleugerament de la franja majoritària dels intervals post decés que, com hem vist abans, es concentra entre els 9 i els 26 mesos. I els intervals mitjos extrems de les famílies de dones casades als 20-24 anys no difereixen molt dels intervals normals.

8.9 ELS MATRIMONIS OBERTS (MA)

Els matrimonis oberts són totes aquelles fitxes familiars en què no disposem d'una data de fi d'observació clarament definida. En principi, les podríem assimilar totes a moviments migratoris de sortida, però no sempre és així. En el capítol sisè hem vist que el nombre de matrimonis registrats supera en un 25% el nombre de finals d'observació en les fitxes familiars entre 1580 i 1889. Però, de fet, el percentatge de fitxes MA sobre el total de matrimonis registrats encara és més alt: 37'5%. I a la pàgina 234 d'aquest mateix capítol hem vist que, aproximadament, un de cada quatre fills de les famílies santjustenques tancades

abandonen el poble i en perdem el rastre; alguns formen part d'aquests matrimonis que resten oberts, però això ho veurem millor en el capítol de la mobilitat. Per començar, anem a veure com es distribueixen aquestes fitxes segons el grau de coneixement de la data de naixement (o, per defecte, de bateig) de la dona i distingint les que no tenen fills batejats a Sant Just Desvern de les que sí en tenen; els infants recuperats no estan inclosos en aquest quadre:

QUADRE 53

Sant Just Desvern. Distribució de les fitxes MA segons el coneixement de la data de naixement de la dona (1580-1900)

Tipus de fitxa	MA1	MA2	MA3	MA2+MA3	Total
Sense fills	145	29	119	148	293
Amb fills	112	34	82	116	228
Total	257	63	201	264	521

MA1: Data de naixement de la dona coneguda exactament;

MA2: Data de naixement de la dona coneguda aproximadament per edats o dates declarades en defuncions, casaments, padrons i/o censos;

MA3: Data de naixement totalment desconeguda.

Font: Elaboració pròpia.

En una mica més de la meitat de les fitxes –264– les dones són nascudes fora de Sant Just Desvern i 148 no hi tenen cap fill batejat, amb proporcions similars en ambdós casos. D'entrada, podríem considerar com a emigració neta les 293 fitxes que no tenen cap fill batejat a Sant Just Desvern. Quan analitzem la mobilitat en el capítol onzè ho recuperarem. En aquest punt, aquestes famílies no ens interessen més. Les que sí ens interessen són les 228 parelles que han batejat algun fill, que es reparteixen de la següent manera segons el nombre de fills batejats:

- 1 fill => 63 famílies
- 2 fills => 40 famílies
- 3 fills => 39 famílies
- 4 fills => 25 famílies
- 5 fills => 17 famílies
- 6 fills => 12 famílies
- 7 fills => 12 famílies

- 8 fills => 8 famílies
- 9 fills => 5 famílies
- 10 fills => 2 famílies
- 11 fills => 4 famílies
- 12 fills => 1 família

A més, coneixem l'existència de 137 fills més repartits entre 71 d'aquestes famílies obertes i recuperats per múltiples vies: confirmacions, casaments, defuncions, llistes nominatives, llibres sacramentals d'altres parròquies consultats, etc. Aquestes famílies han intervingut ja en algun càlcul, per exemple, en els intervals protogenèsics. Ara bé, ens agradaria saber perquè famílies amb tants fills batejats resten obertes, tenint en compte que hem utilitzat un padró i un cens com a data de fi d'observació de manera que no quedessin moltes fitxes obertes. A més, a la nota a peu de pàgina número 4 d'aquest mateix capítol hem comentat que hi ha algunes fitxes d'aquestes en què els dos cònjuges han sobreviscut documentalment fins que la dona ha complert els 45 anys d'edat i que podrien intervenir en els càlculs realitzats, però amb prevencions. És evident que els moviments de la població estan darrera d'aquestes famílies amb fills i de les quals ens falta una o les dues dates de defunció. Entre els documents consultats a l'arxiu històric municipal hi ha alguns registres d'altres i baixes i allà podem tenir notícia de la marxa d'algunes famílies, informació que també la trobem dins dels censos i dels padrons amb anotacions realitzades *a posteriori* sobre les línies corresponents a les famílies que abandonen el poble. Ara bé, també hi ha els casos en què no hi ha hagut un abandonament del poble de tota la família sinó tant sols un desplaçament puntual d'un o dels dos caps de família i que en el transcurs d'aquest desplaçament s'ha esdevingut la defunció d'un dels dos cònjuges. Els llibres sacramentals d'enterraments inclouen transcripcions de defuncions –poques– esdevingudes fora de Sant Just Desvern d'habitants del poble. Està clar que de defuncions esdevingudes fora del poble n'hi ha moltes més de les quals no en tenim cap notícia. En aquest cas no podem parlar de moviment migratori de sortida, sinó tant sols de desplaçament puntual i per això no podem assimilar tots els matrimonis oberts a famílies que marxen definitivament del poble.

8.10 CONCLUSIONS

Hem començat aquest capítol veient les conseqüències de la fecunditat de les dones santjustenques: la dimensió final tant de les famílies acabades com de les completes i l'evolució secular de la mitjana de fills per família. Respecte de les dimensions finals, hem constatat la diferència sensible entre el que va ser realment (les famílies acabades) i el que hauria pogut ser sense tants trencaments familiars prematurs (les famílies completes). Quant a la mitjana de fills per família, hem observat en tots els casos el mateix comportament: un descens prou important d'aquest nombre entre principis del segle XVII i finals del segle XIX. A partir d'aquí, l'objectiu d'aquest capítol ha passat a ser intentar esbrinar quin factor (o quins factors) va conduir a aquesta reducció de la descendència familiar. Hem constatat també que el dèficit en una informació tant bàsica com és la data de naixement (o, per defecte, de bateig) de les dones que contrauen matrimoni ens impedeix disposar d'una mostra més àmplia de famílies completes per al període anterior a 1750.

Tot i això, ens hem atrevit a quantificar la reducció de la mitjana de fills en totes les famílies (tant les acabades com les completes); l'hem calculada en dos fills menys, *grosso modo*, entre la primera meitat del segle XVIII i la segona meitat del segle XIX en aquelles últimes famílies que, recordem, són les que la dona ha complert en vida el seu període reproductiu dins d'una unió familiar. Després d'analitzar múltiples aspectes (número de fills de les famílies acabades i les famílies completes, durada de les unions, edat de la dona a l'última maternitat, taxes d'infecunditat definitiva, interval de separació entre els diferents naixements) podem concloure que, en el cas santjustenc, el descens en el nombre de fills entre 1700 i 1900 és més fruit de la combinació de l'augment de l'edat de la dona al casament (que hem vist en el capítol anterior) i de la disminució de l'edat a l'última maternitat, de manera que el període reproductiu de la dona dins del matrimoni es va encongir cinc anys de mitjana entre aquelles dues dates. Per altra banda, hem vist que els intervals que separen els diferents naixements no experimenten cap modificació sensible i que, també de mitjana, calien entre 2 i 2'5 anys (de 24 a 30 mesos) per tenir un nou fill; només en el cas que el fill anterior hagués mort prematurament, aquest interval s'escurçava,

també de mitjana, entre quatre i sis mesos... I això hem vist que era així tant pel segle XVII, com pel segle XVIII, com pel segle XIX.

Per altra banda, les dades procedents dels padrons municipals dels anys 1895 i 1936 que hem estudiat en el capítol cinquè ens mostren clarament que les famílies, de mitjana, tenien encara menys fills que els quatre que hem obtingut per a les famílies acabades i molts menys que els 6'4 que hem obtingut per a les famílies completes: en el cas del primer padró perquè hem pogut analitzar la composició de totes les famílies amb fills, amb un resultat final de 2'5 fills de mitjana; en el cas del segon, perquè el percentatge de fills directes que conviuen amb els progenitors ja és inferior al percentatge de caps de casa (que només poden ser un o dos com a màxim per casa). Tot apunta que el gran canvi en la composició de les famílies s'intueix a finals del segle XIX però no es concreta fins el primer terç del segle XX, període pel qual no hem pogut fer la reconstrucció de les famílies. Sortosament, per aquest període disposem d'altres fonts d'informació demogràfica com els censos i els padrons que ens permeten seguir l'evolució de la població santjustenca i confirmar la progressió d'aquest descens general en el nombre de fills. En el proper capítol, dedicat a la fecunditat, esperem veure més indicis d'aquesta reducció del nombre de fills per família.

Finalment, dins de l'estudi dels intervals entre naixements hem prestat atenció a un interval especial: el que transcorre entre la data del casament i el primer part, ja que és indicatiu del respecte a una de les principals obsessions de la moral catòlica, com són les relacions sexuals prematrimonials. No podem menysprear el percentatge obtingut de concepcions prematrimonials: 9'2% fins els set mesos complets després del casament, 15% fins els vuit mesos complets sobre un conjunt d'intervals proper als 1.000 casos. Un 50% del total de concepcions anteriors a la data del casament es concentra entre els anys 1850 i 1899. Respecte dels intervals protogenèsics normals, al voltant del 50% es concentren dins dels primers dotze mesos després del matrimoni (el valor modal són els 10 mesos), tot i que la mitjana es troba situada entre els 15 i els 16 mesos.

9. LA FECUNDITAT

“La especie humana tiene un bajo potencial reproductivo. La capacidad reproductiva natural en el ser humano es complicada de establecer porque existen numerosos factores medioambientales que dificultan obtener datos concretos. Por otra parte, el rendimiento reproductivo se encuentra influido no sólo por factores medioambientales sino también por factores intrínsecos a la naturaleza de la especie.”

(Kazlauskas, Coroleu & Bajo, 2009, p. 41)

9.1 PRESENTACIÓ

La finalitat de les reconstruccions de famílies és disposar d'un bon nombre d'històries familiars individuals que, sumades, ens mostrin unes pautes de comportament que puguem considerar representatives del col·lectiu format per totes aquelles famílies. Aquesta suma hauria de poder superar la complicació que suposa, segons les paraules anteriors, calcular els índexs de reproducció humana o, el que és el mateix, la taxa de fecunditat femenina en un context d'absència pràcticament generalitzada de mitjans efectius artificials de control de la natalitat.

Ja hem vist en capítols anteriors que el que cerquem són, bàsicament, mitjanes. Cada història familiar és única i particular. Podem trobar paral·lelismes i coincidències entre dues o més famílies, però la naturalesa humana difícilment repetirà amb exactitud uns mateixos comportaments vitals ni que sigui només entre dues famílies. Per tant, inferir regularitats estadístiques a partir d'uns comportaments individuals té el seu risc, però és un risc que, en demografia històrica, s'assumeix.

Els nombrosos estudis de demografia històrica que ens han precedit, sobretot a nivell europeu i a nivell de Península Ibèrica, han demostrat que no es pot parlar d'unes pautes de comportament genèriques, per exemple, per a tota l'Europa Occidental. Les mitjanes calculades per a diferents zones del continent europeu no són no tant sols iguals sinó que en alguns casos no són ni semblants (Flinn, 1989). D'on provenen, doncs, les diferències? Sens dubte, el clima i les mentalitats, dos aspectes aparentment dispars però que en el fons estan relacionats entre sí, hi tenen molt a veure. El poblament està molt condicionat per les característiques climàtiques de la zona on s'ha establert un col·lectiu humà. Les possibilitats de supervivència que ofereixi la zona poblada determinaran un tipus de mentalitat o altra per enfrontar-se a l'hostilitat del medi natural ocupat. *A posteriori*, aquesta mentalitat es pot veure influenciada per altres factors, religiosos, polítics, socials, econòmics, etc. però el pòsit climàtic roman inalterable en el fons del subconscient humà. En definitiva, ha estat l'home el que s'ha anat adaptant a les diferents zones climàtiques de la terra –i no a la inversa– i això significa clarament una adaptació de les mentalitats¹.

A què treu cap aquesta introducció? En aquest capítol presentem la part del treball relacionada amb el procés de constitució de cada família. Les històries personals tenen ara més transcendència que en capítols anteriors. És ara, doncs, quan més present hem de tenir el que acabem d'exposar. La fertilitat i l'esterilitat, la mortalitat adulta i la mortalitat infantil; són aspectes que determinen aleatòriament el procés natural de totes i cada una de les famílies que intervenen en aquest estudi. En capítols anteriors ja hem constatat algunes diferències en els resultats obtinguts en un estudi d'una parròquia del nord-oest de França amb els resultats santjustencs. Sens dubte ara també en trobarem.

9.2 LES TAXES DE FECUNDITAT

Entrem en l'anàlisi de la fecunditat femenina. Volem saber si, en un marc cronològic tant llarg, hi va haver canvis substancials, significatius, en el nombre

¹ Un exemple d'aquesta adaptació podrien ser els diferents comportaments a nivell europeu davant del matrimoni, amb edats dels cònjuges al primer casament molt dispars entre diferents àrees europees i en diferents èpoques (Flinn, 1989, p. 173-177). Ho veurem també en el cas català quan veiem en el capítol de les conclusions els resultats de les edats al primer casament dels cònjuges catalans entre els segles XVII i XIX.

mig de fills per dona (no per família, com hem vist en el capítol anterior). Les taxes brutes de natalitat ja ens han avançat una pinzellada d'aquests canvis. Ara es tracta de saber, per grups d'edat, on es van localitzar aquests canvis.

Els estudis que ens han precedit han demostrat que la fecunditat femenina general a l'edat moderna equival pràcticament a la fecunditat marital, és a dir, dins del matrimoni. Els nivells d'infants nascuts fora del matrimoni i/o abandonats són tant baixos, inclosa la parròquia present, que es poden considerar negligibles². Per tant, la fecunditat està condicionada per l'edat d'accés al matrimoni de les dones, que ja hem vist que anava pujant fins a plantar-se als poc més de 24 anys de mitjana durant la segona meitat del segle XIX; per l'edat a l'última maternitat, que experimenta un lleuger descens; i per una certa disminució de l'impacte de la mortalitat catastròfica entre els adults que permet *completar* la descendència (arribar els dos cònjuges vius als 50 anys d'edat de la dona) a un major nombre de parelles. Per tant, el període fecund de la dona es va escurçant, però hi ha més dones que el poden completar. Juntament amb la disminució de la mortalitat infantil, això hauria de suposar un augment dels nivells de fecunditat i, conseqüentment, del nombre mig de fills per família, però les dades del capítol anterior ens han indicat el contrari. Caldrà veure si a mesura que augmenta el nombre de fills supervivents, disminueix el nombre de naixements per dona.

Les taxes de fecunditat també són mitjanes, unes mitjanes que mesuren la capacitat reproductiva de les dones a partir d'una durada de temps estàndard i del nombre de fills nascuts d'aquestes dones. Insistim: aquestes mitjanes són la suma de nombroses històries personals, úniques i particulars. Pretendre, doncs, que les taxes santjustenques siguin idèntiques a les taxes de Palamós, Vilanova i la Geltrú, Tàrrrega, Barberà de la Conca o Sant Pere de Riudebitlles és il·lusori ja que, com hem dit, cada família i cada dona són úniques i particulars. En tot cas, podrem veure si es reproduïxen els mateixos esquemes de comportament (i això ho veurem a les conclusions).

² En el capítol dedicat a les conclusions hi ha un punt que resumeix les dades obtingudes de molts treballs que han recollit els percentatges que representen els infants abandonats sobre el total de baptismes a Catalunya.

La reconstrucció de famílies és un dels mètodes que ens permet conèixer la fecunditat dins del matrimoni d'un grup de població per al període preestadístic. A partir dels censos podem establir taxes de fecunditat generals, però en el càlcul d'aquestes taxes hi intervenen totes les dones en edat fèrtil, sigui quin sigui el seu estat matrimonial; per tant, tot i que el nombre de dones solteres en edat reproductiva pugui ser baix, les taxes de fecunditat general sempre seran lleugerament inferiors a les taxes de fecunditat dins del matrimoni.

Com en els capítols anteriors, ens hem de plantejar quines fitxes hem d'utilitzar per a l'anàlisi de la fecunditat. Com sempre, hauríem de dir que el màxim nombre de fitxes possibles, però en aquest cas tenim una limitació important: principalment hem de treballar només amb les fitxes tancades i cal tenir en compte les edats de les dones al casament i a la fi de l'observació. D'entrada això suposaria eliminar les fitxes **MC3** (data de naixement de la dona totalment desconeguda) i les fitxes tancades a partir del padró municipal de 1895 i del cens general de 1900 en què les dones no havien arribat als 45 anys d'edat l'1 de gener de 1900. En alguns casos no les utilitzarem i en d'altres casos sí les utilitzarem. Per una altra banda, cal veure què fer amb els infants recuperats per mencions posteriors i que el seu bateig no està registrat en els llibres sacramentals que hem buidat i amb els primsenyats, tant els que no apareixen als llibres de baptismes com els que no apareixen als llibres d'enterraments. Si no els incloem en els càlculs obtindrem taxes aparents, que després cal corregir per incloure tant els infants perduts com els primsenyats no registrats. En el nostre cas, en el capítol tercer hem analitzat les dues qüestions com a test de fiabilitat tant dels llibres sacramentals com de les dades recollides amb resultats prou convincents: respecte dels infants perduts recuperats, la seva proporció és molt baixa i el nombre de localitzats en les famílies **MC1** i **MC2** és molt semblant al nombre total teòric de perduts que hi hauria d'haver –64 recuperats vs. 69 total perduts–; respecte dels primsenyats, com hem vist que la casuística al seu voltant era força més complexa, ens limitarem a eliminar-los dels càlculs aparents i corregir *a posteriori* amb un 3% d'increment la seva falta. Per fer-ho, prèviament incloure'm els infants recuperats dins de cada grup d'edat que els correspongui.

Podem mesurar la fecunditat dins del matrimoni de dues maneres diferents: bé pels grups d'edat de les dones quan són mares, bé per la durada dins del matrimoni, però en ambdós casos hem de tenir en compte sempre l'edat de la dona al casament per no perdre de vista la possibilitat de comparar les taxes segons aquesta edat. En el capítol anterior ja hem vist que les dones casades als 20-24 anys tenen, de mitjana, 2 fills més que les dones casades als 25-29 anys i això es podria reflectir d'alguna manera també en les taxes de fecunditat. Al final, el repartiment utilitzat per a les comparacions ha estat el següent: hem agrupat les dones en quatre grups d'edats al casament, que són *menys de 20 anys*, *de 20 a 24 anys*, *de 25 a 29 anys* i *més de 29 anys*³, i hem fet dues divisions temporals diferents, una segons la cronologia establerta per les línies de tendència de les tres sèries numèriques i que hem vingut utilitzant habitualment en els capítols anteriors (de 1580 a 1759 i de 1760 a 1889), i l'altra secular (segles XVI i XVII junts, segle XVIII i segle XIX). En ambdós casos el criteri sempre és el mateix: la data del casament de cada unió matrimonial determina a quin grup temporal es pertany (dones casades a l'edat "x" entre l'any "y" i l'any "z")⁴.

La taxa de fecunditat mesura el nombre de fills nascuts d'un grup de dones en un període determinat. En definitiva, mesura el *resultat final* de la reproducció femenina. Ara bé, aquesta reproducció està condicionada per les probabilitats d'aconseguir un embaràs viable i aquestes probabilitats, en l'espècie humana, són baixes. Això és el que intentem explicar en el punt següent, dedicat a la fecundabilitat.

9.2.1 La fecundabilitat:

La taxa de fecundabilitat mesura les probabilitats d'aconseguir un embaràs durant un cicle menstrual d'una dona en condicions favorables per aconseguir l'embaràs. La primera formulació d'aquesta taxa apareix publicada en una revista mèdica⁵ l'any 1956 (Guttmacher, p. 855-860), coincidint amb els primers

³ L'últim grup que considerem és el de les dones casades *als 30 anys i més* atès que el nombre de casos que inclou no és suficientment gran com per separar en dos grups, un de dones casades *als 30-34 anys* i un de dones casades *als 35 anys i més*.

⁴ Un altre criteri, que no hem utilitzat, és agrupar les dones per generacions, és a dir, segons la data de naixement de cada una. No descartem utilitzar-lo més endavant, però no en aquesta tesi.

⁵ *The Journal of the American Medical Association (JAMA)* Volum 161, número 9, p. 855-860.

estudis de demografia històrica basats en reconstrucció de famílies, que no contemplaven l'estudi d'aquesta taxa⁶. Val a dir que era molt més senzill estudiar la fecunditat (el resultat final) que la fecundabilitat (la probabilitat). A partir dels coneixements actuals la taxa de fecundabilitat és, aproximadament, del 20% mensual⁷. En realitat, aquesta taxa varia segons l'edat de la dona i està condicionada també pels avortaments espontanis, de manera que podem trobar taxes entre un màxim del 30% i un mínim del 15% per als 3 primers mesos i taxes entre un 15% i un 11% per als 9 mesos següents. No cal dir que les taxes més altes de probabilitat d'embaràs les podem trobar en les dones entre els 20 i els 30 anys.

En demografia històrica només podem analitzar la fecundabilitat a partir del primer interval, l'interval protogenèsic, el que va de la data del casament al primer naixement, i amb certes prevencions. Un percentatge alt de concepcions prematrimoniales pot representar uns percentatges més alts de concepcions en els primers mesos després del matrimoni per l'efecte de no haver respectat les normes de la *moral vigent* en aquella època d'abstenir-se de mantenir relacions sexuals fins després del matrimoni⁸. No obstant haver obtingut un percentatge

⁶ En una data més recent Àngels Torrents (1993, p. 316-317) va decidir no incloure l'estudi de la fecundabilitat de les dones de Sant Pere de Riudebitlles a partir dels intervals protogenèsics, tot i disposar d'una base de dades més extensa que la nostra, fent al·lusió a les dificultats que comporta aquest estudi.

⁷ La fecundabilitat mesura les probabilitats que tindria una dona que mantingui relacions sexuals de manera regular de quedar embarassada. Aquesta probabilitat de quedar embarassada depèn, en la majoria dels casos, de dues circumstàncies: de la freqüència de les relacions sexuals, que desconeixem, i del cicle de l'ovulació de cada dona, que dura aproximadament un mes. Els estudis més recents han determinat que, com a mitjana, un 20% de les dones que mantenen relacions sexuals regulars amb el propòsit de quedar embarassades ho aconsegueixen dins del primer mes i que aquest percentatge es manté amb poques variacions dins dels mesos següents. Això permet traçar una línia de tendència tipus que marcaria el límit superior i que podem comparar amb les dades obtingudes a partir dels intervals protogenèsics des dels 9 mesos complets i fins al primer any d'observació a partir de la data de casament, amb el supòsit que les relacions sexuals de la nova parella comencen a partir d'aquesta data. Per altra banda, cal tenir en compte també que la taxa de fecundabilitat disminueix a mesura que augmenta l'edat de la dona: es manté al voltant del 20% fins els 30-31 anys i a partir d'aquesta edat comença un descens progressiu: un 10% als 39-40 anys, un 4% als 42 anys, un 0% als 47-48 anys.

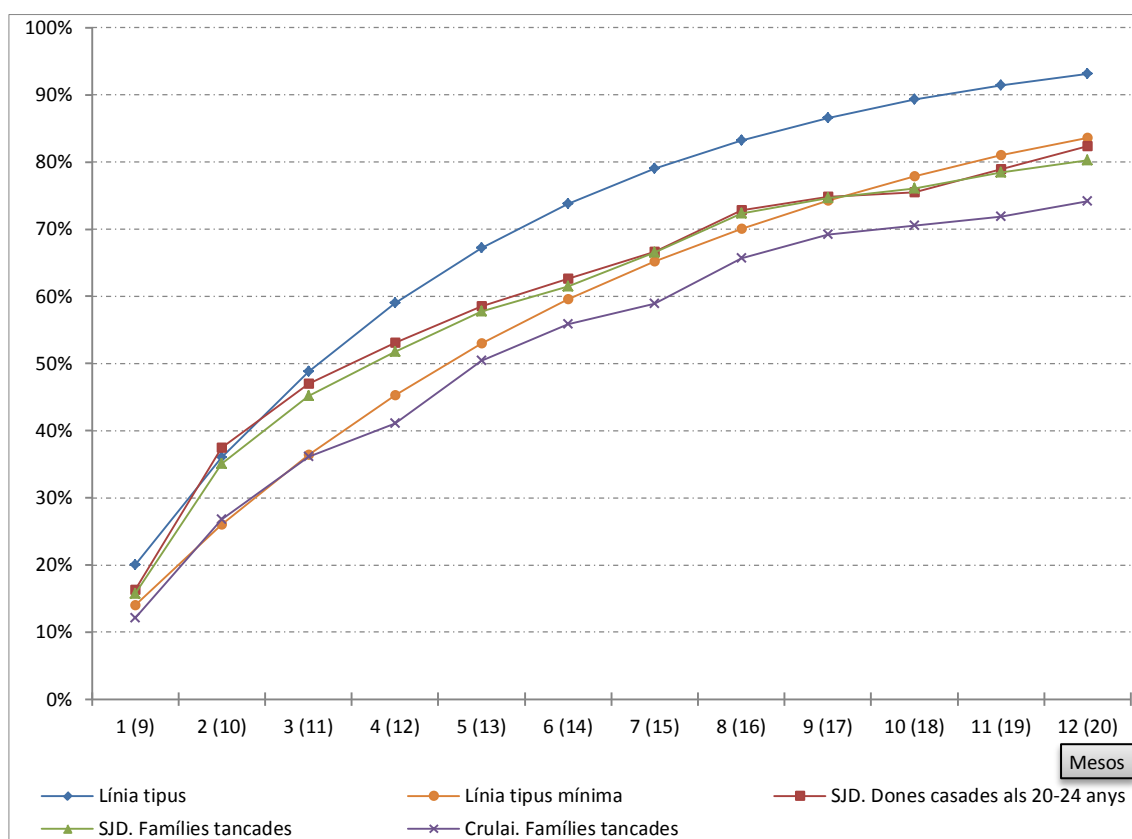
⁸ Henry & Gautier (1958, p. 135-136) consideraven que un percentatge de concepcions prematrimoniales inferior al 3% "*elle est très faible*"; això seria indicatiu que les relacions sexuals abans del casament són molt poc freqüents i seria un factor molt favorable per a l'estudi dels components biològics, especialment en grups de població sense cap limitació davant dels naixements: la data de casament indicaria el principi del període a partir del qual la dona pot quedar embarassada. En el nostre cas, hem vist en el capítol anterior com les concepcions

de concepcions prematrimoniales alt en comparació amb Crulai, no per això volem deixar de comparar les dades que en podem treure per fer una aproximació a la fecundabilitat de les dones de la parròquia santjustenca.

Vegem el gràfic 18 següent amb què representem la fecundabilitat que anomenem *tipus*, la de Sant Just Desvern i la de Crulai:

GRÀFIC 18

Sant Just Desvern. Percentatges de fecundabilitat acumulada (1580-1900)

Les dades numèriques d'aquest gràfic es poden veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

Font: Elaboració pròpia.

Hem inclòs en el gràfic 18 cinc corbes: cada una mostra el percentatge acumulat de dones que, en circumstàncies normals, poden quedar –línies *tipus*– o han quedat –Sant Just Desvern; Crulai– embarassades en franges mensuals. Així, els números de l'eix horitzontal indiquen tant els mesos transcorreguts des del casament fins a la primera concepció que culmina en part –números 1, 2, 3, etc.– com els mesos transcorreguts entre el casament i el primer part –números (9), (10), (11), etc.–. Hi ha dues línies *tipus*, la *normal* i la *mínima*: la normal

prematrimoniales representen entre un 10% i un 12% del total de concepcions que acaben en embaràs, percentatges entre 3 i 4 vegades més alts que el 2'8% de Crulai.

parteix d'acumular cada mes la mitjana del 20% esmentada anteriorment sense tenir en compte cap interrupció involuntària de cap embaràs; la mínima parteix de sostreure de la línia normal un 30% d'avortaments espontanis mensuals, percentatge possiblement elevat però factible⁹. Aquestes dues línies *imaginàries* ens han d'ajudar en l'anàlisi de les taxes santjustenques. Així mateix, hem inclòs la taxa de l'estudi de Crulai dels matrimonis constituïts entre 1674 i 1742 elaborada per nosaltres mateixos a partir de les dades de la monografia de Gautier & Henry (1958, p. 257-264).

Respecte de les dades santjustenques, presentem dues taxes: la de les dones casades als 20-24 anys de les famílies completes i la de totes les dones de totes les famílies tancades. En aquest cas, eliminem dels càlculs els intervals de 8 mesos¹⁰ i per elaborar el gràfic només prenem en consideració els intervals entre 9 i 20 mesos, que són els que completen un any a partir de la data del casament, i en calculem els percentatges acumulats sobre el total d'intervals protogenèsics normals, exceptuant els de 8 mesos com hem dit. D'aquesta manera, disposem de 147 intervals a la taula de les dones casades als 20-24 anys i disposem de 618 intervals a la taula de les famílies tancades. No ens ha d'estranyar la similitud entre les dues línies santjustenques tal com hem comentat en el gràfic 16 del capítol anterior. Les dones casades als 20-24 anys només representen el 22'9% de totes les famílies tancades, de manera que aquesta similitud ha de respondre més a una característica fisiològica del sexe femení i de les relacions sexuals dins de la parella que no pas a una incidència directa de les dades d'un grup dins de l'altre. I tot i que les dues línies santjustenques es van apartant progressivament de la línia *tipus normal* i, al final, fins i tot cauen per sota de la línia *tipus mínima*, la tendència d'aquelles dues és idèntica a les línies tipus. Tant sols en el segon mes el percentatge de dones embarassades casades als 20-24 anys és lleugerament superior al de la

⁹ La freqüència dels avortaments espontanis no és fàcil de calcular, sobretot perquè n'hi ha una part que no són detectables de cap de les maneres. Per altra banda, aquesta freqüència també augmenta amb l'edat de la dona: mentre abans dels 30 anys d'edat no arriba al 20% de mitjana, a partir dels 40 anys d'edat pot superar el 40% de mitjana.

¹⁰ Deixar de banda els naixements dins dels 8 mesos des de la data del casament pot suposar deixar fora algun naixement prematur, però els registres santjustencs de baptismes no ens donen notícia de tal circumstància (fora d'un cas d'un setmesó). Amb tot, els percentatges de naixements d'infants prematurs són tan baixos que no modificarien de manera significativa els percentatges obtinguts sense incloure'ls.

línia *tipus normal* –37'4% contra 36%—. Això podria ser un indicati d'alguna cosa relacionada amb una major freqüència de relacions sexuals prematrimoniais? La línia de Crulai, calculada en base a 224 intervals i amb un percentatge de concepcions prematrimoniais de només el 2'8%, és netament inferior a les línies santjustenques. És difícil treure conclusions al voltant d'una qüestió tant íntima com la freqüència de les relacions sexuals, tant abans com després de l'acte del casament. És evident que aquí n'estem analitzant les conseqüències, en aquest cas el fet que la dona en quedi embarassada del seu primer fill.

En qualsevol cas, al cap de l'any des de la data de casament, poc més d'un 80% de les dones santjustenques han quedat embarassades del seu primer fill. L'any 1956 Alan F. Guttmacher va xifrar aquest percentatge en un 85%, de manera que les dones de la nostra parròquia no n'han quedat massa lluny¹¹.

A partir del segon naixement l'estudi de la fecundabilitat es torna inviable en tant que manca una informació cabdal: la data de la recuperació de l'ovulació per part de la dona després de l'al·letament del fill anterior. Hem vist en el capítol anterior la incidència de l'al·letament matern en la durada dels intervals intergenèsics: quan el fill anterior mor abans de l'any de vida, l'interval s'escurça significativament. No obstant, la fecundabilitat també intervé en la nova concepció i entren en joc altres factors: infertilitats definitives, augment dels avortaments espontanis, disminució de la taxa de fecundabilitat a major edat de la dona... És a dir, són molts els factors que explicarien uns intervals intergenèsics més llargs, aliens a la pròpia voluntat de la dona; i tot això porta a una disminució de les taxes de fecunditat dins del matrimoni a mesura que avança l'edat de la dona. I no és fins la segona meitat del segle XIX quan tenim indicis clars que és la pròpia dona qui decideix espaiar els seus embarassos de manera voluntària.

9.2.2 Taxes de fecunditat aparent segons l'edat de la dona al ser mare:

Comencem per veure en el quadre 54 de la pàgina següent les taxes de fecunditat aparent segons els dos períodes cronològics esmentats al principi d'aquest capítol; hem agrupat totes les edats de les dones al casament:

¹¹ Insistim en el caràcter aproximatiu d'aquesta anàlisi de la fecundabilitat efectiva santjustenca. Àngels Torrents (1993, p. 316-317) advertia dels nombrosos factors que la condicionen.

QUADRE 54

Sant Just Desvern. Taxes de fecunditat aparent per 1.000. Fitxes MC1 i MC2; totes les edats de les dones al casament agrupades (1580-1889)

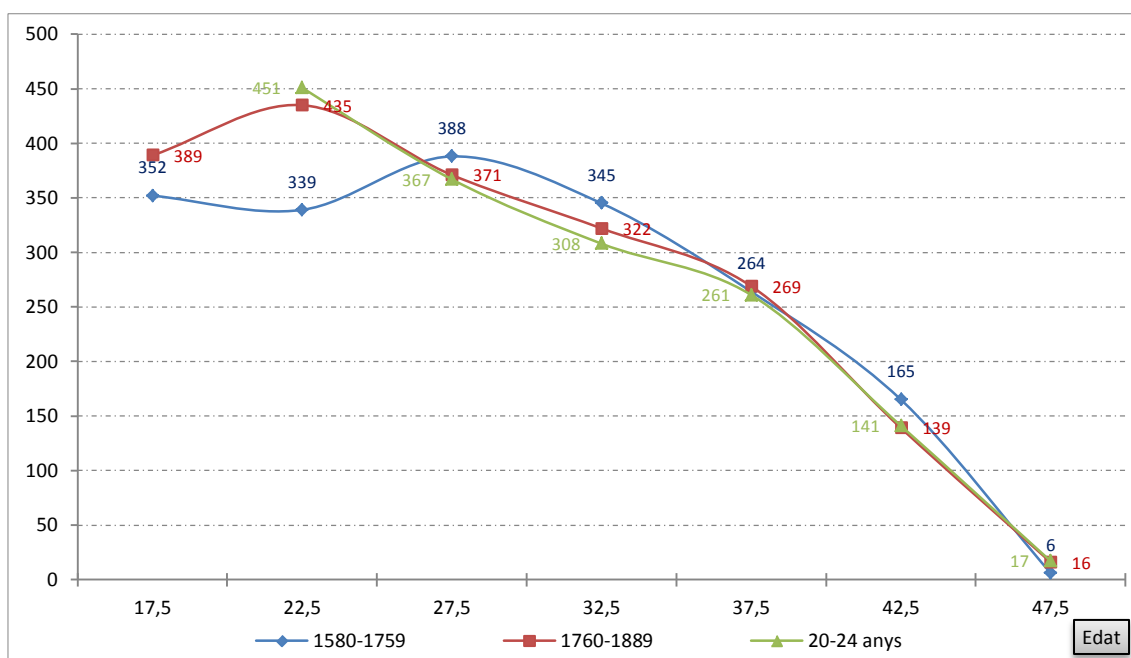
Període	15-19 a.	20-24 a.	25-29 a.	30-34 a.	35-39 a.	40-44 a.	45-49 a.	Ítems
1580-1759	352	339	388	345	264	165	6	136
1760-1889	389	435	371	322	269	139	16	478

Font: Elaboració pròpia.

Recordem que la taxa de fecunditat aparent és la que no inclou ni naixements recuperats ni primsenyats de cap tipus (ni difunts ni no difunts). No cal dir que en el càlcul del grup de 20-24 anys hi intervenen les dones casades abans dels 20 anys i les casades als 20-24 anys i així successivament per als grups 25-29 anys i més de 29 anys. Les diferències més significatives les trobem en els dos primers grups d'edats amb taxes més altes en el segon període (1760-1889), la qual cosa tampoc no ens hauria d'estranyar pel fet que el segle XVII no és un segle tan *prolífic* com ho és especialment el segle XVIII. A partir dels 25-29 anys d'edat de les dones, les taxes dels dos períodes són molt més semblants. Vegem a continuació la representació gràfica del quadre anterior:

GRÀFIC 19

Sant Just Desvern. Taxes de fecunditat aparent per 1.000. Fitxes MC1 i MC2; totes les edats de les dones al casament agrupades (1580-1889)

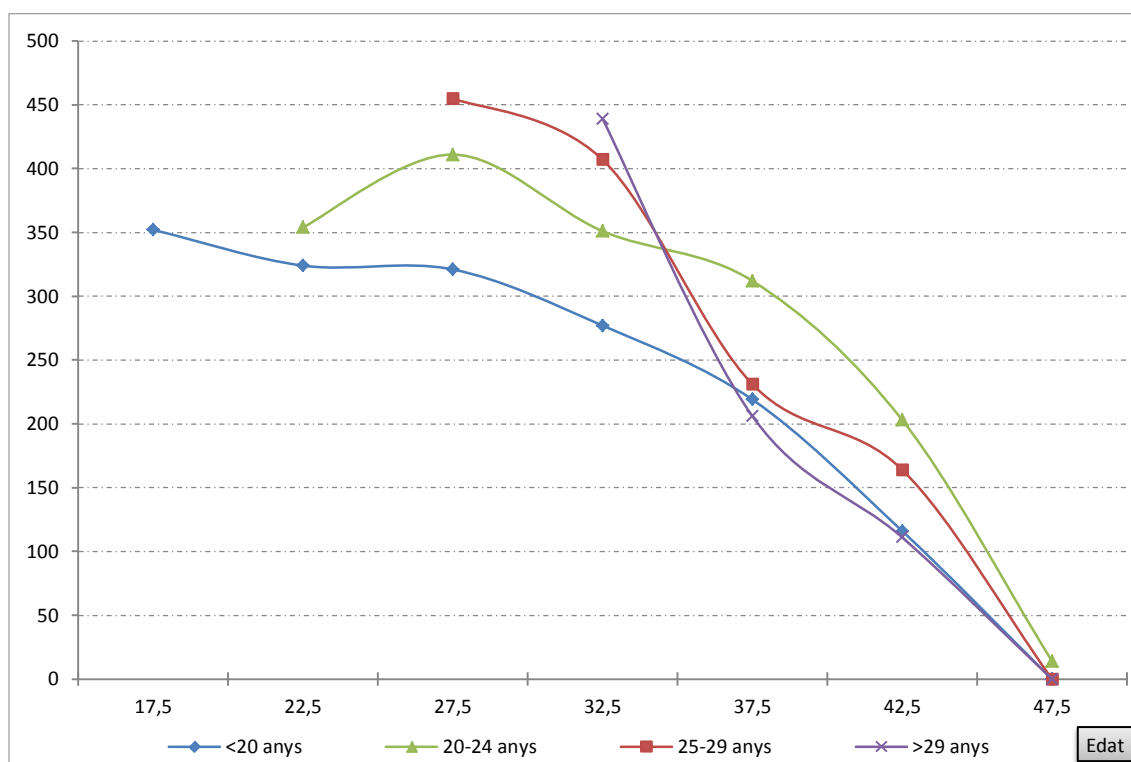

Font: Elaboració pròpia.

Hem inclòs les taxes de les dones casades als 20-24 anys en el període 1760-1889 com a representatives del conjunt de les dones santjustenques, com hem vist en el capítol anterior. En aquest cas, representen quasi el 50% de les famílies de la mostra, de manera que no és d'estranyar la similitud de les taxes¹². En els gràfics 20 (en aquesta mateixa pàgina) i 21 (a la pàgina següent) podem veure la representació gràfica de les taxes de fecunditat aparent segons les edats de les dones al casament dividides per períodes.

GRÀFIC 20

Sant Just Desvern. Taxes de fecunditat aparent per 1.000 segons l'edat de la dona al casament. Fitxes MC1 i MC2 (1580-1759)

Les dades numèriques d'aquest gràfic es poden veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

Font: Elaboració pròpia.

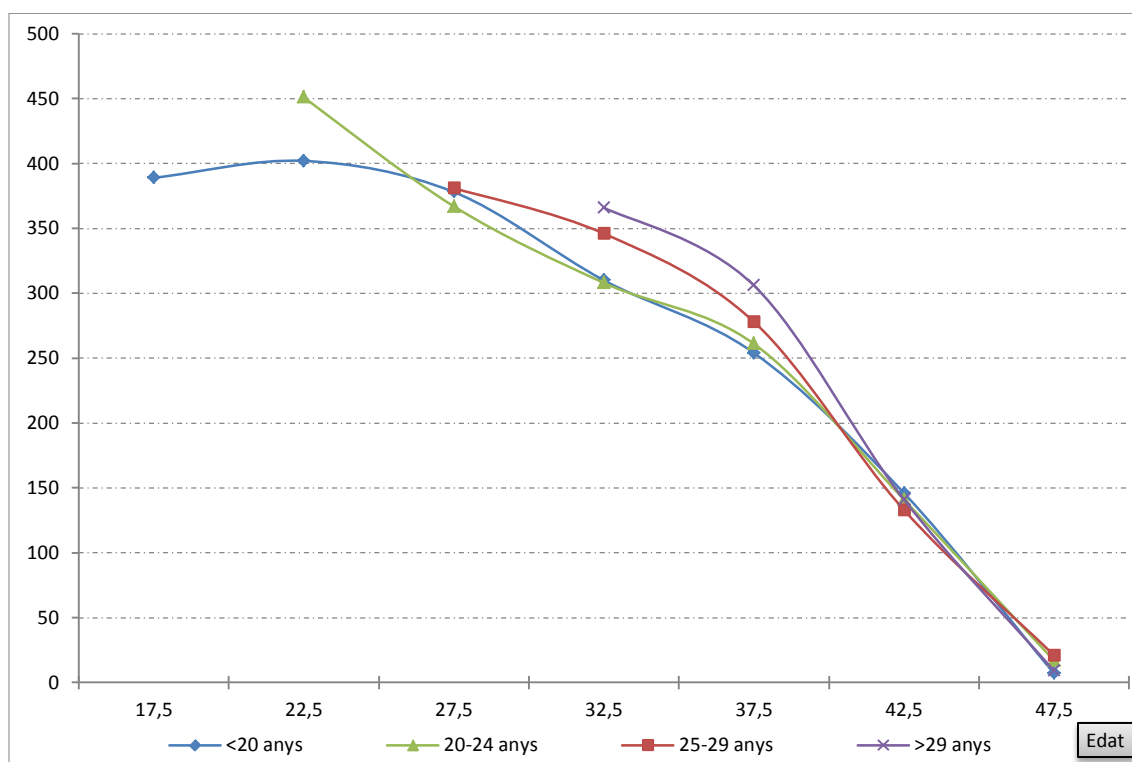
En destaquem especialment el següent: les primeres taxes dels nous grups d'edats són sempre superiors a les taxes dels grups que ja han intervingut anteriorment. Aquesta empenta fecunda als inicis del matrimoni, sigui quina sigui l'edat de la dona al casament, l'haurem de veure reflectida quan analitzem la fecunditat a partir de la durada de la unió. Presumiblement, el primer quinquenni hauria de ser el més fecund en tots els casos i caldrà estar atents al compor-

¹² A l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol hom pot veure el repartiment d'aquestes taxes segons l'edat de la dona al casament.

tament de les dones casades abans dels 20 anys, que en el capítol anterior hem vist que estaven *afectades* pel fenomen que es coneix amb el nom d'*esterilitat de les adolescents*. Per altra banda, s'observa també que, amb l'excepció feta de dos casos –les dones casades als 20-24 anys en el període 1580-1759 i les dones casades abans dels 20 anys en el període 1760-1889–, les taxes van sempre en un sentit descendent que s'accelera passat el grup d'edats dels 35-39 anys. En fi, s'observa també una dispersió més gran de les taxes en el període 1580-1759, potser pel que esmentàvem abans del baix nombre de casos, que en el període 1760-1889, en què les taxes estan molt més concentrades al voltant de la mitjana.

GRÀFIC 21

Sant Just Desvern. Taxes de fecunditat aparent per 1.000 segons l'edat de la dona al casament. Fitxes MC1 i MC2 (1760-1889)

Les dades numèriques d'aquest gràfic es poden veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

Font: Elaboració pròpia.

9.2.3 Taxes de fecunditat aparent segons la durada del matrimoni:

Res no fa pensar que la distribució de les taxes que acabem de veure segons l'edat de les dones al ser mares sigui molt diferent quan les analitzem segons la durada del matrimoni, de manera que aprofitarem per veure si hi ha

diferències seculares i les dividirem, tal com hem dit al principi, per segles, ajuntant els segles XVI i XVII i comparant-ho amb el segle XVIII i amb el segle XIX. De fet, del segle XVI només hi ha 23 fitxes familiars, de manera que la seva presència és testimonial. Hem mantingut la mateixa divisió segons les edats de les dones al casament utilitzada en el punt anterior com a pas previ a l'agregació de tots els resultats.

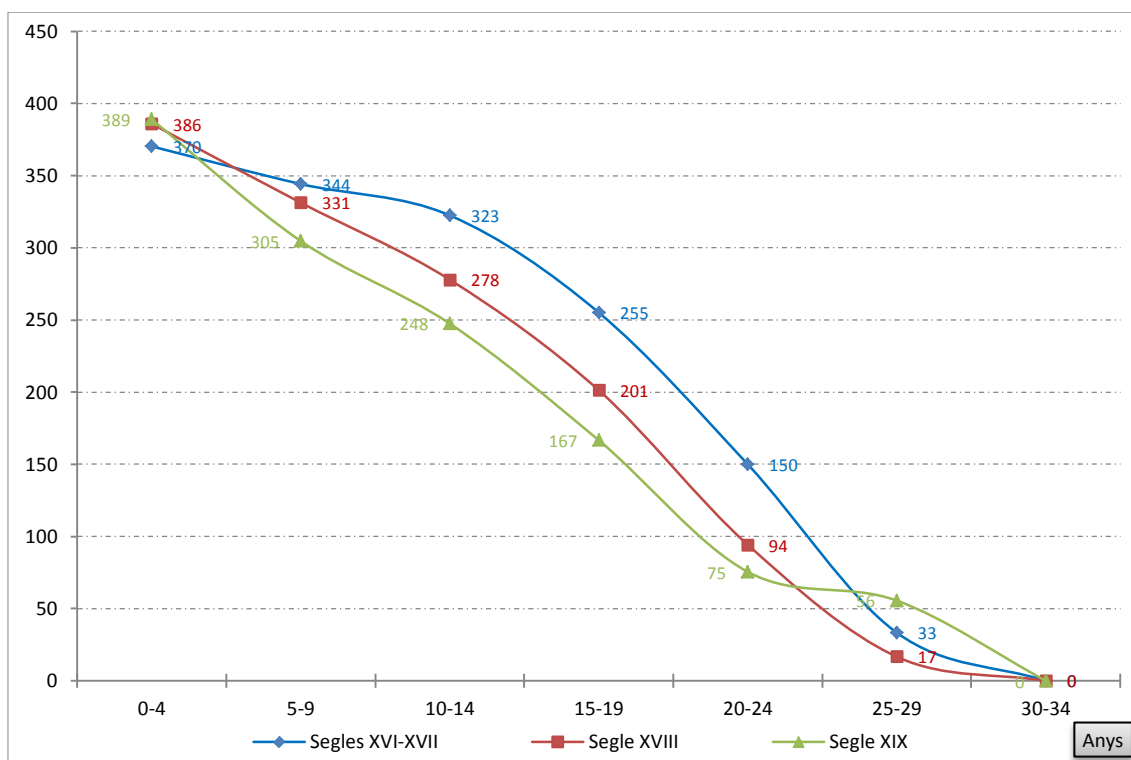
Per altra banda, aprofitarem per incloure en els càlculs les fitxes **MC3** i una part de les fitxes obertes (**MA**). L'estudi de les fitxes **MC3**, molt nombroses en el segle XVII, ens permetrà conèixer una mica millor la composició d'aquest grup de fitxes, en què desconeixem la data de naixement de la dona, comparant els seus resultats amb els resultats de la resta de grups d'edats analitzats. Respecte de les fitxes **MA**, podem utilitzar tots aquells matrimonis que tenen presència a la parròquia santjustenca un mínim de 5 anys a partir de la data del casament i aquesta presència queda justificada per algun esdeveniment vital succeït a Sant Just Desvern passats els 5 anys des del casori de la parella analitzada. En qualsevol cas, només prenem en consideració grups complets de 5 anys de durada de la unió, de manera que tots els naixements registrats en grups incomplets posteriors passen a ser *naixements fora d'observació*. Per exemple, i a diferència del punt anterior on han intervingut en els càlculs de la fecunditat aparent, tots els naixements pòstums formen part d'aquest grup i, per tant, no intervenen en els càlculs de la fecunditat segons la durada de la unió matrimonial. Al final, la incidència de les fitxes en què desconeixem l'edat de la dona és determinant només en les taxes dels segles XVI-XVII, ja que el seu nombre representa pràcticament el 50% de totes les fitxes; en canvi, no és significatiu en la resta de segles. El mateix podem dir de les fitxes obertes, poc nombroses i repartides equitativament entre tots els grups d'edats i tots els segles; la seva incidència en els còmputos globals tampoc no és significativa.

Començarem per veure les taxes per segles i amb totes les edats al casament agrupades, de manera que intervenen totes les fitxes possibles. L'interès del gràfic 22 de la pàgina següent és veure si hi va haver canvis seculares en la fecunditat aparent¹³.

¹³ A l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol es poden veure totes les dades en què

GRÀFIC 22

Sant Just Desvern. Taxes de fecunditat aparent per 1.000 segons la durada de la unió matrimonial; totes les edats al casament agrupades (1580-1899)

Font: Elaboració pròpia.

Per si sol, el gràfic 22 no ens aporta gaire més informació que el descens progressiu de les taxes de fecunditat d'un segle a l'altre. També queda clar el que dèiem abans: tots els matrimonis arrenquen amb força per anar decaient mica en mica. I la caiguda és més accelerada a mesura que avancen els segles. Les dades presenten una peculiaritat que cal destacar: les taxes més elevades de fecunditat les trobem en l'agregació dels segles XVI i XVII –excepció feta del primer grup de durada matrimonial– per bé que és el període en què la mitjana de fills per família és més baixa. És el període que hi ha menys famílies, que hi ha més trencaments prematurs i, per contra, és el període més fecund atenent a la durada de les unions. Alguna explicació haurem de trobar a aquest fet, que contrasta amb el que hem vist anteriorment, quan el període més fecund era el segon atenent a les edats de les dones al ser mares. Respecte del primer grup de durada matrimonial, la diferència s'explica pel fet que en els segles XVI i XVII sí observem clarament el fenomen anomenat *esterilitat*

es recolza aquest gràfic, dividides per edats de les dones al casament.

de les adolescents i que afecta les dones casades abans dels 20 anys, però no s'observa ni en el segle XVIII ni en el segle XIX: les taxes de fecunditat aparent respectives són les següents: 295, 417 i 419.

No paga la pena presentar la línia de resum dels tres segles agregats pel fet que els valors són massa diferents i no tindria cap sentit. El sentit el trobem en les diferències entre el segle XVII i el segle XIX. En aquest punt, cal insistir novament que la visió del segle XIX no és completa, en tant que bona part de les famílies constituïdes a partir de 1850 només intervenen parcialment. Ara bé, això no té incidència en els grups d'edats complets que són els que intervenen en aquests càlculs.

Cal parar esment a les fitxes **MC3** i **MA3**, que hem vist que són determinants en els càlculs dels segles XVI-XVII: les hem agrupades en una taula apart de la resta i, en no disposar de cap informació que ens pugui orientar sobre les edats de les diferents dones al casament, hem utilitzat de referència la durada de la unió matrimonial¹⁴. En el cas de les fitxes en què coneixem l'edat de la dona al casament, l'observació de la unió matrimonial s'acaba tant bon punt la dona ha arribat als 50 anys d'edat encara que ambdós membres de la parella segueixin vius més anys; en el cas de les fitxes **MC3** i **MA3** utilitzades, sabem que hi ha casos en què la durada de la unió se'n va més enllà dels 50 anys d'edat de la dona, però això no distorsiona els resultats obtinguts dels quals en destaquem el següent: la mitjana de naixements és idèntica que el conjunt de tots els matrimonis entre 1580 i 1714 –mitjana de 4'9 fills per família de 75 famílies **MC3+MA3** i mitjana de cinc fills per família de 81 famílies **MC1+MC2+MA1+MA2**–; aparentment hi hauria d'haver un repartiment força equitatiu d'edats de les dones al casament, per bé que sembla que la incidència de les dones casades abans dels 20 anys sigui lleugerament superior que en les famílies amb edats conegudes. Ho veurem millor en la comparativa del quadre 55 de la pàgina següent:

¹⁴ Hi ha l'opció d'utilitzar l'edat del marit al casament i tallar la unió en el moment en què el marit arribi als 45 anys d'edat en tant que, de mitjana, es casen amb dones 5 anys més joves que ells, però aquesta informació tampoc apareix a totes les fitxes **MC3** i **MA3**, de manera que hem de recórrer igualment a la durada de la unió per a una part de les fitxes. És millor establir un únic criteri per a totes les fitxes en què no coneixem res de la data de naixement de la dona.

QUADRE 55

Sant Just Desvern. Taxes de fecunditat aparent per 1.000 segons la durada de la unió. Totes les fitxes; totes les edats de les dones al casament agrupades (1580-1714)

Famílies	0-4 a.	5-9 a.	10-14 a.	15-19 a.	20-24 a.	25-29 a.	30-34 a.	Ítems
MC1, MC2, MA1, MA2	388	350	329	273	158	20	0	81
MC3, MA3	352	338	316	236	140	43	0	75
Resum	370	344	323	255	150	33	0	156

Font: Elaboració pròpia.

El desconeixement de les edats al casament provoca, per exemple, que la taxa als 25-29 anys de durada sigui més del doble en les famílies d'edat desconeguda que en les famílies d'edat coneguda, quan la resta de taxes se situen en tots els casos netament per sota. És més que probable que el coneixement de l'edat al casament hauria enviat una part d'aquests últims naixements al grup dels *naixements fora d'observació*, tot i que el repartiment dels 90 naixements d'aquest tipus *apartats* entre les famílies casades entre 1580 i 1714 és bastant proporcionat: 48 entre les famílies amb data de naixement de la dona coneguda –els en correspondrien 47– i 42 entre les famílies amb data de naixement de la dona desconeguda –els en correspondrien 43–. En el capítol anterior hem vist que dins de les famílies **MC3** hi havia un percentatge més alt de famílies sense fills i un percentatge més alt de matrimonis successius que en les famílies **MC1** i **MC2**. Òbviament, això també ha de quedar reflectit en unes taxes de fecunditat més baixes que la resta de famílies. Per acabar amb les famílies sense data de naixement de la dona, per als segles XVIII i XIX hem operat de la mateixa manera, però la seva incidència no és tant significativa com ho és per als segles XVI-XVII.

9.2.4 Naixements inscrits i naixements perduts:

Fins ara hem vist només taxes aparents, és a dir, les taxes calculades a partir només dels naixements inscrits. Falta la correcció derivada dels naixements perduts i dels primsenyats que, de moment, els hem obviat per tal de simplificar els primers càlculs de la fecunditat. A la presentació d'aquest capítol hem parlat

de la nostra manera d'actuar respecte dels uns i dels altres: els naixements recuperats formen part dels naixements perduts i ja hem vist que en el capítol tercer ens han ajudat a calcular, per a les famílies MC1 i MC2, un total aproximat del nombre de naixements perduts que ha resultat ser molt similar als que havíem recuperat¹⁵ –64 recuperats vs. 69 total perduts–, de manera que hem afegit directament els naixements recuperats a les diferents taules de fecunditat elaborades i així ens estalviem la correcció pertinent. Aquest procediment el considerem lícit en funció dels resultats obtinguts en el capítol tercer sobre la qualitat de les dades.

9.2.5 Correcció dels primsenyats i dels nens declarats sense vida:

Respecte dels primsenyats i dels nens nascuts sense vida, no volem repetir aquí el que ja hem explicat en el capítol tercer, en el punt dedicat als *infants omesos*, al voltant de la casuística en què ens hem trobat en aquest treball sobre el registre dels baptismes *sub conditione* i els posteriors enterraments dels nou nats que les persones que assistien els parts consideraven que estaven en perill de mort. Hem optat per eliminar de les taules tots els primsenyats, estiguin registrats on sigui, i els ressenyem en una columna apart. I per simplificar la qüestió hem decidit aplicar directament la correcció del 3% que proposa Louis Henry (1983, p. 130-131), de manera que multiplicarem per 1'03 totes les taxes obtingudes després d'afegir els naixements recuperats per obtenir finalment les taxes de fecunditat doblement corregides.

9.2.6 Taxes de fecunditat corregida:

Abans de presentar les taxes de fecunditat corregida a partir de la inclusió dels naixements recuperats i de la correcció dels primsenyats volem emmarcar les dades obtingudes en dos paràmetres que cal tenir en compte: la mitjana de fills per família i la mitjana de l'edat de les dones a l'última maternitat. Vegem-ho en els quadres 56 i 57 de la pàgina següent:

¹⁵ El mètode utilitzat segueix el criteri del manual de Louis Henry (1983, p. 122-125) basat en la proporció de casaments d'infants recuperats en relació als casaments d'infants inscrits només en les famílies tancades amb data de naixement de la dona coneguda en què hi ha infants recuperats.

QUADRE 56

Sant Just Desvern. Mitjana de fills per família segons l'edat de la dona al casament i per períodes (1580-1899)

Dones casades a...	1580-1759	1760-1889	Ss. XVI-XVII	Segle XVIII	Segle XIX
<20 anys	5'2 (40 ít.)	6'7 (55 ít.)	4'5 (27 ít.)	6'7 (40 ít.)	6'1 (44 ít.)
20-24 anys	6'1 (62 ít.)	5'8 (233 ít.)	6'2 (36 ít.)	6'3 (115 ít.)	5'0 (251 ít.)
25-29 anys	4'4 (21 ít.)	4'4 (128 ít.)	3'9 (13 ít.)	4'8 (56 ít.)	4'2 (125 ít.)
>29 anys	1'8 (13 ít.)	1'7 (62 ít.)	1'8 (5 ít.)	1'6 (32 ít.)	2'2 (50 ít.)

Font: Elaboració pròpia.

QUADRE 57

Sant Just Desvern. Edat a l'última maternitat segons l'edat de la dona al casament i per períodes (1580-1899)

Dones casades a...	1580-1759	1760-1889	Ss. XVI-XVII	Segle XVIII	Segle XIX
<20 anys	35'8 (15 ít.)	38'3 (32 ít.)	36'2 (9 ít.)	37'4 (17 ít.)	40'6 (16 ít.)
20-24 anys	41'6 (30 ít.)	39'7 (135 ít.)	42'4 (12 ít.)	40'5 (67 ít.)	39'4 (74 ít.)
25-29 anys	39'9 (10 ít.)	40'6 (68 ít.)	39'8 (4 ít.)	40'9 (22 ít.)	40'5 (48 ít.)
>29 anys	41'5 (4 ít.)	41'3 (30 ít.)	--- (--- ít.)	42'6 (13 ít.)	40'8 (22 ít.)

Font: Elaboració pròpia.

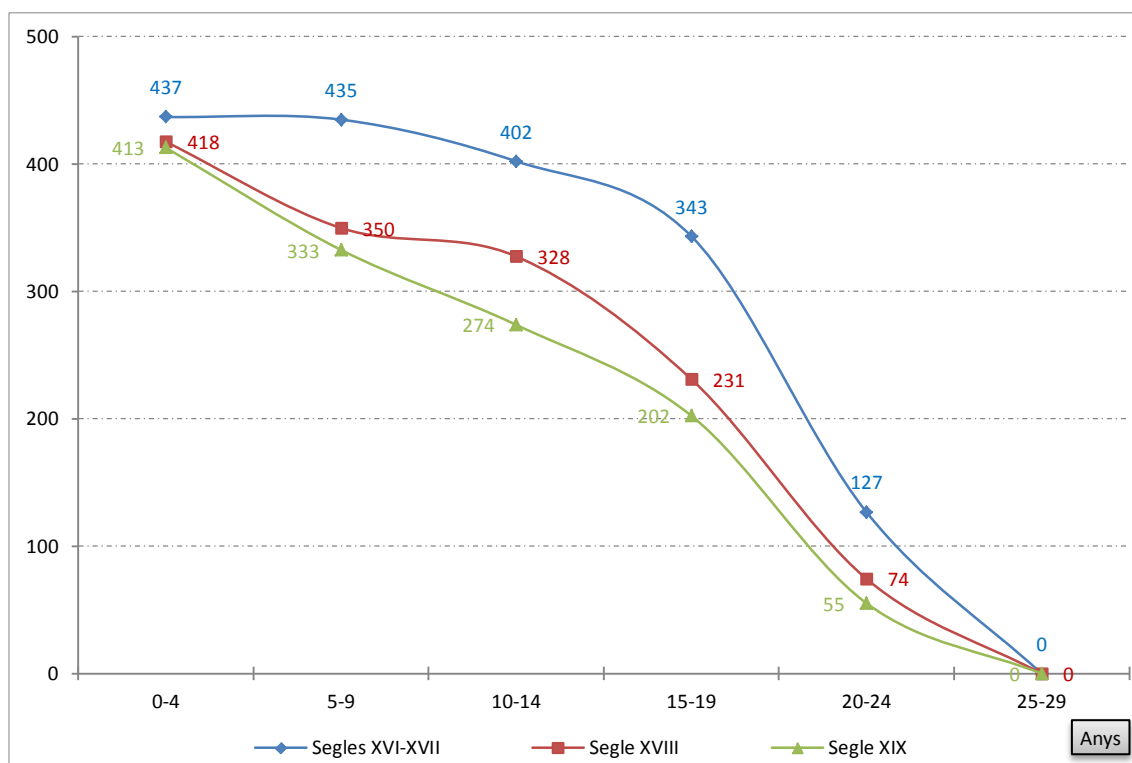
L'interès d'aquests dos quadres rau més en les tendències que marquen i en el nombre d'ítems utilitzats per a cada un dels càlculs que no pas als resultats en sí, que no coincideixen exactament amb els que hem vist en el capítol anterior ja que aquests inclouen famílies que abans no hem utilitzat. Cal insistir en el que hem comentat en capítols anteriors: les dades fins a 1759 poden estar condicionades per l'aleatorietat del baix nombre de casos amb què treballem. Respecte de la mitjana de fills per família, confirmem *l'esterilitat de les adolescents* només fins 1759; a partir d'aquí, la mitjana supera llargament la de les dones casades als 20-24 anys. El segle XVIII marca el punt àlgid de fills per família mentre les dades del segle XIX ja apunten el descens de la natalitat familiar. Respecte de l'edat de les dones a l'última maternitat, es confirma el descens de l'edat mitjana en el naixement de l'últim fill en totes les dones casades a partir dels 20 anys, mentre les casades abans dels 20 anys aconsegueixen allar-

gar la durada del seu període fèrtil quasi 5 anys i equiparar-se, en el segle XIX, amb la resta de dones santjustenques.

Quines taxes ens interessa més presentar? Les més significatives sempre són les dels grups més nombrosos, en el nostre cas les dones casades entre els 20 i els 29 anys. Respecte de la divisió secular, les taxes marquen unes tendències idèntiques a les que hem vist anteriorment en el gràfic 22, de manera que no cal repetir-les. I com quan hem parlat de les taxes aparents segons l'edat de la dona al ser mares hem utilitzat la divisió cronològica segons la periodització de les línies de tendència (1580 a 1759, 1760 a 1889), ara, per mostrar les taxes de fecunditat corregida segons la durada de la unió, utilitzarem la divisió secular. Ho podem veure en els gràfics 23 (en aquesta mateixa pàgina) i 24 (a la pàgina següent).

GRÀFIC 23

Sant Just Desvern. Taxes de fecunditat corregida per 1.000 segons la durada de la unió; dones casades als 20-24 anys (1580-1899)

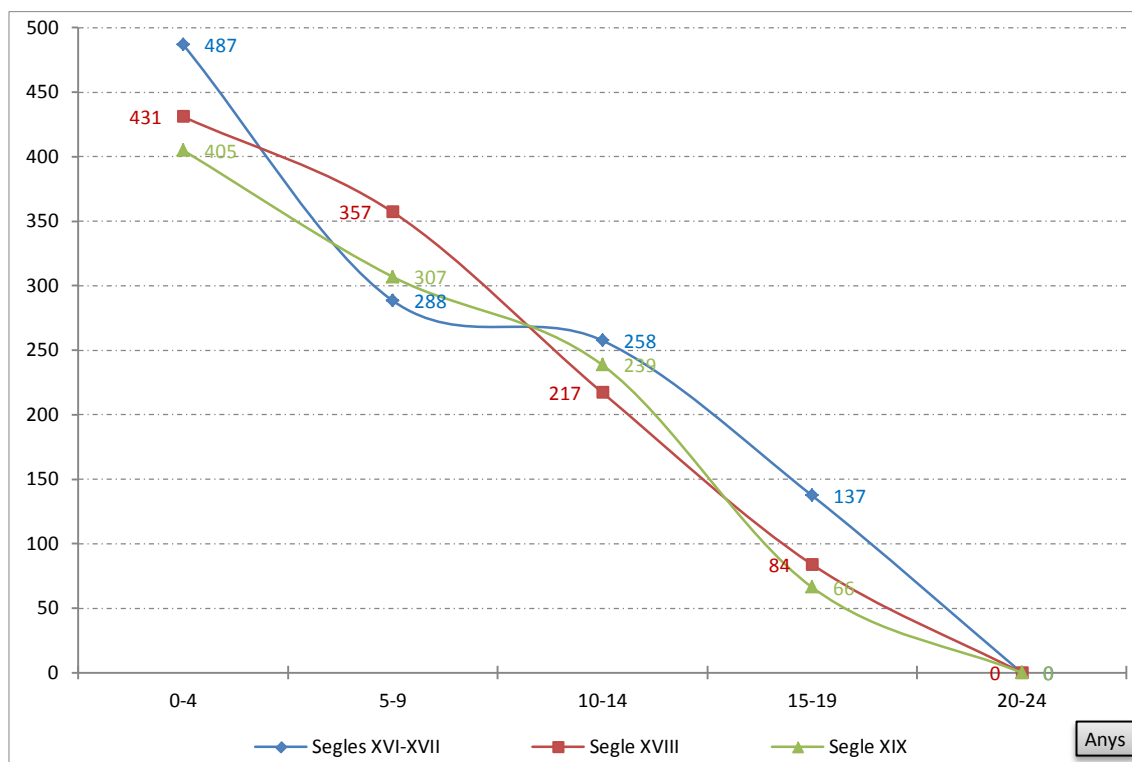
Font: Elaboració pròpia.

Poca cosa a comentar: observem el mateix que en els quadres i gràfics anteriors, un descens constant de les taxes dels segles més reculats als més recents. I, com sempre, cal prendre les dades dels segles XVI-XVII amb certa pre-

venció pel fet que el nombre de casos és baix, especialment per a les dones casades als 25-29 anys¹⁶.

GRÀFIC 24

Sant Just Desvern. Taxes de fecunditat corregida per 1.000 segons la durada de la unió; dones casades als 25-29 anys (1580-1899)

Font: Elaboració pròpia.

9.3 NÚMERO DE NAIXEMENTS PER QUINQUENNI

Si multipliquem cada una de les taxes vistes anteriorment per cinc i el resultat el dividim per mil obtenim la mitjana de fills nascuts de cada grup quinquenal per dona. En aquest cas, ens cal incloure en els càlculs tots els infants, tant els inscrits, com els recuperats com els primsenyats, en tant que els índexs correctors utilitzats per a la fecunditat corregida en aquest cas no són vàlids. *Grosso modo*, en el capítol anterior hem vist que *entraven* dos fills per a cada grup de cinc anys de matrimoni: aquesta dada l'hem tret dels intervals inter-

¹⁶ Les taxes de fecunditat corregida segons l'edat de la dona al ser mare de les dones casades als 25-29 anys en famílies tancades per al període 1580-1759 són 490 (per al grup 25-29 anys), 430 (per al grup 30-34 anys), 251 (per al grup 35-39 anys) i 169 (per al grup 40-44 anys); en aquest cas intervenen 22 famílies. De les quatre taxes només la segona és discordant amb les que acabem de veure, però cal tenir en compte que els grups *dones-anys* no són exactament iguals segons si ho estudiem segons l'edat de la dona al ser mare o segons la durada del matrimoni.

genèsics. Lògicament, les mitjanes s'han d'apropar a dos i la moda probablement serà dos en tots els casos. Restringim la presentació de resultats al grup de les dones casades als 20-24 anys i n'extraïem vuit grups quinquennals: quatre corresponents a l'edat de la dona al ser mare i quatre corresponents a la durada de la unió. Dels quatre primers, dos pertanyen al període 1580-1759 i dos al període 1760-1889; dels quatre segons, dos corresponen al segle XVIII i els altres dos al segle XIX. Respecte de l'edat de la dona al ser mare, els grups quinquennals utilitzats són els de 25-29 anys i 30-34 anys, és a dir, els dos primers grups complets després del casament. Respecte de la durada de la unió, els grups quinquennals utilitzats són els de 0-4 anys i 5-9 anys, és a dir, els dos primers grups complets a partir de l'inici del matrimoni.

Possiblement obtindrem resultats lleugerament diferents en tant que en el primer cas no està inclòs el grup de naixements als 20-24 anys de la mare que no és un quinquenni complet en cap dels matrimonis i que és el grup en què la fecunditat és més alta. Per contra, per la durada de la unió aquest quinquenni sí apareix complet. Anem a veure els resultats obtinguts en la distribució del nombre de fills en el quadre 58 següent:

QUADRE 58

Sant Just Desvern. Distribució del nombre de fills per quinquennis; dones casades als 20-24 anys (1580-1899)

Període	1580-1759		1760-1889		Segle XVIII		Segle XIX	
	25-29 anys	30-34 anys	25-29 anys	30-34 anys	0-4 anys	5-9 anys	0-4 anys	5-9 anys
0	3	4	18	25	6	8	17	23
1	6	8	36	56	9	22	31	50
2	28	31	110	95	71	66	122	96
3	15	5	42	22	25	9	63	22
4	2	0	2	0	1	1	3	1
5	0	0	0	0	0	0	1	0
Total	54	48	208	198	112	106	237	192

Font: Elaboració pròpia.

Val a dir que els quatre grups utilitzats s'encavallen els uns als altres en l'ordre següent: grup 0-4 durada de la unió, grup 25-29 edat de la dona, grup 5-9 durada de la unió, grup 30-34 edat de la dona. Tal com hem avançat, la moda és, en tots els casos, els dos fills i amb diferència. Per altra banda, en els primers grups (25-29 anys i 0-4 anys) els tres fills ocupen la segona posició, mentre en els segons grups (30-34 anys i 5-9 anys) aquesta segona posició es desplaça clarament cap a un fill. Això permet intuir que les mitjanes passaran de dos fills en els primers grups i en quedaran per sota en els segons grups. Ho podem veure en el quadre 59 següent:

QUADRE 59

Sant Just Desvern. Mitjana dels naixements per quinquennis; dones casades als 20-24 anys (1580-1899)

Període	1580-1759		1760-1889		Segle XVIII		Segle XIX	
	25-29 a.	30-34 a.	25-29 a.	30-34 a.	0-4 a.	5-9 a.	0-4 a.	5-9 a.
Mitjana	2'13	1'77	1'88	1'58	2'05	1'75	2'03	1'63
TFC	431	362	385	320	418	350	413	333
MF	2'18	1'81	1'93	1'60	2'09	1'75	2'07	1'67

TFC: Taxa de fecunditat corregida per mil.

MF: Mitjana de fills segons la taxa de fecunditat corregida.

Font: Elaboració pròpia.

Comparem les mitjanes de cada grup amb la mitjana corresponent extreta de la taxa de fecunditat corregida i veiem que són totes elles pràcticament idèntiques. Això és així perquè el percentatge de primsenyats s'apropa força al 3% i les diferències acaben sent mínimes. Per altra banda, el comentari avançat de més de 2 fills en tots els primers grups ha fallat en un cas: pel període 1760-1889, les dones casades als 20-24 anys no arriben als 2 fills de mitjana en el quinquenni dels 25-29 anys d'edat. En definitiva, els resultats són els que esperàvem després del que havíem vist en els intervals intergenèsics. No podem dir que hi hagi rastres d'algun gran canvi en la fecunditat del grup més nombrós de dones santjustenques casades abans de finals del segle XIX.

9.4 UTILITZACIÓ DE LES FITXES **E**C

Fins aquí, les fitxes **E**¹⁷ no han intervingut en cap dels càlculs realitzats, ni en aquest capítol ni en capítols anteriors. Recordem que les fitxes **E** són aquelles en què el casament no ha quedat registrat en els llibres sacramentals santjusstencs, bé perquè l'inici del registre de casaments és posterior a l'inici del registre de baptismes (com és el cas d'aquesta monografia, en què el registre de baptismes comença l'any 1509 i el registre de casaments comença l'any 1580), bé perquè el casament s'ha realitzat i registrat en una altra parròquia (també es dona aquest cas en algunes famílies del nostre estudi), bé perquè el registre del casament no s'ha fet convenientment i/o s'ha extraviat la documentació corresponent (també es dona aquest cas en el nostre estudi, sobretot per la pèrdua d'alguns fulls del primer llibre de casaments). En el capítol segon, dedicat a les fonts documentals, ja hem explicat exhaustivament la tasca de recerca de dades complementàries que, en alguns casos, ens ha permès conèixer la data i el lloc d'alguns d'aquests casaments. No obstant, tot i conèixer aquesta dada, aquestes fitxes han continuat sent fitxes **E** i, insistim, no han intervingut en els càlculs anteriors¹⁸. Cal tenir en compte una particularitat d'aquestes fitxes que no podem menysprear: a diferència de les fitxes **M**, entre les fitxes **E** no hi ha cap matrimoni sense fills, ja que totes es basen en haver batejat, com a mínim, un fill a la parròquia que estem estudiant. I això cal tenir-ho en compte en els càlculs en què intervinguin.

Abans de veure les taxes de fecunditat aparent d'una part de les famílies *exterior*s cal veure com es reparteixen les 520 fitxes familiars que les componen. Estan dividides seguint els mateixos criteris que les fitxes **M** i inclouem la dada de les que n'hem esbrinat la data del casament de cada un dels grups¹⁹. En el

¹⁷ **E** de matrimoni *exterior*.

¹⁸ Les famílies de les fitxes **E** formen part del grup de famílies que podem considerar més mòbils (en aquest aspecte es poden assimilar a les famílies **MA**), de manera que poden presentar aspectes demogràfics diferents de les famílies més sedentàries (les **MC**). Dins de les famílies **E** sol haver-hi fills recuperats (nascuts a la parròquia on es devien casar els pares) dins dels primers anys de matrimoni, de manera que la fecunditat d'aquest primer període ja no es pot estudiar igual que amb les famílies **MC**. Per altra banda, l'objectiu del nostre treball és, sobretot, conèixer el comportament demogràfic de les famílies casades i residents a Sant Just Desvern i aquestes famílies **E** no compleixen del tot aquest requisit.

¹⁹ A l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol es pot veure un repartiment més detallat

cas de les fitxes en què encara no hem pogut esbrinar la data del casament, els hem adjudicat un any de casament presumible en funció de les dades disponibles per tal d'assignar-les a un període cronològic concret.

QUADRE 60

Sant Just Desvern. Distribució de les fitxes E (1552-1900)

Tipus	Total	%*	Amb data de casament	%**
EC1	45	8'7	27	60'0
EC2	72	13'8	9	12'5
EC3	65	12'5	24	36'9
EA1	41	7'9	12	29'3
EA2	13	2'5	0	0'0
EA3	284	54'6	19	6'7
Resum	520	100'0	91	17'5

* Percentatge sobre el total de fitxes E.

** Percentatge sobre el total de fitxes del mateix tipus.

Font: Elaboració pròpia.

El nombre i el percentatge més gran corresponen a fitxes que no ens serveixen per a res: les fitxes EA3; la meitat d'aquestes, 143 concretament, són fitxes en què només hi ha el bateig d'un fill. De fet, les fitxes que ens valen per als càlculs de la fecunditat –les EC1 i les EC2– tant sols representen el 22'5% del total. Ara veurem què en podem treure.

Respecte del lloc del casament, l'hem pogut esbrinar per a 54 fitxes només, de les quals en 21 casos no en sabem la data i en 33 sí. Això és així perquè a partir de 1890 a les partides de baptisme s'inclou el lloc de casament dels pares –però no la data...–. El cas de les 33 fitxes en què coincideixen la data i el lloc del casament es deu al fet que la informació s'ha extret dels llibres sacramentals de la parròquia on es va celebrar el matrimoni.

d'aquestes fitxes segons els períodes cronològics en què hem dividit aquest estudi i per períodes de 50 anys, a més del detall de les fitxes de tipus 2 segons l'origen de la informació disponible respecte de la data de naixement aproximada de la dona.

En fi, ens interessa calcular les taxes de fecunditat de les famílies en què el casament no està registrat, sobretot perquè són famílies que s'han instal·lat a Sant Just Desvern després de casades i possiblement també després d'haver tingut ja algun altre fill o fills en una altra parròquia. És una part de les famílies mòbils, però en cap cas les més mòbils de totes, ja que considerarem només aquelles que la unió comença en una altra parròquia i s'acaba a la nostra parròquia. Per facilitar la comparació amb les famílies **MC**, utilitzarem sobretot aquelles famílies de les quals hem pogut esbrinar la data del casament, tot i que la mostra serà, per força, reduïda. Veurem fins a quin punt les diferències poden ser significatives.

QUADRE 61

Sant Just Desvern. Taxes de fecunditat aparent per mil segons l'edat de la dona al ser mare; famílies EC1 i EC2 (1552-1889)

Període	15-19 a.	20-24 a.	25-29 a.	30-34 a.	35-39 a.	40-44 a.	45-49 a.	Ítems
1550-1759	360	410	418	357	254	177	17	26
1760-1889	500	397	397	375	292	124	0	50

Font: Elaboració pròpia.

Abans de veure el gràfic amb les taxes dels dos tipus de família (les **EC** i les **MC** conjuntament), cal recordar que els càlculs de les taxes de les famílies **EC** no inclouen cap família sense fills, ja que estem treballant amb famílies que han batejat fills a Sant Just Desvern però que el seu casament no ha quedat registrat en els llibres sacramentals, de manera que és impossible incloure alguna família sense fills. Això comporta, sense dubte, un biaix amb sobre representació de famílies amb més fills que podria suposar unes taxes lleugerament més elevades. El nombre mig de fills per família –7'1 per al període 1552-1759 i 6'9 per al període 1760-1889– sembla indicar-ho així. Està clar que la comparació més correcta seria eliminar les famílies sense fills de les fitxes **MC** per tal d'igualar les opcions de sortida, però preferim mantenir-ho tal qual²⁰.

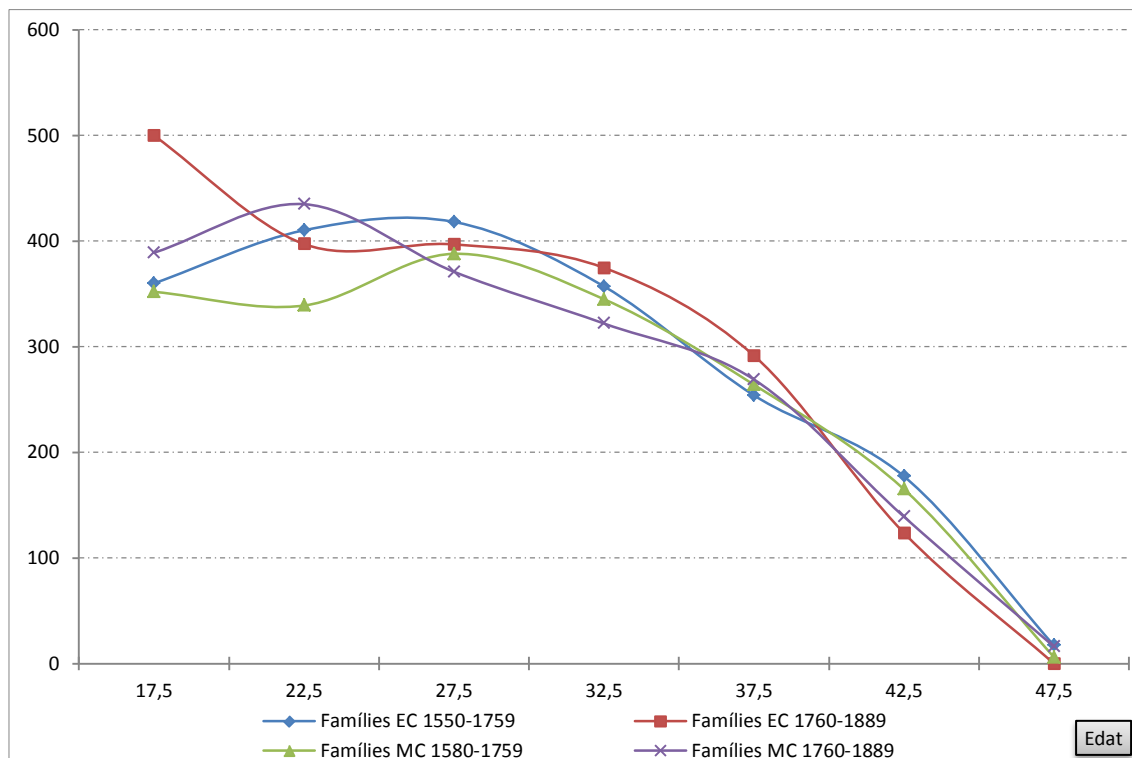
²⁰ No es tracta tant de comparar uns resultats amb els altres com de veure el comportament específic d'un fragment de famílies (les **EC**) que trobem a totes les parròquies: les famílies mixtes, en què un cònjuge és de la parròquia i l'altre cònjuge és forà i que es caracteritzen perquè es casen a la parròquia d'un dels dos cònjuges i van a viure a la parròquia de l'altra cònjuge. Quan parlem de la mobilitat (també en el capítol de les conclusions) veurem que

9.4.1 Comparació amb les fitxes MC:

La millor manera de veure les possibles semblances o diferències és a través d'un gràfic que combini totes les taxes:

GRÀFIC 25

Sant Just Desvern. Taxes de fecunditat aparent per 1.000 segons l'edat de la dona al ser mare; fitxes EC i MC; totes les edats al casament agrupades (1550-1889)

Les dades numèriques d'aquest gràfic es poden veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

Font: Elaboració pròpia.

Probablement el baix nombre de casos presents en les famílies EC complica les comparacions; per exemple, la taxa 500 de les dones entre els 15 i els 19 anys del segon període només es basa en quatre famílies, de manera que cal prendre-la amb moltes prevencions. No obstant, per a la resta hi ha més punts en comú que no pas discordances, començant per l'esterilitat de les adolescents que també ens la trobem en les famílies EC del període 1550-1759. En qualsevol cas, no podem dir que les diferències siguin exagerades sinó més aviat al contrari. Caldria veure si incrementant el nombre de famílies EC que

aquest col·lectiu de famílies és prou important. Es dona la circumstància, en el cas santjustenc, que no s'ha localitzat cap família EC que no hagi batejat cap fill però que tinguem dades de les defuncions d'un o dels dos cònjuges (que sense dubte n'hi hauria d'haver).

intervenen en els càlculs es modificarien gaire els resultats obtinguts fins ara. En qualsevol cas això dependria de reprendre la recerca de dades complementàries per ampliar la mostra de famílies EC.

9.5 TAXES PER PERÍODES

L'estudi de les taxes de fecunditat té interès sobretot per intentar esbrinar en quin moment es produeix el canvi que provoca el descens general de les taxes de fecunditat. Aquí hem vist que les taxes van a la baixa, però també hem vist que a l'arrencada del matrimoni no hi ha cap diferència entre el 1600 i el 1900. Les taxes brutes de natalitat que hem vist en el capítol quart indicaven un descens important entre 1860 i 1900 (del 33'5 per mil al 23'5 per mil²¹), però aquesta taxa es calcula sobre el total de la població, no només sobre les dones casades en edat fèrtil. Per a dates més reculades no disposem de dades prou sòlides per fer la comparació, però segurament serien molt properes a la taxa del 39'5 per mil calculada per a l'any 1787. En qualsevol cas, les taxes brutes de natalitat no són equivalents a les taxes de fecunditat en tant que l'origen de les dades és diferent (els naixements i el total d'habitants per aquelles, els naixements i el total de dones en edat fèrtil per aquestes), però ens poden orientar sobre on hem d'anar a buscar els canvis.

En el nostre cas, podem aprofitar les dades de censos i padrons del segle XIX i, tot i que és un càlcul força *rudimentari*, esbrinar unes taxes de fecunditat aparent relacionant el nombre de dones casades en edat fèrtil inscrites en els diferents censos i padrons amb el nombre de naixements inscrits del mateix any. Disposem d'aquestes dades per al padró de 1830: 43 naixements de 95 dones, 453 per mil; segons una estadística de 1850: 35 naixements de 77 dones, 455 per mil; en canvi, segons el padró de l'any 1895: 35 naixements de 173 dones, la qual cosa dóna una taxa de fecunditat del 202 per mil²². Aques-

²¹ Per a tota la província de Barcelona, Anna Cabré (1989, p. 65) ofereix les següents taxes: període 1861-1870 34'4 per mil, període 1893-1900 29'2 per mil. Les taxes santjustenques són més baixes, especialment la segona, partint de dades censals força fiables.

²² Per a tota la província de Barcelona Anna Cabré (1989, p. 65) ofereix les següents taxes: any 1860 193 per mil, any 1887 160 per mil. Aquestes taxes són inferiors a les santjustenques, però cal dir que ens trobem encara dins d'una població totalment rural, mentre que la província de Barcelona en conjunt ha experimentat un procés d'urbanització molt rellevant, especialment en aquesta segona meitat del segle XIX.

tes taxes atenyen al total de dones casades entre els 16 i els 50 anys, de manera que es fa difícil de comparar amb les altres taxes obtingudes anteriorment. No obstant, la diferència entre les taxes de 1830 i 1850 –que són pràcticament idèntiques– respecte de la taxa de 1895 és important i és un senyal més del canvi que hem intuït en el capítol cinquè quan hem parlat del padró de 1895 i la mitjana de fills per família que n'havíem extret.

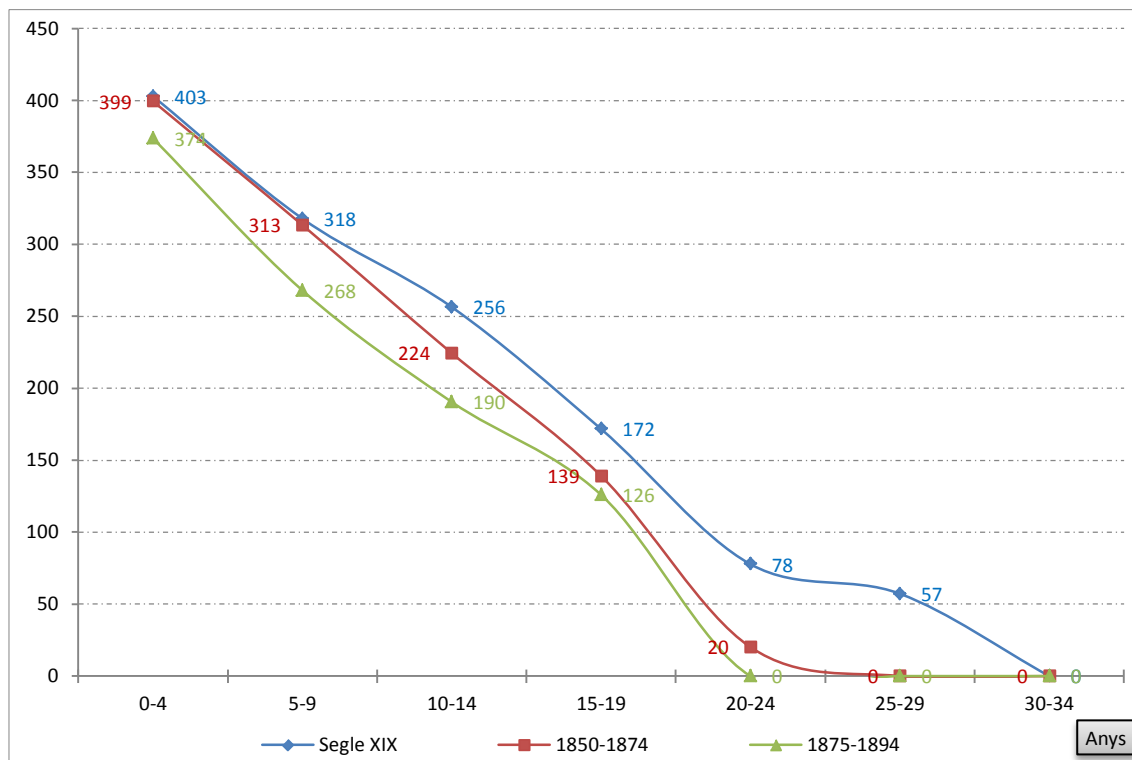
Això ens empeny a analitzar per separat les famílies constituïdes durant la segona meitat del segle XIX, encara que una part d'elles no siguin ni completes ni acabades. Les analitzarem segons la durada de la unió, prenent en consideració només quinquennis complets i els naixements fora d'observació. Hem dividit aquesta segona meitat del segle XIX en dues parts: de 1850 a 1874 i de 1875 a 1894. Per a cada meitat hem calculat les taxes de fecunditat corregida segons la durada de la unió agrupant totes les edats de les dones al casament. No hem seguit escrupolosament el mètode proposat per Louis Henry (1983, p. 150-154), que fa intervenir cada matrimoni a cada període dividint els grups d'edats corresponents, sinó que hem calculat les taxes segons la data del matrimoni. És a dir, els matrimonis anteriors a 1850 no intervenen en cap càlcul, tot i que una part d'ells tenen una part dels fills nascuts després d'aquesta data; així mateix, els fills nascuts a partir de 1874 dels matrimonis constituïts abans d'aquesta data intervenen en els càlculs dels matrimonis formats entre 1850 i 1874 i no en els càlculs dels matrimonis formats després de 1874.

Al gràfic número 26 de la pàgina següent comparem els resultats obtinguts amb els resultats de tot el segle XIX. S'observa com les taxes dels últims vint anys són clarament inferiors a les de tot el segle XIX. Fora del grup 0-4 anys, el descens a la resta de grups d'edats és superior al 10%, percentatge que es considera indicatiu d'un canvi de tendència definitiu cap a una natalitat voluntàriament més controlada. Les xifres del període comprès entre 1850 i 1874 són més equiparables a les de la totalitat del segle, especialment les dels primers deu anys de matrimoni, però a partir dels deu anys de durada del matrimoni els descensos són també superiors al 10%. És evident que ens trobem ja de ple

dins del període de canvi, de descens de la fecunditat femenina, en què els fills es concentren dins del primer quinquenni matrimonial.

GRÀFIC 26

Sant Just Desvern. Taxes de fecunditat corregida per 1.000 segons la durada de la unió; totes les edats al casament (1800-1894)

Font: Elaboració pròpia.

Les dades del sexenni 1895-1900 ens ho reafirmen: partint de les famílies del padró de 1895 hem calculat les taxes de fecunditat aparent amb tots els naixements, registrats entre l'1 de gener de 1895 i el 31 de desembre de 1900, que hem deixat fora d'observació d'aquelles famílies, amb el resultat del quadre 62 de la pàgina següent. Les taxes santjustenques es basen en els fills nascuts de les dones que segons el padró de 1895 estaven casades en edat fèrtil –la més jove tenia divuit anys i n'hi havia set que tenien quaranta-nou anys–; es comptabilitzen totes les dones, tant les que van tenir fills com les que no en van tenir, les quatre dones que van marxar entre 1895 i 1900 només intervenen en la part proporcional de temps que els correspon i no intervenen les dones casades a partir de 1895 ni els fills nascuts d'aquestes dones. Tot i ser taxes aparents, són força baixes si les comparem amb les taxes que hem vist anteriorment. Amb tot, són totalment comparables a les taxes que aporta Anna Cabré

(1989, p. 318) per al conjunt de Catalunya: tant sols les taxes de les menors de vint-i-cinc anys presenten, a Sant Just Desvern, unes xifres considerablement altes respecte de les de tot Catalunya²³; per contra, la resta de taxes queden lleugerament per sota. La fecunditat de les dones santjustenques, molt a finals del segle XIX, va entrar de ple en el sistema de control natalista voluntari: les famílies que volien tenien menys fills que la generació dels seus pares i dels seus avis.

QUADRE 62

Sant Just Desvern i Catalunya. Taxes de fecunditat aparent per 1.000 segons l'edat de la dona (1895-1900)

Edat	15-19 a.	20-24 a.	25-29 a.	30-34 a.	35-39 a.	40-44 a.	45-49 a.
SJD	(111'1)	210'5	219'8	164'3	90'9	34'5	0'0
Catalunya (1895)	14'6	146'9	247'0	183'2	110'7	32'6	8'1
Catalunya (1900)	13'9	139'9	234'3	171'3	103'9	30'9	7'2

Font: Elaboració pròpia i Anna Cabré (1989)

Malauradament, el fet de no haver pogut reconstruir les famílies a partir de l'any 1900 ens impedeix resseguir què va passar amb la fecunditat entre 1890 i 1910, però tot sembla indicar una caiguda propera al 40%: segons les dades del quadre 11 del capítol quart, mentre la població es va mantenir estacionària (1.144 habitants segons el cens de 1887; 1.101 habitants segons els cens de 1900 –descens del 3'8%–; 1.193 habitants segons el cens de 1910 –augment del 4'3% respecte de 1887 i del 8'4% respecte de 1900–) els baptismes van experimentar un descens important: 381 bateigs inscrits entre 1881 i 1890, 333 bateigs inscrits entre 1891 i 1900 (descens del 12'6%) i 223 bateigs inscrits entre 1901 i 1910 (descens del 33% respecte del decenni anterior i del 41'5% respecte del decenni de 1881-1890)²⁴.

²³ Cal remarcar que la taxa del grup de dones casades abans dels 20 anys està calculada a partir només de dues dones, de les quals una marxa l'any 1898. Respecte de les dones casades del grup de 20 a 24 anys, la mostra la formen vint dones de les quals només en marxa una el mateix any del padró (1895).

²⁴ Les dades d'aquest descens es poden veure en els gràfics 2 i 4 del capítol quart. En cap cas no podem justificar aquest descens amb un abandonament de la pràctica de batejar els nou

9.6 CÀLCUL DE LA DESCENDÈNCIA:

Les taxes de fecunditat permeten calcular la descendència o mitjana de fills que podrien haver nascut en absència de trencaments prematurs, en el nostre cas només derivats de la mortalitat adulta prematura ja que la incidència de les anul·lacions matrimonials és zero. És un càlcul similar al que hem obtingut en el capítol anterior a partir només de les famílies completes, quan hem dit que representaven el que hauria pogut ser si totes les famílies tancades haguessin sobreviscut fins als 50 anys d'edat de la dona. És per això que la mitjana de fills de les famílies completes i la descendència calculada a partir de les taxes de fecunditat haurien de ser molt similars, en el benentès que la fecunditat de les famílies interrompudes prematurament és equiparable a la fecunditat de les famílies completes.

Es pot presentar aquest càlcul tant a partir de la durada del matrimoni com a partir de l'edat de la mare. En aquest segon cas el càlcul és una mica més complicat.

9.6.1 Taxes per durada del matrimoni:

El càlcul segons la durada del matrimoni és més senzill perquè només utilitzem quinquennis complets; per obtenir la descendència completa al final de cada quinquenni hem de multiplicar per 5 la suma de les taxes de fecunditat. A l'apèndix estadístic hi ha un full amb els càlculs de la descendència detallats per a cada quinquenni, per segles i segons l'edat de les dones al casament. Aquí només presentarem el càlcul de la descendència completa que després compararem amb les mitjanes de fills de les famílies completes.

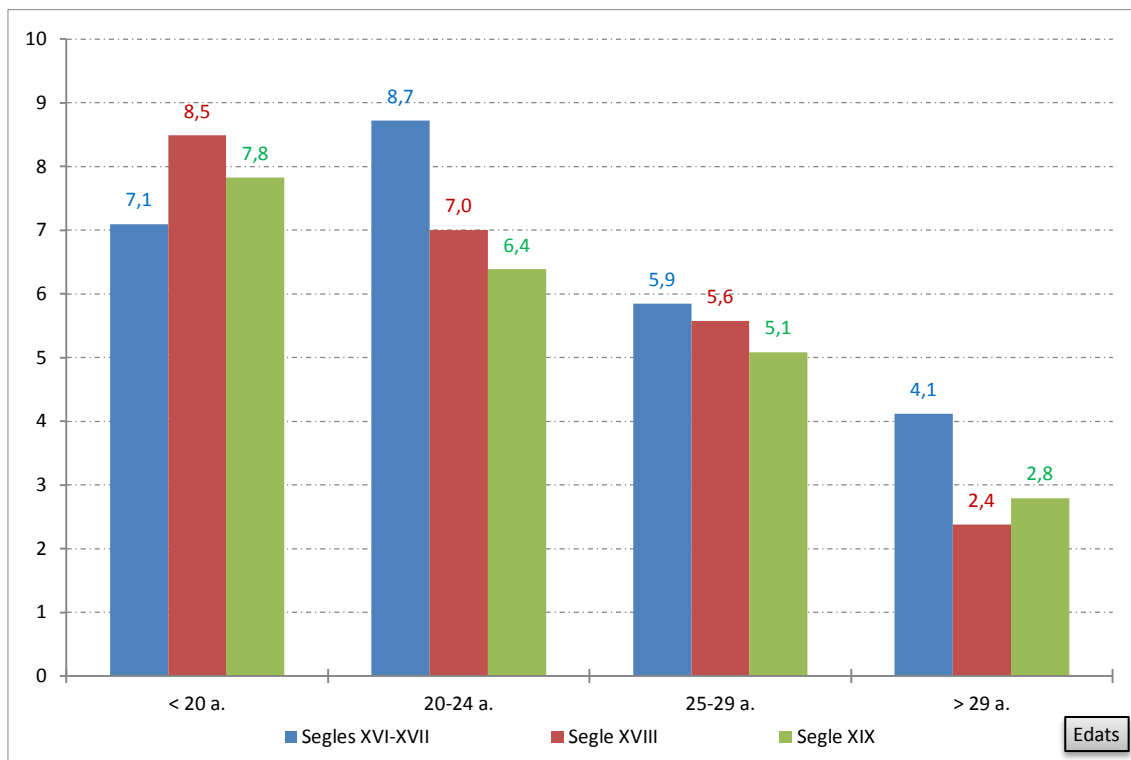
Per si sol, el gràfic 27 de la pàgina següent només ens marca la tendència secular de la fecunditat dels diversos grups de dones segons l'edat al casament que ja hem vist anteriorment. Tant sols repetir el que ja hem comentat: les famílies del segle XIX tenen, de mitjana, menys fills que en els segles anteriors tot i

nats, ja que les dades procedents del registre civil són idèntiques a les dels baptismes. Per altra banda, en el capítol cinquè hem comentat que l'impacte de la immigració no es deixa sentir a Sant Just Desvern fins passat l'any 1910; en el capítol que dediquem a la mobilitat ho veurem millor.

que el nombre absolut de famílies és igual a la suma de totes les famílies dels segles XVI, XVII i XVIII.

GRÀFIC 27

Sant Just Desvern. Descendència completa segons la durada de la unió, segons l'edat de la dona al casament i per segles (1580-1900)

Font: Elaboració pròpia.

9.6.2 Taxes per edat de la mare:

La taxa segons l'edat de la mare presenta la complicació d'haver d'afegir en els càlculs el primer quinquenni d'observació que mai és complet, de manera que haurem de calcular la fracció de naixements que correspon a aquest primer grup i sumar-la a cada una de les taxes dels quinquennis complets per obtenir la descendència a cada edat exacta de les mares. Ho podem veure en el quadre 63 de la pàgina següent.

En aquest cas hem fet els càlculs a partir de la fecunditat aparent; com en el punt anterior, per si sol aquest quadre no aporta més informació que la tendència de la mitjana del nombre de fills d'un període a l'altre. A l'apèndix estadístic hi ha el detall complet dels càlculs i aquí només presentem el resum que compararem després amb la mitjana de fills de les famílies completes.

QUADRE 63

Sant Just Desvern. Descendència completa segons l'edat de la mare, segons l'edat de la dona al casament i per períodes (1580-1889)

Període	Dones casades als...			
	< 20 anys	20-24 anys	25-29 anys	> 29 anys
1580-1759	7'1	7'3	5'1	2'3
1760-1889	8'0	6'5	4'9	2'7

Font: Elaboració pròpia.

9.6.3 Descendència completa i mitjana de fills per família completa:

Els càlculs de la mitjana de fills realitzats en el capítol vuitè inclouen en tots els casos tots els fills de cada família, això és sumant infants recuperats i infants primsenyats, de manera que la comparació entre les descendències completes que acabem de veure ara i la mitjana de fills per família completa que hem vist en el capítol anterior l'hauríem de fer partint de les taxes de fecunditat corregida. En el cas dels càlculs fets segons la durada de la unió sí hem utilitzat les taxes de fecunditat corregida; en el cas dels càlculs fets segons l'edat de la mare hem utilitzat les taxes de fecunditat aparent. En el primer cas, la descendència completa hauria de ser, segurament, una mica més alta que la mitjana de fills; en el segon cas, la descendència completa hauria de ser, segurament, una mica més baixa que la mitjana de fills.

Val a dir que ha calgut restringir la comparativa només a aquells casos en què disposem d'un nombre suficient de dades que aportin resultats significatius. En tots els casos, el dèficit de dades prové de les famílies completes. Així, no podem comparar les dades dels segles XVI-XVII ni les dades de les dones casades abans dels 20 anys. Si la resta de comparacions són versemblants, haurem d'admetre que les dades de descendència completa no comparades extretes de les taxes de fecunditat s'apropen també a la mitjana de fills de les famílies completes. Vegem-ho en el quadre 64 de la pàgina següent:

QUADRE 64

Sant Just Desvern. Descendència completa i mitjana de fills per família completa (1580-1900)

Període	Dones casades als...					
	20-24 anys		25-29 anys		> 29 anys	
	DC	MF	DC	MF	DC	MF
	Segons durada de la unió					
Segle XVIII	7'0	6'9	5'6	5'4	2'4	1'8
Segle XIX	6'4	6'7	5'1	5'1	2'8	1'8
	Segons edat de la mare					
1580-1759	7'3	7'7	5'1	5'2	2'3	3'3
1760-1889	6'5	6'8	4'9	5'2	2'7	1'7

DC: Descendència completa segons les taxes de fecunditat

MF: Mitjana de fills de les famílies completes

Font: Elaboració pròpia.

S'han complert bona part dels pronòstics: en el cas de la durada de la unió, totes les descendències completes, calculades a partir de les taxes de fecunditat corregida, són superiors a les mitjanes de fills de les famílies completes amb l'única excepció del grup de dones casades als 20-24 anys en el segle XIX; en el cas de l'edat de la mare, totes les descendències completes, calculades a partir de les taxes de fecunditat aparent, són inferiors a les mitjanes de fills de les famílies completes amb l'única excepció del grup de dones casades als 30 anys i més. En qualsevol cas, és important fer notar que els resultats dels grups més nombrosos (dones casades als 20-24 anys i dones casades als 25-29 anys) són pràcticament idèntics: les diferències són de pocs decimals. Respecte de les dones casades als 30 anys i més, les diferències són més significatives tenint en compte també que les xifres són més baixes –en tres dels quatre càlculs la diferència arriba a la unitat– i potser cal tenir en compte el factor aleatori del baix nombre de casos amb què treballem.

9.7 INTERPRETACIÓ DELS RESULTATS

L'anàlisi de la fecunditat és un dels aspectes que cal comparar amb resultats obtinguts d'altres parròquies, municipis o grups humans en les mateixes condicions de sortida; en aquest cas, en grups de dones en què no es practiqui una política de control de la natalitat conscient mitjançant la utilització de mètodes anticonceptius artificials, en tant que en cas contrari la comparació no és vàlida. Aquesta comparativa la deixem per al capítol de les conclusions. Ens quedem amb el fet que l'edat de la dona és determinant en el nombre de fills –a major edat, menor nombre de fills–, que l'arrencada del matrimoni, siguin quines siguin l'edat i el rang de la dona al casament, també és determinant –el primer quinquenni de matrimoni és, en tots els casos i amb diferència, el més fecund–, i que no sembla que hi hagi, abans de 1875, una caiguda significativa de la fecunditat, per bé que les dades agrupades del segle XIX són inferiors a les dades dels segles anteriors, sobretot a partir del segon quinquenni segons la durada del matrimoni.

L'agregació de dades que hem fet, dividint-les en dos períodes llargs (1580-1759 i 1760-1889), ens ha amagat un descens de la fecunditat femenina especialment visible en el moment que hem estudiat la segona meitat del segle XIX en tres períodes curts: 1850 a 1874, 1875 a 1894 i 1895 a 1900. Tot i que aquest últim període no l'hem pogut estudiar igual que els dos primers (per la durada de la unió aquests dos, per l'edat de la dona al ser mare aquell), els resultats ens indiquen un descens de la fecunditat equiparable al del conjunt de Catalunya, segons les dades aportades per Anna Cabré (1989).

L'estudi segons l'edat de la dona al casament i les edats de les dones al ser mares (quadre 54 i gràfics 19, 20 i 21 de les pàgines 280, 281 i 282) ens indica que no només no hi ha un descens de les taxes entre el primer període (de 1580 a 1759) i el segon període (de 1760 a 1889), sinó que en alguns casos les taxes del segon període són més altes que les del primer: per exemple, en les dones casades abans dels 25 anys. En l'estudi segons la durada de la unió (gràfic 22 de la pàgina 284), dividit en aquest cas per segles (de 1580 a 1714, de 1715 a 1811 i de 1812 a 1899) i considerant totes les edats de les dones al casament conjuntament, hem observat com el primer quinquenni de matrimoni

es manté amb taxes altes invariables al llarg dels tres segles (370 per mil, 386 per mil i 389 per mil, respectivament), mentre a partir del segon quinquenni es detecten descensos graduals d'un segle a l'altre que són superiors al 10% a partir dels 10 anys de durada de la unió. No obstant, no ens atrevim a qualificar aquests descensos com a símptomes d'un control de natalitat voluntari que seria potser massa prematur.

En els gràfics 23 i 24 de les pàgines 289 i 290 respectivament hem vist les taxes de fecunditat corregida per segles i segons la durada de la unió de les dones casades als 20-24 anys i les casades als 25-29 anys, grups majoritaris dins del nostre estudi, amb resultats molt semblants als que acabem de comentar: manteniment de taxes altes en el primer quinquenni (superiors en tots els casos a 400 per mil) i descensos graduals a partir del segon quinquenni. Aquests descensos són més clars en el grup de dones casades entre els 20 i els 24 anys que no en el grup de dones casades entre els 25 i els 29 anys en què hi ha comportaments més erràtics.

En els quadres 58 i 59 de les pàgines 291 i 292 respectivament hem analitzat la distribució i la mitjana dels naixements de les dones casades entre els 20 i els 24 anys en els dos primers quinquennis complets dins del matrimoni i hem vist com aquesta mitjana supera per poc els dos fills en el primer quinquenni complet, tant en el segle XVIII com en el segle XIX, però que baixa força per sota dels dos fills en el quinquenni següent.

En el gràfic 25 de la pàgina 296 hem pogut veure que el comportament demogràfic de les famílies que podem considerar mixtes (un cònjuge exterior i un cònjuge de la nostra parròquia que s'han casat fora de Sant Just Desvern i després s'hi instal·len) difereix poc de les famílies casades a Sant Just Desvern. Tot i tenir un nombre més elevat de fills recuperats, especialment en els primers anys de matrimoni, l'evolució de les taxes de fecunditat d'aquestes famílies una mica més mòbils és totalment equiparable a l'evolució de les taxes de les famílies més sedentàries.

Finalment, en el gràfic 26 i en el quadre 62 de les pàgines 299 i 300 respectivament hem pogut mesurar el descens, aquesta vegada potser sí amb caràcter voluntari si no en totes, en algunes famílies, de les taxes de fecunditat de

les dones santjustenques en la segona meitat del segle XIX: tot i que el primer quinquenni dins del matrimoni continua tenint taxes elevades, a partir de 1850 les taxes ja són inferiors al 400 per mil que hem vist en els gràfics 23 i 24. La comparativa entre les taxes del període 1850-1874 i les del període 1875-1894 ens indica que tot i que els descensos en el primer quinquenni matrimonial encara no són superiors al 10% sí ho són en els quinquennis següents: 14'4% de descens en el grup de 5 a 9 anys de durada de la unió, 15'2% de descens en el grup de 10 a 14 anys de durada de la unió. Les taxes de fecunditat aparent calculades per a les dones casades segons el padró de 1895 han confirmat aquest descens: una simple comparació amb les dades del quadre 54 ens mostra descensos de l'ordre del 50% o superiors en tots els grups d'edat. Les taxes de finals del segle XIX són totalment equiparables a les taxes del conjunt de Catalunya.

Per tal de comprovar si les taxes de fecunditat que hem calculat són *correctes* hem comparat (en el quadre 64 de la pàgina 304) la descendència completa segons les taxes amb la mitjana de fills per família completa amb resultats totalment satisfactoris, tant segons la durada de la unió com segons l'edat de la mare. Només les dones casades a partir dels 30 anys presenten resultats divergents, explicables probablement pel reduït nombre de casos.

Ens hem quedat a les portes d'analitzar la continuació, l'aprofundiment, del canvi de la fecunditat que s'apunta per al període 1910-1936, moment en què es combina una important arribada d'immigrants procedents tant de tot Catalunya com de fora de Catalunya –i, fins i tot, els primers estrangers que acull Sant Just Desvern– amb la consolidació de la baixada de la fecunditat que s'allarga fins al final de la Guerra Civil. En el gràfic 9 del capítol quart hem vist com la sèrie de naixements va tocar fons cap a 1910 (retornant a xifres de naixements que no es veien des de cent anys enrere, però amb la meitat de població), va remuntar molt lleugerament fins a 1920 i es va disparar completament durant la dècada compresa entre 1920 i 1930. Aquest creixement va ser fruit només de l'arribada d'immigrants (ho veurem en el capítol dedicat a la mobilitat), ja que les taxes brutes de natalitat que hem vist en el quadre 12 també del capítol quart assenyalen un descens d'un 22'9 per mil l'any 1920 a un 18'1

per mil l'any 1930. La població va augmentar un 67'5% entre aquestes dues dates; la natalitat i la fecunditat (també la mortalitat) continuaven en descens.

10. LA MORTALITAT

“A sis de maig 1636 s’enterra un fill de Hyeronim Oliveres el jove de la costa i s’enterra com albat perquè era minyonet. Confessa en sa malaltia i en l’enterrament s’hi troba present monsenyor bisbe que feia la visita.”

(APSJD, secció 3, sèrie 1, agrupació 4, llibre 2, pàgina 43)

“Als tretze de gener de l’any mil vuit-cents tres morí a la present parròquia, d’edat 68 anys poc més o menys, Eulàlia Canut i Matali, muller de Joan Canut, natural de Sant Joan Despí i habitant en esta, filla legítima i natural de Francesc Matali i de Maria Costa, cònjuges difunts. Rebé en la malaltia els sagraments de penitència, eucaristia i extremunció. No féu testament i el dia quinze de dit mes es donà sepultura eclesiàstica a són cadàver en el cementiri d’aquesta parroquial església de Sant Just i Sant Pastor Desvern, bisbat de Barcelona. Se li cantaren dos oficis i el demás que ordena el ritual, amb assistència de dos sacerdots. Drets parroquials 4 lliures.

Signat Dn. Alonso Muñiz de Castilla, rector”

(APSJD, secció 3, sèrie 1, agrupació 4, llibre 6, pàgina 112v)

10.1 PRESENTACIÓ

Començarem amb un parell d’advertiments: en primer lloc, estudiar la mortalitat a partir d’una reconstrucció de famílies és una tasca complicada; per bé que la reconstrucció ens pot permetre mesurar millor la mortalitat dels nens i la mortalitat d’una part dels adults, els casats i els vidus, els resultats obtinguts sempre seran més una aproximació que una realitat categòrica¹.

¹ “Es extremadamente difícil calibrar con un grado aceptable de fiabilidad los niveles de morta-

I, en segon lloc, prendre només com a base d'estudi de la mortalitat la relació de difunts d'una parròquia o d'un municipi sense més ni més ens pot donar una visió distorsionada de la mortalitat d'aquell lloc (Henry, 1983, p. 270-272). De fet, aquesta llista per si sola només ens pot ajudar a conèixer l'estacionalitat de les defuncions, sempre i quan tinguem la precaució de separar-les entre *cossos* i *albats*, i la proporció entre uns i altres. Després, comparant les defuncions dels *albats* amb els naixements –no amb les mateixes defuncions–, ens podem aproximar als quocients de mortalitat dels infants i als índexs de supervivència als 11-12 anys d'edat, però mai amb l'exactitud amb què determinem altres aspectes demogràfics que hem vist en els capítols anteriors. La *pèrdua* (pels motius que siguin, però principalment la mobilitat) de registres de defuncions d'*albats* és la més estesa entre les *pràctiques* sacramentals dels nostres rectors².

Respecte dels adults (els *cossos*), monografies que ens han precedit han constatat la dificultat que comporta donar unes xifres mínimament creïbles sobre els seus índexs de mortalitat, fins i tot tenint en compte que hi ha més d'un mètode per acostar-se als mesuraments de la mortalitat adulta a partir de les reconstruccions de famílies (Gual i Vilà, 1993, p. 304). Fins que no es fa constatar l'edat del difunt a la partida sacramental és inviable donar cap estadística fiable sobre mortalitat adulta i això deixa fora d'estudi bona part del segle XVIII i els segles anteriors. I quan comparem les edats declarades amb les edats reals calculades (sigui per una reconstrucció de famílies o sigui per una mostra aleatòria) ens adonem que les xifres no són exactes: la reconstrucció de famílies ens ajuda a detectar les deficiències en les declaracions de les edats a les defuncions, que ja hem vist en el capítol tercer que són proporcionalment elevades, però que, en conjunt i en el cas de la nostra parròquia, no distorsionen la mitjana d'edat a la defunció dels adults casats i morts a Sant Just Desvern, mitjana, d'altra banda, que no té cap utilitat pràctica³. Com arreu, és manifesta

lidad en España antes de fines del siglo XVIII y, en algunos casos, incluso más tarde. El registro de defunciones, particularmente de muertes infantiles, era defectuoso en la mayor parte de las regiones al menos hasta el siglo XVIII." (Reher, 1996, p. 163).

² Hom pot trobar *notícies* de defuncions d'adults de la parròquia que estem estudiant ocorregudes en altres parròquies, però això rarament passa amb els *albats*.

³ Els percentatges d'edats declarades errònies són del 65'6% pels homes i del 65'2% per les dones, sobre una mostra de 331 ítems pels primers i 270 ítems per les segones; en tots els

l'atracció per les edats declarades acabades en zero i en cinc. Aquí, com correspon, aprofitarem la reconstrucció de les famílies per utilitzar, en tots els casos que ens sigui possible, les edats reals i reservarem les edats declarades per aquelles persones no nascudes a Sant Just Desvern. Val a dir que, en el cas de la mortalitat, la recollida de dades externes a la nostra parròquia no ha sigut tan *generosa* com ho ha sigut en el cas dels baptismes i dels casaments; pràcticament l'hem limitada als llibres sacramentals de Sant Feliu de Llobregat, única parròquia limítrofa amb Sant Just Desvern que conserva els llibres sacramentals, i només per als segles XVI, XVII i XVIII. Començarem per veure la proporció entre *cossos* i *albats* i després el moviment estacional de cada grup per separat; tancarem el capítol amb algunes pinzellades sobre la mortalitat dels infants i sobre la mortalitat dels adults⁴.

10.2 COSSOS I ALBATS

Fins que no es consigna l'edat del difunt de manera sistemàtica a les actes sacramentals d'enterraments, l'única manera de distingir adults d'infants és l'anotació a la mateixa partida dels mots *cos* o *albat*, respectivament. A partir del moment que s'inclou l'edat del difunt aquesta anotació no es perd, sinó que segueix constant com a mínim fins l'any 1900, amb la indicació "*adulto*" o "*párvulo*" al marge de cada partida, a sota del nom de la persona difunta. Els dicci-

casos són adults casats o vidus enterrats a Sant Just Desvern dels quals coneixem exactament la seva data de naixement o de bateig. No obstant, el càlcul de les mitjanes ofereix 62'7 anys d'edat real i 63'1 anys d'edat declarada pels homes i 59'4 anys d'edat real i 59'2 anys d'edat declarada per les dones. Això és així perquè les diferències són tant en més com en menys anys, és a dir, no hi ha una tendència manifesta per treure o posar anys. En cas de buscar edats mitjanes a la defunció, en el nostre estudi les edats declarades ens valdrien, però no és això el que busquem i el repartiment per grups d'edats sí que és diferent.

⁴ Hi ha alguns aspectes relacionats amb la mortalitat que volgudament no estan inclosos en aquest treball: en el capítol quart ja hem parlat de les crisis de mortalitat i hem intentat, en la mesura que la informació disponible ho permetia, esbrinar-ne les causes. El registre d'enterraments rarament especifica les causes de la mort dels difunts, llevat de casos en què aquesta ha estat excepcional, de manera que no hem fet cap estudi particular del tema. El registre civil sí que dona informació més precisa de les causes de la mort, però no l'hem utilitzat en tant que la seva cobertura temporal és molt curta en relació al període que estem estudiant i oferiríem una visió molt parcial d'aquestes causes. Val a dir que l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol inclou dades i taules que no hem reproduït en el text del capítol. Per exemple, les dones mortes a conseqüència del part (normalment dins del primer mes després de l'últim naixement) estan recollides a les taules estadístiques però no hi dediquem cap punt del present capítol. Tampoc no hem analitzat la taxa de mortalitat per contagi familiar, que requereix una anàlisi molt detallada de les defuncions de cada família i que, atès el nombre de famílies amb què treballem, mereixeria una atenció especial que preferim deixar per a posteriors estudis.

onaris –i la viquipèdia– ens diuen que *albat* és una “*criatura morta abans de tenir ús de raó*”, sense definir quina és l’edat en què es considera que una criatura té *ús de raó*. Si cerquem per “*párvulo*”, la versió castellana que s’imposa a partir de 1859, tampoc no tenim cap aclariment: “*dicho de un niño: de muy corta edad*”; definició que es complica amb l’accepció més moderna referent als nens que van a parvulari i que, per tant, són menors de 6 anys⁵. En qualsevol cas, en la versió castellana la *raó* no apareix per enlloc. Per altra banda, cap de les resolucions eclesiàstiques que hem vist al llarg dels llibres sacramentals santjustencs no fa referència a l’edat que ha de separar els *albats* dels *cossos*: els documents del Concili de Trento (1545-1563) no fan cap esment ni als difunts ni als enterraments i el Ritual Romà de 1614⁶ només detalla les característiques de l’enterrament dels *albats* i insisteix en el terme *ús de raó*:

“*Cum igitur infans, vel puer baptizatus defunctus fuerit ante usum rationis, induitur iuxta aetatem...*”⁷.

En fi, queda clar que el *criteri eclesiàstic* sobre aquest concepte és l’*ús de raó* de l’infant, la qual cosa deixa en mans dels responsables parroquials decidir en quin moment nens i nenes tenen aquest *ús de raó* per rebre el sagrament de l’eucaristia i tot fa pensar que no és idèntic arreu. En qualsevol cas, a Catalunya, que és el que ens interessa ara i aquí, la partició entre *cossos* i *albats* era, *grosso modo*, considerar *albats* els nens fins els 12-13 anys i les nenes fins els 10-11 anys, tot i que historiadors i demògrafs que ens han precedit s’han trobat, puntualment, situacions ben dispars: des de límits inferiors al voltant dels 7 anys (Comas i Pié, 1986) a algun enterrament d’*albat* als 15 anys (Gual i Vilà, 1993). En el capítol dedicat a les conclusions aprofundirem en

⁵ “*Antes de mediado este siglo [xviii], el registro de fallecimientos de párvulos (niños entre 0 y 7 años) era generalmente desigual...*” (Reher, 1996, p. 163). Reher es refereix només als *albats* de l’àrea castellana, on sembla que la delimitació d’edats era molt més clara. No obstant, aquesta delimitació castellana no permet equiparar-ho amb la catalana.

⁶ Com el seu títol indica, és un llibre que recull els diferents rituals que s’han de seguir en l’administració dels diferents sagraments de l’església catòlica. El nostre interès és sobretot trobar algun document eclesiàstic que defineixi la diferència de les edats entre *albat* i *cos* més que saber a partir de quin moment s’ha de portar un registre d’enterraments. A les pàgines 223 i 224 es parla de les exèquies dels “*parvulorum*”. Es pot consultar a l’adreça web següent: <https://docs.google.com/file/d/0ByY1ndAfoS5vby1GcVZKWHVjA/edit?pli=1>

⁷ “Per tant, atès que un nadó o un nen ha estat batejat, és un home mort abans de *l’ús de la raó*, s’ha de posar, d’acord a l’edat,...” (traducció de l’autor).

aquest aspecte aprofitant les dades dels nombrosos estudis que han tractat el tema dels *albats*.

Després estudiarem la mortalitat dels infants (fins els 14 anys inclosos) a partir de les dades extretes de la reconstrucció de les famílies santjustenques, però ara ens interessa veure l'evolució de la proporció d'enterraments de *cosos* i *albats* al llarg de tot el període estudiat, en el benentès que el criteri eclesiàstic, a Sant Just Desvern, no va variar al llarg dels tres-cents anys compresos entre 1600 i 1900⁸. Cal fer notar que el nombre de nens i nenes que moren entre els 10 i els 14 anys és tan reduït que podríem equiparar, pràcticament i per Catalunya, la mortalitat dels *albats* a la mortalitat dels infants fins els 14 anys complets, de manera que més endavant podrem fer una comparació de resultats entre l'extracte numèric i la reconstrucció de famílies.

Comencem per veure en el quadre següent el nombre de defuncions d'*albats* i de *cosos*, separades per sexes i per períodes de cinquanta anys, i els percentatges que representen cada categoria sobre el total de morts de cada període. Al final del quadre incloem una línia de resum:

QUADRE 65

Sant Just Desvern. Defuncions d'albats i cosos en nombres absoluts i en percentatges, per períodes de cinquanta anys i per sexes (1573-1936)

Període	<i>Albats nens</i>	<i>Albats nenes</i>	<i>Cossos homes</i>	<i>Cossos dones</i>	Total <i>albats</i>	Total <i>cosos</i>	<i>Albats</i>	<i>Cossos</i>
1573-1600	22	10	57	42	32	99	24'4%	75'6%
1601-1650	45	30	118	77	75	195	27'8%	72'2%
1651-1700	72	63	111	69	135	180	42'9%	57'1%

⁸ La recerca bibliogràfica que hem emprès per al redactat de les conclusions d'aquest estudi ens ha permès localitzar alguns casos de *conflictes* entre els rectors i els pares d'infants morts a la *frontera* del pas d'*albat* a *cos*, entre els quals volem destacar un que va afectar al bisbat de Tarragona l'any 1676 (i que hem trobat reproduït en els llibres sacramentals de les parròquies de Vallespinosa i de Vilanova d'Escornalbou) i un altre a la parròquia d'Abdera (bisbat de Barcelona) l'any 1693. En tots dos casos es tracta d'un tema econòmic, en tant que els *cosos* pagaven aproximadament el triple que els *albats* per l'enterrament. En el cas de Sant Just Desvern i valent-nos de la reconstrucció de les famílies, hem observat que al llarg del segle XIX només hi ha documentades 9 defuncions de nenes i 13 defuncions de nens d'edats compreses entre els 10 i els 14 anys i l'únic que en podem treure de clar és que fins els 11 anys són tots *albats* i que als 14 anys són tots *cosos*. En els de 12 i 13 anys hi hem trobat de tot. Sortosament, la seva xifra no és significativa dins del total de defuncions consignades. En el capítol dedicat a les conclusions aprofundirem en aquesta qüestió a la llum dels resultats de tots els treballs que l'han tractada abans que nosaltres.

Període	<i>Albats nens</i>	<i>Albats nenes</i>	<i>Cossos homes</i>	<i>Cossos dones</i>	Total <i>albats</i>	Total <i>cossos</i>	<i>Albats</i>	<i>Cossos</i>
1701-1750	115	99	129	100	214	229	48'3%	51'7%
1751-1800	196	206	156	120	402	276	59'3%	40'7%
1801-1850	297	263	226	217	560	443	55'8%	44'2%
1851-1900	305	295	319	325	600	644	48'2%	51'8%
1901-1936	110	91	324	311	201	635	24'0%	76'0%
Resum	1.162	1.057	1.440	1.261	2.219	2.701	45'1%	54'9

Font: Elaboració pròpia.

Els percentatges d'enterraments d'*albats* anteriors a l'any 1700 estan condicionats per les deficiències que hem explicat en els capítols segon i tercer referents al registre de defuncions, que presenta llacunes i falta d'inscripció d'enterraments sobretot d'infants⁹. Amb tot, donant per bona la xifra dels anys 1651-1700, la tendència marca una corba ascendent de les defuncions d'*albats* fins el període 1751-1800 –en què sis de cada deu difunts són *albats*¹⁰– i, a partir d'aleshores, la tendència és una corba descendent que s'inicia en el decenni 1831-1840 i que s'accelera en el període final de 1901 a 1936, en què només un de cada quatre difunts és un *albat*. Aquest descens es fa palès ja a partir de 1890: el percentatge de defuncions d'*albats* de l'última dècada del segle XIX ha baixat fins el 36'3% quan les dues dècades anteriors encara era superior al 50%. I en el període comprès entre el mes de gener de 1931 i el mes de juliol de 1936 el percentatge s'ha reduït al 17'5%¹¹. Les línies de tendència¹² de cada un dels dos grups en què dividim les defuncions ens mostren una superioritat pràcticament absoluta dels *cossos* fins l'any 1714; a partir d'aquesta

⁹ Aquesta circumstància no és exclusiva de Sant Just Desvern: F. Xavier Gual i Carles Millàs (1999, p. 73) donen, per a l'època dels Àustria a tot el Baix Llobregat, un percentatge global d'enterraments d'*albats* del 46'6%, en base a 26.732 defuncions documentades en un conjunt de 15 parròquies de dita comarca. I consideren que hi ha un "*important subenregistrament d'albats*". A l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol hi ha un gràfic que compara l'evolució de les defuncions dels *albats* i dels *cossos* on podem veure els freqüents valors "0" dels primers durant tot el segle XVII.

¹⁰ En el decenni 1771-1780 s'arriba quasi als 7 *albats* morts de cada 10 enterraments.

¹¹ A l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol es pot veure el detall per decennis del percentatge que representen els enterraments dels *albats* sobre el total de difunts registrats als llibres sacramentals santjustencs.

¹² Vegeu-ne el gràfic a l'apèndix estadístic tal com es diu a la nota 9.

data una superioritat pràcticament absoluta dels *albats* fins l'any 1890, només trencada de forma clara els anys de la Guerra del Francès; i, finalment, el que interessa retenir és el descens acusat de la mortalitat dels infants a partir de 1890 fruit, sens dubte, de les millores mèdiques i sanitàries i de les millores en l'alimentació, és a dir, la pràctica desaparició entre els infants de la mortalitat ordinària¹³. Cal recordar que l'any 1895 els infants entre 0 i 14 anys encara representaven el 34% de tota la població santjustenca, no gaire lluny del 38% de l'any 1857 i del 35% de l'any 1860; per contra, l'any 1920 aquest percentatge ha baixat clarament fins el 25% i es manté estable fins l'any 1936, amb un 26'6%. El repunt de la mortalitat dels infants que s'observa entre 1910 i 1930 és fruit de la duplicació del nombre d'habitants experimentada entre aquestes dues dates i que, conseqüentment, provoca un augment del nombre de difunts que també afecta als adults.

10.3 MOVIMENT ESTACIONAL

L'interès principal de l'estacionalitat de les defuncions (o enterraments) és veure si hi ha diferències significatives entre els *albats* i els *cossos*; si n'hi ha, aquestes diferències s'han de deure, bàsicament, a l'impacte de la climatologia. La partició entre *albats* i *cossos* significa duplicar la feina i reduir considerablement la mostra, però com que treballem sobre períodes cronològics llargs en què no s'observen diferències significatives donarem validesa als resultats obtinguts. Ho podem veure en els gràfics 28 i 29, a les pàgines següents, corresponents a les defuncions dels *albats* i dels *cossos* respectivament.

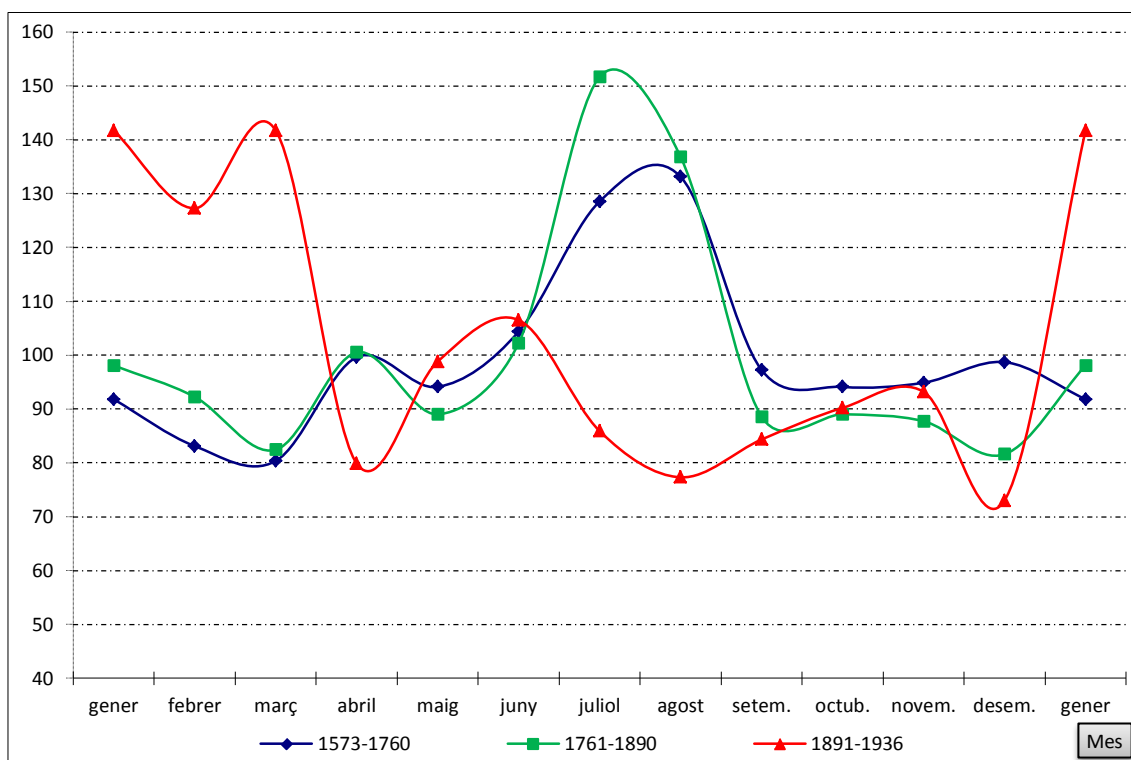
En el gràfic 28 de la pàgina següent s'observa una clara diferència entre les dues corbes dels anys anteriors a 1890 (que són pràcticament idèntiques) i la

¹³ Desconeixem la incidència de les mesures mèdiques preventives introduïdes en la segona meitat del segle XIX sobre els infants santjustencs. El primer metge permanent va arribar a Sant Just Desvern l'any 1912 i fins l'any 1920 no hi va haver farmacèutic. Això no obsta que algunes mesures profilàctiques s'introduïssin anteriorment. Més ben documentat està el procés del tractament de les aigües brutes, de la introducció de les canalitzacions d'aigua i de la construcció de la xarxa de clavegueram del poble: sense que hi hagi d'haver una relació directa de causa-efecte (o potser sí...), a partir de l'any 1890 les llicències d'obres que s'atorgaven per a la construcció de noves cases incloïen un petit plec de condicions entre les quals hi havia la recollida d'aigües brutes en pous morts i l'any 1892 es constitueix la "Sociedad de aguas potables de San Justo Desvern" amb l'objectiu de proveir d'aigua corrent les cases del poble que ho sol·licitin; finalment, la xarxa pública de clavegueram es va construir entre els anys 1920 i 1940.

corba dels últims 45 anys del nostre estudi, en què la mortalitat infantil s'ha desplaçat cap als mesos d'hivern. Fins l'any 1890 es compleix la *norma* sobre la mortalitat infantil dins del règim demogràfic antic que diu que els mesos d'estiu eren letals per als infants: juny, juliol i agost s'emporten el 32'3% del total d'*albats* morts, és a dir, un de cada tres. A partir de 1891, els mesos de gener, febrer i març encapçalen molt per damunt de la resta el nombre més alt d'infants difunts, amb el mateix percentatge anterior: un de cada tres moren durant els mesos d'hivern. Per curiositat hem volgut analitzar el període 1831-1900, que es correspon amb els anys en què la proporció dels enterraments d'*albats* baixa del 59'2% del primer decenni al 36'3% de l'últim decenni i el resultat ens mostra encara una alta mortalitat estival al costat d'una alça ja destacada del mes de gener, de manera que estaríem de ple dins del període de transició de la mortalitat infantil: combinació del descens del nombre absolut de morts amb la reducció de la mortalitat estival¹⁴.

GRÀFIC 28

Sant Just Desvern. Estacionalitat de les defuncions dels albats (1573-1936)

Les dades numèriques d'aquest gràfic es poden veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

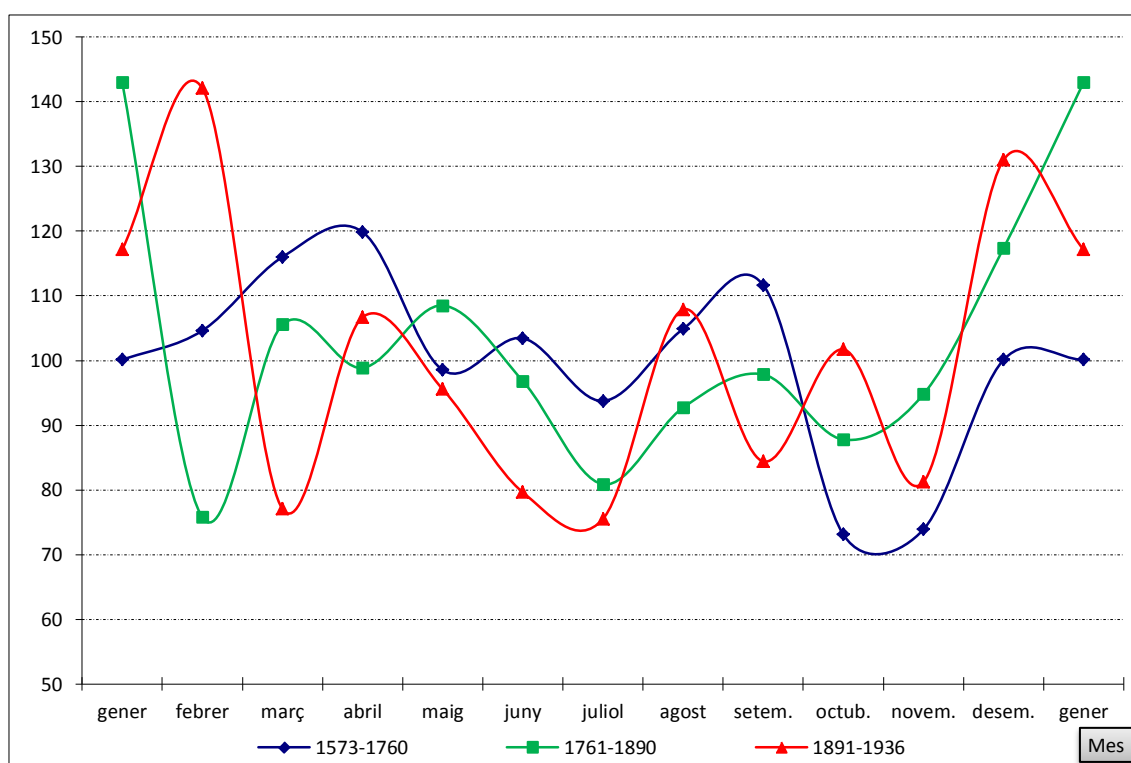
Font: Elaboració pròpia.

¹⁴ A l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol podeu veure el gràfic de l'estacionalitat de la mortalitat dels *albats* corresponent als anys 1831-1900.

Un últim comentari sobre el gràfic 28: volem fer notar una diferència significativa en la mortalitat estival entre el període 1573-1760 (més baixa) i el període 1761-1890 (més alta) que podria estar relacionada amb els efectes de la *Petita Edat de Gel* detectada al llarg del segle XVII especialment: una menor temperatura mitjana global implicaria una certa reducció de l'impacte de la mortalitat estival entre els infants. A les conclusions veurem si aquest resultat també es dona en altres parròquies.

GRÀFIC 29

Sant Just Desvern. Estacionalitat de les defuncions dels cossos (1573-1936)

Les dades numèriques d'aquest gràfic es poden veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

Font: Elaboració pròpia.

En el gràfic 29 s'observa, en línies generals, una major incidència de la mortalitat adulta en els mesos d'hivern, però no és tan acusada com la que hem vist per als *albats* a l'estiu en el gràfic 28: en el conjunt de tot el període, els enterraments dels mesos de gener, febrer i març sumen el 27% del total. Per altra banda, no hi ha diferències destacables entre els tres períodes, sinó més aviat una línia de tendència comuna en forma de U molt oberta.

Comparem ara els dos gràfics: a primer cop d'ull ja es veuen diferències a destacar. Hi ha valors índexs més extrems entre els *albats* que entre els adults

o, dit d'una altra manera, hi ha més *regularitat* entre les defuncions dels adults que no pas entre les dels *albats*. Segon aspecte a destacar: el que cerquem, l'estacionalitat de les defuncions, és significativament diferent entre ambdues categories d'edats per als dos primers períodes, mentre que per al tercer les dues corbes s'assemblen molt més. Estar clar que la mortalitat ja s'ha *normalitzat* en el primer terç del segle XX i l'impacte dels avenços mèdics de la segona meitat del segle XIX ha començat a fer ja el seu efecte sobre la mortalitat infantil, reduint-la i equiparant-la pràcticament a l'adult. Això és el que intentarem confirmar en els propers punts, dedicats a la mortalitat dels infants i a la mortalitat dels adults.

10.4 MORTALITAT DELS INFANTS (MENORS DE 15 ANYS)

Per analitzar la mortalitat dels infants santjustencs a partir de les famílies reconstruïdes hem adaptat el mètode de Louis Henry (1983, p. 219-237) a les característiques del que ens hem trobat en el nostre treball de camp. El plantejament d'Henry parteix del supòsit d'un elevat nombre d'infants de destí desconegut; per exemple, en l'estudi sobre Crulai (Henry & Gautier, 1958, p. 54) el percentatge d'infants de destí desconegut (30'2%) és netament superior al percentatge d'infants morts abans de l'any de vida (17'9%) i, tot i que la distribució dels intervals corresponents fa més assimilables els infants de destí desconegut als infants que han superat el primer aniversari, no s'està de dir que

“l'omission de, mettons, 10% des décès n'aurait pu modifier qu'assez peu la distribution 3 [els infants de destí desconegut]”.

I acaba dient, a la pàgina 55:

“Aussi est-il recommandé de faire un effort pour réduire le plus possible le nombre des enfants de destin inconnu. Toute mention d'un enfant comme parrain ou marraine, ou comme témoin, doit, en particulier, être utilisé; à défaut d'autre renseignement, elle permet, en effet, d'être certain que l'enfant en question a vécu plus d'un an; il en est de même des listes, de confirmation en particulier, qui peuvent se trouver jointes aux registres paroissiaux”.

Ha quedat clar diverses vegades que, en aquesta monografia sobre Sant Just Desvern, aquest esforç s'ha fet i que el nombre d'infants de destí desco-

negut s'ha reduït considerablement i no només per les llistes d'infants confirmats, sinó també per la presència com a padrins de bateigs o en llistes nominatives i per les recerques en nombrosos arxius aliens al parroquial santjustenc. És per això que hem anat un pas més enllà i hem utilitzat aquestes dades complementàries abastament per assegurar la presència dels infants en edats el més elevades possibles. En tots aquells casos que s'ha documentat la supervivència més enllà dels 14 anys, sigui per la via que sigui, aquesta dada ha prevalgut per davant de qualsevol altra.

I, una vegada més, les possibilitats informàtiques actuals ens permeten estudiar separatament les famílies per tipus i per períodes i després comparar i agregar els resultats per tal de veure'n coincidències i diferències, cosa que en les èpoques *preinformàtiques* –o incipientment informàtiques– no era tant senzill. D'entrada hem partit de la utilització només de les famílies tancades, que són les que ens assegurin una major qualitat de les dades. Però Henry proposa també la utilització de les famílies obertes i no deixarem passar l'ocasió d'utilitzar-les amb el mateix mètode que hem utilitzat per a les famílies tancades.

Les inscripcions de les defuncions infantils són les més sensibles als oblitats, voluntaris o involuntaris, dels escriptors parroquials. Per això és important estudiar bé la mortalitat a partir de la reconstrucció de les famílies i intentar esbrinar el màxim possible d'informació sobre el destí dels fills de les famílies que volem estudiar millor, en aquest cas les tancades. Ara bé, en el capítol tercer ha quedat prou manifest que, en els llibres sacramentals santjustencs, no hi ha una *omissió sistemàtica* de les defuncions dels *albats* en el registre de les inscripcions de sepultures, tot i que en falten de forma puntual, especialment per abans de l'any 1700. Per tant, les xifres aportades en aquest punt són força fiables, però ho anirem corroborant a mesura que avanci aquest capítol. A la fi, els quocients finals confirmaran la validesa dels registres santjustencs.

A partir dels extractes anònims¹⁵ la mortalitat només es pot estudiar si a les actes d'enterrament consta l'edat del difunt, encara que sigui aproximada. Com

¹⁵ Ja hem dit anteriorment que l'extracte anònim és el buidatge de les dades dels registres sacramentals sense recollir la informació del nom i cognoms de la persona, en aquest cas de la

hem explicat en el capítol segon, aquesta dada no apareix en els llibres d'òbits de Sant Just Desvern fins a la segona meitat del segle XVIII i en el capítol tercer hem vist que les declaracions d'edat a la defunció són, en un percentatge força elevat, divergents amb la realitat. Aquesta constatació de les divergències en les edats declarades, però, només és possible si treballem amb una reconstrucció de famílies. Ara bé, també és cert que les errades en els menors de 15 anys, tot i haver-n'hi, no tenen la incidència que tenen en els adults: per exemple, l'arrodoniment a edats acabades en zero no es manifesta clarament fins a partir dels 30 anys d'edat. Per tant, intentarem comparar els quocients de mortalitat dels infants extrets, d'una banda, només del registre de difunts i, de l'altra banda, de les famílies reconstruïdes, encara que només siguin les tancades. És l'única aproximació comparable amb garanties de versemblança que podem presentar en aquest punt sobre la mortalitat infantil a partir de l'any 1772, data a partir de la qual es consignen les edats a la defunció de manera sistemàtica. A més, aquesta comparació ens permetrà saber si podem considerar la mortalitat dels infants de les famílies tancades com a representativa de la mortalitat de tots els infants nascuts i batejats a Sant Just Desvern.

Per altra banda, també ens interessarà conèixer la mortalitat dels infants abans de la inclusió de la informació sobre l'edat a la defunció a les partides sacramentals, i això ho farem a partir de les 131 famílies tancades constituïdes entre 1680 i 1759, amb la intenció de veure si hi ha diferències sensibles o no amb les constituïdes entre 1760 i 1811.

10.4.1 Entrada i sortida d'observació:

El fet de treballar, en principi, només amb famílies tancades facilita els càlculs de les entrades i sortides d'observació dels infants nascuts d'aquestes famílies. Com hem procedit? Hem dividit les famílies tancades en cinc períodes: 1580-1679¹⁶, 1680-1759, 1760-1811, 1812-1856 i 1857-1900. En tots els casos l'entrada de l'observació és la data del casament, és a dir, per exemple, per al

persona difunta, de manera que s'obvia la possibilitat de fer una reconstrucció de famílies.

¹⁶ Les dades aportades per aquest període són poc nombroses i clarament deficitàries, per bé que no per això les volem menystenir. El tall s'explica pel fet que 1680 és el primer any que hi ha llista d'infants confirmats i realment són molt pocs els infants, nascuts de famílies constituïdes abans de 1680, trobats en aquestes llistes, de manera que la seva incidència és pràcticament nul·la.

període 1680-1759 s'han recollit les dades de tots els fills nascuts dels matrimonis constituïts entre ambdues dates encara que els últims naixements superin la data final i entrin dins del període següent. El període 1857-1900 presenta alguna particularitat: s'ha estudiat a partir de totes les famílies que figuren en el padró de 1895, aprofitant que el padró ens ofereix una data de tancament (de sortida d'observació) idèntica per a totes les famílies; en aquest cas, els naixements esdevinguts després de l'1 de gener de 1895 ja no intervenen en els càlculs.

Per a les famílies obertes, la data d'entrada en observació és la mateixa que per a les famílies tancades, la data del matrimoni, però la data de sortida d'observació no pot ser la mateixa, ja que no tenim dates precises de tancament del matrimoni (per això són famílies obertes), i Henry proposa utilitzar la data de naixement (o de bateig) de l'últim fill si no disposem de cap data de defunció del pare o de la mare. La qüestió es complica quan aquesta defunció s'ha produït després d'una defunció no registrada del primer cònjuge en morir, ja que això pot ser símptoma o bé d'un abandó circumstancial més o menys llarg, per part de la família, de la parròquia o bé d'un desplaçament puntual.

En qualsevol cas, queda clar que ens centrem en els infants batejats a la parròquia que estem estudiant, que queden exclosos tots els infants recuperats del tipus que siguin, que queden exclosos tots els infants primsenyats i els nascuts sense vida (per als quals aportarem posteriorment les correccions que calguin), però que incloem totes les famílies, tinguin infants recuperats i/o primsenyats o no, per a les quals podem documentar una data d'entrada i una data de sortida d'observació. La feble proporció d'infants recuperats (1'84%) dins de les famílies tancades ens permet procedir d'aquesta manera.

Fins aquí hem anat seguint la metodologia proposada per Henry. En aquest punt apareix la disjuntiva: com tractar els infants de destí desconegut? En el capítol tercer ja n'hem parlat com a pedra de toc de la qualitat de les dades extretes del buidatge dels llibres parroquials i de l'esforç realitzat amb recerques complementàries per reduir-los al mínim possible. Tot i això, encara un 10% dels naixements de les famílies tancades esdevinguts entre 1680 i 1900 ens

resten sense cap més dada que el bateig¹⁷. Louis Henry (1983, p. 219-223) considera que aquests infants romanen vius a casa dels seus pares i els inclou dins de la categoria dels infants fora d'observació, assimilant-los als fills que s'han casat (o han mort passats els 15 anys d'edat). El seu argument és que els infants, especialment els menors de 10 anys, es mantenen invariablement dins del nucli familiar encara que no apareguin esmentats en cap altre document¹⁸. Val a dir que l'anàlisi realitzada en el capítol tercer sobre els intervals intergenèsics d'aquests infants de destí desconegut ens ha portat a la conclusió que aquests infants arriben, majoritàriament i com a mínim, a l'any de vida; allargar-los la vida fins a 14 anys més com fa Louis Henry ho considerem certament arriscat, tot i que plausible. En aquest estudi intentarem mesurar-ne la seva incidència a partir de les dades extretes dels llibres sacramentals de confirmacions; ho veurem en el punt següent. Ara bé, també veurem, més endavant, com entre els infants de destí desconegut hi ha una part de defuncions de menors d'un any perdudes; aquesta pèrdua l'haurem de corregir en els quocients de mortalitat definitius. Lògicament, també hi ha pèrdues de defuncions entre els infants de destí desconegut majors d'1 any, però en aquest cas no tenim mètodes de càlcul fiables per esbrinar-ne cap percentatge.

Dins de les famílies obertes el percentatge d'infants de destí desconegut és força més alt que dins de les famílies tancades. És per això que quan les utilitzem ho haurem de tenir ben present. Més endavant seguirem parlant dels infants de destí desconegut i de la seva implicació en els càlculs dels quocients de mortalitat i en els càlculs de les taxes de supervivència als 15 anys.

¹⁷ Potser ens hauríem de *felicitar* per aquest percentatge tant baix, sobretot si el comparem amb el 30% de la parròquia de Crulai que esmentàvem abans o el 31% de la vila de Tàrrega (Planes i Closa, 1995, p. 342-343). Malauradament no el podem comparar amb cap altra monografia similar realitzada a Catalunya ja que és una dada que no sol ser inclosa. En els propers quadres veurem com es reparteix aquest 10% entre famílies i períodes i quina incidència té a partir del sistema de càlcul que hem aplicat.

¹⁸ "Nous avons poussé les calculs jusqu'à 14 ans, bien qu'à cet âge, on ne puisse affirmer que la présence des parents entraîne automatiquement celle des enfants, ceux-ci pouvant être placés hors du village. Jusqu'à 9 ans inclus, on peut par contre admettre que, sauf exception, la présence de l'enfant découle de celle des parents." (Henry & Gautier, 1958, p. 164). Els padrons consultats, del segle XIX, denoten la presència de fills solters amb els pares fins a edats adultes, però també han permès detectar *desaparicions* d'infants en edats anteriors als 15 anys, talment com el cas comentat a la nota 22 de la pàgina següent. D'altra banda, a partir dels 10 anys era habitual que els infants d'ambdós sexes comencessin a treballar, bé ajudant els seus pares al camp, bé a les primeres colònies fabrils i podien no viure amb els seus pares.

La manera de procedir ha estat elaborar, per a cada període, tres taules de mortalitat¹⁹: la primera deixant de banda els infants de destí desconegut²⁰, la segona considerant que els infants de destí desconegut surten d'observació a l'any de vida, la tercera considerant que aquests infants arriben fins els 15 anys de vida. La taula 1 ens dóna els quocients de mortalitat infantil aparent més elevats; les altres dues ens donen un mateix quocient de mortalitat infantil aparent, més baix. La diferència entre la taula 2 i la taula 3 la trobem en els quocients de mortalitat aparent dels grups 1-4 anys, 5-9 anys i 10-14 anys, que en la taula 3 són lleugerament inferiors als de la taula 2 per la diferent incidència dels infants de destí desconegut segons l'edat a la qual surten d'observació. I, òbviament, els quocients de supervivència dels infants santjustencs als 15 anys no són els mateixos incloent o no aquests infants de destí desconegut, que a les taules confeccionades per calcular els quocients de mortalitat apareixen en una columna apart, entre els infants difunts i els infants que han sortit d'observació.

10.4.2 Llistes de confirmació:

En el capítol segon hem parlat dels llibres sacramentals de confirmacions dels infants santjustencs, que abasten de l'any 1680 a l'any 1851, i que recullen dades de 1.375 infants confirmats²¹. S'ha anotat a totes les fitxes de família la data de confirmació dels infants i, per a tots aquells que no hi ha cap altra dada posterior coneguda (casament, defunció, presència en altres llistes nominatives), la data de confirmació es considera la data de sortida d'observació d'aquell infant, encara que la data de sortida d'observació de la família sigui posterior. Pot ser que aquests infants hagin sobreviscut fins a edats adultes (el més presumible) o pot ser que hagin mort abans dels 15 anys i el seu enterrament no estigui registrat als llibres santjustencs²².

¹⁹ Aquestes taules es poden veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

²⁰ Aquesta opció s'assimila al fet que aquests infants haguessin sortit d'observació abans del primer aniversari, dels quals diu Henry que no s'han de tenir en compte en cap càlcul de la mortalitat (Henry, 1983, p. 223). Aquesta opció no s'ajusta, però, a la nostra tesi sobre la supervivència fins l'any de vida de la majoria d'aquests infants segons els càlculs realitzats.

²¹ Aquesta xifra representa el 34'7% dels batejats entre 1680 i 1864.

²² Ens hem trobat amb les dues circumstàncies: en famílies tancades, en un cas dos germans que només van ser batejats a Sant Just Desvern i que el seu casament ha estat trobat a l'Arxiu Diocesà de Barcelona i en un altre cas un infant que va ser confirmat a Sant Just al poc de néixer i que en el testament del seu pare no hi figura al costat dels seus germans (la qual cosa pot fer pressuposar que és mort).

Com es pot veure a l'apèndix documental del capítol segon, la sèrie de confirmacions manté una certa regularitat fins l'any 1817. Entre aquesta data i l'any 1851 no n'hi ha cap, de manera que el període 1812-1856 pràcticament no es beneficia de cap infant confirmat i per això el percentatge d'infants de destí desconegut és més elevat que per a la resta de períodes²³.

Un cop establerts els criteris utilitzats en el càlcul de la mortalitat dels infants podem procedir a presentar els resultats obtinguts. Per començar veurem els quocients aparents calculats a partir del registre de defuncions dels menors d'un any (mortalitat infantil) i dels menors de cinc anys i després ho compararem tot plegat amb els resultats extrets de les famílies tancades (mortalitat dels *albats*).

10.4.3 Mortalitat infantil:

Es considera mortalitat infantil la dels menors d'un any i es calcula a partir de la relació entre el nombre de morts fins a un any i el nombre de nascuts vius (inclosos en ambdós casos els batejats d'urgència difunts²⁴) d'un període determinat. Per tal d'obtenir resultats significatius i alhora cercar diferències en el temps, hem subdividit el càlcul en tres períodes: 1772-1811, 1812-1856 i 1857-1900. No paga la pena fer períodes més curts perquè no hi ha incidències significatives sobre la mortalitat infantil en tots aquests anys. Els resultats obtinguts són els següents:

QUADRE 66

Sant Just Desvern. Mortalitat infantil per cada 1.000 nascuts vius (1772-1900)

Període	1772-1811	1812-1856	1857-1900	Resum
Nombre de naixements	952	1.459	1.543	3.954
Quocient A	131'3	134'4	133'5	133'3
Quocient B	149'5	151'5	147'1	149'3

El quocient A és el resultat d'operar amb les xifres procedents del buidatge dels llibres parroquials.

El quocient B és el resultat d'operar després de realitzar la correcció del 3% de batejats d'urgència difunts.

Font: Elaboració pròpia.

²³ Aquest dèficit s'ha corregit parcialment amb el buidatge del padró municipal de 1845.

²⁴ El percentatge més habitual de batejats d'urgència difunts és d'un 3% sobre el total de nascuts vius. Qualsevol percentatge inferior al 3% és sospitós de negligència en la inscripció d'aquests baptismes; per tant, els resultats de la mortalitat infantil s'han de presentar també realitzant el càlcul corregint el defecte que hi pugui haver en aquella inscripció en base a aquest 3%.

D'entrada podem comparar aquests quocients amb la dada que hem donat en el capítol tercer quan hem analitzat els intervals intergenèsics de les famílies tancades: el quocient obtingut dels intervals intergenèsics posteriors a la defunció d'un menor d'un any ha estat de 130'2 per mil per al període 1680-1900²⁵, xifra pràcticament idèntica als quocients A del quadre 59 i amb els quals l'hem d'homologar; el diferencial només és del 3 per mil, totalment negligible. D'altra banda, també hem dit al final del capítol tercer que la mortalitat infantil hauria d'oscil·lar entre el 126 i el 274 per mil i estem veient que és més a prop de la primera xifra que no pas de la segona, cosa que reforça la nostra tesi sobre la supervivència majoritària dels infants de destí desconegut santjustencs més enllà del primer any de vida. Cal fer notar, doncs, que per dues vies diferents hem arribat pràcticament als mateixos quocients i això ens permet aventurar que la mortalitat dels infants de les famílies tancades pot ser representativa de la mortalitat de tots els infants santjustencs.

Destaquem també la molt mínima diferència que hi ha entre els tres índexs, fins i tot aplicant la correcció del 3% pel defecte d'inscripció dels batejats d'urgència difunts. No obstant, tots els índexs són força més baixos que les mitjanes obtingudes a nivell europeu; tant sols la mitjana ponderada anglesa per al període 1780-1820 és similar (122 per mil). Altrament, hi ha parròquies arreu amb índexs iguals o fins i tot inferiors als obtinguts aquí, per tant no ens precipitem a invalidar-los. Veurem si amb la reconstrucció de les famílies podem ajustar una mica més aquests índexs o si els hem de validar definitivament. El que ens interessa destacar d'aquest quadre, comparant-lo amb el quadre 65 de les pàgines 313-314 sobre la proporció d'*albats* i *cossos* en els enterraments, és que el descens de trenta punts d'aquesta proporció entre el decenni 1771-1780 (67'7% d'*albats*) i el decenni 1891-1900 (36'3% d'*albats*) no el trobem en els infants menors d'un any, que mantenen un quocient invariable del 133 per mil; de manera que aquest descens l'haurem de buscar en els infants majors d'un any. Veurem a continuació els resultats pels menors de cinc anys.

²⁵ Fem un recordatori d'on surt aquest quocient: prenent les dades dels 2.612 intervals intergenèsics de les famílies tancades –excloses les famílies tancades amb infants recuperats i les famílies tancades amb dades procedents d'altres arxius–, n'hi ha 340 que corresponen a infants morts abans de l'any.

10.4.4 Mortalitat de nens menors de 5 anys:

Amb totes les prevencions anteriors, també podem presentar la mortalitat de nens menors de 5 anys, inclosos els menors d'un any que hem vist en el punt anterior. En aquest cas, cal un càlcul addicional a partir dels naixements esdevinguts 5 anys abans de l'inici de l'estudi de la mortalitat. En el cas que els dos quocients siguin similars, la mitjana d'ambdós s'aproximarà al quocient de mortalitat dels menors de 5 anys. I, com en el cas de la mortalitat infantil, cal aplicar la correcció pel defecte d'inscripció dels batejats d'urgència difunts. Anem a veure quins índexs han sortit dels càlculs realitzats:

QUADRE 67

Sant Just Desvern. Mortalitat de menors de 5 anys per cada 1.000 nascuts vius (1772-1900)

Període	1772-1811	1812-1856	1857-1900
Quocient A	347'1	335'5	314'2
Quocient B	361'3	348'2	325'2

El quocient A és el resultat d'operar amb les xifres procedents del buidatge dels llibres parroquials.

El quocient B és el resultat d'operar després de realitzar la correcció del 3% de batejats d'urgència difunts.

Font: Elaboració pròpia.

En aquest cas observem un descens moderat (36 per mil) de l'índex de mortalitat del període inicial al període final; per altra banda, els índexs obtinguts no difereixen gaire de les mitjanes a nivell europeu. No obstant, la reducció d'aquesta mortalitat prové de la reducció de la mortalitat entre els 1 i els 4 anys d'edat ja que abans hem vist que la mortalitat infantil no experimenta cap reducció. De manera que una part de la reducció de la mortalitat dels *albats* la trobem en el grup d'edat entre 1 i 4 anys, però no tota. En el punt següent compararem aquestes xifres amb les que obtinguem de les famílies tancades a veure si mantenen la mateixa correspondència que les xifres de la mortalitat infantil.

10.4.5 Mortalitat dels *albats*:

Hem comentat anteriorment que podríem equiparar la mortalitat dels *albats* a la mortalitat dels infants menors de 15 anys en tant que els quocients de mortalitat al grup d'edat dels 10 als 14 anys són molt baixos: per a tot el segle XIX, el

percentatge que representen les defuncions d'infants d'edats declarades entre els 10 i els 14 anys no arriba ni al 10 per mil del total de defuncions²⁶. Comencem per veure, doncs, el quadre dels quocients de mortalitat dels *albats* en períodes de 50 anys. No cal dir que les dades anteriors a l'any 1700 estan condicionades pel subenregistrament dels registres de defuncions d'*albats* que hem comentat diverses vegades. Fins i tot la dada del període 1701-1750 es pot posar en entredit, però la compararem amb la dada extreta de l'estudi de les famílies tancades.

QUADRE 68

Sant Just Desvern. Quocients de mortalitat dels albats per períodes de cinquanta anys (1573-1936)

Període	<i>Albats</i> difunts	Naixements	Quocient (per mil)	Taxa de supervivència dels <i>albats</i>
1573-1600	32	155	206	794
1601-1650	75	386	194	806
1651-1700	135	501	269	731
1701-1750	214	672	318	682
1751-1800	402	1.085	370	630
1801-1850	560	1.511	370	630
1851-1900	600	1.748	343	657
1901-1936	201	1.111	181	819
Resum	2.219	7.169	310	690

Font: Elaboració pròpia.

Comparem les dades d'aquest quadre amb les dades del quadre 67 de la pàgina anterior. Com en el quadre 68 estan inclosos tots els primsenyats, hem de comparar amb els quocients **B** d'aquell quadre: 370 per mil entre 1751 i

²⁶ A partir del moment –any 1772– que les actes sacramentals de defunció fan esment de l'edat del difunt (encara que sigui aproximada) podem estudiar la mortalitat per grups d'edats. Abans d'aquella data, si no fem reconstrucció de famílies, l'única diferenciació que tenim és entre *cosos* i *albats* sense un tall d'edat clar, ni per resolució eclesiàstica ni per pràctica rectoral. En aquestes circumstàncies, equiparar la mortalitat dels *albats* (nens fins als 12-13 anys i nenes fins als 10-11 anys) amb la mortalitat dels infants (fins als 14 anys inclosos) només es justifica pel molt baix percentatge de difunts en edats compreses entre els 10 i els 14 anys extret tant de les reconstruccions de famílies com de les declaracions d'edats en el moment de l'enterrament.

1850 per a tots els *albats* contra 361 per mil i 348 per mil entre 1772-1811 i 1812-1856, respectivament, per als infants menors de cinc anys. Per al període 1851-1900, tenim 343 per mil contra 325 per mil. Les mínimes diferències (9, 22 i 18 per mil respectivament) podrien correspondre als morts entre els cinc i els catorze anys, que no estan inclosos en el quadre 67; però els quocients de mortalitat entre els cinc i els catorze anys són una mica més alts que això com podem veure en el quadre 69. Tot sembla indicar que la mortalitat dels infants toca sostre entre 1751 i 1850, entre 1851 i 1900 descendeix lleugerament i entre 1901 i 1936 cau amb força. El resum de tot el període no té cap més sentit que el purament anecdòtic.

Ha arribat el moment de comparar els quocients de mortalitat extrets dels extractes anònims amb els quocients extrets de les famílies tancades. Cal tenir en compte que aquests quocients no inclouen el 3% dels primsenyats, de manera que caldrà una correcció posterior que veurem més endavant. Anteriorment hem comentat que hem elaborat tres taules diferents segons l'ús que fem dels infants de destí desconegut. Totes aquestes taules amb tots els càlculs i resultats pertinents es poden veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol. Aquí ens centrem a presentar els resultats de la taula 2, que considerem de les tres taules l'aproximació més propera a la mortalitat dels infants santjustencs.

QUADRE 69

Sant Just Desvern. Quocients de mortalitat aparent dels infants per 1.000; famílies tancades (1580-1900)

Període	< d'1 any	1-4 anys	5-9 anys	10-14 anys	Total
1580-1679	78	88	20	20	162
1680-1759	146 / 144*	190 / 179*	69 / 57*	36 / 34*	352 / 335*
1760-1811	133	250	68	19	352
1812-1856	118	251	38	16	340
1857-1900	133	245	48	13	347

* Nota: Aquests quocients surten del càlcul efectuat com a prova seguint estrictament el mètode proposat per Louis Henry (1983, p. 219-223) en base a les mateixes famílies en el període en què el percentatge d'infants de destí desconegut és més baix; els quocients obtinguts no són molt dispars.

Font: Elaboració pròpia.

És evident que les taxes del primer període són clarament deficitàries: hi ha poques famílies en comparació amb els altres períodes i hi ha una xifra molt alta d'infants de destí desconegut²⁷. Per a la resta de períodes, aparentment, la mortalitat dels infants de les famílies tancades no és molt diferent de la mortalitat del conjunt d'infants, tot i no presentar idèntica tendència; tant sols les dades del període 1812-1856 presenten una certa disparitat amb la resta fruit, potser, d'un percentatge d'infants de destí desconegut una mica més alt, com es pot comprovar en el quadre 70 de la pàgina 331. En el quadre 69 no s'observa cap descens significatiu dels quocients de mortalitat aparent, sinó més aviat un sosteniment de les taxes entre 1680 i 1900, en la línia del que hem vist en els quadres 66 i 67 de les pàgines 324 i 326 respectivament. Ens mancaria la dada de les famílies que no hem pogut reconstruir entre 1900 i 1936 per veure si es confirma el descens apuntat en el quadre 68 de la pàgina 327. En tot cas, a falta de veure només les taxes de supervivència als 15 anys, quasi podem afirmar que la mortalitat dels infants santjustencs pràcticament es manté invariable entre els anys 1700 i 1890, de manera que seria poc operatiu seguir fent divisions temporals que ens retornen els mateixos resultats.

10.4.6 Taxes de supervivència als 15 anys:

En aquest mateix quadre 68 de la pàgina 327 hem inclòs la taxa de supervivència dels *albats*. Volem comparar aquesta taxa amb la taxa de supervivència als 15 anys calculada a partir de les taules de mortalitat dels infants de les famílies tancades, en el benentès que no estem parlant del mateix conjunt de població, atès que el segment d'edat dels *albats* no arriba en cap moment al llindar dels 15 anys. Per tant, les taxes de supervivència dels *albats* haurien de ser inferiors (encara que no molt) a les mateixes taxes dels infants als 15 anys. Aquells quocients de mortalitat dels *albats* ens estarien indicant uns índexs de supervivència alts en relació a altres estudis: 682 per mil entre 1701 i 1750, amb totes les prevencions que calguin, 630 per mil entre 1751 i 1850 i 657 per mil entre 1851 i 1900. Ara ens cal contrastar aquestes xifres amb els índexs de

²⁷ Hem calculat la taxa de mortalitat aparent en el supòsit que tots els infants de destí desconegut d'aquestes famílies tancades (80) fossin morts en el seu primer any de vida (equivaldria a la taxa de mortalitat més extrema possible) i hem obtingut un quocient del 317 per mil, quocient difícilment acceptable. Ens remetem al càlcul de la mortalitat corregida que veurem més endavant en aquest mateix capítol.

supervivència calculats per a les famílies tancades a partir de la reconstrucció de famílies.

Ens hem de plantejar quina taula utilitzem ja que les taxes de supervivència disten molt de ser similars segons l'origen de les dades. La incidència dels infants de destí desconegut és, una vegada més, determinant i el sistema de càlcul no té res a veure amb els càlculs que donen suport a les taxes del quadre 68 de la pàgina 327. Per altra banda, les sortides d'observació, de la manera que les hem treballades, també incideixen directament en aquestes taxes: no és el mateix incloure-les que no incloure-les en els càlculs. En el fons, volem saber quants nascuts vius arriben a complir 14 anys dins de les famílies tancades. I hem de decidir què fem tant amb els infants de destí desconegut com amb els infants que han sortit d'observació abans dels 14 anys. Segons les decisions que prenguem les taxes seran unes o altres i, a més, molt dispars entre si.

Respecte dels infants de destí desconegut, no podem fer veure que no han nascut, de manera que s'han d'incloure d'alguna manera com a sortides d'observació. En quina edat els fem sortir d'observació? A un any o als quinze anys? Si en el càlcul final de la taxa de supervivència incloem totes les sortides d'observació –no només les sortides d'observació als quinze anys–, la resposta a la pregunta és indiferent, ja que intervindran igual si els col·loquem a un any com si els col·loquem als quinze anys. Ara bé, estem intentant esbrinar la taxa de supervivència als quinze anys: és lícit incloure en els càlculs *totes* les sortides d'observació anteriors a aquesta edat? Això voldria dir que donem per fet que tots els infants que surten d'observació abans dels quinze anys arriben vius a aquesta edat i anteriorment hem qüestionat aquesta presumpció. Si preferim presentar diverses taxes sense prendre partit per una opció o altra podem acabar amb un quadre que no ens doni cap informació significativa. Així que la qüestió no és gens fàcil de resoldre.

Tant Louis Henry com Àngels Torrents consideren que els infants menors de 15 anys conviuen sempre amb els pares i que la seva defunció està registrada si la presència de la família a la parròquia és segura. En el nostre cas, després de comparar recomptes de població i fitxes familiars, hem comprovat com hi ha

infants de destí desconegut a les fitxes familiars que no apareixen en els recomptes i que, presumiblement, haurien mort²⁸. És per això que hem aplicat el mètode de presència no en funció del conjunt de la família sinó de les dades de cada un dels membres, especialment els fills.

Seguint amb la coherència del nostre relat fins ara, els infants de destí desconegut s'inclouran com a sortides d'observació a un any de vida (és el criteri utilitzat en la taula 2). En el punt següent ja inclourem la correcció de les defuncions perdudes dins del col·lectiu d'aquests infants, que no són moltes. Respecte de les sortides d'observació, no prendrem cap decisió *salomònica* i el que farem serà presentar les taxes de dues maneres: una columna –taxa 2– inclouent en els càlculs totes les sortides d'observació anteriors als quinze anys, de manera que obtindrem la taula de supervivència més *favorable* –és a dir, la que compta amb més supervivents–, i una columna –taxa 1– sense incloure-les, de manera que obtindrem la taula de supervivència més *desfavorable* –és a dir, la que compta amb menys supervivents–. Per comparar, inclourem les dades de la taxa de supervivència dels *albats* del quadre 68 de la pàgina 327 –taxa 3–. Tot plegat es pot veure en el quadre següent:

QUADRE 70

Sant Just Desvern. Taxes de supervivència per 1.000 als quinze anys (1580-1900)

Període	Taxa 1	Taxa 2	% d'infants de destí desconegut	Taxa 3
1580-1679	581	838	24'0%	768
1680-1759	503	655	5'2%	682
1760-1811	440	649	9'5%	630
1812-1856	513	631	10'2%	630
1857-1900	(383)	657	6'2%	657

Nota: les dades de la taxa 3 procedeixen del quadre 67 de la pàgina 326. La dada del període 1580-1679 correspon al quocient del període 1573-1700.

Font: Elaboració pròpia.

²⁸ Aquesta circumstància l'hem comprovada en el buidatge i comparació amb les fitxes familiars tant del padró de 1845 com del padró de 1895.

Les taxes del període comprès entre 1580 i 1679 estan fortament condicionades per l'elevat percentatge d'infants de destí desconegut; és el període en què no comptem amb llistes nominatives de cap tipus per conèixer el destí dels infants. És per això que no podem donar massa valor a cap de les tres taxes. Quant a les taxes del període 1680-1759, cal recordar que encara hi ha rastres de dèficit en el registre de defuncions d'*albats* i per això la taxa 3 supera la taxa 2 quan, d'acord amb els altres períodes, no hauria de ser així. I respecte del període 1857-1900, la taxa 1 és anormalment baixa ja que hi ha moltes sortides d'observació *prematures* per la utilització del padró municipal d'habitants de 1895 com a fi d'observació de les famílies que formen la taula de càlculs.

En general, observem com les taxes 2 i 3 guarden força relació i fins i tot en el segle XIX són coincidents: és a dir, la taxa 3 del període 1680-1759 és lleugerament superior a la taxa 2, mentre aquesta és lleugerament superior en el període 1760-1811 i coincideixen del tot en els períodes 1812-1856 i 1857-1900, tenint en compte que els mètodes de càlcul són totalment diferents. En qualsevol cas, podem afirmar que la taxa 2 seria la més propera a la realitat i això voldria dir que una bona part dels infants de destí desconegut que fem sortir d'observació a l'any de vida arriben vius als quinze anys d'edat. Quant a la taxa 1, la que hem considerat més *desfavorable*, podem considerar-la no representativa del nombre de supervivents als quinze anys d'edat, ja que els seus valors estan massa allunyats dels valors de la taxa 3 que hem pres com a referència. En fi, podem constatar que entre els anys 1700 i 1900 van sobreviure als 15 anys d'edat entre 6 i 7 infants de cada 10 nascuts dins de les famílies més sedentàries, les tancades, a Sant Just Desvern²⁹. Aquesta xifra arribaria als 8 de cada 10 per al període 1900-1936.

Hem de recordar que en tots els càlculs que hem vist fins ara només han intervingut les famílies tancades i en la presentació hem dit que faríem intervenir també les famílies obertes. Cal veure quins resultats obtenim amb la seva inclusió i, especialment, si generen quocients aparents molt diferents:

²⁹ Tot i no ser comparables perquè els mètodes de càlcul no són els mateixos, en el quadre 43 del capítol vuitè hem vist que el percentatge de fills morts a la mort del primer cònjuge era del 34'6% en el període 1760-1889, cosa que significa una taxa de supervivència familiar del 654 per mil.

QUADRE 71

Sant Just Desvern. Quocients aparents de mortalitat dels infants i taxa de supervivència als quinze anys; famílies tancades i obertes (1580-1900)

Període	< d'1 any	1-4 anys	5-9 anys	10-14 anys	Total	Taxa 2
1580-1679	81	109	21	26	174	826
1680-1759	138	199	71	32	330	678
1760-1811	124	268	74	23	352	659
1812-1856	110	257	34	17	314	687
1857-1900	127	255	49	12	336	666

Font: Elaboració pròpia.

La inclusió de les famílies obertes fa augmentar considerablement els percentatges d'infants de destí desconegut en tots els grups, ja que aquestes famílies són les que, en teoria, marxen de Sant Just Desvern en algun moment o altre i això provoca que perdem la pista de molts més infants nascuts a la nostra parròquia. En qualsevol cas, no podem dir que les diferències siguin significatives en cap dels cinc períodes. Els quocients i la taxa del període 1580-1679 continuen essent poc creïbles; per a la resta, les variacions no són significatives de res en cap sentit. Les taxes de supervivència continuen mostrant la mateixa tendència que ja hem vist abans, de manera que la inclusió de les famílies obertes, amb tots els inconvenients que presenten, no altera en res l'essència de les dades de defuncions dels infants de les famílies tancades, que podem continuar considerant representatives de tots els infants santjustencs; la conclusió seria, més aviat, que la mortalitat dels infants de les famílies més mòbils és la mateixa que la de les famílies més sedentàries.

Per acabar, volem fer notar que els quocients de mortalitat dels infants del període 1812-1856 són una mica més baixos que els quocients dels períodes anterior (1760-1811) i posterior (1857-1900), tant en les famílies tancades com en l'agrupació de totes les famílies amb casament registrat als llibres santjustencs; en canvi, en el quadre 68 de la pàgina 327 veiem com el quocient de mortalitat dels *albats* del període 1801-1850 és, juntament amb els cinquanta anys anteriors, el més alt de tots. Insistim que els mètodes de càlcul són total-

ment diferents i veiem que ens porten a resultats que poden semblar contradictoris. En definitiva, al llarg del segle XIX hi ha un petit descens de la mortalitat dels infants, repartit entre tots els grups d'edats. La incidència dels infants de destí desconegut ens impedeix donar uns càlculs més ajustats.

10.4.7 Avaluació de les defuncions perdudes:

Ha quedat prou clar que cada infant batejat es pot classificar de tres maneres diferents: ha viscut fins l'any de vida; ha mort abans de l'any de vida; o desconeixem què ha passat amb aquest infant. Si el percentatge d'aquests últims infants que en diem de *destí desconegut* és baix –com és el cas d'aquest estudi–, el percentatge d'infants morts abans de l'any de vida s'aproximarà molt al quocient real de mortalitat infantil. En el nostre cas, hem arribat de dues maneres diferents a uns quocients de mortalitat infantil molt semblants, la qual cosa ens ha fet suposar que dins del col·lectiu d'infants de destí desconegut pràcticament no hi ha cap infant mort abans de l'any de vida la defunció del qual no s'ha registrat als llibres sacramentals santjustencs. D'aquesta manera, els quocients de mortalitat infantil que hem vist abans els podem considerar totalment versemblants.

Aquest mètode no té equivalència quan el que volem saber és l'índex de supervivència als 15 anys (és a dir, quants infants han sobreviscut als 14 anys de vida complets). Entre altres coses, hem vist que els quocients de mortalitat entre l'1 i els 4 anys són molt superiors als quocients de mortalitat abans del primer any de vida. A partir dels 5 anys de vida i fins els 14, tot sembla indicar que la taxa de mortalitat cau amb molta força i, tot i que no la podem menysprear, la podem considerar poc significativa. I tot i que també hem utilitzat dos mètodes de càlcul de la mortalitat fins els 14 anys –la mortalitat dels *albats*– que ens han ofert resultats molt similars, en aquest cas no podem assegurar que els quocients obtinguts siguin tan versemblants com abans. No disposem de cap sistema que ens permeti avaluar les defuncions perdudes entre l'any i els 14 anys de vida d'aquells infants dels quals no tenim cap més informació que la data del bateig i, en algun cas, la data de la confirmació³⁰ o la presència en algun re-

³⁰ Louis Henry (1983, p. 223-235) proposa utilitzar les llistes de confirmació i la repetició de noms per intentar avaluar les defuncions perdudes en les edats compreses entre l'any i els 4

compte de població³¹. Ja hem vist en el capítol vuitè que el percentatge de fills de destí desconegut a la mort del primer dels dos cònjuges (22'5%) és bastant superior al percentatge d'infants de destí desconegut calculat en el capítol tercer (10'39%), símptoma que a mesura que augmenta l'edat dels infants, augmenta el percentatge de desconeixement³² del seu *futur*. No obstant, no podem correlacionar aquest augment del desconeixement amb un elevat nombre de defuncions perdudes ja que a més edat, menys influència de la mortalitat i més influència de la mobilitat.

Disposem de dos mètodes que ens poden aproximar a l'avaluació de les defuncions perdudes. Un mètode ja l'hem utilitzat en dos capítols anteriors quan hem parlat dels intervals intergenèsics: en el capítol tercer per esbrinar què s'amaga darrera dels infants de destí desconegut i en el capítol vuitè per veure si els intervals intergenèsics post decés són més curts. En ambdós casos no-més ens serveixen per localitzar possibles defuncions no registrades dels menors d'un any. El segon mètode és comparar els noms de bateig dins d'una mateixa família a la recerca de repeticions que poden fer presumir alguna defunció prematura tampoc registrada. Aquest cas sí ens podria servir per localitzar possibles defuncions no registrades en qualsevol edat dels infants.

10.4.8 Comparació de les distribucions d'intervals entre els naixements:

La comparació de la distribució dels intervals entre els naixements serveix per detectar el subenregistrament de les defuncions dels *albats* menors d'un any, en tant que, com hem vist a l'estudiar els intervals intergenèsics, després de la defunció d'un menor d'un any, l'interval d'espera disminueix en comparació als intervals normals. Aquesta distribució ens ha servit també per mesurar la qualitat de les dades que ens proporcionen els llibres sacramentals santjus-

anys de vida. De les repeticions de noms en parlarem més endavant; respecte de les llistes de confirmació, en el nostre cas la seva utilitat és poc pràctica. D'entrada, el ventall d'edats dels nens i nenes confirmats varia entre els pocs mesos de vida i els trenta-tres anys, quan ell ho situa al voltant dels deu anys per als infants de confessió catòlica, com ho són els del nostre cas. D'aquesta manera, el marge d'anys a cobrir és massa ampli i el resultat obtingut no és vàlid per al nostre propòsit que no és altre que esbrinar les defuncions perdudes entre l'any i els quatre anys de vida de l'infant.

³¹ Mètode de presència que no hem prodigat entre altres coses perquè només beneficia les famílies constituïdes en el segle XIX.

³² Una prova de recerca d'aquests infants i fills de destí desconegut dins de la base de dades dels Llibres d'esposalles de la Catedral de Barcelona realitzada en el CED no ha donat resultats positius.

tencs. Resumim el que hem aportat en els capítols tercer i vuitè: els intervals posteriors a una defunció prematura de l'infant nouat són significativament més curts pel fet que s'accelera la possibilitat que la dona pugui tornar a quedar embarassada. Les dades del quadre 10 del capítol tercer assenyalen que la proporció dels intervals intergenèsics posteriors a una defunció d'un menor d'un any d'una durada entre 9 i 20 mesos més que duplica la dels intervals intergenèsics no seguits d'una defunció d'un menor d'un any. Per altra banda, aquest mateix quadre ens permet assegurar que el 10% d'infants de destí desconegut (aquells dels quals només en tenim la data de naixement o de bateig) que encara *arrosseguem* inclou un nombre molt petit d'infants morts abans de l'any³³, però això no ens permet la llicència d'assegurar que la resta arriben al llindar de l'edat adulta.

En el capítol vuitè hem vist que, en algunes famílies tancades, els intervals intergenèsics seguits d'una defunció d'un menor d'un any són, de mitjana, entre 4 i 6 mesos més curts que els intervals normals, però també hem vist que dins dels intervals normals encara s'amaguen alguns intervals post decés, reforçant l'argument anterior sobre el problema que generen tant el subenregistrament de les defuncions dels *albats* com els infants de destí desconegut.

Recuperem les dades utilitzades en el capítol tercer sobre els intervals intergenèsics de les famílies tancades, a partir de les quals hem intentat esbrinar quantes defuncions anteriors a l'any de vida poden haver quedat sense registrar entre els infants de destí desconegut; per començar hem calculat la mitjana de cada una de les tres categories: la mitjana de l'interval post decés és de 27'01 mesos³⁴ –a partir de 358 ítems–, la mitjana de l'interval normal és de 31'44 mesos –a partir de 2.185 ítems– i la mitjana de l'interval de destí desco-

³³ A partir de les dades extretes dels quocients de mortalitat infantil podem xifrar en un màxim del 20% el nombre d'infants de destí desconegut que podrien haver mort abans de l'any de vida. Aquest 20% representaria incrementar només un 20 per mil els quocients de mortalitat infantil. A continuació veurem quin és el percentatge obtingut a partir dels càlculs realitzats segons proposa Louis Henry (1983, p. 224-229).

³⁴ Aquesta mitjana és força més alta que les mitjanes dels intervals post decés que hem vist en el capítol vuitè, ja que aquí s'inclouen tots els intervals intergenèsics de totes les famílies tancades i en aquell capítol les hem estudiat segons el nombre de fills de cada família només en les famílies més nombroses (a partir de 6 fills), que són les que tenen els intervals –tots– més curts. Tant sols les mitjanes de les famílies de sis i set fills (26'2 i 25'5, respectivament) s'aproximen als 27 mesos de mitjana.

negut és de 30'43 mesos –a partir de 295 ítems–. Aquestes mitjanes permeten entreveure un fet que ja hem reiterat anteriorment: dins dels infants de destí desconegut hi ha una fracció d'infants morts abans de l'any de vida dels quals el registre de la defunció s'ha extraviat per qualsevol motiu. Hem intentat establir el percentatge que representa aquesta fracció i el nombre absolut de defuncions perdudes a partir de les proporcions de cada categoria inferiors als 15 i als 21 mesos. El nombre absolut de defuncions perdudes es troba entre 9 i 10, xifra que representa el 4'1% del total d'infants de destí desconegut. En qualsevol cas, ens trobem davant d'un percentatge molt baix que a penes modifica els quocients de mortalitat infantil calculats fins ara. Amb tot, en el seu moment aplicarem aquest percentatge corrector per establir els quocients definitius de mortalitat infantil.

10.4.9 Repetició dels noms dels infants:

Louis Henry proposa analitzar els infants segons el nom que se'ls posa en el moment del bateig comparant-lo amb el nom del germà o germans que el precedeixen. En cas de repetició, això podria ser una pista sobre la defunció prematura del germà més gran si aquesta no està documentada. Aquesta repetició de noms l'hem observat en alguns casos, però el fet que cada infant era batejat amb tres noms de pila (en la majoria dels casos) i que més endavant podia utilitzar qualsevol dels tres fa inútil aquesta recerca. En el nostre cas, ja hem dit a les regles del buidatge que hem anotat a les fitxes de bateig tots els noms que apareixen a les actes sacramentals i si bé és cert que el nom de pila més utilitzat és el primer, hi ha nombrosos casos d'utilització del segon i, fins i tot, del tercer (que sembla que el posava, en la majoria dels casos, l'oficiant de la cerimònia). La combinació de la comparació de la distribució dels intervals i el seguiment dels noms imposats als nens batejats permet millorar el coneixement de les defuncions perdudes, sempre i quan es compleixin unes condicions que en el nostre cas no passa, de manera que hem d'aplicar percentatges de correcció als quocients que hem exposat fins ara només a partir de les defuncions perdudes esbrinades en els intervals intergenèsics per als infants menors d'un any.

10.4.10 Correcció de defuncions perdudes i primsenyats:

Recuperem les dades del quadre 71 de la pàgina 333, on hem vist els quocients de mortalitat aparent dels infants fins els quinze anys d'edat sense incloure els primsenyats. Ara revisarem aquells quocients a partir de la correcció de les defuncions perdudes dels infants morts abans de l'any de vida i dels primsenyats. No podem incloure un càlcul semblant per als infants morts entre el primer any de vida i els catorze anys atès que no podem aplicar els mètodes de càlcul proposats per Louis Henry. En qualsevol cas, totes les defuncions perdudes que hi poguéss haver en aquella franja d'edats estan incloses dins de les sortides d'observació.

Per començar, el nombre de defuncions de menors d'un any s'ha de multiplicar per 1'04 que és el percentatge calculat d'infants de destí desconegut que poden haver mort abans de l'any de vida entre els anys 1680 i 1900. Aplicarem aquest percentatge de la mateixa manera a tots els períodes excepte en el primer (1580-1679), per al qual hem calculat apart un índex multiplicador especial en base al seu propi repartiment dels intervals que no té res a veure amb la resta; en aquest cas, l'índex multiplicador serà de 1'73. Tot i que el percentatge d'infants de destí desconegut és molt diferent segons els períodes (17'1% entre 1812-1856, 11% entre 1680-1759, per posar els dos casos més extrems) l'índex multiplicador 1'04 l'aplicarem per igual en tant que es tracta d'una mitjana per a tot el període 1680-1900. A més, sobre els quocients de mortalitat infantil corregits aplicarem la correcció dels primsenyats segons la fórmula que proposa Louis Henry (1983, p. 237). El resultat de tot plegat es pot veure en el quadre 72 de la pàgina següent.

Els quocients de mortalitat dels menors d'un any doblement corregits no són molt diferents dels que hem vist en el quadre 66 de la pàgina 324: 149'5 (1772-1811), 151'1 (1812-1856) i 147'1 (1857-1900) són els quocients infantils extrets dels registres sacramentals de defuncions amb la correcció del 3% de primsenyats. Respecte de les taxes de supervivència als quinze anys, ens mostren poca variabilitat del comportament de la mortalitat dels infants en els segles XVIII i XIX i ens reafirmem en el que dèiem anteriorment: presumiblement, entre sis i set infants santjustencs de cada deu nascuts (sense comptar els primse-

nyats) sobreviuen als primers catorze anys de vida. Quan examinem la mortalitat dels adults recuperarem les dades de supervivència obtingudes aquí. I com no podia ser d'una altra manera, es manté el lleuger descens de la mortalitat dels infants dins de la primera meitat del segle XIX.

QUADRE 72

Sant Just Desvern. Quocients doblement corregits de mortalitat dels infants i taxa de supervivència als quinze anys; famílies tancades i obertes (1580-1900)

Període	< d'1 any	1-4 anys	5-9 anys	10-14 anys	Taxa 2
1580-1679	165'7	115'7	22'7	28'3	766
1680-1759	168'2	200'1	71'3	32'5	649
1760-1811	154'1	269'0	74'2	23'0	624
1812-1856	140'1	257'9	34'4	17'6	677
1857-1900	156'9	256'1	49'3	12'3	655

Font: Elaboració pròpia.

10.4.11 Infants de dida coneguts per la seva defunció:

Els llibres d'enterraments de la parròquia de Sant Just Desvern només recullen dades de 6 infants morts cuidats per dides. El seu nombre és tant baix que no els hem eliminat de les xifres totals de mortalitat ja que la seva influència és nul·la. La primera referència que en tenim és de l'any 1603, quan s'enterren dues *albadès* seguides els dies 27 de març i 11 d'abril; en tots dos casos se'ns fa saber que eren *albadès* –no hi consta cap nom ni cognom– provinents de l'hospital (de la Santa Creu de Barcelona) i que les criaven dues dones santjustenques diferents. La tercera defunció correspon a l'any 1688: el dia 17 de juny s'enterra per amor de déu (és a dir, gratis) una *albada* de nom Maria Rosa, filla de pares incògnits i que la criava la muller de l'ataconador (sabater). En cap d'aquests tres primers casos no tenim constància de l'edat dels infants de dida enterrats a Sant Just Desvern. Els tres restants varen ser enterrats l'any 1835 amb pocs dies de diferència: un *albat* el dia 25 de setembre i dos –un nen i una nena– el dia 7 d'octubre. En aquest cas sí tenim les edats: el primer declaren que tenia quatre anys i els altres dos declaren que tenien quatre i vint-i-set me-

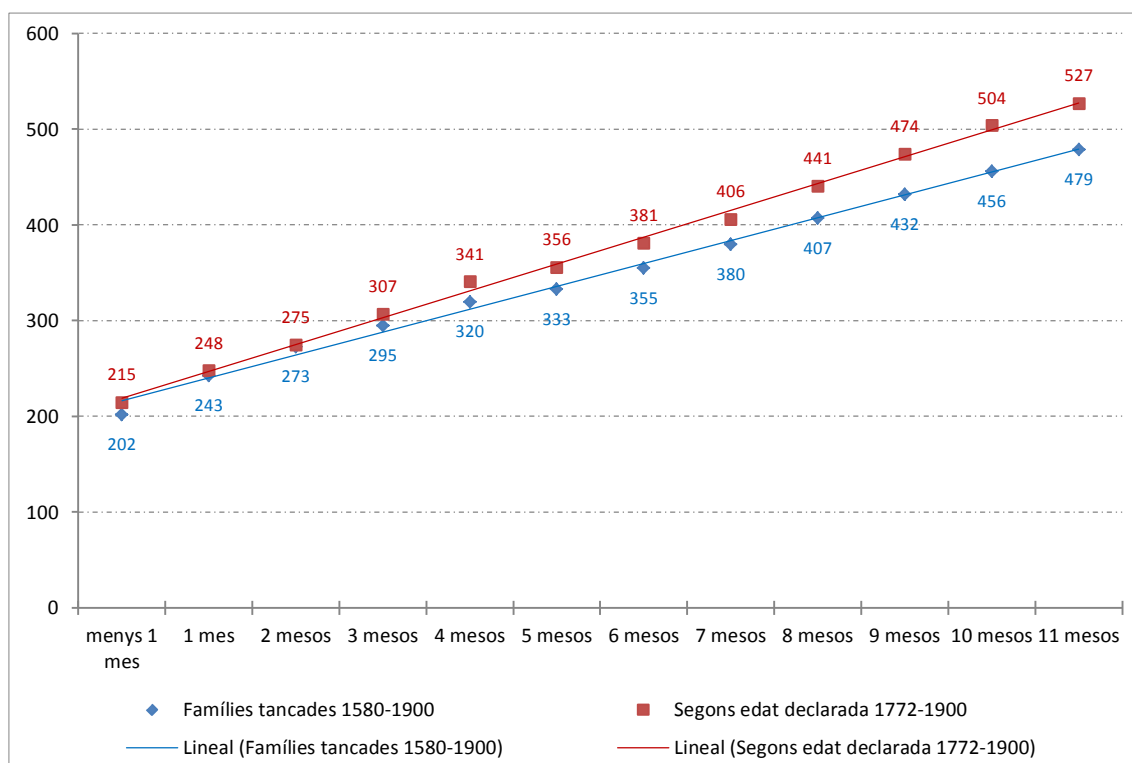
sos respectivament. El primer té nom i cognom i consta el nom del pares i la procedència; els altres dos –probablement germans– són fills de pares incògnits i els criava una mateixa dona en una de les masies santjustenques. En cap dels sis casos no tenim constància de les causes de les morts.

10.4.12 Mortalitat endògena, mortalitat exògena:

Totes les taules estadístiques relacionades amb la mortalitat dels infants ens han mostrat que els dos primers anys de vida acumulen els percentatges més alts de defuncions sigui el període que sigui. Aproximadament un 70% de les defuncions fins els catorze anys es concentren abans del segon aniversari del nou nat. Dins d'aquests dos primers anys de vida, les defuncions es reparteixen, en el cas santjustenc, un 55% aproximadament abans de l'any i un 45% aproximadament entre el primer i el segon any.

GRÀFIC 30

Sant Just Desvern. Repartiment mensual de la mortalitat infantil (1580-1900)

Font: Elaboració pròpia.

La mortalitat dins del primer any es pot analitzar a partir del repartiment mensual, per diferenciar entre la mortalitat endògena, és a dir, la del primer mes de vida, i la mortalitat exògena, és a dir a partir del segon mes de vida fins

el primer aniversari. La primera deriva, en principi, de les conseqüències del part mentre la segona ja es pot deure, majoritàriament, a factors socials i/o medio-ambientals. El mètode utilitzat és el de Bourgeois-Pichat (1946) segons el qual el nombre mensual acumulat de defuncions no es pot allunyar de la línia de tendència que marquen aquests nombres. Es pot veure en el gràfic 30 de ña pàgina anterior el resultat obtingut a partir de les defuncions de les famílies tancades entre 1580 i 1900 i de les defuncions declarades entre 1772 i 1900.

En cap dels dos casos no hi ha una desviació molt gran de les línies de tendència corresponents. Fins i tot els primers valors, que inclouen tots els primenyats, s'ajusten força a les línies de tendència tot i quedar lleugerament per sota.

10.5 MORTALITAT DELS ADULTS

Si l'estudi de la mortalitat dels infants presenta dificultats principalment pel subenregistrament, l'estudi de la mortalitat dels adults presenta dificultats per la mobilitat. No estem estudiant un grup de població aliè als moviments migratoris, ans al contrari, estem estudiant un grup de població amb alta mobilitat, amb molts intercanvis de població amb les parròquies veïnes, properes i no tant properes; i el volum de difunts adults no nascuts a la parròquia que estem estudiant és elevat. Això ens empeny a restringir l'estudi de la mortalitat adulta a aquelles persones que ens ofereixin dades certes i que puguin formar un grup amb criteris ben definits. Un d'aquests grups el poden formar totes les persones casades a Sant Just Desvern de les quals en coneguem exactament la data de naixement (o de bateig) i la data de casament, encara que hi hagi una fracció de la qual no en coneguem la data de defunció. En el nostre cas, aquest grup es beneficia de les recerques complementàries i el podríem anomenar el grup d'adults casats o vidus que han viscut una part de la seva vida a Sant Just Desvern, alguns tota i d'altres no. En aquest cas, no podem limitar-nos a les famílies tancades ja que la fi de l'observació és, normalment, una data de defunció i donaríem una visió parcial de la mortalitat adulta, en eliminar totes aquelles persones que presumiblement han marxat de la parròquia.

10.5.1 Regles i límits:

Aquesta limitació segons l'estat civil ens *obliga* a prescindir dels homes i dones que moren solters. Tot i ser pocs si els comparem amb infants, casats i vidus, tenen la seva importància dins del total de difunts. Vegem en el quadre 73 de la pàgina següent el repartiment dels adults morts entre 1772 i 1900 segons les edats i segons l'estat civil declarats a les partides sacramentals:

QUADRE 73

Sant Just Desvern. Valors absoluts i percentatges dels difunts segons l'estat civil i segons grups d'edats, per sexes i per períodes (1772-1900)

Període:		1772-1811		1812-1856		1857-1900		
Estat civil	Sexe	15-49 a.	>49 a.	15-49 a.	>49 a.	15-49 a.	>49 a.	Total
Solter	H	12	3	15	13	33	12	88 (13'8%)
	D	7	2	17	2	35	5	68 (11'0%)
Casat	H	38	39	19	45	46	105	292 (45'8%)
	D	27	34	41	46	60	64	272 (44'0%)
Vidu	H	2	30	1	28	2	71	134 (21'0%)
	D	3	47	1	79	6	108	244 (39'5%)
Casat o vidu	H	0	0	0	0	0	0	0 (0'00%)
	D	0	1	3	5	1	0	10 (1'60%)
Indeterminat	H	9	20	26	44	5	6	110 (17'3%)
	D	6	0	5	1	1	2	15 (2'40%)
	Total	104	176	128	263	189	373	1.255*

(*) En el total general estan inclosos els difunts d'edats indeterminades: període 1772-1811, 2 dones casades i 4 homes i 1 dona d'estat civil indeterminat; període 1812-1856, 4 homes i 1 dona casats, 1 dona casada o vídua i 5 homes i 2 dones d'estat civil indeterminat; període 1857-1900, 1 dona soltera i 1 dona vídua.

Font: Elaboració pròpia.

Els percentatges de la columna del total de més a la dreta estan calculats independentment per a cada sexe per veure si hi ha diferències entre sexes. Entre aquests percentatges destaca sobretot el 17'3% dels homes d'estat civil indeterminat enfront de només un 2'4% entre les dones. Per a la resta, força igualtat entre solters i solteres i entre casats i casades i moltes més vídues que

vidus. Caldria veure com s'haurien de repartir els homes indeterminats, tot i que el més lògic seria que es repartissin proporcionalment igual que la resta, de manera que quedaria un lleuger avantatge d'homes solters i casats per sobre de les dones, mentre els vidus continuarien per sota de les vídues. Repartiment que d'altra banda entra totalment dins de la normalitat.

Respecte dels totals per edats, tot i ser edats declarades en el moment de l'enterrament, ja hem vist que la diferència amb les edats reals no és significativa, de manera que el repartiment real no pot ser molt diferent que aquest: 1 de cada 3 morts té entre 15 i 49 anys, 2 de cada 3 morts tenen més de 49 anys. Veurem si aquest repartiment també es dona quan estudiem la mortalitat dels adults casats o vidus segons la reconstrucció de les famílies.

Respecte dels solters, que hem quedat que els havíem de deixar de banda, representen poc més del 12% sobre el total de difunts adults³⁵; no és un percentatge considerable però el seu pes dins de la mortalitat de la franja compresa entre els 15 i els 25 anys és important: en total moren 80 homes i dones solters d'edats compreses entre els 15 i els 25 anys, que representen el 51'3% de tots els difunts solters i el 61'1% del total de difunts compresos entre aquelles dues edats. Això últim no ens ha d'estranyar a partir del que hem vist en l'estudi de la nupcialitat: entre 1772 i 1900 els homes es casen, de mitjana, en edats superiors als 25 anys i les dones es casen, de mitjana, entre els 23 i els 24 anys. La incidència dels casats i les casades en els onze anys que van entre els 15 i els 25 anys d'edat és encara baixa.

En definitiva, a partir de la reconstrucció de famílies, centrarem l'estudi de la mortalitat en homes i dones casats a Sant Just Desvern dels quals en coneixem exactament la data de naixement, de manera que intervenen tant fitxes **MC** com fitxes **MA**. Intentarem veure si les dades es poden comparar amb les del quadre anterior d'alguna manera. Partint de les dades dels 431 matrimonis registrats entre els anys 1760 i 1840, hem intentat establir les taules de mortalitat màxima i mínima per a 242 homes i 249 dones.

³⁵ Sobre el total de difunts entre 1772 i 1900, els solters representen el 5'8%. Aquest percentatge s'hauria d'incrementar amb la part que els correspongués dels homes d'estat civil indeterminat, però en tot cas no hauria de ser un increment important, atès que el major nombre d'homes d'estat civil indeterminat es troba en els majors de 49 anys, que és la franja d'edat en què hi ha menys homes solters.

10.5.2 Taula de mortalitat màxima:

Com no podem estudiar la mortalitat només prenent en consideració les persones difuntes, la taula de mortalitat inclou adults casats o vidus dels quals desconeixem la data exacta de la defunció (i en tenim tant a les fitxes **MC** com a les fitxes **MA**). Si el nombre d'aquestes persones és molt alt, els resultats obtinguts poden ser poc representatius de la mortalitat del col·lectiu que estem estudiant. En el cas que ens ocupa hi ha 59 homes (el 24'4%) i 90 dones (el 36'1%) en aquesta situació. Ara bé, d'aquestes persones de data de defunció desconeguda en podem saber, com a mínim, una edat mínima en què encara estaven vius (l'edat al matrimoni, l'edat al naixement d'algun fill, l'edat al casament d'algun fill, etc.) i una edat màxima en què ja estaven morts. A partir d'aquesta informació suplementària podem establir la taula de mortalitat màxima a partir de les edats mínimes i una taula de mortalitat mínima a partir de les edats màximes. A la pràctica, ens és molt més fàcil elaborar la primera taula, que no inclou cap edat mínima desconeguda, que no la segona, que sol incloure encara moltes edats màximes desconegudes.

Ara bé, la primera taula també té el seu inconvenient: en estar elaborada, en part, a partir d'unes edats mínimes, el resultat que n'obtidrem són uns quocients de mortalitat lleugerament superiors als reals, ja que es tracta d'una taula de mortalitat extrema, la més forta possible, en considerar que les persones de data de defunció desconeguda *poden* haver mort en el mateix quinquenni en què encara tenim constància que estan vives. Com més baixes siguin aquestes edats, més alts seran els valors de mortalitat en els quinquennis d'edats més baixes que, hem vist abans, no concentren les declaracions de defunció més nombroses. En el nostre cas, això és així per a les dones, que no només concentren el nombre més gran d'edats desconegudes sinó que, a més, 7 de cada 10 edats mínimes de les dones es concentren en els quinquennis entre els 15 i els 40 anys. Tot plegat pot portar a presentar uns quocients de mortalitat adulta poc realistes.

10.5.3 Taula de mortalitat mínima:

La taula de mortalitat mínima es realitza a partir de les edats màximes a les quals han arribat en vida els adults casats o vidus dels quals desconeixem la

data de defunció. En aquest cas ja hem dit que el més normal és no tenir aquesta edat màxima, com és el cas que ens ocupa en aquest estudi: de les 90 edats desconegudes entre les dones només tenim edat màxima en 5 casos; de les 59 edats desconegudes entre els homes només tenim edat màxima en 10 casos. Podríem simular que totes aquestes persones que no tenen edat màxima han arribat als 80 anys de vida, però ens trobaríem amb valors de mortalitat impossibles a edats molt avançades per a l'època que estem estudiant. És preferible creure que totes aquestes persones han arribat als 60 anys d'edat vius i intentar elaborar una taula de mortalitat mínima també extrema, però aquesta vegada per la banda oposada, la més dèbil possible i només fins els 60 anys d'edat. A la pràctica veurem com el resultat obtingut dista molt de ser satisfactori.

10.5.4 Sortides d'observació:

Per acabar de complicar l'anàlisi de la mortalitat de les dones, cal preveure aquells casos en què una dona vídua es torna a casar i abandona el poble amb el nou marit, que acostuma a ser de fora. És més difícil que aquesta circumstància es doni en els homes vidus que, si es tornen a casar, romanen a la seva parròquia. En aquest cas, considerarem aquests vidus o vídues que marxen com a sortides d'observació a l'edat que s'han tornat a casar, a semblança de les sortides d'observació que hem vist anteriorment en els infants.

Les sortides d'observació no *penalitzen* tant els quocients finals de mortalitat com les edats mínimes però, en el cas dels matrimonis oberts i especialment per als homes, no podem considerar com a sortides d'observació definitives l'abandonament del poble després de casar-se sense córrer el risc d'un possible retorn. En aquest cas és preferible mantenir-ho com hem explicat en el punt 10.5.2.

10.5.5 Mortalitat probable:

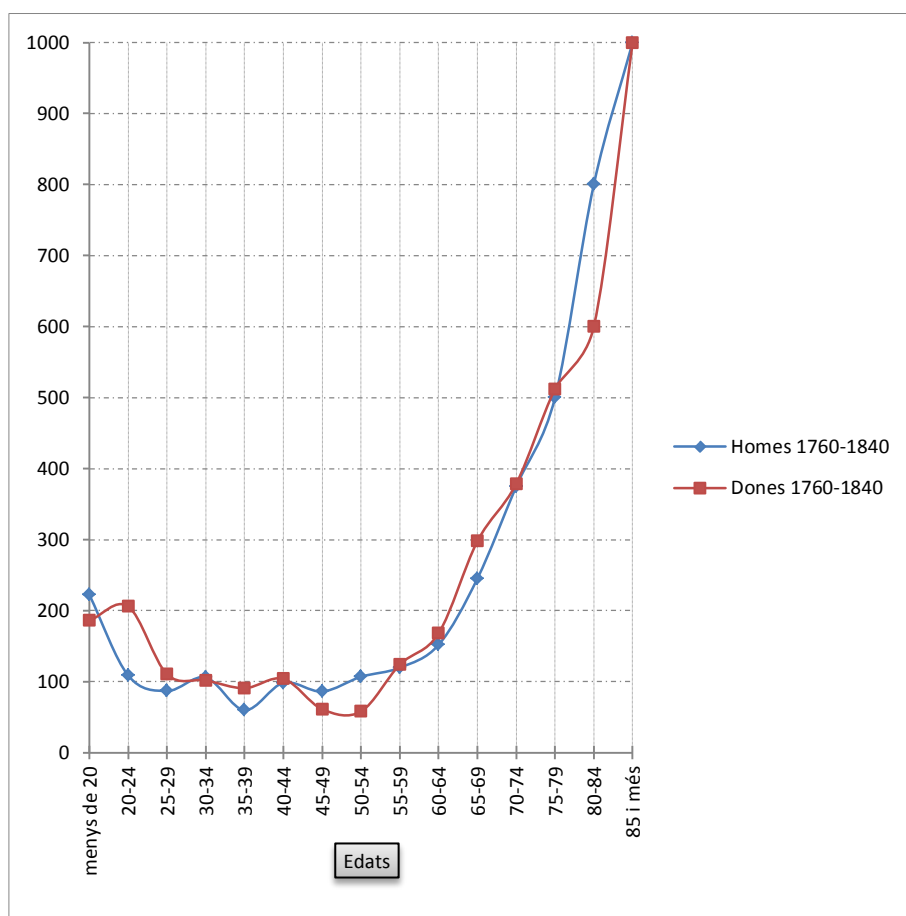
Hem comentat la possibilitat de comparar la proporció de morts abans dels 50 anys d'edat amb les xifres del quadre 73 de la pàgina 342. Allà hem vist que, aproximadament, un 33% dels difunts *declaraven* tenir menys de 50 anys d'edat; ara veiem que, entre els adults casats o vidus, aquest percentatge és

només del 21-22%³⁶. La diferència és excessiva i es mereixeria algun tipus d'explicació que no sabem donar. I no podem imputar-la als errors en les declaracions ja que hem repetit per activa i per passiva que, en el còmput global, els errors no tenen cap tipus d'incidència.

Només ens queda per veure els gràfics resultants de les taules de mortalitat màxima i mínima.

GRÀFIC 31

Sant Just Desvern. Quocients de mortalitat adulta màxima probable per sexes (1760-1840)

Les dades numèriques d'aquest gràfic es poden veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

Font: Elaboració pròpia.

Hem inclòs els quocients de mortalitat anteriors als 25 anys tot i ser conscient que estan desvirtuats, en el cas de les dones, per un nombre molt elevat d'edats mínimes desconegudes i, en el cas dels homes, per un nombre molt

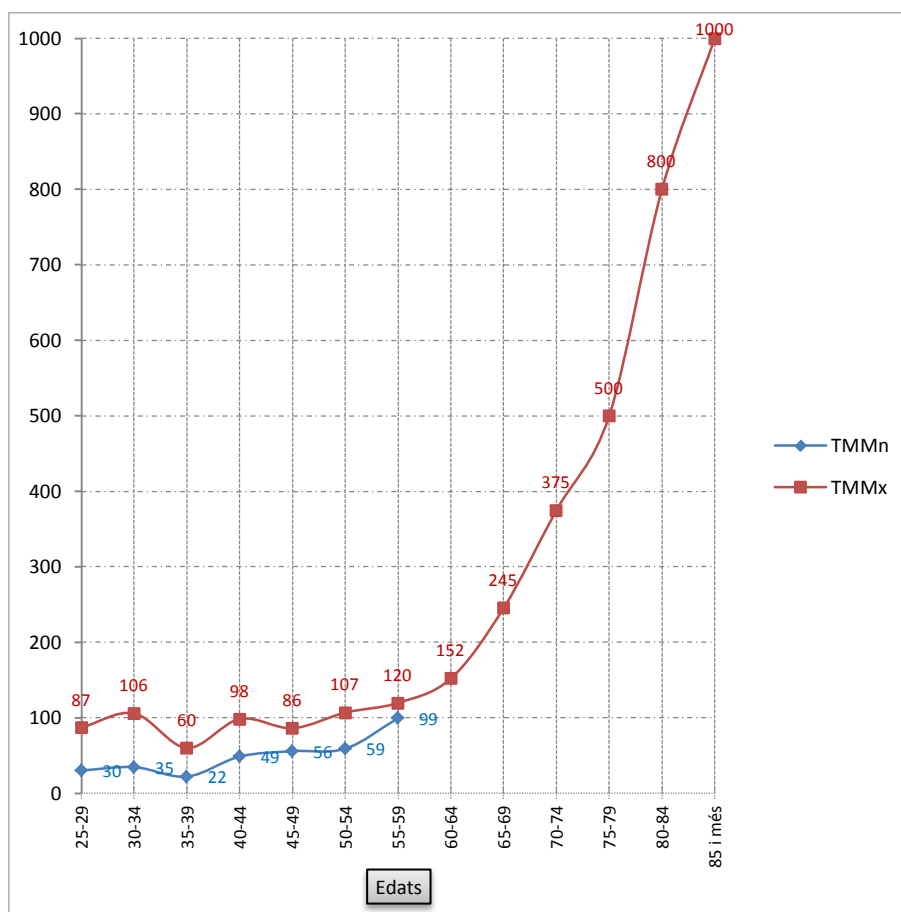
³⁶ Si restringim el càlcul de les declaracions només als homes i dones casats o vidus, el percentatge dels difunts abans dels 50 anys és del 26%, més proper però encara lleugerament per sobre del resultat obtingut de les fitxes de família.

baix d'ítems d'entrada en observació en el quinquenni 15-19 anys. Em ambdós casos els quocients resultants no són creïbles. A partir del quinquenni dels 25-29 anys i per ambdós sexes les corbes entren dins de la més absoluta lògica. Poca disparitat entre homes i dones i corbes totalment coincidents.

Respecte de la taula de mortalitat mínima, l'hem calculada només per als homes atès que el nombre d'edats desconegudes és força més baix que en el cas de les dones; ja hem avançat que el resultat no era gens satisfactori en tant que no podem calcular res a partir dels 60 anys d'edat que és, precisament, quan la mortalitat es dispara, com veiem en el gràfic 32 següent. Per altra banda, tot i seguir evolucions semblants, hi ha massa diferència entre els valors de la taula de mortalitat màxima i els valors de la taula de mortalitat mínima i no podem enquadrar-ho entre cap taula tipus de mortalitat de les Nacions Unides:

GRÀFIC 32

Sant Just Desvern. Homes; quocients de mortalitat adulta màxima i mínima probable (1760-1840)

Font: Elaboració pròpia.

A partir dels 60 anys, la corba de la mortalitat mínima s'equipara amb la de la mortalitat màxima; en circumstàncies normals, les edats a la defunció dels 49 homes d'edat màxima desconeguda s'han de repartir proporcionalment entre tots els quinquennis, de manera que la línia de tendència ha de ser la mateixa. Fins i tot en el quinquenni 55-59 anys els valors s'apropen molt més que en la resta de quinquennis.

10.5.6 Supervivència dels pares dels cònjuges:

Al principi d'aquest capítol hem vist la supervivència dels fills a la mort del primer dels dos progenitors. Ara ho volem veure a la inversa: la supervivència dels pares en el moment del casament dels fills. Vegem primer els resultats en el quadre següent i després els comentem:

QUADRE 74

Sant Just Desvern. Supervivència dels pares dels cònjuges en el moment del casament (1580-1900)

Període	1580-1700	1701-1800	1801-1900	Resum
Pares marit	40 / 111*	90 / 203	298 / 482	428 / 796
% supervivents	36'04%	44'33%	61'83%	53'77%
Mares marit	51 / 111	124 / 203	358 / 482	533 / 796
% supervivents	45'95%	61'08%	74'27%	66'96%
Pares muller	63 / 123	108 / 159	359 / 521	530 / 803
% supervivents	51'22%	67'92%	68'91%	66'00%
Mares muller	75 / 123	117 / 159	429 / 521	621 / 803
% supervivents	60'98%	73'58%	82'34%	77'33%

* La primera xifra indica el nombre absolut de progenitors dels cònjuges vius en el moment del casament i la segona xifra indica el nombre total de cònjuges nascuts i casats a Sant Just Desvern en aquell període.

Font: Elaboració pròpia

Ho hem acotat als cònjuges naturals de Sant Just Desvern per als quals podem assegurar la presència vital o no dels seus progenitors en el moment de casar-se, atès que aquesta circumstància és una de les més afectades per les deficiències de les anotacions dels rectors, de manera que calcular-ho a partir de les declaracions en les actes matrimonials no té cap validesa, si més no per

al cas santjustenc. Aquesta és una qüestió que permet múltiples combinacions, però ens hem limitat a veure la supervivència o no dels pares i mares de cada cònjuge per separat (quadre 74 anterior) i en la combinació quan els dos cònjuges són nascuts alhora a la nostra parròquia (quadre 75 següent).

QUADRE 75

Sant Just Desvern. Supervivència dels pares dels cònjuges nascuts i casats a la parròquia en el moment del casament (1580-1900)

Període	1580-1700	1701-1800	1801-1900	Resum
Total homes i dones nascuts i casats a SJD	29	77	325	431
Tots els progenitors difunts	3	2	6	11
Tots els progenitors vius	1	8	106	115
Ambdós pares difunts	14	12	43	69
Ambdues mares difuntes	4	8	17	29

Font: Elaboració pròpia

Ho hem dividit per segles per tal de comprovar un fet que ja havíem detectat: la disminució de les ruptures matrimonials prematures a mesura que avancem de segles, essent molt significatives especialment en el segle XVII. També cal tenir en compte que no hem diferenciat segons l'estat civil del cònjuge, de manera que en el cas dels cònjuges vidus (81 en el cas dels homes i 37 en el cas de les dones), els progenitors probablement siguin tots morts. En tot cas, aquesta circumstància no afecta al que ens interessa aquí que és la imatge general, el procés secular d'augment de la supervivència dels pares i mares dels cònjuges en el moment del casament d'aquests i la incidència d'una mortalitat superior entre els pares més que entre les mares³⁷. Respecte de la consulta combinada del quadre 75, el gran pes de les dades procedents del segle XIX desvirtua completament qualsevol conclusió que en puguem extreure: ens que-

³⁷ Amb una mostra més gran de casos podríem acotar, per exemple, segons les edats al casament dels nuvis i núvies o segons l'estat civil, centrant-nos en els solters, o bé a partir només del primer fill i filla de cada parella que es casa, per esmentar només tres possibles estudis més detallats d'aquest aspecte de la mortalitat dels pares i mares dels cònjuges. No obstant, de l'experiència santjustenca en traiem la conclusió que cal anar amb molta cura amb aquest tipus d'estudi i que només es pot fer després d'haver fet una reconstrucció de famílies i presentar les dades a partir d'aquesta i no de les declaracions incloses en les actes de casament, on les deficiències sobre això són tan elevades que anul·len qualsevol resultat.

dem només amb el fet ja sabut que hi ha més mortalitat *prematura* en els segles XVII i XVIII i entre els homes que entre les dones. No esperàvem obtenir uns resultats diferents dels obtinguts.

10.5.7 Defectes dels càlculs dels índexs de mortalitat:

El mètode utilitzat fins ara per presentar quocients de mortalitat deixa uns quants buits difícils d'omplir: deixant de banda l'estudi de la mortalitat dels solters per la dificultat de proporcionar dades consistents, ens veiem obligats a fer un salt entre els 15 i els 25 anys d'edat, tant entre els homes com entre les dones. Així mateix, la mortalitat a partir dels 60 anys també queda en entredit per l'elevat nombre d'edats màximes desconegudes en el col·lectiu d'homes i dones casats o vidus. Per tot plegat, elaborar un gràfic de mortalitat continu, des dels zero anys a les edats màximes de supervivència no ens aporta informació rellevant. Sabem que, entre els anys 1760 i 1856, de cada 1.000 nascuts vius (primsenyats exclosos) 654 sobreviuen, presumiblement, fins els 14 anys³⁸. Aquesta presumpció es deu al fet que dels infants de destí desconegut –un 14'7% del total de naixements entre 1760 i 1856– només en podem garantir la supervivència fins el primer any de vida, però no més enllà. I hem vist que la mortalitat entre el primer i el quart any de vida és molt alta. La presumpció es basa en una *causa de fe*: creure que tots aquests infants continuen vivint amb els pares fins els 14 anys com a mínim; l'experiència de treball amb els recomptes de població ens ha demostrat que això no és així. De les dades extretes del quadre 73 de la pàgina 342 podríem considerar, de manera poc ortodoxa, que entre el 6% i el 10% d'aquests 654 supervivents presumibles moririen solters entre els 15 i els 25 anys, de manera que arribaríem als 25 anys d'edat amb una xifra de supervivents presumibles que oscil·laria entre els 589 i els 615. Aquestes són les xifres que hauríem de prendre de base en l'estudi de la mortalitat dels adults casats o vidus santjustencs entre 1760 i 1840. Però com les taules de mortalitat màxima i mínima ens han mostrat una disparitat tant gran en els quocients entre els 25 i els 54 anys, la xifra de supervivents presumibles als 55 anys d'edat pot variar enormement: en el pitjor dels casos seria

³⁸ L'origen d'aquesta dada es pot veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol (Full "p. 338")

de 478 supervivents i en el millor seria de 544 supervivents, sempre presumibles. I aquestes xifres ja no són gens creïbles.

Si prenem les dades del padró de 1895, el nombre de persones vives amb 54 anys és de nou (quatre homes, cinc dones), la qual cosa representa, sobre els trenta-un nascuts l'any 1840, una taxa de supervivència del 290 per mil. Reconeixem que és una aproximació molt condicionada per l'aleatorietat d'unes xifres molt baixes, però si prenem en consideració tots els nascuts entre 1835 i 1845 i els comparem amb la xifra de *supervivents* segons el padró de 1895 entre els 49 i els 59 anys, la taxa de supervivència és del 295 per mil (109 supervivents sobre 369 naixements). En qualsevol cas, aquesta aproximació segons el padró de 1895 desautoritza totalment les xifres de supervivents presumibles que estàvem donant a l'edat de 55 anys. Està clar, doncs, que alguna cosa falla en l'intent d'elaborar una taula de supervivència només a partir de dades parcials.

Hem intentat comparar els diferents quocients de mortalitat obtinguts amb les taules tipus publicades per les Nacions Unides l'any 1956 i és impossible establir cap paral·lelisme ni acollir-nos a alguna de les taules allà ressenyades. D'altra banda, segons les taules de Coale i Demeny (1983) i prenent com a referència les taxes de mortalitat dels infants entre 1 i 4 anys del quadre 72 de la pàgina 339, situaríem la mortalitat santjustenca entre 1760 i 1900 entre els nivells 4 i 5 del model "sud"³⁹. Això equivalia a una esperança de vida al néixer entre els 27 i els 30 anys, per bé que les taxes de mortalitat del primer any de vida són força més baixes que les taxes de referència de Coale i Demeny. I aquesta circumstància no la podem atribuir a dèficits en els registres de defuncions dels nou nats, si més no en el període comprès entre els anys 1760 i 1900. Si comparem les taules dels nivells 4 i 5 amb els quocients de mortalitat dels homes que hem vist en el gràfic 32 de la pàgina 347 observem una certa similitud tot i que, a partir dels cinquanta anys d'edat, els quocients santjustencs queden per sota dels índexs de referència de Coale i Demeny. No es tracta pas de creure que la salut dels homes santjustencs era de *ferro*. Ho hem

³⁹ El model "sud" és l'únic dels quatre models establerts en què la mortalitat del primer any de vida és inferior a la mortalitat del grup 1 a 4 anys, característica de la mortalitat dels infants del model català com veurem en el capítol de les conclusions.

comentat anteriorment: els defectes dels càlculs de mortalitat a partir de reconstruccions de famílies queden palesos amb aquestes exemples.

10.6 CONCLUSIONS

Ja hem dit al començar que l'estudi de la mortalitat dels habitants d'una parròquia és complicat: els llibres sacramentals d'enterraments ens ofereixen unes dades incompletes, tot i que ens permeten aproximar-nos amb força exactitud a la mortalitat dels infants fins els catorze anys gràcies a la diferenciació entre *cossos* i *albats* més que a la inclusió de l'edat a la defunció a les partides sacramentals, que en el nostre cas comença l'any 1772. La reconstrucció de famílies ens permet aproximar-nos amb força exactitud a la mortalitat dels infants fins als catorze anys de les famílies tancades, que són una part de les famílies que transiten per la parròquia, les més sedentàries. S'escapen aquelles famílies més mòbils, que en aquesta monografia tenen la seva importància.

A partir dels quinze anys, *nens* i *nenes* prenen camins *ignots*: els uns començaven a treballar a casa o fora de casa i les altres es podien començar a casar, a casa o fora de casa. I, fins que no es casaven, els uns i les altres transitaven per un període de solteria que els convertia en *invisibles* als llibres sacramentals⁴⁰ i, fins i tot, a algunes llistes nominatives. Respecte dels adults, els llibres sacramentals recullen dades esbiaixades (especialment les edats declarades) i un bon grapat de difunts que no té relació directa amb la parròquia, mentre els nostres parroquians es bellugaven i morien i eren enterrats fora dels nostres límits. La reconstrucció de famílies ens permet conèixer la mortalitat dels adults casats o vidus *sedentaris*, però s'escapen els solters i els mòbils, de manera que, al cap i a la fi, només podem oferir xifres aproximatives per a una fracció de la població.

⁴⁰ A través del registre de padrins de baptisme hem trobat alguna vegada algun germà o germana gran solter fent de padrí d'un germà o germana més petit. No són casos molt habituals, entre altres coses perquè només es poden donar en famílies molt nombroses en què hi hagi una diferència d'edat important entre el padrí o padrina i el nou nat. Aquests germans que feien de padrins havien d'haver rebut ja el sagrament de l'eucaristia i, per tant, havien de tenir més de 12-14 anys.

11. LA MOBILITAT¹

*“Venim del nord, venim del sud,
de terra endins, de mar enllà”*
(Lluís Llach, *Somniem*, 1979)

11.1 PRESENTACIÓ

La mobilitat és, sense cap mena de dubte, un factor determinant en el creixement de la població i en l'evolució del poblament de Catalunya en els últims cinc-cents anys i ho continua essent avui en dia. Podem dir el mateix de Sant Just Desvern, tot i que no ha sigut, fins a principis del segle XX, una parròquia atractiva des del punt de vista econòmic; ja ho hem comentat en diverses ocasions.

De què parlem quan parlem de *mobilitat*? En una monografia com aquesta ens interessa tant el *micro-moviment*, és a dir, els desplaçaments per casar-se amb el veí o veïna de la parròquia del costat, com el *macro-moviment*, és a dir, aquells desplaçaments que impliquen un canvi de residència de llarga distància, els que impliquen deixar enrere, segurament per sempre, la terra on van néixer els immigrants. Per tant, en aquest capítol veurem diferents aspectes relacionats amb la mobilitat de les persones, aspectes procedents tant dels casaments, com de la mortalitat, com de les fitxes familiars, com dels censos i

¹ L'any 1999 l'Ajuntament santjustenc va convocar un concurs per atorgar una beca per estudiar els moviments migratoris a Sant Just Desvern en els segles XVIII, XIX i XX. D'aquesta beca en va sorgir un text inèdit de 153 pàgines titulat *300 anys de migracions a Sant Just Desvern* a càrrec de Cristina Gandoy, Àngel Gonzalo, Jordi Gumà i Antonio López, que van presentar el mes de març de l'any 2002. Se'n va fer també un cicle de conferències entre els mesos de setembre i octubre del mateix any organitzat pel Centre d'Estudis Santjustencs. Una part de les dades d'aquest capítol procedeixen d'aquest treball inèdit.

padrons. Parlarem de l'origen i la residència dels cònjuges en el moment de casar-se, de l'origen dels difunts solters, de les fitxes **M** obertes i de totes les fitxes **E**. La mobilitat inclou tant la immigració com l'emigració, tot i que ens és molt més fàcil conèixer d'on vénen els immigrants que no saber on van els emigrants.

11.2 ELS CERCLES DE RELACIÓ

La mobilitat de les persones ha estat sempre condicionada per dues circumstàncies externes: els mitjans de transport i la xarxa de camins –del tipus que siguin– disponibles a cada moment. En els anys que abasta aquesta monografia el canvi més important es produeix, a Catalunya, durant la segona meitat del segle XIX amb l'aparició i l'expansió del transport per ferrocarril. Si bé és cert que des de finals del segle XVIII hi ha una certa millora de la xarxa de camins, la introducció del ferrocarril representa la primera reducció sensible del temps dels desplaçaments. Ara bé, per al futur desenvolupament de la parròquia de Sant Just Desvern va ser més determinant la construcció, a partir de 1768, de la carretera Reial, que va unir Barcelona i Madrid i que passava (i encara passa) per la part baixa del seu terme, que no el ferrocarril, que va passar de llarg de Sant Just Desvern². No obstant, fins a la introducció del ferrocarril podem parlar de tres cercles de relació:

1. el cercle de relació diària, en una franja amb un màxim d'entre 15 i 18 km al voltant de la parròquia objecte d'estudi; aquesta distància es pot cobrir en un sol dia d'anada i de tornada al propi lloc de residència i resta temps disponible per a qualsevol activitat³;
2. el cercle de desplaçament que implica un dia per anar i un dia per tornar, en una franja entre 15 i 50 km al voltant de la parròquia objecte d'estudi;

² Recordem que l'estació de ferrocarril més propera és la de Sant Feliu de Llobregat, municipi limítrof amb Sant Just Desvern, i que data de l'any 1854.

³ Situem-nos en els segles XVII i XVIII: la població es desplaça majoritàriament a peu. Una persona adulta pot recórrer caminant uns 5-6 km per hora, de manera que 18 km seria la distància màxima que pot recórrer aquesta persona en un mateix dia dues vegades, una d'anada i una altra de tornada. La possible utilització de mules per desplaçar-se, que no està documentada en el cas de la parròquia de Sant Just Desvern, no alteraria de cap de les maneres les distàncies proposades. A l'apèndix documental que acompanya aquest capítol es pot veure un mapa de principis del segle XVIII amb la xarxa de camins del corregiment de Barcelona i les distàncies que es podien recórrer en entre una i dues hores de camí. (Imatge número 1)

3. més enllà d'aquests 50 km, el temps de desplaçament necessari indica una manifesta intenció de canvi de residència atès que aquesta distància significa més d'un dia per anar o per tornar al lloc d'origen⁴.

És evident que l'arribada del ferrocarril fa saltar pels aires aquesta *teoria* dels cercles progressius de relació entre persones, sobretot en aquelles zones on el ferrocarril arriba. Hem de veure què passa a Sant Just Desvern. A més, cal tenir en compte, abans d'entrar en matèria, que, fins a l'aparició dels censos generals i dels padrons municipals al llarg del segle XIX, l'única manera d'estudiar la mobilitat de les persones és a través dels registres parroquials i aquests ens poden oferir, sobretot si ens quedem només amb els casaments, una visió esbiaixada de la mobilitat. En el moment en què censos i padrons ens ofereixen la dada del lloc de naixement de les persones residents passem a disposar d'un nou punt de vista sobre la mobilitat dels habitants d'una parròquia o municipi. Ara bé, com hem vist fins ara en els altres aspectes demogràfics, una cosa és la teoria i una altra ben diferent la realitat dels documents, ja siguin parroquials com municipals.

11.3 UNA VISIÓ GENERAL SOBRE ELS CASAMENTS

Sense cap mena de dubte el casament devia ser un dels esdeveniments vitals més importants dels nostres avantpassats. La pràctica universalització dels capítols matrimonials, un contracte econòmic entre les parts, deixa entreveure que no es podia deixar res a l'atzar i que més que amor, hi havia interès darrera dels casaments⁵. Certament, el fet de casar-se estava condicionat pel *mercat matrimonial*, és a dir, el nombre de persones del sexe contrari amb les quals hom es podia aparellar; i aquest nombre estava condicionat per dos fac-

⁴ A l'apèndix documental que acompanya aquest capítol podeu veure la relació de pobles i municipis de Catalunya que conformen els cercles 1 i 2. La resta conformen el cercle 3. En alguns quadres d'aquest capítol utilitzarem les denominacions *cercle 1*, *cercle 2* i *resta* per referir-nos a les àrees de procedència o destí dels immigrants i dels emigrants, respectivament. A l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol hi ha les taules amb el detall de les poblacions d'origen o destí de cada un dels quadres.

⁵ Hi ha un magnífic estudi titulat *Entre l'amor i l'interès. El procés matrimonial a la Val d'Aran* dels antropòlegs Ferran Estrada, Oriol Beltran i Xavier Roigé (Garsineu Edicions, 1993) que, salvant les distàncies tant físiques com temporals, descriu arguments al voltant de tot el procés matrimonial que podríem aplicar perfectament a la comunitat rural santjustenca entre 1550 i 1900.

tors: el grau de parentiu i el nivell social. El primer factor, si era un impediment, es podia saltar *pagant*; el segon factor era més difícil de saltar. Però, en qualsevol cas, calia anar a buscar parella una mica lluny de casa si dins de la parròquia no hi havia ningú que reunís les condicions adequades. És possible que en el cas santjustenc sigui així, especialment fins a mitjans del segle XVIII. És el que tractarem de veure a continuació.

En aquest punt ens centrarem en les dades sobre l'origen i la residència dels diferents contraents registrats en els llibres sacramentals santjustencs com una primera aproximació al fenomen migratori. Ja hem dit, però, que és una visió parcial d'aquest fenomen, limitada a un esdeveniment vital de les persones, per més important que sigui aquest esdeveniment. Ho complementarem en el punt següent parlant de la immigració a partir de les dades de censos i padrons. Ara bé, així com els casaments abasten des de 1580 fins 1900, els censos i padrons abasten només de 1832 a 1936.

Abans d'entrar en el detall de la mobilitat cal oferir una visió general basada exclusivament en les fitxes familiars:

• Total fitxes familiars	1.906
• Total fitxes amb lloc de celebració del casament definit	1.430 (75%)
• Total casaments celebrats a Sant Just Desvern	1.198 (84%*)
Home i dona nascuts a SJD	404 (34%)
Home i dona residents a SJD	661 (55%)
Home i dona nascuts i residents a SJD	380 (32%)
Total dones nascudes a SJD	719 (60%)
Total dones residents a SJD	895 (75%)
Total homes nascuts a SJD	700 (58%)
Total homes residents a SJD	932 (78%)
• Total casaments celebrats en altres llocs ⁶	232 (16%*)

⁶ Inclou tant les llicències atorgades pels rectors de la parròquia de casaments registrats en els llibres sacramentals santjustencs però realitzats en altres parròquies com els casaments *re-cuperats* per la recerca en altres arxius parroquials. Malauradament, els registres dels llibres d'esposalles de la Catedral de Barcelona no inclouen la informació del lloc on se celebra el

Home i dona nascuts a SJD	26 (11%)
Home i dona residents a SJD	35 (15%)
Home i dona nascuts i residents a SJD	21 (9%)
Total dones nascudes a SJD	83 (36%)
Total dones residents a SJD	96 (41%)
Total homes nascuts a SJD	112 (48%)
Total homes residents a SJD	125 (54%)

*Percentatges sobre els casaments amb lloc de celebració definit

Una primera cosa a destacar és que el percentatge de casaments en què tant l'home com la dona són residents a Sant Just Desvern supera en un 21% els casaments en què només hi són nascuts i en un 23% els casaments en què hi són nascuts i hi són residents. Haurem d'esbrinar el perquè d'aquestes diferències. Per altra banda, la presència de santjustencs en casaments celebrats en altres llocs no es pot considerar testimonial (arriba al 54% el nombre d'homes residents a Sant Just i casats fora de la parròquia, per exemple) i això pot ser indicatiu del perquè es registren alguns d'aquests casaments en els llibres sacramentals santjustencs. I, finalment, caldrà veure com es reparteixen per a cada període els percentatges d'homes i dones nascuts i residents i si s'assimilen als que acabem de veure.

11.3.1 Origen dels cònjuges:

Tant aquest punt com el següent, que dediquem a la residència dels cònjuges en el moment de casar-se, presenten una sèrie de dificultats que han quedat prou explicades en els capítols 2 (sobre les fonts documentals) i 3 (sobre la qualitat de les dades d'aquestes fonts documentals): en el redactat de les partides sacramentals de matrimoni, la distinció entre l'origen –el lloc de naixement– dels cònjuges i la seva residència *en el moment del casament* no és prou clara fins ben entrat el segle XVIII. A més, com totes les altres dades, aquesta informació també està subjecta a les errades involuntàries i, en aquest cas, no tenim gaires possibilitats d'esmenar-los amb absoluta certesa. Tant en aquest aspecte –l'origen– com en el següent –la residència– la reconstrucció de famí-

casament, de manera que en força casos sabem la data (aproximada) de l'esposori però no el lloc.

lies no ens pot aportar res de nou que no traguem d'un buidatge anònim; en tot cas, interessa un cert rigor en la recollida de les dades perquè les conclusions a les quals vulguem arribar siguin significatives.

Vegem primer uns percentatges en el quadre següent:

QUADRE 76

Sant Just Desvern. Origen dels cònjuges en percentatges (1580-1900)

Període:		1580 - 1759	1760 - 1889	1890 - 1900	Resum
Homes	A	43'6%	61'2%	59'6%	55'3%
	B	66'2%	76'9%	73'8%	73'6%
Dones	A	40'9%	62'6%	71'7%	56'2%
	B	73'0%	80'1%	79'8%	78'3%

A: Percentatge de cònjuges nascuts i residents a Sant Just Desvern, sobre el total de cònjuges.

B: Percentatge de cònjuges nascuts i residents a Sant Just Desvern, sobre el total de cònjuges que hi resideixen en el moment del casament.

Font: Elaboració pròpia.

L'estudi de l'origen dels cònjuges ens permet seguir la pista a certs moviments migratoris, tot i que cal prendre algunes precaucions: podem estudiar l'origen de tots els cònjuges (si més no, l'origen declarat a les actes sacramentals) prescindint del lloc de residència en el moment del casament, però aquest estudi ens mostraria una perspectiva esbiaixada de les migracions, atès que inclouria una desviació derivada de tots aquells cònjuges que només es van desplaçar per casar-se⁷. Caldria veure quants d'aquests passen a residir i acaben morint a la parròquia on s'han casat i quants d'aquests retornen a la seva parròquia un cop casats; i caldria veure també si el seu cònjuge és de o resideix a la parròquia on es casen –la que estem estudiant– o és de o resideix a una altra parròquia. En fi, estem introduint unes variables que només es poden verificar després de l'anàlisi familiar; per tant, ens trobem novament davant d'un camp d'estudi que si presentem només a partir del buidatge anònim de les sèries parroquials i/o sense tenir presents els condicionants exposats, ens podria

⁷ Són els cònjuges *estrangers*; en parlem al final d'aquest punt. Una part d'aquests formen una fracció de les fitxes MA, sobretot però no només aquelles en què només disposem de la data del casament i cap més esdeveniment vital. En el capítol 8 hem vist que hi ha 291 fitxes de família MA sense cap fill batejat a Sant Just Desvern. En parlarem més endavant.

conduir a resultats erronis. En aquest apartat ens centrem sobretot en l'origen dels cònjuges que en el moment del casament residien a Sant Just Desvern; a l'apartat següent estudiarem la residència dels cònjuges en el moment del casament, amb totes les variables que ens sigui possible.

Respecte del quadre 76 de la pàgina anterior, un parell de consideracions. Primera consideració: poc més del 55% del total de cònjuges són nascuts i casats a Sant Just Desvern, amb una diferència escassa entre homes i dones. L'anàlisi detallada per períodes no ens mostra tampoc grans diferències entre sexes fora d'un cas, en el tercer període, en que les dones superen en un 12% els homes⁸. Ara bé, podem observar clarament com la inclusió de tots els cònjuges en l'anàlisi introdueix un factor pertorbador important: si només ens cenyim a l'estudi dels residents a Sant Just Desvern en el moment del casament i bandegem aquells cònjuges que no hi resideixen (sempre segons les declaracions a les actes sacramentals) els resultats són encara més equilibrats⁹. Les diferències entre sexes i entre períodes no són tant significatives com ho són en el primer supòsit; en conjunt, els percentatges són força superiors al 70% de nascuts i residents en el moment de casar-se a Sant Just Desvern i amb un lleuger avantatge de les dones sobre els homes. Sembla clar que tant els homes com les dones es casen majoritàriament a la parròquia on han estat batejats, però d'això en parlarem en el proper punt. Aquí ens interessa saber d'on provenen els cònjuges que, residents ja a Sant Just Desvern en el moment del seu casament, declaren haver nascut en una altra parròquia i que, com es veu en el quadre anterior, són el 26'4% dels homes i el 21'7% de les dones.

Segona consideració: Sant Just Desvern no era una parròquia atractiva per als immigrants; tot i la proximitat a Barcelona, no se la pot considerar ni com a parròquia de pas. Era una parròquia petita, eminentment agrícola, amb una orografia difícil per a un conreu intensiu, centrat bàsicament en la vinya i l'olivera, i amb un hàbitat dispers ben bé fins la segona meitat del segle XVIII. Tampoc no hi havia oportunitats per als petits artesans (mestres de cases, del

⁸ És un període molt curt i les dades poden estar condicionades pel baix nombre de casos amb què hi treballem.

⁹ Podeu veure en el quadre número 78 inclòs en l'apartat següent, relatiu a la residència dels cònjuges en el moment del casament, que els percentatges de residents són força dispars d'un període a l'altre tot i que, en conjunt, són força similars entre sexes.

ram del tèxtil o de serveis a la comunitat). És per això que no va atraure, fins a principis del segle XX, a un gran nombre d'immigrants dels que marxen de la seva parròquia d'origen amb la voluntat de no tornar-hi: són aquells que el seu lloc d'origen queda a més d'un dia de camí a peu del lloc on s'han establert (segons les possibilitats de desplaçament de l'època que estudiem). Aquest col·lectiu només representa el 6% dels homes i el 3% de les dones¹⁰ casats i casades a Sant Just Desvern. És més, un 10% tant dels homes com de les dones prové de les 6 parròquies limítrofes amb Sant Just Desvern¹¹, configurant de ben segur el nucli de relació diària i d'intercanvi de població més intens; aquest moviment el trobarem reforçat quan estudiem la residència anterior al casament dels cònjuges en el proper punt¹². Poca cosa més podem destacar de l'origen dels cònjuges: la immigració francesa del segle XVII, que va arribar a representar el 7'3% dels cònjuges masculins del primer període; la immigració pirinenca del segle XVIII, que va arribar a representar el 5'1% dels cònjuges masculins i el 4'2% dels cònjuges femenins del segon període i la nul·la incidència de la immigració procedent de la resta de l'Estat espanyol fins l'any 1900. Dedicarem una part d'aquest capítol a veure un retrat més detallat d'aquestes tres immigracions, atès que les considerem les més significatives dins de la petita història de la població santjustenca.

Cal tenir en compte, però, que l'estudi de les migracions a partir només dels casaments registrats en els llibres sacramentals dóna una visió parcial dels moviments migratoris, en tant que no permet recollir informació de les persones solteres que puguin residir a la parròquia que estem estudiant. Intentarem

¹⁰ A l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol es poden veure en detall les poblacions d'origen de tots els cònjuges residents a Sant Just Desvern, classificades per períodes i especificant a quin cercle de relació pertanyen.

¹¹ Aquestes parròquies són Sant Feliu de Llobregat, Sant Joan Despí, Esplugues de Llobregat, Sarrià, Vallvidrera i Santa Creu d'Olorda. Només les tres primeres han acabat sent municipis independents; les tres últimes van quedar absorbides per Barcelona i Molins de Rei a principis del segle XX.

¹² Les dades de Sant Just Desvern no difereixen gens de les dades d'altres parròquies del Baix Llobregat que aporta Carles Millàs (2005, p. 74-77): tot i que el període que estudia Millàs es centra en els anys 1565-1714, el percentatge global d'homes casats originaris de la comarca del Baix Llobregat és del 76% mentre a Sant Just Desvern és del 81% i el percentatge de dones casades originàries de la comarca del Baix Llobregat és del 86%, idèntic en aquest cas al de Sant Just Desvern. No cal dir que, en tots els casos, la comarca es correspon al cercle 1, el de la relació diària. En el cas santjustenc, la segona comarca que aporta més cònjuges és el Barcelonès (5%, tant en homes com en dones), comarca que també forma part del cercle 1.

compensar-ho més endavant en aquest mateix capítol amb alguns apunts sobre l'origen dels solters i solteres morts i enterrats a Sant Just Desvern a partir de les declaracions a les actes sacramentals d'enterrament. Fins a l'aparició dels censos estadístics moderns –i amb certes precaucions– no hi ha cap manera d'estudiar a fons la immigració d'una localitat o comarca i extraure'n uns resultats significatius.

Finalment, interessa veure la incidència dels cònjuges que podem anomenar *estrangers*: són aquells cònjuges que ni són originaris de la parròquia que estem estudiant ni hi resideixen en el moment del casament. És important que en el registre de casaments quedi ben explícita la diferència entre l'origen i la residència, cosa que ja hem vist que no passa fins ben entrat el segle XVIII¹³. Aquest col·lectiu representa el col·lectiu d'intercanvi net d'habitants amb les poblacions veïnes ja que en un percentatge molt alt –al voltant del 90% en ambdós sexes– es tracta de casaments mixtes –un cònjuge resident a Sant Just Desvern i l'altre en una altra parròquia–. Ho podem veure en el quadre següent:

QUADRE 77
Sant Just Desvern. Cònjuges estrangers (1580-1900)

Període	TM	Homes	‰	Dones	‰	Resum ‰
1580-1650	155	78	503	66	426	465
1651-1714	146	39	267	62	425	346
1715-1760	150	27	180	62	413	296
1761-1811	238	47	197	57	239	218
1812-1856	301	66	219	57	189	204
1857-1900	396	60	151	63	159	155
Resum	1.386	317	22'9%	357	25'7%	24'3%

TM: Total matrimonis registrats entre les dates consignades

Font: Elaboració pròpia.

¹³ Louis Henry assenyala l'any 1760 per als registres de Crulai (1958, pp. 79-80); a Sant Just Desvern també es pot parlar d'aquesta data com a referent d'un registre ben diferenciat d'ambdues informacions.

Ens trobem, en ambdós casos, amb uns percentatges alts, conseqüència sense dubte del baix nombre d'habitants de la parròquia, sobretot fins a mitjans del segle XVIII. No hi ha gran cosa a dir: molt equilibri entre homes i dones *estrangers*, de manera que no es pot parlar d'una preferència per casar-se en la parròquia d'origen d'un sexe més que l'altre, i un descens progressiu des d'uns percentatges propers al 50% a finals del segle XVI i primera meitat del segle XVII fins a uns percentatges al voltant del 15% a la segona meitat del segle XIX.

En resum, si sumem els percentatges de cònjuges nascuts i residents a Sant Just Desvern que hem vist en el quadre 76 de la pàgina 358 i els percentatges de cònjuges *estrangers* del quadre anterior podem obtenir els percentatges de cònjuges nascuts fora de Sant Just Desvern però que hi resideixen en el moment del casament¹⁴. Com que els percentatges anteriors no són gens dispars entre homes i dones, aquests últims percentatges tampoc no ho són: 21'8% entre els homes i 18'1% entre les dones.

11.3.2 Residència anterior dels cònjuges:

L'estudi del lloc de residència declarat pels cònjuges en el moment del casament (sempre segons les declaracions en els llibres sacramentals) ens aporta informació sobre el nucli de relació diària de la comunitat que estem estudiant. Cal remarcar-ho perquè quedi clara la diferència entre què ens explica l'origen –moviment migratori– i què ens explica la residència en el moment del casament –cercle de relació– sobre cada cònjuge. Ja hem vist abans que la residència determina en certa manera l'estudi de l'origen dels cònjuges; altrament, l'estudi de l'origen es pot fer independentment per a cada cònjuge, mentre que l'estudi de la residència s'ha de fer, sobretot, a partir de la combinació dels dos cònjuges.

Per exemple, és irrellevant el fet que, en un matrimoni celebrat a Sant Just Desvern, un cònjuge hagi nascut a l'Empordà i l'altre a les terres de l'Ebre (en tot cas ens està dient que ambdós cònjuges són immigrants si cap dels dos no continua residint a la seva parròquia de naixement); ara bé, si aquesta circums-

¹⁴ El nombre de cònjuges que es declaren nascuts a Sant Just Desvern però residents fora en el moment del casament és pràcticament nul. Ho esmentem més endavant.

tància es troba en el lloc de residència potser caldria esbrinar quina relació tenen els cònjuges amb el lloc de casament¹⁵.

Gràcies a les enormes possibilitats informàtiques tant en la gestió de bases de dades com en els càlculs matemàtics, ho hem pogut analitzar des d'òptiques ben diverses i, fins i tot, hem cregut interessant esbrinar si el rang del matrimoni –solteria, viduitat o indeterminació– provoca alguna diferència en els resultats i si hi ha diferències seculares significatives. A l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol es poden veure tots els quadres que hem elaborat per estudiar la residència dels cònjuges; aquí només presentem els quadres més significatius.

QUADRE 78

Sant Just Desvern. Residència dels cònjuges en percentatges (1580-1900)

Segles:		XVI-XVII	XVIII	XIX	Resum
Homes	A SJD	58'5%	80'2%	79'6%	75'2%
	A l'exterior	33'2%	15'7%	18'8%	21'1%
	Indeterminat	8'3%	4'1%	1'6%	3'7%
	Total	100'0%	100'0%	100'0%	100'0%
Dones	A SJD	55'8%	66'7%	81'5%	71'8%
	A l'exterior	39'5%	31'2%	17'8%	26'3%
	Indeterminat	4'7%	2'1%	0'7%	1'9%
	Total	100'0%	100'0%	100'0%	100'0%

Font: Elaboració pròpia.

En el quadre 78 es poden veure els percentatges obtinguts per a cada segle d'homes i de dones segons el lloc de residència declarat: a Sant Just Desvern, a l'exterior o indeterminat (manca explícitament a la partida sacramental de casament el lloc de residència del cònjuge); aquest quadre encara no combina els resultats entre ambdós cònjuges. Tot i que el resum per a tot el període –1580

¹⁵ En els registres sacramentals santjustencs hi ha un parell de casos d'aquestes característiques en què la relació amb la nostra parròquia és que el rector que hi ha en aquell moment és parent d'un dels dos cònjuges. Casos semblants estan documentats en altres parròquies.

a 1900— és molt similar entre homes i dones, 75'2% per als primers i 71'8% per a les segones, els percentatges parcials no presenten tantes similituds.

Un altra cosa a destacar: la xifra de residents a Sant Just Desvern, tant entre homes com entre dones, es mou entre el 56 i el 82 per cent; les xifres més baixes es donen, entre els homes, en els segles XVI i XVII, mentre que, entre les dones, s'allarguen durant tot el segle XVIII. Resumint, pràcticament 3 de cada 4 cònjuges resideixen a la pròpia parròquia on es casen. Ara bé, el grup de cònjuges residents a l'exterior en el moment del casament cal examinar-lo en funció de la distància entre les parròquies de residència i la parròquia objecte d'estudi. Fixem-nos en els percentatges que representen els cònjuges que resideixen fora de Sant Just Desvern, especialment els del segle XIX —19% dels homes i 18% de les dones—, en el moment del casament perquè els recuperarem en el punt dedicat a la immigració.

Aquí ens interessa, sobretot, la incidència del primer cercle de relació, el que anomenem cercle de relació diària. Els cònjuges residents en el moment del casament dins d'aquest cercle es poden equiparar als cònjuges residents a la pròpia parròquia objecte d'estudi, en tant que són representatius del moviment d'equilibri de relacions socials i econòmiques entre dues parròquies: el nombre x d'individus d'una parròquia que es casa en una altra parròquia amb residents d'aquesta última hauria de ser igual al nombre x d'individus d'aquesta última parròquia que es desplaça a aquella primera parròquia per casar-se amb residents de dita localitat. Vegem-ho en el quadre 79 següent repartit per segles:

QUADRE 79

Sant Just Desvern. Percentatges de cònjuges residents dins del cercle de relació diària, inclosos els residents a Sant Just Desvern (1580-1900)

Segles:	XVI-XVII	XVIII	XIX	Resum
Homes	85'4%	92'3%	93'4%	91'3%
Dones	89'4%	95'4%	96'7%	94'7%

Font: Elaboració pròpia.

Esquemàticament, el cercle de relació diària de Sant Just Desvern comprèn la pràctica totalitat de la comarca del Baix Llobregat (tant sols en queden fora

les parròquies que hi ha per sobre de Martorell), tota la comarca del Barcelonès i les parròquies del sud del Vallès Occidental (concretament les que queden a tocar de la serralada de Collserola). En el cas que ens ocupa, els cònjuges que resideixen dins d'aquest cercle de relació diària representen al voltant del 77% dels homes i del 87% de les dones que resideixen a l'exterior en el moment del casament. Si els sumem als residents al propi Sant Just Desvern, els percentatges resultants es mouen entre el 85% i el 97% del total de cònjuges. Una primera consideració: no ens ha d'estranyar que els percentatges siguin altíssims tots ells i confirmats, indirectament, pel nombre de casaments amb dispensa apostòlica per relació consanguínia o afí: 1 de cada 26 matrimonis celebrats a Sant Just Desvern precisaren de dispensa apostòlica per poder-se celebrar. Aquests percentatges són pràcticament idèntics als obtinguts per Louis Henry a la monografia sobre Crulai (1958, pp. 81-82). En el cas santjustenc, pot sorprendre que els percentatges més alts siguin els del segle XIX, però en el punt dedicat a la immigració segons les dades dels censos veurem el mateix, de manera que semblaria que no hi ha un influència molt determinant de l'expansió del ferrocarril a la segona meitat del segle XIX sobre el *mercat matrimonial*, si més no en aquesta parròquia.

Abans d'entrar en la segona consideració vegem el quadre que combina el lloc de residència entre homes i dones, en valors absoluts i en percentatges:

QUADRE 80

Sant Just Desvern. Lloc de residència dels cònjuges combinat (1580-1900)

		Homes					
		De SJD		De fora		Total	
Dones	De SJD	697	50'3%	298	21'5%	995	71'8%
	De fora	345	24'9%	46	3'3%	391	28'2%
	Total	1.042	75'2%	344	24'8%	1.386	100'0%

Font: Elaboració pròpia.

Segona consideració: la reducció de les indeterminacions és notable com més avancem en el temps, sobretot gràcies a un control més estricte sobre els

llibres sacramentals. Si considerem les residències indeterminades com externes, tenim un 96'7% de casaments amb intervenció, com a mínim, d'un cònjuge resident a Sant Just Desvern i un irrellevant 3'3% de casaments en què cap dels dos cònjuges resideix a la parròquia santjustenca; cal assenyalar que entre aquests 46 matrimonis en què la residència d'ambdós cònjuges es declara externa a la parròquia, hi ha 6 homes i 9 dones que sí són nascuts a Sant Just Desvern, però que declaren residir en una altra parròquia. Sembla mentida que els resultats puguin ser tant equilibrats: en un de cada dos casaments ambdós cònjuges resideixen a Sant Just Desvern, mentre que en pràcticament tota l'altra meitat de matrimonis com a mínim un dels dos cònjuges també hi resideix i es reparteixen gairebé per la meitat entre ambdós sexes. No es pot afirmar categòricament que el matrimoni se celebri preferentment en la parròquia de residència de cap dels dos cònjuges, ja que el percentatge en els matrimonis mixtos –un cònjuge resident a Sant Just Desvern i l'altre a una altra parròquia– és molt lleugerament superior als homes respecte de les dones; el poc més del 3% de diferència no es pot considerar significatiu de cap tendència majoritària¹⁶.

11.4 LA IMMIGRACIÓ

Fins ara hem vist l'origen i la residència dels cònjuges segons els registres sacramentals dels llibres de casaments. En un període tant llarg, aquesta és una visió parcial dels fenòmens migratoris ja que es basa només en un aspecte de les relacions diàries de les persones que formen la comunitat, per bé que sigui un dels aspectes més importants en la vida d'aquestes persones.

Aquesta llarga temporalitat del nostre estudi ens ha permès diferenciar l'impacte de la immigració per períodes: els segles XVI i XVII es caracteritzen, bàsicament, per la incidència de la immigració occitana i per una pràcticament nul·la presència de mossos fadrins que col·laborin en les tasques del camp a les diferents masies¹⁷. Tot i haver-hi mobilitat de llarga distància (els immigrants

¹⁶ El mateix es pot dir si ho analitzem des de l'òptica de l'origen, en què la diferència encara és més mínima: el 57'3% dels homes i el 57'9% de les dones casats a Sant Just Desvern hi són nascuts; la diferència entre ambdós sexes no arriba ni a l'1%.

¹⁷ En tot cas, serien els immigrants francesos els que ocuparien aquestes tasques de forma

occitans en són un clar exemple) és més important la mobilitat de curta distància relacionada sobretot amb els matrimonis, en un moviment tant d'entrada com de sortida tant d'homes com de dones¹⁸.

En el segle XVIII podem distingir les següents característiques: per bé que es manté la importància de les relacions derivades dels casaments, el creixement del poble a partir de 1750, amb la construcció de noves cases –entre 1750 i 1818 es va duplicar el nombre d'habitatges, passant d'una quarantena a més de vuitanta–, va atreure nous immigrants llunyans, aquesta vegada de l'àrea pirinenca. Per altra banda, les llibretes del cobrament del nou impost del cadastre recullen, a partir de 1720, un nombre cada vegada més gran de mossos, alguns fadrins¹⁹ i altres casats, que treballaven a les masies i que majoritàriament són d'origen foraster; malauradament, però, les llistes no donen cap pista del seu origen. Només sabem que són forasters perquè els seus cognoms no són habituals dins de l'*univers* santjustenc; tant sols en podem saber el seu origen si es casaven o eren enterrats a la nostra parròquia i aquest fet ha quedat registrat en els llibres sacramentals santjustencs. La manca de padrons municipals o censos generals ens impedeix saber quin percentatge representaven sobre tota la població aquests forasters, però la *reconstrucció* de les famílies de l'any 1726 que hem vist en els capítols 4 i 5 ens permet situar entre el 10 i el 15% el percentatge que representaven els mossos fadrins en aquell moment sobre el total de la població santjustenca.

Respecte del segle XIX, està clar que cal partir-lo en dues meitats per l'efecte de l'entrada en servei del ferrocarril, com hem explicat anteriorment. A la primera meitat es van mantenir les constants del segle anterior, mentre a la segona meitat es va començar a veure una arribada més significativa de persones de la resta de Catalunya, especialment d'àrees que anteriorment havien tingut una presència pràcticament nul·la dins de la població de Sant Just Desvern. Un fet destacat d'aquesta segona meitat del segle XIX va ser la incidència de la plaga

majoritària i en alguns casos accedirien a masovers casant-se amb les vídues deixades d'alguns d'aquests masos. Xavier Jorba (2006), en el seu estudi sobre la conca d'Òdena, observa els mateixos comportaments en els mateixos segles, inclosa la poca presència de mossos fadrins a les masies d'aquella zona.

¹⁸ Del moviment de sortida ens n'ocuparem en el punt següent.

¹⁹ La llibreta del cobrament del cadastre de l'any 1721 recull una llista de 47 mossos fadrins, la majoria dels quals amb noms i cognoms aliens a les famílies santjustenques del moment.

de la fil·loxera, que va causar tant un moviment d'arribada de persones expulsades d'aquelles zones on ja havia afectat com un moviment de sortida d'homes adults santjustencs quan la fil·loxera va afectar les vinyes del terme. Per al segle XIX ja disposem de llistes nominatives que inclouen com una més de les seves dades el lloc de naixement de la persona censada: el primer padró que recull aquesta informació correspon a l'any 1832²⁰, tot i que es conserva incomplet; a partir d'aquesta data, la informació sobre la *naturalesa* de les persones censades apareix amb més o menys regularitat en els diferents recomptes municipals. A partir d'aquest moment podem saber amb total exactitud –errades al marge– quants habitants són santjustencs i quants són forans. Ho podem veure en el quadre 81 de la pàgina següent, on recollim dades procedents de censos i padrons entre 1860 i 1936. Tot i que la naturalesa dels santjustencs apareix reflectida en alguns padrons municipals anteriors a 1860, el seu examen detallat ens ha fet desestimar d'utilitzar-los en aquest quadre, de manera que centrarem la nostra atenció en els anys de canvis importants.

Segons els censos generals i els padrons municipals entre 1860 i 1936, el nombre i el percentatge de nascuts fora de Sant Just Desvern evoluciona de la manera que es pot veure en aquest quadre 81 de la pàgina següent. Les dues columnes situades més a la dreta indiquen els percentatges dels nascuts i nascudes a les parròquies limítrofes i dels nascuts i nascudes fora de Catalunya, calculats sobre el total d'immigrants, no sobre el total de la població. Fet aquest aclariment, comentem les dades que ens aporta aquest quadre: els percentatges de no nascuts a Sant Just Desvern dels anys 1860 i 1867 (16'7% i 19'3%, respectivament) són perfectament comparables als percentatges de cònjuges no nascuts a Sant Just Desvern que hem vist en el quadre 78 de la pàgina 363 quan hem parlat de la residència anterior al casament dels cònjuges en el segle XIX (18'8% els homes i 17'8% les dones). Coincidència o casualitat? El percentatge que representaven els nascuts a les 6 parròquies limítrofes amb Sant Just Desvern sobre el total de no nascuts era molt important fins l'any 1900 i va arribar al 40% l'any 1877. És evident que no tot és fruit dels casaments, però sí és fruit del cercle de relació diària més immediat: les parròquies veïnes amb les

²⁰ A l'apèndix documental del capítol 4 (taula número 1) podeu veure la relació i el contingut de tots els padrons.

quals hi havia un constant intercanvi de població. A partir de 1877 el percentatge va anar a la baixa fins arribar al 6% l'any 1924 (últim any pel qual hem pogut obtenir les dades separades dels municipis ja desapareguts aleshores de Vallvidrera, Sarrià i Santa Creu d'Olorda²¹).

QUADRE 81

Sant Just Desvern. Nombre absolut i percentatge d'habitants no nascuts a la parròquia segons censos i padrons (1860-1936)

Any	Nascuts a SJD	Nascuts fora de SJD	% nascuts parròquies limítrofes	% nascuts fora de Catalunya
1860	805 (83'3%)	161 (16'7%)	30'4	0'6
1867	825 (80'7%)	197 (19'3%)	35'5	0'5
1877	833 (78'7%)	225 (21'3%)	39'6	0'4
1887	893 (77'8%)	255 (22'2%)	30'6	1'2
1900	874 (77'8%)	249 (22'2%)	28'1	0'0
1910	898 (75'3%)	295 (24'7%)	ND	3'1
1920	881 (63'4%)	509 (36'6%)	15'5	16'3
1924	943 (51'8%)	877 (48'2%)	6'2	10'5
1930	1.047 (45'0%)	1.281 (55'0%)	ND	29'1
1936	1.058 (38'6%)	1.686 (61'4%)	8'2	33'9

Font: Elaboració pròpia.

Entre 1860 i 1910 el percentatge de no nascuts a Sant Just Desvern era baix i creixia molt lentament: només va passar del 17% al 25%. Amb tot, ens movem encara dins del cercle relació diària. Les dues comarques més representades eren les de sempre, el Barcelonès i el Baix Llobregat. L'any 1860 sumaven el 61% de tots els immigrants i l'any 1910 encara sumaven el 50%. Però, tot i ser anecdòtic, el més destacable de 1860 és que trobem els primers immigrants

²¹ El percentatge que anotem en aquesta columna per l'any 1936 no ens mereix tota la confiança, atès que en una part de les referències als originaris de Barcelona no s'especifica a quin antic poble del Pla pertanyen. Es podria pensar que aquests eren els provinents de la Barcelona estricta (l'anterior a 1897), però la informació del padró és confusa en aquest aspecte; entre altres coses, no hi ha registrat cap nen procedent de les tres parròquies agregades a Barcelona i limítrofes amb Sant Just. En qualsevol cas, el 8'2% referenciat seria un mínim.

procedents de les comarques de Tarragona: en total 15 que el 1910 s'han convertit en 40. Fins aleshores la seva presència havia estat nul·la. Mica en mica, Sant Just Desvern va anar incorporant habitants de tot Catalunya: si el 1860 només hi havia *representades* 15 comarques, l'any 1910 ja n'eren 26 i l'any 1930 pràcticament totes: 39 comarques.

QUADRE 82

Sant Just Desvern. Percentatges dels immigrants procedents del cercle de relació diària per comarques segons diferents censos (1860-1936)

	1860	1887	1900	1910	1930	1936
Baix Llobregat	37'9%	29'0%	29'3%	25'1%	10'1%	9'1%
Barcelonès	23'0%	23'5%	25'7%	24'7%	27'4%	31'0%

Font: Elaboració pròpia.

A partir de 1910 el fenomen migratori es va disparar considerablement, coincidint amb els inicis d'una tímida industrialització: fins l'any 1921 en què es va inaugurar la fàbrica de ciment "Sanson", propietat de *La Auxiliar de la Construcció SA*, i considerada com el punt inicial de la industrialització del poble, la *indústria* a Sant Just Desvern estava representada per petits tallers artesanals de fabricació de totxanes i per una petita fàbrica de pastes de sopa. Durant la dècada de 1910 el poble es va anar modernitzant amb l'arribada de l'electricitat i del telèfon, es va impulsar la construcció de nous habitatges, es van urbanitzar carrers, es va duplicar la xarxa viària respecte de finals del segle XIX i es va connectar amb Barcelona a través d'una xarxa d'autobusos que venia a substituir l'anterior servei que encara es feia amb tartanes. En un procés circular sense fi, el creixement de la població demandava nous serveis i llocs de treball, i els nous serveis i les noves indústries demandaven nous habitants. L'any 1930 els no nascuts a Sant Just Desvern ja superaven els nascuts en un 10%, mentre l'any 1936 aquesta diferència arribava quasi al 23%: entre 1930 i 1936 el nombre absolut de santjustencs de naixement només va créixer en 11 persones; per contra, el nombre absolut de santjustencs nascuts fora va créixer en 405 persones. Respecte de l'any 1936, el 3% dels nascuts fora de Sant Just Desvern eren estrangers: les seves procedències, França, Alemanya, Suïssa, Por-

tugal, Itàlia, Polònia, Hongria, Estats Units d'Amèrica, Cuba, Puerto Rico, Veneçuela i Algèria.

Tal com hem dit al principi d'aquest punt dedicat a la immigració, a continuació veurem la incidència de les tres immigracions determinants, l'occitana, la pirinenca i la peninsular, a partir de les dades dels registres sacramentals i de les llistes nominatives.

11.4.1 La immigració occitana²²:

Cal dedicar un punt per parlar de la immigració occitana dels segles XVI i XVII, tant important pel redreç demogràfic de Catalunya en aquells dos segles. Com en tantes altres parròquies del Principat, també per Sant Just Desvern hi van passar, i alguns s'hi van quedar, homes i dones procedents de terres occitanes: *gascons, gavatxos o naturals del regne de França* segons la terminologia utilitzada en el segle XVII, però mai *occitans*, tot i que quan hom cerca en un mapa els seus pobles d'origen s'adona que la gran majoria procedien de terres occitanes.

Comencem per veure en el quadre 83 de la pàgina següent el nombre absolut i el percentatge que van representar els matrimonis amb intervenció de cònjuges francesos sobre el total de casaments registrats a la parròquia santjustenca entre 1580 i 1700. Les xifres percentuals de Sant Just Desvern són totalment comparables amb les del conjunt de la comarca del Baix Llobregat (Gual i Remírez, Gual i Vilà, & Millàs i Castellví, 1998, p. 141): les mitjanes de tota la comarca –inclosa la nostra parròquia– són 10'62% per als homes i 0'98% per a les dones. I la tendència que ens mostra és idèntica: entre 1565 (no hi ha dades anteriors a la comarca baixllobregatina) i 1620 es va concentrar, segons els llibres de matrimonis, el punt àlgid de l'arribada d'occitans, amb percentatges propers o superiors al 20%; a partir d'aquesta data i fins el 1660 (fi de la guerra amb França i separació de les comarques nord-pirinenques) els

²² L'any 2005 Carles Millàs va publicar *Els altres catalans dels segles XVI i XVII* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat) on, a partir del buidatge dels llibres parroquials de 17 dels 30 municipis que integren el Baix Llobregat, fa un breu però molt detallat estudi de l'impacte que va suposar la immigració occitana a la comarca entre els anys 1500 i 1714. Nosaltres aquí no volem repetir el que ja s'explica en aquell llibre, al qual remetem el lector per ampliar el coneixement de la influència dels occitans en les variables demogràfiques de la comarca del Baix Llobregat en els segles XVI i XVII i de la qual forma part la nostra parròquia; aquí veurem el paper dels occitans dins de la parròquia de Sant Just Desvern i el seu *llegat*.

percentatges oscil·len entre el 10 i el 15%, i a partir de 1660 disminueixen progressivament fins a desaparèixer després de 1700.

QUADRE 83
Sant Just Desvern. Cònjuges occitans (1580-1700)

Període	Total casaments	Homes	%	Dones	%
1580-1600	23	5	21'74		
1601-1625	66	8	12'12	3	4'55
1626-1650	68	9	13'24		
1651-1675	58	5	8'62		
1676-1700	53	2	3'77		
Resum	268	29	10'82	3	1'12

Font: Elaboració pròpia.

Tot i que pot semblar petit, aquest 6% de cònjuges occitans a Sant Just Desvern, sumant homes i dones, és important dins del col·lectiu d'immigrants procedents del cercle número 3, dels que provenen de més enllà de 50 km de la parròquia que estudiem. Insistim en què Sant Just Desvern no tenia gran cosa per oferir en els segles XVI i XVII, no ja als immigrants occitans sinó ni tant sols pels immigrants del propi Principat de Catalunya. Tot just hi havia 25 masoveries, la majoria d'elles en mans de famílies de pagesos-masovers que es transmetien la propietat de pares a fills. Només unes poques propietats en mans de ciutadans honrats o nobles barcelonins podien acollir immigrants convertits en arrendadors o masovers d'aquelles propietats. No obstant, en total, els llibres sacramentals de la parròquia de Sant Just Desvern ens *parlen* del pas de 53 naturals del regne de França, 49 homes i 4 dones, entre els anys 1580 i 1714²³: a continuació en veurem una ràpida radiografia.

El percentatge de dones –7'5%– és totalment equiparable al de la resta de la comarca del Baix Llobregat –8'4%– (Millàs i Castellví, 2005, p. 53). De les 4

²³ Del total de 53 occitans, 32 apareixen registrats en els llibres de casaments i 21 en els llibres d'enterraments. Entre els primers no es comptabilitzen dues vegades els que es tornen a casar; entre els segons no estan inclosos els que apareixen tant en els llibres de casaments com en els llibres d'enterraments.

dones occitanes 3 apareixen registrades en els llibres de matrimonis, 2 d'elles casant-se amb altres 2 occitans. És possible que hi hagués altres dones d'origen occità que passessin per Sant Just Desvern durant aquells anys, però el costum de no esmentar més que el lloc d'origen del cònjuge masculí ens impedeix tenir més dades de dones occitanes. Les dades dels homes són una mica més completes: dels 49 homes, 29 apareixen també registrats en els llibres de matrimonis de la parròquia santjustenca, i 4 d'ells hi apareixen dues vegades en tornar-se a casar després d'enviduar. Un dels 29 cònjuges masculins occitans es va casar amb una de les 4 dones occitanes esmentades anteriorment i uns altres 5 es van casar amb filles d'occitans. Dels 20 homes restants, com a mínim 6 van arribar a Sant Just Desvern ja casats i van batejar algun fill a la parròquia santjustenca; a més, un d'ells hi va enviduar i es va tornar a casar a Sant Just amb una altra d'aquelles quatre dones occitanes, de manera que podem dir que del total de 32 matrimonis registrats als llibres sacramentals en què intervenien francesos, en 7 casos els protagonistes eren tots occitans. En qualsevol cas, les dades santjustenques estan lluny dels percentatges d'altres parròquies: aquí només en 1 de cada 9 matrimonis hi van intervenir occitans; hi ha parròquies on la presència va arribar a 1 de cada 4.

D'on provenien els occitans i occitanes que varen passar per Sant Just Desvern? De la majoria, 34 immigrants concretament, els llibres sacramentals només ens diuen, de forma genèrica, que eren francesos; no s'esmenta ni el poble ni tant sols el bisbat d'on procedien, circumstància aquesta amb una incidència important a les partides d'enterraments, en tant que en només tres casos se'ns indica la localitat d'origen. Per tant, només podem conèixer l'origen exacte de 19 immigrants francesos, per als quals hem fet l'esforç d'intentar identificar la localitat d'origen a partir de la interpretació del nom del poble que, en el seu moment, va fer l'escrivent de la partida sacramental (complicat, a més, amb la cal·ligrafia de l'època)²⁴. L'atles de l'Enciclopèdia Catalana, molt complet per a les terres occitanes, ens ha servit de gran ajuda: la recerca dels pobles ens ha portat bàsicament a la Gascunya (d'aquí el nom de *gascons*), al Llenguadoc i a la Provença. Els anys en què arriben aquests occitans i la zona

²⁴ A l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol es pot veure el llistat de les poblacions franceses identificades.

geogràfica d'on procedeixen ens porten fins la persecució dels hugonots per part dels reis de França durant la segona meitat del segle XVI i tot el segle XVII; tal com va succeir amb els càtars en el segle XIII, una altra persecució religiosa va portar molts occitans a Catalunya.

Quina professió tenien aquests occitans? Els llibres sacramentals només donen la professió dels homes i encara no sempre. 18 homes eren bracers, mossos del camp; altres 7 arriben a masovers d'alguna de les masies santjustenques; 4 són pagesos forans; hi ha 1 teixidor de lli, 1 sabater, 1 rajoler (casat amb una filla del mestre de cases de la parròquia), 1 prevere i 1 mestre de cases; de 16 no en sabem la professió però podem aventurar que haurien de passar a incrementar el nombre de bracers del camp.

On moren tots aquests occitans? La gran mobilitat de la població a l'època moderna ens impedeix saber de forma significativa on va acabar morint una part dels occitans que varen passar per Sant Just Desvern, com un exemple més d'aquesta gran mobilitat. De fet, dels 32 occitans i occitanes que apareixen en els llibres de matrimonis i de baptismes, només 7 acaben morint i sent enterrats al propi Sant Just Desvern; 3 moren a Sant Feliu de Llobregat, 2 a l'Hospitalet de Llobregat i dels altres 20 en perdem totalment el rastre. Per contra, en els llibres d'enterraments apareixen una dona occitana (vídua) i 20 homes occitans (com a mínim 5 de solters, la resta d'estat civil indeterminat) dels quals l'única notícia que tenim del seu pas per la parròquia santjustenca és el seu enterrament. Alguns d'aquests occitans foren enterrats en el *vas dels forasters*, segurament una part del cementiri parroquial destinada als estrangers.

Què en queda al Sant Just Desvern actual d'aquests occitans? Poca cosa i, a més, desconeguda en l'actualitat. Per bé que el nombre de 53 occitans a Sant Just Desvern pot semblar elevat en relació al nombre d'habitants que tenia la parròquia en el segle XVII, només 6 hi van morir havent format una família i, d'aquests 6, només 3 van tenir descendència rellevant en la història de les famílies santjustenques. Un d'ells va donar nom a una casa i, amb el temps, ha donat nom a un sector de la població: el *Camp Roig*, derivació de *can Roig*, masia que hi havia en aquest sector de la població i que durant un temps fou portada per un tal Joan Roig, natural del regne de França i casat i establert a

Sant Just Desvern l'any 1580, i pels seus descendents que es van acabar establint a Sant Vicenç dels Horts i a Sant Boi de Llobregat; tot i que el cognom Roig va acabar desapareixent de Sant Just durant la guerra de Successió, el nom familiar no va desaparèixer en cap moment de la toponímia santjustenca.

Per altra banda, tenim dos masovers establerts al poble a principis del segle XVII, la descendència dels quals ha arribat lluny i, en un cas, per línia directa masculina ha arribat fins l'actualitat: es tracta dels cognoms Comes i Pi. L'origen dels Comes és un tal Domènec Comes, del qual només sabem que era natural del regne de França (no consta el nom del poble d'origen en cap document) i que es va casar a Sant Just Desvern l'any 1605 amb una filla d'altres occitans; durant anys, els hereus de la família Comes foren els masovers de la casa coneguda com can Jeroni, propietat de nobles barcelonins. Malauradament, el cognom Comes d'ascendència occitana es va extingir a Sant Just Desvern durant la primera meitat del segle XX.

Quant als Pi, el seu origen és un tal Arnau Pi, casat fora de la parròquia l'any 1617 però establert a Sant Just Desvern l'any següent; igual que els Comes, els hereus de la família Pi foren masovers, durant uns anys, d'una petita casa situada prop de la riera santjustenca. Gràcies a un document relatiu a un fill del damunt dit Arnau Pi sabem que aquest era originari d'un poble occità que comença per Sant Martí, dels quals n'hi ha un bon grapat a Occitània (10 en concret). En aquest cas podem assegurar que avui en dia encara hi ha tres famílies descendents directes de l'Arnau Pi que viuen a Sant Just Desvern.

Per línia femenina tots tres cognoms també tenen descendència, molt més nombrosa que la masculina directa, i emparentada amb moltes famílies santjustenques amb cognoms força coneguts: Camppreciós, Carbonell, Nabiners, Rius, Petit, Blai, Campanyà, Domènec, Poll i Oliveres, entre altres. Val a dir que els Pi també descendeixen dels Comes, mercès a un matrimoni de mitjans del segle XVIII que va unir les dues famílies. En fi, és una llàstima que en els tres casos de cognoms d'origen occità amb rellevància dins de la petita història santjustenca no es pugui identificar exactament el lloc de procedència.

11.4.2 La immigració pirinenca:

Hem assenyalat com a característic del segle XVIII la immigració pirinenca. Cal acotar bé aquesta característica. Ha quedat clar que l'origen molt majoritari dels cònjuges santjustencs és el cercle de relació diària i això és vàlid per a tots els segles fins ben bé l'any 1910. Hem vist que el percentatge d'immigrants de l'àrea 3 –que engloba la zona més extensa– és molt petit²⁵; i dins d'aquest petit percentatge destaca, en el segle XVIII, l'àrea pirinenca com a origen d'una part important dels casats no nascuts a Sant Just Desvern.

Dins dels llocs d'origen dels immigrants santjustencs entre 1700 i 1800 trobem petites parròquies de la zona central dels Pirineus catalans: Noves de Segre, Baltarga, Riu de Cerdanya, Estamariu, Fòrnols de Cadí, la Freita, Cornellana, Arfa, Angostrina, Vallcebre i Gòsol, repartides entre les comarques de l'Alt Urgell, la Cerdanya i el Berguedà, però totes elles situades dins o al voltant de la serra del Cadí. En total són 19 homes i 11 dones que s'instal·len a Sant Just Desvern, uns pocs ja casats però la majoria es van casar aquí, provinents d'aquests pobles pirinencs. En tres matrimonis celebrats a la nostra parròquia, tant l'home com la dona eren tots dos del mateix poble: Fòrnols de Cadí. Dels llocs d'origen dels cònjuges no nascuts a Sant Just Desvern en el segle XVIII, no hi ha cap altra àrea de Catalunya fora del cercle de relació diària que concentri uns percentatges tan alts de cònjuges, percentatges fins i tot lleugerament superiors als que hem vist abans respecte dels cònjuges occitans: entre 1756 i 1787, un 11'5% de tots els cònjuges masculins són d'aquesta àrea delimitada al voltant de la serra del Cadí; entre 1753 i 1790, un 5'7% de tots els cònjuges femenins són de la mateixa àrea. Si els comparem amb el total de cònjuges no nascuts a Sant Just Desvern entre 1750 i 1799, els homes representen el 17'7% d'un total de 96 forans i les dones representen el 8'3% d'un total de 120 foranes.

A semblança dels immigrants occitans, alguns dels cognoms arribats dels Pirineus a finals del segle XVIII encara perviuen entre la població santjustenca actual. I és més que probable que, en el seu origen, alguns d'aquests provin-

²⁵ En el cas dels homes, els casats a Sant Just Desvern i originaris de l'àrea 3 representen el 25% de tots els casats no nascuts a Sant Just Desvern i només el 5% de tots els casats.

guessin del nord dels Pirineus, ja que l'estudi dels seus cognoms ens remet novament a terres occitanes.

11.4.3 La immigració peninsular:

Entenem aquí per immigració peninsular la procedent de la península ibèrica més enllà dels límits del Principat de Catalunya. Ras i curt, la seva importància comença a partir de 1920. Abans de 1920, la presència més o menys contínua de persones de fora de Catalunya a Sant Just Desvern és pràcticament anecdòtica. Podem assegurar amb un alt grau d'encert que el primer immigrant d'origen peninsular no català establert a Sant Just Desvern de forma permanent fou el rector de la parròquia entre 1778 i 1825 Alonso de Castilla y Muñiz, natural de Galaroza (bisbat de Sevilla). Tot i la seva procedència i que va fer el seu primer sermó en castellà, ben aviat es va aplicar a utilitzar el català en tota la documentació parroquial manuscrita per ell.

Què ens diuen els llibres sacramentals de la parròquia de Sant Just Desvern? Fins l'any 1900 els llibres de casaments només registren el matrimoni, l'any 1844, d'un home natural de Sorbas (província d'Almeria), de professió bracer, casat amb una santjustenca, que va formar la seva família a Sant Just Desvern però que en va marxar poc abans de 1892. Pels llibres de baptismes tenim constància d'una dona natural de San Pelayo (província d'Ourense), casada pels volts de 1819 amb un santjustenc –el casament no està registrat en els llibres de la parròquia– i enterrada l'any 1865. Una de les filles d'aquest matrimoni va ser la dona de l'andalús esmentat anteriorment. Una altra vegada casualitat o coincidència?

Arribem a finals del segle XIX: segons el cens de 1887 només hi ha un santjustenc de fora del Principat, l'andalús de Sorbas; segons el cens de l'any 1900 no n'hi ha cap; segons el cens de l'any 1910 n'hi ha 9; segons els cens de l'any 1920 n'hi ha 81; segons el padró de 1924 n'hi ha 191; segons el cens de 1930 n'hi ha 373 (el 30% de tots els no nascuts a Sant Just Desvern, el 16% del total de santjustencs). En el quadre 84 de la pàgina següent podem veure la procedència, per províncies espanyoles, dels immigrants de 1920 i 1930.

L'any 1920 hi ha tres províncies que es destaquen per sobre de la resta: Castelló, Múrcia i Terol sumen la meitat dels immigrants. L'any 1930 la proce-

dència dels immigrants és, sobretot, el llevant espanyol i Aragó, és a dir, el mateix de 1920 però ampliat: Almeria, Múrcia, Alacant, València i Castelló –sumen el 62% de tots els immigrants–; Terol, Saragossa i Osca –sumen el 16% de tots els immigrants–. En definitiva, orígens que ja coneixem de la primera gran onada immigratòria procedent de la resta de la Península Ibèrica que va viure el Principat de Catalunya en el segle XX.

QUADRE 84

Sant Just Desvern. Origen dels immigrants peninsulars no catalans per províncies (1920-1930)

Província	1920	1930	Província	1920	1930	Província	1920	1930
A Coruña	0	1	Castelló	11	37	Múrcia	19	71
Àlaba	5	1	Ciudad Real	1	4	Osca	1	11
Alacant	4	34	Guadalajara	3	24	Palència	1	1
Albacete	1	2	Guipúscoa	1	1	Pamplona	1	3
Almeria	0	51	Jaén	0	1	Salamanca	0	1
Astúries	0	1	Lleó	1	0	Santander	1	3
Àvila	0	1	Logronyo	1	1	Saragossa	2	22
Badajoz	0	2	Lugo	0	3	Sevilla	0	10
Burgos	0	1	Madrid	7	8	Sòria	0	2
Càceres	0	1	Màlaga	1	6	Terol	11	27
Cadis	1	0	Mallorca	2	2	València	6	40

Font: Elaboració pròpia.

11.4.4 Origen dels difunts solters:

Analitzar l'origen dels difunts solters a partir d'un buidatge pràcticament anònim i sense passar per una reconstrucció de famílies és una tasca pràcticament inútil. Els dèficits d'informació sobre l'estat civil, l'origen i, en menor mesura, l'edat dels difunts són tan abundants al llarg de tots els registres d'enterraments que possiblement el resultat final sigui poc significatiu. Això no treu que aquí presentem les dades sobre l'origen dels difunts solters extretes del buidatge

dels llibres sacramentals d'enterraments. Convé recordar que les dades provenen del període 1566-1900.

En definitiva, les dades obtingudes sobre els solters i solteres enterrats a la parròquia santjustenca no tenen res d'especial; deixant de banda el gran nombre d'orígens desconeguts (prop del trenta per cent), la resta provenen majoritàriament del nucli de relació diària que hem establert pels casaments: prop del quaranta-tres per cent, inclosos els nascuts i nascudes a la pròpia parròquia. De la resta, destaquem els nascuts i nascudes fora del Principat de Catalunya (quasi un deu per cent) dels quals un sis per cent són occitans i només un u per cent provenen de més enllà de les terres de l'Ebre. Poc menys del vint per cent dels difunts solters i solteres prové de poblacions relativament allunyades de Sant Just Desvern, una xifra similar a l'obtinguda per als casaments... si és que els difunts d'origen desconegut són nascuts i nascudes majoritàriament a la parròquia que estem estudiant²⁶.

11.5 ELS DESPLAÇAMENTS ACCIDENTALS: LES FITXES EA

Dins de les fitxes familiars hi ha un col·lectiu que no podem menysprear i que està format per les fitxes EA. Són les fitxes en què no tenim data de casament ni data de fi d'observació. Aparentment no tenen cap valor per al nostre estudi, però ens volem fixar en aquelles fitxes d'aquest tipus en què només hi ha registrat als llibres sacramentals el bateig d'un infant a Sant Just Desvern. En el capítol 3, el dedicat a la qualitat de les dades, ja hem fet esment d'aquestes fitxes. Les podem equiparar als naixements esdevinguts fora de la parròquia d'origen per desplaçament accidental i durant el qual s'esdevé el part. No obstant, en moltes d'aquestes fitxes no tenim prou informació sobre l'origen i/o la residència dels pares, de manera que només en podem treure una visió parcial.

En total hi ha 338 fitxes familiars del tipus EA, de les quals hi ha 196 famílies (el 58%) que només tenen un fill batejat i inscrit als llibres de baptismes sant-

²⁶ Això és així per a un bon nombre d'aquests difunts d'origen desconegut, però només ho sabem a partir de la reconstrucció de famílies.

justencs²⁷. D'aquestes 196 famílies ens interessen especialment les 180 en què no hi ha cap altre registre d'acte sacramental més que el bateig de l'únic fill²⁸ a partir de l'any 1580. Quines dades tenim d'origen i residència d'aquestes famílies? Per començar, la residència no hauria de constar si l'assimilem a la residència en el moment del casament, ja que aquesta informació no la tenim; en aquest cas, la residència, quan consta, fa referència al lloc on viu la família en el moment del naixement o bateig del fill registrat en els llibres sacramentals santjustencs. I amb l'origen pot passar el mateix. En aquest cas, ens interessa més l'origen que no la residència, el classificarem independentment els homes de les dones i l'agruparem segons els cercles de relació, tal com hem fet anteriorment.

QUADRE 85

Sant Just Desvern. Origen de les famílies EA amb un infant batejat (1580-1900)

	Cercle 1	Cercle 2	Resta	No consta
Homes	69 (38'3%)	15 (8'3%)	21 (11'7%)	75 (41'7%)
Dones	73 (40'6%)	10 (5'6%)	15 (8'3%)	82 (45'5%)

Font: Elaboració pròpia.

La incidència dels *no consta* desvirtua els percentatges dels altres grups, però els procedents del *cercle 1* continuen sent majoria aclaparadora dins dels que declaren algun lloc d'origen. Dins del *cercle 1* hi ha 14 homes i 22 dones nascuts i nascudes a Sant Just Desvern; entre ells hi ha tres parelles de santjustencs. Dins de la *resta*, hi ha 9 homes i 4 dones procedents de fora de Catalunya i un dels homes és italià i un altre és de Santiago de Cuba; dels altres, cal dir que també hi ha tres parelles de forans. Si en els casaments registrats hi havia només un home d'origen peninsular de fora de Catalunya, aquí la seva presència és una mica més destacada, per bé que efímera; tots ells pertanyen al segle XIX. Dels 75 homes que no consta l'origen n'hi ha 37 que tenen consig-

²⁷ En 37 d'aquestes fitxes hem recuperat per altres vies altres 53 infants nascuts fora de Sant Just Desvern; això no obsta perquè les continuem utilitzant per conèixer la procedència d'aquestes famílies.

²⁸ Les deu fitxes restants inclouen, a més del bateig de l'únic fill, la mort d'un dels dos cònjuges.

nada una residència amb el repartiment que podem observar en el quadre 86 següent:

QUADRE 86

Sant Just Desvern. Residència dels homes de les famílies EA amb un infant batejat (1580-1900)

	Cercle 1	Cercle 2	Resta	No consta
Homes	30 (40'0%)	0 (0'0%)	7 (9'3%)	38 (50'7%)

Font: Elaboració pròpia.

Entre les 82 dones que no consta l'origen no n'hi ha cap que indiqui alguna residència. En el cas dels homes, veiem que el repartiment es manté pràcticament invariable respecte del que hem vist per l'origen. En tots els àmbits relacionats amb la immigració, el cercle de relació diària, les poblacions més properes, monopolitzen els intercanvis d'habitants i ho fan, en el cas de Sant Just Desvern, fins passat l'any 1900. Semblaria com si el desenvolupament del ferrocarril pel territori català no hagués suposat, per a aquesta parròquia, un canvi substancial en els àmbits de relació diària.

11.6 L'EMIGRACIÓ

Estudiar els moviments migratoris de sortida no és fàcil a partir de les reconstruccions de famílies. Sobretot ens falta saber on van anar a parar les persones que marxaven. Fins a mitjans del segle XVIII, les *sortides* dels fills i filles santjustencs que arribaven a edat adulta i que no eren ni hereu ni pubilla es limitaven a casar-se amb algun hereu o pubilla de la mateixa parròquia per poder-s'hi quedar o *buscar-se la vida* fora de la parròquia casant-se amb els habitants de pobles més o menys llunyans. Les fitxes familiars del segle XVII són molt il·lustratives del que acabem de dir: filles no pubilles que es van casar amb forans i a les quals els perdem la pista a no ser que apareguin fent de padrina d'algun nebot o neboda santjustenc. En el cas dels fills, a vegades ens assabentem que viuen en un altre lloc, casats o solters. En definitiva, la parròquia de Sant Just Desvern és, eminentment, *exportadora* de població en edat de casar, com a mínim fins l'any 1700.

11.6.1 Les fitxes MA:

A partir de quines dades podem parlar dels moviments de sortida? En el capítol 8, dedicat a l'estudi de les famílies, hem parlat de les fitxes obertes (les fitxes MA) i les hem classificat segons el nombre de fills batejats a Sant Just Desvern segons els llibres sacramentals. Recordem una part d'aquelles xifres: del total de 521 fitxes MA, 293 no tenen cap fill batejat a la nostra parròquia²⁹. En aquell capítol hem dit que aquestes fitxes no ens interessaven allà, però sí ens interessarien en el capítol de la mobilitat, en tant que poden ser representatives del moviment net de sortida de població. Allà les hem dividit segons el coneixement de la data de naixement (o, per defecte, de bateig) de la dona. Ara el que volem veure és l'origen i la residència dels cònjuges i com es reparteixen temporalment aquests matrimonis oberts sense cap fill batejat. Comencem per això últim:

QUADRE 87

Sant Just Desvern. Repartiment de les fitxes MA sense fills batejats; per segles. Valors absoluts i percentatges (1580-1899)

1580-1599	1600-1649	1650-1699	1700-1749	1750-1799	1800-1849	1850-1899
10 (45'5%)	62 (47'7%)	33 (29'7%)	25 (17'6%)	45 (19'9%)	51 (16'4%)	63 (14'5%)

Font: Elaboració pròpia.

Els percentatges estan calculats sobre el total de matrimonis de cada període. Hem deixat de banda quatre matrimonis registrats durant l'any 1900, de manera que el total de fitxes MA és de 289. Per altra banda, hi ha uns altres quatre matrimonis en què és altament improbable que en neixi cap fill, en tant que les edats de les dones al casament superen els 45 anys; en els quatre casos intervenen cònjuges vidus. És probable que aquesta circumstància es doni en d'altres matrimonis, però ens falten les edats de 118 dones de les quals 27 són vídues. En el cas d'aplicar la mateixa proporció, de les 118 dones sense edat al casament n'hi hauria d'haver 3 d'edat superior als 45 anys, però la proporció de dones vídues entre les que tenim edat exacta o edat declarada i les que no tenim cap edat no és equivalent: hi ha 12 vídues amb edat coneguda

²⁹ En algun cas s'ha pogut esbrinar l'existència de fills nascuts fora de la parròquia, però aquesta informació només ens permet saber cap on s'ha desplaçat aquell matrimoni.

sobre 171 dones (7%) i 27 vídues sense edat coneguda sobre 118 dones (23%). En el cas d'aplicar la proporció sobre les dones vídues, n'hi hauria d'haver 7 amb edats superiors als 45 anys. En tot cas, el nombre de parelles entre les fitxes obertes de les quals no en pot néixer, presumiblement, cap fill no és significatiu en el global, ja siguin 4, 7 o 11. Després seguirem parlant de les vídues (i els vidus).

Tornem al quadre anterior: clarament, els percentatges més alts sobre el total de casaments de cada període es donen en els segles XVI i XVII, que freguen el 40% de mitjana; és a dir, pràcticament dos de cada cinc casaments registrats entre 1580 i 1699 són parelles que –aparentment– abandonen Sant Just Desvern després del casament sense haver-hi tingut cap fill. En canvi, els percentatges dels segles XVIII i XIX són baixos –la mitjana és del 16'5%– i molt semblants al llarg dels dos segles. Queda clar que haurem de fer un tall l'any 1700 i analitzar, més endavant en el quadre 89 de la pàgina següent, els dos períodes per separat, a veure si hi ha diferències en orígens i residències dels contraents. Vegem unes quantes dades sobre els nascuts i residents a Sant Just Desvern: hi ha 26 matrimonis en què ambdós cònjuges hi són nascuts, 3 d'abans de 1700 i la resta de després. En 7 casos els homes i en 1 cas una dona declaren la residència en el moment del casament ja fora de la parròquia. Respecte de la residència, en 55 casos tant l'home com la dona declaren residir a Sant Just Desvern; en 25 casos l'home hi ha nascut i en 36 casos la dona hi ha nascut. D'aquests 55 matrimonis, en 18 l'home i la dona són nascuts i residents en el moment del casament a la nostra parròquia i només un cas és anterior a l'any 1700. És a dir, parelles en què els dos cònjuges siguin nascuts i/o residents a Sant Just Desvern en el moment del casament i que, aparentment, en marxarien després de casar-se, són, en proporció, poques. En el quadre 80 de la pàgina 366 hem vist que el 50% de totes les parelles registrades estan formades per home i dona residents a Sant Just Desvern; entre les fitxes MA sense cap fill batejat aquesta proporció és només del 18'8%.

Qui marxa, aparentment, més, els homes santjustencs o les dones santjustenques? Podem mirar d'esbrinar-ho a partir dels casaments en què un dels dos cònjuges no és resident a Sant Just Desvern en el moment del casament.

QUADRE 88

Sant Just Desvern. Origen i residència dels cònjuges casats amb no residents; valors absoluts i percentatges. Fitxes MA (1580-1899)

	No residents	Nascuts/nascudes	Residents
Homes	175 (60'6%)	115 (65'7%)	147 (84'0%)
Dones	91 (31'5%)	51 (56'0%)	63 (69'2%)

Font: Elaboració pròpia.

En el quadre 88 hem consignat per separat el nombre total d'homes i dones no residents a Sant Just Desvern i el percentatge que representa cada nombre sobre les 289 fitxes MA que estem analitzant, i el nombre de cònjuges que els corresponen nascuts i residents a Sant Just Desvern. Hi ha clarament molts més homes de fora que s'emporten –aparentment– dones santjustenques que dones de fora que s'emportin –aparentment– homes santjustencs: la proporció és de 2 a 1. I els percentatges dels nascuts i nascudes i dels i les residents a Sant Just Desvern que s'emporten els no residents són també més alts entre els homes que entre les dones.

Volem saber també si hi ha correlació o diferències entre homes i dones segons el cercle d'origen dels cònjuges d'aquests matrimonis.

QUADRE 89

Sant Just Desvern. Cercles d'origen dels cònjuges per sexes i per períodes; valors absoluts i percentatges (1580-1899)

	Total	Cercle 1		Cercle 2		Resta	
		/1700	1700-1899	/1700	1700-1899	/1700	1700-1899
Homes	289	71 (24'6%)	141 (48'8%)	5 (1'7%)	16 (5'5%)	20 (6'9%)	20 (6'9%)
Dones	289	82 (28'4%)	154 (53'3%)	3 (1'0%)	14 (4'8%)	5 (1'7%)	12 (4'2%)

Font: Elaboració pròpia.

La suma dels cercles no dóna en cap dels dos casos 289 perquè queden fora els orígens desconeguts (14 per als homes i 18 per a les dones). Realment, hi ha poca diferència entre homes i dones respecte del cercle de relació d'origen dels cònjuges de les 289 fitxes obertes sense cap fill batejat a Sant Just Desvern: entre les dones hi ha una mica més de presència del cercle de

relació diària –l'1– que entre els homes, però en ambdós casos la suma dels percentatges d'aquest cercle està una mica per sota del que hem vist en el quadre 79 de la pàgina 365 (73'4% contra 91'3% entre els homes, 81'7% contra 94'7% entre les dones). Podríem estar davant d'una característica extrapolable d'aquest tipus de matrimonis? Entre els homes, destaca el nombre dels que provenen de més enllà del cercle 2, que inclou, especialment per abans de 1700, els occitans dels quals hem parlat abans.

Respecte de les vídues i els vidus que es casaven a Sant Just Desvern i després, aparentment, marxaven, tenim 39 entre les primeres i 42 entre els segons. Entre els homes, 12 són residents i només 5 són nascuts a la parròquia; entre les dones, 24 són residents i només 8 són nascudes a la parròquia. Al contrari dels no residents, aquí la proporció de 2 a 1 és a favor de les dones, potser seguint aquella norma no escrita que empenyia les vídues que es tornaven a casar a marxar del poble... Hi ha 15 casaments en què tots dos cònjuges eren vidus i en 13 d'aquests 15 era la dona vídua la que residia a Sant Just Desvern.

Del total de 289 fitxes obertes sense cap fill batejat a Sant Just Desvern en 42 casos hem pogut recuperar fills nascuts fora de la parròquia i aquesta dada ens ha permès saber en algun cas on van anar a parar aquestes famílies que, de fet, és el que es tracta de saber en aquest punt del capítol: on varen anar les famílies que marxaven de Sant Just Desvern. De fet, hem ampliat la *investigació* a totes les fitxes MA i hem volgut saber cap a quines parròquies es van dirigir una part d'aquestes famílies. En cap cas vol dir que fos el lloc on van acabar residint i morint els cònjuges casats a Sant Just Desvern, sinó que es tracta d'una informació aconseguida per múltiples vies i que pot no ser la residència definitiva de la família emigrada: lloc de naixement d'alguns fills recuperats, lloc de defunció d'un dels dos cònjuges, lloc de residència en casaments successius de cònjuges vidus i recerques diverses. El resultat d'aquesta *investigació* es pot veure en el quadre 90 de la pàgina següent:

QUADRE 90

Sant Just Desvern. Lloc de destinació de les famílies incloses dins de les fitxes obertes (MA) en valors absoluts i percentatges (1580-1899)

Sant Just Desvern	Cercle 1	Cercle 2	Desconegut	Total
32 (6'1%)	81 (15'6%)	2 (0'4%)	406 (77'9%)	521 (100%)

Font: Elaboració pròpia.

La inclusió de Sant Just Desvern mereix una explicació: són fitxes obertes en les quals tenim consignada la defunció del segon cònjuge com a vidu a la nostra parròquia però ens falta la defunció del primer cònjuge –possiblement per desplaçament puntual o per pèrdua del registre–, defunció que tenim acotada entre dates de naixements o casaments de fills d'aquestes parelles. Per la resta, tampoc no ens estranya l'abassegadora majoria de les poblacions situades dins del cercle de relació diària com a destí ja que, per tot el que hem vist en aquest capítol, entra dins de la lògica.

Per últim, hem intentat esbrinar si hi havia algun tipus de relació entre el destí consignat entre les 83 famílies que sumen els cercles 1 i 2 i els llocs de naixement i/o residència dels dos cònjuges d'aquestes 83 famílies consignats a les fitxes familiars amb el resultat següent: en 44 casos hi ha relació directa entre el destí i algun dels llocs d'origen o residència, en 39 casos no n'hi ha; per tant, no sembla que aquest sigui un factor determinant, tot i que la mostra, en aquest cas, és reduïda. Dels 44 casos en què hi ha relació directa, en 27 es tracta de la parròquia del marit, en 15 casos es tracta de la parròquia de la dona i en 2 casos es tracta de la parròquia d'ambdós cònjuges.

11.6.2 L'emigració segons els censos i els padrons:

A vegades, en els censos i en els padrons podem trobar informació de la marxa d'alguna família, tant dins mateix de la relació de cada cèdula –cosa que segurament contravenia les normes– com en un annex al final del llibre. Normalment aquestes anotacions s'acabaven en el moment en què hi havia un nou recompte ja que aquest havia de recollir les novetats hagudes des de l'anterior. Per altra banda, hom pot trobar també documents d'altres i baixes entre recomptes. En el cas santjustenc i per abans de 1936 és més habitual el primer

cas que el segon i, no obstant, aquesta informació només la tenim a partir de 1832 i sense la certesa que estigui completa en cap període. D'aquesta manera, qualsevol aproximació al moviment migratori de sortida continuarà sent parcial.

Dins dels intents governamentals espanyols per portar una regularitat estadística al voltant de les variables demogràfiques hi havia també el control de les entrades i sortides definitives de famílies entre municipis i per tal motiu es van imprimir unes paperetes que s'havien de presentar al municipi d'on es marxava i al municipi on s'instal·laven de nou: són els impresos d'altres i baixes que, suposadament, haurien d'estar per duplicat, en el lloc de sortida i en el lloc d'arribada. A l'apèndix documental del capítol 4 hem detallat tota la documentació de caire demogràfic que guarda l'Arxiu Històric Municipal de Sant Just Desvern. Allà es pot veure que de documents d'altres i baixes n'hi ha molt pocs i que si volem aprofundir en el tema de les baixes de famílies hem de revisar un per un els censos i els padrons (cosa que no hem fet). Com a exemples, en el padró de 1845 es va detallar la marxa durant aquell any de tres famílies i un solter i només sabem que el solter va marxar a Barcelona i una de les famílies va marxar a Sants; i respecte del padró de 1895 es va consignar la marxa de sis famílies, de les quals se'ns informa de quan marxaven, però no de totes sabem on van anar: dues es traslladaren a Sarrià, una a Barcelona, una a Vilanova i resten dues sense informació del lloc de destí.

L'estudi detallat d'aquest últim padró ens ha permès detectar la *desaparició* d'un important nombre d'homes adults en relació al cens general anterior de 1887. Hem especulat amb què aquesta *desaparició* estava relacionada amb la crisi de la fil·loxera, que va obligar aquests homes –en la seva majoria solters– a cercar feina fora del poble, però no tenim cap orientació sobre el seu destí i si aquest destí és definitiu o provisional³⁰. La població santjustenca, a finals del segle XIX, estava formada molt majoritàriament per jornalers del camp. La crisi

³⁰ Per completar aquesta investigació caldria fer el buidatge nominal del cens de 1887 (que no hem fet) família per família, comparar aquest buidatge amb el buidatge del padró de 1895 (que aquest sí està fet) i localitzar les persones desaparegudes l'any 1895 en el cens de 1887 per esbrinar-ne l'edat i l'estat civil, tenint en compte que hem d'eliminar els difunts. A partir d'aquí podríem mirar d'esbrinar si aquestes persones que han marxat en aquest interval de temps retornen a Sant Just Desvern després de 1895. Continuarem sense saber, probablement, on van anar a parar quan van marxar.

de la fil·loxera va afectar tot el camp català i va obligar molts jornalers a desplaçar-se cap a l'única zona on hi havia indústria: el Pla de Barcelona. Els santjustencs tenien l'avantatge de tenir-ho molt a prop de casa, a tant sols dues hores de camí. En el context del Baix Llobregat, l'únic poble amb una certa indústria era Sant Feliu de Llobregat, també a unes dues hores de camí del centre de Sant Just Desvern, de manera que disposaven de dues alternatives industrials molt properes. Ara bé, les connexions familiars –que tenen la seva importància en aquests anys i en els anteriors, tal com mostren els casaments– amb tots els pobles del voltant van afavorir la sortida de santjustencs cap a l'Hospitalet de Llobregat, Cornellà de Llobregat, Esplugues de Llobregat, Sarrià, les Corts de Sarrià, Sants, Sant Boi de Llobregat, Sant Joan Despí, etc., en un intercanvi de població constant. Encara que no disposem dels documents de sortida (perquè s'hagin extraviat o perquè no s'arribessin a fer) hi ha indicadors indirectes d'aquesta presència de santjustencs fora del seu lloc de naixement.

12. CONCLUSIONS

“La finalitat de les reconstruccions de famílies és disposar d’un bon nombre d’històries familiars individuals que, sumades, ens mostrin unes pautes de comportament que puguem considerar representatives del col·lectiu format per totes aquelles famílies. (...) Ja hem vist en capítols anteriors que el que cerquem són, bàsicament, mitjanes. Cada història familiar és única i particular. Podem trobar paral·lelismes i coincidències entre dues o més famílies, però la naturalesa humana difícilment repetirà amb exactitud uns mateixos comportaments vitals ni que sigui només entre dues famílies. Per tant, inferir regularitats estadístiques a partir d’uns comportaments individuals té el seu risc, però és un risc que, en demografia històrica, s’assumeix.”

12.1 PRESENTACIÓ

Aquestes paraules apareixen al principi del capítol novè i les volem recuperar aquí, en el capítol dedicat a les conclusions. El plantejament inicial d’aquestes conclusions (ara fa més de vint anys), era confirmar o desmentir que els comportaments demogràfics dels habitants de la parròquia de Sant Just Desvern eren els mateixos que els de la resta d’habitants de Catalunya, prenent com a *resta* dels habitants de Catalunya els estudis demogràfics i, específicament, les reconstruccions de famílies que ens han precedit. Els anys transcorreguts, les lectures realitzades, el treball de redacció dels capítols, tot plegat, ens han portat a comprovar que els resultats santjustencs ni confirmen ni desmenteixen la resta de treballs, sinó que els complementen.

La recerca i el buidatge de nombrosos estudis basats en els llibres sacramentals d'alguns arxius parroquials catalans ens han proporcionat una base de dades molt generosa però no sempre aprofitable per als nostres interessos. En alguns casos ens hem valgut directament de les dades absolutes proporcionades per elaborar nous càlculs d'acord amb allò que ens interessava explicar i sintetitzar. En d'altres casos només hem trobat índexs, mitjanes o percentatges sense cap informació addicional sobre el seu origen; quan això ha passat i hem utilitzat aquestes mitjanes o aquests percentatges ho hem especificat clarament en la nostra síntesi, atès que no podem garantir que el mètode de càlcul utilitzat per obtenir aquelles mitjanes o percentatges sigui el mateix que el nostre. Aquesta manca de definició ha estat, a vegades, un impediment per millorar la qualitat de la síntesi. En definitiva, el mètode de càlcul que més hem utilitzat ha estat elaborar noves taules i gràfics a partir de les dades absolutes proporcionades pels diferents treballs consultats; en segon lloc, hem reservat la utilització de la mitjana ponderada només per aquells casos en què la informació disponible era una mitjana i un nombre d'observacions. Aquest últim mètode l'hem utilitzat sobretot en la síntesi amb les altres reconstruccions de famílies.

Hi ha un altre aspecte que hem de tenir en compte: les divisions cronològiques dels diferents treballs consultats no sempre són coincidents. Si bé és cert que s'ha tendit majoritàriament a fer estudis amb divisions seculars (segle XVI, segle XVII, segle XVIII i segle XIX) les limitacions imposades per l'abast temporal de les sèries a vegades empeny a fer talls a cavall entre dos segles o a presentar només fraccions de segles. Aquest últim cas es dona sobretot en els estudis del segle XVI, en què els pocs que hi ha estan centrats en l'últim quart d'aquella centúria. No obstant, això no ha estat tractat com un problema sinó més aviat com un estímul per millorar la síntesi realitzada.

Al llarg d'aquest treball hem comentat diverses vegades l'ajut inestimable de la informàtica en el processament de les dades i en l'elaboració d'estadístiques, quadres i gràfics. L'ajut informàtic no acaba aquí: aquest treball –entès en el sentit ample de treball, des dels inicis de la recollida de dades fins al redactat final d'aquestes conclusions– ha corregut al costat del progrés de la informàtica en tots els aspectes. L'any 1987 no era gens habitual tenir ordinadors perso-

nals i pràcticament ningú no coneixia l'existència d'una cosa que es deia *processador de textos* (de la marca que fos...). Tot i això, el primer esbós de treball sobre la demografia santjustenca que vàrem presentar el mes de setembre de 1987 va ser el primer treball personal que vàrem poder fer amb ordinador. En aquella època la capacitat dels ordinadors era molt limitada; es treballava inicialment amb discs flexibles (els *floppy disk*) que foren substituïts més endavant pels disquets rígids de 3 ½ polzades (amb capacitat per a 720 kb al principi i per a 1'44 Mb més tard). Encara que vist des de la perspectiva actual sembli molt poc espai, aleshores en aquells suports hi cabia molta cosa¹.

Ni ordinadors portàtils ni càmeres digitals; en aquells anys, el treball de camp s'havia de fer a mà –o fotocopiar, l'únic mètode de reproducció a l'abast de tothom–. El treball de recerca de 9 crèdits que vàrem presentar el mes de març de l'any 1992 estava tot redactat prèviament a mà; era impensable encara aleshores seure davant d'un ordinador i començar a escriure directament com fem ara la majoria. Fins i tot els quadres inclosos en el treball havien estat fets prèviament a mà –encara no coneixíem l'existència dels fulls de càlcul...– i tant sols els gràfics estaven fets amb un programa informàtic del qual ja no en recordem el nom. El que sí recordem era la quantitat de disquets utilitzats per guardar les dades necessàries per a l'elaboració d'uns gràfics que vistos avui en dia són excessivament esquemàtics (i que encara conservem impresos en una carpeta...). Una companya d'estudis de la carrera –i amb qui porto ja 22 anys de convivència– es va encarregar de copiar tots els fulls manuscrits amb un programa que es deia *Word*[®] –en la primera versió que apareixia per a *Microsoft Windows*[®]–; tot i que no permetia moltes *filigranes* ja no era la uniformitat de les antigues màquines d'escriure i permetia incloure gràfics, canviar el tipus de lletra quan convenia... Començàvem a entrar en la *dictadura de l'estètica*...

Passat el *tràngol* del treball de 9 crèdits va caldre buscar un programa de gestió d'una base de dades que cada vegada era més gran. Vàrem entrar en el món del *dBase III*[®] fins l'any 1997 que el vàrem substituir pel *Microsoft Office Access*[®]: les bases de dades cada vegada permetien fer més coses i cada ve-

¹ En una de les tesis consultades, el seu autor ens fa saber que la seva tesi ocupava 100 disquets d'aquest tipus...

gada era més complexa la seva manipulació. Així va ser com vàrem aconseguir un *informe* –una aplicació d'aquesta base de dades que genera un document imprès– que *reconstruïa* una part de les fitxes familiars i que ens estalviava escriure a mà, fitxa per fitxa, un munt de dades. La gestió plenament automatitzada de la reconstrucció de famílies ni estava ben resolta aleshores ni ho està ara i hi ha tasques que és inevitable fer a mà, començant per la revisió de les fitxes impreses automàticament ja que es poden *colar* dades que no corresponguin. La part més senzilla de combinar automàticament és la que fa referència a les dades dels pares amb els fills batejats; respecte dels casaments i les defuncions dels fills la pròpia experiència desaconsella un procés automàtic combinat amb l'anterior ja que el nombre de confusions pot ser superior al nombre d'encerts².

A partir d'aleshores –finals de la dècada dels anys noranta del segle XX– va començar el redactat dels primers capítols del que havia de ser la tesi doctoral, aquesta vegada treballant directament sobre l'ordinador i amb una versió *moderna* de *Microsoft Office Word*[®] inclosa en un paquet ofimàtic conegut amb el nom de *Microsoft Office 97*[®]. Aquest procés es va aturar en sec l'any 2004 per circumstàncies personals i va seguir aturat fins el mes de febrer de 2013. Durant aquests pràcticament deu anys d'aturada les úniques tasques relacionades amb la tesi que fèiem era actualitzar els fitxers amb les noves versions dels programes informàtics a mesura que anàvem renovant el *hardware* personal. Al reprendre la feina aturada ens vàrem haver d'enfrontar amb un nou component informàtic que fins aleshores havíem obviat: Internet i les *World Wide Web*. El creixement de la informació disponible a Internet en els últims anys ha sigut desmesurat i la demografia en tots els seus vessants no n'ha estat aliena. La digitalització de revistes i llibres, la viquipèdia –en totes les seves variants idiomàtiques–, múltiples pàgines personals, d'institucions de recerca, de centres universitaris, etc., ens permeten tenir a l'abast molta informació que en cas

² Tot i que els inicis es remunten a l'any 1973 amb el projecte canadenc basat en el programa "Hochelaga", són pocs els articles dedicats a les possibilitats de reconstruir famílies automàticament des d'aplicacions informàtiques i en cap d'ells no hi hem trobat una solució definitiva, tot i que no descartem que s'arribi a trobar. El Centre d'Estudis Demogràfics col·labora amb el Centre de Visió per Computador amb l'objectiu de facilitar la lectura i transcripció automàtica de documentació demogràfica històrica. Per altra banda, els programes destinats a la realització d'arbres genealògics no inclouen opcions necessàries per a la demografia històrica.

d'haver-la de cercar en paper per arxius i biblioteques segurament no hi arribariem. No ha sigut la nostra pretensió en cap cas ser exhaustius en aquesta recerca: directament és inviable ser-ho. La quantitat de respostes que ofereixen els cercadors, per més que acotem el tema de recerca, desmoralitza a qualsevol i cal molt d'ull per trobar el gra entre tanta palla. El resultat el trobareu dins de la bibliografia. Ara cal veure en les comparatives dins de l'àmbit català i dins de l'àmbit europeu si el gra que hem recollit era el més profitós.

12.2 UN ASSAIG DE SÍNTESE PER A CATALUNYA³

La diversitat del territori habitat per un col·lectiu que ens identifiquem davant del món com a catalans és equiparable a la diversitat de les històries familiars dels habitants de Sant Just Desvern. Perquè dues famílies, en igualtat de condicions en el punt de partida⁴, van acabar tenint històries vitals diferents? Perquè dues parròquies, en igualtat de condicions en el punt de partida, van acabar tenint trajectòries diferents? El territori català és un territori molt divers en tots els aspectes, geogràfic, climàtic, històric, etc.; ho podem comprovar cada dia, per exemple, en els mapes del temps. Per tant, seran diverses les històries que el composin, també en el desenvolupament demogràfic, de cada una de les parròquies, municipis, comarques, províncies. Al costat mateix de Sant Just Desvern tenim l'exemple de la parròquia de Santa Creu d'Olorda que no va te-

³ En la data d'inici d'aquest estudi, a principis del segle XVI, el Principat de Catalunya comprenia terres que al llarg dels segles següents es van anar *perdent*: l'any 1659 l'antic comtat del Rosselló i una part del comtat de la Cerdanya van ser lliurats a la monarquia francesa d'acord amb el Tractat dels Pirineus i l'any 1833 la divisió provincial impulsada per Javier de Burgos, secretari d'estat de Foment, marcava definitivament la *frontera* administrativa entre Catalunya i Aragó en els rius Noguera Ribagorçana (al nord de l'Ebre) i Algars (al sud de l'Ebre). L'actual Generalitat de Catalunya governa sobre el territori sorgit d'aquesta divisió provincial. La nostra recerca s'ha centrat en estudis i treballs basats en parròquies localitzades dins d'aquest últim àmbit territorial, sense que això pressuposi cap discriminació cap a les terres *perdudes*; ens hauria agradat disposar sobretot de més temps per completar la síntesi amb dades procedents d'aquestes dues zones. Amb tot, hi trobareu alguna referència a la Catalunya del Nord, per a la qual recomano entusiàsticament un dels estudis de Joan Peytavi: *Antroponímia, poblament i immigració a la Catalunya moderna. L'exemple dels comtats de Rosselló i Cerdanya (segles XVI-XVIII)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2010. Demanem disculpes al seu autor si en algun punt d'aquestes conclusions utilitzem terminologia no del tot correcte envers el que aquí baix coneixem com la Catalunya Nord.

⁴ Dins de totes les famílies santjustenques, n'hi ha dues que podem considerar *idèntiques* ja que són dos germans que es van casar amb dues germanes, de manera que l'herència genètica era, suposadament, la mateixa en totes dues parelles. Una de les parelles va tenir onze fills i l'altra deu fills. És evident que les circumstàncies familiars de cada una de les parelles incideix directament i aleatòriament en el desenvolupament de cada nucli familiar.

nir les mateixes oportunitats per desenvolupar-se que Sant Just Desvern fins al punt de *desaparèixer* l'any 1916 (Jordà i Capdevila, 2002).

Podríem haver enfocat les conclusions en base a una comparativa indiscriminada de tots els aspectes demogràfics que hem exposat amb els treballs que ens han precedit, però hem cregut que no tindria cap sentit. Per això, ho hem enfocat més cap a un treball de síntesi, de recollida i actualització de dades, especialment a partir dels estudis dedicats a parròquies i comarques catalanes, i així veurem tant aspectes relacionats només amb les sèries numèriques anònimes com ens centrarem en una quinzena d'aspectes puntuals que considerem determinants relacionats amb les reconstruccions de famílies. Creiem que el més important d'aquesta síntesi és la presentació dels resultats d'aquesta agregació de dades, ja sigui mitjançant sumes o mitjanes ponderades; per tant, intentarem que els nostres comentaris a aquests resultats siguin el més breu possibles i ens estendrem només en aquells casos en què ho creguem necessari.

Tots els estudis demogràfics realitzats sobre la ciutat de Barcelona, ja des de finals del segle XIX, indiquen que el creixement demogràfic de la seva població es basava no en el creixement vegetatiu (naixements menys defuncions), que era habitualment negatiu, sinó en l'atractiu migratori⁵. Ara bé, també sabem que la incidència de la immigració de fora de les terres catalanes fou pràcticament nul·la fins a finals del segle XIX (amb l'única excepció del corrent migratori occità dels segles XVI i XVII), de manera que el creixement de la població de la ciutat de Barcelona només es pot entendre a partir del *buidatge poblacional* de la resta de comarques catalanes (sinó de totes, d'unes quantes), de manera que mentre hi va haver parròquies que van créixer, n'hi va haver que van decreixer. I aquest fet s'ha comprovat a partir de la segona meitat del segle XVIII amb un moviment nord-sud (de les àrees pirinenques cap a les comarques barcelonines, especialment) i es va accentuar durant la segona meitat del segle XIX, amb

⁵ Segons l'*Anuario Estadístico de la ciudad de Barcelona* de l'any 1902 (p. 197) el saldo vegetatiu de la ciutat (inclosos els municipis agregats l'any 1897) entre 1878 i 1902 va ser de 18.859 defuncions més que naixements. Segons el cens de 1877 hi havia a Barcelona 345.794 habitants de fet; segons el cens de 1900 hi havia 533.000 habitants de fet. El mateix anuari (p. 109) ens fa saber que sense l'aportació de més de 200.000 immigrants aquest creixement no hauria estat possible; aproximadament un 50% d'aquests immigrants provenien de fora de Catalunya.

el desenvolupament de la xarxa ferroviària catalana, amb la crisi de la fil·loxera i amb el desenvolupament de la industrialització al Pla de Barcelona. Hi havia, per tant, moviments d'entrada i moviments de sortida, de manera que la dinàmica demogràfica no fou la mateixa en les parròquies que van créixer que en les que van decreïxer. I això va coincidir en el temps amb el pas del *sistema demogràfic antic* al *sistema demogràfic modern*: pràctica desaparició de la mortalitat catastròfica i disminució de la mortalitat ordinària, tant entre adults com entre infants, disminució de la fecunditat femenina, augment de l'esperança de vida.

12.2.1 Les reconstruccions de famílies a Catalunya:

A la introducció d'aquest treball hem esmentat els estudis demogràfics realitzats a Catalunya basats en la reconstrucció de famílies. Hem vist que són pocs, tant si ho analitzem des del punt de vista del nombre de parròquies catalanes (o municipis) com si ho comparem amb altres àmbits europeus. També hem vist que la majoria d'aquests estudis es van realitzar en la dècada dels anys vuitanta del segle XX i que l'últim que es va presentar fou la tesi doctoral d'Àngels Torrents l'any 1993. Això vol dir que en els últims vint anys aquest mètode d'estudi demogràfic no ha tingut cap mena de *predicament*.

No volem entrar aquí en les discussions sobre la utilitat del mètode basat en les reconstruccions de famílies⁶; es una metodologia que requereix un treball de camp molt costós en temps –encara que ara es pugui fer des de casa mateix accedint a la web del bisbat de Tarragona o a la web de FamilySearch– i una elaboració de les dades poc informatitzada en tant que no hi ha cap programa –o aplicació, com es diu avui en dia– específic que reconstrueixi les famílies i ens retorni les dades necessàries per a quadres estadístics i gràfics⁷. El

⁶ Us emplacem a llegir els articles següents, tots ells disponibles a Internet: David S. Reher (*La investigación en demografía histórica: pasado, presente y futuro*, 2000), José Manuel Pérez (*¿Es necesario privilegiar todavía la reconstrucción de familias en España? Una respuesta a David S. Reher*, 2000) i Eckart Voland (*Contributions of Family Reconstitution Studies to Evolutionary Reproductive Ecology*, 2000); per bé que fa quinze anys de la seva publicació el seu contingut és plenament vigent.

⁷ Com a exemple, un dels programes de càlcul que té més penetració dins del mercat a nivell d'usuari particular com és el *Microsoft Office Excel*[®] no reconeix el format de les dates anteriors a l'1 de gener de 1900, de manera que no es poden fer automàticament operacions tant bàsiques com restar dues dates anteriors a aquell dia. En canvi, el programa *Microsoft Office Access*[®] sí reconeix el format de les dates anteriors a l'1 de gener de 1900 però la seva utilitat

buidatge de les dades ha de ser (de moment...) manual i la introducció de les dades (on sigui...) ha de ser (de moment...) també manual⁸. A partir d'aquí entràriem en la utilitat d'aquesta base de dades nominals i de tots els càlculs que se'n puguin derivar i la seva representativitat, limitada pel tipus de col·lectiu que hàgim estudiat (un grup nobiliari, una classe social, una parròquia rural, un nucli urbà, una comarca, etc...). Fins i tot qualsevol anàlisi realitzada a partir de dades procedents d'arbres genealògics diversos, per més transversalitat que hi hagi, es pot titllar de parcial.

La comparativa dels resultats santjustencs se sustenta sobretot en les reconstruccions de famílies realitzades a Catalunya, però no volem deixar de banda la possibilitat de fer comparacions amb dades d'altres estudis basats només en recomptes no nominals, en la mesura que aquestes comparacions siguin equiparables. Començarem per veure quines són les reconstruccions de famílies que ens han precedit i per a quins períodes ens aporten quines dades, comparables amb la nostra i basades en el buidatge dels llibres sacramentals d'una o més d'una parròquia.

La primera parròquia catalana estudiada segons la metodologia de la reconstrucció de famílies fou la de Sant Joan de Palamós per Jordi Nadal i Armand Sáez; la presentació del seu estudi dins de la revista *Annales de Demographie Historique* l'any 1972 es va limitar a la fecunditat dins del matrimoni segons l'edat de la dona al casament entre els anys 1700 i 1859 i dividida en quatre períodes de quaranta anys cada un. Tot i que no queda explicat, és de suposar que es tracta de la fecunditat aparent⁹.

Per ordre d'aparició cronològica, els altres estudis basats en reconstrucció de famílies sobre parròquies catalanes són els següents:

zació a nivell d'usuaris particulars no està tant estesa per la complexitat de treballar amb bases de dades. Per altra banda, a Internet hi ha nombrosos programes, tant en català com en castellà com en anglès, que ajuden a fer arbres genealògics, fins i tot algun de molt complet que permet adjuntar qualsevol tipus de document (fotografies, arxius de veu, etc.); per ser d'utilitat a l'estudi de la demografia històrica el que faltaria és que aquests programes generessin automàticament a partir de les dades subministrades les taules i gràfics que calen per a l'anàlisi dels comportaments demogràfics.

⁸ El Grup de Cambridge definia la reconstrucció de famílies com una "*time-consuming technique*" no fa pas massa anys.

⁹ En el nostre cas hem consultat la versió castellana de l'article inclosa en el recopilatori *Bautismos, desposorios y entierros* publicat per Ariel SA l'any 1992 tot i que disposem també d'una còpia de la versió francesa original.

Entre 1980 i 1987 Miquel Àngel Martínez Rodríguez va presentar, en quatre publicacions diferents, els resultats sobre nupcialitat, mortalitat, mobilitat i fecunditat de Vilanova i la Geltrú en el segle XVIII (parròquies de Sant Antoni Abat de Vilanova de Cubelles i de Santa Maria de la Geltrú). D'aquestes quatre publicacions destaquem la tesi doctoral presentada l'any 1985 a la Universitat de Barcelona (no disponible en xarxa), de la qual l'any 1987 en va sortir un llibre. L'any 1988 va publicar un article recopilatori de dades procedents de diferents reconstruccions de famílies realitzades fins aleshores.

Entre 1982 i 1987 Josep Maria Planes i Closa va presentar, en dos treballs inèdits i no disponibles encara en xarxa, els resultats de la reconstrucció de famílies de la vila de Tàrrega en els segles XVI a XVIII (parròquia de Santa Maria de l'Alba). En la mateixa línia anterior, aportava dades sobre natalitat, mortalitat, mobilitat, nupcialitat i fecunditat. Es tracta de la tesina de llicenciatura i la tesi doctoral, respectivament, presentades a la Universitat de Barcelona. L'any 1995 va publicar en un llibre un extens resum de la tesi.

Entre 1983 i 2004 Àngels Torrents i Rosés va presentar diverses publicacions a partir de l'extens treball de reconstrucció de famílies de la seva parròquia natal, Sant Pere de Riudebitlles, entre els anys 1608 i 1935. Els principals treballs són, sense dubte, la tesina de llicenciatura presentada l'any 1983 (Universitat de Barcelona) i la tesi doctoral presentada l'any 1993 (no disponible en xarxa; n'hi ha un exemplar al Centre d'Estudis Demogràfics). Algunes parts d'aquesta tesi han estat publicades entre altres llocs per *Papers de Demografia*, pel *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica* i per la *Revista de Demografía Histórica*. Es tracta d'un punt de contrast molt interessant, tant per la durada temporal, molt similar a la nostra, com pel tipus de població, agrupa-da i industrial, totalment diferent de la nostra.

L'any 1984 Pilar García Andreu, Carmen Launer Lahoz, Lluís Martínez Díaz i Catalina Manuel Homar van presentar, dins del 1r Congrés d'Història Moderna de Catalunya, els resultats de la reconstrucció de les famílies d'Abrera en el segle XVII (parròquia de Sant Pere). Tot i la brevetat de la comunicació, hi trobem informació sobre natalitat, mortalitat, nupcialitat i fecunditat en una parrò-

quia molt similar a la nostra, tant en població com en àmbit comarcal (no està disponible en xarxa).

L'any 1985 Maria Teresa Ferrer i Font va publicar, dins de la revista *Manuscrits*, els resultats de la reconstrucció de les famílies de la parròquia de Sant Llorenç de Sant Feliu de Llobregat en el segle XVII (disponible en xarxa). Aquesta parròquia és veïna de la nostra i els lligams històrics entre ambdues han estat ressaltats diverses vegades, de manera que aquest estudi és molt important en la comparativa que veurem a continuació¹⁰. Hi trobem informació sobre nupcialitat, fecunditat i mobilitat.

Entre 1986 i 1989 Salvador Caralt i Salvó va presentar els resultats de la reconstrucció de les famílies de la parròquia de Sant Salvador del Vendrell entre els segles XVI i XIX. El seu treball més complet és la tesina de llicenciatura presentada l'any 1986 a la Universitat Autònoma de Barcelona (no disponible en xarxa).

El mateix any 1986 Valentí Gual i Vilà va presentar la tesina de llicenciatura (no disponible en xarxa) a la Universitat de Barcelona sobre demografia de la Conca de Barberà en els segles XVI a XVIII. Una part del treball es basava en la reconstrucció de les famílies de les parròquies de Sant Salvador de Rocafort de Queralt i de Sant Joan Baptista de Vallverd¹¹. A partir d'aleshores, la publicació d'obres de caire demogràfic basats en la reconstrucció de les famílies de diverses parròquies de la Conca de Barberà per part de Valentí Gual ha sigut constant. En destaquem també la presentació de la tesi doctoral l'any 1991 (no disponible en xarxa) a la mateixa Universitat de Barcelona¹²; val a dir que tant de la tesina com de la tesi n'hi ha publicats dos extensos resums, els anys 1988 i 1993, dels quals n'extraurem múltiples dades per a la nostra comparativa en tots els aspectes: natalitat, mortalitat, nupcialitat, fecunditat, estudi de les famí-

¹⁰ A més de l'article, disposem de la còpia de dos treballs inèdits molt més extensos i cedits per l'autora a qui agraïm la seva col·laboració. Els treballs es titulen "Resultat de la reconstrucció de famílies de la parròquia de Sant Feliu de Llobregat" (1985) i "Demografia històrica a l'Antic Règim al Baix Llobregat" (1986). També disposem de les fitxes familiars que va utilitzar l'autora per a l'elaboració dels tres treballs esmentats.

¹¹ Vallverd de Queralt és un poble que pertany actualment al municipi de Sarrià, però més proper a Rocafort de Queralt que al propi cap del terme municipal.

¹² Cal dir que en aquesta tesi el nombre de parròquies reconstruïdes familiarment és llarg (hem recomptat fins a 27 parròquies buidades) tot i que l'estudi de la fecunditat s'ha centrat en les parròquies de Santa Maria de Barberà de la Conca i de Sant Martí de Vilaverd.

lies, mobilitat. Tot i que aquests estudis s'acaben l'any 1815 ens seran de molta utilitat en tant que la majoria de parròquies estudiades per Valentí Gual són de caire rural molt semblant a la nostra.

Finalment, l'any 1992 Carmen Bencomo Mora, Dolores Ibáñez Mas i Francisco López Molina van publicar, dins de la revista *Manuscrits* (es troba disponible en xarxa), els resultats de la reconstrucció de les famílies de la parròquia de Sant Pere de Rubí en el segle XVIII. Ens trobem davant d'un cas comparable al de la parròquia d'Abrera: un article breu que inclou moltes dades sobre natalitat, nupcialitat, formació familiar i mortalitat d'una població rural i molt propera a la nostra fins al punt que forma part del seu cercle de relació diària.

Resumint, entre tots els treballs esmentats cobrim el mateix període temporal que el nostre estudi, des del segle XVI fins el primer terç del segle XX. No obstant, no tots els segles estan igual de representats: mentre el segle XVI continua sent la *ventafocs* de les reconstruccions familiars per falta de dades completes, pel segle XVII disposem de les dades de Tàrraga, Sant Pere de Riudebitlles, Abrera, Sant Feliu de Llobregat, el Vendrell i una part de la Conca de Barberà, pel segle XVIII disposem de les dades de Palamós, Vilanova i la Geltrú, Tàrraga, Sant Pere de Riudebitlles, el Vendrell, tota la Conca de Barberà i Rubí, pel segle XIX disposem de les dades de Palamós, Sant Pere de Riudebitlles i el Vendrell i, finalment, pel primer terç del segle XX disposem únicament de les dades de Sant Pere de Riudebitlles. Així mateix, podem comparar amb diferents tipus de parròquies: rurals idèntiques a la nostra (Abrera, Rubí, la majoria de les de la Conca de Barberà), urbanes amb certa entitat de població (Tàrraga, Vilanova i la Geltrú, el Vendrell, Montblanc), proto-industrials (Sant Pere de Riudebitlles) i, fins i tot, una parròquia limítrofa amb la nostra (Sant Feliu de Llobregat) amb la qual presenta una diferència a tenir present com és el fet que ja des d'antic Sant Feliu de Llobregat presenta un nucli agrupat de cases més gran que els masos dispersos pel terme parroquial, característica totalment contrària a la de Sant Just Desvern, com hem vist en el capítol primer. Tots aquests treballs de reconstrucció de famílies sumen 12.514 fitxes familiars repartides de la següent manera¹³:

¹³ En aquest recompte hi ha les dades obtingudes dels mateixos autors dels treballs. En alguns

QUADRE 91

Catalunya. Reconstruccions de famílies (1580-1919)

Parròquia	Cronologia	Fitxes familiars	Percentatge
Sant Pere de Riudebitlles	1608-1919	5.053	40,44%
Sant Just Desvern	1580-1900	1.906	15'26%
Tàrrega	1652-1750	1.199	9'60%
Vilanova i la Geltrú	1700-1799	1.033	8'27%
Rocafort de Queralt i Vallverd	1569-1801	940	7'52%
Rubí	1678-1790	507	4'06%
Abrera	1602-1715	486	3'89%
Sant Feliu de Llobregat	1602-1679	388	3'11%
el Vendrell	1564-1820	341	2'73%
Barberà de la Conca	1601-1800	230	1'84%
Vilaverd i la Riba	1601-1800	215	1'72%
Palamós	1700-1859	196	1'57%

Font: Elaboració pròpia.

Al marge d'aquestes reconstruccions hem localitzat altres estudis, d'abast més reduït, que han utilitzat parcialment aquest mètode de treball per analitzar el comportament demogràfic d'una part de la població. Dins d'aquest tipus d'estudis tenim el realitzat a la parròquia de l'Escala en base a les famílies casades amb dispensa matrimonial per consanguinitat, tenim el realitzat a la parròquia de Setcases en base a 55 famílies d'una mateixa nissaga (seria una reconstrucció de famílies genealògica), tenim el realitzat a la parròquia d'Esparreguera en base a les famílies de la colònia tèxtil Sedó, tenim el realitzat a la parròquia de Valldoreix en base al buidatge genealògic dels tres llibres

casos el nombre de fitxes reals ha de ser superior; per exemple, les dades de Rubí i Palamós no inclouen ni les famílies obertes ni les famílies exteriors i el treball de Valentí Gual sobre la Conca de Barberà inclou més fitxes que les que reproduïm aquí, centrades només en les tres parròquies en què s'ha fet l'estudi de la fecunditat. Atenent al nombre de casos utilitzats per a l'estudi de l'interval protogenèsic –que només es pot fer a partir d'una reconstrucció familiar i que no inclou les famílies sense fills–, Valentí Gual hauria treballat amb 4.336 fitxes de família a les quals caldria afegir 321 fitxes més en què l'interval protogenèsic corresponent és inferior als 8 mesos.

sacramentals, tenim el realitzat a la parròquia de Santa Pau a partir de 20 matrimonis dels anys 1771 a 1775 i tenim el realitzat a la parròquia de Balsareny a partir de 78 famílies entre els anys 1652 i 1675. De tots ells n'hem extret les dades que més ens interessin per a la nostra síntesi.

Sigui com sigui, el nombre de reconstruccions de famílies realitzats sobre parròquies catalanes no resisteix cap comparativa ni en l'àmbit europeu ni en l'àmbit peninsular ibèric, tot i comptar amb il·lustres demògrafs coetanis de Louis Henry i de Pierre Goubert i amb un centre pioner d'estudis demogràfics creat l'any 1984. José Manuel Pérez, l'any 1990, feia avinent aquest diagnòstic:

“Para nosotros, el hecho más significativo del decenio [1970-1980] fue el caso de los estudios demográficos en el levante mediterráneo, toda vez que a Cataluña le había cabido el honor de ser la más valiosa de las áreas iniciadoras.”

Ja hem vist com entre 1972 i 1980 no es va publicar res de res, i el diagnòstic de José Manuel Pérez per al decenni següent no era pas molt millor:

“Al fin Cataluña sale de su noche demográfica y los estudios se multiplican en el último lustro [1985-1989] con la floración de trabajos de reconstrucción de familias con un tratamiento no siempre afortunado;...”

En nota al peu esmenta els resultats contradictoris dels estudis realitzats sobre Vilanova i la Geltrú, Tàrraga, Sant Feliu de Llobregat, Setcases, Abrera i Vilafranca del Penedès per acabar dient: *“En todo caso, esta auténtica selva deberá clarificarse y explicarse en el futuro.”* (Pérez García, 1990, p. 60). Tot i aquests mals precedents, la nostra intenció és clarificar i exposar aquestes discordances i extreure'n ni que sigui aproximacions al comportament demogràfic dels catalans.

Per completar aquest quadre voldríem fer esment, ni que sigui de passada, d'altres parròquies i poblacions catalanes sobre les quals s'han fet estudis de demografia històrica de qualsevol tipus i que poden ser susceptibles d'aparèixer en la nostra comparativa; en tots els casos no es tracta de reconstruccions de famílies sinó d'estudis, generalment a partir de recomptes o buidatges numèrics, d'aspectes puntuals relacionats amb la natalitat, la nupcialitat, la mortalitat i la mobilitat. La llista de poblacions i comarques és molt llarga: per

esmentar-ne només algunes podem citar poblacions com Sitges (1627-1899), Lleida (1460-1900), Ulldecona (1644-1900), Torredembarra (1638-1900) o Berga (1569-1760) i comarques com el Priorat (segles XVIII i XIX), el Maresme (segles XVI a XVIII), el Baix Llobregat (segles XVI i XVII), l'Alt Empordà (segles XVI a XIX), el Baix Ebre i el Montsià (segles XIX i XX), el Vallès Oriental (segles XVI i XVII) o el Penedès (segles XVII a XIX)¹⁴... Val a dir que hem trobat parròquies i comarques *repetides*, és a dir, que hi ha treballat més d'una persona diferent, com el Vendrell, l'Ametlla del Vallès, Sitges, Vilafranca del Penedès –deixant de banda Barcelona i Girona, la població amb més referències demogràfiques localitzades–, Abrera, el Priorat, el Baix Camp o el Baix Llobregat, i casos en què dades ofertes per dues persones diferents no són coincidents¹⁵. La nostra intenció ha sigut aprofitar el màxim de dades possibles de tots aquests treballs amb l'objectiu que la síntesi sigui el més representativa possible, però també tenim clar que tot i el nostre esforç per abastar-ho tot, hauran quedat treballs i estudis per “descobrir”¹⁶.

En tots els casos, hem intentat anar a cercar les dades a la font original (ja sigui el text imprès com els documents digitalitzats en xarxa); el que no hem fet és prendre dades d'altres autors esmentades en treballs que no siguin els seus,

¹⁴ A l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol hi ha una taula completa de totes les parròquies de les quals hem localitzat algun estudi amb dades interessants per a la nostra síntesi, amb la referència del període cronològic que abasta, l'autor i l'any del treball, entre altres informacions.

¹⁵ Aquesta circumstància ja la va detectar Carles Millàs en la preparació del seu estudi sobre el Baix Llobregat. També l'hem constatada en parròquies com Sitges, Vilafranca del Penedès, Olot o Botarell, per esmentar-ne només alguna. Si bé en la majoria de casos les diferències no són significatives, hem trobat algun cas de difícil explicació: per exemple, en les defuncions registrades a Sitges entre 1754 i 1800 hem trobat una diferència de quasi 300 registres entre dos treballs diferents que ens mereixen ambdós absoluta confiança, o, per exemple, a la parròquia de Sant Esteve d'Olot per a l'any 1793 dos autors diferents, també ambdós de la màxima confiança, ofereixen dades tant dispars com 660 i 761 registres de defuncions. Cal especificar, a més, que dos dels quatre treballs ofereixen el detall mensual dels òbits separant *cossos* i *albats* i que un tercer treball ofereix el detall anual dels enterraments amb la mateixa separació. Tant sols un dels quatre treballs ofereix només la dada anual agregada de totes les defuncions.

¹⁶ No volem passar per alt una altra circumstància, aquesta més *dolorosa*: la constatació que s'han perdut treballs de recerca i dades demogràfiques, sobretot realitzats i recollits abans de l'època informàtica, i que sense dubte haurien ajudat a completar el quadre demogràfic de Catalunya des del 1500 fins el 1936. D'alguns d'aquests treballs n'hem pogut esbrinar títol i autor, però no apareixen en cap catàleg bibliogràfic universitari. En d'altres casos, circumstàncies personals del diferents autors han portat al “reciclatge” papers, llibretes i carpetes que contenen les dades bàsiques origen dels seus propis treballs. En el resum final d'aquestes conclusions tornem a fer esment d'aquestes lamentables pèrdues.

encara que això pugui suposar la pèrdua d'algunes dades. Així mateix, hem reelaborat els càlculs segons els nostres interessos sempre que la font original ens ofereixi les dades necessàries, és a dir, els valors absoluts. En alguns casos, aquestes dades falten i aleshores hem hagut de deixar de banda el treball en qüestió. A més, en algunes síntesis (per exemple, les ràtios naixements/matrimonis, *cossos/albats* o naixements/*albats*) hem tingut en compte sempre els anys en què coincidien les dues sèries de registres analitzades; en aquells casos en què falta algun any d'una de les dues sèries s'han eliminat dels càlculs les dades que no estan completes¹⁷.

El mètode de càlcul més utilitzat ha sigut l'agregació de dades (conegut com el mètode anglès) i això requereix un exercici de fe en la veracitat de les dades aportades per totes aquelles persones, dones i homes, que s'han enfrontat als llibres sacramentals. En el nostre cas només podem respondre per les sèries santjustenques i per haver copiat fidelment totes les dades de tots els treballs revisats. Ja als anys seixanta del passat segle xx deien Pierre Vilar i Jordi Nadal que calia afrontar el buidatge ni que fos numèric de les sèries parroquials catalanes i que aquesta no era una tasca per a un sol aventurer sinó que requeria de l'esforç de molta gent. Les tres sèries sacramentals estan plenes de trampes: batejos de campanes o embarcacions, misses de benedicció de nuvis que s'han casat a la parròquia del costat i novenes i caps d'any pels difunts, per no parlar de l'absència o presència dels enterraments dels *albats*... En el cas dels casaments, el mètode agregatiu suposa, sense cap mena de dubte, duplicar casaments reals amb notificacions de casaments; en el cas de les sèries d'enterraments buidades, en aquells treballs en què no s'ha diferenciat entre *cossos* i *albats* (n'hi ha) sempre hi ha el dubte de si són completes o no. No volem retreure res a ningú, ans al contrari, a la introducció ja hem fet un reconeixement públic a totes i tots els que ara ens permeten a nosaltres fer la síntesi que vindrà a continuació. El fet que alguns buidatges s'hagin realitzat ja fa

¹⁷ En alguns casos ha estat difícil decidir incloure o excloure alguna sèrie, en tant que n'hi ha força que els valors absoluts són baixos i quan apareix el valor zero sempre hi ha el dubte de si realment aquell any va ser zero o hi ha un dèficit d'informació. Això és especialment habitual en les sèries de defuncions, tant de *cossos* com d'*albats*. Hem d'admetre que en algun cas podem haver inclòs una sèrie que no tocava incloure i a la inversa, excloure alguna sèrie que podríem haver inclòs. En tot cas, no dubtem que pel volum de dades recollides aquestes possibles deficiències no comprometen els resultats finals obtinguts.

molts anys amb mitjans molt precaris i alguns sense cap mena de criteri uniforme ens porta no tant a qüestionar les nostres pròpies conclusions com a prendre-les com una aproximació. És cert que els grans nombres aconseguits ajuden a diluir duplicitats i deficiències que hi pugui haver. El nostre esforç s'ha centrat a garantir rigor i credibilitat en tots els treballs consultats. Val a dir que hi són arreu on hem arribat, però això no impedeix les discordances entre investigadors que han buidat les dades d'una mateixa parròquia, com hem esmentat anteriorment. Què fer en aquest cas? Quines dades acceptar i quines rebutjar? El criteri seguit ha estat utilitzar per a la síntesi les del buidatge més recent i posarem un exemple: Carles Perpinyà va presentar l'any 1988 una tesi doctoral a la facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona sobre cinc parròquies del Baix Llobregat en el període comprès entre 1531 i 1799; l'any 1996 Xabier Gual i Carles Millàs van presentar sengles tesis de llicenciatura al departament d'Història també de la Universitat de Barcelona sobre mortalitat i natalitat (respectivament) a tota la comarca del Baix Llobregat en el període comprès entre 1600 i 1699. Xabier Gual i Carles Millàs podien haver optat per aprofitar les dades de Carles Perpinyà (s'haurien estalviat de repassar cinc parròquies més) però no ho van fer. A l'hora de recollir les dades absolutes per a la nostra síntesi hem agafat les dades de Carles Perpinyà dels segles XVI i XVIII de les seves cinc parròquies i les dades de Xabier Gual i de Carles Millàs per al segle XVII, ja que el seu buidatge és més modern. És un criteri tan vàlid com pot ser-ho qualsevol altre; nosaltres hem adoptat aquest. Val a dir que no en tots els casos de duplicitat de buidatge s'ha obrat de la mateixa manera: per exemple, Valentí Gual en el seu estudi sobre la Conca de Barberà manlleua les dades de Montblanc i de Barberà de la Conca dels treballs que l'han precedit i Francesc Muñoz, en el seu estudi sobre el Penedès, aprofita les dades de Sant Pere de Riudebitlles que li proporciona Àngels Torrents i les dades del Vendrell procedents del treball de Salvador Caralt. En aquests casos, no hem tingut cap dubte.

Dins d'aquest buidatge de dades demogràfiques n'hi ha unes que hem deixat al marge de manera voluntària: són totes aquelles dades que fan referència a recomptes de població. No hem donat notícia ni recollit cap treball ni cap dada d'aquest tipus, ja que això hauria suposat multiplicar la feina. Hi ha molts estu-

dis que donen notícia puntual o seqüencial de dades d'habitants d'una parròquia, d'un poble, d'una vila, d'una ciutat, d'una comarca o del conjunt de Catalunya. N'hi ha en treballs més genèrics en què no sol aparèixer cap més dada demogràfica i n'hi ha dins d'estudis demogràfics més complets. Obrant d'aquesta manera no podem analitzar, per exemple, la veracitat de les dades dels recomptes de població a partir del contrast amb les dades de baptismes, matrimonis i enterraments (les taxes brutes de natalitat, nupcialitat i mortalitat) per a cada una de les parròquies de les quals hem extret aquestes últimes dades. Ja n'hi ha estudis locals o parcials¹⁸ i deixem per més endavant (o per alguna altra persona) aquesta analítica.

Amb més o menys regularitat s'han fet treballs de síntesi, tant bibliogràfica com de resultats, que recullen les dades aportades per tota mena d'estudis demogràfics realitzats fins aquell moment: podem esmentar els de Miquel Àngel Martínez (1988), Francesc Muñoz i Joan Soler (1988), Antoni Simon (1989, 1992 i 1996), Llorenç Ferrer (2007), Manuel Santirso (2011) i Pilar López (2011). És evident que els utilitzarem de guia en el transcurs de la nostra síntesi.

12.2.2 La Catalunya rural i la Catalunya urbana:

Un dels objectius d'aquesta síntesi és intentar veure si hi ha diferències de comportaments demogràfics entre el que podem anomenar la Catalunya rural i la Catalunya urbana. És clar que Sant Just Desvern pertany, des del principi de l'estudi fins pràcticament el final a la Catalunya rural. I són molts més els treballs consultats que fan al·lusió a poblaments dispersos, masies aïllades, nuclis de població petits, especialment en els segles XVI, XVII i una part del XVIII, que no els treballs sobre nuclis de població de dimensions més aviat grans. A partir de la segona meitat d'aquest segle XVIII la població catalana va experimentar un creixement global que va beneficiar pràcticament tot el territori de manera que la majoria de comarques va arribar als seus màxims de població entre 1787 i 1860. No obstant, gairebé la meitat de la població encara vivia, en aquesta última data, en municipis de menys de 2.000 habitants, els considerats rurals. En

¹⁸ Exemples d'aquests estudis són Bencomo, Ibáñez & López (1992) pel Vallès, Llorenç Ferrer (2007) a la Catalunya Central o Antoni Simon (1988 i 1992) a les diòcesis de Girona, Tarragona i Vic.

la segona meitat del segle XIX el procés d'urbanització de la població catalana es va accelerar darrera de les millores en la xarxa de transports, bàsicament l'expansió del ferrocarril, i la crisi agrària de la fil·loxera a partir de 1879, per esmentar només un parell de condicionants. Ara bé, com hem dit al principi, aquesta urbanització es va traduir sobretot en el gran creixement del Pla de Barcelona, principal localització de la indústria catalana a finals del segle XIX. La parròquia de Sant Just Desvern, a tocar d'aquest Pla de Barcelona, no en va sortir beneficiada...

Per tot plegat, fer aquesta distinció semblaria més fàcil fins l'any 1860, aproximadament; però quin criteri utilitzem per dir quines poblacions són urbanes i quines són rurals? El període d'observació és prou llarg (de l'any 1500 a l'any 1936) com per mirar d'establir un criteri únic que ens valgui per a tota la cronologia. Un criteri podria ser distingir les poblacions que tenen més d'una parròquia de les que només en tenen una, però entre les primeres s'hi compta també algun nucli rural. Un altre criteri podria ser incloure dins de la Catalunya urbana les poblacions amb més habitants l'any 1860, però és una llista que no s'acaba de correspondre amb les que tenien més focs la primera meitat del segle XVI¹⁹..., i en alguns (no en tots) dels comportaments demogràfics que veurem a continuació, alguna d'aquestes poblacions (no totes) retorna resultats idèntics als de la resta de Catalunya, la que considerem Catalunya rural. A partir de 1860 semblaria que aquesta diferenciació, respecte dels comportaments demogràfics, tendia a desaparèixer. La segona meitat del segle XIX, i especialment els últims vint anys afectats per la crisi de la fil·loxera, va estar molt determinada pel gran creixement de la ciutat de Barcelona i dels nuclis de pobla-

¹⁹ Les poblacions amb més habitants entre els anys 1787 i 1860 eren Barcelona, Reus, Tortosa, Lleida, Mataró, Vic, Tarragona, Valls, Manresa, Igualada i Girona. Amb totes les prevencions que calguin sobre la credibilitat de les dades, en els fogatges de 1497, 1515 i 1553 les dues primeres poblacions catalanes són Barcelona i Perpinyà i entre les deu primeres hi ha Reus, Tortosa, Lleida, Vic, Tarragona i Girona. Ara bé, el repartiment de la població estava molt desproporcionat en favor de la ciutat de Barcelona: a finals del segle XV, el nombre de focs de la capital catalana era quasi cinc vegades més gran que el nombre de focs de Lleida i sis vegades més gran que el nombre de focs de Tortosa, Girona i Tarragona. Aquesta macrocefàlia barcelonina s'anirà fent més gran amb el pas dels anys (l'any 1717 tenia quasi sis vegades més d'habitants que Mataró, la segona ciutat en població en aquell moment) i es veurà reforçada a finals del segle XIX amb la incorporació dels municipis del Pla de Barcelona. Per aprofundir en el procés d'urbanització de la població catalana disposem dels diversos treballs quantitius de Josep Iglésies (1957, 1959, 1961, 1967, 1974, 1977) i del treball explicatiu d'Albert García i Manuel Guàrdia (1988).

ció del seu voltant, que van ser agregats a la capital catalana l'any 1897, a costa sobretot de població d'arreu de Catalunya. Són moltes les poblacions catalanes que varen perdre habitants entre els censos de 1887 i 1900 i que, conseqüentment, varen veure reduïts els seus índexs demogràfics. Àngels Torrents (1993) ho va retratar perfectament en el cas de Sant Pere de Riudebitlles, per posar només un exemple.

Aquesta diferenciació entre una Catalunya urbana i una Catalunya rural topa amb dos problemes de dèficit de dades: per una banda, respecte de la ciutat de Barcelona, només es conserven els registres sacramentals de tres de les set parròquies en què es dividia la ciutat durant l'època moderna, que són els Sants Just i Pastor, la Catedral i Santa Maria del Pi²⁰. A més, la Catedral no tenia assignada una àrea concreta de la ciutat sinó que s'hi podia batejar, casar o enterrar qui volgués. D'aquestes tres parròquies la més ben estudiada és la dels Sants Just i Pastor, sobre la qual hi ha tres tesis doctorals a la Facultat de Medicina (1989, 1990 i 2002, UB), que cobreixen el període comprès entre els anys 1600 i 1850, i la tesi doctoral de José Luis Betrán que cobreix el període comprès entre els anys 1539 i 1700 (1993, UAB). Caldria saber la representativitat sobre tota la ciutat de les dades d'aquesta única parròquia. A partir de l'any 1755 hi ha dades no contínues de tota la ciutat extretes de publicacions contemporànies i reproduïdes per Pierre Vilar (1962) i del registre civil que es va iniciar l'any 1834 (Figuerola, 1849; Cerdà, 1867; Colomer, 1883; García Fària, 1893), però continuem tenint un dèficit de dades de la capital catalana per una bona part del segle XVIII i uns quants anys del segle XIX²¹.

²⁰ De fet, només es conserven complets els de la Catedral (baptismes des de 1536, matrimonis des de 1573 i defuncions des de 1579); a la parròquia dels Sants Just i Pastor falten els matrimonis (baptismes des de 1539 i defuncions des de 1566) i a la parròquia de Santa Maria del Pi els baptismes no estan complets (baptismes de 1556 a 1566 i a partir de 1821, matrimonis des de 1690 i defuncions des de 1495). Agraïm a José Luis Betrán que ens hagi proporcionat les dades absolutes de la Catedral (les tres sèries fins l'any 1717) i de Santa Maria del Pi (els enterraments fins l'any 1799).

²¹ Les dades procedents del registre civil de Barcelona estan disponibles a la pàgina web oficial de l'Ajuntament de Barcelona (www.barcelona.cat) només a partir de l'any 1878, dins dels *Anuaris Estadístics de la ciutat de Barcelona* publicats entre 1902 i 1946. No obstant, hem trobat a faltar un recopilatori conjunt de totes aquestes dades disperses, més tenint en compte que l'any 1995 es va publicar una *Història de Barcelona* en vuit volums que no ofereix cap taula (sí hi ha gràfics) amb aquestes dades demogràfiques que considerem imprescindibles per a un bon coneixement de la demografia catalana. En el nostre apèndix estadístic, les dades procedents d'aquests anuaris les distingim de les dades procedents de la ciutat anterior a

El segon dèficit de dades ens l'assenyala Llorenç Ferrer (2007, p. 29): les parròquies petites, majoritàries a Catalunya, no han estat molt estudiades de manera que, en el seu article, les 119 sèries de pobles que l'any 1787 tenien menys de 500 habitants només representen el 7'6% de la totalitat de parròquies petites (en població representaven el 12'5%). Si tenim en compte totes les parròquies rurals (menys de 2.000 habitants l'any 1787), la representativitat de les que s'han buidat és de l'11,6% sobre el nombre absolut de parròquies i del 24'8% sobre el total de població, lluny de la mitjana de tot Catalunya que és del 45'1%.

Dos últims comentaris abans d'entrar en la síntesi de tots els paràmetres recopilats: en primer lloc, hem intentat defugir els particularismes sense menysprear-los. Les circumstàncies de cada parròquia són les que són i a voltes diferents de les parròquies veïnes. Amb l'agregació de múltiples dades hem buscat uns senyals que distingeixin, per diferenciació o per assimilació, Catalunya amb altres zones tant peninsulars com europees, ja que aquests són els contextos més propers. És molt possible que Catalunya tingui més punts en comú amb França –especialment el sud, les terres occitanes– que amb Galícia o Andalusia, de la mateixa manera que Sant Just Desvern tindrà més punts en comú amb Sant Boi de Llobregat, Abrera o Rubí que amb Tàrrrega o la Seu d'Urgell, poblacions amb les quals, en plena edat moderna, mantenia unes distàncies pràcticament insalvables. Qui vulgui conèixer el detall de les dades de cada una de les parròquies buidades ho pot trobar en l'apèndix estadístic que acompanya aquestes conclusions. La quantitat de dades demogràfiques que hi ha disponibles sense haver de recórrer directament als llibres sacramentals de les més de 500 parròquies²² que s'han treballat fins avui en dia dona un marge de treball prou gran per a qualsevol persona que vulgui aprofundir en cada un dels paràmetres recopilats.

En segon lloc, hem adoptat la divisió secular tradicional tot i que els comportaments demogràfics no s'ajusten exactament als segles. Ho hem fet així per dues qüestions: la majoria d'autors utilitzen aquestes mateixes divisions secu-

1897 amb l'apel·latiu "Pla de Barcelona".

²² Aquesta xifra representa una mica més del 25 per cent del total de parròquies catalanes que, en el segle XVIII i segons el recompte de Pierre Vilar (1962), s'apropava a les 2.000.

lars i no tenim espai per detallar millor cada circumstància. En algun cas molt puntual hem rebaixat el nivell d'anàlisi temporal perquè les dades obtingudes ens ho han recomanat, però davant la intenció de veure el màxim nombre possible de variables demogràfiques havíem de retallar per alguna banda i ho hem fet en les divisions temporals. Tenim clar, però, que els comportaments demogràfics de la població no hi entenen de segles i ho anirem veient al llarg dels propers punts.

12.3 ELS NAIXEMENTS

“Els vells costums locals sobre el nounat i el lactant van mantenir-se en plena vigència fins els darrers anys de la dècada de 1910, sent lentament substituïts a partir d'aleshores.

En néixer, la llevadora deixava el nou nat a terra damunt d'una tovallola o un sac, davant de l'orinal on es paria, i li lligava el melic amb metxa de cotó. A la ferida del tall es posava oli del gresol, per 'curar-la'. Si el nadó tardava en plorar, la maniobra de reanimació habitual consistia en posar-li el bec d'una gallina a l'orifici anal, perquè aquesta 'li tirés aire'. Es posaven tantes gallines com la gravetat del cas ho requerís. Les conjuntivitis purulentes eren freqüents, i per combatre-les es posava suc de llimona als ulls.

La lactància començava tant bon punt la mare secretava calostre, localment anomenat 'llet madrina', i es perllongava fins el segon any de vida. La impossibilitat materna de lactar només podia suplir-se amb una dida. Aquestes no solien tenir caràcter professional, sinó que ho feien per amistat o vincles familiars. Per desmamar el lactant, la mare solia aplicar-se giripiga al mugró, una substància amarga comprada a farmàcia o feta localment a partir del Marrubium vulgare. El primer aliment sòlid rebut eren els sopics d'all.

La dentició era un període considerat crític. Com dèiem abans, per prevenir i combatre els problemes que s'hi presentessin, en especial els trastorns digestius, es penjava del coll del xiquet una bosseta de roba amb càmfora i una llengua de serp tallada al mes de maig. Per calmar el dolor se li donava a mossegar un tros de fruita dura, patata o una monyeca amb molla de pa pastada amb sucre.”

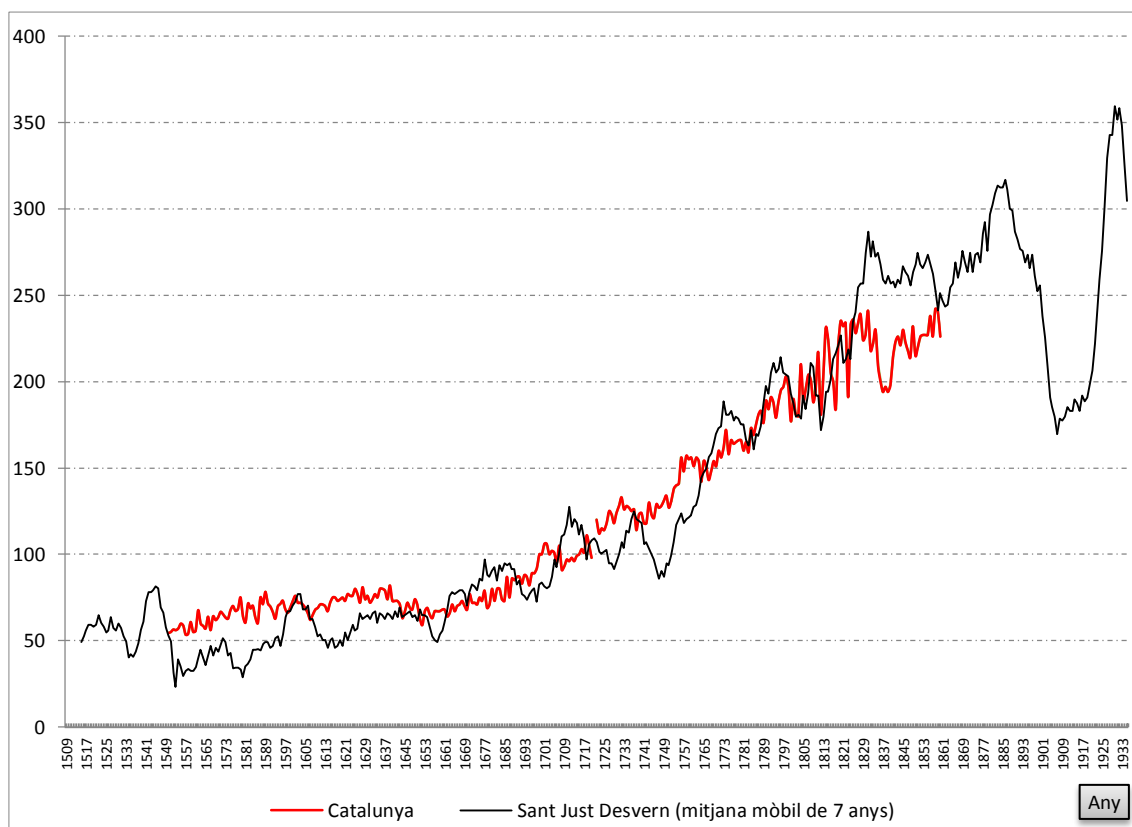
(López i Alemany, 1989, p. 530-531)

Aquesta introducció sobre les característiques del part i els primers mesos de vida dels nounats ens porta cap a la síntesi de tot el que està relacionat amb

els naixements i els baptismes. El primer aspecte que volem considerar és el de l'evolució de la població santjustenca a partir de la línia de tendència dels naixements. La síntesi de Llorenç Ferrer (2007) a partir d'un nombre important de registres parroquials, per bé que centrada sobretot en el segle XVIII, inclou un gràfic sobre l'evolució de l'índex dels baptismes de Catalunya entre 1550 i 1860 amb una trajectòria molt similar a la santjustenca; ho podem veure en el gràfic 33 següent a partir de la comparació dels índexs de Catalunya aportats per Llorenç Ferrer amb la mitjana mòbil de 7 anys dels índexs de Sant Just Desvern en base a 100 la mitjana de naixements del període 1700-1709²³. Per bé que les dades santjustenques estan condicionades per l'aleatorietat del baix nombre de naixements anuals, la línia de tendència que marca la mitjana mòbil és perfectament equiparable a la del conjunt de Catalunya.

GRÀFIC 33

Sant Just Desvern i Catalunya. Evolució dels naixements (1509-1936)

Les dades numèriques d'aquest gràfic es poden veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

Font: Elaboració pròpia (Sant Just Desvern) i Llorenç Ferrer -2007- (Catalunya).

²³ A partir de les dades agregades de les sèries de baptismes recollides per nosaltres hem elaborat una línia d'evolució pròpia que coincideix força (com no podia ser d'una altra manera) amb la línia dibuixada pels resultats de Llorenç Ferrer. Es pot veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol, en el full "Gràfic 3 (2)".

Al marge de la línia de tendència que acabem de veure, hi ha altres aspectes dels naixements que podem comparar, per bé que en aquest cas la reconstrucció de famílies no hi té cap incidència directa. Estem parlant de l'estacionalitat de les concepcions, de les ràtios de masculinitat, dels abandonaments d'infants i els naixements fora del matrimoni, dels parts múltiples, de la ràtio naixements vs. matrimonis i dels infants primsenyats. Ens limitarem a presentar l'agregació dels resultats de diversos estudis; el detall de les dades el podeu trobar a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

12.3.1 Moviment estacional de les concepcions²⁴:

Aquest és un aspecte que no tothom l'estudia segons el criteri de Louis Henry (1983, p. 75-77) que consisteix en equiparar els índexs mensuals segons la durada en dies de cada mes²⁵; en algun treball només es dona el repartiment segons el percentatge que el nombre mensual de baptismes representa sobre el total anual, de manera que la comparació esdevé inviable²⁶. Amb tot, en aquests últims casos com a mínim podem copsar una tendència. D'altra banda, cal estar atents als quadres i gràfics per veure si el moviment estacional que s'hi reproduïx fa referència als baptismes o a les concepcions. En cas que faci referència només als primers cal bellugar les dades nou mesos enrere per conèixer el calendari de les segones²⁷. Ara bé, els índexs mensuals no són exactament els mateixos si mesurem l'estacionalitat de les concepcions a partir de l'estacionalitat dels baptismes: per exemple, els baptismes del mes de gener es corresponen a les concepcions del mes d'abril de l'any anterior; gener té 31 dies i abril en té 30. El cas dels baptismes del mes de febrer encara és pitjor, ja que es corresponen amb les concepcions del mes de maig: febrer té 28'25 dies

²⁴ Les dades estadístiques sobre les que es basa aquest punt es poden veure en el full número 4 de l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

²⁵ El sistema de càlcul de l'estacionalitat que utilitzen Wrigley i Schofield (1989, p. 286-287) és diferent però el resultat final és el mateix.

²⁶ En algun cas, la combinació dels percentatges mensuals i el nombre total de baptismes ens ha permès esbrinar els valors absoluts mensuals i els hem traslladat als nostres quadres.

²⁷ Partim del supòsit que els baptismes mensuals es corresponen a les concepcions de nou mesos enrere. Ja hem vist quan hem parlat de la fecunditat (capítol novè) que un embaràs no dura exactament nou mesos, de manera que aquesta translació que suposa equiparar els baptismes d'un mes a les concepcions de nou mesos enrere no és del tot correcte. És evident que com més gran sigui el nombre d'esdeveniments controlats més es poden diluir les diferències entre els mesos, però en parròquies petites les diferències poden ser significatives. Com veurem a continuació, aquesta translació amaga alguna sorpresa.

i maig en té 31²⁸... En el nostre cas, hem recollit les dades absolutes dels baptismes i les hem agrupades directament segons el mes de concepció, amb el benentès que tots els baptismes s'han produït 9 mesos després de les concepcions. Amb aquest procediment obviem dues coses: la incidència dels parts prematurs i el diferencial de dies entre el naixement i el baptisme. Considerem que treballant amb grans xifres l'afectació d'aquestes dues circumstàncies es dilueix i no altera significativament el dibuix final del moviment estacional de les concepcions²⁹.

En el capítol dedicat a la fecunditat ha quedat prou clar que les concepcions estan molt condicionades per una taxa de fecundabilitat mensual del gènere humà baixa. Això hauria d'introduir el factor de l'atzar en el repartiment mensual de les concepcions al llarg de l'any de manera que, en bona lògica, tots els mesos haurien de tenir índexs propers a 100. Ara bé, l'agregació de les dades d'un conjunt significatiu i divers de parròquies mostren una determinació molt marcada que només pot respondre a un capteniment de l'activitat sexual en primer lloc en funció del calendari agrícola i en segon lloc del calendari religiós.

En el gràfic 10 del capítol sisè hem vist que l'estacionalitat de les concepcions de les parelles santjustenques està molt clarament marcada en dos períodes: de gener a juliol els índexs estan per sobre de cent, d'agost a desembre estan per sota de cent. Abril, maig i juny destaquen com els mesos amb més activitat, mentre octubre i novembre són els que registren menys activitat. I això és així des de l'any 1500 fins a finals dels segle XIX. Únicament les dades del

²⁸ En el nostre estudi, la diferència entre l'índex de les concepcions del mes de maig (115'2) i l'índex dels baptismes del mes de febrer (126'4) és notable, així com la diferència entre l'índex de les concepcions del mes de febrer (112'3) i l'índex dels baptismes del mes de novembre (105'7). De fet, només hi ha cinc mesos que coincideix el nombre divisor de dies entre concepcions i baptismes; en els altres set són diferents. En el gràfic que presentem més endavant es pot veure la diferència en les corbes de les concepcions i dels baptismes corresponents. En cas de voler ser extremadament escrupolós amb el càlcul de l'estacionalitat de les concepcions, caldria corregir les dades mensuals d'aquestes d'acord amb els baptismes, comparant mes a mes. Ens ha sorprès comprovar com en cap estudi anterior (començant pel mateix manual de demografia històrica de Louis Henry) ningú no havia parat compte d'aquesta diferència.

²⁹ Hi ha una tercera obvietat que té, en el cas català, molt poca incidència: el mes d'octubre de 1582 es va aplicar la reforma del calendari gregorià, que va suposar saltar del dia 4 d'octubre al dia 15 d'octubre, de manera que aquell any el mes d'octubre només va tenir 21 dies. En correspondència, caldria dividir els esdeveniments demogràfics d'aquell mes de 1582 només entre 21, en lloc de 31 dies com seria habitual a tots els mesos d'octubre, però la incidència en el global dels còmputos estacionals és perfectament negligible.

primer terç del segle XX mostren algun canvi respecte dels segles anteriors. En qualsevol cas, el calendari santjustenc es repeteix arreu amb petites matisacions, tant a la resta del Baix Llobregat com a la Conca de Barberà, zones per a les quals disposem de més informació al respecte... Fins i tot el comportament estacional de parròquies més *urbanes* com els Sants Just i Pastor o la Catedral, ambdues de Barcelona, o com la Seu Vella, de Lleida, s'ajusten a aquestes característiques, si més no en els segles XVI a XVIII. I altres parròquies amb una clara diversificació social en què el pes dels pagesos no és majoritari (com Tàrrrega, Vilanova i la Geltrú o Sant Celoni) també tenen comportaments estacionals idèntics.

En l'estudi de Tàrrrega (Planes i Closa, 1995, p. 257-261) s'ha analitzat l'estacionalitat de les concepcions segons la divisió social de la població amb la intenció de buscar possibles diferències en el comportament sexual entre la classe privilegiada, els burgesos, els artesans i menestrals i els pagesos i jornaleros. El risc en què es cau és reduir molt el nombre de casos i introduir el factor de l'aleatorietat, de manera que els resultats poden no ser conclouents. A més, dins del grup dels artesans i els menestrals n'hi havia que conreaven terres per al propi consum i el seu comportament es podria assimilar al de les famílies que vivien exclusivament del camp. Processades les dades absolutes que ens ofereix l'autor, tant sols podem distingir la classe privilegiada de Tàrrrega de la resta, per bé que el nombre de naixements no és molt significatiu (496 casos): no respecten la quaresma i fan *vacances sexuals* l'agost i el setembre d'una manera molt acusada. La resta de l'any els índexs no s'allunyen molt del valor central 100³⁰.

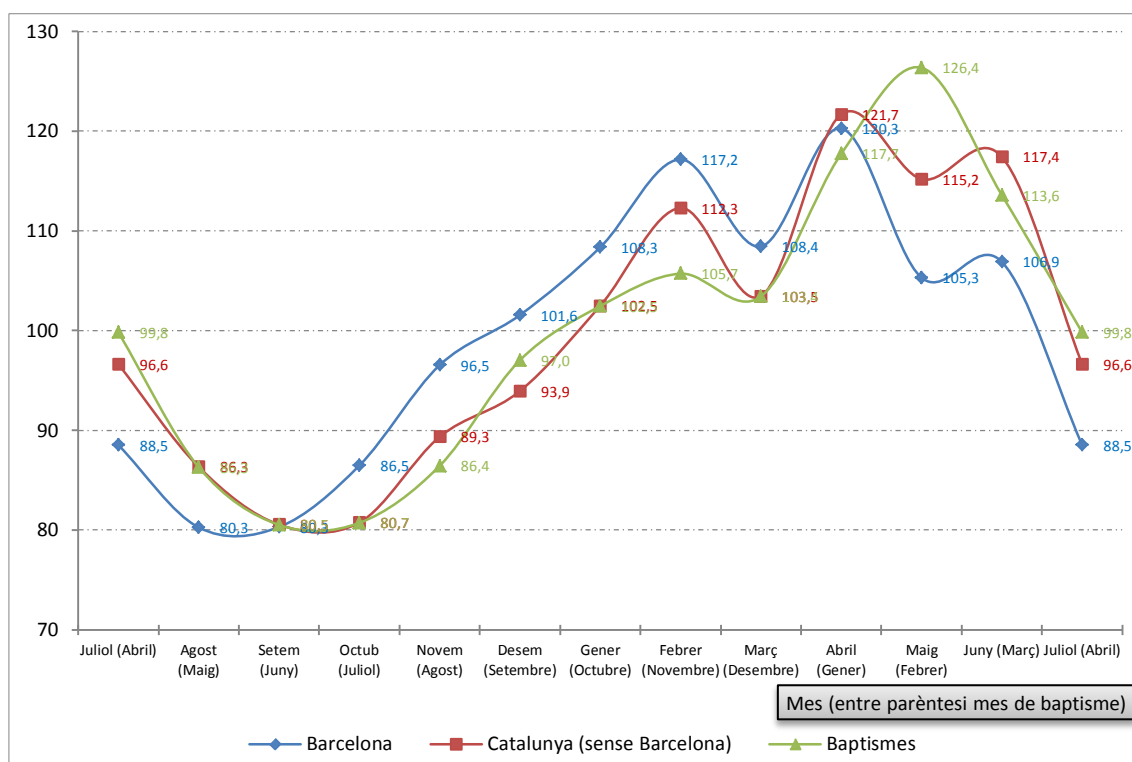
En el gràfic número 34 de la pàgina següent hem separat les concepcions del que podem anomenar la Catalunya rural de la Catalunya urbana, en aquest cas representada només per les dues úniques parròquies de Barcelona que conserven els llibres de baptismes, la basílica dels Sants Just i Pastor (1550-1850) i la Catedral (1537-1717). No hem separat les dades per segles ja que tots els treballs consultats parlen d'un mateix calendari de les concepcions: màxims primaverals, mínims tardorals. Per altra banda, les dades del primer

³⁰ En podeu veure el gràfic corresponent a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol (full "Gràfic 4").

terç del segle XX de Sant Just Desvern es veuen corroborades pel treball d'Àngels Torrents (1993), de manera que el tall cronològic l'hem fet l'any 1900 (aproximadament). Tot i que es detecta una disminució de la fecunditat en la segona meitat del segle XIX, aquesta disminució no sembla que afecti a l'estacionalitat de les concepcions com sí s'observa que passa en el primer terç del segle XX. Les dades d'aquest gràfic 34 recullen 847.075 concepcions de 117 parròquies entre els anys 1460 i 1900.

GRÀFIC 34

Catalunya i Barcelona. Estacionalitat de les concepcions i dels baptismes segons el calendari agrícola (1460-1900)

Font: Elaboració pròpia.

El resum de totes les dades recollides per a la Catalunya rural ens mostra uns màxims de concepcions entre abril i juny, uns mínims entre agost i novembre (tot d'acord amb el calendari agrícola³¹) i un respecte significatiu pel perío-

³¹ Àngels Torrents (1992, p. 23) considera que es pot relacionar el descens de les concepcions a partir del mes de juliol també amb una alta mortalitat infantil i post-infantil durant els mesos més calorosos (juliol, agost i setembre). Quan estudiem l'estacionalitat de la mortalitat dels *albat*s veurem que aquesta es concentra sobretot en aquests tres mesos. Això implicaria un capteniment voluntari de les parelles envers el fet de no mantenir relacions sexuals amb la finalitat de reproduir-se durant els mesos d'agost, setembre, octubre, novembre i desembre per tal de no afavorir els naixements entre maig i setembre. Creiem que són massa mesos d'abstinència voluntària.

de d'abstinència relacionat amb la quaresma³² representat per la caiguda de l'índex del mes de març després d'un febrer impulsat possiblement pel major nombre d'enllaços matrimonials celebrats durant aquest mes: com veurem a l'estacionalitat dels matrimonis, el mes de febrer és el mes que concentra major nombre de casaments en termes relatius, de manera que es dona la circumstància que, després de casar-se, les parelles s'havien d'abstenir de mantenir relacions sexuals per la interdicció de la quaresma... Hem inclòs en el gràfic la línia dels baptismes per comparar-la amb la de les concepcions i poder observar les diferències explicades anteriorment; només un comentari: si estudiem l'estacionalitat de les concepcions tirant enrere nou mesos l'estacionalitat dels baptismes, el descens del mes de març –que atribuïm a un cert respecte per la quaresma en forma d'abstinència– no és tant acusat com indiquen les concepcions mentre sembla que es desapareix en el mes de maig, quan no és cert.

Per al primer terç del segle xx només disposem del treball d'Àngels Torrents sobre Sant Pere de Riudebitlles per comparar amb el nostre, a més de les dades barcelonines d'alguns anys entre 1902 i 1918 procedents dels anuaris estadístics de la ciutat de Barcelona. Les dades santjustenques i les dades de Sant Pere de Riudebitlles no són molt altes, de manera que la incorporació de les dades barcelonines condiciona el resultat final. Vegem en el quadre 35 de la pàgina següent la comparació d'ambdues parròquies (agrupades sota la denominació *Catalunya*) amb el comportament anterior a 1900 de la Catalunya rural i amb el comportament de l'estacionalitat de les concepcions a Barcelona, agregant les dades de 1902, 1903, 1907, 1910, 1917 i 1918.

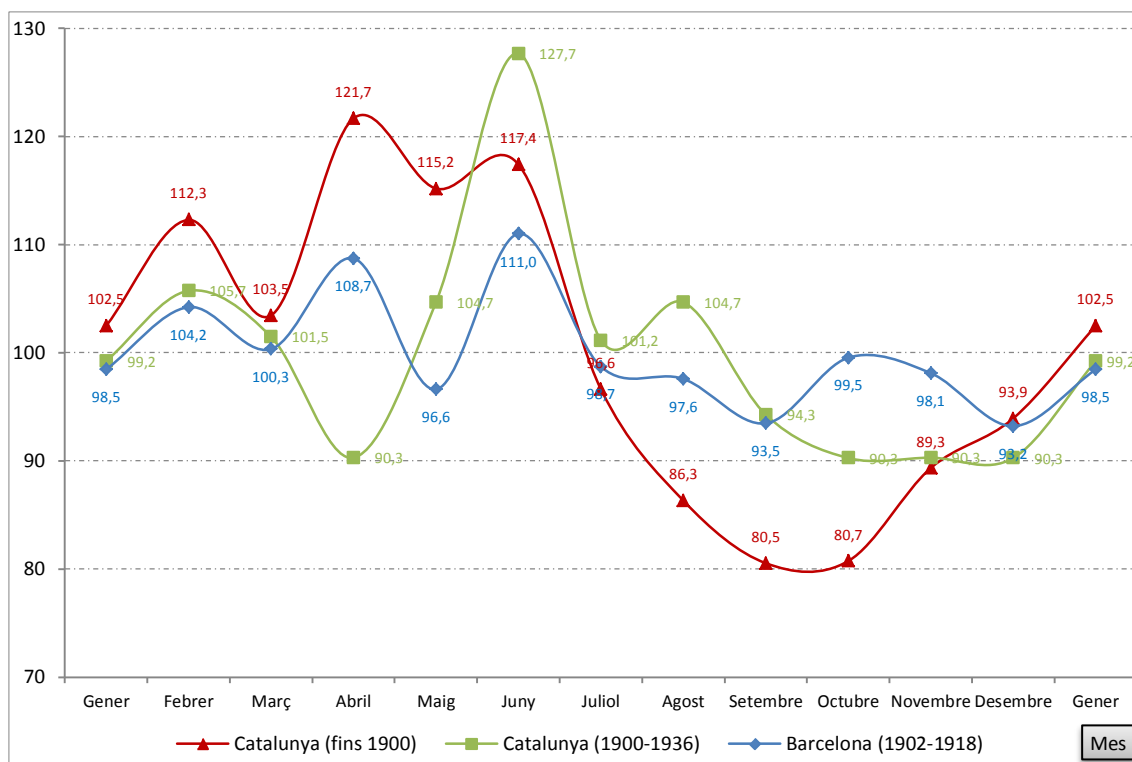
L'estacionalitat de les concepcions és clarament diferent abans de 1900 respecte del primer terç del segle xx. Tot i no disposar d'un gran nombre de dades per aquest últim període, els resultats són evidents. El procés d'urbanització i un control més efectiu de la natalitat reparteixen més equitativament les con-

³² La quaresma és el període de quaranta dies anterior a la festivitat del primer diumenge de Pasqua. Des de l'any 325 (concili de Nicea), aquesta festivitat és mòbil dins del calendari cristià i coincideix amb el primer diumenge després de la primera lluna plena després de l'equinocci de primavera (21 de març), de manera que oscil·la entre el 22 de març i el 24 d'abril. El dimecres de Cendra (inici de la quaresma) oscil·la entre el 4 de febrer i el 10 de març (els diumenges, dia dedicat a Déu, no calia observar cap tipus de penitència i es descompten del càlcul entre les dues dates). En general, doncs, la quaresma es desplaça entre febrer i abril, tot i que el mes més *afectat* és el març.

cepcions al llarg de l'any que en els anys anteriors a 1900, durant els quals la incidència del calendari agrícola es manifesta clarament.

GRÀFIC 35

Catalunya. Estacionalitat de les concepcions (1900-1936)

Font: Elaboració pròpia.

Quant al primer terç del segle xx, hem mantingut la divisió entre el que considerem la Catalunya rural i la Catalunya urbana; i tot i no coincidir exactament les dues corbes, sí coincideixen en una suavització, en un apropament general de tots els mesos al valor mig 100, amb l'excepció del període comprès entre els mesos d'abril i juny durant el qual s'observen comportaments dispars i índexs més extrems, tant per baix com per dalt. Es pot intuir un cert respecte per la quaresma en ambdós casos amb un descens dels índexs de març respecte del febrer; però després hi ha un repunt l'abril i una caiguda el maig en el cas de Barcelona mentre el descens es manté a l'abril seguit d'una recuperació en els dos mesos següents en el cas de les parròquies de Sant Pere de Riudebitlles i de Sant Just Desvern. De fet, març i abril són els mesos *afectats* per la quaresma. Segurament hi ha diverses explicacions darrera d'aquest nou comportament: un procés d'industrialització que porta treballadors del camp cap als nuclis industrials i que porta les indústries cap a zones agrícoles afectades per

la crisi de la fil-loxera; un incipient control de la natalitat que pot permetre als futurs pares decidir quan volen tenir els fills; i probablement un repunt de la fervor religiosa (potser derivada dels fets de la Setmana Tràgica de l'any 1909) que devia incidir directament en el respecte per la quaresma. Passada aquesta es produeix un rebrot de l'activitat sexual que es tradueix en dos mesos consecutius d'alça de les concepcions que no es repeteix en cap altra època de l'any. Caldrien més estudis semblants per confirmar, matisar o desmentir aquestes suposicions.

12.3.2: La ràtio de masculinitat³³:

La determinació del sexe en el moment de la fecundació d'un òvul és totalment fruit de l'atzar; és a dir, no intervenen components genètics a l'hora de *decidir* si el futur nounat serà nen o serà nena. Per altra banda, el fet de conèixer el sexe d'un fetus durant l'embaràs és un avenç mèdic i tecnològic molt recent. Per tant, en el període que abasta el nostre estudi era impossible saber, abans del part, el sexe del nounat. En l'espècie humana, la proporció al néixer és de 105 mascles per cada 100 femelles.

Recordem que la ràtio de masculinitat només serveix per detectar possibles pràctiques infanticides en perjudici d'un dels dos sexes, circumstància que no es detecta en cap dels estudis demogràfics que ens ofereixen aquesta dada. Més complicat és intentar detectar la possible incidència d'una mortalitat infantil més alta entre els nens que entre les nenes morts entre el part i el baptisme. Per conèixer-la ens cal separar els baptismes segons el sexe del nou nat i la relació final s'ha d'aproximar a 105 baptismes de nens per cada 100 baptismes de nenes. El resum de totes les parròquies catalanes que ens ofereixen aquesta dada és de 105'1 en base a 1.400.771 baptismes de més de 110 parròquies. A la taula corresponent de l'apèndix estadístic hem marcat amb color vermell aquelles ràtios que estan fora dels límits de credibilitat: no n'hi ha cap que estigui prou allunyada d'aquests límits com per sospitar qualsevol tipus de sots-enregistrament derivat de cap de les dues circumstàncies esmentades anteriorment, excepte la de la ciutat de Barcelona per al període 1757-1820, que su-

³³ Les dades estadístiques sobre les que es basa aquest punt es poden veure en el full número 5 de l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

pera àmpliament l'índex 105 i la de la parròquia dels Sants Just i Pastor de Barcelona per al període 1600-1699 amb un índex molt baix, 84'7. Al marge d'aquesta, hi ha deu parròquies més en què el nombre de baptismes de nenes supera el de nens (ràtios inferiors a 100).

12.3.3: Els fills de pares desconeguts i els nadons abandonats³⁴:

Més joc donen els percentatges sobre els naixements fora del matrimoni i els nens abandonats³⁵. Aquests percentatges reflecteixen una part del *respecte* per les normes de la moral catòlica imperant sobre les relacions sexuals abans o fora del matrimoni³⁶. En el nostre estudi santjustenc hem diferenciat els baptismes dels nascuts clarament fora del matrimoni (que abans s'anomenaven fills *il·legítims*) dels baptismes dels nadons abandonats (que tant poden ser fills de relacions fora del matrimoni com fills no desitjats de matrimonis *legals*). Aquesta diferenciació no l'hem trobada en cap més estudi, de manera que els percentatges que veurem a continuació agrupen els dos tipus de baptismes. Està fora de dubte que hi ha diferències sensibles entre les parròquies urbanes més grans, amb percentatges una mica més alts, i les parròquies més petites, de caire més rural, on potser era més difícil *amagar* aquestes relacions *inapropiades*. Amb tot, els percentatges que ens aporten els estudis sobre parròquies catalanes que ens ofereixen aquesta dada són força baixos.

A partir de les dades de 746.978 baptismes d'unes cent-quaranta parròquies que podem considerar majoritàriament rurals entre 1503 i 1900, el percentatge

³⁴ Aquí ens limitarem a tractar el tema des del punt de vista numèric, però som totalment conscients que darrera de les xifres hi ha molts drames humans. Recomanem especialment la lectura dels articles d'Antoni Massanell (1986) i de Calbet & Escudé (1988), ambdós disponibles en xarxa, que no es limiten a la fredor de les xifres de la majoria de treballs realitzats sobre els fills nascuts fora del matrimoni o dins del matrimoni però no desitjats, sinó que entren en l'anàlisi de les causes, de les conseqüències i de l'impacte social que tenien aquests infants. No cal dir que hi ha molts més treballs que tracten el tema dels expòsits, però no tots són de fàcil accés com ho són els dos esmentats. Les dades estadístiques sobre les que es basa aquest punt es poden veure en el full número 6 de l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

³⁵ La varietat de noms que reben aquests infants en el moment del bateig és prou extensa; esmentarem només alguns dels recollits per Carles Millàs (1996) en diferents parròquies del Baix Llobregat: "fill de ventura", "fill de pares incògnits", "venturer", "fill secret", "fill d'adulteri", "trobat a la porta de la Iglesia", "deixat en lo pont" o "trobat a l'hospital".

³⁶ L'altra part del *respecte* la trobem en les concepcions prematrimonials. Respecte dels nadons abandonats, en podríem relacionar una part amb les dificultats familiars per tirar endavant el seu manteniment en moments crítics.

mitjà calculat és d'un 1'11%³⁷. Aquest percentatge contrasta enormement amb els percentatges de naixements fora del matrimoni de les parròquies dels Sants Just i Pastor de Barcelona (9'69% per al període 1551-1715), de la Seu Vella de Lleida (8'02% per al període 1472-1600), de la parròquia de Sant Joan també de Lleida (8'42% per al període 1602-1699, 4'78% per al període 1700-1900) o de les ciutats de Tarragona (5'7% per al període 1841-1870) i Barcelona (12'54% per al període 1861-1880 a la ciutat antiga i 7'34% per al període 1878-1902 al Pla de Barcelona) en el seu conjunt. Ara bé, cal tenir en compte que aquests nuclis urbans exerceixen un poder d'atracció sobre la població del seu entorn i una part dels naixements fora del matrimoni consignats en aquestes parròquies procedeixen de les parròquies del voltant. En segons quins casos és més fàcil conservar l'anonimat en una gran ciutat que en un poble petit. Fins i tot parròquies *grans* dins del context català com Tortosa³⁸, Solsona, Tàrrrega o Vilafranca del Penedès registren percentatges baixos molt allunyats dels percentatges barceloní, tarragoní i lleidatà, però dupliquen, com a mínim, el percentatge estricta de la Catalunya rural.

A partir de l'agregació de totes les dades recollides, els percentatges obtinguts per a la Catalunya urbana i per al conjunt de Catalunya són els següents: 7'84% en base a 648.072 naixements per a la primera i 4'23% en base a 1.395.050 naixements en el conjunt de Catalunya, percentatge aquest últim que es situa dins dels marges de percentatges vistos per Alemanya, França i Anglaterra. D'altra banda, de l'estudi secular només es desprèn un percentatge global una mica més alt en el segle XVII de la proporció del nombre d'infants nascuts fora del matrimoni o abandonats³⁹ respecte dels altres segles: segle XVI

³⁷ Donem valor a aquest percentatge tan baix comparant-lo amb les dades que aporta Michael W. Flinn (1989, p. 165-168) per Alemanya (entre 2'5% i 11'9%), França (entre 2'9% i 4'7%) o Anglaterra (entre 2'6% i 5'9%).

³⁸ No disposem de les dades absolutes referents als expòsits de la Catedral de Tortosa obtingudes per Emeteri Fabregat en el seu treball de recerca (2004) però sí dona un percentatge global d'un 4%.

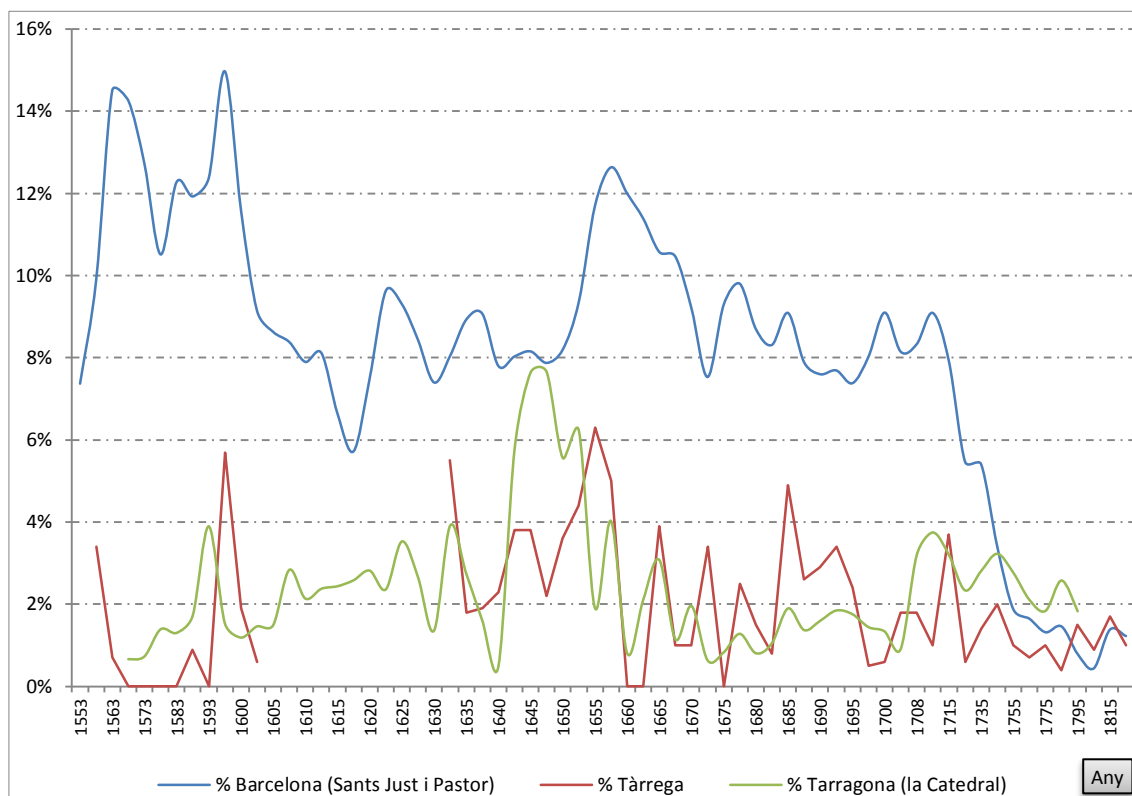
³⁹ A l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol hi ha el detall dels percentatges per segles d'algunes parròquies que hi ha aquesta informació. Només a les parròquies urbanes s'observa una tendència clara al descens des de les dades del segle XVI a les dades de la primera meitat del segle XIX. Sembla que la inflexió es produeix durant el segle XVIII: a la parròquia de Sant Joan de Lleida el percentatge del període 1700-1710 és del 6'81% mentre el percentatge del període 1711-1800 és del 2'38%; no hi ha cap altre decenni amb un percentatge similar al del primer decenni. En el segle XIX, també a Sant Joan de Lleida, entre 1800 i 1820 el percentatge és del 0'56%, entre 1821 i 1868 el percentatge es dispara fins el 10'21% i

1'25%, segle XVII 1'78%, segle XVIII 1'02% i segle XIX 1'10%. Si hem observat, en una lectura atenta dels diferents estudis consultats, que es detecta un increment d'abandonaments d'infants i de baptismes de fills de pare desconegut en períodes de crisi (carestia alimentària, guerres) com per exemple entre 1630 i 1660 (guerra amb França, guerra dels Segadors i epidèmia de pesta), entre 1705 i 1714 (guerra de Successió), entre 1809 i 1812 (guerra d'Independència) o entre 1833 i 1840 (primera guerra carlina). Entre els diferents estudis hi ha prou dades per a una anàlisi detallada d'aquests períodes crítics i diferenciar-los de la resta dels anys.

En el gràfic 36 següent es pot veure un exemple d'aquesta variabilitat a partir de l'evolució dels percentatges d'infants abandonats i de pares desconeguts de les parròquies dels Sants Just i Pastor de Barcelona, de la Catedral de Tarragona i de la vila de Tàrrrega entre 1553 i 1825:

GRÀFIC 36

Catalunya. Evolució del percentatge d'expòsits en tres parròquies (1553-1825)

Les dades numèriques d'aquest gràfic es poden veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

Font: Elaboració pròpia.

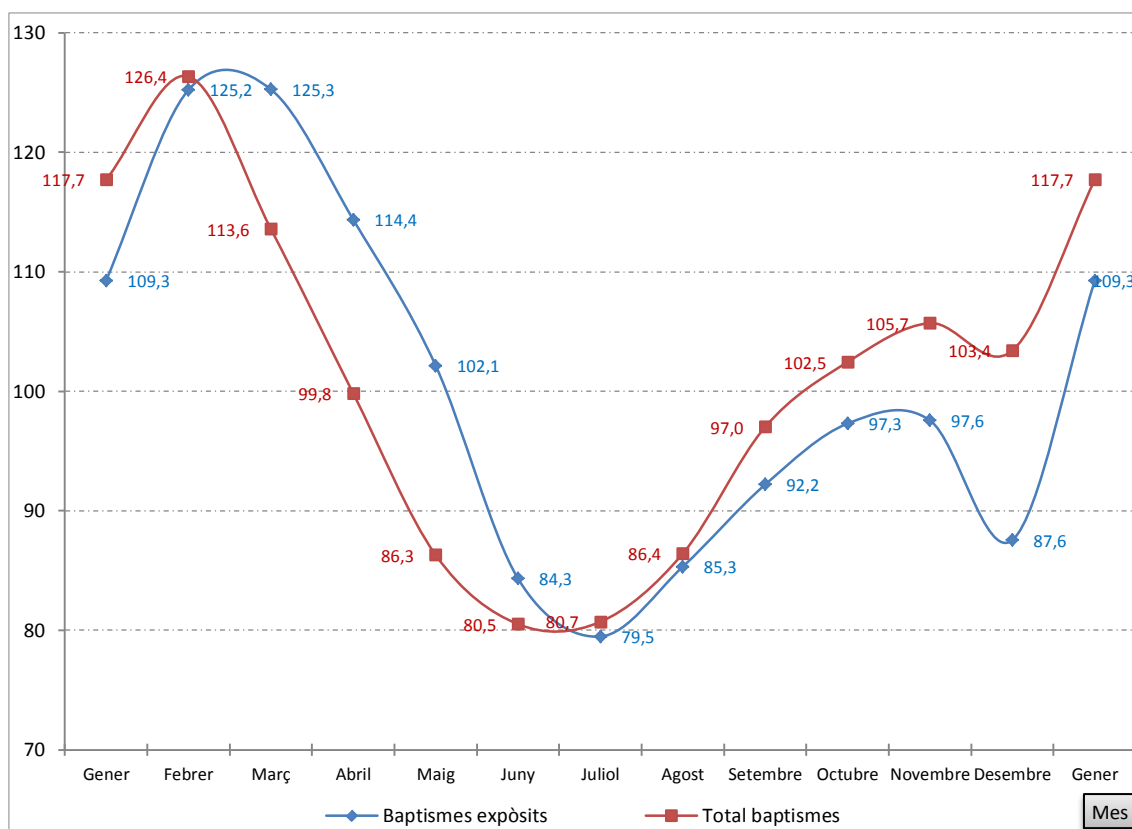
entre 1869 i 1900 el percentatge es torna a reduir al 0'83%. A la basílica dels Sants Just i Pastor de Barcelona el percentatge del període 1800-1850 només és d'un 1'64%.

S'observa clarament la tendència a la baixa que hem comentat en veure l'evolució secular del global de percentatges i les puntes altes dels períodes crítics com després de les epidèmies de 1589-1591 i de 1648-1654 (a les tres parròquies) o durant i després de la guerra de Successió de 1705-1714 (especialment significatives a Tàrrrega i a Tarragona).

Alguns dels treballs consultats han estudiat l'estacionalitat dels baptismes d'aquests infants abandonats, amb el resultat que podem veure en el gràfic següent:

GRÀFIC 37

Catalunya. Estacionalitat dels baptismes dels infants nascuts fora del matrimoni i dels infants abandonats (1500-1900)

Font: Elaboració pròpia.

El nombre de baptismes d'infants expòsits per mes que hem recollit no és molt alt: en total, 21.121 (el 36% del total d'infants expòsits recollits) que corresponen a 56 parròquies. En aquest cas, té més interès comprovar si l'estacionalitat dels abandonaments difereix poc o molt de l'estacionalitat dels baptismes. Tot i que les dues corbes segueixen la mateixa trajectòria, en proporció hi ha més abandonaments a la primavera i menys a la tardor i a l'hivern,

destacant el descens del mes de desembre que es correspon, en part, amb el descens de concepcions de la quaresma.

12.3.4 Els parts múltiples⁴⁰:

Poca cosa a dir dels parts múltiples. N'hi ha arreu, amb proporcions que oscil·len entre un de cada cinquanta-sis parts a Torrelles de Llobregat i un de cada set-cents quaranta-tres parts a la Vilella Baixa, per bé que els valors més habituals estan en un part múltiple per cada entre cent a dos-cents parts. L'interès genealògic dels parts múltiples escapa de l'estudi de la immensa majoria dels treballs que aporten aquestes dades. En algun cas hem trobat la referència a algun part múltiple repetit dins de la mateixa família (circumstància també detectada a Sant Just Desvern), però això requereix un buidatge nominal que no sempre s'ha fet. Tant sols els treballs de reconstrucció de famílies ens podrien aportar dades d'aquest tipus però tampoc no les aporten. Resta pendent, doncs, la recerca genealògica per establir lligams genètics (o no) entre els parts múltiples. Esmentar, com a curiositats, el registre de quaranta-dos parts de trigèmins (un dels quals es va donar a Sant Just Desvern) i dos parts de quadrigèmins, a les parròquies de Sant Genís de Vilassar i de Barberà de la Conca.

12.3.5 La ràtio naixements/matrimonis⁴¹:

Sense fer l'estudi de la fecunditat a partir de la reconstrucció de famílies, només tenim una manera d'aproximar-nos al nombre mig de fills per matrimoni, que és calculant la proporció entre baptismes i matrimonis. No és un càlcul tan fidedigne com el que ens ofereix la fecunditat, però en pot substituir l'anàlisi quan manquen altres dades⁴². D'entrada cal decidir si utilitzem tots els baptismes o només els baptismes dins del matrimoni. Malauradament no tots els estudis consultats en aquest punt recullen a part els baptismes d'infants abandonats o de pares desconeguts, de manera que en força casos ens veiem obli-

⁴⁰ Les dades estadístiques sobre les que es basa aquest punt es poden veure en el full número 7 de l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

⁴¹ Les dades estadístiques sobre les que es basa aquest punt es poden veure en el full número 8 de l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

⁴² Jaime Benavente (1986, 1989 i 1990), Roser Nicolau (1990) i Anna Cabré (1989 i 1999), entre altres, han utilitzat aquest mètode en els seus estudis.

gats a utilitzar tots els baptismes. Ara bé, la inclusió dels baptismes d'infants abandonats o de pares desconeguts, que representen de mitjana poc més de l'1 per cent, compensa la pèrdua dels primsenyats només consignats als enteraments, que representen també al voltant de l'1 per cent del total de baptismes i que en la majoria de casos no consta que s'hagin sumat com a naixements. No obstant, en aquells casos en què sí disposem de les dades dels infants abandonats o de pares desconeguts el càlcul es basa en la xifra de baptismes dins del matrimoni⁴³. La diferència final no és rellevant. Hem intentat tenir en compte només períodes equivalents en què coincideixin dades de baptismes i dades de matrimonis, per bé que en tot moment ens hem de refiar de les dades aportades pels diferents autors.

En aquest cas, hem dividit l'estudi per segles i els resultats són els que podem veure en el quadre 92 següent:

QUADRE 92

Catalunya. Ràtio naixements/matrimonis (1519-1935)

Període	Ràtio		Naixements	Matrimonis
	Catalunya rural	Catalunya urbana	Rural / Urbana	Rural / Urbana
Segle XVI	4'53	3'55	22.778 / 35.361	5.027 / 9.962
Segle XVII	4'40	3'08	244.509 / 45.306	55.521 / 14.726
Segle XVIII	4'87	3'67	545.317 / 96.085	112.051 / 26.152
Segle XIX	4'35	3'12	197.239 / 490.394	45.375 / 157.374
1900-1935	2'75		37.544	13.650

Font: Elaboració pròpia.

Dues consideracions: per a la Catalunya rural, el segle XVI comença l'any 1561, ja que rarament hi ha dades de matrimonis anteriors a aquesta data⁴⁴. En segon lloc, distingir la Catalunya rural de la Catalunya urbana es limita a separar les parròquies de les ciutats de Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona de la

⁴³ A la taula corresponent de l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol hem assenyalat amb un asterisc les sèries en què el càlcul està basat en la totalitat dels baptismes.

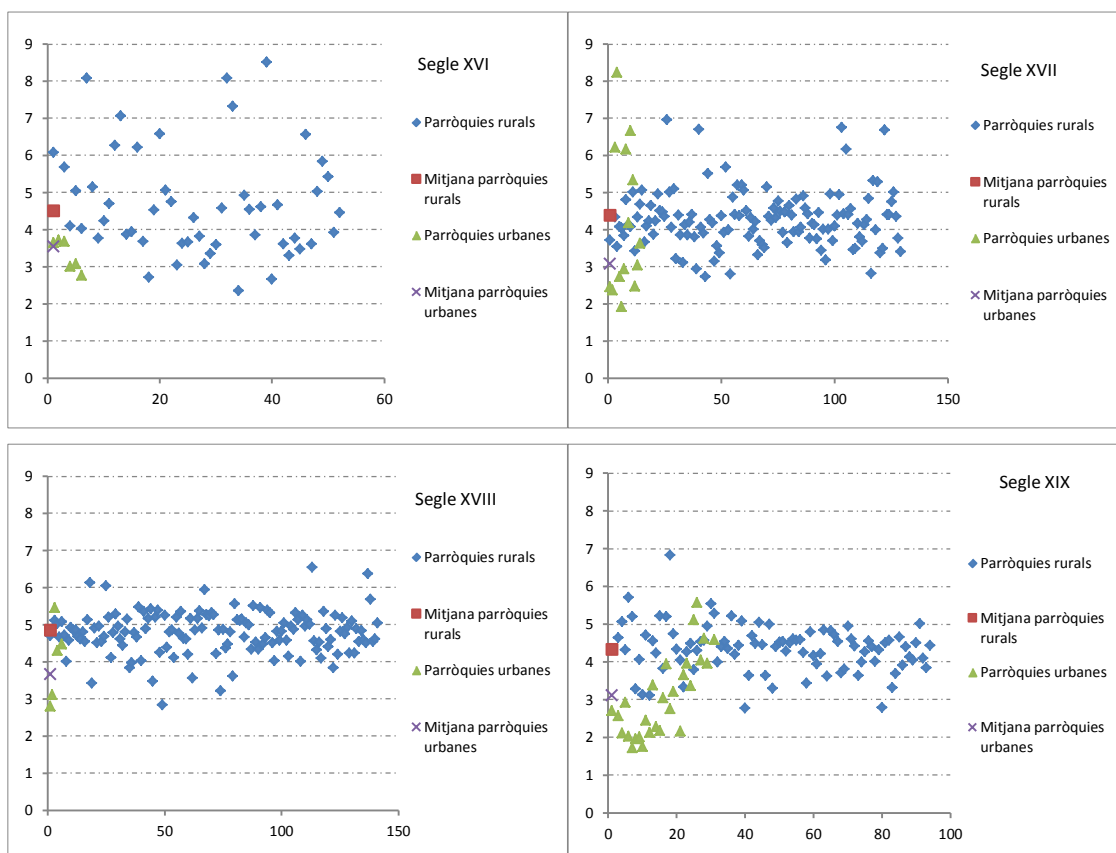
⁴⁴ Quan parlem dels matrimonis veurem com la majoria de sèries comencen poc després de la finalització del Concili de Trento (1563)

resta. El procés d'urbanització a Catalunya no es concreta fins el segle XIX, de manera que la divisió pot ser vàlida. Les dades del segle XVI es sustenten en una mostra més petita en comparació a la resta de segles; no obstant, la tònica és similar: a les zones rurals hi ha un nombre superior de naixements per matrimoni que a les zones urbanes. En totes dues zones l'evolució és la mateixa: les dades del segle XVI són una mica més elevades que les del segle XVII, mentre que el pic màxim es produeix durant el segle XVIII amb quasi 5 fills de mitjana per matrimoni a la Catalunya rural i prop de 4 a la Catalunya urbana. Les mitjanes del segle XIX retornen als valors anteriors a 1700. Les dades del primer terç del segle XX agrupen les dues zones en tant que els resultats obtinguts no ofereixen una diferenciació tan clara com abans de 1900.

Hem trobat interessant incloure els gràfics de dispersió dels diferents coeficients, per segles i per zones:

GRÀFICS 38, 39, 40 I 41

Catalunya. Ràtio naixements/matrimonis per segles; coeficients de dispersió (1561-1900)

Les dades numèriques d'aquests gràfics es poden veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

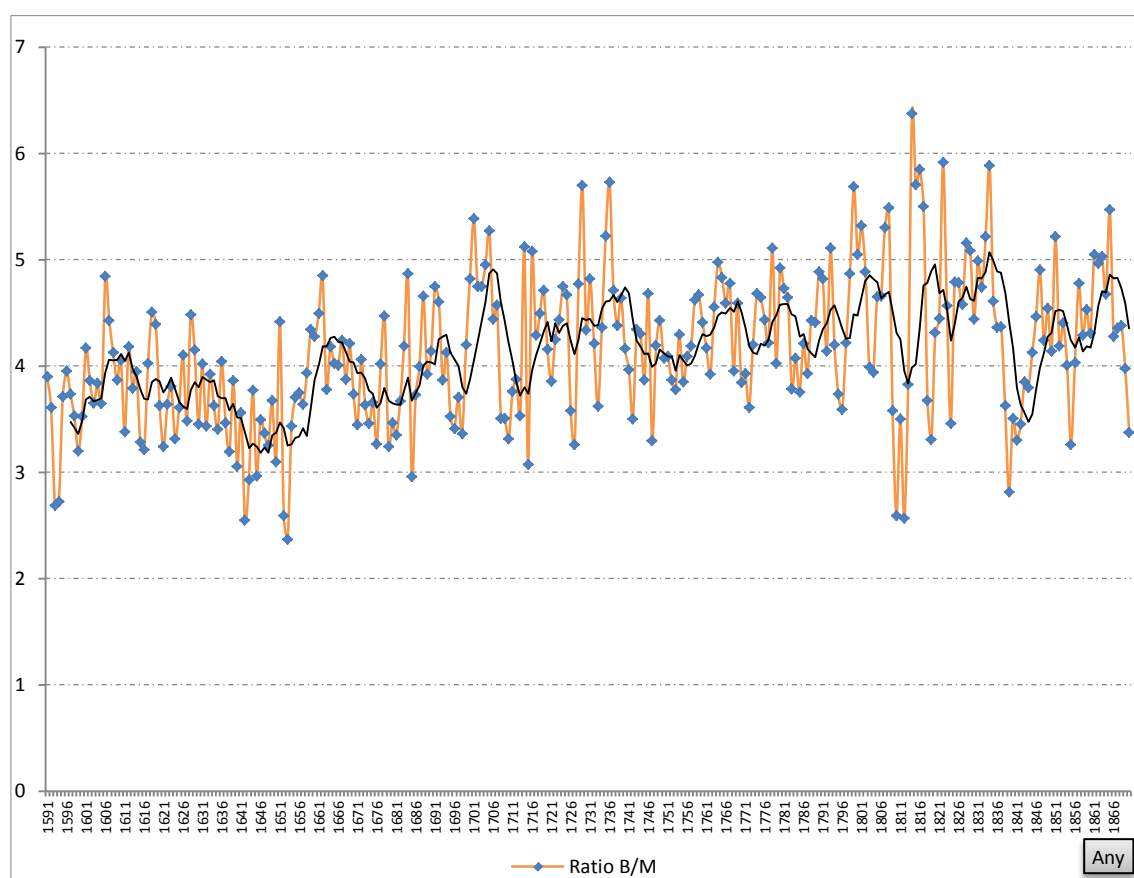
Font: Elaboració pròpia.

Aquests gràfics ens mostren com, tret del segle XVI, les mitjanes de les parròquies rurals es concentren força al voltant de la mitjana corresponent, de manera que no hi ha cap valor molt allunyat d'aquestes mitjanes. En certa forma, aquest fet valida la utilització d'aquestes mitjanes per a l'estudi aproximatiu de la fecunditat. Quan veiem els resultats d'aquesta els compararem amb les ràtios presentades en aquest punt a veure si són equiparables.

Aprofitant les sèries de baptismes i matrimonis recollides hem preparat un gràfic amb l'evolució de la ràtio baptismes/matrimonis any per any entre 1591 i 1870. Hem agregat les dades de quaranta parròquies triades a l'atzar amb el resultat que es pot veure en el gràfic següent:

GRÀFIC 42

Catalunya. Evolució de la ràtio baptismes/matrimonis any per any (1591-1870)

Les dades numèriques d'aquest gràfic es poden veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

Font: Elaboració pròpia.

Hem ressaltat la línia de tendència per damunt dels valors absoluts per tal de copsar bé l'evolució d'aquesta ràtio: un final de segle XVI i principi de segle XVII en ple ascens que s'interromp de cop pels volts de 1615 amb un descens i un

estancament al voltant de 3'5 de mitjana fins 1660, moment a partir del qual hi ha un nou ascens que es perllonga fins la guerra de Successió. La guerra provoca una baixada circumstancial de la ràtio, passada la qual hi ha un nou ascens que manté la mitjana de tot el segle XVIII i bona part del segle XIX pràcticament sempre entre 4 i 5. Destaquem per baix els anys posteriors a les crisis de mortalitat, que provoquen tant un descens dels naixements com un augment dels matrimonis (les ràtios baixen per sota de 3 els anys 1593 i 1594, 1642, 1652 i 1653, 1685, 1810 i 1812 i 1839), com l'any 1814, amb una mitjana molt per sobre de 6, i els tres anys següents (1815 a 1817), amb mitjanes entre 5'5 i 6, provocades per l'augment de naixements derivat de l'elevada nupcialitat dels anys anteriors i el descens puntual dels casaments en els mateixos anys.

12.3.6 Els primsenyats⁴⁵:

Primsenyar vol dir, literalment, fer el senyal de la creu. Els primsenyats eren els nou nats batejats amb caràcter d'urgència per la llevadora o algun familiar que assistia al part en comprovar que l'infant acabat de néixer podia estar en perill de mort. Seguint l'esquema santjustenc –i que es repeteix arreu–, els primsenyats poden estar registrats en els llibres de baptismes, en els llibres d'enterraments, en tots dos alhora o en cap dels dos –especialment en aquell cas en què el nou nat naixia manifestament mort–⁴⁶. Quan el registre dels primsenyats només es troba en els llibres d'enterraments hem d'afegir un naixement a la taula de naixements (però no un bateig a la taula de baptismes); però el cas més greu i pràcticament impossible de detectar és aquell que no hi ha constància en cap registre de la defunció del primsenyat o d'un naixement sense vida. Per compensar aquest dèficit de naixements no seguits de baptisme convencional, Louis Henry (1983, p. 130-134) estima en un 3% el percentatge habitual d'infants primsenyats morts en el moment del part sobre el total de naixements durant l'edat moderna; en cas que el percentatge de la parròquia que estiguem estudiant no arribi a aquest 3% podem deduir un defecte en la inscripció de les defuncions dels batejats amb caràcter d'urgència.

⁴⁵ Les dades estadístiques sobre les que es basa aquest punt es poden veure en el full número 37 de l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

⁴⁶ Per bé que Louis Henry considera que entre els primsenyats deuria haver-hi, sense cap mena de dubte, nascuts sense vida o fetus prematurs inviàbles.

Respecte del registre civil instaurat a partir de 1870, aquest recollia inicialment els avortaments com a naixements, però a partir de 1874 va deixar-ho de fer i només es podien inscriure els nou nats que haguessin sobreviscut un mínim de vint-i-quatre hores, de manera que aquest registre és defectuós respecte del nombre real de naixements⁴⁷. Això cal tenir-ho en compte en els estudis basats en el buidatge dels llibres procedents del registre civil. Aquelles persones que han fet comparatives entre les xifres de baptismes parroquials i de naixements civils (per exemple, Barberà de la Conca o Olesa de Montserrat) han detectat registres més baixos entre els segons respecte dels primers.

La incidència dels primsenyats afecta tant al nombre total de naixements, com a l'estudi de la mortalitat infantil, com a l'estudi de la fecunditat. En els tres casos s'estableixen mètodes de correcció si es detecta que els registres de la parròquia que estem estudiant no s'han portat bé. D'altra banda, també hem vist, en el cas santjustenc i en altres treballs consultats, que no en tots els casos la mort del batejat d'urgència s'havia produït immediatament sinó que hi ha casos de supervivència de primsenyats fins edats adultes, de manera que aquests mecanismes de correcció s'han d'aplicar al marge del destí final del primsenyat.

Val a dir que ens vàrem decidir massa tard a recollir les dades dels primsenyats que ens oferien els diversos estudis consultats i la mostra és parcial, però no per això deixa de ser significativa. En qualsevol cas, creiem que, exceptuant els casos en què s'ha realitzat reconstrucció de famílies, no s'han aplicat mètodes de correcció –o, com a mínim, no queda explicitat de cap manera que s'hagin aplicat– especialment en les taules de naixements –que pràcticament tothom equipara als baptismes registrats– i en els càlculs de la mortalitat infantil.

En fi, a partir de les dades de 77 parròquies, el percentatge mig d'infants primsenyats és només de l'1,38% (6.630 primsenyats sobre 480.849 baptismes), molt lluny del 3% estipulat per Louis Henry, amb un marge de variació entre un màxim del 6'55% (de la parròquia d'Estana) i un mínim del 0'09% (de

⁴⁷ No obstant, les dades dels anuaris estadístics de la ciutat de Barcelona dels anys 1878 a 1902 inclouen les xifres dels nascuts morts o morts dins de les primeres vint-i-quatre hores de vida, això sí, al marge dels considerats nascuts vius.

la parròquia de Martorell). Tant sols hi ha 8 parròquies que superin el llindar del 3%, mentre n'hi ha una trentena que no arriben a l'1%. O bé no s'han recollit les dades correctament (potser falten els primsenyats només inclosos en les defuncions), o bé hi ha un clar sots enregistrament dels primsenyats. Amb tot, Valentí Gual obté, a les parròquies de Rocafort de Queralt i el llogaret de Vallverd, un percentatge del 2'19% després de revisar a consciència totes les partides, mentre en el cas santjustenc, amb el mateix mètode, ens hem quedat en l'1,78%. En aquest aspecte, cal un examen molt més profund i sempre partint de la reconstrucció familiar⁴⁸.

A partir de les dades que proporcionen Laureà Figuerola, Gumersindo Colomer i els anuaris estadístics de la ciutat de Barcelona dels anys 1902 i 1918 hem pogut esbrinar el percentatge equivalent als primsenyats barcelonins per als períodes 1839-1847, 1861-1880, 1878-1902 i per a l'any 1918. Els dos primers van recollir les dades dels parts prematurs mentre els anuaris recollien les dades dels morts al néixer o dins de les primeres vint-i-quatre hores de vida (que, segons el reglament del Registre Civil, no es podien inscriure) i que podríem assimilar als primsenyats dels registres parroquials; doncs bé, el percentatge mig és molt alt si el comparem amb els percentatges parroquials: 6'03% contra 1'38%. Podria ser una prova més del defecte d'inscripció dels infants morts en el moment del naixement o entre el naixement i el bateig i que no figuren registrats en cap dels llibres sacramentals? En qualsevol cas, aquest percentatge dobla el 3% de Louis Henry, qui té clar que entre els baptismes d'urgència a domicili registrats hi havia naixements fruit de parts prematurs.

⁴⁸ Una manera de localitzar possibles nascuts sense vida o primsenyats no registrats enlloc és a través dels intervals intergenèsics llargs. Com es mesura un interval intergenèsic llarg? Comencem per establir la mitjana dels intervals post decés ja que una part d'aquest interval llarg està formada per un interval d'aquest tipus; en el cas santjustenc aquest interval oscil·la entre els 20 i els 26 mesos. Aquest naixement *desaparegut* podria anar darrera d'un naixement normal (que oscil·la entre 22 i 31 mesos) o darrera d'un altre naixement post decés. Sumant, tindriem en el cas més desfavorable (dos naixements post decés seguits en una família amb més de 10 fills) un interval de 40 mesos (aquest tipus d'interval només es troba en l'últim part i no sempre) i en el cas més favorable (un naixement normal d'una família de menys de 6 fills seguit d'un part d'un nascut sense vida o primsenyat no registrat) un interval de 57 mesos. En resum, tots aquells intervals superiors als 40 mesos (i que no siguin l'últim) podrien ser susceptibles d'amagar algun part no registrat. En el cas santjustenc, sobre 2.838 intervals intergenèsics de les famílies tancades n'hi ha 423 (un 14'9%) que superen els 40 mesos i caldria descomptar els que són l'últim interval. A partir d'aquí caldria localitzar família per família aquests intervals llargs i esbrinar quins podrien ser susceptibles de contenir un naixement *desaparegut*. Aquest tipus d'anàlisi no l'hem realitzat i per tant no podem anar més lluny amb els nostres comentaris al respecte.

12.4 ELS CASAMENTS

“El matrimoni és un acte complex en el qual entren en joc tots els elements socials, des dels demogràfics i econòmics fins als afectius i culturals que el condicionen. Gran part de les actituds i característiques del comportament matrimonial dels nostres avantpassats, fins i tot els seus sentiments, poden comprendre's si tenim en compte el pes d'una demografia que imposava una elevada mortalitat i, alhora, la necessitat de mantenir un equilibri entre els efectius poblacionals i uns recursos limitats.” (Estrada, Roigé & Beltran, 1993, p. 33)

“Un dot de 25 lliures catalanes i una brusa i una faldilla ja eren capítols suficients per trobar-se ambdues famílies i fer un tracte, en el qual res no es deixava a l'atzar. Així s'establia que si la dona moria sense haver tingut fills, el dot tornava a passar o bé al seu pare o bé al seu germà hereu. De vegades deixava una quantitat perquè, si volia, pogués deixar-ho com a testament.”

(Terradas i Viñals, 1982, p. 141)

“L'11 de maig de 1877 va ser un dia decisiu en la vida d'Antoni Vidal i Concepción Monge. Aquell dia van acudir acompanyats dels seus pares a la notaria de Vielha amb l'objectiu de firmar els seus capítols matrimonials. (...) Tot havia estat pactat abans entre les dues famílies, després que els nuvis havien obtingut dels seus pares el consentiment per poder-se casar.”

(Estrada, Roigé & Beltran, 1993, p. 9)

“(...) en Cataluña, al concertarse un matrimonio, preocupa a los padres y a los contrayentes la idea de que va crearse un nuevo hogar, de que va a construirse una nueva familia, de que se abre a los últimos un nuevo destino, por lo cual es necesario pensar en el porvenir.” (Duran i Bas, 1883, p. 53)

Dels tres aspectes demogràfics (naixements, casaments i defuncions) el casament és el més influenciable pels desitjos humans i alhora el més constant al llarg del temps. Arreu hem vist com les seves taxes brutes anuals es belluguen en un marge molt estret (aproximadament, entre un mínim d'un 5 per mil i un màxim d'un 11 per mil). Per altra banda, el casament en sí suposava, a la diòcesi de Barcelona, un seguit d'episodis protocol·laris que començaven amb els capítols matrimonials, seguien amb les proclames eclesiàstiques, un cop su-

perades aquestes sense cap impediment seguia el pagament de la quota corresponsent per al manteniment de la Catedral de Barcelona, a continuació la formalització de la unió davant del rector de la parròquia, preferentment la de la dona, i, finalment, la missa de benedicció (prohibida en temps de quaresma i d'advent). Cada un d'aquests episodis quedava registrat en algun paper: els capítols matrimonials es troben als arxius notariaus, les proclames eclesiàstiques en els arxius diocesans, el pagament de la quota a l'arxiu de la Catedral de Barcelona i la formalització de la unió i la missa de benedicció en els arxius parroquials.

Després de llegir els comentaris anteriors hom pot arribar a creure que, en el cas dels matrimonis catalans, no hi havia marge per a res més que no fos un pacte entre famílies per decidir qui es casava amb qui. Amb un punt de vista totalment contrari, l'església catòlica, des del Concili de Trento de l'any 1563, havia deixat ben clara la seva postura:

“(...) manda el santo Concilio a todos, de cualquier grado, dignidad y condición que sean, so pena de excomuni3n, en que han de incurrir ipso facto, que de ning3n modo violenten directa ni indirectamente a sus s3bditos, ni a otros ningunos, en t3rminos de que dejen de contraer con toda libertad sus Matrimonios.”

Segons aix3, ning3 podia imposar a ning3 un matrimoni en contra de la seva voluntat. Aix3 no obsta, per3, un cert *dirigisme* familiar a l'hora de buscar parella, en especial entre aquelles persones (els hereus i les pubilles, sobretot) que no podien deixar a l'atzar dels capricis de l'amor l'inter3s familiar per perpetuar el patrimoni que havia costat tants anys d'aconseguir. No obstant, a la llum dels resultats obtinguts de l'agregaci3 de les nombroses dades aconseguides i la combinaci3 de diferents variables podem concloure el seg3ent (i segurament no descobrim res, sin3 que ho reafirmem): la nupcialitat 3s el factor demogr3fic menys exposat a variacions brusques i nom3s reacciona despr3s de crisis de mortalitat. Aquesta reacci3 es tradueix en tres variables que es repeteixen arreu:

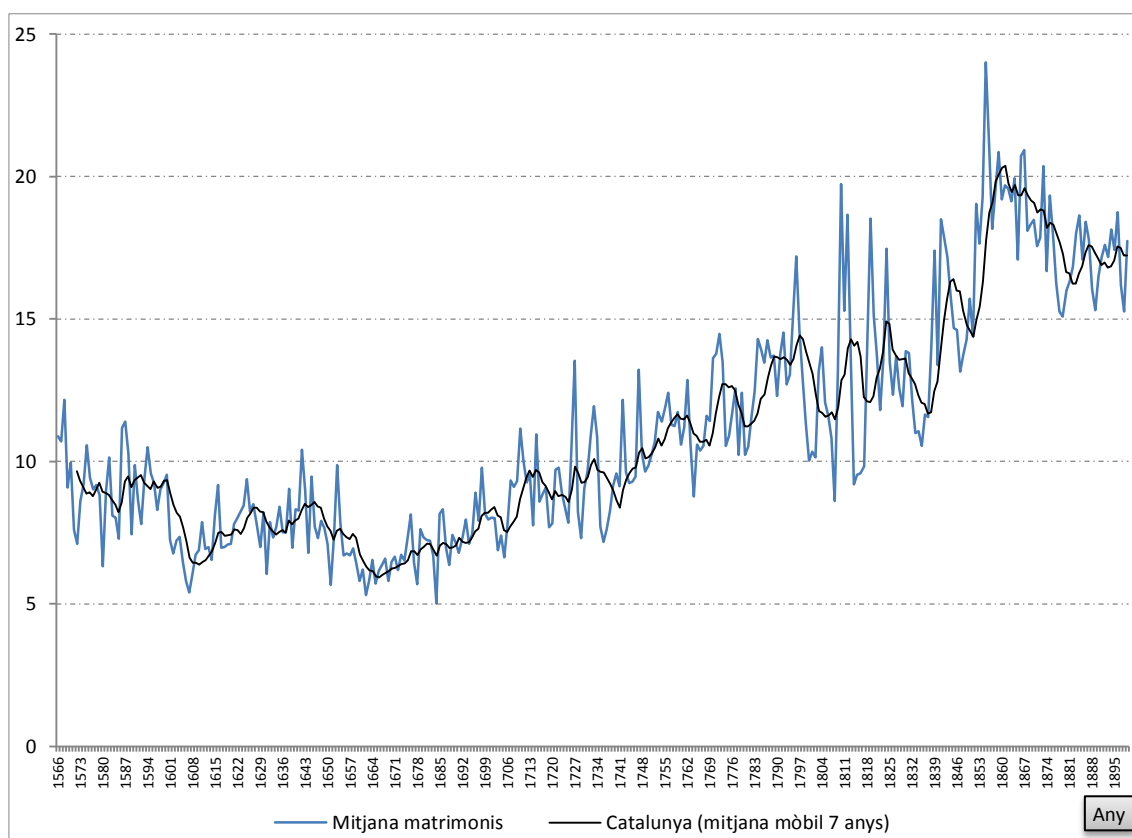
1. un nombre circumstancial m3s alt de casaments;
2. un major percentatge de casaments amb implicaci3 de vidus;

3. una reducció de les edats mitjanes dels nuvis que es casen per primera vegada.

Aquesta triple reacció es constata, per exemple, en la dècada compresa entre 1580 i 1590, entre 1630 i 1632, entre 1642 i 1645, l'any 1653, els anys 1710 i 1715, l'any 1742, entre 1810 i 1812, l'any 1824, els anys 1839 i 1841 i els anys 1854 a 1856. Ho podem veure en el gràfic 43 següent⁴⁹:

GRÀFIC 43

Catalunya. Evolució dels matrimonis (1566-1899)

Les dades numèriques d'aquest gràfic es poden veure al full número 35 de l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

Font: Elaboració pròpia.

Hem restringit la cronologia d'aquest gràfic als anys 1566 a 1899 per ser el període en què les dades disponibles són més nombroses⁵⁰. A partir de les da-

⁴⁹ A l'apèndix estadístic es pot veure un gràfic (el full "Gràfic 14+35") que compara l'evolució dels casaments i l'evolució de les defuncions equiparades en valors índexs en base 100 la mitjana del període 1700-1709 on queda clara la reacció circumstancial dels matrimonis després d'algunes puntes de mortalitat.

⁵⁰ L'impacte de la directiva emanada de la sessió XXIV del Concili de Trento en els registres dels matrimonis a Catalunya es fa evident en la comparativa de les mitjanes següents: dècada 1551-1560, mitjana de 4 sèries de casaments localitzades; dècada 1561-1570, mitjana de

des agregades que hem pogut reunir hem calculat una mitjana aritmètica i la mitjana mòbil de 7 anys corresponent. Entre 1566 i 1600 la mitjana és de 9'2 casaments anuals per parròquia, mitjana que no es recupera fins el decenni comprès entre 1721-1730. Ara bé, més que els valors mitjans anuals el que cal copsar és la tendència que marca la mitjana mòbil. S'observen clarament el descens general del segle XVII i el punt d'inflexió al voltant de mitjans del segle XVIII, en què se supera clarament la mitjana dels 10 casaments anuals per parròquia (en un càlcul en què intervenen quasi un 70% de sèries parroquials sobre el total de 200 sèries localitzades). Entre 1750 i 1850 tant sols hi ha sis anys, que coincideixen amb fases crítiques (1764, 1808, 1814, 1815, 1816 i 1817), que no assoleixen aquesta mitjana dels 10 casaments anuals per parròquia. A partir de 1850 la mitjana mòbil oscil·la entre els 15 i els 20 casaments anuals per parròquia, però en aquest cas la representativitat baixa per sota del 30% i acaba el 1899 només amb el 17%. Sense cap mena de dubte, caldria incorporar més dades per afinar millor el recorregut dels matrimonis al llarg de tots aquests anys.

Després de veure l'evolució general dels matrimonis passem a veure altres aspectes que s'hi relacionen. Dins d'aquest apartat dedicat als casaments veurem aspectes estudiats només des del punt de vista numèric (moviment estacional, estat civil), com hem vist abans amb els baptismes, i aspectes estudiats des del punt de vista de les reconstruccions de famílies, com les edats al casament. L'any 1990 escrivia Francesc Muñoz Pradas:

“Val a dir que, a més dels lògics problemes del total de casos reunits, algunes condicions locals i d'estratègia familiar sempre poden conduir a magnituds esbiaixades. Tampoc no seria inversemblant l'existència, llavors, de diferències territorials en el règim matrimonial català.”

Intentarem veure si és certa o no aquesta suposició a partir de la recollida de dades efectuada per als matrimonis.

13'7 sèries de casaments localitzades; dècada 1571-1580, mitjana de 37'5 sèries de casaments localitzades. Si la nostra recerca es pot considerar representativa del conjunt de Catalunya, tot i les pèrdues de llibres sacramentals, mentre per a l'any 1563 (l'any de l'esmentada sessió) només disposem de quatre sèries, per a l'any 1565 ja tenim nou sèries, per a l'any 1566 tenim disset sèries i per a l'any 1570 tenim trenta sèries disponibles. A l'apèndix estadístic es pot veure el gràfic complet entre els anys 1566 i 1935.

12.4.1 Moviment estacional dels casaments⁵¹:

“Tot i que les condicions ambientals també poden influir-hi, en moltes poblacions l’elecció de la data del matrimoni depèn únicament de la decisió dels mateixos contraents, tal i com reflecteixen la majoria de cerimònies nupcials, on s’acostuma a insistir en la voluntarietat del matrimoni. Així doncs, la tria de la data d’un enllaç pot ser un reflex clar dels costums i les característiques de tipus social, cultural, religiós o econòmic de la població.”

(Esparza, García-Moro & Hernández, 2004: p. 72)

A partir d’aquest comentari, ben cert, ens podem plantejar com estudiem l’estacionalitat dels matrimonis d’un territori ample i divers com Catalunya en un període tant dilatat, de l’any 1547 a l’any 1936. En el cas santjustenc hem vist com en el segle XIX hi havia un canvi de tendència i el mes de desembre desplaçava el mes de febrer com a mes preferit per casar-se. En el cas de Sant Pere de Riudebitlles, estudiat amb molt de detall per Àngels Torrents (1992, p. 9-11) ens trobem, en resum, el següent: una punta a l’hivern, especialment al febrer (època de l’any amb menys feina als camps), que desapareix en el segle XX, seguida d’una altra punta al desembre; el març (quaresma) és el mes amb menys casaments, seguit del mes de juliol (grans treballs agrícoles de sega); la resta de l’any no hi ha grans variacions (setembre i octubre, mesos dedicats a la verema, recullen resultats dispers: el primer just per sobre el valor central 100, mentre el segon és el tercer mes amb menys casaments). Aquestes tendències es mantenen de forma clara en els segles XVII i XVIII, se suavitzen en el segle XIX i desapareixen clarament en el primer terç del segle XX (punta màxima al desembre, punta mínima al juliol). L’estudi setmanal al voltant de la quaresma realitzat per Àngels Torrents (1992) assenyalava una concentració de casaments molt alta les dues setmanes anteriors a l’inici de la quaresma (que normalment cauen dins del mes de febrer), concentració que es va anar diluint amb el pas dels segles. Durant les set setmanes de quaresma el nombre de matrimonis decau amb força fins i tot en el primer terç del segle XX. No es pot dir, en canvi, que passada la quaresma hi hagi un repunt de la nupcialitat semblant a les dues setmanes anteriors. De fet, passat el mes de maig arriben juny

⁵¹ Les dades estadístiques sobre les que es basa aquest punt es poden veure en el full número 9 de l’apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

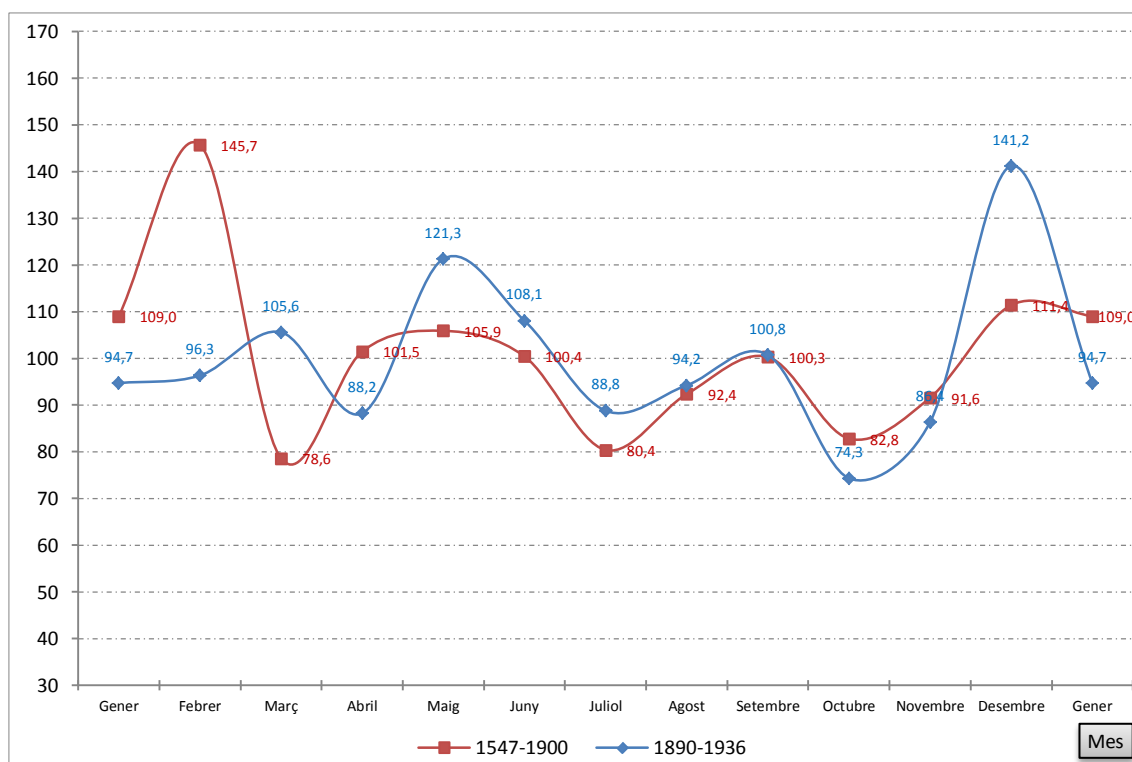
i juliol que són mesos de més feina als camps, moment en què observem baixa nupcialitat. Aquest estudi detallat per setmanes al voltant de la quaresma no l'hem fet a Sant Just Desvern (no tenim constància que s'hagi fet en cap altra parròquia catalana) i ens limitarem a veure si l'estacionalitat dels casaments a partir dels estudis que la contemplin assenyalen les puntes dels mesos de febrer i desembre i la caiguda dels mesos de març (per la interdicció religiosa), juny i juliol (principal període anual de treballs agrícoles).

Com a fet coincident en moltes parròquies, la celebració d'una part significativa de casaments en dates assenyalades com les festes majors, tot i que el seu nombre no és prou gran com per alterar el dibuix comú que hem exposat anteriorment.

Com es pot veure en el gràfic 44 següent, aquest *dibuix* de Sant Pere de Riudebitlles i de Sant Just Desvern es repeteix en l'agregació de les dades de més d'un centenar de parròquies que sumen 183.945 matrimonis (per al període de 1547-1900). Per al període 1890-1936 les dades provenen de 5 poblacions (inclosa Barcelona ciutat) i una comarca i 15.163 matrimonis.

GRÀFIC 44

Catalunya. Estacionalitat dels matrimonis (1547-1936)

Font: Elaboració pròpia.

El retrat entre 1550 i la primera meitat del segle XIX seria el següent: punta màxima molt destacada el mes de febrer (mes que combina poca feina al camp amb la *prohibició* de casar-se durant la quaresma, de manera que el converteix en un mes propici pels casaments), primera punta mínima molt destacada el mes de març (a causa de la interdicció religiosa), segona punta mínima el mes de juliol (mes per excel·lència de la sega als camps) i tercera punta mínima el mes d'octubre (probablement relacionada amb el final de la verema i el procés d'elaboració del vi). Els valors de la resta de mesos s'allunyen poc del valor central cent; en resum, de desembre a febrer es concentraven el 31'01% de tots els casaments anuals i maig (el mes de Maria) i setembre (després d'acabar la collita dels cereals) s'aprofitaven per casar-se enmig dels mesos ocupats per les feines del camp.

El comportament durant el segle XIX dóna símptomes de canvi que es reflecteixen clarament en els índexs del primer terç del segle XX: el mes de desembre es destaca clarament com el mes preferit per casar-se. Així com el respecte per no casar-se durant la quaresma és clar arreu, la mateixa prohibició per al període d'advent (que cobreix tot el mes de desembre) no es veu per enlloc, fins al punt que acaba sent el mes preferit per casar-se i amb una proporció molt alta respecte de la resta de mesos⁵².

12.4.2 Estat civil⁵³:

Normalment l'estat civil dels cònjuges en el moment del casament ve recollit a les mateixes actes sacramentals de matrimoni, de manera que el podem estudiar sense haver de recórrer a la reconstrucció de famílies. No obstant, en alguns casos ens trobem amb un nombre de declaracions indeterminades prou elevat –especialment en els segles XVI i XVII– com perquè el recurs a la reconstrucció familiar ens permeti eliminar una part important d'aquestes determina-

⁵² Aquestes prohibicions vénen d'antic i són reiterades en el Concili de Trento (1563): "*Manda el santo Concilio que todos observen exactamente las antiguas prohibiciones de las nupcias solemnes o velaciones, desde el advenio de nuestro Señor Jesucristo hasta el día de la Epifanía, y desde el día de Ceniza hasta la octava de la Pascua inclusive.*" (Capítol 10 del decret de reforma sobre el matrimoni). El respecte per no casar-se durant el període d'advent només l'hem trobat d'una manera molt clara en els matrimonis de la Catedral de Lleida en el període comprès entre els anys 1547 i 1600. Per a la resta, probablement tot acabava amb celebrar la missa de benedicció passats els mesos de març i desembre.

⁵³ Les dades estadístiques sobre les que es basa aquest punt es poden veure en el full número 10 de l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

cions. Però ja hem vist en el cas santjustenc que no podem considerar automàticament totes les indeterminacions com cònjuges solters perquè no és així.

En algun dels estudis consultats es fa constar el nombre d'indeterminacions i com s'han resolt; en altres casos no se'n fa cap esment. Quan és així, directament n'hem de prescindir. És per això que les dades del quadre 93 de la pàgina següent no inclouen els casaments indeterminats, només aquells que els diferents autors adjudiquen a estats civils coneguts. Hem cregut convenient dividir l'estudi per segles (segles XVI i XVII junts, segle XVIII, segle XIX i primer terç del segle XX), tot i que les diferències no són molt grans. Cal dir que, per estalvi de feina, hem recollit les dades que ens han proporcionat els diferents treballs consultats ja resumits per segles, tot i que en força treballs hem trobat el detall mensual de cada tipus de matrimoni, de manera que hi ha prou dades per mesos i per anys com per fer una anàlisi molt més detallada que la que presentem aquí, anàlisi que escapa de la intenció d'aquestes conclusions. Per altra banda, en alguns treballs només hem trobat percentatges –no valors absoluts–; en aquests casos hem recollit aquestes dades i les hem incorporades a la nostra base de dades però no poden intervenir en els càlculs de la síntesi.

QUADRE 93

Catalunya. Estat civil dels cònjuges en el moment del casament (1565-1936)

Període	Solter-Soltera	Solter-Vídua	Vidu-Soltera	Vidu-Vídua	Ítems
Segles XVI - XVII	77'1%	11'4%	6'1%	5'4%	51.272
Segle XVIII	78'5%	5'9%	9'5%	6'1%	76.962
Segle XIX	78'5%	5'5%	10'7%	5'3%	55.666
1r terç segle XX	85'5%	3'4%	7'7%	3'4%	12.774
Resum	78'6%	7'0%	8'8%	5'5%	197.226

Font: Elaboració pròpia.

Els casaments entre cònjuges solters suposen pràcticament quatre de cada cinc. I hi ha una petita diferència de poc més d'un punt percentual entre els dos primers segles i els segles XVIII i XIX, sense dubte a causa d'una menor incidència dels trencaments prematurs dels matrimonis en aquests últims segles. Des-

taca sobretot el descens dels matrimonis entre solter i vídua, que es redueixen una quarta part pràcticament, tot i que en el global de tots els segles es mantenen lleugerament per sobre dels matrimonis entre vidus.

Aquestes xifres seculares *amaguen* circumstàncies puntuals que hem comentat a la presentació dels casaments: en molts estudis es detecta un increment de nuvis vidus –d’ambdós sexes– després de períodes de crisi de mortalitat. Augmentava el nombre de parelles trencades prematurament i els i les que restaven es tornaven a casar atès que encara estaven en edat de reproducció i calia afrontar la recuperació. Això fou especialment així, per exemple, després de la pesta que va assolir el Principat entre els anys 1648 i 1654 o després de la greu crisi de l’any 1809. De fet, el percentatge més elevat de matrimonis amb intervenció de vidus abans de l’any 1700 és fruit de les crisis de mortalitat recurrents d’aquest període.

12.4.3 Edat al primer casament⁵⁴:

“Que cau préner es hemnes e es amores quan son madures” (dita de la Vall d’Aran)

Quan hem parlat de l’edat dels cònjuges en el moment del casament ja hem advertit de la possibilitat d’estudiar-la o bé a partir de les edats declarades a les partides sacramentals (i que no apareix arreu fins ben entrat el segle XIX) o bé a partir de calcular-les restant la data del baptisme de la data del casament. Per fer-ho d’aquesta última manera cal fer un buidatge nominal, de manera que aquest últim mètode queda circumscrit pràcticament a les reconstruccions de famílies. No obstant això, hem localitzat treballs que han estudiat les edats al casament sense recórrer a la reconstrucció familiar, especialment a partir de les edats declarades en diferents registres.

El manual de demografia històrica de Louis Henry (1983, p. 85-92) és prou clar sobre la manera de calcular la mitjana d’edat al casament. El que no tenim tant segur per falta de claredat en algunes explicacions és que s’hagi seguit el mateix mètode en alguns dels treballs consultats: per exemple, no és el mateix

⁵⁴ Les dades estadístiques sobre les que es basa aquest punt es poden veure en el full número 11 de l’apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

calcular l'edat al primer matrimoni només entre solters que calcular-la prescindint de l'estat civil de l'altre cònjuge. En aquest últim cas, la mitjana és una mica més alta, atès que una persona soltera que es casa amb una persona vídua sol tenir més anys que una persona soltera que es casa amb una altra persona soltera. El quasi deu per cent de solters o solteres que casen amb vídues o vidus pot alterar significativament la mitjana d'edat. En segon lloc, a la mitjana obtinguda cal afegir sempre mig any per compensar el repartiment dels casaments al llarg de tot l'any. I, en tercer lloc, per calcular una mitjana de mitjanes, que és el que intentarem ara nosaltres, cal tenir en compte el nombre de valors a partir dels quals s'ha calculat cada mitjana, ja que hem de calcular una mitjana ponderada.

En el quadre 94 següent es pot veure l'evolució de la mitjana d'edat al casament, presumiblement entre cònjuges solters, al llarg del període 1580-1935, dividida per segles:

QUADRE 94

Catalunya. Edat al primer casament per segles (1580-1935)

Període	Homes	Dones
Segles XVI-XVII	25'79 (2.060 ítems)	20'22 (3.624 ítems)
Segle XVIII	26'13 (6.483 ítems)	22'19 (8.027 ítems)
Segle XIX	26'34 (9.108 ítems)	23'06 (10.091 ítems)
1r terç segle XX	27'15 (2.515 ítems)	23'51 (2.674 ítems)

Font: Elaboració pròpia.

Aquestes mitjanes van en la línia de les que hem obtingut per a la parròquia santjustenca. L'edat dels homes augmenta lleugerament al llarg de més de tres-cents anys entre els vint-i-sis i vint-i-set anys, mentre la de les dones experimenta un increment més significatiu, una mica més de tres anys. Tot i aquest augment secular i encara que haguéssim de sumar a cada mitjana mig any més, la mitjana d'edat al primer casament de les dones catalanes és clarament inferior a les mitjanes que reporta Michael W. Flinn (1989, p. 173-177) per a diversos països europeus: a Alemanya entre 26'4 i 27'5, a França entre 24'6 i 26'7, a Anglaterra entre 25'0 i 24'2, sempre abans de 1820.

L'estudi coordinat per Llorenç Ferrer (1992) sobre la Catalunya Central entre 1803 i 1807 semblava indicar un comportament de les edats al primer casament diferent en funció de l'estrat social: els pagesos es casaven més tard que els artesans, especialment els del tèxtil, predominants al costat dels pagesos dins del sector artesanal rural però residents, habitualment, en nuclis de població més grans. Aquesta diferència es veia també reflectida segons la classificació de les poblacions per nombre d'habitants: en els nuclis de menys de 1.000 habitants, on predominaven els pagesos, l'edat mitjana a les primeres núpcies d'homes i dones era més alta que la mitjana de tot el conjunt; en els nuclis a partir dels 2.000 habitants, on predominaven els artesans, l'edat a les primeres núpcies d'homes i dones era més baixa que la mitjana de tot el conjunt; els nuclis entre 1.000 i 2.000 habitants clavaven exactament la mitjana del tot el conjunt. L'estudi de Miquel Àngel Martínez (1984) sobre Vilanova i la Geltrú en el segle XVIII, municipi que presenta una diversitat social àmplia (pagesos, comerciants, artesans –especialment boters–) confirma aquesta tendència en el cas de l'edat d'accés al matrimoni en primeres núpcies per als homes: edat més baixa entre els artesans, els més sedentaris, edat més alta entre els comerciants, els més mòbils; entremig queden els pagesos, que en aquest cas no vivien en nuclis petits sinó en una vila gran. Josep Maria Planes (1987 i 1995) detecta el mateix a Tàrraga: edats mitjanes al primer casament sensiblement més elevades entre els pagesos i jornalers del camp respecte de les edats mitjanes de la classe privilegiada, la burgesia i els menestrals, tant entre els homes com entre les dones. Àngels Torrents (1993) també diferencia entre pagesos, artesans paperers i altres oficis, amb idèntics resultats: els artesans paperers es casaven abans que els que vivien exclusivament del camp, ja fossin pagesos propietaris o jornalers i succeïa igual entre homes que entre dones. Si el fet de casar-se està directament relacionat amb les possibilitats de formar i mantenir una casa i una família, entre els que només vivien del camp aquest esforç era més costós que els que, a més del camp, tenien un ofici artesà que els aportava un benefici extra.

Un últim apunt sobre les edats al casament: Francesc Muñoz (1990), Àngels Torrents (1993) i Julie Marfany (2005) van detectar un descens puntual de les edats mitjanes al casament tant d'homes com de dones al voltant de la dècada

entre 1810 i 1820. L'any 1809, com veurem quan parlem de la mortalitat, va ser l'any amb la mitjana més elevada de morts per parròquia amb diferència arreu de Catalunya en tot el període estudiat. Després d'anys de crisi sempre hi havia un repunt de la nupcialitat i els anys 1811 i 1812 foren anys d'un nombre de casaments molt alt també arreu. Hem vist com a Sant Just Desvern l'any 1812 es destacava per una elevada nupcialitat, la més alta des de 1580 a 1935. Per sortir de la crisi de 1809 es va casar tothom qui estava disponible per fer-ho i això va provocar, en alguns llocs, una reducció de la mitjana d'edat, en tant que es van casar joves que d'altra manera s'haurien esperat encara uns anys a fer-ho. En el global secular aquest descens puntual queda diluït dins d'unes mitjanes *normals* la resta del segle XIX. En el cas santjustenc, la mitjana d'edat de les 31 dones solteres casades amb homes solters entre 1810 i 1812 és de 22'76 anys, enfront dels 23'35 anys de mitjana de la segona meitat del segle XVIII i dels 23'33 anys de mitjana de la primera meitat del segle XIX. Pel que fa als 26 homes santjustencs solters casats amb dones solteres entre 1810 i 1812, la mitjana d'edat va ser de 27'03 anys, enfront dels 28'67 anys de mitjana de la primera meitat del segle XVIII, dels 27'56 anys de mitjana de la segona meitat del segle XVIII, dels 26'68 anys de mitjana de la primera meitat del segle XIX i dels 27'24 anys de mitjana de la segona meitat del segle XIX. En ambdós casos el descens, que hi és, no és tant significatiu com els casos esmentats per Francesc Muñoz al Penedès, Àngels Torrents a Sant Pere de Riudebitlles o Julie Marfany a Igualada⁵⁵.

12.4.4 Matrimonis amb dispensa per consanguinitat o afinitat:

Poques dades hem reunit al voltant d'aquesta qüestió, ja que no se sol recollir. Recordem breument les dades santjustenques: hi va haver 10 casaments amb dispensa abans de l'any 1800 (un 1'58% del total) i 44 casaments amb dispensa entre 1800 i 1900 (un 5'91% del total). Dos terços d'aquests casa-

⁵⁵ En la nostra recerca bibliogràfica hem localitzat algun estudi en què s'ha calculat la mitjana d'edat al casament a partir de les dades del cens de Godoy de 1797, amb uns resultats inferiors als calculats per nosaltres a partir de les reconstruccions de famílies especialment entre els homes. Cal tenir en compte que els anys 1793, 1794 i 1795 foren de crisi de mortalitat amb un augment mig de les defuncions del 25% i la resposta dels matrimonis va ser d'un increment mig del 30% entre els anys 1795 i 1797, increment que només es podia generar a partir del recurs a una reducció circumstancial de l'edat al casament entre els solters com hem vist per als anys posteriors a la Guerra del Francès.

ments són per tercer amb quart grau de consanguinitat i per quart grau de consanguinitat, és a dir, els parentius més allunyats (són aquells en què l'ancestre comú és el rebesavi, com per exemple els cosins tercers).

A Olot en el segle XVIII hi ha documentats 51 matrimonis amb dispensa per consanguinitat (0'78% del total). D'altra banda, hem fet esment d'un estudi de reconstrucció familiar basat en matrimonis amb dispensa de la parròquia de l'Escala, que no especifica el percentatge que representen sobre el total de casaments.

Per a la Vall d'Aran disposem de més informació, en part coincident amb la santjustenca: al llarg del segle XIX s'observa un augment de les unions amb dispensa eclesiàstica, que passen del 10% en el període comprès entre 1801 i 1875 al 13'2% en l'últim quart del segle i a l'11,4% en el primer quart del segle XX. Cal tenir en compte que a partir de l'any 1917 els casaments entre cosins tercers (quart grau de consanguinitat) van deixar de necessitar dispensa per poder-se realitzar i que precisament aquests eren els majoritaris, amb un 50% del total sumant els matrimonis amb dispensa per quart i per tercer amb quart grau de consanguinitat. Un fenomen semblant s'observa en el Pallars Sobirà, fins i tot amb un increment més accentuat: tot i que les dades són estimades, es passa d'un 2'5% de dispenses entre 1854 i 1859 a un 11'2% entre 1900 i 1909. Aquí també els matrimonis en què intervé el quart grau de consanguinitat superen per poc el 50% del total de dispenses.

A la parròquia de Sant Joan de la ciutat de Lleida, entre els anys 1700 i 1900, el percentatge de casaments amb dispensa per consanguinitat és només del 0'33%. Tot i ser pocs els exemples recollits (tres parròquies i dues comarques de muntanya) ens atrevim a afirmar un fet d'altra banda evident: en àrees on el mercat matrimonial era reduït augmentaven les possibilitats de casar-se amb algú amb qui mantenies un cert grau de parentiu, més tenint en compte que aquest mercat matrimonial estava condicionat per una mobilitat concentrada molt al voltant del lloc de residència que encara és visible en el primer terç del segle XX. En el cas de les dues comarques pirinenques, el despoblament de la segona meitat del segle XIX devia aguditzar el problema de trobar algú per casar-se que no fos parent amb major o menor grau. Per altra banda, no hi ha

cap dubte que en una part d'aquests matrimonis s'hi devien incloure estratègies familiars per tal de mantenir els patrimonis dins de la mateixa família o per reforçar lligams de sang anteriors⁵⁶.

12.4.5 Freqüència del celibat definitiu⁵⁷:

Segons Anna Cabré i Àngels Torrents (1991), un dels trets que definia la demografia catalana del vuit-cents i primera meitat del nou-cents era l'elevada nupcialitat, la qual cosa equivaldria a uns percentatges de celibat definitiu als 50 anys d'edat força baixos. A més, cal tenir en compte que en aquest període que esmenten les dues demògrafes no hi ha aportació exterior d'efectius pel casament com n'hi va haver abans de 1700 amb la immigració occitana, de manera que aquesta elevada nupcialitat seria pràcticament exclusiva entre catalans i catalanes nadius.

El celibat definitiu és el percentatge d'homes i dones solters a partir dels 50 anys d'edat; els treballs que han estudiat les edats a les primeres núpcies constaten la nul·la incidència d'aquest tipus d'enllaç més enllà dels 49 anys d'edat. Tot i que és un aspecte important per determinar la incidència del matrimoni dins d'un comunitat, no s'ha prodigat molt el seu càlcul, probablement per les dificultats que comporta, com hem vist en el cas santjustenc. S'ha estudiat sobretot a partir de les dades de censos i padrons; en reconstruccions de famílies només tenim les dades d'Àngels Torrents sobre Sant Pere de Riudebitlles.

Els percentatges de Sant Pere de Riudebitlles disten de ser semblants als santjustencs però apunten igualment en la direcció esmentada: són pocs els homes i, especialment, les dones que resten solters i solteres, respectivament, als 50 anys d'edat. Vegem-ho en el quadre 95 de la pàgina següent, segons el període de defunció⁵⁸:

⁵⁶ Aquest tipus d'estratègia matrimonial, habitual entre la noblesa, també el trobem entre pagesos propietaris.

⁵⁷ Les dades estadístiques sobre les que es basa aquest punt es poden veure en el full número 31 de l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

⁵⁸ Excepte els percentatges del Penedès, calculats a partir de les dades del cens de Florida-blanca (1787).

QUADRE 95

Catalunya. Celibat definitiu en percentatges (1700-1925)

Període	Homes	Dones	Població
1700-1749	7'5%	4'7%	Sant Pere de Riudebitlles
1750-1799	12'6%	4'1%	Sant Pere de Riudebitlles
1772-1811	---	2'3%	Sant Just Desvern
1787	10'4%	4'6%	el Penedès
1800-1849	11'4%	9'9%	Sant Pere de Riudebitlles
1803-1807	11'4%	4'9%	Catalunya Central
1812-1856	---	1'5%	Sant Just Desvern
1857-1899	---	2'8%	Sant Just Desvern
1876-1900	9'45%	12'29%	Vall d'Aran
1901-1925	6'22%	8'29%	Vall d'Aran

Font: Elaboració pròpia.

Poca cosa podem concloure de tan poques dades: es casen més les dones que els homes, excepte a la Vall d'Aran. Cal tenir en compte el diferencial d'edats al primer matrimoni entre uns i altres, ja que els homes solters superen, de mitjana, entre tres i cinc anys l'edat de les dones solteres en el moment del casament. I cal tenir en compte també que la mortalitat en edats infantils sempre és més alta entre nens que entre nenes, de manera que si al naixement l'índex de masculinitat és favorable als nens (com hem vist en l'apartat dedicat als baptismes), a mesura que es fan grans el nombre de supervivents femenines acaba superant el de supervivents masculins, al marge del fet que la mobilitat sempre afectava més els homes que les dones, com veurem més endavant. Atenent a aquestes dues circumstàncies hauria de ser a l'inrevés, és a dir, hi hauria d'haver més dones solteres que homes solters majors de 49 anys d'edat –com passa a la Vall d'Aran–, però com ho estudiem a partir de la mortalitat que sembla afectar més les dones solteres que les casades o vídues els resultats obtinguts difereixen dels càlculs operats a partir de les dades de censos i padrons (en què només figuren persones vives; Anna Cabré, 1989)⁵⁹.

⁵⁹ "Está comprobado por numerosas estadísticas de varios países y por las investigaciones de

12.4.6 Altres aspectes:

Hi ha d'altres aspectes relacionats amb els casaments que es poden estudiar a partir dels diversos treballs consultats i que no recollim aquí: per exemple, l'edat combinada dels esposos (Lleida, 1547-1600; Tàrrega, 1652-1750; Vilanova i la Geltrú, 1700-1799; Sant Feliu de Llobregat, 1600-1700), la supervivència dels pares dels cònjuges (Lleida, 1547-1600; Tàrrega, 1652-1750; Sant Pere de Riudebitlles, 1608-1935; Mataró, 1627-1868) o el temps transcorregut entre viudetat i nou casament entre homes i dones (Sant Pere de Riudebitlles; Tàrrega; Vilanova i la Geltrú; Abrera).

12.5 ESTUDI DE LES FAMÍLIES

“El derecho catalán tendía claramente a motivar la reproducción en la familia. Los hijos constituían la garantía de perpetuidad del sistema. La familia debía asegurar ante todo la reproducción, pero no a costa del riesgo de la penuria económica de los descendientes. Esta búsqueda del equilibrio entre el afán de perpetuación del patrimonio familiar a través del hereu y el lógico proteccionismo paternal respecto de todos sus hijos condicionaría una natalidad –ni baja ni alta–, desde luego, caracterizada por la extrema sensibilidad hacia la coyuntura económica.”

(García Cárcel, 1985, p. 201)

Sembla que tothom està més o menys d'acord en el fet que la Sentència Arbitral de Guadalupe, signada per Ferran II el 21 d'abril de 1486, va portar la pau al camp català i va consolidar, per si no ho estava prou abans, la figura de l'hereu –i la pubilla– com a nucli central d'una transmissió patrimonial vertebrada pels capítols matrimonials i pels testaments que ho deixaven tot lligat per tal que les propietats familiars no marxessin fora de la família. Hem vist en el cas santjustenc com els casos de venda de masos són molt pocs comparats amb els casos en què la continuïtat familiar de l'explotació del mas passa a nebots o cosins quan no hi ha descendents directes. Sense cap mena de dubte, aquest

Haigart, Buffon, Parcieux, Odier y otros médicos notables, que los casados viven más que los solteros. (...) Respecto a las casadas, a pesar de las enfermedades y los peligros del parto, llegan a octogenarias y hasta centenarias seis veces más que las solteras.” (Anuario Estadístico de la ciudad de Barcelona, 1902, p. 183).

retrat es reproduïx a la resta de Catalunya consolidant una composició familiar força uniforme, tant en l'espai com en el temps.

L'estudi de les famílies només es pot fer a partir de les reconstruccions de famílies i no totes les que hem reportat al principi d'aquesta síntesi ofereixen dades al respecte. Veurem la mitjana de fills per famílies acabades i per famílies completes (i ho podrem comparar amb les dades ja vistes de la ràtio entre naixements i matrimonis), l'edat de la mare a l'última maternitat, les concepcions prematrimonials i els intervals protogenèsic i intergenèsic.

12.5.1 Dimensió final de les famílies acabades⁶⁰:

Recordem que les famílies acabades són totes aquelles de les quals no en pot néixer cap més fill, bé per ruptura prematura del matrimoni, bé perquè la dona ha completat el seu cicle fèrtil a l'arribar als 50 anys d'edat. Hem vist en el cas santjustenc que aquesta mitjana, òbviament, està condicionada per l'edat de la dona al casament. També hem vist que en el segle XVII està condicionada per una elevada ruptura matrimonial precoç per la defunció d'un dels dos cònjuges (o, a vegades, els dos); és a dir la durada del matrimoni condiciona la mitjana de fills: com més curta és aquesta durada menys fills es poden tenir. Aquesta circumstància també la reporten Maria Teresa Ferrer en el seu estudi sobre Sant Feliu de Llobregat en el mateix segle XVII (1985) i Àngels Torrents en el seu estudi sobre Sant Pere de Riudebitlles (1993). És per això que aquesta mitjana és més baixa que la mitjana de les famílies completes (i que veurem a continuació) però és la que podem assimilar a la ràtio entre naixements i matrimonis que hem vist en el punt 12.3.5 d'aquest mateix capítol.

Hem combinat les dades santjustenques amb les d'altres estudis que ens ofereixen els valors absoluts de la distribució de les famílies acabades segons el nombre de fills i per períodes amb els resultats següents: en el segle XVII les famílies que van tenir entre 0 i 4 fills representaven el 57'5% del total; en el segle XVIII les famílies que van tenir entre 3 i 8 fills representaven el 57'4% del total, percentatge que es va mantenir pràcticament idèntic durant el segle XIX, 56'8%. És a dir, insistim en el que ja hem vist anteriorment, la diferència entre

⁶⁰ Les dades estadístiques sobre les que es basa aquest punt es poden veure en els fulls números 24 i 30 de l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

el segle XVII i els segles XVIII i XIX. Per altra banda, les famílies molt nombroses, amb 10 fills i més, tenen sempre percentatges petits tot i un lleuger augment en el vuit-cents: 5'6% en el segle XVII, 7'1% en el segle XVIII i 5'0% en el segle XIX. Un últim aspecte a destacar d'aquesta distribució: mentre en els segles XVII, XIX i primer terç del XX el percentatge de famílies que no tenen fills oscil·la entre el 16% i el 17%, en el segle XVIII aquest percentatge baixa fins el 10'7%, una diferència més que significativa. Probablement aquest últim percentatge sigui el que s'aproxima més a l'esterilitat definitiva i en els altres segles hi hagi altres circumstàncies que intervinguin en la composició d'aquest grup de famílies.

En aquest punt no té massa sentit classificar les famílies segons l'edat de la dona al casament o la durada de la unió perquè l'interès resideix en conèixer la mitjana de fills de totes les famílies acabades. Podem classificar-ho per segles ja que hem vist que tant la distribució en percentatges com les ràtios naixements/matrimonis són sensiblement diferents, especialment en relació als segles XVII i XVIII. Les mitjanes del quadre 96 de la pàgina següent són ponderades:

QUADRE 96

Catalunya. Mitjana ponderada de fills per família acabada i per segles (1600-1900)

Període	Mitjana	Famílies	Ràtio N/M
Segle XVII	4'47	1.129	4'40
Segle XVIII	4'95	2.119	4'87
Segle XIX	4'75	1.271	4'35

Font: Elaboració pròpia.

Veiem com les mitjanes ponderades procedents d'unes poques reconstruccions familiars són pràcticament idèntiques a les ràtios naixements/matrimonis obtingudes per a la Catalunya rural que hem vist en el quadre 92 de la pàgina 423, especialment per als dos primers segles. Hi ha poca diferència entre les mitjanes (mig fill en ambdós casos) i la mateixa tendència secular: el segle XVII es continua mantenint com el període menys prolífic i el segle XVIII com el més prolífic. Les dades del segle XIX es basen només en dues parròquies (Sant

Pere de Riudebitlles i Sant Just Desvern) i ambdues mostren unes xifres bastant semblants que podem resumir de la següent manera:

QUADRE 97

Catalunya. Mitjana ponderada de fills per família acabada (1800-1899)

Període	Mitjana	Famílies	Ràtio N/M
1800-1849	5'40	652	4'71
1850-1899	4'14	654	3'85

Font: Elaboració pròpia.

En aquest cas les diferències amb les ràtios naixements/matrimonis són més sensibles a causa del petit nombre de famílies amb què operem, però la tendència cap a un descens important a la segona meitat de segle XIX és manifesta, tant amb un mètode de càlcul com amb l'altre: en ambdós casos, les famílies han deixat de tenir un de cada cinc fills. Aquest descens en el nombre de fills de la segona meitat del segle XIX el confirmarem al parlar de la fecunditat. Un altre aspecte és el component voluntari d'aquest descens.

12.5.2 Dimensió final de les famílies completes⁶¹:

Les famílies completes són aquelles en què ambdós cònjuges resten vius en el moment en què la dona ha complert els cinquanta anys de vida, per bé que per ampliar el grup d'observació s'adopta els quaranta-cinc anys, ja que el nombre de naixements entre els quaranta-cinc i els cinquanta anys d'edat de la dona, tot i trobar-nos en una situació en què no hi ha un ús de mètodes de contracepció artificials, és pràcticament zero (ho veurem més endavant en parlar de la fecunditat). Aquesta mitjana de fills de les famílies completes ens ofereix la possibilitat de saber què hauria estat sense les ruptures precoces tant habituals sobretot en el segle XVII.

Com sabem que les mitjanes de les famílies completes no es poden comparar amb les mitjanes de les famílies acabades, aquí sí ens interessa classificar les famílies segons l'edat de la dona al casament, especialment per veure si hi ha alguna diferència entre les dones casades abans dels 20 anys –i afectades

⁶¹ Les dades estadístiques sobre les que es basa aquest punt es poden veure en el full número 25 de l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

pel fenomen conegut com l'esterilitat de les adolescents, com ja hem vist quan hem estudiat el cas santjustenc— i les dones casades als 20-24 anys. Tot i haver de fer aquesta divisió segons l'edat de la dona al casament, disposem d'una mostra prou gran de casos com perquè les dades puguin ser significatives. Per al segle XIX, que és el que inclou els canvis més importants, només tenim les dades de Sant Pere de Riudebitlles i de Sant Just Desvern, una altra vegada. Una mostra massa justa perquè puguem donar aquests resultats com a significatius però no per això deixarem de mostrar-los. Ho resumim tot a continuació, en el quadre 98 de la pàgina següent.

Com podem veure, tot i haver reunit dades d'una bona colla de parròquies el nombre de famílies completes no és molt generós; tant sols hi ha tres grups en el segle XVIII que superen les 500 famílies, mentre la resta estan molt per sota, especialment els grups de les dones casades amb 35 anys i més. I les dades del segle XX fan referència només a la parròquia de Sant Pere de Riudebitlles entre els anys 1900 i 1919. Les hem inclòs a tall merament informatiu.

QUADRE 98

Catalunya. Mitjana ponderada de fills de les famílies completes per segles i segons l'edat de la dona al casament (1600-1919)

Dones casades...	Període			
	Segle XVII	Segle XVIII	Segle XIX	1900-1919
abans dels 20 anys	7'49 (268)	8'13 (698)	6'57 (82)	4'57 (7)
als 20-24 anys	6'68 (236)	6'90 (1.233)	5'91 (312)	2'56 (45)
als 25-29 anys	5'24 (82)	5'70 (530)	4'42 (111)	2'64 (33)
als 30-34 anys	4'36 (25)	3'92 (163)	2'95 (41)	2'29 (7)
als 35 anys i més	2'35 (14)	2'04 (56)	1'48 (25)	1'00 (2)

Nota: entre parèntesi nombre de famílies

Font: Elaboració pròpia.

Tret de les dones casades a partir dels 30 anys, per a la resta les mitjanes del segle XVIII són les més altes, repetint el que ja hem vist amb les famílies acabades en el punt anterior: el segle XVIII és destaca com el més prolífic i al llarg del segle XIX el nombre mig de fills per família completa experimenta un

descens que culmina en el primer terç del segle XX, just abans de l'esclat de la Guerra Civil.

12.5.3 Edat de la mare a l'última maternitat⁶²:

És evident que això només es pot estudiar dins de les famílies completes, cosa que no sempre hem trobat així en els estudis que l'han calculada. Hem vist en el cas santjustenc que l'edat a l'última maternitat està condicionada per l'edat al casament. En algun període, com més aviat es casaven les dones més aviat deixaven de tenir fills. Aquest fet l'hem constatat a totes les parròquies que ens aporten aquesta informació (Rubí, Sant Pere de Riudebitlles, Vilanova i la Geltrú, la Conca de Barberà...) A més, els resultats recopilats apunten tots en la mateixa direcció: un lleuger augment del segle XVIII respecte del segle XVII i un lleuger descens del segle XIX respecte del segle XVIII. Vegem en el quadre 99 següent les mitjanes ponderades a partir de les dades recollides:

QUADRE 99

Catalunya. Edat a l'última maternitat (1600-1919)

Dones casades...	Període			
	Segle XVII	Segle XVIII	Segle XIX	1900-1919
abans dels 20 anys	36'34 (209)	38'11 (649)	37'52 (89)	---
als 20-24 anys	39'28 (247)	39'11 (1.028)	38'29 (267)	30'30 (41)
als 25-29 anys	40'09 (58)	40'20 (490)	38'88 (149)	33'70 (32)
als 30-34 anys	---	41'38 (23)	39'60 (12)	---
als 35 anys i més	---	40'90 (8)	---	---

Nota: entre parèntesi nombre de dones

Font: Elaboració pròpia.

Ens trobem amb un cas semblant al del punt anterior: tant sols hi ha dos grups d'edat del segle XVIII que superen els 500 casos i un que s'hi apropa molt; per a la resta, les observacions no són molt generoses. Tot i això, els resultats obtinguts són els esperats: les dones que es casen abans dels 20 anys són les primeres a tenir el darrer fill i a unes edats força baixes en tots els ca-

⁶² Les dades estadístiques sobre les que es basa aquest punt es poden veure en el full número 22 de l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

sos, bastant abans dels 40 anys, quan en teoria encara podrien tenir ben bé entre 8 i 10 anys més per poder tenir fills. Les dones casades als 20-24 anys freguen els 40 anys de mitjana, edat a la que només arriben les dones casades amb edats superiors als 24 anys. En el segle XIX, però, ja no hi ha cap grup d'edats que arribi als 40 anys de mitjana d'edat a l'última maternitat. Les dades del segle XX pertanyen exclusivament a la parròquia de Sant Pere de Riudebitlles i les incloem només a tall indicatiu.

En total hem recopilat 163 edats mitjanes de les mares a la darrera maternitat, de les quals només 56 superen els 40 anys i la més elevada de totes són els 44 anys de mitjana de la parròquia de Vallclara en el segle XVII.

12.5.4 Les concepcions prematrimonials⁶³:

“Existeix la vella tradició que el setmesó sobreviu més fàcilment que el vuitmesó. Podria ser que aquesta creença emmascarés una altra realitat: una concepció abans del matrimoni.” (Bencomo, Ibáñez, & López, 1992, p. 300)

Quan hem parlat dels infants abandonats i dels fills de pares incògnits hem dit que aquest era un aspecte social que ens aportava informació sobre una part del *respecte* de la població per les normes morals dictades per l'església catòlica i que les concepcions prematrimonials ens aportaven la informació de l'altra part d'aquest *respecte*.

Val a dir que no hem trobat arreu el mateix criteri per mesurar aquestes concepcions: en algun estudi les concepcions prematrimonials són totes aquelles inferiors als 9 mesos des de la data del casament (per exemple, Sant Feliu de Llobregat), mentre en d'altres només inclouen les ocorregudes fins els 7 mesos des de la data del casament i no ofereixen la dada de les de 8 mesos, una part de les quals cal considerar prematrimonials⁶⁴. En d'altres casos no s'han tingut en compte tots els intervals protogenèsics sinó només els d'una part de les famílies (per exemple, la Conca de Barberà). Amb tot, els percentatges obtinguts, tant els calculats com els declarats, no excedeixen el 12% i la mitjana calculada

⁶³ Les dades estadístiques sobre les que es basa aquest punt es poden veure en el full número 19 de l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

⁶⁴ Michael W. Flinn (1989, p. 121 i 169-172) dona els percentatges de naixements premaritals en els *vuit* primers mesos després de contraure matrimoni.

a partir de tots els treballs que aporten dades absolutes és de 6'16%, en base a una mostra de 6.651 intervals protogenèsics⁶⁵. En el cas santjustenc, on hem ofert els dos càlculs (fins a 7 mesos, 9'5%; fins a 8 mesos, 15'3%) hem vist que la diferència és sensible, però això no vol dir que arreu succeeixi igual.

Tot i que les relacions sexuals prematrimonials estaven prohibides per l'església catòlica, és evident que, un cop concertat el matrimoni (els capítols matrimonials s'acostumaven a signar uns dos mesos abans de rebre la benedicció eclesiàstica), els futurs cònjuges podien donar via lliure a satisfer els seus desitjos sexuals que, ocasionalment, acabaven en un embaràs anterior al casament. Aproximadament un 40% dels naixements fruit de concepcions prematrimonials es concentren en els 6-7 mesos posteriors a la data de l'enllaç, confirmant aquesta idea que la signatura dels capítols podia suposar un cert alleujament del control sobre la sexualitat dels nuvis⁶⁶. Aquesta circumstància pot afectar el càlcul de la fecundabilitat; ho veurem més endavant.

12.5.5 L'interval protogenèsic⁶⁷:

Descomptant les concepcions prematrimonials, hom pot calcular l'interval entre el casament i el primer naixement, interval que no està condicionat per res més que per demostrar la viabilitat reproductora de la nova parella, amb el *permís* de la taxa de fecundabilitat femenina. És interessant diferenciar segons l'edat de la dona al casament, ja que en el grup de dones casades abans dels vint anys s'observa un interval més o menys llarg en funció d'un nombre més o menys elevat de núvies amb edats inferiors als divuit anys. En algunes zones els casaments de dones molt joves (menys de divuit anys) és freqüent al llarg del segle XVII fins el punt que el grup de dones casades abans dels vint anys

⁶⁵ No podem comparar aquest percentatge amb els que ofereix Michael W. Flinn pel diferent mètode de càlcul entre ell i nosaltres, però estariem més a prop dels percentatges francesos que dels peninsulars.

⁶⁶ *“Durant el temps del festeig formal, els nuvis gaudien d'una certa llibertat. Les relacions sexuals prematrimonials, tot i no ser habituals, no eren tampoc estranyes entre els joves al llarg del festeig, especialment després de la formalització de les relacions, malgrat la condemna de la moral catòlica dominant. Tot i enfrontar-nos a un terreny difícil de precisar i de plantejar als informants, sembla que l'existència d'un compromís de matrimoni comportava una menor condemna d'aquestes relacions.”* (Estrada, Roigé & Beltran, 1993, p. 97-98)

⁶⁷ Les dades estadístiques sobre les que es basa aquest punt es poden veure en el full número 20 de l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

pot ser superior al grup de dones casades entre els vint i els vint-i-quatre anys (més habitual en segles posteriors).

En tots els treballs en què hi ha la diferenciació segons l'edat al casament observem un comportament (que no unes mitjanes) idèntic: les dones casades abans dels vint anys tenen intervals força més llargs que les dones casades a partir dels vint anys i hi ha un clar descens de les mitjanes a mesura que avancem en el temps. Vegem en el quadre 100 de la pàgina següent el resum de les dades més significatives:

QUADRE 100

Catalunya. Interval protogenèsic per segles segons l'edat de la dona al casament (1600-1900)

Dones casades...	Període		
	Segle XVII	Segle XVIII	Segle XIX
abans dels 20 anys	26'4 (131)	20'6 (151)	19'7 (158)
als 20-24 anys	21'1 (107)	16'1 (199)	16'4 (473)
als 25-29 anys	15'1 (24)	15'9 (98)	16'9 (245)
a totes les edats	21'9 (632)	17'0 (827)	15'0 (736)

Nota: entre parèntesi nombre d'intervals

Font: Elaboració pròpia.

Hem de prendre aquestes mitjanes com a merament indicatives d'unes tendències seculares i biològiques. No hi ha prou dades per aprofundir més en la qüestió. Les mitjanes agrupant totes les edats al casament són lleugerament superiors a les mitjanes dels països europeus que reporta Michael W. Flinn (1989, p. 128). En qualsevol cas, ens podem arriscar a formular una hipòtesi sobre la mitjana tant elevada del segle XVII: aquest segle destaca perquè les dones casades abans dels 20 anys semblen majoria davant la resta de grups d'edats al casament. El fet que no sigui així en el cas santjustenc no obsta que en altres parròquies i comarques sí ho sigui. Ha quedat clar que les menors de 20 anys tenen intervals protogenèsics més llargs arreu; en ser el grup més nombrós, la mitjana ponderada de totes les edats al casament està condicionada per aquests intervals més llargs. En els segles XVIII i XIX la mitjana

ponderada és força més baixa per la reducció dels casaments de dones menors de 20 anys.

12.5.6 Els intervals intergenèsics⁶⁸:

La comparació de l'estudi dels intervals intergenèsics (els intervals entre els fills successius) presenta dificultats insalvables. Recordem que Louis Henry (1983, p. 180-183) explica molt bé el procediment a seguir per evitar caure en resultats directament incorrectes. Tenim sospites fundades que en algun estudi de reconstrucció de famílies no s'ha aplicat correctament aquest procediment i ho compararem només amb aquells que sí ens mereixen confiança⁶⁹. També cal deixar clar que comparar en aquest cas té poc sentit en tant que cada cas és diferent i particular i ens haurem de fixar només en una imatge general. Hem centrat la nostra atenció en els tres intervals posteriors a l'interval protogenèsic i en els tres últims intervals. En el quadre 101 de la pàgina següent podem veure el resum de les mitjanes ponderades.

Tal com hem vist en el cas santjustenc, en el segle XVIII hi ha un allargament sensible de tots els intervals (excepte el protogenèsic, que disminueix) respecte de les dades del segle anterior. L'interval entre el primer i el segon part té la seva importància: la simple comparació, una resta, amb l'interval protogenèsic ens dóna la pista del període de temps que pot durar l'alletament matern. Aparentment, en el segle XVII aquest període és molt curt, no arriba als 5 mesos en el conjunt de totes les dones, mentre en el segle XVIII es dobla aquest període de temps passant pràcticament als 10 mesos. Insistim en què cal prendre les dades com una aproximació atesos els diferents sistemes de càlcul observats i el reduït nombre de casos recollits. Per altra banda, cal tenir en compte també que aquestes mitjanes barregen els intervals normals i els intervals post decés. L'estudi per separat no l'hem trobat en gaires treballs i no tots ofereixen dades absolutes que ens permetin una comparativa més acurada.

⁶⁸ Les dades estadístiques sobre les que es basa aquest punt es poden veure en el full número 21 de l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

⁶⁹ Una altra opció hauria estat refer els càlculs a partir de les dades brutes, però no tots els treballs les ofereixen.

QUADRE 101

Catalunya. Intervalls intergenètics per segles i segons l'edat de la dona al casament (1600-1800)

Segle XVII	Interval							
Dones casades...	0-1	1-2	2-3	3-4	Avp.	Pen.	Últ.	Ítems
abans dels 20 anys	26'4	27'6	30'1	30'9	31'4	33'3	37'2	119
dels 20 als 24 anys	21'1	26'5	29'4	29'2	30'2	32'6	35'5	160
dels 25 als 29 anys	15'1	27'0	29'8	29'7	36'4	27'6	28'7	32
amb 30 i més anys	18'5	20'8	38'8	31'0	---	---	---	5
Totes les edats al casament	21'9	26'4	29'5	29'0	31'0	30'7	29'3	136
Segle XVIII	Interval							
Dones casades...	0-1	1-2	2-3	3-4	Avp.	Pen.	Últ.	Ítems
abans dels 20 anys	20'6	28'8	33'4	33'2	35'9	30'4	31'8	161
dels 20 als 24 anys	16'1	26'3	29'3	30'2	30'6	33'2	36'4	303
dels 25 als 29 anys	15'9	25'2	32'1	29'8	30'2	30'7	37'8	79
amb 30 i més anys	17'3	26'3	27'5	30'8	28'3	---	---	32
Totes les edats al casament	17'0	26'7	29'5	31'3	32'7	33'8	36'7	485

Font: Elaboració pròpia.

Un últim apunt sobre els intervals intergenètics: en el gràfic número 17 de la pàgina 263 hem presentat les mitjanes d'aquests intervals segons la dimensió final de les famílies de dones santjustenques casades als 20-24 anys en el segle XIX i centrat en les famílies que havien tingut entre 5 i 10 fills. Tant sols hem trobat un estudi semblant, en forma de gràfic, en la tesi d'Àngels Torrents sobre Sant Pere de Riudebitlles (1993, p. 372) amb un resultat totalment comparable al nostre. Malauradament, l'autora no ofereix les dades absolutes que ens permetrien elaborar un gràfic comparatiu entre les seves dades i les nostres.

12.5.7 Altres aspectes:

Hi ha d'altres aspectes relacionats amb l'estudi de les famílies que podríem comparar i que deixem de banda, com per exemple la comparativa interval

normal/interval post decés (Rocafort de Queralt; Sant Pere de Riudebitlles) o la durada mitjana de l'esterilitat postpart (Sant Pere de Riudebitlles).

12.6 LA FECUNDITAT⁷⁰

Aquest és, sense cap mena de dubte, un dels aspectes més interessants dins d'aquesta comparativa que estem fent amb altres estudis. No obstant, també en aquest cas trobem obstacles que la dificulten: caldria saber si els resultats que es presenten fan referència a la fecunditat aparent o a la fecunditat corregida, per saber què hem de comparar amb què. No en tots els casos tenim aquesta dada fonamental. Intentarem solucionar-ho de la millor manera possible. Per compensar, en alguns casos disposem de les dades de fecunditat segons l'edat de la dona al casament, que ja hem vist en el cas santjustenc que presenta diferències sensibles.

Deia Àngels Torrents l'any 1992 que

“el descenso de la fecundidad en Catalunya todavía no se puede datar con seguridad por falta de estudios sobre reconstrucción de familias que abarquen buena parte del territorio catalán, pero parece que por los estudios que disponemos actualmente (...) es a mediados del siglo XIX cuando los hijos se concentran en los primeros cinco años de matrimonio, para en los siguientes iniciar un claro declive, que continuará con más fuerza en las décadas siguientes de la segunda mitad del ochocientos y principios del siglo XX y que solamente puede ser achacado a un control voluntario de la fecundidad matrimonial.”⁷¹

No es pot pas dir que la situació hagi canviat gaire d'ençà de l'any 1992; de tots els treballs de reconstrucció de famílies esmentats al principi d'aquestes conclusions només ofereixen dades de fecunditat els següents: Jordi Nadal i Armand Sáez (1972) per la parròquia de Sant Joan de Palamós entre 1700 i 1859, Miquel Àngel Martínez (1987) per les parròquies de Sant Antoni Abat i de Santa Maria de Vilanova i la Geltrú entre 1700 i 1800, Josep Maria Planes (1987) per la vila de Tàrrega entre 1652 i 1750, Valentí Gual (1993) per les par-

⁷⁰ Les dades estadístiques sobre les que es basa aquest punt es poden veure en el full número 26 de l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

⁷¹ Dins de “*Actitudes públicas, actitudes privadas, 1610-1935*” (1992, p. 7).

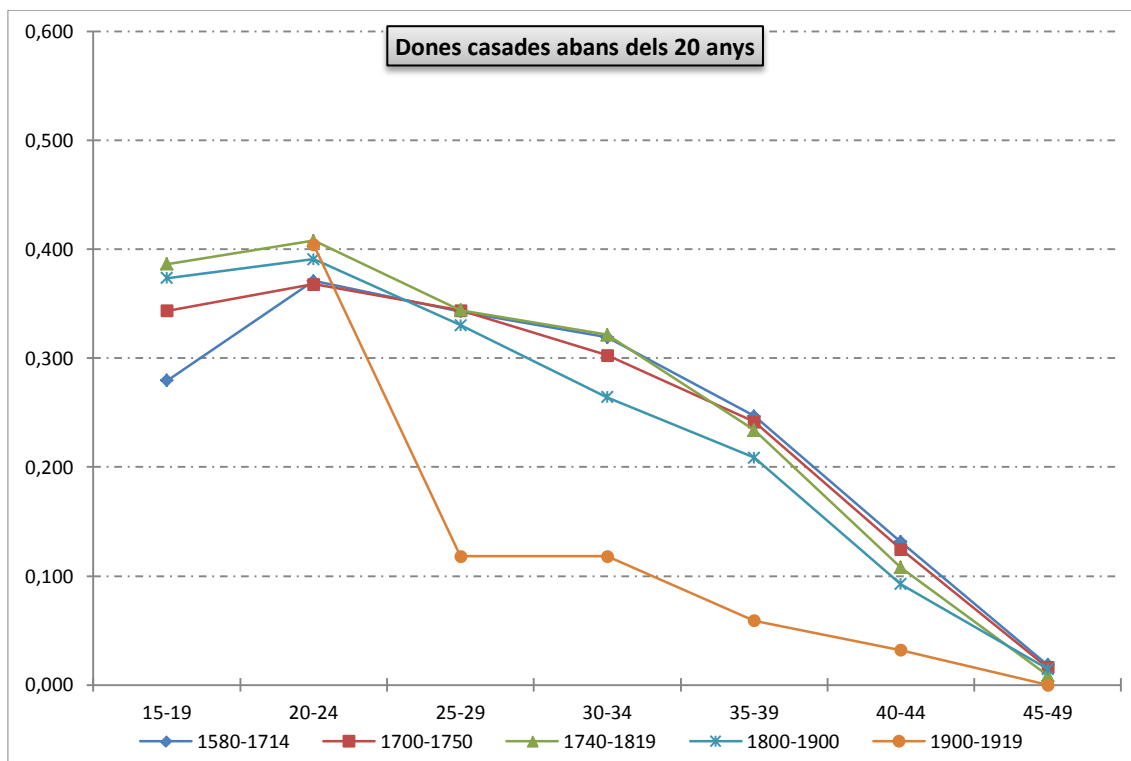
ròquies de Barberà de la Conca i de Vilaverd entre 1600 i 1800 i la mateixa Àngels Torrents (1993) per la parròquia de Sant Pere de Riudebitlles entre 1625 i 1919. A nivell global de tot Catalunya la fecunditat ha estat estudiada principalment per Jaime Benavente (1987, 1989 i 1990) i Anna Cabré (1989 i 1999), per bé que els seus estudis s'han centrat sobretot en els segles XIX i XX, per als quals es disposa de les dades estadístiques de moviment de la població tant dels censos oficials com del registre civil sobretot a partir de la segona meitat del segle XIX⁷². Val a dir que la minva de la fecunditat catalana es va iniciar durant aquesta segona meitat del segle XIX, període que es beneficia d'una millora de la documentació disponible i per al qual no cal recórrer exclusivament als estudis basats en registres parroquials. En qualsevol cas, entre els estudis basats en reconstruccions de famílies esmentats podem conèixer aproximadament l'evolució de la fecunditat catalana entre l'any 1600 i l'any 1920.

Hem calculat mitjanes ponderades amb les dades recollides dels diferents estudis esmentats, classificades segons l'edat de la dona al casament i al tenir els fills. D'acord amb el comentari de la pàgina anterior d'Àngels Torrents (i que compartim totalment) hauria sigut més clarificador analitzar-ho partint de la durada de les unions, però només ho hem fet nosaltres en el cas santjustenc i no tenim prou dades per representar-ho d'una altra manera. En qualsevol cas, es tracta de comprovar en quin moment les corbes passen de ser convexes a ser còncaues, símptoma de reducció de la natalitat, i si aquest pas és sincrònic en tots els grups d'edat de les dones al casament. Vegem a les dues pàgines següents els gràfics 45, 46, 47 i 48 elaborats amb totes les mitjanes ponderades:

⁷² Jaime Benavente i Anna Cabré analitzaren la fecunditat catalana a partir de les dades de naixements i matrimonis obtingudes de sèries parroquials i del registre civil; en cap cas utilitzaren dades procedents de reconstruccions de famílies. Per la nostra part hem constatat que les mitjanes de fills de famílies acabades són equiparables amb les ràtios entre naixements i matrimonis.

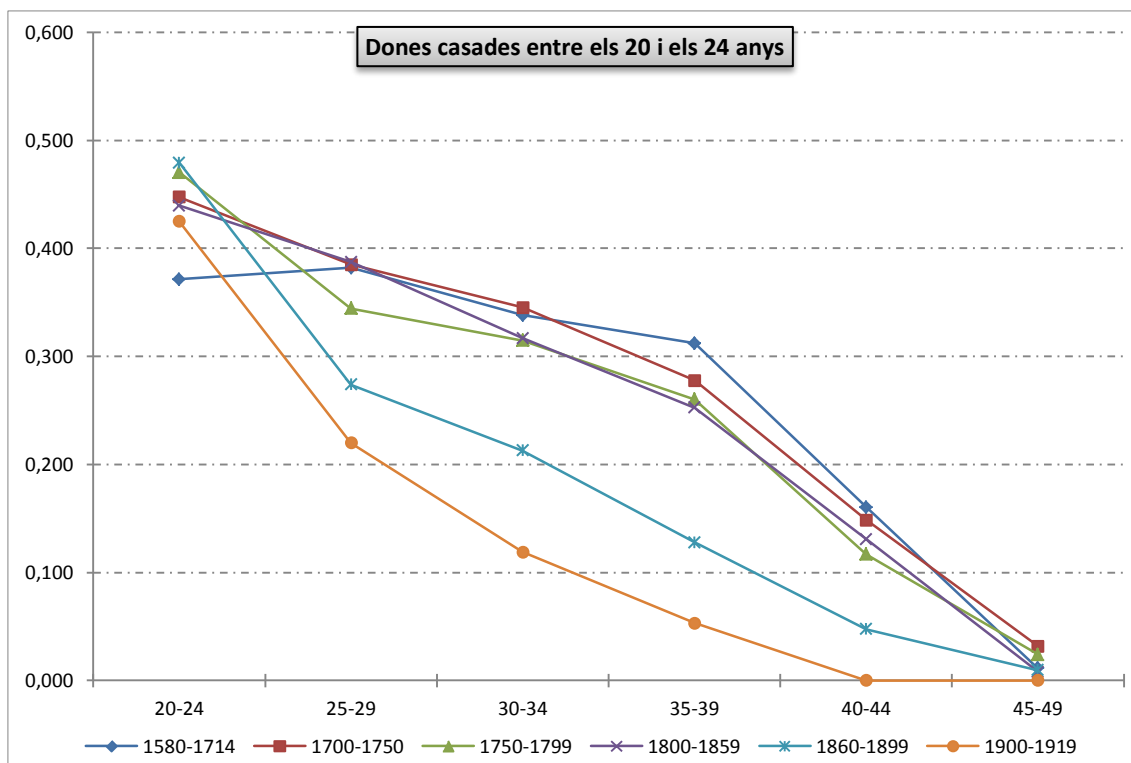
GRÀFICS 45, 46, 47 I 48

Catalunya. Fecunditat segons l'edat de la dona al casament i l'edat de la dona al tenir els fills (1580-1919)

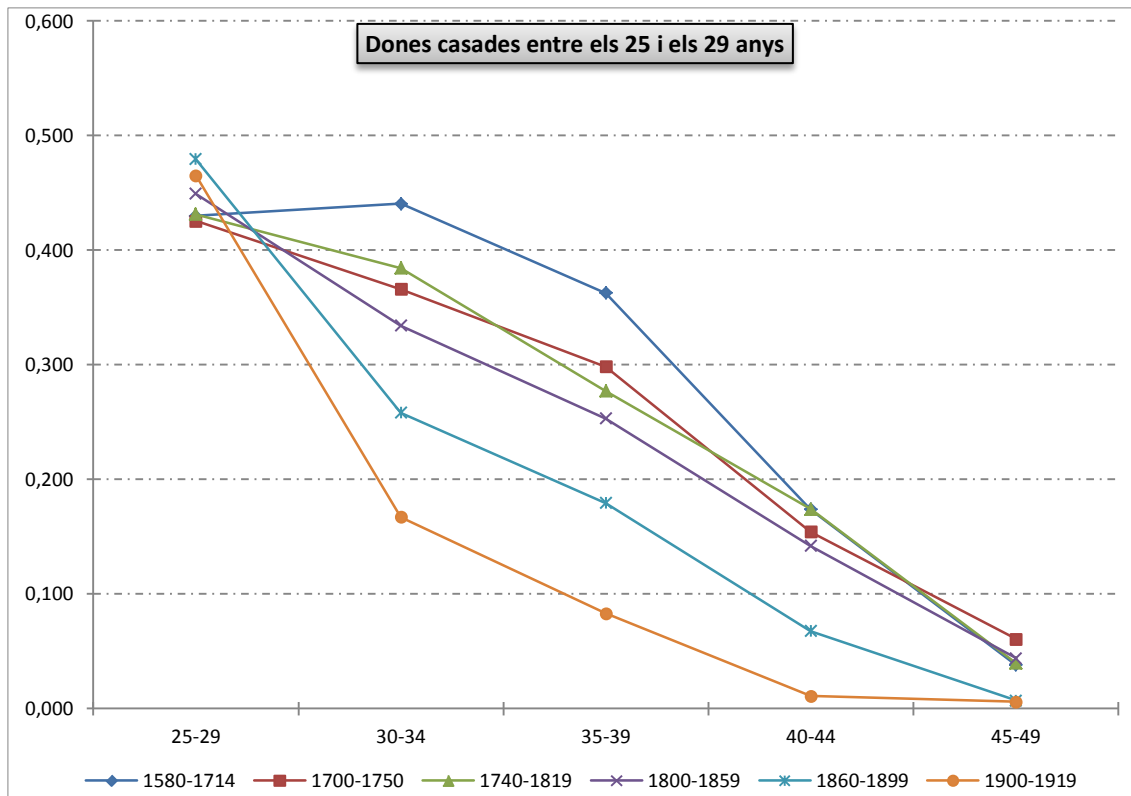
Les dades numèriques d'aquest gràfic es poden veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

Font: Elaboració pròpia.

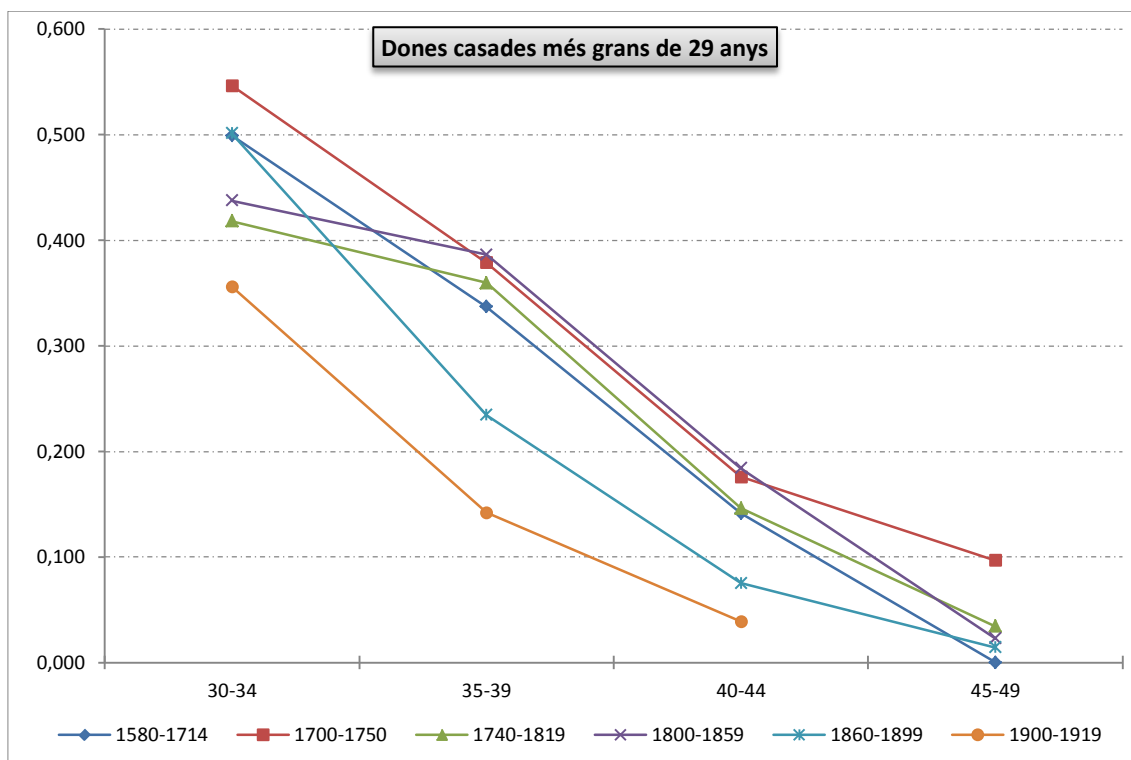
Les dades numèriques d'aquest gràfic es poden veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

Font: Elaboració pròpia.

Les dades numèriques d'aquest gràfic es poden veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

Font: Elaboració pròpia.

Les dades numèriques d'aquest gràfic es poden veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

Font: Elaboració pròpia.

En el punt 12.3.5 hem vist l'evolució de la ràtio entre baptismes i casaments, amb una cronologia força definida: un segle XVIII per sobre del segle anterior (el XVII) i del segle posterior (el XIX). Aquí podem veure que les taxes de fecunditat corroboren aquesta cronologia. Tot i que cada treball presenta unes divisions temporals diferents, podem copsar certes similituds que es resumirien de la següent manera: les taxes del segle XVII són globalment més baixes que les del segle següent però amb uns nivells sostinguts fins el grup d'edat de la dona al naixement dels fills entre els 35 i els 39 anys en tots els grups d'edat de la dona al casament. D'altra banda, destaca el comportament de les dones casades abans dels 20 anys, sempre amb taxes de fecunditat més baixes que la resta de grups i en què el màxim de fecunditat es dona en el quinquenni entre els 20 i els 24 anys d'edat, confirmant una vegada més el fenomen conegut amb el nom d'*esterilitat de les adolescents* que hem vist en l'estudi de l'interval proto-genèsic. Aquesta circumstància (fecunditat més alta en el segon quinquenni que en el primer, encara que aquest no sigui complet per a totes les dones) només la trobem en les dones casades abans dels 30 anys entre 1580 i 1714. No es repeteix en cap altre grup d'edats ni en cap altre període, confirmant també que els primers anys de la unió matrimonial són, en general, els més prolífics. Per bé que les dades del període 1900-1919 només provenen de l'estudi de Sant Pere de Riudebitlles, queda clar en tots els grups el canvi de tendència que es comença a dibuixar en el període 1860-1900.

Per al grup d'edats de dones casades abans dels 20 anys no hem pogut dividir el segle XIX en dos períodes com hem fet per a la resta de grups d'edats però la línia d'aquest segle és lleugerament inferior a les línies dels segles precedents. Respecte de les dades dels anys 1900-1919, corresponen només a set famílies de Sant Pere de Riudebitlles i no hi ha taxa de fecunditat abans dels 20 anys de les dones al ser mares.

Un cop més, podem parlar d'uns comportaments globals similars i d'unes mitjanes diferents amb una concentració dels naixements en els cinc primers anys del matrimoni que es tradueix en un fet pràcticament comú arreu: les taxes de fecunditat inicials de cada grup d'edat solen ser més altes que les de les dones casades anteriorment, per a les quals ja no és el primer quinquenni dins

del matrimoni. I la reducció de la fecunditat en la segona meitat del segle XIX queda clarament manifesta en els tres últims gràfics.

12.6.1 La fecundabilitat:

Recordem que la fecundabilitat és el concepte utilitzat en l'anàlisi de les probabilitats que una dona quedi embarassada a partir d'una pràctica regular de relacions sexuals sense fer ús de cap mètode anticonceptiu, ni natural ni artificial. Volem aprofitar les dades absolutes aportades per alguns estudis sobre l'interval protogenèsic per mostrar el gràfic de la fecundabilitat i veure si té similituds amb el resultat obtingut només a Sant Just Desvern i comparar-ho amb les dades aportades per estudis moderns. En cas de semblances, podrem treure alguna conclusió al voltant d'aquest aspecte tant determinant dins de la fecunditat femenina.

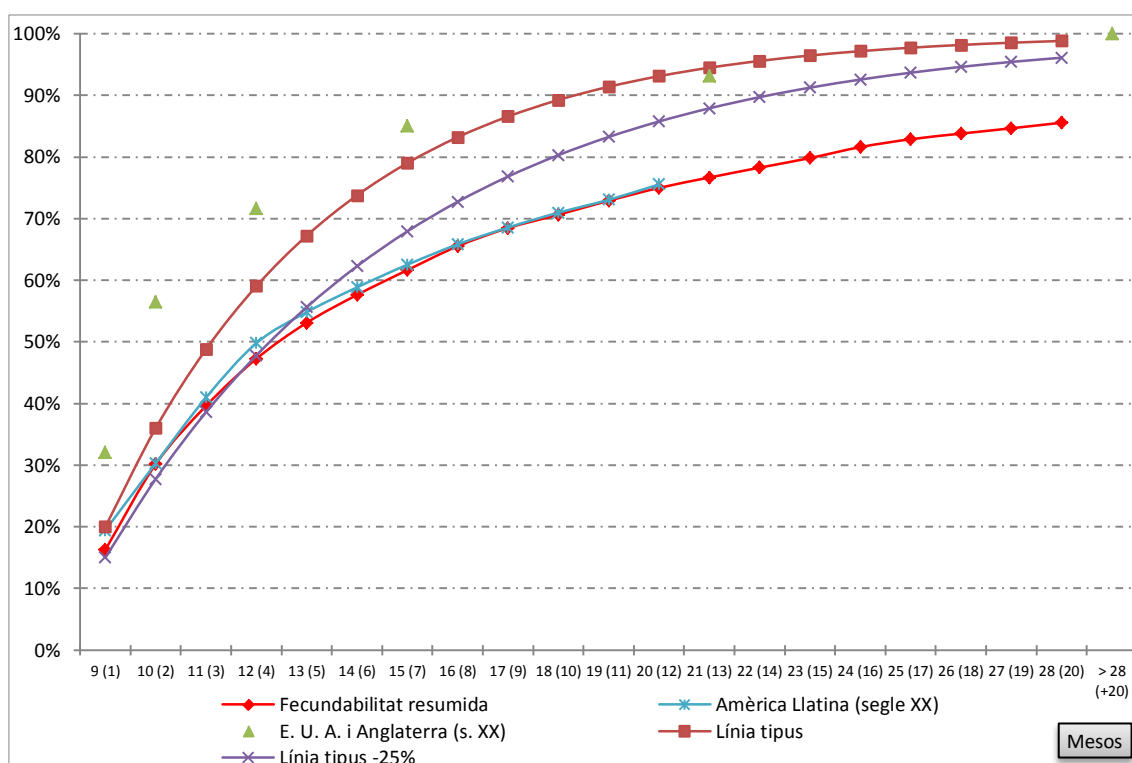
Recordem també que només podem estudiar la fecundabilitat a partir de les dades aportades per l'interval protogenèsic i partint del supòsit que el casament és l'inici de les relacions sexuals entre la nova parella, supòsit que no és cert en el 100% dels casos, tal com ens ha mostrat l'estudi de les concepcions prematrimoniales. En el cas català, podem estimar aproximadament entre un 7% i un 10% els primers naixements que són fruit d'aquestes concepcions anteriors a la data del casament, la qual cosa ens pot fer suposar que un percentatge elevat de parelles mantenien relacions sexuals regulars uns mesos abans de casar-se⁷³. Aquest fet podria distorsionar a l'alça els percentatges de dones fecundades en els primers mesos després del matrimoni. Per comprovar-ho prendrem com a referència estudis realitzats a Nord-Amèrica i Anglaterra (segles XIX i XX, tant en àrees rurals com urbanes; Alan F. Guttmacher, 1956) i a l'Amèrica Llatina (segle XX, en àrees rurals i semi-urbanes; Pinto & Rutstein, 1978), a més de la línia tipus normal i una línia deduït un 25% d'avortaments espontanis sobre la línia tipus normal.

⁷³ Les probabilitats que tots aquests embarassos prematrimoniales siguin conseqüència d'una única relació sexual són certament escasses, la qual cosa no vol dir que en algun cas fos així: "*Aunque los archivos parroquiales de Europa den una imagen exacta de la tasa de concepciones prematrimoniales (...), la actividad sexual coitiva procreadora no se limita en absoluto a las parejas casadas. De hecho, suele ocurrir en las sociedades preindustriales (...) que la procreación no comience con el matrimonio, sino que el matrimonio comience con la procreación*" (Harris & Bross, 1991, pág. 18).

Hem agregat a les nostres pròpies dades santjustenques les dades absolutes que ens han proporcionat els estudis de Sant Pere de Riudebitlles (manquen els intervals dels matrimonis que només tenen un fill i de totes les famílies obertes), Rocafort de Queralt, Tàrrega, Barberà de la Conca, l'Espluga de Francolí, Vilaverd i la Riba, Sant Feliu de Llobregat i Vimbodí i hem aconseguit una mostra comparable amb les altres dues en nombre de casos. En el gràfic 49 següent es poden veure els resultats:

GRÀFIC 49

Catalunya. Percentatges de fecundabilitat acumulada (1580-1935)

Les dades numèriques d'aquest gràfic es poden veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

Font: Elaboració pròpia.

D'entrada dir que les dades agregades catalanes no estan condicionades per cap sèrie que predomini per damunt de la resta: la sèrie més nombrosa correspon a Sant Pere de Riudebitlles i només representa el 18% del total de casos. La trajectòria de la corba catalana és pràcticament idèntica a la que hem vist per a Sant Just Desvern en el gràfic 18 de la pàgina 277 i podem observar com és també pràcticament idèntica a la corba de les àrees rurals i semiurbanes de l'Amèrica Llatina del segle XX; simple casualitat o components biològics similars? Per contra, la corba catalana està molt allunyada, per la banda

baixa, tant de les dades d'Estats Units i Anglaterra com de les dades de les dues línies tipus. Amb tot, cal notar que la trajectòria catalana dels quatre primers mesos (que concentren pràcticament el 50% dels embarassos) és coincident amb la línia tipus amb el descompte del 25% d'avortaments espontanis; a partir del cinquè mes la diferència s'eixampla d'una manera significativa. No vament casualitat o determinisme biològic? No ens pertoca respondre ambdós interrogants, sobretot pel fet que en tots els casos aquest estudi es basa en dades que poden incloure desviacions involuntàries. Per altra banda, recordem que només podem conèixer la fecundabilitat a partir del primer embaràs que acaba amb part i que donem per suposat que tots aquests embarassos són de nou mesos. Per més coincidències que trobem, es tracta d'una aproximació que requeriria més dades: per exemple, en el gràfic 18 de la pàgina 277 hem inclòs la corba de la fecundabilitat acumulada de la parròquia de Crulai entre 1674 i 1742 segons les dades que va aportar Louis Henry amb una diferència molt significativa, per sota, respecte de les corbes santjustenques.

12.6.2 Altres aspectes:

Com en els punts anteriors, hi ha altres aspectes relacionats amb la fecunditat que podríem haver destacat a partir de les dades recollides però que deixem només apuntats: per exemple, la descendència teòrica (Sant Pere de Riudebitlles; Tàrrega) o els naixements en grups quinquennals (Vilanova i la Geltrú).

12.7 LA MORTALITAT

“Es creia que els xiquets eren especialment susceptibles de patir embruixaments i encanteris, i per prevenir-ho se'ls penjava amulets amb càmfora i herbes considerades màgiques. La mort d'un xiquet al cap de poc temps d'haver mort un familiar proper s'atribuïa a que aquest 'el cridava' perquè anés amb ell.”

(López i Alemany, 1989, p. 531)

“La defunció d'un individu comporta sovint la d'altres persones del seu entorn. En aquest sentit, l'observació de les dades de mortalitat anual permet comprovar com algunes de les defuncions produïdes en un molt curt termini de temps vénen caracteritzades per afectar persones d'un mateix cognom i amb una innegable vinculació familiar (marit i muller, pares i fills, etc.), o bé per produir-se en un mateix veïnat.”

(Curtó i Soler, 1990, p. 974)

Darrera de la creença *popular* del primer dels dos textos que encapçalen aquest punt sobre la mortalitat s'hi amaga una realitat poc estudiada, que creiem que és determinant en l'evolució d'aquesta al llarg de tot aquest període i que es defineix perfectament en el segon dels textos: és el que Jaume Codina (2002, p. 69-89 i 135-160) en diu la taxa de mortalitat per contagi familiar. La prevalença de les malalties infeccioses sobre altres causes de mortalitat és de l'ordre aproximat del 60% fins ben bé la primera dècada del segle xx. Tot i que la causa de la mort no apareix més que anecdòticament en els registres d'enterraments eclesiàstics, els nombrosos estudis presentats a la facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona entre els anys 1985 i 2010 confirmen aquest extrem:

“Això permet exposar la que és una de les característiques principals de la sanitat en aquests segles –generalitzable a totes dues parròquies [Cabrera de Mar i Vilassar de Dalt, però exportable a la resta de Catalunya] i a tots tres segles [XVI, XVII i XVIII; nosaltres hi afegim també el segle XIX i principis del XX]– consistent en el fet que gran part de les defuncions produïdes en un mateix espai de temps poden vincular-se entre elles mitjançant una mateixa causa morbosa, que ha trobat difusió per contagi entre els individus, fet que comporta, en conseqüència, un risc considerable per a les persones de l'entorn, essent aquest fenomen més acusat en la població infantil.

Val a dir també que malgrat la manca de dades que impossibilita la majoria de les vegades determinar l'etiologia d'aquests òbits, el fet de trobar-los ubicats dintre de determinades estacions climàtiques (principalment entre estiu i tardor per un costat i l'hivern per l'altre), hem d'inclinar-nos per patologies infecto-contagioses ja sigui del tracte digestiu (disenteries, deshidratacions, tifoides, etc) pròpies de períodes d'estiu o tardor, ja es tracti de patologies de l'aparell respiratori (grips, bronquitis, pneumònies, broncopneumònies, etc.) pròpies dels períodes hivernals.”

(Curtó i Soler, 1990, p. 975)

El paradigma de tot plegat és l'epidèmia de pesta dels anys 1648-1654: per les nombroses experiències anteriors, els coetanis sabien que l'única manera de lluitar contra el contagi era aïllar les poblacions, però quan la pesta entrava en un mas o en una casa difícilment s'escapava algú. L'exemple santjustenc, transmès pel relat del rector en els llibres sacramentals d'òbits, l'hem vist repetit

en altres parròquies i comarques: a les zones rurals, amb hàbitats dispersos, calia aïllar la població, evitar qualsevol contacte entre persones; a les zones urbanes calia posar vigilants als llocs de pas i a les portes de les viles i ciutats... És probable que la combinació d'una majoria d'hàbitats dispersos –o, dit d'una altra manera, una població poc urbanitzada– amb un menor nombre de naixements evités que la mortalitat per la pesta de mitjans del segle XVII fos molt més elevada del que va ser. Hi ha episodis de mortalitat anteriors i posteriors molt pitjors que aquest en la història de la mortalitat a Catalunya⁷⁴.

El procés d'urbanització endegat durant la segona meitat del segle XVIII no va fer més que empitjorar la situació. Encara en una data tant propera com principis del segle XX tenim un retrat colpidor:

“I com podia evitar-se el mal si dins de la Vila [Alcover] hi havia corrals de bous, de cabres, golfes amb conills i gallines, corrals amb porcs, a part de les mules i els rucs dels pagesos? Fem per tot arreu, fàbriques perfectes de mosques i de males olors.”

(Gumà i Clavell, 1985, p. 159)

Aquest retrat es podria aplicar a moltes de les parròquies catalanes, inclòs Sant Just Desvern, tant en el segle XIX com en bona part del segle XX (fins i tot més enllà de la Guerra Civil de 1936-1939).

El millor mètode per establir la taxa de mortalitat per contagi familiar és la reconstrucció de famílies, però paradoxalment una reconstrucció de famílies no és un bon mètode per estudiar la mortalitat. Les indeterminacions, els moviments migratoris i les declaracions d'edats divergents amb la realitat posen les coses difícils per a un estudi complet de la mortalitat sobretot dels adults però també dels infants. Aquí només veurem cinc aspectes bàsics de la mortalitat que considerem factibles de conèixer millor a partir de tots els treballs que ens han precedit.

Quines són les dificultats amb què topem en l'estudi de la mortalitat abans del Registre Civil (és a dir, abans de 1871)? La primera és que la declaració de

⁷⁴ Geoffrey Parker (2013) esmenta la verola com a principal causa de mort per contagi, si més no durant el segle XVII, fins i tot per sobre de la pesta. Parker xifra en un terç el descens de la població europea a causa de la crisi general d'aquest segle; no ens atrevim a xifrar-ho igual a Catalunya, per bé que hi ha anys (1640-1641, 1648-1654) d'una elevada mortalitat, especialment d'adults.

l'edat dels difunts a les partides sacramentals no apareix, arreu i de forma contínua i sistemàtica, fins els anys 1772-1773 i les declaracions són aproximades, no exactes. Això vol dir que no podem estudiar amb detall la mortalitat abans d'aquesta data si no és que fem un reconstrucció de famílies que, com hem vist en el cas santjustenc, no és un bon mètode per estudiar la mortalitat. Si no tenim les edats dels difunts no podem estudiar la mortalitat infantil (la dels menors d'un any), clau en el sistema demogràfic antic; el registre dels primsenyats només ens mostra una petita part d'aquesta mortalitat. La diferenciació en les actes d'enterraments entre *cossos* i *albats* ens permet aproximar-nos a la mortalitat dels infants, però com no hi ha un límit d'edat clar com en el cas castellà (fixat en els 7 anys), només podem calcular quocients orientatius d'aquesta mortalitat, que sempre són inferiors als quocients calculats per als menors de 15 anys. Finalment, les poques reconstruccions de famílies que s'han realitzat a Catalunya no han aprofundit en l'estudi de la mortalitat: n'hem trobat dades a Palamós (només pels nens), a Tàrrega, a Sant Pere de Riudebitlles (només pels *albats*), a Vilanova i la Geltrú i a la Conca de Barberà (també només pels *albats*). En traurem el profit que puguem. Cal tenir present que la reconstrucció de famílies dóna resultats de les famílies sedentàries, que són una fracció, probablement majoritària, de totes les famílies catalanes.

Els aspectes relacionats amb la mortalitat que veurem són l'evolució de la mortalitat i les crisis detectades, l'estacionalitat de les defuncions separant *cossos* i *albats*, les proporcions seculars i per decennis de la mortalitat de *cossos* i d'*albats* i els quocients de mortalitat dels *albats* i dels menors d'un any.

12.7.1 Les crisis de mortalitat⁷⁵:

No ens volem estendre en un tema molt tractat i debatut des de múltiples punts de vista⁷⁶. La recopilació de dades sobre mortalitat es resumeix amb dos segles amb contínues crisis de mortalitat (XVI i XVII), un segle en què pràctica-

⁷⁵ Les dades estadístiques sobre les que es basa aquest punt es poden veure en el full número 14 de l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

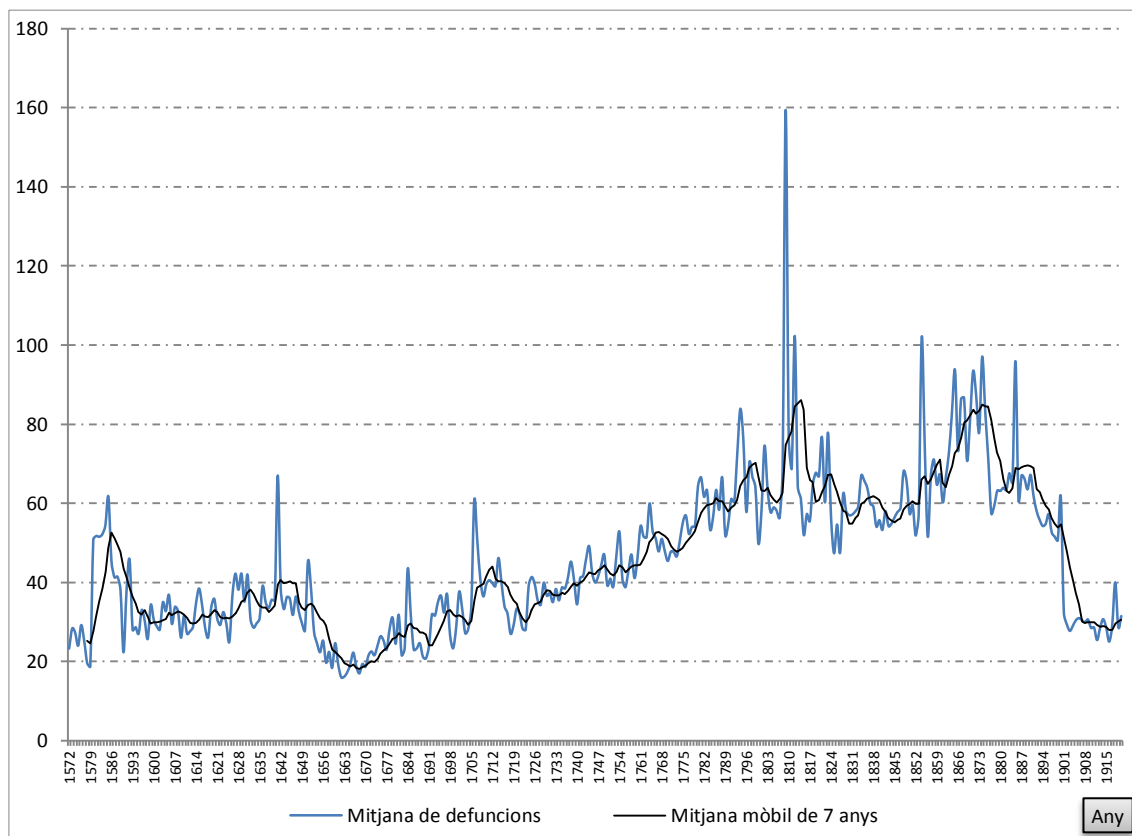
⁷⁶ La bibliografia sobre les crisis recurrents de mortalitat, especialment les del segle XVII, és molt extensa, ja sigui des del punt de vista demogràfic com des del punt de vista mèdic, ja sigui sobre tot el territori català com sobre àmbits locals i comarcals. Ara bé, no hem sigut capaços de localitzar cap síntesi que reculli les dades esparses per aquesta munió d'estudis parcials i resta fora del nostre abast fer-la aquí.

ment desapareix la mortalitat catastròfica per la desaparició de la pesta però en què la mortalitat ordinària entre els infants és molt alta (segle XVIII) i un segle en què es comencen a notar els efectes de les primeres mesures higièniques i sanitàries preventives adoptades més per metges a títol individual que per decisions de les autoritats governatives (segle XIX).

A partir de l'agregació de les 242 sèries de defuncions recollides hem elaborat el gràfic 50 que mostra l'evolució de la mortalitat a Catalunya entre 1572 i 1920⁷⁷. Destaca poderosament el pic de mortalitat de l'any 1809, d'una intensitat superior a qualsevol altre d'anterior, si més no des de l'any 1500 cap aquí.

GRÀFIC 50

Catalunya. Evolució de la mortalitat; mitjana anual i mitjana mòbil de 7 anys (1572-1920)

Les dades numèriques d'aquest gràfic es poden veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

Font: Elaboració pròpia.

⁷⁷ A semblança del que va succeir amb els llibres sacramentals de matrimonis, l'impacte del Concili de Trento es nota també en les sèries d'enterraments, per bé que en aquest cas no hi havia cap esment directe de portar aquest registre: la mitjana del període 1551-1560 és de 7 sèries, la mitjana del període 1561-1570 és de 13 sèries i la mitjana del període 1571-1580 és de 24 sèries. En aquest cas cal tenir en compte que són dues les sèries que han de coincidir: *cossos* i *albats*. Per aquest motiu el gràfic 50 comença l'any 1572, per al qual ja disposem d'un nombre de sèries significatiu.

Hem trobat en nombrosos estudis referències a les crisis de mortalitat, la majoria seguint el mètode de càlcul de Del Panta i Livi Bacci (1979), tant en estudis locals com comarcals. Nosaltres mateixos n'hem fet la relació a Sant Just Desvern en el capítol quart, on n'hem referenciat fins a divuit entre 1591 i 1918, algunes de les quals afecten més d'un any. Per altra banda, tot i no haver recollit el detall de totes les crisis referenciades per tots els autors sí ens hem adonat que cada zona, cada parròquia, és diferent, fins i tot parròquies properes en la distància suporten les crisis amb diferents cronologia i intensitat. I ho hem vist tant als voltants de Tàrrrega com al Penedès, al Vallès Oriental, a l'Alt Empordà o al Baix Llobregat. Algunes d'aquestes puntes de mortalitat locals o comarcals són coincidents en molts punts de Catalunya (per exemple, l'epidèmia de pesta de 1648-1654, la gran mortalitat de l'any 1809 o l'epidèmia de còlera de 1885) i es reflecteixen perfectament en el gràfic 50 anterior, per bé que la gran punta de mortalitat de l'any 1809 impedeix destacar la resta de puntes de mortalitat, comparativament molt menors⁷⁸. És per això que no té massa sentit comparar les crisis santjustenques amb la resta de Catalunya, en tant que algunes de les primeres són locals, però sí volem comparar-les amb les del Baix Llobregat, àmbit comarcal propi de Sant Just Desvern i per al qual disposem del treball de Francesc Xabier Gual i Carles Millàs (1999, p. 108-117). Aquest treball reuneix les dades de les 15 parròquies baixllobregatines (inclosa Sant Just Desvern) que conserven els llibres sacramentals de defuncions entre 1572 i 1707 i a partir de l'agregació de les dades absolutes determinen els anys de crisi tant localment, parròquia per parròquia, com en tota la comarca.

De tot plegat, el que ens interessa aquí és comprovar si les crisis importants per intensitat i generals per nombre de pobles afectats també van afectar Sant Just Desvern. Les crisis per major intensitat es corresponen amb els anys 1652 i 1653, durant l'epidèmia de pesta, que a la nostra parròquia va afectar principalment els anys 1651 (catalogat com d'intensitat forta per Gual & Millàs) i 1652, de manera que coincidim plenament. Respecte de les crisis generals, que són les que afecten a un mínim de 7 parròquies del total de 15 estudiades, n'hi ha els anys 1631 (epidèmia de pesta milanesa i crisi agrària), 1652 (epidè-

⁷⁸ A la taula de dades de defuncions de l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol aquests anys amb crisi de mortalitat general a tot Catalunya estan indicats amb color groc.

mia de pesta), 1684 (crisi de subsistències), 1694 (crisi de subsistències) i 1706 (guerra de Successió). La coincidència amb Sant Just Desvern només es dona els anys 1652 (per l'epidèmia de pesta, que va afectar 9 de les 15 parròquies) i 1706 (per l'inici de la guerra de Successió i que va afectar 7 de les 15 parròquies).

Passada la guerra de Successió, són poques les crisis de mortalitat santjustenques que coincideixen amb les generals de tot Catalunya. Ens sobta trobar en alguns casos que la crisi a Sant Just Desvern es produeix algun any després de la crisi general detectada a tot el Principat (per exemple, les puntes de mortalitat catalana de 1794-1795 es produeixen a la nostra parròquia l'any 1797 o la punta de mortalitat catalana de l'any 1821 es produeix l'any 1823); en definitiva, es tracta de fenòmens locals que hem observat tant en el segle XVII santjustenc com en altres estudis. En els poc més de dos-cents anys que van de 1714 a 1936, les crisis santjustenques només coincideixen exactament amb les catalanes els anys 1809, 1854-1855 i 1918, anys, d'altra banda, de crisis de mortalitat intenses i generals. La resta de crisis santjustenques referenciades són locals i de baixa intensitat.

Hem tingut accés a les dades de la parròquia d'Olesa de Montserrat, inclosa dins del Baix Llobregat però allunyada de Sant Just Desvern fins al punt que no pertany al seu cercle de relació diària, per, a falta de dades sobre la totalitat de la comarca, esbrinar si hi ha coincidències en les crisis de mortalitat al marge de les tres generals esmentades anteriorment i n'hem localitzat només dues: l'any 1764 (crisi de subsistències que afecta especialment als *albats*: 85'2% de les defuncions a Sant Just Desvern, 73'8% de les defuncions a Olesa de Montserrat) i l'any 1841 (probable crisi de subsistències derivada de la llarga primera guerra carlina de 1833-1840 que va afectar especialment la comarca del Baix Llobregat).

12.7.2 Moviment estacional de la mortalitat⁷⁹:

L'estacionalitat de la mortalitat dels adults és clarament diferent de l'estacionalitat de la mortalitat dels infants, si més no fins a la reducció de la

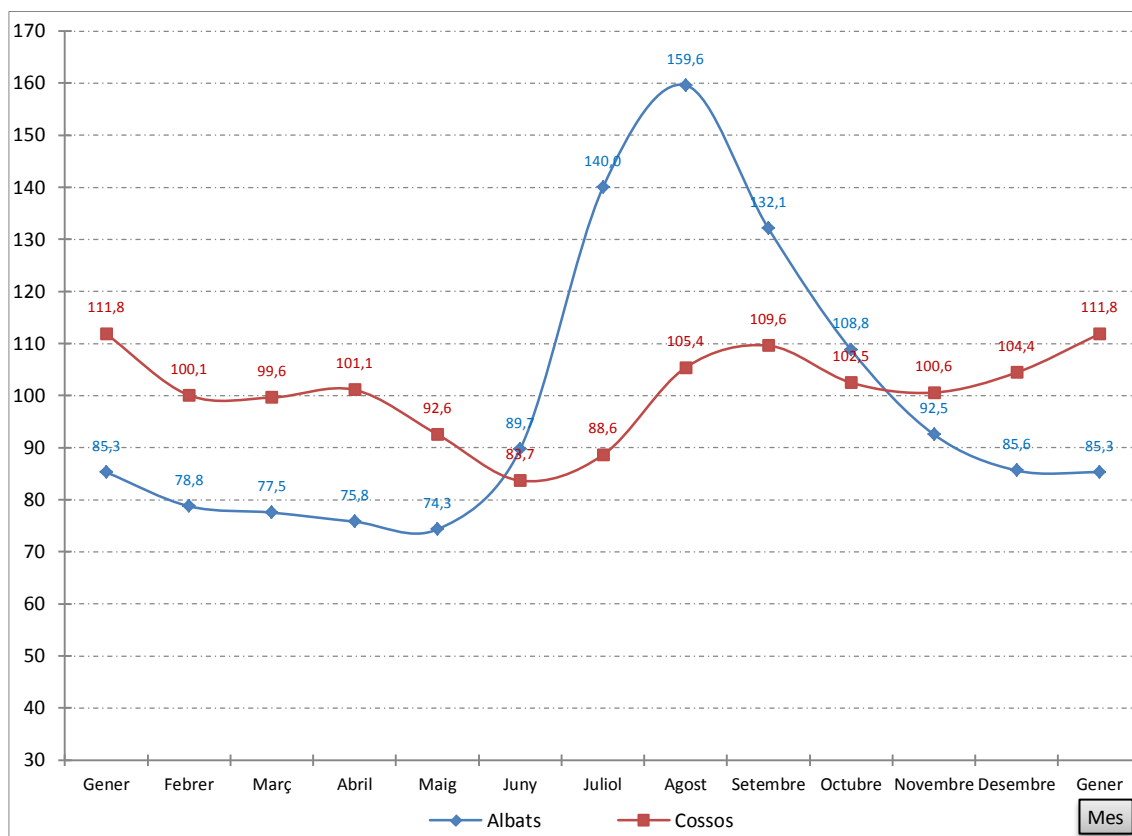
⁷⁹ Les dades estadístiques sobre les que es basa aquest punt es poden veure en els fulls números 17 i 18 de l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

mortalitat ordinària dels infants que no es produeix fins el primer terç del segle xx. A partir d'aquest moment, la mortalitat dels infants deixa de ser majoritària i adopta una estacionalitat pràcticament idèntica a la dels adults.

Hem recopilat una sèrie de dades de mortalitat d'infants (287.684 defuncions) i d'adults (276.143 defuncions) prou gran com per mostrar resultats concrets però ja coneguts. En alguns estudis precedents, com ens ha passat amb els baptismes, els gràfics han substituït les taules per presentar els resultats de l'estacionalitat de les defuncions i no hem tingut accés a les dades absolutes. En qualsevol cas, totes les gràfiques ens han mostrat la mateixa tendència que esperàvem trobar nosaltres: en el cas dels infants una mortalitat molt elevada entre juliol i octubre i molt baixa entre novembre i juny, mentre entre els adults no hi ha una tendència clara a destacar un període anual per damunt dels altres: entre agost i gener se supera per poc l'índex cent, entre febrer i juliol no s'arriba a cent per poc.

GRÀFIC 51

Catalunya. Estacionalitat de la mortalitat (1500-1900)

Font: Elaboració pròpia.

Incloem en un únic gràfic les dues corbes de mortalitat per copsar millor la diferència entre l'una i l'altra. Arreu, la mortalitat dels infants està molt concentrada en els mesos estivals (juliol, agost i setembre s'emporten el 36'2% de totes les defuncions anuals; si sumem l'octubre, el percentatge puja fins el 45'4%); per contra, la mortalitat dels adults es manté molt més estable al llarg de l'any sense marcar un període pitjor que altre: d'agost a gener els índexs superen per poc el nivell central cent, mentre de febrer a juliol els índexs estan per sota, confirmant el que dèiem abans. Hem localitzat un estudi (Planes i Closa, 1995, p. 264) que ha analitzat la mortalitat estacional per franges d'edat amb la intenció de veure si hi ha diferències més enllà de l'habitual entre infants i adults. Igual com hem comentat en el cas dels baptismes, el perill d'aquestes anàlisis és que les xifres no siguin prou significatives, per arribar a conclusions que ja es coneixen: la mortalitat dels menors de 10 anys (el grup més nombrós amb diferència, ja que sumen el 59'3% del total de defuncions registrades) és idèntica a la dels *albats*. A partir dels 10 anys, les defuncions es reparteixen al llarg de l'any amb una distribució trimestral força homogènia, sense que hi hagi en cap grup d'edat un trimestre que destaquí més que d'altres. Insistim, però, que el nombre de casos no permet treure més conclusions.

Una anàlisi que sí hem fet nosaltres, aprofitant en aquest cas el gran volum de dades recollides, fa referència a si hi podria haver diferències en l'estacionalitat secular de la mortalitat dels *albats*. El plantejament de Geoffrey Parker (2013) sobre la incidència d'un refredament climàtic (la *Petita Edat de Gel*), especialment a l'hemisferi nord durant bona part del segle XVII, en forma de grans caresties agrícoles i episodis tant de sequeres extremes com de violents temporals que haurien propiciat revoltes, guerres i epidèmies, podria veure's reflectit en un comportament diferent de la mortalitat dels infants, amb una reducció significativa dels índexs mensuals estivals en aquell segle respecte dels segles anterior i posteriors, pels quals disposem de dades. El nombre de defuncions es reparteix de la següent manera: segle XVI, 16.865 òbits, segle XVII, 82.083 òbits, segle XVIII, 158.201 òbits, segle XIX, 258.590 òbits.

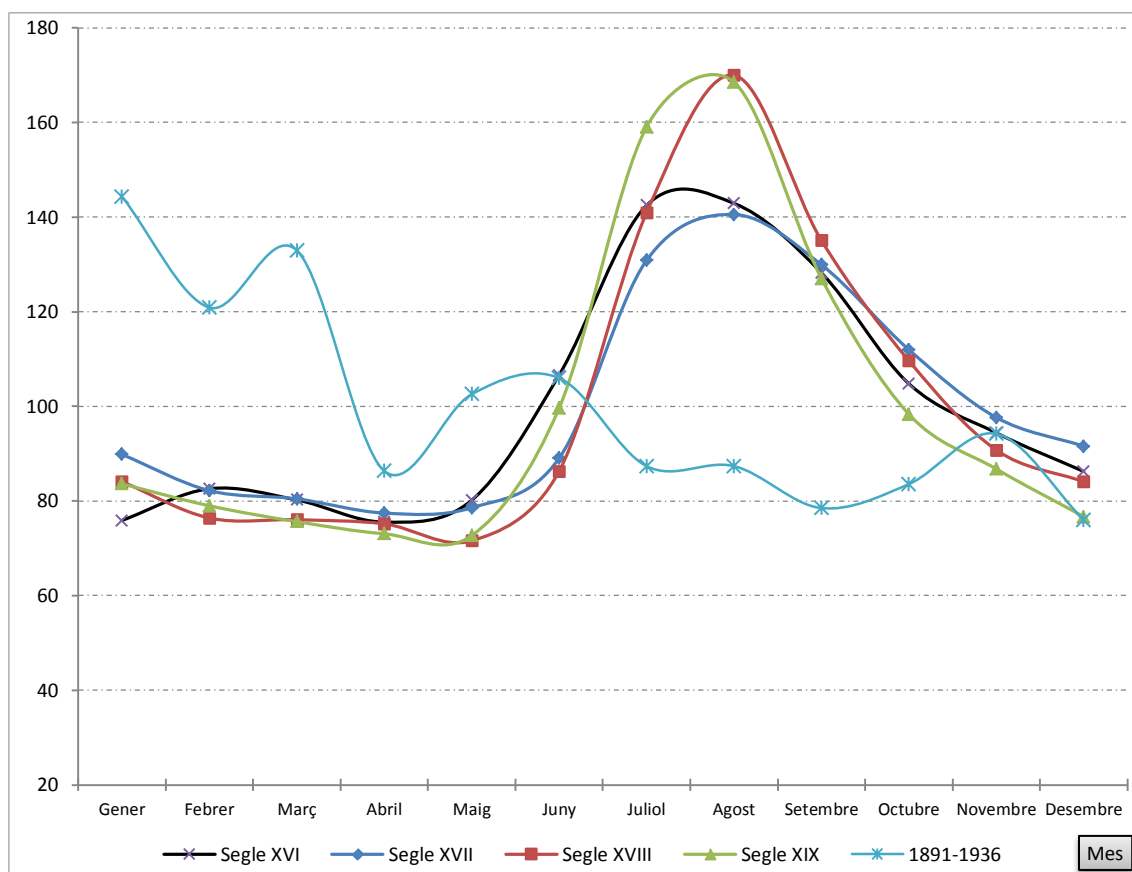
Queda clar que les xifres dels dos segles centrals són molt significatives, com ho és la diferència en els índexs estivals: en el segle XVII, les defuncions

de juliol a octubre representen el 43'1% del total; en el segle XVIII representen el 46'7% del total. I aquesta menor incidència de la mortalitat dels infants en els mesos estivals del conjunt del segle XVII no es pot atribuir a una menor natalitat, sinó que ha de tenir clarament una connotació climàtica. D'altra banda, la corba del segle XVI està més a prop de la del segle XVII que no pas de les corbes dels segles XVIII i XIX. Així mateix, el percentatge estival és pràcticament idèntic: 43'6%. Podria ser el mateix efecte climàtic sobre la mortalitat dels infants en ambdós segles?

El resultat es pot veure en el gràfic 52 següent, amb la inclusió de la corba de mortalitat dels *albats* santjustencs entre 1891 i 1936 per millorar la comparativa secular:

GRÀFIC 52

Catalunya. Estacionalitat secular de la mortalitat dels albats (1500-1936)

Les dades numèriques d'aquest gràfic es poden veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

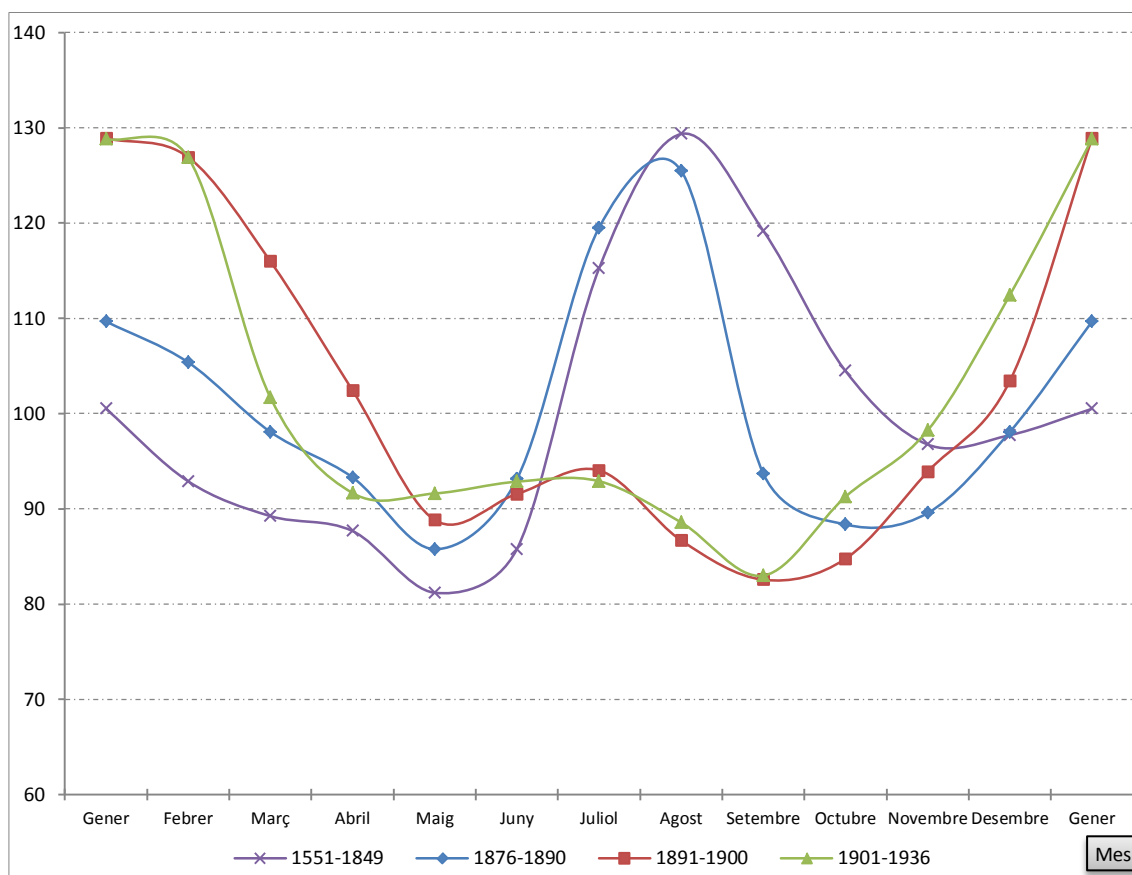
Font: Elaboració pròpia.

En aquells casos en què les dades de mortalitat mensual no s'han separat entre adults i infants (n'hem localitzats alguns), el major nombre de defuncions

d'aquests últims i els màxims tant marcats a l'estiu determinen molt clarament la imatge de l'estacionalitat de les defuncions agrupades, idèntica a la de les defuncions dels infants però amb uns índexs estivals no tant pronunciats. A partir del moment en què la mortalitat infantil va començar a disminuir, la imatge de l'estacionalitat de les defuncions agrupades s'assimila molt clarament a la de les defuncions dels adults. Ho hem pogut comprovar sobretot a partir dels treballs realitzats amb dades dels registres civils de Tarragona i Amposta entre 1876 i 1936, i els hem complementat amb dades parroquials d'altres poblacions: Lleida, Torredembarra, el Vendrell, Barcelona i Sant Pere de Riudebitlles. A més, per millorar la comparativa hem afegit les dades agregades de vint-i-cinc parròquies per al període 1565-1849. Les dues corbes resultants per abans de 1890 estan molt determinades encara per l'elevada mortalitat estival dels infants; les corbes posteriors a 1890 s'assimilen a la mortalitat adulta. Ho podem veure en el gràfic 53 següent:

GRÀFIC 53

Catalunya. Estacionalitat de la mortalitat agrupada (1551-1936)

Les dades numèriques d'aquest gràfic es poden veure a l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

Font: Elaboració pròpia.

Com veurem a continuació, en l'últim decenni del segle XIX s'inicia la reducció important de la mortalitat dels infants. Per això, hem separat aquest últim decenni del segle XIX del primer terç del segle XX per tal de comprovar la diferència amb les dades anteriors a 1890, clarament condicionades encara per la mortalitat estival dels infants, i per verificar que és aquest últim decenni del nou-cents el del principi del canvi: a partir de 1890 la mortalitat es desplaça cap als mesos d'hivern (gener, febrer i març), però sense arribar als percentatges que hem vist abans dels mesos estivals (29'4% contra 36'2%).

12.7.3 Mortalitat dels *albats*⁸⁰:

“Catalunya és indiscutiblement un país mediterrani i les poblacions d'aquest àmbit s'han distingit, fins a una època molt recent marcada per la difusió de les sulfamides i antibiòtics, per una sobremortalitat infantil causada per les particularitats climàtiques d'un estiu llarg, a la vegada calorós i sec, i per tant propici a derivar cap a deshidratacions mortals qualsevol incident gastrointestinal dels infants. Aquesta sobremortalitat ha estat fàcilment perceptible, no sols pel seu major pes dins la mortalitat total, sinó també per la seva estacionalitat particularment concentrada i pel fet que el grup d'infants d'un a cinc anys presenta, en els nivells elevats de mortalitat, un nombre de defuncions tant o més important que els menors d'un any.” (Cabré i Pla, 1989, p. 45)

“Per una banda, els riscos de mortalitat del grup 1-4 són superiors als del grup 0-1, tant a localitats costaneres i del litoral (Palamós, Torroella de Montgrí, Vilanova), com a les del pre-litoral (Penedès), les terres de l'Urgell (Tàrraga), les àrees rurals o semirurals i les urbanes (Barcelona i el Penedès), sempre amb independència de l'època.” (Muñoz Pradas, 1990, p. 112)

No es pot resumir millor ni en menys espai: l'elevada mortalitat dels infants és un dels trets característics de la demografia catalana fins el tombant del segle XIX cap al XX. Ens ho mirem des de la comparació entre *cossos* i *albats*, ens ho mirem des dels quocients que representen les defuncions dels *albats* sobre els naixements, els resultats són tossuts: el descens significatiu de la mortalitat dels infants comença pels volts de l'any 1890; ho acabem de veure també en l'estacionalitat de les mortalitats agrupades. A partir d'aquest moment el des-

⁸⁰ Les dades estadístiques sobre les que es basa aquest punt es poden veure en els fulls números 16 i 33 de l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

cens és molt brusc i només s'atura per les circumstàncies generades per la Guerra Civil de 1936 a 1939.

Ara bé, establir la mortalitat dels *albats* no és una tasca gens fàcil. Si no utilitzem el mètode de la reconstrucció de famílies (que ja hem convingut que no és un bon mètode per estudiar la mortalitat), les edats –aproximades– dels difunts no es comencen a consignar a les partides d'enterrament fins a partir de l'any 1772. En algunes parròquies (Sant Just Desvern inclòs) hi ha declaracions d'edats anteriors a aquesta data, però no són generals i així no podem estudiar la mortalitat dels infants abans de l'any 1772 com ho podem fer a partir d'aquesta data. Sí la podem estudiar basant-nos en la classificació com *albats*, però tot i que aquesta definició agrupa un col·lectiu força homogeni, en el cas català els límits d'aquest col·lectiu no són gens clars: és a dir, tenim la certesa que en tots els llibres de defuncions, quan es parla d'*albats* es parla d'un conjunt de la població comparable entre les diferents parròquies catalanes, però no el podem considerar com un conjunt d'edats ben definides, que comença als zero anys i s'acaba als dotze anys, per dir una edat, perquè no és així. I per si amb aquests dos condicionants no n'hi havia prou, n'hi ha un tercer que és el suposat sots enregistrament en els llibres d'òbits de les defuncions dels *albats*:

“Les pèrdues d'informació sistemàtiques han estat apuntades sovint i no sembla que calgui insistir-hi aquí: afecten amb exclusivitat els registres de defuncions dels albats, els quals no són inscrits de manera fiable i contínua fins a la segona meitat del segle XVII, generalment.”
(Gual i Vilà, 1991, p. 455)

En cap registre d'enterraments tenim la certesa que han estat anotats tots els *albats* morts en aquella parròquia, ja sigui en un sol llibre juntament amb els *cossos* (com és el cas de Sant Just Desvern), ja sigui en un llibre específic només per als *albats* (com són els casos de Berga, Lleida o Solsona per esmentar només tres que tenen llibres separats). No només necessitaríem que el registre dels enterraments dels *albats* fos complet, sinó que també han de ser-ho el registre dels enterraments dels *cossos* i el registre dels baptismes. El primer per conèixer les proporcions d'enterraments entre uns i altres i el segon per conèixer un quocient de mortalitat dels infants amb certa precisió. És per això que hem intentat limitar els càlculs a aquelles sèries on apareixen els tres compo-

nents de l'equació. Això ens ha portat en alguns casos a prescindir d'una part de les dades que ens proporcionen els diferents estudis consultats. En d'altres casos ens hem enfrontat a dubtes raonables sobre la conveniència o no d'incloure alguna sèrie que semblava sencera: hi ha autors que adverteixen de la irregularitat dels registres quan aquesta és manifesta, però hi ha casos, especialment en parròquies petites, on es fa molt difícil distingir entre aquesta irregularitat i la certesa que no hi havia enterraments. Sortosament, la quantitat d'estudis sobre mortalitat realitzats des de la facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona ens ha proporcionat una base de dades prou generosa en aquest aspecte. No obstant, cal tenir en compte que aquests registres comencen, de manera general, entrat ja el segle XVII, de manera que no disposem de dades feaents per al segle XVI.

La consulta i recollida de dades demogràfiques que hem realitzat ens ha permès obtenir una imatge del conjunt de Catalunya respecte del debat sobre el límit d'edat que suposava el pas d'*albat* a *cos*. És una qüestió recurrent en pràcticament tots els estudis revisats. Començarem per una ressenya cronològica al voltant d'aquest tema i acabarem amb unes petites conclusions.

Són molt poques les parròquies que conserven llibres d'enterraments tant de *cossos* com d'*albats* anteriors a 1563; ho hem avançat a la nota al peu número 77 de la pàgina 466. Com els de baptismes i matrimonis, els que hi ha devien ser fruit de decisions o personals dels rectors o d'alguns bisbats que devien recomanar-ho (que no imposar-ho). Hem dit també que la sessió XXIV del Concili de Trento es va dedicar al matrimoni i que en cap altra sessió d'aquest concili tampoc no es va parlar res referent ni a les defuncions ni als enterraments. Les recomanacions del Concili de Trento foren recollides per una cèdula de Felip II el 12 de juliol de 1564 en la qual acceptava tots els preceptes tridentins, inclosos els que feien referència a portar uns llibres on s'havien d'anotar els matrimonis i els baptismes. Entre 1564 i 1566 es van organitzar concilis provincials i sínodes diocesans amb un objectiu principal: admetre els decrets tridentins⁸¹. El 13 de setembre de 1574 la parròquia de Sant Just Desvern va rebre la

⁸¹ Per conèixer millor aquesta qüestió vegeu *La recepción de Trento en España (1565). Disposiciones sobre la actividad episcopal* de Primitivo Tineo (1996, p. 241-296), disponible en xarxa.

visita pastoral de Pere de Vineis, que fou el primer visitador que va fer constar en el relat de la visita que havia examinat els llibres de baptismes, casaments i *enterraments*, llibre aquest últim que la parròquia havia començat l'any 1566, just a la finalització dels concilis i sínodes esmentats anteriorment.

El 13 d'abril de 1575 el bisbe de Girona Benet de Tocco va publicar un decret en què s'obligava els obrers de les esglésies de la diòcesi gironina a comprar tres llibres on els rectors o vicaris havien de registrar els baptismes, els òbits i els matrimonis (Portella i Comas, 1976, p. 56). Quasi vint anys més tard, el bisbe successor de Benet de Tocco, Jaume Caçador i Claret, va publicar un nou decret en què insistia als obrers de les esglésies en l'obligatorietat de tenir ara ja cinc llibres ("*quinque libros*") per a registrar els baptismes, les confirmacions, els òbits, els matrimonis i la situació de l'església (Portella i Comas, 1976, p. 57). La següent referència als òbits la trobem ja en el Ritual Romà de 1614. Val a dir que en aquest moment sembla ja haver-se normalitzat el registre dels òbits en tant que trobem llibres sacramentals d'òbits complets en totes les diòcesis catalanes⁸². Ja hem parlat anteriorment del Ritual Romà: és un llibre que recull els diferents ritus eclesiàstics catòlics entre els quals ens interessa destacar el que fa referència als enterraments dels *albats* ("*parvulorum*"): es tracta del primer document que estableix el criteri que diferencia els *albats* dels *coscos*. Aquest criteri, basat en la *raó*, va provocar no pocs conflictes entre rectors i parroquians, ja que traspassava la responsabilitat de decidir qui s'enterrava com a què al rector de cada parròquia. Aquest mateix Ritual recull en les seves últimes pàgines les diverses fórmules sobre com s'havien de redactar els llibres de baptismes, de confirmacions, de matrimonis, d'*status animarum* i dels difunts que s'enterressin a la parròquia.

Probablement a causa de la poca concreció del Ritual Romà i de la situació de misèria general, només quinze anys més tard, l'any 1629, les constitucions

⁸² En el nostre recull de dades demogràfiques de defuncions i enterraments, per a l'any 1614 ja disposem de 57 sèries que presumiblement inclouen tant *coscos* com *albats*. En contra del que repeteixen molts dels estudis consultats (començant pel mateix Jordi Nadal l'any 1966), el Ritual Romà de l'any 1614 no *obligava* a registrar els enterraments sinó que s'adaptava a una situació que ja era habitual: el registre per part dels rectors de les parròquies dels enterraments i especificava, a la seva manera, la divisió entre *coscos* i *albats* en tant que el ritual de la cerimònia era diferent per uns i altres i, per tant, també ho era el cost d'aquesta cerimònia.

sinodals del bisbat de Barcelona es van veure obligades a determinar el següent⁸³:

“Que es declari que són albats els que tenen set anys complerts. I els que morin majors dels set fins a dotze anys paguin mig dret. De dotze en amunt, combreguin o no, han de pagar el dret enter.”

Aquest document aclareix força coses: d'entrada fixava uns límits més aclaridors que la *raó* del Ritual Romà introduint unes edats que limitaven els *albats* (de zero a set anys) i els coneguts com a *mig cos* (de vuit a dotze anys)⁸⁴. La referència al pagament dels drets d'enterrament ens indica que el problema de fons era econòmic, no era espiritual. L'última frase —“*combreguin o no*”— és molt aclaridora d'algunes de les coses que ens trobarem després i torna a aparèixer en el decret que veurem a continuació.

La següent referència la trobem en el bisbat de Tarragona, en un decret del 16 de febrer de 1676⁸⁵ que fou recollit, entre altres, pels rectors de Vallespinosa i de Vilanova d'Escornalbou. Reproduïm una part de cada un dels textos parroquials, començant pel de Vallespinosa:

“que els minyons que morin en tenir dotze anys i mig i les minyones deu anys i mig, tant si combreguen com si no combreguen, siguin fets cossos i se'ls sigui fet ofici com a cossos i així no hauran de dir els pares si són cossos o albats...”

Veiem com torna a aparèixer el comentari sobre el fet que els infants hagin combregat per primera vegada o encara no ho hagin fet i delimita d'una manera

⁸³ Recordem que l'enterrament tenia un cost per a les famílies dels difunts. A la parròquia santjustenca hem comprovat com fins l'any 1620 pels adults s'havien de pagar 4 sous per cada ofici i a partir de 1621 els imports consignats arriben a superar, en alguns casos, les 6 lliures (120 sous) en el còmput global de tots els oficis (enterrament, novenari, missa de terç dia i missa de cap d'any). No cal dir que l'increment del cost fou desorbitat. No ens ha d'estranyar, doncs, que els pares que poguessin fessin passar per *albats* infants adolescents.

⁸⁴ “A més hi ha una tercera categoria situada entre els pàrvuls i adults, els *mig cos*, però que només s'anota en alguns casos, molt pocs, per la qual cosa no s'han considerat com una sèrie a banda, i s'ha incorporat a la sèrie d'adults.” (Fabregat i Galcerà, 2004, p. 31). En algun llibre (per exemple, a Vilafranca del Penedès, tal com raportava Antoni Massanell l'any 1977) es diferencia els albats entre els *ante septennium* i els *post septennium*, com recollint aquesta recomanació del sínode barceloní de 1629. Altres parròquies on es fa aquesta distinció són Vila-rodona i Olot (Sant Esteve).

⁸⁵ L'original d'aquest decret va desaparèixer en l'incendi del palau arquebisbal de Tarragona de l'any 1809 a mans de les tropes franceses de Napoleó. A l'apèndix documental que acompanya aquest capítol es poden veure les imatges de dos textos de dues parròquies diferents de la diòcesi tarragonina que varen incloure el comentari del rector del moment sobre el decret de l'arquebisbe Juan Manuel de Espinosa.

més acurada les edats que limiten el pas d'*albat a cos*. En aquest cas, però, el *mig cos* no surt esmentat. Per la seva banda, el rector de Vilanova d'Escornalbou va demostrar un sentit de l'humor molt fi en l'encapçalament del seu escrit que comentava el decret de l'arquebisbe de Tarragona:

“Nota i advertència sobre l’ofici de rector per a quietud de la consciència i utilitat de ses ovelles.”

Per a la resta, el text d'aquest rector segueix les mateixes pautes que el de Vallespinosa. El següent conflicte registrat i detectat es produeix l'any 1693 a la parròquia d'Abrera (bisbat de Barcelona), però en aquest cas no tenim constància de la intervenció de les autoritats eclesiàstiques de la diòcesi barcelonina. En paraules del propi rector, el rerefons era purament econòmic (Gual i Remírez & Millàs i Castellví, 1999, p. 91). Una referència més, aquesta vegada sense conflicte, ens la proporcionen els llibres sacramentals de defuncions de l'Espluga de Francolí (arquebisbat de Tarragona) quan va caldre enterrar, el 22 de febrer de 1748, una nena de 15 anys com *albada*:

“encara que sia d’edat de quinze anys com l’edat no compte per anys sinó per lo judici i haver viscut sempre tullida sense saber parlar ni menys conèixer algú que els seus pares que tingués malícia ni dubte d’haver pecat venialment i per això no s’enterra com adulta.”

Es tractava d'un cas excepcional (n'hi ha algun més de documentat com veurem més endavant) pel fet que la nena difunta era tractada com una persona incapacitada (Vallribera i Puig & Calbet i Camarasa, 1989, p. 90). Un cas semblant, però sense justificació per part del rector, ens el proporciona Àngels Torrents a Sant Pere de Riudebitlles (1993, p. 153):

“Rosa Miquel del Carreró Escuder edat 15 anys poch més o menos. Ningun Sagrament rebé, per no ser capaç a nativitate (llibre d’òbits 2 [1701-1757]: 247 bis).”

Però la qüestió seguia generant debat entre els infants adolescents *normals* en tant que el 1775, a la parròquia de Sant Celoni (bisbat de Barcelona), es va inscriure una resolució al llibre d'òbits que deia:

“de 14 anys en endavant no es faci ofici d'àngels als minyons, ni a les minyones de 12 en endavant, els quals es computen anys de pubertat; aquesta resolució que és sana i conforma al Ritual, resolgué practicar i de fet practica la R. (?) comunitat...”

L'origen d'aquesta resolució va ser, novament, una disputa entre els responsables de la parròquia i els pares d'un nen mort (Toll i Clavero, 1990, p. 286). Aquesta vegada les edats límit han pujat en relació als casos anteriors de Tarragona, però no creiem que això modifiqués en res el que ja es venia fent anteriorment. Si no hi ha més incidències registrades entre pares i rectors és pel fet que els infants morts en la franja d'edats compreses entre els 10 i els 14 anys eren pocs arreu.

No és la nostra pretensió tancar cap debat sobre la qüestió tan debatuda del límit d'edat que separa l'*albat* del *cos*. En el fons, vistos els resultats dels diferents estudis consultats, queda prou clar que la mortalitat en aquesta *frontera* (entre 10 i 14 anys) era tan baixa que la seva incidència no és determinant en els quocients finals de mortalitat dels infants. Ara bé, després del repàs al que s'han trobat totes les persones que s'han enfrontat als llibres d'òbits d'unes quantes parròquies catalanes podem concloure algunes coses:

- Primer: el criteri eclesiàstic que separa *albats* de *cosos* queda clarament definit en el Ritual Romà de 1614; el límit està relacionat amb l'ús de la *raó* a criteri dels rectors parroquials i això va permetre, l'any 1797, enterrar com *albat* una persona de 48 anys que tenia una disminució psíquica en un cas extrem equiparable a l'esmentat anteriorment de l'Espluga de Francolí (Valentí Gual, 1993, p. 276). És clar que ens trobem davant d'una excepció, però que ens permet assegurar que, en última instància, era el rector de cada parròquia el que decidia si el difunt s'enterrava com *albat* o com *cos*⁸⁶.
- Segon: els casos detectats i esmentats anteriorment en els registres sacramentals d'òbits (especialment els de les parròquies de Barcelona, Abrera, Vilanova d'Escornalbou, Vallespinosa i Sant Celoni) sobre clarifi-

⁸⁶ Aquesta mateixa conclusió extreuen Valentí Gual (1993) i Jordi Andreu (1994) després de repassar llibres d'enterraments de diferents parròquies de les comarques tarragonines.

cació de les edats límit responen només a conflictes econòmics entre els diferents rectors i els pares dels difunts. Ja hem dit que el cost de l'enterrament d'un adult triplicava el cost de l'enterrament d'un infant i, en segons quins casos, això podia representar una despesa no assumible.

- Tercer: només les reconstruccions de famílies permeten saber l'edat exacta dels difunts nascuts a la mateixa parròquia on s'enterren. Les edats declarades contenen deficiències per l'oblit general de les dates de naixement i cal pensar que aquest fet també podia introduir una certa picaresca dels pares dels infants morts a l'hora de declarar certes edats. Ara bé, el recurs a les reconstruccions de famílies només ens serveix per confirmar que nens i nenes de 12 i 13 anys reals són enterrats com *albats*. I això és així a la Conca de Barberà, a Sant Just Desvern, a Sant Pere de Riudebitlles, al Vendrell i a Tàrraga; i és així tant en el segle XVII, com en el segle XVIII, com en el segle XIX⁸⁷.
- Quart: les llibretes de compliment pasqual (que a Sant Just Desvern van desaparèixer en l'incendi de juliol de 1936) recollien les dades de les *ànimes de comunió*, és a dir aquelles persones que per Setmana Santa complien amb els preceptes pasquals. En aquelles èpoques, les *ànimes de comunió* eren les persones més grans de 12 a 14 anys, edat a la qual es rebia per primera vegada el sagrament de l'eucaristia. Semblaria que podem relacionar els *albats* amb els que encara no es consideren *ànimes de comunió*. I amb això tornariem al primer punt: era el rector de cada parròquia el que determinava si un infant tenia prou ús de raó per rebre el sagrament de l'eucaristia i no pas una edat concreta, que de ben segur es desconeixia.
- Cinquè i últim: totes aquestes constatacions no obsten que, en determinats llocs i èpoques, diferents i allunyats entre sí tant temporalment com físicament, trobem registres d'enterraments d'*albats* en què el límit d'edat

⁸⁷ "Per altra banda, d'aquestes edats distribuïdes cronològicament entre els segles XVII-XIX, no se'n desprèn la impressió de canvis molt significatius al llarg del temps i, així, caldrà suposar que el grup de defuncions classificat com "infantils" acota el mateix segment de població al llarg de tot el temps en estudi." (Francesc Muñoz, 1990).

sembli estar fixat en els 7 anys, a semblança del cas castellà. Amb tot, cal dir que en la nostra recerca no n'hem trobat cap.

No hem de veure la vida d'aquells *nens* i *nenes* des de l'òptica actual de la nostra manera de viure. Hem de fer l'esforç de veure-ho molt diferent de la nostra realitat d'avui en dia: en aquella època, als 12 anys una nena ja es podia casar i els 14-15 anys era l'edat en què els nens (i també algunes nenes) començaven a treballar fora de casa. Els que havien tingut la sort de poder anar a escola (més els nens que les nenes) hi anaven entre els 6 i els 9 anys. I això en èpoques més modernes: el primer mestre de minyons que esmenten els llibres sacramentals a Sant Just Desvern és de mitjans del segle XVIII, tot i que hi ha documentada la construcció d'un edifici entre 1731 i 1732, propietat del comú, que havia d'allotjar "l'Estudi". Abans de la guerra de Successió no hi ha documentada, a Sant Just Desvern, cap activitat *escolar* ni per a nens ni per a nenes⁸⁸.

En aquest punt l'estudi d'aquestes defuncions l'hem enfocat de dues maneres diferents: per una banda, la proporció d'*albats* sobre el total de difunts per segles i per parròquies, agregant les dades absolutes i calculant un percentatge mitjà per a cada segle; per una altra banda, hem agregat les dades per decennis complets per definir la corba de la mortalitat dels *albats* entre 1550 i 1936. En el primer cas hem utilitzat totes les dades de totes les sèries que hem considerat més fiables; en el segon cas només hem utilitzat dades de decennis complets, tant de *cosos* com d'*albats*⁸⁹. Els resultats es poden veure en el quadre 102 de la pàgina següent i en el gràfic 54 de la pàgina 484.

⁸⁸ Això no vol dir que enlloc no s'impartís cap tipus d'ensenyança als infants. En els concilis hispans celebrats després del Concili de Trento de mitjans del segle XVI es tracten dos punts relacionats amb l'ensenyament de nens i nenes: "v: *Los párrocos están obligados a enseñar la doctrina en todos los días festivos poco después de mediodía a los niños y niñas en un sitio cerca de la iglesia o en la misma iglesia*; xxi: *Los visitadores episcopales cuidarán que los maestros y maestras, que deben ser de buenas costumbres, enseñen diariamente a los niños algún punto de la doctrina cristiana.*" (Tineo, 1996, p. 281 i 283)

⁸⁹ En alguns casos, les sèries agregades comencen en anys acabats en zero; en aquests casos, el decenni considerat és igualment de deu anys, acabant en l'any acabat en nou. En la majoria de casos, les sèries comencen en anys acabats en u i acaben en anys acabats en zero. En el gràfic queda reflectit d'aquesta manera en l'eix horitzontal identificant cada període amb un marge d'onze anys (per exemple, el primer període va de 1550 a 1560), però les sèries agregades sempre són de deu anys. A l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol es pot veure quines sèries comencen per zero i quines sèries comencen per u. Naturalment,

QUADRE 102

Catalunya. Percentatges de defuncions dels albats per segles (1500-1936)

Període	Cossos	Albats	Total	% Albats
Segle XVI	24.482	24.109	48.591	49'62%
Segle XVII	116.948	101.172	218.120	46'38%
Segle XVIII	190.511	260.997	451.508	57'81%
Segle XIX	162.901	174.509	337.410	51'72%
Segle XX	1.603	454	2.057	22'07%

Font: Elaboració pròpia.

Les xifres del segle XVI mereixen un comentari particular: tenint en compte que els concilis provincials post-tridentins que van incloure la necessitat de registrar també els enterraments daten dels anys 1564-1565 (i alguns de posteriors com hem vist abans), trobar sèries de defuncions completes (*cossos* i *albats*) per abans d'aquestes dates no és fàcil. La mostra és, en comparació a la resta de segles, molt minsa: pertany a vint-i-cinc parròquies rurals diferents a les quals hem sumat les dades de les parròquies de la Catedral i de Santa Maria del Pi de Barcelona, de Sant Feliu de Girona, de la Catedral de Tarragona i de Sant Joan de Lleida. A l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol es pot veure la diferència significativa del percentatge entre les parròquies rurals (39'53%) i les parròquies urbanes (51'86%): més de 12 punts percentuals. En aquestes últimes parròquies, els percentatges d'*albats* oscil·len entre el 43'5 i el 58'8 per cent del total d'enterraments. Aquesta situació es repeteix en el segle XVII, tot i que per aquest segle ja disposem d'una mostra força més generosa i els percentatges rural (43'63%) i urbà (49'95%) ja no són tan dispars (la diferència percentual s'ha reduït a poc més de 6 punts); en aquest mateix segle, els percentatges de Sant Feliu de Girona, de Sant Joan de Lleida, de la Catedral de Tarragona i de Santa Maria del Pi, dels Sants Just i Pastor i de la Catedral de Barcelona varien entre el 46'5 i el 60 per cent, és a dir, pràcticament els mateixos que el segle anterior.

l'únic període que no compleix aquesta norma és l'últim, que comprèn els anys entre 1930 i 1936.

Després de veure el gràfic número 54 de la pàgina següent, que ens mostra l'evolució per decennis dels percentatges de defuncions dels *albats* respecte del total de defuncions, comentarem especialment els resultats d'aquest segle XVII. No obstant, tot i les sospites de sots enregistrament centrades especialment en aquest segle, aquest percentatge de poc més del 43% el considerem raonable, ateses les circumstàncies que envolten aquest segle i que hem vist en punts anteriors. Per posar només un exemple, el cas de Sant Pere de Riudebitlles reportat per Àngels Torrents (1993, p. 154-155) a partir de la reconstrucció de famílies: els percentatges de defunció dels *albats* són 32'4% per a les generacions nascudes entre 1613 i 1649 i 38'2% per a les generacions nascudes entre 1650 i 1699. En una nota al peu diu:

“Els percentatges del segle XVII semblen, a primera vista, una mica baixos, però en els llibres d'òbits no s'han detectat signes de subregistre i tampoc no s'han trobat evidències d'aquesta mena en la reconstrucció de famílies.”

I els percentatges que extreu dels llibres d'enterraments són encara més baixos que la mitjana que hem reportat per a tot el segle XVII en el conjunt de Catalunya.

En el segle XVIII arribem al màxim percentatge de mortalitat dels *albats*, molt proper al 60 per cent: d'un total de cent-quaranta tres parròquies de les quals n'hem extret dades, trenta-tres obtenen percentatges superiors a aquest 60 per cent. Podria ser certa l'afirmació de Josep Grau (1988, p. 115)?:

“Sobre aquest punt [índex de mortalitat] proposo la hipòtesi que la urbanització va elevar, sensiblement, per les condicions d'amuntegament, etc..., les taxes de mortalitat infantil”.

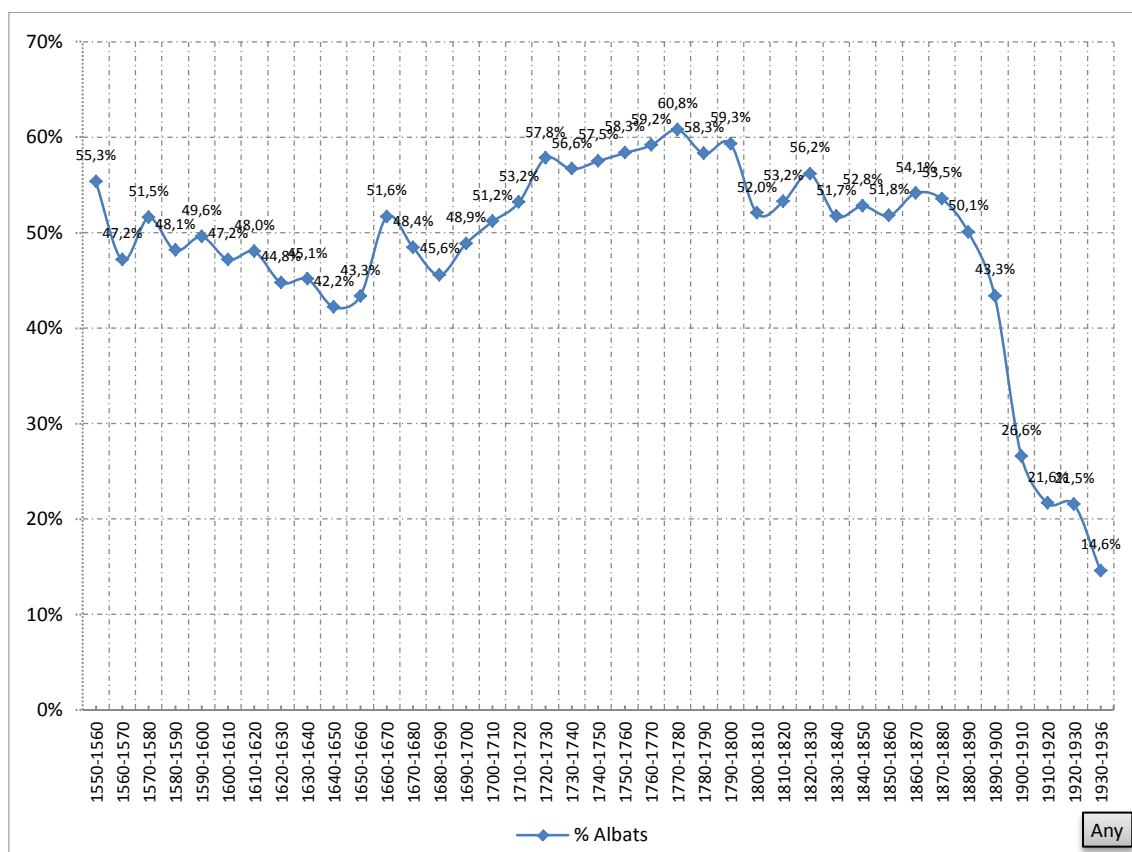
Hem de destacar en aquest segle XVIII que els percentatges que obtenim de les parròquies rurals s'equiparen ja totalment als percentatges de les parròquies urbanes: i cal fer notar que la convergència es produeix per sobre dels percentatges anteriors a 1700. Si en el segles anteriors les parròquies urbanes només eren Barcelona, Tarragona, Lleida i Girona, en aquest segle incorporem parròquies com Mataró (quasi 12.000 defuncions en només cinquanta anys), Valls (més de 23.000 defuncions en tot el segle) i Tortosa (30.500 defuncions

en tot el segle), però la diferenciació esdevé supèrflua ja que la coincidència és pràcticament total: 57'93% a la Catalunya rural, 57'54% a la Catalunya urbana. Fins i tot el percentatge de l'agregació de les dades de totes les parròquies barcelonines per al període 1757-1803 s'ajusta a aquestes xifres: 59'26%.

Per al segle XIX, el fet més destacat és que el percentatge recula quasi un sis per cent, fins al 51'72%. En aquest cas, d'un centenar de parròquies recollides només tres superen el 60% (al marge de la ciutat de Tarragona entre 1820 i 1823). És evident que la mortalitat dels infants ha fet una primera i petita reculada, però volem saber en quin moment d'aquest segle XIX es pot fixar l'inici d'aquesta reculada. A través de l'estudi de l'estacionalitat hem esbrinat que l'any 1890 marca un punt d'inflexió important en la mortalitat dels infants, però no creiem que un únic decenni de descens pugui aportar per si sol aquest sis per cent de menys. Cal veure l'evolució d'aquests percentatges per decennis per completar aquesta visió secular:

GRÀFIC 54

Catalunya. Evolució del percentatge de defuncions dels albat per decennis (1550-1936)

Font: Elaboració pròpia.

Els percentatges de la segona meitat del segle XVI, molt erràtics, es basen en molt poques sèries, de manera que els hem de considerar molt aproximatius. Per a la resta, els percentatges dels decennis 1640-1650, 1650-1660 (ambdós els únics del segle XVII per sota del 45%), 1700-1710, 1710-1720 (ambdós els únics del segle XVIII per sota del 55%) i 1800-1810 (amb un descens de més del 7% respecte del decenni anterior) mereixen un comentari particular: els cinc decennis estan condicionats per una mortalitat adulta més elevada a conseqüència de les guerres (dels Segadors, de Successió i del Francès) i de l'epidèmia de pesta dels anys 1648 a 1654, episodis tots ells que repercuteixen directament en augments puntuals de la mortalitat dels adults molt per sobre del nombre de defuncions habitual. Respecte del global del segle XVII, amb una mitjana del 46'3%, en set dels deu decennis els percentatges superen el 45%; és possible que hi hagués sots enregistrament de les defuncions dels *albats*, però l'agregació de dades de múltiples parròquies dilueix d'alguna manera aquest dèficit registral. Aquest percentatge mig del 46'3% és superior al 43% que acceptava Jordi Nadal l'any 1960. En el segle XVIII, vuit dels deu decennis superen el 55% (i un d'aquests vuit supera el 60% mentre dos el freqüen) mentre en el segle XIX només un dels deu decennis supera el 55%⁹⁰. Les xifres del segle XX estan basades, malauradament, en molt poques sèries, però totes elles coincideixen en mostrar un descens imparable de la mortalitat dels infants. En el punt següent ens reafirmarem en aquesta percepció.

Tots els indicis apunten, doncs, en la següent direcció: durant el segle XVII (i molt probablement també durant el segle XVI, per bé que la manca de dades d'aquest segle no ens permet assegurar-ho amb la mateixa certesa que sí ho podem fer per al segle següent) la proporció és més baixa per la confluència de diversos motius: menor població; menor nombre de naixements per família, sobretot, però no només, per les ruptures matrimonials prematures; teoria de G. Parker sobre la incidència de la *Petita Edat de Gel*⁹¹ (2013); major percentatge de població rural disseminada, fet que evitava uns majors índexs de contagi

⁹⁰ Podríem atribuir exclusivament l'augment dels percentatges que representen les defuncions dels *albats* sobre el total de defuncions del segle XVIII respecte del segle XVII a una millora en el registre d'aquestes defuncions, però ens costa d'admetre que aquesta en pugui ser l'única causa després de la multitud de dades recollides i de treballs consultats.

⁹¹ Ho hem vist en l'estacionalitat de la mortalitat dels infants amb uns valors estivals significativament més baixos en els segles XVI i XVII que en els segles posteriors.

familiar; mesures d'aïllament de la població en els casos de contagi massiu més efectives. En els segles XVIII i XIX el nombre de naixements per família va augmentar, mentre els episodis epidèmics que afectaven els *albats* es mantien igual de virulents: hi havia més infants, hi havia més possibilitats que en morissin més. D'altra banda, els que arribaven a adults vivien més anys que en els segles anteriors, cosa que podia implicar una certa reducció de la mortalitat adulta respecte de la mortalitat dels infants. Al llarg del segle XIX es van començar a introduir les vacunacions contra algunes d'aquestes malalties epidèmiques i potser això va tenir incidència directa en aquesta sensible reducció del 5'5% respecte de la mitjana del segle anterior. No obstant, hi continuava havent episodis epidèmics que mantenien uns percentatges prou elevats (especialment el còlera).

El primer decenni que va veure baixar del cinquanta per cent les defuncions dels *albats* és el corresponent als anys 1890-1900, més de dos-cents anys després del primer decenni que va superar aquest percentatge. Aquest fet concorda amb el que hem vist en l'estudi de les estacionalitats. No obstant, observem com en la dècada de 1830 hi va haver un descens significatiu respecte de la dècada anterior a partir del qual es van mantenir uns percentatges bastant similars i clarament inferiors als percentatges del període 1720-1830: es va passar d'un 57'5% de mitjana en aquest període a un 52'4% entre 1830 i 1890. És a dir, la reducció del 5'5% que hem vist abans del segle XIX respecte del segle XVIII es va repartir al llarg del període 1830-1890 i va accelerar en l'últim decenni com a preludi del gran descens del primer terç del segle XX.

Cal tenir en compte que el que hem vist aquí és el percentatge que representen les defuncions dels infants (més o menys, nenes i nens fins els 12-13 anys d'edat, en el llindar de l'edat adulta en aquells moments) respecte del total de les defuncions. En el punt següent veurem els quocients que representen les defuncions d'aquests infants sobre els naixements, índexs que ens permetran determinar millor la importància del descens de la mortalitat dels *albats*, confirmar la cronologia d'aquest descens i intentar, si es pot, esbrinar on afecta més la incidència del sots enregistrament de les seves defuncions.

12.7.4 Quocients de defunció dels *albats*⁹²:

A partir de la relació entre òbits d'*albats* i baptismes podem establir un quocient de mortalitat dels infants. Som conscients que no és un mètode molt ortodox però utilitzant el mateix sistema de càlcul per a totes les parròquies podem homologar els resultats entre sí⁹³. Com hem dit abans, ens cal que ambdós registres siguin coincidents i fiables. Hem aconseguit una mostra prou important com perquè en puguem treure conclusions provisionals. Recordem que a partir d'aquest quocient podem calcular aproximadament la taxa de supervivència al llindar del que en aquella època es considerava l'edat adulta. Vegem en el quadre 103 aquests quocients.

QUADRE 103

Catalunya. Quocients de defunció dels albats per 1.000 habitants i per segles (1500-1936)

	Segle XVI	Segle XVII	Segle XVIII	Segle XIX	1901-1936
Catalunya rural	292	348	449	*	171
Catalunya urbana	580	472	443	*	319
Resum	467	377	447	391	**

* Per al segle XIX no distingim entre Catalunya rural i urbana i oferim només el resultat conjunt de tot el segle.

** Per al primer terç del segle XX oferim les dades procedents per una banda de l'agregació de 4 parròquies rurals (Sant Just Desvern, Corrà, Sant Pere de Riudebitlles i el Milà) i per l'altra banda les dades procedents de l'anuari estadístic de la ciutat de Barcelona de l'any 1902 en base a la mortalitat dels menors de 10 anys.

Font: Elaboració pròpia.

A l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol hi ha el detall d'on surten les dades del quadre anterior, parròquia per parròquia. Aquí hem resumit les dades per segles i separant, en aquells casos en què ha estat possible, la Catalunya urbana de la Catalunya rural. Els quocients de la Catalunya rural

⁹² Les dades estadístiques sobre les que es basa aquest punt es poden veure en els fulls números 16 i 36 de l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

⁹³ El mètode de càlcul que utilitzem és comparar el nombre absolut de defuncions d'*albats* d'un període de temps determinat amb el nombre absolut de baptismes del mateix període de temps. En el seu manual Louis Henry (1983) exposa un mètode per calcular el quocient de mortalitat als cinc anys d'edat basat en la mitjana aritmètica dels naixements dels cinc anys anteriors i dels cinc anys en què es produeixen les defuncions, atès que una part dels difunts pot haver nascut en el quinquenni anterior. Operar de la mateixa manera amb els *albats*, que no tenen unes edats ben definides, i en moltes parròquies és massa complex. Preferim reconèixer que el mètode no és del tot ortodox, però com podrem comparar els quocients amb els resultats obtinguts d'unes poques reconstruccions de famílies veurem si hem aconseguit, a pesar de tot, valors significatius.

dels segles XVI i XVII són probablement més baixos a causa del suposat sots enregistrament de les defuncions dels *albats*, sots enregistrament que, d'altra banda, no afectaria totes les parròquies. La xifra del segle XVIII ens assenyala una taxa de supervivència dels *albats* per al conjunt de Catalunya del 553 per mil, amb molt poca diferència entre les zones rurals i les zones urbanes; aquesta taxa és totalment comparable, per exemple, amb la que ofereix Michael W. Flinn per al conjunt de França entre 1740 i 1790 (1989, p. 181). La xifra del segle XIX mostra el lleuger retrocés de la mortalitat dels infants que hem detectat anteriorment tant en l'estacionalitat com en l'evolució del percentatge que representen les defuncions dels *albats* sobre el total de defuncions. La taxa de supervivència del conjunt de Catalunya per a tot el segle dinovè seria del 609 per mil, la qual cosa representa un increment del 10% respecte de la taxa del segle anterior.

La reconstrucció de famílies ens permet afinar més aquests quocients de mortalitat dels infants a partir del coneixement exacte de les edats a la defunció, però només per a les famílies més sedentàries, ja que les famílies mòbils s'escapen d'aquest control. En el capítol corresponent a la mortalitat hem explicat el mètode utilitzat per estudiar el cas santjustenc, a partir de la utilització de les llistes de confirmació i de la presència en recomptes de població. Àngels Torrents (1993, p. 158) va utilitzar el mètode de presència:

"(...) se suposarà que aquest ha sobreviscut almenys fins a l'edat de 15 anys. Molt pocs nens i nenes d'aquesta edat hauran mort sense que la defunció hagi estat registrada, quan la presència de la família és segura."

La diferència no és important en tant que nosaltres també hem calculat els quocients amb el mateix mètode, de manera que podem comparar els resultats santjustencs i els resultats de Sant Pere de Riudebitlles. A més, recollim dades d'altres estudis (la Conca de Barberà, Banyoles, Tàrraga, Vilanova i la Geltrú) que ens permeten millorar la comparació. No descobrim res de nou si diem que la mortalitat dels *albats* hauria de ser lleugerament inferior a la mortalitat dels menors de 15 anys, però com es pot veure en l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol això no és sempre així. Podria ser que la mortalitat dels

infants dins de les famílies més sedentàries sigui menor que en el global de tots els infants? Ho deixem apuntat a l'espera de més estudis.

Hi ha una particularitat que sí podem constatar (i que s'observa a l'apèndix estadístic en les dades de l'estudi sobre Banyoles): les parròquies properes a zones lacustres o fluvials (com l'esmentada de Banyoles, Torroella de Montgrí, Sant Boi de Llobregat o Vila-seca i Salou) tenen uns quocients de mortalitat infantil significativament superiors a la mitjana. Si bé és cert que altres parròquies més *de secà* també tenen quocients elevats, en aquests casos uns quocients elevats sostinguts en el temps estan directament relacionats amb la proximitat a zones pantanoses on malalties contagioses com el paludisme transmès pels mosquits eren habituals. En el cas de Sant Pere de Riudebitlles, Àngels Torrents detecta un augment semblant a partir del moment que comencen a funcionar les indústries relacionades amb la fabricació del paper, que requereixen de basses d'aigua per bellugar els molins paperers.

12.7.5 Mortalitat infantil⁹⁴:

La mortalitat infantil és la que afecta als menors d'un any. Es pot obtenir o bé a partir de les declaracions d'edat a la defunció a les partides d'enterrament o bé a partir de la reconstrucció de famílies. En ambdós casos cal tenir presents els primsenyats, que tant poden estar només entre els baptismes com estar només entre els enterraments. En cas de dubte es pot adoptar la solució d'incrementar el nombre absolut tant dels baptismes com dels difunts en un 3% que és el valor mig de primsenyats en època moderna. En qualsevol dels casos, no hem trobat cap pista sobre si la correcció d'aquest 3% de defecte dels primsenyats s'ha aplicat o no. Per evitar possibles desviacions, nosaltres no l'aplicarem i donarem les xifres que aporten cada un dels treballs consultats sense correccions de cap tipus.

Hem pogut recopilar dades tant des de les declaracions d'edat (les més nombroses) com a partir de reconstruccions de famílies. Tant un mètode com l'altre estan afectats pel possible sots enregistrament de les defuncions en aquest cas dels menors d'un any i, especialment, dels primsenyats. La recons-

⁹⁴ Les dades estadístiques sobre les que es basa aquest punt es poden veure en els fulls números 29 i 37 de l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

trucció de famílies és el millor sistema per esbrinar la incidència d'aquest dèficit; ho hem comprovat en la nostra pròpia reconstrucció i en la de Tàrrega, en què el nombre d'infants menors d'un any morts entre els infants de destí desconegut és tant baix que no modifica de manera sensible els quocients de mortalitat infantil. Valentí Gual (a Rocafort de Queralt) i Àngels Torrents (a Sant Pere de Riudebitlles), sense donar xifres, confirmen aquest extrem: la possibilitat de trobar infants morts abans de l'any de vida entre els de destí desconegut és molt baixa. Essent així, perquè els quocients calculats d'una manera i de l'altra no són coincidents? Podria estar relacionat amb l'interrogant que hem deixat en el punt anterior? Novament, els quocients extrets de les reconstruccions de famílies tancades són, en general, més baixos que els quocients calculats a partir de les edats declarades en les defuncions i no podem imputar-ho a les errades en les declaracions de les edats ja que entre els infants, i encara més entre els menors d'un any, no són significatives.

Podem veure en el quadre 104 de la pàgina següent les mitjanes calculades per Catalunya segons les edats declarades, per períodes⁹⁵. Recordem que les edats declarades a les actes sacramentals de defunció no apareixen de forma regular fins l'últim quart del segle XVIII, de manera que les xifres aportades amb anterioritat a aquest període són sensibles de ser massa locals (hem assenyalat en color vermell un quocient que considerem poc creïble). A partir de 1770 ja tenim dades d'un conjunt de parròquies més significatiu.

Aquest és un dels aspectes demogràfics d'aquesta síntesi en que les variabilitats entre parròquies, municipis i territoris és més gran. En aquest aspecte poden influir circumstàncies particulars de cada localitat en els quocients que podem trobar de cada parròquia i observar diferències importants fins i tot en localitats molt properes sense que la causa s'hagi d'imputar al sots enregistrament. En el cas santjustenc ho hem detectat d'aquesta manera i les condicions geogràfiques i climàtiques poden haver influït en una mortalitat infantil més baixa. Les taxes santjustenques a partir de 1772 són netament inferiors a les catalanes sense que hi hàgim de veure cap motiu derivat d'un dèficit en els regis-

⁹⁵ Les dades proporcionades per Francesc Campderà (1849) de la parròquia de Lloret de Mar en el període 1741-1800 intervenen tant en el càlcul del quocient del període 1701-1770 com del període 1771-1800, atesa la impossibilitat de partir les dades.

tres. Per altra banda, podem comparar tots aquests quocients, però especialment els del període 1851-1890, amb el quocient que va aportar Fausto Dopico l'any 1987 només per als nens per al conjunt de Catalunya i que era d'un 244'9, molt més alt que els que hem calculat nosaltres. És cert que en les nostres dades no hi ha poblacions urbanes, on la mortalitat infantil és més elevada que no pas a les zones rurals. Caldria veure si amb més dades els quocients s'eleven, es mantenen o es redueixen⁹⁶.

QUADRE 104

Catalunya. Quocients de mortalitat infantil per 1.000 habitants (1675-1936)

Període	Quocient (per mil)	Zona	Casos*
1675-1690	219'4	el Penedès	nd
1705-1770	186'2	Catalunya	2.544
1771-1800	207'7	Catalunya	8.714
1800-1850	178'8	Catalunya	6.219
1851-1870	169'7	Catalunya	1.139
1871-1880	172'0	Catalunya	4.544
1881-1890	180'3	Catalunya	4.141
1891-1900	156'4	Catalunya	3.061
1901-1910	126'9	Catalunya	3.079
1911-1920	95'3	Catalunya	956
1921-1930	67'6	Catalunya	686
1931-1936	56'7	Catalunya	326

* Nombre d'infants morts menors d'un any sobre el qual s'ha calculat el quocient.

Font: Elaboració pròpia.

Un cop més i a semblança del que hem vist per a la totalitat dels *albats*, tots els indicis apunten que el descens més significatiu i més constant de la mortalitat infantil no es concreta fins l'últim decenni del segle XIX, per bé que observem una primera caiguda en el trànsit del segle XVIII al segle XIX (es perd el nivell 200, aparentment; la dada del període 1705-1770 és manifestament deficitària).

⁹⁶ Anna Cabré (1989, p. 47) aporta els següents quocients per al primer terç del segle XX: 131'8 per mil (1901-1910), 116'2 per mil (1911-1920), 85'8 per mil (1921-1930) i 80'7 per mil (1931-1936), certament més alts que els que nosaltres hem calculat.

Aquesta cronologia la confirmen també les dades procedents de les reconstruccions familiars com es pot veure a la taula de l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

12.7.6 Altres aspectes:

Com en alguns punts tractats anteriorment, dins de l'estudi de la mortalitat també hi ha aspectes que no hem analitzat tot i que n'hem recollit dades, com per exemple la mortalitat endògena i exògena (Sant Just Desvern; Tàrrega), de la qual es pot fer una aproximació a partir de les dades del full 28, els quocients de mortalitat dels menors de 5 anys (Sant Just Desvern; Rocafort de Queralt; Sant Pere de Riudebitlles), les mitjanes d'edat a la defunció dels adults (Sant Just Desvern; Vilaverd i la Riba; Pira; Sant Pere de Riudebitlles; Tàrrega) o la distribució de la mortalitat dels infants per edats (a partir també de les dades recollides de trenta-tres parròquies en el full 28 i de les dades recollides d'altres trenta parròquies en el full 36 de l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol) on queda palès que la mortalitat dels infants entre un i quatre anys és bastant superior a la mortalitat dels menors d'un any, com destaquen Anna Cabré i Francesc Muñoz en els dos textos que hem inclòs al principi del punt 12.7.3.

12.7.7 Conclusions sobre la mortalitat:

Tot i haver passat pràcticament de puntetes sobre la mortalitat, hem pogut confirmar, a partir de l'agregació de moltes dades, el que ja se sabia: la mortalitat dels infants, a Catalunya, no va baixar de forma significativa fins a finals del segle XIX, per bé que durant aquest mateix segle, i especialment a partir de 1830, s'observa un tímid descens que ja va albirar Jordi Nadal en el seu estudi sobre Palamós. A pesar dels defectes que tenen els registres que hem treballat, defectes especialment coincidents en les defuncions tant d'adults com d'infants, tenim prou informació com per dibuixar amb certa exactitud l'evolució de la mortalitat a Catalunya des de mitjans del segle XVI fins a principis del segle XX. Aquí només ho deixarem apuntat:

- diferent comportament global de la mortalitat entre les zones rurals i les zones urbanes (aquestes amb una mortalitat dels infants força

més alta) fins el segle XVIII, moment en què el fort increment de la població comença a equiparar tot el territori.

- prevalença de la mortalitat dels infants per sobre dels adults entre 1700 i 1890; per abans de 1700 hi ha múltiples factors que poden explicar uns percentatges lleugerament inferiors al 50% que es considera normal per aquella època sense haver de recórrer únicament i exclusiva a l'argument més estès del sots enregistrament de les defuncions dels *albats*. Autors que han fet reconstruccions de famílies es permeten assegurar que no han trobat dèficits en les inscripcions de les defuncions dels *albats* en el segle XVII però els quocients de mortalitat calculats semblen desmentir-ho: són massa baixos, especialment els de les zones rurals, ja que en cap cas no s'arriba ni de bon tros al 500 per mil. A partir de 1890 també són múltiples els factors que expliquen la reducció important de la mortalitat dels infants; no tot és imputable a les millores mèdiques, encara que aquestes puguin ser el factor més determinant.
- estacionalitat mensual totalment diferent de la mortalitat dels adults i de la mortalitat dels infants derivada del tipus diferent de malalties contagioses que afectaven a uns i altres i directament relacionada amb el clima mediterrani. La conjunció de l'estacionalitat de la mortalitat d'ambdós grups es produeix en el moment que la mortalitat dels infants es redueix d'una manera molt significativa.
- forta incidència d'epidèmies de diversa índole en moments puntuals: la pesta en els segles XVI i XVII, la verola en el segle XVIII, el còlera en el segle XIX, la grip en el primer terç del segle XX.
- incidència important també dels fets bèl·lics en tots els segles especialment sobre la població adulta: les guerres dels Segadors i contra França en el segle XVII, la guerra de Successió a principis del segle XVIII, la guerra del Francès i les tres guerres carlines en el segle XIX i la Guerra Civil en el segle XX.

12.8 LA MOBILITAT

“La presència d’individus de regions espanyoles i de països estrangers és mínima (inferior a l’1%) dins dels matrimonis registrats [al Penedès] per als segles XVII i XVIII, mentre que arriba a tan sols el 2% a finals del segle XIX.”

(Muñoz Pradas, 1990, p. 216)

“El gruix de la immigració a Barcelona (i també de l’emigració), encara avui insuficientment investigades, queden contingudes al segle XVIII dins les fronteres del Principat i, de fet, no afecta per igual tot el Principat. La recerca sobre els moviments migratoris s’han centrat en el segle XIX i només, secundàriament, ha fet aportacions al darrer terç del segle XVIII.”

(López Guallar, 2011, p. 13)

Parlar de la mobilitat a tot Catalunya entre els anys 1500 i 1936 és, en sí mateix, una tesi doctoral (o un llibre). Resta totalment fora de les nostres intencions fer-ho ara i aquí. D’entrada creiem que falten encara molts estudis locals que acabin de completar el mapa migratori català d’un període tan llarg. Però a partir de les dades recollides podem dividir aquest període en tres fases genèriques: una primera que inclou els segles XVI i XVII, una segona que inclou el segle XVIII i la primera meitat del segle XIX i una tercera que inclou la segona meitat del segle XIX i el primer terç del segle XX. Cada una d’aquestes fases es distingeix, pel que fa a les migracions, pel següent: la primera per la immigració occitana, la segona per una mobilitat interna principalment de curt abast i la tercera, bàsicament, per dos factors que alteren del tot la mobilitat, com són el desenvolupament de la xarxa ferroviària i la incidència de la fil·loxera en tot el camp català.

Dins d’aquesta mobilitat, l’aspecte que ha despertat més interès és la immigració occitana dels segles XVI i XVII. Això no vol dir que no s’hagin estudiat altres fenòmens migratoris. Ara bé, l’estudi de la magnitud dels moviments que suposen tant els matrimonis com l’*expulsió* dels cabalers s’ha circumscrit a treballs d’abast més reduït, especialment algunes reconstruccions de famílies. Fins a l’aparició dels censos estadístics a la segona meitat del segle XIX l’estudi de la mobilitat és forçosament local i centrat en les dades que aporten els llibres sacramentals de matrimonis i d’enterraments, bàsicament. L’anàlisi que

fem aquí de la mobilitat es basa en treballs que l'han tractada dins d'estudis demogràfics més amplis i no específicament dedicats a les migracions, que n'hi ha i molts. Això no vol dir que no n'hàgim consultat cap d'aquests últims, sinó que ens hem centrat més en les dades procedents de les reconstruccions de famílies (no totes aborden el tema de les migracions) i d'estudis més genèrics.

Val a dir que en tots s'hi troba el mateix esquema que hem esmentat anteriorment: la incidència més o menys gran de la immigració occitana entre 1550 i 1620 (aproximadament), una mobilitat reduïda principalment als pobles del voltant (el cercle de relació diària) des de 1620 fins el 1880 (aproximadament) i l'atracció de la industrialització i urbanització del Pla de Barcelona entre 1880 i 1930. Això no vol dir que abans de 1880 no hi hagués desplaçaments de llarga distància dins mateix del Principat; n'hi havia, però no tenien la importància percentual que van tenir la immigració occitana en els segles XVI i XVII o la immigració procedent de més enllà de l'Ebre a finals del segle XIX i principis del segle XX. Dins d'aquest marc, l'atracció de nuclis de població més o menys grans (com Barcelona o els centres *comarcals*) excedia d'aquest cercle de relació diària però no anava molt més enllà dels límits estrictes del Principat.

12.8.1 Origen dels cònjuges residents (cercle de relació diària)⁹⁷:

“Al llarg del període estudiat [1560-1780], i com ja hem esmentat altres vegades, es pot comprovar com les relacions humanes més freqüents es donen amb les persones de les poblacions de les rodalies [de Vila-rodona]. L'element principal que explica aquest fet és, sens dubte, la proximitat geogràfica que al llarg del temps ha teixit uns lligams familiars i d'amistats, entre diverses poblacions (...) A l'hora de desposar-se hi ha més possibilitats de fer-ho amb persones de pobles del contorn, que no pas amb gent de llocs allunyats. La distància juga un paper considerable, per l'època que estudiem.” (Comas i Pié, 1986, p. 133)

Trobar patrons de conducta més o menys equiparables en l'origen i la residència dels cònjuges en el moment del casament no és gens fàcil. Per començar, l'estudi de l'origen i la residència dels cònjuges en el moment del casament no s'ha fet sempre seguint les indicacions de Louis Henry de calcular la distàn-

⁹⁷ Les dades estadístiques sobre les que es basa aquest punt es poden veure en els fulls números 12 i 32 de l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

cia en quilòmetres entre els diferents nuclis i agrupar segons els resultats obtinguts. Molt majoritàriament trobem l'ús de la divisió comarcal catalana, molt més còmoda a l'hora d'agrupar procedències. Per altra banda, hem detectat la mateixa problemàtica que ens vàrem trobar nosaltres en la poca concreció a les actes sacramentals de matrimoni en la diferenciació entre l'origen i la residència dels nuvis, diferenciació que no s'introdueix fins ben entrat el segle XIX. Per aquest motiu la síntesi sobre la preeminència (o no) del cercle de relació diària en l'origen dels cònjuges residents s'ha de basar, *mutatis mutandis*, en els percentatges de cònjuges de la mateixa comarca a la qual pertany la parròquia o parròquies estudiades. Hi ha molt pocs estudis (Lleida –la Catedral–, Vilanova i la Geltrú, la Conca de Barberà, Cabra del Camp, Ulldecona, entre pocs més) que ofereixin el detall poble per poble de l'origen dels cònjuges forans i tampoc no discriminen entre residents o no residents, de manera que la comparativa no serà del tot semblant.

Veurem primer què n'hem tret dels pocs estudis que recullen els percentatges segons el lloc d'origen (o de residència) combinat dels nuvis i després donarem alguna dada referent als cercles de relació d'algunes parròquies que reportin l'origen dels cònjuges forans tant per comarques com per parròquies. Respecte del primer punt, val a dir que així com l'estat civil dels cònjuges en el moment del casament ha estat estudiat en molts treballs, de manera que fins i tot l'hem pogut analitzar per segles, l'estudi de la residència dels nuvis en el moment del casament no ha tingut tant de predicament i les dades recollides provenen només de trenta parròquies i una comarca. En aquest cas no es tracta de detallar els llocs de residència, sinó només de saber i combinar el lloc de residència (la parròquia on es registra l'enllaç o una parròquia forana) de cada un dels cònjuges, de manera que obtenim quatre grups possibles: els dos cònjuges de la mateixa parròquia, els dos cònjuges forans i els dos grups mixtos, amb el nuvi de fora i la núvia de la parròquia i a la inversa.

Oferir percentatges generals, en aquest cas, és una tasca complicada. L'únic punt en comú a totes les parròquies és que el percentatge més baix de matrimonis sempre és entre forans, fet que tampoc ens ha d'estranyar⁹⁸. En tot cas,

⁹⁸ En algun cas aquestes dades estan distorsionades pel fet que s'ha atès al lloc d'origen i no al

a les parròquies més petites és on trobem percentatges més baixos de casaments entre nuvis de la mateixa parròquia i percentatges més alts de casaments entre nuvis de fora de la parròquia, però en cap cas aquests últims superen els primers. Respecte dels casaments mixtos, hi ha un predomini dels casaments en què la dona és de la parròquia i el marit és de fora per sobre del cas invers, per bé que hi ha excepcions, com Sant Just Desvern o Rubí. Amb tot, no ens atrevim a fer extensives aquestes consideracions a tot Catalunya per falta de representativitat.

Quant al segon punt, els cercles de relació, el comentari que hem recollit de Josep Maria Comas i Pié sobre Vila-rodonà es pot fer extensiu, com a mínim, a totes les àrees rurals catalanes: ja hem vist que en el cas santjustenc la incidència del cercle de relació diària, tant en els casaments com en la procedència o la destinació d'altres moviments migratoris, és majoritària pràcticament fins l'any 1900. Mesurem aquest cercle com el mesurem (ja sigui amb el compàs com vàrem fer nosaltres al voltant de Sant Just Desvern, Valentí Gual al voltant de Rocafort de Queralt i Vallverd, Àngels Torrents al voltant de Sant Pere de Riudebitlles o Miquel Planas al voltant de Castelló d'Empúries, ja sigui aprofitant la divisió comarcal catalana que utilitza pràcticament tothom que ha analitzat la procedència dels cònjuges forans) l'àrea que cobrim és molt semblant, de manera que podem equiparar els dos sistemes de càlcul. Recordem que el cercle de relació diària cobria una àrea d'uns 15 a 18 km, o entre 3 i 4 hores a peu o a lloms d'una mula, al voltant de la parròquia d'origen o residència dels cònjuges.

En el cas santjustenc hem comprovat la importància d'aquesta àrea tant en els casaments, com en la procedència dels difunts solters com en la destinació de les parelles que es casaven i abandonaven el poble. Fins i tot, i a pesar de les poques dades disponibles, l'hem constatada en les parelles que estaven de pas i, accidentalment, batejaven un fill a Sant Just Desvern. En el nostre cas hem xifrat la importància d'aquest cercle de relació diària en una mica més del 90% dels casaments, tant entre homes com entre dones (quadre 79 del capítol onzè). Percentatges similars (en qualsevol cas, pràcticament sempre per sobre

de residència, que és el que interessa aquí, i s'han comptat com a matrimonis de forans (per origen) quan haurien de ser matrimonis locals (per residència).

del 80%) els hem calculat en una vintena de parròquies repartides per tot Catalunya⁹⁹.

Si pràcticament en un 80% dels casaments de cada parròquia (una mica més entre les dones, una mica menys entre els homes) els cònjuges residien en una àrea molt delimitada al voltant del lloc on vivien, per a la *resta del món* només quedava un 25% per als homes i un 15% per a les dones (aproximadament) i dins d'aquests percentatges s'inclou la immigració occitana de la qual parlarem a continuació. Dins dels estudis consultats n'hi ha tres de poblacions *de frontera*, una al nord (la Jonquera), una al sud (Ulldecona) i l'altra a l'oest (Lleida): en els tres casos comprovem la permeabilitat d'aquestes fronteres i com el cercle de relació diària no entenia de ratlles quan es tractava de buscar cònjuges pel matrimoni. En el segon cas, els procedents de les actuals províncies de Castelló i Terol varen representar un 10'6% en el cas dels homes i un 8'3% en el cas de les dones, entre els anys 1699 i 1800; en el tercer cas, els procedents de l'antic regne d'Aragó varen representar entre el 8% i el 9% de tots els nuvis, tant entre homes com entre dones, entre els anys 1547 i 1600.

12.8.2 La immigració *del Regne de França*¹⁰⁰:

Sense cap mena de dubte l'impacte de la immigració occitana sobre Catalunya entre finals del segle XV i finals del segle XVII només és comparable a la immigració d'origen peninsular de finals del segle XIX, tenint en compte que els mitjans de transport i la xarxa de camins de finals del segle XIX eren molt més avançats que els que hi havia a principis de l'edat moderna¹⁰¹.

Des de la insòlita incredulitat amb què es van prendre, a mitjans del segle XX, les primeres dades de Jordi Nadal sobre aquests immigrants occitans fins els estudis més recents com el d'Alexandra Capdevila (2014) sobre el Mares-

⁹⁹ A l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol, en el full número 32, es pot veure del detall d'aquestes parròquies. En alguna d'aquestes parròquies es pot veure com en dates tan properes com finals dels segle XIX i principis del segle XX aquests percentatges seguien essent vàlids.

¹⁰⁰ Les dades estadístiques sobre les que es basa aquest punt es poden veure en el full número 13 de l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

¹⁰¹ No està de més recordar que en el segle XIII ja hi va haver un corrent migratori "nord-sud" entre Occitània i Catalunya relacionat amb el catarisme, al marge de les nombroses relacions polítiques i familiars entre el Casal de Barcelona i les dinasties comtals occitanes. Per altra banda, són nombrosos els topònims duplicats en terres occitanes i catalanes, en una mostra més de la clara influència secular entre ambdues comunitats.

me, pocs racons de Catalunya resten sense un estudi més o menys detallat de l'impacte de la immigració dels naturals del Regne de França, ja siguin comarques senceres com parròquies de qualsevol mida. I pràcticament no hi ha indret on no es trobi un immigrant occità participant en algun casament. De la recollida de dades sobre aquesta immigració en els segles XVI i XVII que hem realitzat per aquesta síntesi podem treure les següents conclusions:

- Només amb estudis procedents dels llibres sacramentals de matrimonis no podem atendre la magnitud d'aquest fenomen migratori. És possible que per a la població occitana de l'època no representés una gran *pèrdua*, però és clar que per a Catalunya fou un gran guany. Jordi Nadal i Emili Giralt ja van obrir la seva investigació sobre els occitans a altres fonts d'informació diferents i complementàries als llibres de matrimonis. Els estudis realitzats sobre llibres sacramentals d'enterraments, sobre les entrades i sortides de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona i sobre documents notariais com capítols matrimonials, testaments i tota mena de contractes econòmics mostren que la seva importància és superior que la que detallen només els llibres de matrimonis¹⁰².
- Probablement el període de més impacte d'aquesta immigració és el període en què no tenim major informació sacramental¹⁰³. La majoria de llibres de matrimonis conservats comencen ben entrada la segona meitat del segle XVI. En qualsevol cas, les dades procedents d'aquests llibres mostren uns percentatges de cònjuges occitans més alts fins la dècada de 1620, moment a partir del qual aquests percentatges comencen a baixar fins a desaparèixer pràcticament entre finals del segle XVII i la guerra

¹⁰² Mentre segons els llibres sacramentals de matrimonis els occitans casats a Sant Boi de Llobregat suposen el 17% de tots els cònjuges entre 1567 i 1702, Jaume Codina xifra en un 42% els habitants de Sant Boi originaris del Regne de França a principis del segle XVII a partir d'altres fonts d'informació.

¹⁰³ Dues fonts alternatives als llibres sacramentals que ens poden permetre aproximar-nos a aquest fet són, per una banda, l'estudi basat en els capítols matrimonials de 4 parròquies del Vallès (Canyameres i Ramoneda, 1994), on s'observa que entre 1501 i 1530 un 10% dels cònjuges eren occitans, percentatge que es va doblar entre 1531 i 1560; per altra banda, una *matrícula de francesos* realitzada a Perpinyà l'any 1542 (Peytaví i Deixona, 2010) va registrar prop de 2.400 residents d'origen occità, la gran majoria a la mateixa ciutat de Perpinyà, i que cal posar en valor relacionant-los amb la xifra (aproximada) d'habitants del comtat de Rosselló segons el fogatge de 1553: uns 15.000 habitants. Joan Peytaví estima en un 10% d'occitans en el conjunt de la Catalunya del Nord entre 1542 i 1553.

de Successió. Dins del projecte 5CofM del CED s'ha intentat establir una cronologia del percentatge de nuvis occitans entre 1481 i 1643, tenint en compte que les dades dels Llibres d'Esposalles de la Catedral de Barcelona a vegades no són prou explícites en les procedències, de manera que les dades divulgades poden ser uns mínims percentatges. En qualsevol cas, el dibuix mostra uns percentatges de nuvis occitans molt baixos (inferiors al 5%) fins la dècada 1530-1540, a la dècada següent hi ha un creixement fins a nivells superiors al 20% i un retrocés en la dècada 1550-1560. A partir de 1565, coincidint amb la implantació de la normativa del Concili de Trento sobre el registre obligatori dels casaments, el percentatge de cònjuges masculins occitans es situa entre el 15% i el 40% fins 1620 i entre el 10% i el 20% entre 1620 i 1640. Recordem que els Llibres d'Esposalles registraven els casaments de tot el bisbat de Barcelona, l'àrea més atractiva per als immigrants occitans i la més poblada de Catalunya. Aquests percentatges tant elevats els trobem també en els llibres d'entrades i sortides de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona.

- Pràcticament tot el Principat es va veure beneficiat per aquest corrent migratori "nord-sud" procedent de més enllà dels Pirineus. Amb major o menor proporció trobem occitans per petita que sigui la parròquia, tant a la costa, des de Salses fins al riu Sènia, com al prelitoral, com a les terres de Lleida o les comarques de Tarragona.
- La proporció d'homes occitans (pràcticament un 90%) és molt elevada en comparació amb les dones occitanes que es van instal·lar a Catalunya. La *Matrícula de francesos* residents a les parròquies de la costa catalana l'any 1637 recull un 96% d'homes i només un 4% de dones sobre un total de 4.254 immigrants. Carles Millàs (2005) dona un 91'6% d'homes occitans enfront d'un 8'4% de dones occitanes en els casaments de tretze parròquies del Baix Llobregat; en total són 701 cònjuges d'origen occità entre 1565 i 1714. Salvador Caralt (1986) dona un 82'5% d'homes occitans enfront d'un 17'5% de dones occitanes en els casaments del Vendrell entre 1568 i 1673. Davant d'aquesta situació és molt fàcil d'entendre

que els homes immigrants occitans s'havien de casar majoritàriament amb dones catalanes, ja que de dones occitanes n'hi havia molt poques. I alguns es podien casar amb filles d'occitans arribats i casats anteriorment, filles, emperò, nascudes a Catalunya i, per tant, catalanes.

Com xifrem la importància d'aquest corrent migratori? Antoni Simon (1999) i Carles Millàs (2005) van fer sengles reculls de dades procedents dels nombrosos estudis que, a nivell català, han tractat la immigració occitana, però està clar que la importància dels percentatges que representen els cònjuges originaris del regne de França que aporten ambdós autors (i totes les persones que han estudiat aquesta immigració) s'ha de posar en valor a partir de la comparació amb el percentatge que representen els cònjuges forans de cada parròquia, càlcul que no és tan habitual de trobar atès que implica estudiar l'origen i la residència de tots els cònjuges i classificar-los d'alguna manera.

En el nostre cas no només hem recollit percentatges sinó que seguint en la línia dels altres aspectes demogràfics hem recollit totes les dades absolutes que hem pogut trobar sobre els immigrants occitans, per bé que cal dir que no sempre apareixen aquestes dades absolutes. En qualsevol cas, entre 1547¹⁰⁴ i 1700 les dades que hem pogut recollir es poden veure en el quadre següent:

QUADRE 105

Catalunya. La immigració occitana (1547-1700)

Zona	Total matrimonis	Marits occitans	Mullers occitanes
Catalunya	45.724	4.116 (9'00%)	221 (0'48%)
Catalunya Nord	5.961	925 (15'52%)	285 (4'78%)
Resum	51.685	5.041 (9'75%)	506 (0'98%)

Font: Elaboració pròpia.

Les dades de la Catalunya del Nord provenen de tres parròquies de Perpinyà; les dades del resum general provenen d'un total de 111 parròquies¹⁰⁵. El

¹⁰⁴ Data d'inici del registre de casaments de la Catedral de Lleida, el més reulat que hem pogut trobar que estudia la immigració occitana.

¹⁰⁵ Aquesta diferenciació entre la Catalunya del Sud i la Catalunya del Nord no té més significat que comprovar la diferència de percentatges entre la zona més propera i més accessible (la

percentatge global és del 9'8% (9'0% si ens cenyim als límits actuals del Principat de Catalunya) en el cas dels marits; el percentatge abans de 1620 és del 13'6% i entre 1621 i 1700 és del 7'0%. El percentatge de les mullers d'origen occità (0'5%) és irrellevant, *per se* i comparat amb el de la Catalunya del Nord¹⁰⁶. A continuació valorarem aquest 10% de marits occitans entre 1547 i 1700, però és important tenir en compte que aquest corrent migratori es va veure afectat per les hostilitats entre els regnes hispànics i el regne de França dins del marc de la Guerra dels Trenta Anys (1618-1648), hostilitats que van començar l'any 1635 i que a Catalunya es van allargar fins l'any 1659 amb el Tractat dels Pirineus i la pèrdua del que avui es coneix com a Catalunya del Nord. Tot i que el corrent no es va aturar, és obvi que els percentatges anteriors a la dècada 1620-1630 són significativament superiors als percentatges posteriors a 1630¹⁰⁷.

En el punt anterior, quan hem parlat del cercle de relació diària, ha quedat clar que els percentatges que representen els cònjuges procedents dels cercles 2 (una franja entre 18 i 50 km i que podem assimilar, en el cas català, amb les comarques limítrofes) i 3 (la resta del Principat de Catalunya, la resta de la Península Ibèrica i la resta d'Europa) són, en línies generals, irrellevants en totes les parròquies que han ofert aquestes dades¹⁰⁸. L'apreciació de Francesc Muñoz sobre el Penedès que reproduïm al principi d'aquest punt sobre la minsa participació de cònjuges *de regions espanyoles i de països estrangers* (menys de l'1% en els segles XVII i XVIII, prop del 2% a finals del segle XIX) es repeteix a Ulldecona (Montsià), a la Seu d'Urgell (Alt Urgell), a Castelló d'Empúries (Alt Empordà), a Cabra del Camp (Alt Camp) i a Olesa de Montserrat (Baix Llobregat), per esmentar només algunes parròquies que ens ofereixen el detall de l'origen dels cònjuges forans. Per tant, aquell 10% de marits immigrants occi-

segona) envers la resta del Principat.

¹⁰⁶ Dins dels límits de la Catalunya actual, el percentatge de mullers occitanes puja fins l'1,7% si el calculem estrictament sobre les parròquies que n'han ofert dades, que no són totes. En molts estudis no s'especifica si hi ha casaments (i quants) amb intervenció de dones occitanes o directament no se n'ha fet el buidatge i aquest s'ha limitat als marits occitans. En qualsevol cas, aquest 1'7% queda lluny del 9% dels homes.

¹⁰⁷ A l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol, en el full número 13, es pot veure el detall d'algunes parròquies per a les quals tenim les dades per decennis o vintennis.

¹⁰⁸ A grans trets hem xifrat aquest percentatge en un màxim del 20%, repartit desigualment entre homes (més alt) i dones (menor).

tans entre 1547 i 1700 no només supera de llarg el percentatge d'immigrants procedents de *regions espanyoles i d'altres països estrangers* entre 1500 i 1900 (aproximadament), sinó que en alguns casos fins i tot supera el percentatge de cònjuges procedents de les comarques catalanes incloses en el cercle 3 (a una distància superior als 50 km). Si tots aquests immigrants occitans no foren els responsables principals del creixement demogràfic de Catalunya en el segle XVI, sense cap mena de dubte varen ser d'una gran ajuda.

Hi ha molts estudis que, a part del nombre d'immigrants i la seva procedència, també detallen el seu perfil professional. Hem vist en el cas santjustenc com hi ha occitans tant en tasques agrícoles (masovers, sobretot) com exercint oficis artesans relacionats amb el sector tèxtil o amb el sector de la construcció. De fet, ho tenien fàcil per exercir qualsevol tipus de professió encara que la majoria treballessin en el camp:

“Les dades subministrades per la Matrícula de 1637 confirmen que un 86% dels francesos registrats varen exercir de bracers, mossos i treballadors del camp.”
(Capdevila i Muntadas, 2004, p. 236)

Amb tot, cal dir que en els estudis consultats centrats en el segle XVII, els mots *treballador, jornalero, mosso o bracer* no són tant habituals com ho seran en el segle XVIII i en el segle XIX i l'explicació és ben senzilla: si les famílies del sis-cents tenien, de mitjana, quatre fills i un d'aquests fills no sobrevivia al seus pares, en restaven només tres, dels quals un havia de ser l'hereu o la pubilla i els altres dos, ja fossin homes o dones, restaven per casar-se amb pubilles o hereus de les masies properes. Així, resta clar que faltessin mossos o bracers per treballar els camps i que fos aquest buit el que ocupessin majoritàriament els occitans, posició des de la qual podien optar a casar-se amb les vídues deixades tant nombroses en aquells anys (les relictas també foren més habituals en el segle XVIII).

12.9 RESUM CATALUNYA

Deia l'any 1977 Josep Iglésies en un pròleg, quan la demografia històrica catalana es trobava encara a les beceroles, que *“l'estadística és una matèria àri-*

da i severa, ossuda i eixarreïda" (Massanell i Esclassans, 1977, p. 7). Després del recull i tractament de dades realitzat en podem donar fe, per més que els mitjans a l'abast avui en dia siguin molt diferents dels de 1977. I que ho digui una persona com Josep Iglésies encara té més raó de ser a tenor dels treballs estadístics que va realitzar amb pocs més mitjans que un llapis, un tros de paper i, potser, una calculadora. L'estadística és la base de tots els càlculs que hem realitzat en aquesta síntesi. Volem deixar clar que l'objectiu inicial ha estat superat amb escreix pel nombre i la qualitat de les dades que hem pogut localitzar, de manera que ens conformem amb posar a l'abast dels investigadors que ens segueixin totes aquestes dades i la possibilitat de detallar-les millor recorrent als treballs originals. És obvi que en tots els aspectes que hem tocat (i en els que no hem tocat) es poden fer anàlisis molt més detallades, però aquesta no era la nostra intenció: nosaltres hem intentat fer un quadre general o, més ben dit, millorar una mica el coneixement d'un quadre general que ja fa temps que està dibuixat.

Amb tot, la nostra intenció ha estat també arribar a tot arreu, però no ha sigut possible. Hi ha referències a treballs demogràfics que avui en dia són inabastables o simplement han desaparegut. Hi ha dades demogràfiques que es van recollir en temps anteriors a la informàtica que s'han perdut i hi ha treballs que no ofereixen les dades absolutes en què es basen els quadres i els gràfics que presenten; eren altres èpoques i calia estalviar temps i espai per on es pogués. Malgrat això, insistim en el fet que la recollida de dades ens ha sorprès per la seva extensió i qualitat, fins i tot quan els mitjans per treballar no eren com els que tenim ara. Amb aquesta síntesi s'ha pogut veure. Ara toca fer un breu resum general, segle per segle.

Tot i que hem dedicat un capítol d'aquest treball a l'evolució del poblament i la població de Sant Just Desvern no és la nostra intenció fer res semblant respecte de tot Catalunya, entre altres coses perquè escapa de les limitacions que ens hem imposat. La trajectòria de la població i del poblament catalans entre 1500 i 1936, amb les seves llums i les seves ombres, té moltes i valuoses aportacions: sense ser exhaustius, podem citar Jordi Nadal i Emili Giralt, Pierre Vilar, Antoni Simon, Josep Iglésies, Jaime Benavente, Anna Cabré, Llorenç Fer-

rer, entre molts altres. Les línies generals d'aquesta evolució estan traçades des de fa molt de temps i no han variat: el que ha canviat és el coneixement dels detalls interns, ara molt més complets. Però amb tot, fins a mitjans del segle XIX ens movem en terrenys especulatiu per la poca fiabilitat de les dades *oficials* –fogatges i censos preestadístics–; només el període 1857-1936 es beneficia d'una sèrie de dades regular i clarament estadística en què l'ocultació de dades –que n'hi continua havent– es pot considerar, a nivell global, negligible. Totes les aproximacions realitzades per abans de 1857 compten amb el suport de molts estudis de demografia semblant al nostre, de manera que s'ha pogut qüestionar i revisar les valentes –per inèdites– aportacions primerenques de Nadal & Giralt (1953) per als segles XVI i XVII i de Pierre Vilar (1962) per al segle XVIII. Per altra banda, voldríem destacar el mèrit dels treballs de Josep Iglésies sobre els diferents fogatges i censos preestadístics, posant a l'abast de tothom una munió de dades impressionant encara que el mateix autor no qüestionari la validesa de les xifres. Segurament no tenia els mitjans per fer-ho després de la ingent tasca de transcriure tres fogatges i estudiar la població de Catalunya amb la minuciositat que ho va fer. Tots els que hem vingut al seu darre ens n'hem beneficiat i hem pogut treballar còmodament sobre les seves dades.

Malauradament, els enormes dèficits que inclouen totes les dades de població anteriors a 1857 (i que hem documentat especialment per al cas de Sant Just Desvern) pràcticament invaliden qualsevol anàlisi que es basi en aquelles dades i impedeixen emmarcar correctament l'evolució de la població catalana entre 1500 i 1857. El recurs a les sèries parroquials no deixa de ser un succedani imperfecte. Amb tot, des de la primera aportació de l'any 1953 de Nadal & Giralt, basada només en dues sèries parroquials (Cassà de la Selva i Vilafranca del Penedès), fins a la recopilació de dades que hem presentat aquí, basada en més de cinc-centes sèries parroquials, no s'ha fet més que anar ampliant, acoquant i confirmant els plantejaments inicials, tant de Nadal & Giralt per als segles XVI i XVII com de Pierre Vilar per al segle XVIII com novament de Jordi Nadal per a la primera meitat del segle XIX¹⁰⁹. Disposem de moltes més dades que afinen

¹⁰⁹ Sempre de la mà de Jordi Nadal, les dues sèries parroquials de 1953 s'havien convertit en sis el 1960, en onze el 1978 i en quaranta-tres el 1990. Aquest mateix any 1990, Jaime Bena-

molt millor les seves teories, encara que índexs i decimals no siguin exactament els mateixos. Tenim molt clar que ens passarà el mateix a mesura que vagin augmentant els treballs de demografia històrica catalana (del tipus que siguin) que complementin el que s'ha fet fins ara. En alguns aspectes les dades disponibles encara són poques i els seus resultats només els podem titllar d'aproximatius.

12.9.1 Trets característics dels segles XVI i XVII:

“Catalunya, situada dins aquest tercer àmbit [la perifèria mediterrània, dels Pirineus a Múrcia], presenta al llarg dels segles XVI i XVII uns elements molt específics –gran despoblament en iniciar-se els temps moderns, extraordinària importància del corrent migratori francès...– que ara tractarem d'analitzar.”

(Simon i Tarrés, 1992, p. 218)

“En general, puede decirse que a lo largo del siglo XVI la mortalidad derivada de las pestes no impidió la tendencia a un crecimiento que estuvo en todo momento garantizado por la capacidad de reacción nupcialista y natalista –la elasticidad social en este sentido queda probada– y sobre todo por el permanente flujo inmigratorio procedente del campo y de Francia. En cambio, la mortalidad del siglo XVII, y en particular la de 1651 ya incidió sobre una ciudad [Barcelona; nosaltres afegim, per extensió, tot el Principat de Catalunya] sin capacidad de respuesta neutralizadora. En conclusión, Betrán vincula la trayectoria de la población a la evolución de la mortalidad, pero sin dejar de asumir que la intensidad de las crisis está en función de la capacidad de respuesta de esa sociedad, delimita un siglo XVI especialmente traumatizado por la peste, y un siglo XVII especialmente horadado por las crisis de subsistencia, (...).”

(Betrán Moya, 1996, p. 23)

Antoni Simon i Ricardo García Cárcel definien molt bé les característiques demogràfiques dels segles XVI i XVII en una visió complementària: uns inicis en un territori molt despoblat, una arribada d'un contingent d'immigrants que troba un lloc on assentar-se i una presència constant i recurrent de crisis de subsistències i, conseqüentment, de mortalitat derivades especialment d'un seguit d'anys de males collites i d'una elevada freqüència de les epidèmies de pesta.

vente en va utilitzar vuitanta-quatre per a l'estudi de la minva de la fecunditat a Catalunya al llarg del segle XIX. Finalment, l'any 2007 Llorenç Ferrer va recopilar fins a 254 sèries parroquials en l'última revisió del creixement demogràfic de Catalunya en el segle XVIII.

Però no podem equiparar, demogràficament parlant, els segles XVI i XVII. Com hem vist, les dades disponibles per al primer dels dos segles no són prou generoses com per treure'n grans conclusions, a diferència del segle XVII, del qual, tot i les deficiències observades, en tenim força més dades. Recuperant els arguments positius i negatius de Jordi Nadal i Emili Giralt (1953), el segle XVI es va beneficiar dels factors favorables, especialment l'arribada d'un corrent migratori procedent d'Occitània notablement important, mentre el segle XVII es va veure perjudicat pels factors adversos, especialment la pesta negra dels anys 1648-1654, la perllongada presència militar i la guerra entre les corones espanyola i francesa. Si el segle XVI va ser un segle de creixement demogràfic, tot i les recurrents crisis de mortalitat dels anys 1507, 1530, 1555, 1570, 1589-1591, el segle XVII va ser un segle d'estancament demogràfic, de manera que el nombre d'habitants de Catalunya devia ser pràcticament el mateix l'any 1700 que l'any 1600, per bé que la falta de recomptes de població entre 1553 i 1717 ens obliga a ser prudents amb aquesta afirmació. No obstant, tots els indicis extrets a partir de l'agregació de múltiples dades demogràfiques apunten en aquesta direcció: entre 1600 i 1640 (aproximadament) la població es devia mantenir estancada i, entre 1640 i 1680 (aproximadament) la població catalana no només no va créixer, sinó que va patir un retrocés significatiu que Jordi Nadal, centrant-se en l'epidèmia de pesta de 1648-1654, va xifrar entre el 15 i el 20% de la població (1986, p. 43)¹¹⁰. Ara bé, a partir de 1680 es va produir una recuperació que va permetre tancar el segle per sobre del nivell amb què s'havia iniciat. En la nostra taula de baptismes, la mitjana dels índexs entre 1601 i 1640 és 81'4¹¹¹ (els quatre decennis són pràcticament idèntics, mentre la mitjana del decenni immediatament anterior –1591-1600– és 91'2) i l'índex de l'any 1652 és quasi un 40% més baix que la mitjana del primer decenni del segle XVIII; per contra, l'any 1679 és l'últim any que l'índex queda per sota de 70 mentre l'any 1699 s'assoleix superar novament l'índex 100 (cosa que no passava, segons les nostres dades, des de l'any 1589). És a dir, en uns 20

¹¹⁰ Cal tenir present que l'epidèmia de pesta de 1648-1654 es va estendre per un territori que ja havia suportat dues crisis de mortalitat, la primera entre els anys 1627 i 1631 i la segona l'any 1641; especialment aquesta última va ser d'una intensitat pràcticament del 90% d'increment en la mitjana de les defuncions a partir de les dades de 82 parròquies.

¹¹¹ L'índex de referència 100 és la mitjana del decenni 1700-1709 amb la intenció d'equiparar la nostra taula amb les dades aportades per Llorenç Ferrer (2007, p. 66-68).

anys la mitjana dels baptismes de 160 parròquies va augmentar prop d'un 45%¹¹², tenint en compte que enmig hi va haver un any crític com 1684, en què la mitjana de la mortalitat es va elevar un 70%¹¹³.

El segle XVII es va caracteritzar per un elevat trencament prematur dels matrimonis, la qual cosa repercutia directament en una natalitat inferior. Tot i que els casaments amb presència de vídues (també de vidus) varen ser significativament superiors que en els segles posteriors, aquest trencament suposava una interrupció de la maternitat dins del període fèrtil de la dona i no es podien recuperar els naixements perduts en aquest interval de viduïtat femenina, per més curta que aquesta fos i que els diversos estudis que l'han calculada determinen que no ho és, de curta. La ràtio entre baptismes i matrimonis d'aquest segle (la més baixa dels quatre segles) mostra clarament aquesta pèrdua. Aquesta superior presència de vidus i vídues en els casaments del segle XVII respecte dels segles posteriors és una altra de les característiques d'aquest segle, juntament amb uns índexs d'abandonament d'infants, especialment després dels períodes crítics, lleugerament superiors a la resta de segles que abasta aquest estudi. Altres aspectes que podien repercutir en una menor natalitat foren una freqüència més elevada dels casaments de dones menors de 20 anys, fet que comporta una edat mitjana al primer casament de les dones per sota dels 21 anys i que va condicionar un interval protogenèsic mitjà més llarg, de quasi 2 anys d'espera per tenir el primer fill, i un esgotament del cos femení prematur que es reflecteix en unes edats mitjanes a l'última maternitat de 38 anys, sensiblement inferiors a les mitjanes dels dos segles posteriors.

Hi ha un aspecte (un factor advers) d'aquest període que van tractar Nadal & Giralt que no hem vist reflectit en cap dels estudis consultats: l'expulsió dels moriscos. La incidència d'aquesta expulsió sobre el global de la població catalana va ser molt petita i molt localitzada en parròquies de l'Ebre i la part baixa

¹¹² En l'estudi citat de Llorenç Ferrer, la diferència entre els índexs de 1681 (73) i 1699 (100) és d'un 37% d'increment

¹¹³ Les dades índex dels segles XVI i XVII aportades per Llorenç Ferrer (2007, p. 66-68) i les calculades per nosaltres són totalment divergents entre 1550 i 1617. Ara bé, mentre Llorenç Ferrer només té dades de 19 parròquies per al període 1550-1599, nosaltres hem recollit fins a una mitjana de més de 59 parròquies per al mateix període.

del Segre, al voltant de Lleida. Més important va ser la seva incidència en la País Valencià, sobre la qual hem trobat el següent comentari:

“(...) *el buit que deixà en el Regne de València [l'expulsió dels moriscos] (...) va produir una immigració de gent del Principat cap en aquesta zona*”

(Josep Grau, 1988, p. 116)

Aquesta referència ha estat extreta d'un estudi sobre la parròquia de Sant Cristòfol de Campdevàdol, sense acabar d'escatir si gent de Campdevàdol (o de l'entorn) va formar part d'aquesta suposada emigració de gent del Principat cap a València i de la qual Jordi Nadal (1986, p. 43-53) no en dóna cap referència.

En definitiva, la principal característica dels segles XVI i XVII és una batalla contra la mort perduda per endavant. Tot i la gran presència de *professionals* de la medicina en els registres sacramentals de baptismes i enterraments (doctors en medicina, adroguers, apotecaris, farmacèutics, manescals, barbers, llevadores, cirurgians i hospitalers), recollits pels nombrosos estudis que combinen la demografia amb la història de la medicina, els coneixements de l'època, en progrés constant, no podien fer gran cosa més que recomanar l'aïllament de la població en casos de contagi i resar perquè l'epidèmia passés de llarg (per exemple, hi ha parròquies on no es detecta la presència de la pesta de mitjans del segle XVII, tot i que els mapes de Manuel Camps –pare i fill– indiquen que es va estendre per tot el Principat en direcció sud-nord). A la llarga, possiblement no fou la medicina la que va acabar amb la pesta sinó una substitució *natural* de les rates que portaven la malaltia per unes rates més inoqües (Hirst, 1953) però també és cert que l'experiència mèdica acumulada d'epidèmies anteriors recomanava evitar el contacte entre persones i enterrar els morts per contagi lluny dels nuclis habitats (fet que hem comprovat no només a Sant Just Desvern sinó en moltes altres parròquies on els rectors anotaven aquesta circumstància en els llibres d'òbits). De fet, a través d'aquests llibres només podem conèixer bé l'última epidèmia de pesta, la dels anys 1648 a 1654 perquè els registres sacramentals, en aquests anys, estan plenament *normalitzats*. Per contra, és el segle XVI el que concentra majors episodis de contagi però la manca de registres d'òbits complets i fiables no

permet conèixer més que aproximadament la seva intensitat real a tot Catalunya¹¹⁴.

Enterrar els morts per contagi lluny dels nuclis habitats: a la Catalunya rural això era, en aquells segles, molt fàcil. El que predominava arreu era l'hàbitat dispers tal com expliquen els coetanis:

“Catalunya tota ella és habitada; ni per ningú camí se poden caminar casi tres o quatre llegües que no s’entren viles o llocs, o almenys cases y hostals bons.”
(Gil i Estalella, 1600 (1949))

“el principado de Cataluña (...) es tierra pobre de ciudades populosas, pero muy poblada de caseríos.”
(Gilabert i d'Alentorn, 1616)

Hem vist com el paisatge de Sant Just Desvern, a tocar de Barcelona, reproduïa aquestes descripcions i el mateix podem dir d'algunes de les parròquies properes: Esplugues de Llobregat, Sant Vicenç de Sarrià, Santa Maria de Vallvidrera, Santa Creu d'Olorda, per esmentar només algunes. Si no recorrem a fotografies antigues, és difícil imaginar un paisatge tan proper a Barcelona amb el caire dels paisatges actuals del Solsonès o l'Alt Urgell.

En els nuclis urbans, al marge de l'aïllament (tancament de portes i muralles), part de la població (la que podia fer-ho perquè disposava d'altres residències) marxava cap a les zones rurals on la creença era que no hi havia tantes possibilitats de contagiar-se. Aquest fet també l'hem comprovat a Sant Just Desvern, on nobles i ciutadans honrats barcelonins hi tenien *segones*

¹¹⁴ L'estudi de Manuel Camps –pare i fill– (1985) sobre la pesta de 1648-1654 recull dades de més de 200 parròquies, incloses la Catalunya Nord i les Valls d'Andorra; per contra, en el nostre recull de sèries parroquials d'enterraments, per al període 1501-1530 només hem pogut localitzar una mitjana de 3 sèries i per al període 1531-1570 una mitjana de 7 sèries, la majoria d'elles molt fragmentades. Massa poques per treure'n conclusions generalitzables, però suficients per observar la crisi de 1501 a la parròquia de Santa Maria del Pi de Barcelona, la crisi de 1507 a les parròquies de la Guàrdia dels Prats i de Vilassar de Dalt, la crisi de 1515 novament a Barcelona, la crisi de 1519-1522 tant a Barcelona com a la parròquia de Sant Fel·liu de Girona, la crisi de 1528-1530 –especialment aquest últim any– a Barcelona, Girona i diverses parròquies del Maresme (Alella, Vilassar de Dalt, Cabrera de Mar, Sant Andreu de Llavaneres), la crisi de 1555-1557 a Barcelona, a Martorelles, a Vilassar de Dalt i a Girona i la crisi de 1562-1564 a Barcelona, a Blancafort, a Martorelles i novament al Maresme (Vilassar de Dalt, Sant Andreu de Llavaneres i Cabrera de Mar). No totes aquestes crisis tenien el seu origen en la pesta; la diferència era que la mortalitat per la pesta, en aquella època, era pràcticament del 100% de la població que es contagiava. A part de l'estudi citat al principi de la nota, volem destacar també el llibre de José Luis Betrán sobre *La peste en la Barcelona de los Austrias* (1996), compendi de la seva tesi doctoral, on es pot seguir la trajectòria de les diferents epidèmies de pesta que es van abatre sobre Barcelona entre els anys 1500 i 1700.

residències a les quals van recórrer durant els episodis de contagi. Els llibres sacramentals delaten la seva presència no habitual a la parròquia santjustenca. Un d'ells fou un metge, Lluç Cabessa, mort de contagi a Sant Just Desvern i que hem localitzat en una de les tesis doctorals dedicades a la parròquia dels Sants Just i Pastor de Barcelona.

12.9.2 Trets característics del segle XVIII:

“Elevada natalitat, disminució de la mortalitat catastròfica i una avançada en l’edat del matrimoni amb <<les seves conseqüències sobre la fecunditat, iniciant així un canvi estructural de la població, típic de la transició>>, són trets molt comprovables en la recerca d’aquestes causes.”

(Bencomo, Ibáñez & López, 1992, p. 288)

“D’una banda, la minva de la mortalitat, especialment de la mortalitat catastròfica amb la desaparició de la pesta, les mesures antiepidèmiques i sanitàries en general. D’altra, l’avançament de l’edat de matrimoni (afavorit per unes bones perspectives econòmiques) amb les conseqüències que això tenia sobre la natalitat i la fecunditat, l’augment de la fertilitat (baixa en la mortalitat de les dones embarassades) i un creixement de l’esperança de vida il·lustren els mecanismes immediats de l’expansió.”

(Simon i Tarrés, 1992, p. 234)

“Després de 1684 no apareix cap altra epidèmia que comporti xifres de mortalitat proporcionalment equiparables a les dels segles XVI i XVII. A partir del segle XVIII es produiran també destacables concentracions d’òbits (...) però no apareixerà cap causa morbosa amb una virulència semblant a la vista en els anys 1530, 1651 o 1684, i que afecti per igual cossos i albats, per la qual cosa podem considerar que el segle XVIII representa un trencament (si més no un parèntesi) respecte de la característica sanitària ja vista d’un gran nombre de defuncions degudes a epidèmies generalitzades.”

(Curtó i Soler, 1990, p. 976)

Acabem de veure dues de les característiques principals del segle XVIII: un augment de la natalitat, que l’hem observat des de diferents punts de vista (augment de la ràtio baptismes/matrimonis, augment de la fecunditat en tots els grups d’edat de la dona respecte del segle XVII, augment de la durada mitjana dels matrimonis) i una disminució (pràcticament desaparició) de la mortalitat

catastròfica amb la reiteració dels dos-cents anys anteriors (si més no, la pesta no va tornar a fer cap més aparició sinistra). Ara bé, la mortalitat dels infants va augmentar considerablement fins al punt que quasi un 60% de les defuncions d'aquest segle XVIII eren *albats*. Està relacionat aquest augment amb el fet que naixien més infants? Les parelles tenien més fills perquè morien més infants?

Un dels aspectes que esmenten els autors anteriors, l'avançament de l'edat al matrimoni¹¹⁵, no l'hem pogut constatar, ans al contrari, en el cas dels homes l'edat mitjana a les primeres núpcies es va mantenir a prop dels 27 anys mentre la de les dones solteres passava dels 21 als poc més de 22 anys de mitjana, és a dir, augmentava més d'un any. Aquest augment l'hem constatat especialment en una reducció important de les dones casades abans dels 20 anys: en algunes parròquies formaven el grup majoritari abans de 1700, mentre després de 1700 van passar a ser-ho el grup de dones casades entre els 20 i els 24 anys. Aquest lleuger augment de l'edat de la dona soltera al casament es va veure compensat per un augment de l'edat a l'última maternitat i perquè més dones arribaven als 50 anys d'edat casades, de manera que hi havia un nombre més gran de dones que podien completar el període fèrtil dins del matrimoni i podien optar a tenir més fills.

En la taula de baptismes elaborada per nosaltres podem observar com la mitjana de naixements passa del valor de referència 100 que hem adoptat pel decenni 1700-1709 a 187'3 com a mitjana del decenni 1790-1799¹¹⁶. Ara bé, aquest creixement és desigual al llarg de tot el segle. Fins l'any 1750 el creixement dels baptismes va ser moderat, al voltant del 23%, molt lluny del 45% que hem vist en els últims vint anys del segle XVII. Sens dubte els efectes de la guerra de Successió, entre morts i exiliats, hi tenen molt a veure. A partir de 1750 el creixement dels baptismes es va disparar i va arribar al 55% (aproximadament) d'increment fins el 1800. Se'ns fa difícil equiparar el percentatge d'increment secular dels baptismes (un 87%) amb un creixement idèntic de la

¹¹⁵ Anna Cabré i Àngels Torrents (1991) també apuntaven a un descens de l'edat al contraure primeres núpcies, combinat amb una elevada nupcialitat, com a principals factors del ràpid creixement de la població catalana observat entre 1750 i 1860. Ho recuperarem quan parlem dels trets característics del segle XIX.

¹¹⁶ En aquest cas, la diferència amb l'índex de Llorenç Ferrer (191) no és tan significativa com en els segles anteriors.

població¹¹⁷. Cal tenir en compte que l'augment de la població catalana del segle XVIII provenia exclusivament de la fecunditat marital, ja que no hi va haver cap aportació de població forana semblant a la dels occitans dels dos segles anteriors. Ho hem vist quan hem parlat de la mobilitat. Els moviments migratoris que hi havia eren, sobretot, de curta distància i els de llarga distància es mantien dins del Principat. És possible que hi hagués una pressió demogràfica a la zona pirinenca que provoqués un moviment "nord-sud" (l'hem detectat a Sant Just Desvern, però també s'ha detectat a les parròquies de la ciutat de Barcelona); i és possible que aquesta pressió demogràfica en les zones de muntanya no només vingués per l'augment dels naixements sinó també per una nova arribada d'immigrants occitans, no tan coneguda perquè s'haurien instal·lat, d'entrada, a les parròquies pirinenques (l'origen occità-francès d'alguns dels cognoms d'aquests immigrants pirinencs cap a l'àrea de Barcelona avalaria aquesta possibilitat) des de les quals, potser a la segona o a la tercera generació, es desplaçarien cap al sud. En qualsevol cas, calen estudis de la zona pirinenca que confirmin o desmenteixin aquesta suposició.

Per altra banda, al marge d'una mortalitat dels infants molt alta, en la segona meitat del segle hi va haver moviments de sortida cap a Amèrica, a partir sobretot de l'autorització del comerç directe des de Catalunya, i cap a altres zones de la Península Ibèrica (com Galícia o Sierra Morena). En els estudis realitzats sobre parròquies costaneres (com Sitges, Vilanova i la Geltrú, Tarragona, Palamós, Lloret de Mar, Tossa de Mar, Arenys de Mar o Mataró) són freqüents les referències a misses de difunts per mariners morts en vaixells o a terres americanes. Per petites que fossin aquestes sortides, si no hi havia entrades alienes al Principat, vol dir que Catalunya es va convertir en terra d'emigrants.

Cal tenir en compte, com va detectar Pierre Vilar i com confirma Llorenç Ferrer, que no totes les comarques catalanes van créixer percentualment igual. En la taula de baptismes hem agregat les dades absolutes de cada parròquia sense ponderar-les ni sense separar-les per comarques, de manera que totes in-

¹¹⁷ Segons Llorenç Ferrer (2007, p. 26) el creixement de la població entre 1718 i 1787 seria del 64%, molt lluny del 120'4% que havia calculat Pierre Vilar l'any 1962. En la nostra taula de baptismes, la diferència entre els índexs de 1718 i 1787 és idèntica a la de Llorenç Ferrer: 64% d'increment.

tervenen per igual (mètode idèntic a l'utilitzat per Llorenç Ferrer l'any 2007). La població es va anar redistribuint i podria ser possible que zones on els baptismes fossin elevats expulsessin part de la població cap a zones on la natalitat també era alta però hi havia més possibilitats econòmiques. Per altra banda, la ciutat de Barcelona tenia un saldo vegetatiu negatiu (13.202 defuncions més que naixements en la segona meitat del vuit-cents segons les dades aportades per Pierre Vilar) i es nodria d'una part d'aquests excedents provinents del camp català. El segle XVIII va ser, a Catalunya, el segle de l'inici de la urbanització de la població. La següent reflexió, de Santiago Roquer (1976, p. 126-127) per a la comarca d'Osona, es podria fer extensiva a la majoria de comarques catalanes:

“Para la comarca podría apuntarse la siguiente hipótesis de funcionamiento: Una extensa área de explotación agrícola extensiva, con pastos y silvicultura en sus sectores menos favorecidos, con un poblamiento en el que dominaría la dispersión en masos y con pequeñas aldeas concentradas, reflejo de la forma de poblamiento medieval, presidido todo ello por una sola ciudad central que ejercería sus funciones de mercado, de capital administrativa, religiosa, militar, etc. Es decir, la comarca entra en el siglo XVIII con una estructura demográfica, una tecnología agrícola, una organización económica y espacial heredadas de los momentos álgidos de la época medieval sin apenas modificaciones.”

Aquesta descripció, centrada en la comarca d'Osona com hem dit, es podria traslladar perfectament a Sant Just Desvern (i a molts altres dels nuclis de població estudiats). Per més ocultacions que tinguin les dades del cadastre de 1716 (*Catastro o Inventari de les heretats i terres del terme i parròquia de Sant Just Desvern bisbat de Barcelona*) que es conserva a l'arxiu històric municipal, la comparació amb les dades procedents dels llibres parroquials ens permet confirmar que no hi ha cap falsedat respecte de les edificacions (les masies) que hi havia a la parròquia a principis del segle XVIII i ens permet comprovar, a través de les llibretes del cobrament del cadastre, com el nombre de cases comença a créixer de manera important a partir de l'any 1750, de tal manera que l'any 1818, data del primer registre municipal demogràfic conservat, el nombre de cases s'ha triplicat respecte de 1716¹¹⁸. Aquest any 1716, la zona

¹¹⁸ Recordem l'evolució del nombre d'edificis entre 1716 i 1818, és a dir, en poc més de cent

que podríem anomenar el *centre* de la parròquia era una *plaça* (aquesta és la denominació que apareix tant en els llibres sacramentals com en el cadastre, però molt probablement estaríem parlant d'una gran era o d'un descampat) al voltant de la qual hi havia cinc masies, l'església, la rectoria i el cementiri; l'any 1818 ja hi havia tres nuclis de poblament agrupat que superaven el poblament dispers. Està fora de dubte que aquest procés d'urbanització es devia repetir, amb més o menys intensitat, arreu de Catalunya; en definitiva, aquesta és una de les tesis de Pierre Vilar (1962) i que Jaume Codina va batejar amb el nom de *El gir de 1750 (origen i creixement modern de la població)* (1998). Hem vist com pels volts de mitjans de segle hi va haver un canvi, una inflexió positiva en el nombre de naixements, però no podem dir el mateix del nombre de morts, ja que tant la mitjana de defuncions com el percentatge de defuncions d'*albats* van anar en augment al llarg del segle¹¹⁹. Sense cap mena de dubte aquest inici del procés d'urbanització de la població catalana, especialment en la segona meitat del segle XVIII, és un dels trets que podem considerar definitoris de les característiques de la població catalana durant aquest segle. Aquesta urbanització va tenir els seus efectes tant damunt la natalitat com damunt la mortalitat, tant en aquesta segona meitat del segle XVIII com, sobretot, al llarg del segle XIX.

Ara bé, a la llum de totes les dades recopilades per al segle XVIII, creiem que encara cal afinar en els motius que explicarien l'augment de població a Catalunya que va començar a mitjans de segle i es va allargar fins a mitjans del segle XIX. Hi va haver un augment de la nupcialitat (ho hem vist quan hem parlat de l'evolució secular dels matrimonis) però no hi va haver una reducció general de les edats d'accés al primer matrimoni (n'hi va haver de puntuals

anys: 1716, 32 cases (3 menys de les que hi havia l'any 1348); 1732, 37 cases (16% d'increment); 1746, 41 cases (11% d'increment); 1787, 69 cases (68% d'increment); 1818, 85 cases (23% d'increment). En un projecte apart volem aprofundir en la cronologia anual d'aquest creixement a partir de les dades de les llibretes del cobrament del cadastre.

¹¹⁹ A partir de les dades d'una mitjana de 117 parròquies entre 1701 i 1800, les mitjanes decennals de les defuncions per parròquia presenten els següents resultats: 38'81, 36'13, 35'48, 38'48, 43'24, 43'64, 51'35, 52'97, 59'66 i 66'26. Per la seva banda, els percentatges més elevats de defuncions dels infants es registren a la segona meitat del segle, inclòs l'únic decenni que supera el 60%. Es podria relacionar l'augment global de la mortalitat amb aquest augment del percentatge de defuncions dels *albats*? Caldria una anàlisi separada de les mortalitats d'adults i d'infants que deixem per més endavant (o per algun altre investigador); hi ha dades suficients per extreure'n conclusions vàlides.

derivades de circumstàncies crítiques); i no hi va haver una aportació significativa de població externa al Principat, sinó més aviat una sortida de població, cap a la resta de la península ibèrica i cap a les colònies americanes. En un percentatge molt elevat, els moviments migratoris eren en clau interna i molt relacionats amb el mercat matrimonial, localitzat preferentment a l'entorn de la parròquia dels nuvis. En un segon nivell, hi va haver un tímid principi d'urbanització que va portar gent cap a nuclis de població on es començaven a concentrar òrgans de poder i de serveis a partir de la implantació del decret de Nova Planta i les seves derivades, com la nova organització territorial. Finalment, la incipient industrialització, basada sobretot en el creixement del sector tèxtil (les indianes), va donar sortida, sense dubte, als primers excedents de població d'un camp català en plena expansió (sobretot vitícola).

12.9.3 Trets característics del segle XIX:

“(...) hipótesis según la cual fueron el aumento considerable de la nupcialidad y el descenso de la edad al contraer primeras nupcias los principales factores del rápido crecimiento de la población observado en Cataluña entre 1750 y 1860, crecimiento al que el descenso de la fecundidad vino a poner fin. La evolución de la nupcialidad habría sido, pues, el desencadenante que iba a propiciar la reducción de la fecundidad matrimonial, contradiciendo así la formulación más clásica de la teoría de la transición demográfica, según la cual el descenso de la mortalidad es una etapa previa al descenso de la fecundidad.”

(Cabré & Torrents, 1991, p. 1-2)

“Però a Catalunya a mitjans del segle passat [segle XIX] comença un declivi demogràfic en el qual el poble [Barberà de la Conca; per extensió, nosaltres afegim bona part del camp català] que estudiem hi és inclòs, si bé amb les característiques específiques de la seva particular configuració socioeconòmica. (...) a partir de la dècada de 1871-80 comença el declivi que al canviar de segle es transformarà en catàstrofe demogràfica.” (Juliano i Corregido, 1985, p. 68)

El segle XIX va començar, demogràficament parlant, malament: després de tres anys de guerra contra França (entre 1793 i 1795), l'any 1802 hi va haver una crisi de subsistències que va elevar la mortalitat quasi un 25% respecte de la mitjana de mortalitat en una mostra de 103 parròquies. I entre 1808 i 1814 hi

va haver un nou episodi bèl·lic, la Guerra del Francès, durant el qual l'any 1809 es va produir un increment de la mortalitat del 156% i l'any 1812 un increment del 65% a partir de les dades d'una mitjana de 88 parròquies. Paral·lelament, la mitjana de naixements va experimentar un descens significatiu en el primer decenni però es va recuperar en el segon.

Ho hem avançat abans: Anna Cabré i Àngels Torrents (1991) proposaven una elevada nupcialitat com a possible fenomen desencadenant de la transició demogràfica catalana en el segle XIX; ho vèiem en el primer dels textos que encapçala aquest punt. El fet cert és que la nupcialitat havia tocat fons a mitjans del segle XVII¹²⁰ i va necessitar pràcticament cent anys per recuperar una mitjana decenal superior als nou casaments anuals per parròquia que no havia tingut des de finals del segle XVI¹²¹. A partir de 1750 i fins 1850, període per al qual disposem d'un nombre de sèries parroquials de matrimonis significatiu, foren pocs els anys que no van superar els deu casaments anuals de mitjana per parròquia i ens cal destacar els anys 1796 (34% d'increment), 1810 (61% d'increment), 1812 (67% d'increment) i 1841 (25% d'increment) amb unes puntes de nupcialitat molt superiors i totes elles després de períodes de guerra. Entre 1800 i 1870, la mitjana decenal dels matrimonis per parròquia era de 15'1, pràcticament un 64% més que la mitjana del període 1701-1750 (9'2).

Respecte de la mortalitat, passada la crisi de 1809-1812, trobem petites puntes els anys 1821 (epidèmia de febre groga), 1834, 1854-1855 i 1885 (en les tres casos, epidèmia de còlera), però sense dubte el més important relacionat amb la mortalitat del segle XIX va ser el descens del percentatge que representaven les defuncions dels infants respecte del total de defuncions. Si vàrem deixar el segle XVIII amb un percentatge del 60%, entre 1801 i 1880 la mitjana va ser del 53%, la mitjana del decenni 1880-1890 no arribava al 51% i la mitjana de l'últim decenni del segle va ser del 43%. Tot i els episodis crítics esmentats, aquesta vegada es començava a notar el triomf de la medicina en la prevenció d'algunes malalties infantils.

¹²⁰ La mitjana de casaments per parròquia del decenni 1661-1670 és de 6'1 en una mostra de 113 parròquies.

¹²¹ Les dades de finals del segle XVI es basen en una mitjana de 61 parròquies mentre les de mitjans del segle XVIII es basen en una mitjana de 130 parròquies.

La mitjana de fills per matrimoni va baixar respecte del segle anterior: la ràtio naixements/matrimonis del conjunt de tot el segle va ser de 4'4 per a les zones rurals, per bé que disposem de més dades pel període 1801-1870 que no pas pel període 1850-1900, període per al qual hem vist que aquesta ràtio era inferior a partir de les dades de Sant Just Desvern i Sant Pere de Riudebitlles: 5'4 fills per família acabada entre 1800 i 1849, 4'1 fills per família acabada entre 1850 i 1899. Aquest descens està relacionat amb la minva de la fecunditat que va apuntar Jaime Benavente (1990), minva amb la qual hi van tenir a veure un nou ascens de l'edat mitjana al primer casament de les dones (23 anys, pràcticament un any més que el segle anterior) i un descens de l'edat mitjana a l'última maternitat (poc més de 38 anys), de manera que el període fèrtil mitjà de la dona ja no arribava als 15 anys. Ja hem dit que va ser en aquest període (segona meitat del segle XIX) quan els fills es tenien sobretot en els primers anys de la unió matrimonial i que les dones (o les parelles) que volien tenien els fills que volien, limitant d'aquesta manera la fecunditat marital.

Respecte de la mobilitat, la primera meitat de segle va seguir amb la mateixa tònica del segle anterior: molta mobilitat de curta distància, poca mobilitat de llarga distància, pràcticament inexistent l'arribada d'immigrants de més enllà de les terres de l'Ebre i de més amunt dels Pirineus. Durant la segona meitat del segle XIX podem distingir dues circumstàncies que van modificar considerablement aquest panorama: la primera d'aquestes circumstàncies va ser l'expansió de la xarxa del ferrocarril, que va afectar directament la mobilitat i els cercles de relació diària tal com els havíem entès fins aleshores; la segona circumstància foren les plagues de l'oïdi i de la fil·loxera que van atacar les vinyes catalanes, especialment la segona entre 1879 i principis del segle XX i que va afectar directament els jornalers del camp que es van veure obligats a deixar els seus pobles i traslladar-se cap a Barcelona, on la industrialització i la construcció necessitaven mà d'obra. Aquesta vegada, però, entre els nous immigrants arribats a Barcelona també n'hi hauria de terres aragoneses i del llevant espanyol.

Val a dir que els moviments demogràfics de la segona meitat del segle XIX es poden seguir ja sense haver de recórrer als registres parroquials. La incorporació amb certa regularitat dels censos generals estadístics a partir de 1857 i del

registre civil obligatori a partir de 1871 faciliten (i complementen) el coneixement que en puguem treure dels registres parroquials. En qualsevol cas, la impressió que n'hem tret és que l'aparició d'aquesta nova documentació demogràfica oficial ha fet perdre, en general, l'interès pel buidatge de les sèries sacramentals, justament en el moment en què la fiabilitat de la font és més gran, tant en quantitat com en qualitat. Pocs són els estudis que van més enllà de l'any 1870 i no diguem ja més enllà de l'any 1900¹²².

12.9.4 Trets característics del primer terç del segle XX:

Els últims comentaris sobre el segle XIX són vàlids per al primer terç del segle XX. En aquest cas el dèficit de dades provinents de registres parroquials encara és més gran i són molt poques les dades provinents de registres civils que hem pogut recollir. A més, aquestes provenen de poblacions grans (Tarragona, Tortosa, Amposta, Barcelona) que desvirtuen clarament les mitjanes de naixements, defuncions i matrimonis i és per això que algunes no les hem incloses en els càlculs de les mitjanes anuals a les taules generals de baptismes, matrimonis i defuncions; estan recollides a part, amb la indicació "(R)egistre (C)ivil".

Per altra banda, tant sols tenim dades de reconstrucció de famílies provinents de l'estudi de Sant Pere de Riudebitlles, de manera que són un pèl coixes per més qualitat que tingui aquest estudi (que la té i molta).

Poca cosa a comentar més per les mancances de dades recollides que no per la importància dels canvis que s'esdevenen: en primer lloc, caiguda de la natalitat compensada per un corrent immigratori procedent d'arreu de la resta de l'Estat espanyol que es concentra bàsicament en les zones industrialitzades (Barcelona, Baix Llobregat, Vallès Occidental, cursos dels rius Llobregat i Ter, entre altres) i que no arriba a un camp que ha patit un despoblament significatiu; en el cas santjustenc aquesta immigració està molt lligada a la proximitat a Barcelona, a la millora de la comunicació amb la capital a partir de 1917 i als inicis de la industrialització del poble. En segon lloc, caiguda de la mortalitat, especialment la infantil, seguint la tendència iniciada en l'últim decenni del se-

¹²² Hom ho pot comprovar a les taules de dades agregades de baptismes, enterraments i matrimonis de l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol.

gle anterior. En aquest cas, les dades provinents d'estudis basats en els registres civils de defuncions són molt valuoses i permeten complementar el progrés en el descens de la mortalitat infantil (els menors d'1 any), iniciat a principis del segle XIX, fins l'any 1936 i comparar-lo amb les dades globals espanyoles, força més altes.

La ràtio naixements/matrimonis és molt baixa en comparació amb la resta de segles: l'havíem deixada en el 4'4 en el global del segle XIX i en 4'1 en les famílies acabades de la segona meitat de segle; per al primer terç del segle XX, la mitjana és de 2'8 fills per matrimoni¹²³. I tot i que el nombre de dades recollides és força més baix que les aconseguides pels segles XVIII i XIX, tot indica que les edats mitjanes al casament entre solter i soltera segueixen augmentant: entre els homes es passa de 26 a 27 anys i entre les dones de 23 a 23'5 anys. En dues comarques pirinenques (la Vall d'Aran i el Pallars Sobirà) aquestes mitjanes són encara més altes. S'accentua el predomini dels casaments entre solters, que superen el 85%, en detriment dels casaments entre vidu i soltera i entre vidus. També hi ha canvis significatius en l'estacionalitat dels naixements (molt probablement a conseqüència d'un primari control voluntari de la natalitat) i dels matrimonis; no tant en la de les defuncions, ja que es manté el patró de la mortalitat dels adults.

Finalment, tot i que només disposem de les dades de Sant Pere de Riudebitlles, hem vist com les taxes de fecunditat calculades a partir de la reconstrucció familiar mostren clarament un dibuix còncav, totalment invers al dibuix convex de les taxes dels segles anteriors i símptoma d'un canvi important dins de les famílies. Val a dir que les taxes dels primers anys de matrimoni segueixen sent tant elevades com en els segles precedents, si més no en les dones casades abans dels 30 anys. A continuació veurem si hi ha paral·lelismes en altres zones de l'Estat espanyol i d'Europa respecte d'aquesta evolució de la fecunditat segons la combinació de les edats de les dones al casar-se i al tenir els fills.

¹²³ Aquesta mitjana està molt condicionada per les dades de la ciutat de Barcelona dels anys 1901 i 1902; si les eliminem del càlcul, la mitjana puja fins els 3'1 fills per matrimoni.

12.10 COMPARATIVA AMB LA RESTA DE LA PENÍNSULA IBÈRICA I EL CONTINENT EUROPEU

Arribats a aquest punt, final ja del nostre estudi, volem intentar comparar breument la fecunditat catalana amb la fecunditat d'altres zones de la península ibèrica i del continent europeu a partir exclusivament de les reconstruccions de famílies. Més que res, ens interessa veure si hi ha un tipus de patró similar o totalment diferent del que hem vist, bàsicament la concentració dels naixements dels fills en els primers anys de matrimoni. En aquest cas, la recerca de dades no ha estat tan exhaustiva com en la comparativa a nivell català, per dos motius bàsics: el primer motiu és que és pràcticament impossible localitzar tots els treballs que versen sobre el tema de la fecunditat tant a nivell ibèric com europeu; el segon motiu és que el nostre interès principal és la demografia catalana i és aquí on hem centrat la nostra recerca més exhaustiva, com acabem de veure. Per altra banda, no hi ha gaires síntesis semblants a la nostra per altres àrees peninsulars i europees i no totes presenten el detall de les taxes de fecunditat que ens interessa a nosaltres. En qualsevol cas, en el full número 39 de l'apèndix estadístic que acompanya aquest capítol es poden veure totes les dades absolutes i gràfics que hem elaborat a partir de la nostra recerca, insistentment, selectiva.

Tot i ser un llibre *antic*, la síntesi de 1981 de Michael W. Flinn sobre el sistema demogràfic europeu entre 1500 i 1820 continua essent vàlida, entre altres coses perquè fora de Catalunya el mètode de reconstrucció de famílies va tenir una difusió molt més gran i molt més ràpida del que va tenir aquí. Hom pot veure en aquest llibre com les referències a estudis no ja catalans sinó fins i tot espanyols són poques comparades amb les referències a treballs francesos o anglesos. Amb tot, les taxes de fecunditat que resumeix a les pàgines 156 a 158 (en la versió espanyola de 1989 publicada per Editorial Crítica) es limiten al grup d'edats al casament de la dona dels 25 als 29 anys, que en el cas català no és precisament el grup més nombrós d'efectius, i només per a Alemanya i França, de manera que en aquest cas no ens pot servir de molta ajuda. Val a dir que en cap dels dos quadres en què presenta taxes de fertilitat marital no recull dades de cap bibliografia espanyola. Respecte de l'Estat espanyol, l'única síntesi comparable a la de Flinn es troba en una ponència de Manuel

Ardit en el quart congrés de la *Asociación de Demografía Histórica* celebrat a Bilbao el mes de setembre de 1995, les actes del qual es van publicar el 1999. No obstant dedicar una part de la ponència a la fecunditat en diferents zones espanyoles, a partir de treballs publicats anteriorment, el resum que en fa tampoc no ens val per al nostre propòsit.

Per altra banda, el calendari i el mapa del descens de la fecunditat a nivell europeu ja fa anys que està establert amb molt de detall (Coale & Watkins, 1986). No és pas aquest aspecte el que volem comparar. El nostre treball ha sigut una reconstrucció de famílies. Per tant, és a altres reconstruccions de famílies on volem anar a buscar dades de fecunditat per poder comparar amb la nostra síntesi particular sobre Catalunya. Una vegada més, comparar xifres, des del nostre punt de vista, no té cap sentit, ja que aquestes xifres estan condicionades pel nombre de casos disponibles (en aquest cas, reconstruccions de famílies agregades), que sempre són poques. En el cas català, l'agregació de dades ens ha permès distingir tres característiques: l'*esterilitat de les adolescents* (les dones casades abans dels 20 anys, que a Catalunya tenen un pes específic important sobretot abans de l'any 1700), que es reflecteix en una primera taxa de fecunditat (la corresponent als naixements abans dels 20 anys) inferior a la segona (la corresponent als naixements entre els 20 i els 24 anys); una fecunditat general lleugerament més baixa en les dones casades abans dels 20 anys que en les dones casades a partir dels 20 anys; i una concentració més alta de naixements en els primers anys de matrimoni (amb l'excepció feta de les dones casades abans dels 20 anys), sigui quina sigui l'edat de la dona en el moment de casar-se, que es manté després de la transició al sistema demogràfic modern¹²⁴. Val a dir que l'estudi de la fecunditat segons la durada de la unió, que ens permetria mesurar millor el segon aspecte esmentat, no el trobem pràcticament enlloc, de manera que només ens hi podem apropar a partir de la comparació de la primera taxa de fecunditat de cada un dels grups d'edats. Això ens porta a un aspecte important d'aquesta comparativa: ens ha calgut localitzar estudis que analitzessin la fecunditat segons l'edat de la dona

¹²⁴ Tot plegat es pot veure perfectament en els gràfics 45, 46, 47 i 48 de les pàgines 457 i 458.

al casament; d'altra manera, era impossible cercar les tres característiques esmentades.

En el cas de la península ibèrica, la nostra recerca ens ha permès recollir dades del País Valencià (Manises –1580/1699–; Marquesat de Llombai –1620/1705–; Algar –1600/1840–), de Toledo (Mocejón –1660/1719–; Navahermosa –1675/1874–), de Galícia (Xallas –segle XVIII–, Entrecruces i Abanqueiro –segle XVIII–, la Ulla –1700/1815–), de Lleó (la Bañeza –1680/1840–) i de Navarra (Cirauqui –1640/1819–; Olazagutía –1760-1839–); ens hauria agradat trobar síntesis del mateix estil que la nostra per a totes aquestes zones, però tot i que n'hem localitzada una (Ardit, 1999, p. 253-308) no aporta les dades necessàries per una comparació correcta. A més, per tal de calcular mitjanes ponderades cal el nombre de casos sobre els que es calcula cada taxa, cosa que la majoria d'estudis no aporta. Respecte de la resta d'Europa, la nostra recerca ens ha permès recollir dades de la parròquia normanda de Crulai (per motius obvis) per al període 1674-1742, del sud-est de França (zona francesa propera a Catalunya i origen d'una part dels immigrants occitans) per al període 1670-1819, del nord-oest de França per al mateix període anterior, del sud-oest de França per al període 1720-1819, del conjunt d'Anglaterra per al període 1580-1837 (a partir de la reconstrucció de famílies de vint-i-sis parròquies), del conjunt d'Alemanya per al període 1750-1899 (a partir de la reconstrucció de famílies de catorze parròquies), de la minoria sueca d'Estònia per al període 1840-1900 i de Portugal (Baixo Minho, zona propera a Galícia) per al període 1680-1950. Hem inclòs també les dades de dos grups de població socialment idèntics en espais molt diferents: les famílies burgeses de Ginebra (Suïssa) per al període comprès entre 1550 i 1899 (Henry, 1956) i la burgesia d'origen francès instal·lada a la Nouvelle-France (Nord-Amèrica) per al període comprès entre 1635 i 1759 (Simó, 1993). En algun d'aquests casos sí hem pogut recollir dades d'àrees que agrupen diverses parròquies, de manera que la comparativa és més adient.

En el punt d'aquest capítol que hem dedicat a la fecunditat a partir de les reconstruccions de famílies realitzades a Catalunya hem presentat els gràfics agrupant les dades segons quatre grups d'edats de les dones al casament, per

tal de veure l'evolució de les taxes de fecunditat al llarg del temps dins de cada grup. Ara ho plantejarem d'una altra manera, d'acord amb els aspectes comentats anteriorment: hem recollit taxes de fecunditat per zones i per períodes i en un mateix gràfic mostrem les dades separades segons les edats de les dones al casament d'una mateixa zona i d'un període concret alhora. Per alguna zona disposem de dades de diferents períodes (per exemple, el nord-oest i el sud-est de França), i mostrem un gràfic per a cada període. En d'altres casos només disposem d'unes úniques dades resumides de períodes llargs (per exemple, Navahermosa entre 1675 i 1874 o Baixo Minho entre 1680 i 1950). D'altra banda, revisant les cronologies dels diferents treballs hom observa que no hi ha pràcticament cap d'ells que inclogui el període de canvi de la fecunditat *natural* a la fecunditat *controlada*¹²⁵. És per això que les dades catalanes també acaben el 1900.

És del tot imprescindible recórrer al full 39 inclòs en el nostre apèndix estadístic que acompanya aquest capítol per veure els gràfics elaborats a partir de les dades absolutes de taxes de fecunditat recollides i que acabem d'esmentar. Altrament, no veiem la manera d'incloure-ho tot dins d'aquest apartat atès el nombre de gràfics elaborats (en total quaranta). A partir d'aquesta consulta a l'apèndix estadístic no es pot afirmar categòricament que totes aquestes taxes recollides compleixin amb les tres característiques que hem destacat del cas català i que resumim de la següent manera:

- una fecunditat sensiblement més baixa en les dones casades abans dels 20 anys, *afectades* pel que es coneix com *esterilitat de les adolescents* en el principi de la seva vida conjugal, que fa que la primera taxa de fecunditat sigui més baixa que la segona, i amb una mitjana d'edat a l'última maternitat més baixa que les dones casades a partir dels 20 anys¹²⁶;

¹²⁵ L'estudi a partir de les reconstruccions de famílies alemanyes separa la fecunditat no cronològicament sinó per tipus de famílies entre les que no limitaven el nombre de fills (*natural fertility cohorts*) i les que havien introduït una certa limitació (*family limitation cohorts*).

¹²⁶ Pel que hem vist no només en el nostre estudi sinó en d'altres estudis consultats, aquesta incidència de l'*esterilitat de les adolescents* és més marcada com major sigui el nombre de dones casades menors de 18 anys. Respecte de la mitjana d'edat a l'última maternitat, també es repeteix en altres estudis el fet que les dones que comencen la seva vida reproductiva

- una arrencada molt prolífica en els primers anys de matrimoni, en les dones casades a partir dels 20 anys, de manera que les taxes inicials de cada grup d'edats sempre són més altes que les taxes dels grups d'edats anteriors.

Això no vol dir que aquestes característiques siguin exclusives del cas català, sinó que no es repeteixen a tot arreu totes alhora: només les trobem en alguns llocs dels que n'hem extret dades, com per exemple a les parròquies franceses (tot i que en el cas de Crulai no és tant clar) o a Alemanya (tot i que per Alemanya manca la taxa de fecunditat de les dones casades abans dels 20 anys). Ara bé, també és cert que, en tots els casos, el nombre de parròquies i de famílies que intervenen en els càlculs és baix i que la recopilació de més dades podria alterar algunes de les taxes recollides a l'apèndix estadístic¹²⁷.

Insistim en el fet que la nostra intenció no és fer valoracions sinó presentar diferents exemples, que poden o no poden coincidir amb els catalans i entre ells, i que estan condicionats per uns comportaments humans diferents arreu. És en moments com aquest que cal tenir més present una de les *denúncies* que es fa al mètode de reconstrucció de famílies: el petit nombre de famílies reconstruïdes i la seva representativitat. La disparitat de resultats pot estar més condicionada per l'atzar dels petits nombres que per una voluntat real *d'organitzar* la dimensió final de cada família, com van fer en el seu moment els homes i les dones hutterites instal·lats als Estats Units a finals del segle XIX¹²⁸. Més aviat creiem que les famílies del passat, majoritàriament, van tenir els fills que van poder en funció de múltiples factors: socials, ambientals, econòmics, fisiològics. Intervenien d'alguna manera la voluntat dels pares de tenir més o

abans dels 20 anys l'acaben també abans que les dones que la comencen passats els 20 anys.

¹²⁷ En alguns dels quadres hem consignat el nombre de famílies que intervenen en els càlculs de cada una de les taxes de fecunditat. El nombre més gran de casos que hem pogut reportar es troba entre les sèries procedents de Catalunya.

¹²⁸ L'any 1956 Alan F. Guttmacher feia referència al comportament sexual d'aquesta secta, que considerava la contracepció com un *assassinat* (*murder* en l'original), i les seves conseqüències en un nombre de fills per dona molt superior al de qualsevol altre grup ètnic estudiat fins aleshores. Posteriorment, l'any 1967, Ansley J. Coale va utilitzar com a referència els índexs de fecunditat d'aquesta secta, per ser els més alts mai observats, a l'hora de dissenyar els índexs de Princeton.

menys fills per davant de tota la resta de factors? Ens sembla que aquesta continua sent una pregunta amb una resposta complicada...

12.11 COMENTARI FINAL

En els fulls preliminars d'aquesta tesi deixàvem una altra pregunta enlaire:

Quin sentit té avui en dia (any 2015), una reconstrucció de famílies?

La finalitat primera de les reconstruccions de famílies era aproximar-se a la fecunditat de les famílies per mirar de saber *en quin moment* una part important de les parelles constituïdes introduïen com a component familiar la reducció voluntària del nombre de fills. Després d'esbrinar el *quan* hom es podia plantejar esbrinar *quants* (fills es perdien) i *quantos* (famílies decidien reduir el nombre de fills), *com* (s'ho feien les dones i homes del segle XIX i primer terç del segle XX per no tenir fills) i *perquè* (havien decidit no tenir tants fills com els seus pares i avis).

Nosaltres ens hem intentat centrar en el *quan* amb les poques dades disponibles per a Catalunya a partir de reconstruccions de famílies, un *quan* que coincideix força amb el que van determinar tant Jaime Benavente com Anna Cabré per altres mitjans aliens a les reconstruccions familiars i que ja havien apuntat a principis del segle XX autors com Jaume Alzina i, sobretot, Josep Antoni Vandellós a partir del debat del perquè de la immigració peninsular provinent de fora del Principat que va arribar entre finals del segle XIX i el primer terç del segle XX (Simon i Tarrés, 1995, p. 109-128). Les dades de l'anuari estadístic de la ciutat de Barcelona de l'any 1902 ens poden posar sobre alguna pista: la fecunditat de les dones casades barcelonines era molt baixa els anys 1888 (18 per mil), 1898 (15 per mil) i 1902 (17 per mil)¹²⁹; per altra banda, entre 1857 i 1910 l'augment de poc més de 400.000 habitants de tot Catalunya es va concentrar en el Barcelonès i les quatre comarques que hi limiten: el Baix Llobregat, el Vallès Occidental, el Vallès Oriental i el Maresme. La resta de Catalunya

¹²⁹ Aquestes taxes de natalitat de la ciutat de Barcelona eren una mica més baixes que la taxa francesa d'aquells mateixos anys (20 per mil), tot i que no cal dir que la natalitat de les àrees urbanes sempre era més baixa que les àrees rurals i que el conjunt de la seva àrea d'influència (en el cas de Barcelona, tot Catalunya). Acabem de veure com el fet d'incloure les dades de Barcelona ens fa reduir la ràtio naixements/matrimonis de 3'1 a 2'8 fills de mitjana en el període comprès entre els anys 1900 i 1935.

ni va guanyar ni va perdre habitants. En aquestes circumstàncies, amb una ciutat en plena expansió industrial i constructora i amb un rerepaís esgotat per la crisi de la fil·loxera no hi havia altre remei que *recorre* a immigrants de fora del Principat.

Retornem a la pregunta: avui en dia una reconstrucció de famílies només es pot entendre dins d'un projecte multidisciplinari, que inclogui investigacions genealògiques, de poblament, econòmiques, geogràfiques, socials... Una reconstrucció de famílies no es pot tancar dins dels límits d'un únic arxiu parroquial, cal fer recerca en els arxius de les parròquies del voltant, en els arxius diocesans (capbreus, expedients matrimonials normals i amb dispensa), en els arxius municipals (el cadastre, els padrons municipals, els censos generals), en els arxius notariais (capbreus, capítols matrimonials, testaments), a Internet (font inesgotable de dades de tota mena). I tot i així, només abastarem una part de les famílies d'aquella parròquia. Nosaltres hem intentat fer una parada en la recerca de dades per presentar uns resultats aproximatis. Quan s'estira d'un nou fil de recerca, aquests resultats aproximatis es belluguen...

13. BIBLIOGRAFIA

La bibliografia que relacionem a continuació és bàsicament la que apareix esmentada en el text i en els apèndixs documental i estadístic de la tesi. La quantitat de bibliografia publicada en múltiples mitjans, tant al voltant de reconstruccions de famílies com de demografia històrica, tant a nivell català com hispànic i europeu, depassa les nostres possibilitats de referenciar-ho tot, al marge de considerar que no té massa sentit esmentar treballs que no citem explícitament en el nostre propi estudi, per bé que n'hi ha alguns només de lectura. Per altra banda, la majoria d'aquestes referències ja inclouen les seves pròpies referències bibliogràfiques, a les quals remetem el lector en cas de voler ampliar els coneixements sobre un determinat aspecte de tots els que tractem.

- Aguadé i Sordé, J. (1989). La població de Vilabella als segles XVI i XVII (1566-1640). La immigració francesa. A DDAA, *XXXV Assemblea intercomarcal d'estudiosos de Catalunya* (Vol. II, p. 11-28). Valls: Institut d'Estudis Vallencs.
- Alberch i Fugueras, R. (1980). Un gironí, capdavanter dels estudis de demografia: Francesc Campderà i Camín. *Revista de Girona* (90), 7-14.
- Alberch, R., Busquets, J., Castells, N., Clara, J. & Simon, A. (1982). *Girona a l'època moderna: Demografia i economia*. Girona: Col·legi Universitari de Girona.
- Aldea Bueno, J. M. (1993). "Aspectos sanitarios de los archivos parroquiales de Santa Coloma de Centelles y de Sant Fruitós de Balenyà de los siglos XVI-XVIII". Tesi doctoral. Barcelona.
- Alegret i Llorens, C. (1988). Causes de mort, taxes de mortalitat i recull dades personal sanitari (de l'arxiu parroquial de Sant Esteve de Tordera - segle XVII). *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència* (9), 11-25.
- Álvarez i Galera, M.-À. (1991). Estudi de les causes de mort a Gelida durant el segle XVII. *Miscel·lània Penedesenca* (15), 419-436.

- Álvarez i Galera, M.-À. (1992). "Aspectes sanitaris dels arxius parroquials de Sant Sadurní d'Anoia, Sant Pere de Riudebitlles, Gelida i parròquies del terme de Subirats (Alt Penedès). Segles XVI, XVII i XVIII". Tesi doctoral. Barcelona.
- Álvarez i Galera, M.-À. (1993). *Aspectes sanitaris i demogràfics a l'antic terme de Subirats, Sant Pere de Riudebitlles i Gelida segles XVI, XVII i XVIII*. Vilafranca del Penedès: Institut d'Estudis Penedesencs.
- Amigó i Barbeta, J., Perpiñà i Palau, J. & Riverola i Sabaté, M. (1995). *Cronologia i fets de Sant Just Desvern al segle XX*. Sant Just Desvern: Ajuntament de Sant Just Desvern.
- Amorim, M. N. (1998). Fecundidade legítima em longa duração. A especificidade de comportamentos no Baixo Minho (1680-1980). *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, XVI (1), 55-77.
- Amorós i Capdevila, F. & Ortoneda i Mayoral, E. (1999). Estudi de la mortalitat a Conques (el Pallars Jussà) durant l'època moderna (1591-1807). *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència* (31), 11-22.
- Andreu i Sugranyes, J. (1986). *Població i vida quotidiana a Reus durant la crisi de l'Antic Règim (1700-1850)*. Reus: Edicions del Centre de Lectura.
- Andreu i Sugranyes, J. (1994). "El camp de Tarragona i el Priorat durant els segles XVIII i XIX: les bases demogràfiques, agràries i comercials de l'expansió setcentista". Tesi doctoral. *I i II*.
- Anguera i Nolla, P. & Mèlich i Martra, J. (1979). Immigració i matrimonis a Reus entre 1700 i 1711, notes per una revisió de la història demogràfica. A DDAA, *1r Col·loqui d'Història del Camp de Tarragona, Conca de Barberà i Priorat* (p. 85-88). Tarragona: Institut d'Estudis Penedesencs Ramon Berenguer IV.
- Anònim. (1716). Catastro o Inventari de les heretats i terres del terme i parròquia de Sant Just Desvern bisbat de Barcelona. Manuscrit. Sant Just Desvern.
- Anònim. (1732). Nueva recanación o Catastro de las Tierras del Lugar y Término de San Just de Esvern del corregimiento de Barcelona, hecha de orden del MIS Intendente General de este Ejército y Principado en el mes de enero del año 1732. Manuscrit. Sant Just Desvern.
- Anònim. (1818). Cuaderno del pueblo de San Justo Desvern del año 1818. Manuscrit. Sant Just Desvern.
- Ardit Lucas, M. (1988). Creixement demogràfic d'una població d'Antic Règim. El Marquesat de Llombai entre 1620 i 1705. A DDAA, *Estudis sobre la població del País Valencià: actes de les I Jornades d'Estudi sobre la població del País Valencià. València-Alacant, 20-22 de març de 1986* (Vol. I, p. 331-343). València: Edicions Alfons el Magnànim.

- Ardit Lucas, M. (1999). Microanálisis demográfico en larga duración: el caso de España. A DDAA, *IV Congreso de la Asociación de Demografía Histórica* (Vol. II, p. 253-308). Bilbao: Universidad del País Vasco.
- Ardit, M., Balcells, A. & Sales, N. (1980). *Història dels Països Catalans. De 1714 a 1975* (segona ed.). Barcelona: EDHASA.
- Aresté i Bagés, J. (1979). La població de la ciutat de Tarragona a mediados del siglo XIX. A DDAA, *1r Col·loqui d'Història del Camp de Tarragona, Conca de Barberà i Priorat* (p. 187-202). Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV.
- Bach i Riu, A. (1995). La immigració francesa al Solsonès, la Segarra, l'Alt i el Baix Urgell (1500-1639). *Miscel·lània de les terres de Lleida al segle XVI* (1), 19-47.
- Bargalló i Roigé, J. M. (1991). Estudi de la demografia i de les causes de mort a Santa Maria d'Oló, durant el període 1857-1895. *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència* (15), 43-51.
- Barquinero Mañez, M. (1990). "Aspectos sanitarios de la parroquia de San Justo y Pastor en el siglo XVIII". Tesi doctoral. I.
- Barreiro Mallón, B. (1975). Interior y costa: dos muestras de una estructura demográfica antigua en la Galicia rural. A DDAA, *Actas de las I Jornadas de Metodología Aplicada de las Ciencias Históricas* (Vol. III, p. 387-412). Vigo: Universidade de Santiago de Compostela.
- Barreiro Mallón, B. (1978). *La jurisdicción de Xallas en el siglo XVIII. Población, sociedad y economía* (2ª ed.). Santiago de Compostela: Departamento de Historia Moderna de la Universidad de Santiago.
- Barrera i Bassó, L. (1991). Breu comentari sobre el cens de Sant Just Desvern (1887-1888). *Miscel·lània d'Estudis Santjustencs, III*, 43-53.
- Benavente, J. (1986). *Nineteenth Century Catalan Demography*. Michigan: Ann Arbor.
- Benavente, J. (1987). "Social change and fertility decline in nineteenth century catalonia". Tesi doctoral. Michigan.
- Benavente, J. (1989). Social change and early fertility decline in Catalonia. *European Journal of Population* (5 (3)), 207-234.
- Benavente, J. (1990). La minva de la fecunditat a Catalunya. A J. Nadal i Oller, *Història econòmica de la Catalunya contemporània (s. XIX) Població i agricultura* (p. 63-119). Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- Bencomo, C., Betran, J. L., García, C., Ibáñez, D., Jorba, À., López, F., et al. (1986). *Aproximació a la història de Rubí*. Ripollet: Ajuntament de Rubí.

- Bencomo, C., Ibáñez, D. & López, F. (gener / 1992). Demografia i reconstrucció de famílies a la parròquia de Sant Pere de Rubí al segle XVIII. *Manuscrits* (10), 287-312.
- Bertran i Álvarez, C. (2002). *El Milà (1868-1923) Població, societat i economia d'un municipi de l'Alt Camp*. Valls: Pagès editors.
- Betrán Moya, J. L. (1993). "Las grandes epidemias de peste en la Barcelona de los siglos XVI y XVII". Tesi doctoral. *I i II*.
- Betrán Moya, J. L. (1996). *La peste en la Barcelona de los Austrias*. Lleida: Editorial Milenio.
- Bringué i Portella, J. M. (1978). "El Pallars mitjà en el siglo XVIII: un caso de estancamiento". Tesina de llicenciatura. *I*. Barcelona.
- Bustelo García del Real, F. (1973). La transformación de vecinos en habitantes. El problema del coeficiente. *Estudios geográficos*, XXXIV (130), 154-164.
- Buyreu i Juan, J. (1997). Vida, treball i mort a Torredembarra (1638-1714). *Estudis altafullencs* (21), 13-41.
- Buyreu i Juan, J. (1998). La nupcialitat a Torredembarra 1586-1714. *Estudis Altafullencs* (22), 11-38.
- Cabo, L. (1981). Fills incògnits, sobre total de batejats. Època 1566-1765. Manuscrit inèdit. Barcelona.
- Cabré i Pla, A. (1989). "La reproducció de les generacions catalanes 1856-1960". Tesi doctoral.
- Cabré i Pla, A. (1999). *El sistema català de reproducció*. Barcelona: Proa.
- Cabré, A. & Torrents, À. (1991). La elevada nupcialidad como posible desencadenante de la transición demográfica en Cataluña. A M. Livi Bacci, *Modelos regionales de la transición demográfica en España y Portugal*. Alacant: Instituto de Cultura Juan Gil-Albert.
- Cabré, A., Blanes, A., Sancho, S. & Torrents, À. (1992). Catalunya i la Restauració: dues imatges demogràfiques. *Papers de Demografia*, 65. Bellaterra: Centre d'Estudis Demogràfics.
- Cahisa i Mur, M. (1994). "Aspectes sanitaris de l'arxiu parroquial de l'església de Sant Esteve d'Olot (1600-1699)". Tesi doctoral. *I*.
- Calbet i Camarasa, J. M. & Escudé i Aixalà, M. (1988). Aspectes històrics dels infants abandonats. *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència* (10), 47-64.
- Calbet i Camarasa, J. M. & Escudé i Aixalà, M. M. (1987). Aspectes sanitaris olotins del segle XVII (Nota prèvia). *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència* (8), 35-52.

- Campderà i Camín, F. (1849). *Indagación estadística acerca de la reproducción y mortalidad en la ciudad de Gerona y en la villa de Lloret de Mar en el siglo último y en los siete primeros años del actual*. Barcelona: Imprenta y Fundición de Pons y Compañía.
- Camps i Clemente, M. & Camps i Surroca, M. (1983). *Aspectes sanitaris de l'arxiu de Sant Joan de Lleida, segle XVII*. Lleida: Seminari Pere Mata.
- Camps i Clemente, M. & Camps i Surroca, M. (1985). *La pesta de meitats del segle XVII a Catalunya*. Lleida: Seminari Pere Mata.
- Canyameres i Ramoneda, E. (1994). La immigració francesa al Vallès Occidental (S. XVI-XVII) Quatre exemples locals: Sabadell, Sant Cugat del Vallès, Sant Julià d'Altura i Sentmenat. *Arraona* (15), 9-25.
- Capdevila i Muntadas, A. (2004). La immigració francesa. Un factor decisiu de la recuperació demogràfica de la comarca del Maresme a l'època moderna? *Estudis d'Història Agrària* (17), 231-242.
- Capdevila i Muntadas, A. (2008). Quan la immigració venia del nord. L'allau francesa a Vilassar als segles XVI i XVII. *Singladures* (24), 42-47.
- Capdevila i Muntadas, A. (2011). Les característiques de la immigració occitana a l'Alt Empordà abans de 1640. *Actes del Congrés: Fronteres* (p. 217-236). Figueres: Institut d'Estudis Empordanesos.
- Capdevila i Muntadas, A. (2014). *Quan la terra promesa era al sud. La immigració francesa al Maresme als segles XVI i XVII*. Mataró: Fundació Iluro / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Caralt i Salvó, S. (1986). "Evolució demogràfica del Vendrell segles XVI-XIX". Tesina llicenciatura. *I i II*.
- Caralt i Salvó, S. (1989). Evolució de la demografia del Vendrell (segles XVII-XVIII). *Miscel·lània Penedesenca* (13), 291-313.
- Cardona, D., de Fàbregues-Boixar, O., Ferrer, X., Guasch, D., Malaret, A., Moran, J., et al. (1987). *Sant Just Desvern, un paisatge i una història*. Barcelona: Ajuntament de Sant Just Desvern i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Coale, A. J. & Demeny, P. (1983). *Regional model life tables and stable populations* (segona ed.). Nova York: Academic Press.
- Coale, A. J. & Watkins, S. C. (1986). *The Decline of fertility in Europa : the revised proceedings of a Conference on the Princeton European Fertility Project*. Princeton: Princeton University Press.
- Codina i Vilà, J. (1980). La immigració francesa al Delta del Llobregat. 1400-1700. A DDAA, *XXVa Assemblea Intercomarcal d'estudiosos* (p. 226-265). el Prat de Llobregat: Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat i Amics del Prat.

- Codina i Vilà, J. (1988). *Els pagesos de Provençana (984-1807). Societat i economia a l'Hospitalet pre-industrial*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Codina i Vilà, J. (1998). *El gir de 1750. Origen i creixement modern de la població*. Lleida: Pagès Editors.
- Codina i Vilà, J. (2000). *Les famílies santboianes (segles XIV-XIX)*. Barcelona: Columna Edicions SA.
- Codina i Vilà, J. (2002). *La vida i la mort al delta del Llobregat (segles XIV-XIX)*. Barcelona: Viena Edicions.
- Colomé i Ferrer, J. & Valls-Junyent, F. (agost / 2012). Las consecuencias demográficas de la crisis filoxérica en la región vitícola del Penedès (Cataluña). *Historia Agraria* (57), 47-77.
- Colomer i Codina, G. (1883). *Movimiento de la población de Barcelona en el veintenio de 1861-1880*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- Comas i Closas, F. (1991). La població de Manresa. A M. Riu i Riu, *Història de la ciutat de Manresa, 1900-1950* (Vol. I, p. 85-124). Manresa: Fundació Caixa de Manresa.
- Comas i Pié, J. M. (1986). "Demografia i societat rural a Vila-rodona durant l'Antic Règim (segles XVI-XVIII)". Tesina de llicenciatura. I. Barcelona.
- Corbella i Corbella, J. (1995). Tesis d'història de la medicina presentades a la facultat de Medicina de Barcelona (1956-1995). *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència* (24), 67-78.
- Cortiella i Òdena, F. & Anguera i Nolla, P. (1986). *Història d'Alforja*. Alforja: Ajuntament d'Alforja.
- Cros i Arnay, E. (2010). La reconstrucció familiar a partir de les dispenses matrimonials per impediment. El cas de la parròquia de Sant Pere de l'Escala. *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* (41), 365-386.
- Curtó i Soler, C. (1990). "Aspectes sanitaris dels arxius parroquials de Sant Feliu de Cabrera, Sant Genís de Vilassar, Sant Joan de Vilassar i de Santa Creu de Cabrils en els segles XVI, XVII i XVIII". Tesi doctoral. I i II.
- Curtó i Soler, C. (2000). *Aspectes sanitaris dels arxius parroquials de Sant Feliu de Cabrera, Sant Genís de Vilassar, Sant Joan de Vilassar i Santa Creu de Cabrils en els segles XVI, XVII i XVIII*. Barcelona: Publicacions del Seminari Pere Mata.
- Cusidó i Vallverdú, T. A. (2011). "El moviment natural de la població. Història, conceptes i anàlisi crítica dels continguts". Tesi doctoral. Bellaterra.
- Cussó i Segura, X. (juliol / 2001). "Alimentació, mortalitat i desenvolupament. Evolució i disparitats regionals a Espanya des de 1860". Tesi doctoral.

- Dantí i Riu, J. (1978). "El Vallès Oriental al segle XVII: evolució demogràfica i econòmica". Tesina de llicenciatura. Barcelona.
- Dantí i Riu, J. (1981). *Granollers i comarca als segles XVI i XVII: Evolució demogràfica i econòmica*. Granollers: Montblanc-Martin Editorial Geogràfica.
- Dantí i Riu, J. (1984). Les crisis de mortalitat a la Catalunya pre-litoral: el Vallès Oriental als segles XVI i XVII. *1r Congrés d'Història Moderna de Catalunya* (p. 75-83). Barcelona: Universitat de Barcelona.
- Dantí i Riu, J. (1986). "El Vallès Oriental a l'època moderna: el creixement demogràfic i econòmic als segles XVI i XVII". Tesi doctoral. *I i II*.
- Dantí i Riu, J. (1988). *Terra i població al Vallès Oriental. Època moderna. El creixement demogràfic i econòmic als segles XVI i XVII*. Santa Eulàlia de Ronçana: Ajuntament de Santa Eulàlia de Ronçana.
- Dantí i Riu, J., Serra i Puig, E., Gual i Vilà, V., Alcoberro i Pericay, A. & Font i Garolera, J. (2005). *Ciutats, viles i pobles a la xarxa urbana de la Catalunya moderna*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- DDAA. (1979). *1r Col·loqui d'Història del Camp de Tarragona, Conca de Barberà i Priorat*. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV.
- DDAA. (1984). *Recopilació de la història del municipi de Sant Joan de Vilatorrada*. Sant Joan de Vilatorrada: Ajuntament de Sant Joan de Vilatorrada.
- Devolder, D. & Torrents, À. (1994). Aparcería y familia compleja. *Papers de Demografia*, 85. Bellaterra: Centre d'Estudis Demogràfics.
- Díaz i Martí, C. (2006). *La població d'Alella als segles XVI, XVII i XVIII*. Alella: Ajuntament d'Alella.
- Díez i Quijano, D. (1987). *Història de Puigverd de Lleida*. l'Hospitalet de Llobregat: la Llar del Llibre.
- Dupâquier, J. (1984). *Pour la démographie historique*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Duran i Bas, M. (1883). *Memoria acerca de las instituciones del Derecho Civil de Cataluña*. Barcelona.
- Escudé i Aixelà, M. M. (1986). "Aspectos sanitarios del archivo de la iglesia de San Bartolomé y Santa Tecla de Sitges en el siglo XVIII (1701-1800)". Tesi doctoral. *I*.
- Escuder i Pérez, J. (març / 2002). "Aspectos sanitarios de los archivos parroquiales de la iglesia de los Santos Justo y Pastor de Barcelona (1800-1850)". Tesi doctoral. Tarragona.
- Esparza i Pagès, M. (juliol / 2004). "Biodemografia del Delta de l'Ebre: estructura matrimonial". Tesi doctoral. Barcelona.

- Esparza, M., García-Moro, C. & Hernández, M. (2004). Biodemografia dels matrimonis del delta de l'Ebre. *Recerca* (8), 69-117.
- Esteve i Torras, E. (2010). "Homes, terres, cases i masos del Baix Empordà. Estudi de les transformacions socials als segles XVIII i XIX". Tesi doctoral. Girona.
- Estrada, F., Roigé, X. & Beltran, O. (1993). *Entre l'amor i l'interès. El procés matrimonial a la Val d'Aran*. Tremp: Garsineu Edicions.
- Fabregat i Galcerà, E. (2002). "L'evolució demogràfica del Baix Ebre i Montsià 1701-1900". Treball de recerca. I.
- Fabregat i Galcerà, E. (2004). Bateigs i enterraments: creixement demogràfic al Baix Ebre i Montsià als segles XVIII i XIX. *Recerca*, 15-68.
- Feliu i Villaró, F. (2010). "Anàlisi de la mortalitat segons els arxius parroquials del Vendrell del segle XIX (1801-1900)". Tesi doctoral. Tarragona.
- Fernández Fernández, L. (1986). "Aspectos sanitarios del archivo diocesano de la Catedral de Tarragona s. XVIII (1701-1800)". Tesi doctoral.
- Ferrer i Alòs, L. (desembre / 1984). "Aproximació a l'estructura agrària de la comarca del Bages en el segle XVIII i la primera meitat del segle XIX". Tesi doctoral. I, II i III. Barcelona.
- Ferrer i Alòs, L. (2006). Evolució demogràfica, crisis de mortalitat i estacionalitat a la Catalunya Central (segles XVIII-XIX). *Dovella* (92), 17-26.
- Ferrer i Alòs, L. (2007). Una revisió del creixement demogràfic de Catalunya en el segle XVIII a partir dels registres parroquials. *Estudis d'Història Agrària* (20), 17-68.
- Ferrer i Alòs, L., Gómez i Gómez, I., Martín i Expósito, R., Masats i Surinyac, B., Rodríguez i López, A., Rubí i Casals, G., et al. (gener / 1992). Edat de casament i celibat definitiu a la Catalunya Central (1803-1807). *Manuscrits* (10), 259-286.
- Ferrer i Bosch, M. A. (1979). Estudi demogràfic de la ciutat de Tarragona: 1820-1824. A DDAA, *1r Col·loqui d'Història del Camp de Tarragona, Conca de Barberà i Priorat* (p. 147-170). Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV.
- Ferrer i Font, M. T. (1985). Resultat de l'estudi de la fecunditat a una parròquia catalana: Sant Feliu de Llobregat al segle XVII. *Manuscrits* (2), 129-144.
- Ferrer i Font, M. T. (gener / 1986). "Demografia històrica a l'Antic Règim al Baix Llobregat". Treball de recerca inèdit. Bellaterra.
- Ferrer i Font, M. T. (s. d.). "Resultat reconstrucció de famílies de la parròquia de Sant Feliu de Llobregat". Treball de recerca inèdit. Bellaterra.
- Figuerola i Ballester, L. (1849 (1993)). *Estadística de Barcelona en 1849*. Barcelona: Alta Fulla.

- Fleury, M. & Henry, L. (1985). *Nouveau manuel de dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien*. París, França: INED.
- Flinn, M. W. (1989). *El sistema demográfico europeo, 1500-1820*. (J. Faci, Trad.) Barcelona: Crítica.
- Floristán Imizcoz, A. (1982). *La merindad de Estella en la Edad Moderna: los hombres y la tierra*. Pamplona: Institución Príncipe de Viana.
- Fluvià i Escorsa, A. d. (1995). *A la recerca dels avantpassats. Manual de Genealogia*. Barcelona: Curial.
- Font i Homs, P. (1984). Sant Pere de Terrassa: estructures familiars d'un nucli rural al segle XVII. *1r Congrés d'Història Moderna de Catalunya* (p. 141-147). Barcelona: Universitat de Barcelona.
- Gandoy, C., Gonzalo, Á., Gumà, J. & López, A. (març / 2002). "300 anys de migracions a Sant Just Desvern". Treball de recerca inèdit. Sant Just Desvern.
- García Andreu, P., Launer Lahoz, C., Martínez Díaz, L. & Manuel Homar, C. (1984). Comportamientos demográficos en torno a la fecundidad en la Abrera del siglo XVII. *1r Congrés d'Història Moderna de Catalunya* (p. 101-109). Barcelona: Universitat de Barcelona.
- García Cárcel, R. (1985). *Historia de Cataluña Siglos XVI-XVII* (Vol. I). Barcelona: Ariel SA.
- García i Espuche, A. & Guàrdia i Bassols, M. (1988). Transformacions urbanes a la Catalunya del segle XVIII. *Pedralbes: revista d'història moderna* (8 (1)), 193-222.
- García i Espuche, A. & Guàrdia i Bassols, M. (1993). Estructura urbana. A J. Sobrequés i Callicó, *Història de Barcelona* (Vol. V, p. 45-107). Barcelona: Ajuntament de Barcelona i Enciclopèdia Catalana SA.
- García Ruipérez, M. (2012). El empadronamiento municipal en España: evolución legislativa y tipología documental. *Documenta & Instrumenta* (10), 45-86.
- García-Sanz Marcotegui, A. (1985). *Demografía y sociedad de la Barranca de Navarra (1760-1860)*. Pamplona: Gobierno de Navarra.
- Gascons i Clarió, N. & Madrenys i Brunet, X. (1984). Demografia històrica de Vidreres. *Quaderns de la Selva* (1), 87-91.
- Gil i Estalella, P. (1600 (1949)). *Llibre primer de la història catalana en lo qual se tracta d'història o descripció natural, ço és, de coses naturals de Catalunya*. Barcelona: Quaderns de Geografia.
- Gilabert i d'Alentorn, F. d. (1616). *Discursos sobre la calidad del Principado de Cataluña, inclinación de sus habitantes, y su gobierno*. Lleida: Luis Manescal.

- Giralt i Raventós, E. & Nadal i Oller, J. (1953). Ensayo metodológico para el estudio de la población catalana de 1553 a 1717. *Estudios de Historia Moderna*, III.
- Gómez-Cabrero Ortiz, Á. & Fernández de la Iglesia, M. S. (1991). Familia y fecundidad en Mocejón (1660-1719). Una reconstrucción de familias. *Revista de Demografía Histórica*, IX (1), 65-88.
- Gómez-Cabrero Ortiz, Á. & Fernández de la Iglesia, M. S. (2000). Estructuras y pautas familiares en un contexto demográfico preindustrial. Navahermosa, 1675-1874. *Revista de Demografía Histórica*, XVIII (2), 181-218.
- Goubert, P. (1954). Une richesse historique en cours d'exploitation: Les registres paroissiaux. *Annales E.S.C.* (9), 83-93.
- Graells i Puig, E. (1983). Assaig d'història de les invasions de pesta al Ripollès. *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès* (3), 113-122.
- Grasa Muro, J. L. (1988). "Aspectos sanitarios del archivo diocesano de la Catedral de Tarragona (1550-1700)". Tesi doctoral. *I i II*.
- Grau i Galtés, J. (1988). Aspectes sanitaris de Sant Cristòfol de Campdevàrol, al segle XVII. *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès* (3), 113-122.
- Grau i Galtés, J. (1994). "Aspectes sanitaris dels arxius parroquials de l'antiga vegueria de Ripoll. Ripoll-Campdevàrol segles XVI-XVII-XVIII". Tesi doctoral. *I i II*.
- Grau i Monné, M. D. (1993). *La vila d'Alcover durant el regnat d'Isabel II: 1833-1868*. Valls: Consell Comarcal de l'Alt Camp.
- Grau i Pujol, J. M. (1990). *Població i lluita contra la mort a Montblanc (s. XVIII)*. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV.
- Grau i Pujol, J. M. & Puig i Tàrrsch, R. (2007). Immigració estrangera a Catalunya des d'una perspectiva local: Reus, segles XVI-XX. *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* (18), 93-108.
- Grau i Pujol, J. M., Gual i Vilà, V., Munné i Casas, L. A. & Puig i Tàrrsch, R. (1987). La població de la Conca de Barberà entre la crisi de mitjan XVII i les epidèmies del 1725-1727. *Aplec de Treballs* (8), 169-180.
- Grau, R. & López, M. (1988). El creixement demogràfic català del segle XVIII: la polèmica Vilar-Nadal. *Recerques. Història / Economia / Cultura* (21), 51-69.
- Grisó i Marzo, M. (1997). "Aspectes sanitaris dels arxius parroquials de la Ribera d'Ebre. Segles XVII, XVIII i XIX". Tesi doctoral. *I*.
- Grup de Genealogia de la SCGHSVN. (2012/2013). La població de Valldoreix segles XVI al XX: Genealogia i demografia. *Paratge* (25-26), 199-242.

- Gual i Remírez, F. X. & Millàs i Castellví, C. (1998). Comportaments marginals de la natalitat al Baix Llobregat (1500-1714): la il·legitimitat, els parts múltiples, la ratio de masculinitat i els baptismes d'urgència. *Materials del Biax Llobregat* (4), 106-110.
- Gual i Remírez, F. X. & Millàs i Castellví, C. (1999). *La població del Baix Llobregat a l'època dels Àustria*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- Gual i Remírez, F. X., Gual i Vilà, V. & Millàs i Castellví, C. (1998). La immigració francesa a Catalunya: el cas del Baix Llobregat (segles XVI i XVII). *Pedralbes: revista d'història moderna* (18 (1)), 133-148.
- Gual i Remírez, X. (1996). "La mortalitat al Baix Llobregat en un període de crisi: el segle XVII". Tesina de llicenciatura. Barcelona.
- Gual i Remírez, X. & Millàs i Castellví, C. (2002). *Olesa de Montserrat en època dels Àustria. Demografia i societat*. Montcada i Reixac: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Gual i Vilà, V. (1986). "Demografia i món rural a la Conca de Barberà: Rocafort i Vallverd". Tesina de llicenciatura. I. Barcelona.
- Gual i Vilà, V. (1988). *Vida i mort a la Conca de Barberà a l'edat moderna (Rocafort de Queralt s. XVI-XVIII)*. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV.
- Gual i Vilà, V. (1989). Matrimonis de Vilanova de Prades (1597-1815). A DDAA, XXXV Assemblea intercomarcal d'estudiosos de Catalunya (Vol. II, p. 67-80). Valls: Institut d'Estudis Vallencs.
- Gual i Vilà, V. (1991). "Balanz natural i reconstrucció de famílies a través dels sacramentaris: la Conca de Barberà a l'època moderna". Tesi doctoral. I, II i III. Barcelona.
- Gual i Vilà, V. (1991). <<Gavatxos>>, gascons, francesos. *La immigració occitana a la Catalunya moderna (el cas de la Conca de Barberà)*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- Gual i Vilà, V. (1993). *La família moderna a la Conca de Barberà*. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV.
- Gual i Vilà, V. (1995). *Homes i estacions*. Montblanc i Santa Coloma de Queralt: Associació Cultural Alt Gaià - Centre d'Estudis de la Conca de Barberà.
- Guàrdia i Bassols, M. (1995). Estructura urbana (1833-1897). A J. Sobrequés i Callicó, *Història de Barcelona* (Vol. VI, p. 47-92). Barcelona: Ajuntament de Barcelona i Enciclopèdia Catalana SA.
- Guàrdia i Bassols, M. & Garcia i Espuche, A. (1992). Estructura urbana (segles XVI i XVII). A J. Sobrequés i Callicó, *Història de Barcelona* (Vol. IV, p. 43-102). Barcelona: Ajuntament de Barcelona i Enciclopèdia Catalana SA.
- Guasch i Dalmau, D. (1984). *Els Durfort, senyors del Baix Llobregat al segle XIII* (Vol. I). (Ajuntament, Ed.) Sant Just Desvern: Quaderns d'Estudis Santjustencs.

- Guerra Barrera, N., Luengo Carrasco, M. & Salas Oliván, J. L. (1984). *La lucha cotidiana por la vida: Viladecans, 1800-1843*. Viladecans: Ajuntament de Viladecans.
- Guerrero i Sala, L. (juliol / 2006). "Aspectes sanitaris de la vila de Berga (1569-1760)". Tesi doctoral.
- Gumà i Clavell, S. (gener-març / 1985). Estampa d'Alcover 1900-1915. *Butlletí del Centre d'Estudis Alcoverencs* (29), 153-159.
- Guttmacher, A. F. (30 / juny / 1956). Factors affecting normal expectancy of conception. *Journal of the American Medical Association*, 161 (9), 855-860.
- Harris, M. & Bross, E. B. (1991). *Muerte, sexo y fecundidad. La regulación demográfica en las sociedades preindustriales y en desarrollo*. (F. Santos Fontenla, Trad.) Barcelona: Alianza Universidad.
- Heimann Cella, M. (1994). "Aspectes sanitaris dels arxius parroquials de la Vall del Tenes (Baronia de Montbui) durant els segles XVII i XVIII". Tesi doctoral. Barcelona.
- Henry, L. (1953). Une richesse démographique en friche: les registres paroissiaux. *Population* (2), 281-290.
- Henry, L. (1956 (2014)). *Anciennes familles genevoises. Étude démographique: XVIe-XXe siècle* (Recurs electrònic propietat de l'INED ed.). París: Presses Universitaires de France.
- Henry, L. (1972). La fécondité des mariages dans le quart sud-ouest de la France, de 1720 à 1829 (suite). *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, XXVII (4), 977-1023.
- Henry, L. (1978). Fécondité des mariages dans le quart Sud-Est de la France de 1670 à 1829. *Population*, XXXIII (4-5), 855-883.
- Henry, L. (1983). *Manual de demografía histórica*. (A. Carbonell, Trad.) Barcelona: Editorial Crítica.
- Henry, L. & Fleury, M. (1956). *Des registres paroissiaux à l'histoire de la population. Manuel de dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien*. París: INED.
- Henry, L. & Gautier, É. (1958). *La population de Crulai paroisse normande*. París: Presses Universitaires de France.
- Henry, L. & Houdaille, J. (1973). Fécondité des mariages dans le quart nord-ouest de la France de 1670 à 1829. *Population*, XXVIII (4-5), 873-924.
- Heras Caballero, P. A. (1979). Distribución de la población de Tarragona a mediados del siglo XIX. Notas para un estudio. A DDAA, *1r Col·loqui d'Història del Camp de Tarragona, Conca de Barberà i Priorat* (p. 181-186). Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV.
- Hirst, L. F. (1953). *The conquest of plague*. Oxford: Oxford University Press.

- Hurtado, V., Mestre, J. & Miserachs, T. (1995). *Atlas d'Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62 SA.
- Iborra Lerma, J. M. (1981). *Realengo y señorío en el Camp de Morvedre*. Madrid: Confederación Española de Cajas de Ahorros.
- Iborra Lerma, J. M. (1988). Estudio demográfico de Manises en los siglos XVI-XVII. A DDAA, *Estudis sobre la població del País Valencià: actes de les I jornades sobre la Població del País Valencià, València-Alacant, 20-22 de març de 1986* (Vol. I, p. 315-329). València: Edicions Alfons el Magnànim.
- Iglésies i Fort, J. (1957). *Distribució comarcal de la població catalana a la primera meitat del segle XVI*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Iglésies i Fort, J. (1961). *El movimiento demográfico en Catalunya durante los últimos cien años*. Barcelona: Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona.
- Iglésies i Fort, J. (1967). Indagaciones sobre la población de Cataluña en la primera mitad del siglo XIX. A *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona* (p. 385-481). Barcelona: Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona.
- Iglésies i Fort, J. (1974). *Estadístiques de població del primer vicenni del segle XVIII*. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajoana i Rafael Dalmau.
- Iglésies i Fort, J. (1977). La cursa demogràfica de les principals ciutats catalanes. A *Memòries de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona* (p. 453-476). Barcelona: Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona.
- Iglésies i Fort, J. (1981). *El fogatge de 1553*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- Iglésies i Fort, J. (març / 1991 (1959)). La població catalana al primer quart del segle XVIII. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia* (25), 123-160.
- Iglésies i Fort, J. (1992). *El fogatge de 1497*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- Insa i Montava, J. (2001). *Rojals. Un poble, un terme, una gent*. Valls: Cossetània Edicions.
- Instituto Geográfico y Estadístico. (1859). *Censo general de la población de España según el empadronamiento hecho el 21 de Mayo de 1857 por la Comisión del Instituto Geográfico y Estadístico*. Madrid: Imprenta del I. G. y E.
- Instituto Geográfico y Estadístico. (1863). *Nomenclátor que comprende las poblaciones, grupos, edificios, viviendas [...]*. Madrid: Imprenta del I. G. y E.
- Instituto Geográfico y Estadístico. (1891-1892). *Censo general de la población de España, según el empadronamiento hecho el 31 de diciembre de 1887 por la Dirección General del I. G. y E.* Madrid: Imprenta del I. G. y E.

- Jiménez Salido, A. (2013). "Estudio de la mortalidad en Torredembarra en los siglos XVIII y XIX". Tesis doctoral. Tarragona.
- Jorba i Serra, X. (2006). La demografia d'Òdena i Rubió a l'edat moderna. *Miscel·lània Aqualatensia* (12), 65-141.
- Jorba i Serra, X. (2010). "Una comunitat rural de la Catalunya interior: Òdena: s. XVI-XVII". Tesis doctoral. *I i II*. Barcelona.
- Jordà i Capdevila, J. M. (2002). *Santa Creu d'Olorda. Història d'un poble que no pogué reeixir*. Molins de Rei: Parròquia de Santa Creu d'Olorda de Molins de Rei.
- Juan Redal, E. & Caballer i Senabre, M. J. (1979). Evolución demográfica de la Junquera durante el siglo XVIII. *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* (14), 238-262.
- Juliano i Corregido, D. (1985). Evolució demogràfica a Barberà de la Conca. *Aplec de Treballs* (7), 47-114.
- Kazlaukas, S., Coroleu, B. & Bajo, J. (2009). *Fundamentos de reproducción*. (J. M. Bajo Arenas & B. Coroleu Lletget, Edits.) Madrid: Sociedad Española de Ginecología y Obstetricia.
- Knodel, J. E. (1988). *Demographic behavior in the past. A study of fourteen german village populations in the eighteenth and nineteenth centuries*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lacueva i Moreno, J. L. (novembre / 1996). La topografia mèdica terrassenca del dr. Aymerich i Gilabertó: entre miasmes i microbis a la fi del segle XIX. *Terme* (11), 46-59.
- Laslett, P. (1972). *Household and family in past time*. Cambridge: University Press.
- Lazcano León, J. M. (1974). "Estudio analítico de los registros parroquiales de la villa de Navata en el siglo XVII". Tesina de llicenciatura. *I i II*.
- Lemonche i Aguilera, C. (1995). "Aspectes sanitaris dels arxius parroquials de Vilanova i la Geltrú (segles XVI i XVII)". Tesis doctoral. *I i II*. Barcelona.
- Liria i Casafont, J. & Espelt i Hernández, A. (2008). Aspectes sanitaris d'una comunitat rural berguedana: Correà (1590-1930). *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència* (49), 119-135.
- Livi-Bacci, M. (1988). *Ensayo sobre la historia demográfica europea. Población y alimentación en Europa*. (J. Bigozzi, Trad.) Barcelona: Ariel SA.
- Livi-Bacci, M. (1999). *Historia de la población europea*. (M. Pons, Trad.) Barcelona: Crítica.
- Lladó i Bertran, F. X. (1994). "Aspectes sanitaris de l'arxiu parroquial de Sant Pere de Reus: 1588-1700". Tesis doctoral. *I i II*.

- López Guallar, P. (1993). Evolució demogràfica (1714-1833). A J. Sobrequés i Callicó, *Història de Barcelona* (Vol. V, p. 109-166). Barcelona: Ajuntament de Barcelona i Enciclopèdia Catalana SA.
- López Guallar, P. (1995). La demografia barcelonina entre el 1833 i el 1865. A J. Sobrequés i Callicó, *Història de Barcelona* (Vol. VI, p. 95-118). Barcelona: Ajuntament de Barcelona i Enciclopèdia Catalana SA.
- López Guallar, P. (2011). La població de Barcelona, 1680-1830: fonts, historiografia i estat de la qüestió. *Historiografia Barcelonina. Del mite a la comprensió* (p. 1-14). Barcelona: Institut de Cultura; Ajuntament de Barcelona.
- López i Alemany, M. (1989). "Anàlisi de la mortalitat a Amposta 1873 a 1936". Tesi doctoral. I.
- López i Ros, A. & Monreal i Bel, M. R. (2000). *Matrimonis a Sant Vicenç dels Horts: 1654-1854 Dos-cents anys d'història*. Sant Vicenç dels Horts: Ajuntament de Sant Vicenç dels Horts.
- Lozano i Díaz, R. (1983). Tarragona al segle XVII: Aspectes demogràfics d'una població d'Antic Règim. *Pedralbes: revista d'història moderna* (3), 307-314.
- Madoz Ibáñez, P. (1845-1850). *Diccionario geográfico, estadístico e histórico de España y sus posesiones de ultramar*. Madrid.
- Malaret i Amigó, A. (1987). Les primeres dècades del segle XX (1900-1939). A D. Cardona, O. de Fàbregues-Boixar, X. Ferrer, D. Guasch, A. Malaret, J. Moran, et al., *Sant Just Desvern, un paisatge i una història* (p. 447-512). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Malaret i Amigó, A. (1993). Una història de l'Ateneu. 75 anys de vida social (1918-1993). *Miscel·lània d'Estudis Santjustencs*, V, 7-82.
- Marfany, J. (2001). *Migración e industrialización en Cataluña a mediados del siglo XIX: Igualada 1847-1859*. Cerdanyola del Vallès: Centre d'Estudis Demogràfics.
- Marfany, J. (2004). <Casarse en edad proporcionada>: edat al matrimoni i estratègies matrimonials a Igualada, 1680-1829. *Miscellanea Aqualatensia* (11), 11-44.
- Marfany, J. (2005). Las crisis de mortalidad en una comunidad catalana, Igualada, 1680-1819. *Revista de Demografía Histórica*, XXIII (II), 13-42.
- Marquès i Soler, E. (1989). "Análisis de la mortalidad en el municipio de Tortosa desde 1871 a 1970". Tesi doctoral. I i II.
- Marrugat i Mas, E. (1998). *La vila de Figuerola del Camp de 1898 a 1936*. Valls: Pagès Editors.
- Martínez i Rodríguez, M. À. (1984). Evolució demogràfica de Sitges (1674-1810). *Miscel·lània Penedesenca* (7), 179-198.

- Martínez i Rodríguez, M. À. (1984). La nupcialidad en Vilanova i la Geltrú en el siglo XVIII. *Pedralbes: revista d'història moderna* (4), 93-111.
- Martínez i Rodríguez, M. À. (1985). "Estudio de una sociedad costera catalana de Antiguo Régimen: Vilanova i la Geltrú en el siglo XVIII (Aspectos demográficos y sociales)". Tesi doctoral. I i II. Barcelona.
- Martínez i Rodríguez, M. À. (1985). Estudio de una sociedad costera catalana de Antiguo Régimen: Vilanova i la Geltrú en el s. XVIII. *Pedralbes: revista d'història moderna* (5), 191-201.
- Martínez i Rodríguez, M. À. (1987). *La població de Vilanova i la Geltrú en el segle XVIII*. Vilanova i la Geltrú: Institut d'Estudis Penedesencs.
- Martínez i Rodríguez, M. À. (1988). La població catalana del set-cents a partir de la reconstrucció de famílies. *Pedralbes: revista d'història moderna* (8 (1)), 223-238.
- Martínez Peñín, F. (1991). "La alfabetización en la ciudad de Girona en la segunda mitad del siglo XIX". Treball de recerca. Bellaterra.
- Masdéu i Térmens, R. (1992). "Demografia de Sant Just Desvern. Segles XVI-XVII". Treball de recerca de 9 crèdits dirigit per Antoni Simon i Tarrés. Bellaterra.
- Masdéu i Térmens, R. (1998). Els santjustencs del 1900. *Miscel·lània d'Estudis Santjustencs*, IX, 85-144.
- Massanell i Esclassans, A. (1976). *La població vilafranquina a la segona meitat del segle XVII*. Vilafranca del Penedès: Museu de Vilafranca.
- Massanell i Esclassans, A. (1977). *La població vilafranquina al segle XVIII*. Vilafranca del Penedès: Museu de Vilafranca.
- Massanell i Esclassans, A. (1980). Dades esparses dels immigrants francesos a Vilafranca al segle XVI. *Miscel·lània Penedesenca* (3), 61-90.
- Massanell i Esclassans, A. (1986). Fills de pares incògnits (1544-1870). *Miscel·lània Penedesenca* (9), 81-128.
- Massanell i Esclassans, A. (1988). Dades dels primers immigrants occitans a Vilafranca (1455 a 1553). *Miscel·lània Penedesenca* (11), 217-244.
- Massanell i Esclassans, A. (1989). Dades de la immigració occitana a Vilafranca a la segona meitat del segle XVI. *Miscel·lània Penedesenca* (13), 220-248.
- Mateu i Giral, J. (1982). *La pagesia urgellenca abans del Canal*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- Millàs i Castellví, C. (1993). *Estudi demogràfic de la parròquia de Santa Eulàlia del Papiol (1565-1799)*. el Papiol: Ajuntament del Papiol.

- Millàs i Castellví, C. (1996). "La natalitat al Baix Llobregat en un període de crisi: el segle XVII". Tesina de llicenciatura. Barcelona.
- Millàs i Castellví, C. (1996). La immigració francesa al Papiol: 1566-1700. *Materials del Baix Llobregat (2)*, 85-93.
- Millàs i Castellví, C. (2005). *Els altres catalans dels segles XVI i XVII*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Millàs i Castellví, C. (novembre / 2015). "Aproximació a l'estudi de les migracions històriques a escala municipal: Olesa de Montserrat, 1581-1930". Tesi doctoral. I. Bellaterra.
- Millàs i Vallicrosa, J. M. & Rabassa i Arigós, F. (1951). *Historia de Santa Coloma de Farners y su comarca*. Girona: Ajuntament de Santa Coloma de Farners.
- Monjas Manso, L. (2002). Les deodates de Sant Joan de l'Erm: una comunitat femenina heterodoxa de la Baixa Edat Mitjana. A *Les dones i la història al Baix Llobregat* (p. 141-182). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Montañà i Buchaca, D. (1986). "Aspectes sanitaris dels arxius de les parròquies del terme i vila de Terrassa als segles XVI, XVII i XVIII". Tesi doctoral. I. Barcelona.
- Montañà i Buchaca, D. (1987). *Aspectes sanitaris del terme i vila de Terrassa en els segles XVI, XVII i XVIII*. Barcelona: Promociones y Publicaciones Universitarias.
- Montañà i Buchaca, D. (1994). *Medicina i societat a la Vall de Boí als segles XVIII i XIX*. Barcelona: Promocions i Publicacions Universitàries.
- Montañà i Buchaca, D. & Pujol i Ros, J. (1993). *L'epidèmia de còlera de 1854 al Berguedà*. Barcelona: Promocions i Publicacions Universitàries SA.
- Morell i Torrademé, J. (1984). "La població i l'economia de Vila-seca i el port de Salou en el segle XVIII". Tesina de llicenciatura. I, II i III.
- Morell i Torrademé, J. (1994). *Demografia de Reus i la seva àrea de mercat a l'època moderna*. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV.
- Muñoz i Pradas, F. (1990). "Creixement demogràfic, mortalitat i nupcialitat al Penedès (segles XVII-XIX)". Tesi doctoral. I. Barcelona.
- Muñoz i Pradas, F. (1992). Nivells i tendències de la mortalitat a les localitats del Penedès (segles XVII-XIX). *Estudis d'Història Agrària (9)*, 181-202.
- Muñoz i Sebastià, J.-H. (10 / agost / 2007). *Carrutxa*. Consultat el 14 / octubre / 2015, a Biblioteca digital:
<http://www.carrutxa.cat/biblioteca/index.php?cerca=tortosa&arxiu=fitxa&origen=document&ide=201>

- Murillo i Galimany, F. (2002). *Alió: de la Revolució de Setembre a la pèrdua de les colònies espanyoles d'ultramar (1868-1898)*. Lleida: Pagès Editors.
- Muset i Pons, A. (1997). *Catalunya i el mercat espanyol al segle XVIII: els traginers i els negociants de Calaf i Copons*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Ajuntament d'Igualada.
- Nadal i Oller, J. (1978). La població catalana als segles XVI i XVII. A DDAA, *Història de Catalunya* (p. 49-63). Barcelona: Salvat Editors SA.
- Nadal i Oller, J. (1983). La població. A J. Nadal i Farreras & P. Wolff, *Història de Catalunya* (p. 65-94). Barcelona: Oikos-Tau.
- Nadal i Oller, J. (1986). *La población española (Siglos XVI a XX)* (Segona ed.). Barcelona: Ariel SA.
- Nadal i Oller, J. & Giralt i Raventós, E. (1953). Ensayo metodológico para el estudio de la población catalana de 1553 a 1717. *Estudios de Historia Moderna, III*, 239-285.
- Nadal i Oller, J. & Giralt i Raventós, E. (1960). *La population catalane de 1553 a 1717. L'immigration française et les autres facteurs de son développement*. París: SEVPEN.
- Nadal i Oller, J. & Giralt i Raventós, E. (1966). *La immigració francesa a Mataró durant el segle XVII*. Mataró: Caixa d'Estalvis de Mataró.
- Nadal i Oller, J. & Giralt i Raventós, E. (2000). *Immigració i redreç demogràfic. Els francesos a la Catalunya dels segles XVI i XVII*. Vic: Eumo Editorial.
- Nadal i Oller, J. & Sáez Buesa, A. (1992). La fecundidad de Sant Joan de Palamós (Catalunya) desde 1700 hasta 1859. A J. Nadal, *Bautismos, desposorios y entierros* (p. 175-182). Barcelona: Ariel SA.
- Negociado de Estadística, Padrón y Elecciones. (1902). *Anuario Estadístico de la ciudad de Barcelona*. Barcelona: Ayuntamiento de Barcelona.
- Nicolau i Nos, R. (1988). Presentación de las fuentes y series demográficas españolas de los siglos XIX y XX. A A. Carreras, *Introducción a las fuentes estadísticas de la historia económica de la España Contemporánea*. Madrid: Banco Exterior de España.
- Ochoa i González, J. (2012). Els santjustencs durant la primera guerra carlina. *Miscel·lània d'Estudis Santjustencs, XVII*, 155-187.
- O'Dowd, M. J. & Philipp, E. E. (1995). *Historia de la ginecología y obstetricia*. Barcelona: Edika Med.
- Olivé i Ollé, F. (setembre / 1989). "Valls de la crisi del segle XVI a la recuperació econòmica del segle XVIII. La ciutat, les viles, la comarca: un estudi de la terra i de la seva gent, al llarg de l'antic règim". Tesi doctoral. *I, II i III*.

- Olivé i Ollé, F. & Moreno i Almarcegui, A. (1985). Valls i la seva importància en la demografia històrica del Camp. L'Edat Moderna (1597-1819). A DDAA, *Monografies Vallencques* (Vol. III). Valls: Institut d'Estudis Vallencs.
- Ortega i Pérez, A. & Ortega i Pérez, P. (1989). La evolución de la mortalidad y de sus causas durante el siglo XIX: el caso de Miravet (Ribera d'Ebre). *Quaderns d'Història Tarraconense* (8), 95-119.
- Palou i Marsal, T. & Pairó i Rigat, M. D. (s. d.). "Aproximació a la demografia de Setcases". Treball de recerca inèdit. Bellaterra.
- Panta, L. d. & Livi-Bacci, M. (1979). Chronology, intensity and difusion of mortality in Italy, 1600-1850. A H. Charbonneau & A. Larose, *Les grandes mortalités: étude méthodologique des crises démographiques du passé* (p. 69-81). Lieja: Ordina editions.
- Parker, G. (2013). *El siglo maldito. Clima, guerras y catástrofes en el siglo XVII*. (V. Gordo del Rey & J. Cuéllar, Trad.) Barcelona: Editorial Planeta SA.
- Parròquia de Sant Andreu de Llavaneres. (1956). Estadística parroquial de 1509 a 1955 y contribución al conocimiento de la demografía comarcal. Mataró.
- Parròquia del Sant Esperit de Terrassa. (s. d.). Estadística parroquial. Relación numérica de matrimonios, bautizos y defunciones en la parroquia del Santo Espíritu de Tarrasa durante el siglo XIX. Terrassa.
- Pau i Roigé, J. (1993). *Aspectes sanitaris dels arxius parroquials del Priorat (segles XVI-XVIII)*. Barcelona: Promociones y Publicaciones Universitarias SA.
- Peña Díaz, M. (1984). Aproximación a la climatología en la Catalunya del siglo XVII (según fuentes de la época). *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya* (p. 255-264). Barcelona: Diputació de Barcelona.
- Pérez García, J. M. (gener / 1990). La historiografía en Demografía Histórica española durante la Edad Moderna: un estado de la cuestión. *Manuscrits* (8), 41-70.
- Pérez García, J. M. (2000). ¿Es necesario privilegiar todavía la reconstrucción de familias en España? Una respuesta a David S. Reher. *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, XVIII, II, 105-122.
- Pérez i Sánchez, M. & Sanahuja i Torres, D. (1985). *Itinerari d'arquitectura de Sant Just Desvern. Recorregut urbà i de masies de muntanya*. Sant Just Desvern: Ajuntament de Sant Just Desvern.
- Pérez Puchal, P. (1973). Fuentes y métodos de la demografía histórica. *Estudios geográficos*, XXXIV (130), 5-31.
- Perpinyà i Gutiérrez, C. (1988). "Aspectes sanitaris dels arxius parroquials de la regió central del Baix Llobregat, segles XVI-XVIII". Tesis doctoral. I i II.

- Pétriz González, M. L., Riera i Socasau, J. C. & Rovira i Cañellas, M. (1981). Estudio de la mortalidad en el Tersun de's Quate Locs. 1820-1899 (Vall d'Aran). *Actes III Congrés d'Història de la Medicina Catalana, III*, p. 63-111. Lleida.
- Peytaví i Deixona, J. (2010). *Antroponímia, poblament i immigració a la Catalunya moderna*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Pifarré i San Agustín, F. (1998). "Aspectes sanitaris de l'arxiu parroquial de Sant Joan de Lleida. Segles XVIII i XIX". Tesi doctoral. Lleida.
- Pinto, C. & Rutstein, S. O. (1978). *Fecundabilidad y edad de la mujer en las áreas rurales y semi-urbanas de cuatro países latinoamericanos*. Santiago de Chile: Centro Latinoamericano de Demografía.
- Planas i Roig, M. (1985). "La població a l'Alt Empordà al règim demogràfic antic". Tesina de llicenciatura. *I i II*. Bellaterra.
- Planas i Roig, M. (1986). Les crisis de mortalitat a l'Alt Empordà, 1650-1850. *Plecs d'història local* (4), 50-53.
- Planas i Roig, M. (1987). La població de l'Alt Empordà els segles XVII, XVIII i XIX. *Revista de Girona* (124), 73-78.
- Planes i Albets, R. (1983). "El creixement econòmic del segle XVIII a la Catalunya interior: aproximació al cas de Solsona i la seva comarca". Tesina de llicenciatura. *I i II*. Barcelona.
- Planes i Albets, R. (1984). El creixement econòmic del segle XVIII a la Catalunya interior: aproximació al cas de Solsona i la seva comarca. *Pedralbres: revista d'història moderna* (4), 389-393.
- Planes i Albets, R. (1992). Les ordinacions de la confraria dels immigrants francesos de Solsona (1536). A DDAA, *Miscel·lània. Homenatge a Josep Lladonosa* (p. 495-500). Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.
- Planes i Closa, J. M. (1982). "Metodologia i demografia històrica. Tàrrrega, segles XVI-XVIII". Tesina de llicenciatura. Barcelona.
- Planes i Closa, J. M. (1987). "Demografia i societat de Tàrrrega durant l'Antic Règim". Tesi doctoral.
- Planes i Closa, J. M. (1989). Evolució numèrica de la població a la Tàrrrega de l'Antic Règim: una aproximació (1497-1825). *Urtx* (1), 23-38.
- Planes i Closa, J. M. (1995). *Demografia i societat de Tàrrrega i de l'Urgell durant l'Antic Règim*. Agramunt: Autor.
- Planes i Closa, J. M. (1999). Natalitat i evolució demogràfica a l'Urgell dels segles XVI i XVII. *Urtx* (12), 63-74.

- Portella i Comas, J. (1976). Estudi demogràfic del prelitoral gironí (segles XVI- XVIII). A *Treballs d'història. Estudis de demografia, economia i societat a les comarques gironines* (p. 35-62). Girona: Patronat Eiximenis de l'excellentíssima Diputació Provincial de Girona.
- Pressat, R. (1977). *Introducción a la demografía*. (J. Escobar, Trad.) Barcelona: Ariel SA.
- Puig i Reixach, M. (2013). Salut i malaltia a Olot al segle XVIII. *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i comarca* (24), 35-165.
- Puig i Tàrrach, R. (2005). El despoblament de Rojals (segles XIX-XX). *Actes de les Primeres Jornades sobre el Bosc de Poblet. Del règim senyorial a la gestió pública* (p. 347-389). Poblet: Paratge natural d'interès nacional de Poblet.
- Pujadas i Rúbies, I. (1986). L'expansió demogràfica de 1857 a 1980: de la ciutat industrial a la ciutat metropolitana. *Segon congrés d'Història Urbana del Pla de Barcelona*. Barcelona: Papers de Demografia / Centre d'Estudis Demogràfics.
- Pujol i Ros, J. (1990). Aspectes sanitaris de la vila de Gironella en el segle XVIII. *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència* (13), 201-214.
- Pujol i Ros, J. & Montañà i Buchaca, D. (1992). Aspectes sanitaris de la vila de Gironella al segle XIX. *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència* (18), 87-95.
- Pujol, J. M. & Solà, J. (1995). *Ortotipografia. Manual de l'autor, l'autoeditor i el dissenyador gràfic*. Barcelona: Columna Edicions SA.
- Rafat i Selga, F. (1993). *Masos, safrà, occitans i pesta negra. Estudis d'història de la Catalunya Central*. Manresa: Centre d'Estudis del Bages.
- Raga i Canalda, A. (1993). Nupcialitat, immigració i alfabetització a Ulldecona (segle XVIII). *Raïls* (1), 76-97.
- Raga i Canalda, A. (tardor / 1994). Natalitat, fecunditat i il·legímat a Ulldecona (segle XVIII). *Raïls* (4), 56-81.
- Raga i Canalda, A. (1999). La mort a Ulldecona a l'edat moderna (1a part). *Raïls* (14), 41-67.
- Raga i Canalda, A. (2003). La mort a Ulldecona a l'edat moderna segona part. *Raïls* (19), 152-176.
- Ramis i Pujol, J. (1994). "Aspectes sanitaris de l'Arxiu Parroquial de Santa Maria de Mataró, durant els segles XVI, XVII i la primera meitat del XVIII". Tesi doctoral. *I i II*. Barcelona.
- Ramos i Onsins, A. (1993). Origen i procedència de la població de Sant Just Desvern (1920-1945). *Miscel·lània d'Estudis Santjustencs*, V, 117-153.
- Rebagliato i Font, J. (1978-1979). Evolució demogràfica i dinàmica social al segle XIX. A J. M. Salrach i Marès, *Història de Catalunya* (Vol. V). Barcelona: Editorial Salvat.

- Rebagliato i Font, J. (1978-1979). L'evolució demogràfica entre el 1900 i el 1940. A J. M. Salrach i Marès, *Història de Catalunya* (p. 4-13). Barcelona: Salvat SA.
- Recaño i Valverde, J. & Torrents i Rosés, À. (2004). Algunos apuntes sobre los determinantes sociodemográficos de la mortalidad infantil en Cataluña (s. XVIII-XIX). *Papers de Demografia*, 238. Bellaterra: Centre d'Estudis Demogràfics.
- Recaño i Valverde, J. & Torrents i Rosés, À. (s. d.). Informatització de les sèries de baptismes, matrimonis i enterraments de Catalunya (sèries subministrades per Jordi Nadal). Bellaterra: Centre d'Estudis Demogràfics.
- Recasens i Rovira, M. (1986). "La Selva del Camp en el segle XVIII: població, societat i economia". Tesi de llicenciatura. *I i II*. Tarragona.
- Recasens i Rovira, M. (1992). *La Selva del Camp en el segle XVIII (Població, societat i economia)*. Reus: Centre d'Estudis Comarcals Josep Iglésies.
- Reher, D. S. (1996). *La familia en España. Pasado y presente*. Madrid: Alianza Editorial SA.
- Reher, D. S. (2000). La investigación en demografía histórica: pasado, presente y futuro. *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, XVIII (2), 15-78.
- Reixach i Planella, S. (1993). Santa Pau al final del set-cents. Notes de demografia i societat. *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i comarca*, 123-163.
- Renom i Pulit, M. (1987). Les grans transformacions del segle XIX. A *Sant Just Desvern, un paisatge i una història* (p. 323-446). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Rey Castelao, O. (1981). *Aproximación a la historia rural de la comarca de la Ulla (siglos XVII y XVIII)*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- Ribas i Deix, J. (1994). "Mortalitat a Manresa (1838-1854). Contribució a l'estudi dels òbits d'aquest període inscrits en el "Registro Civil de Muertos. Manresa"". Tesi doctoral. *I i II*. Barcelona.
- Ribas i Garriga, R. (1983). Estructura demogràfica de la vila de Ripoll en el segle XVII. *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès* (1), 67-80.
- Riera i Socasau, J. C. (1990). "Aspectos sanitarios de los archivos parroquiales del Valle de Arán: siglos XVII-XVIII". Tesi doctoral. Barcelona.
- Rifà i Pujol, M. À. & Vilardell i Ynaraja, M. (2005). Mortalitat infantil al Lluçanès en els segles XVI-XVIII. *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència* (43), 13-34.
- Rius i Jové, J. (2002). *Picamoixons i la seva gent: de les acaballes de l'Àntic Règim als nostres dies*. Reus: Fundació Privada Liber.

- Roca i Rosell, F. (1978-1979). Concentració urbana i transformació social. A J. M. Salrach i Marès, *Història de Catalunya* (p. 91-93). Barcelona: Salvat SA.
- Roig i Garcia, J. (1985). "La mortalidad en la ciudad de Tarragona (1871-1900)". Tesi doctoral. Tarragona.
- Romero García, E. & Gaya Fuertes, A. M. (1984). Bell-lloc en el siglo XVIII: demografía, economía y mentalidad. A *Miscel·lània de les Terres de Lleida al segle XVIII* (p. 387-407). Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.
- Roquer i Soler, S. (1976). "Población y transformaciones espaciales en la comarca de Osona (s. XVIII-s. XX)". Tesi doctoral. *I, II i III*. Barcelona.
- Ros i Navarro, C. (novembre / 2003). "Les estratègies familiars i la mobilitat social dels menestrals a Catalunya: segles XVII-XIX. El cas de Mataró". Tesi doctoral. *I*. Barcelona.
- Rosselló i Rodríguez, C. (1994). "Aspectes sanitaris de l'arxiu parroquial de Sant Esteve d'Olot en el segle XVIII". Tesi doctoral. *I i II*. Barcelona.
- Rovira i Tobella, R. (2014). Occitans a Gelida durant els segles XVI i XVII (Alt Penedès). *Paratge* (27), 113-156.
- Rubio Pérez, L. M. (1987). *La Bañeza y su tierra, 1650-1850: un modelo de sociedad rural leonesa: los hombres, los recursos y los comportamientos sociales*. León: Universidad de León.
- Sabaté i Augé, N. (1998). "Aspectes sanitaris dels arxius parroquials de la Cerdanya, ss. XVI, XVII, XVIII i XIX". Tesi doctoral. *I*. Barcelona.
- Sáez i Buesa, A. (1963). *La población de Barcelona en 1863 y en 1960*. Barcelona: Moneda y Crédito.
- Sales i Folch, N. (octubre / 1989). Els segles de la decadència. Segles XVI-XVIII. *Història de Catalunya, dirigida per Pierre Vilar, IV*. Barcelona: Edicions 62.
- Sallés i Planas, L. (1994). "Aspectes sanitaris de l'arxiu parroquial de Solsona (1565-1700)". Tesi doctoral. Barcelona.
- Sánchez Barricarte, J. J. (1995). Análisis crítico de los índices de Princeton (Ig, Im, If, Ih). Una nueva propuesta de medición de la natalidad. *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica* (XIII (3)), 61-78.
- Sánchez i Carcelén, A. (juny / 2007). "Absolutisme i liberalisme a Lleida 1814-1828". Tesi doctoral. Lleida.
- Sánchez i González, M. (2003). La immigració occitana al Vallès Meridional. *Terme* (18), 117-128.

- Sánchez i Ripollès, J. M. (1986). "Dades i esdeveniments mèdics del segle XVIII a la comarca de l'Alt Camp". Tesi doctoral. *I i II*.
- Santesmases i Ollé, J. (1984). *El segle XIX a Vila-rodona*. Valls: Institut d'Estudis Vallencs.
- Santirso i Rodríguez, M. (2011). "*L'Empenta biològica*": *demografia històrica de la Catalunya Contemporània des d'Industrials i Polítics*. Consultat el 14 / octubre / 2015, a Revista d'Història Moderna i Contemporània: <http://webs2002.uab.es/hmic/>
- Sauleda i Roig, J. & Legarre i Begué, F. (1997). Aspectes sanitaris de l'arxiu parroquial de Sant Pol de Mar (s. XVIII). *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència* (27), 47-64.
- Sbert i Pérez, O. (2012). Recerca i orientacions sobre l'etimologia del topònim de Sant Just Desvern. *Miscel·lània d'Estudis Santjustencs*, XVII, 89-112.
- Selga i Ubach, S. (1991). La qüestió dels albats i mortalitat infantil 1722-1770. Parròquia de Sant Pere i Sant Feliu de Saló i sufragània de Mejà (municipi de Sant Mateu de Bages). *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència* (15), 255-262.
- Serra i Masdéu, A. I. (1995). *El Rourell des de la Restauració borbònica a la Segona República (1875-1931). Una aproximació històrica*. Valls: Pagès Editors.
- Serra i Sala, J. M. (1982). La demografia de Balsareny al segle XVII. *Dovella* (6), 18-22.
- Serramalera i Cosp, P. (1989). Demografia sanitària sitgetana del segle XVII segons els llibres de l'arxiu parroquial 1a part: baptismes. *Miscel·lània Penedesenca* (13), 249-276.
- Serramalera i Cosp, P. (1990). Estudi demogràfic de la vila de Sitges dels segles XIV al XVII. *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència* (14), 271-283.
- Simó Noguera, C. (novembre / 1993). "Le comportement démographique de la bourgeoisie en Nouvelle-France". Tesi doctoral. *I*. Montréal, Québec, Canadà.
- Simon i Tarrés, A. (1988). La població de Catalunya a comienzos del siglo XVIII. Viejos y nuevos cálculos. *Pedralbres: revista d'història moderna* (8 (1)), 155-162.
- Simon i Tarrés, A. (1992). Els anys 1627-1632 i la crisi del segle XVII a Catalunya. *Estudis d'Història Agrària* (9), 157-180.
- Simon i Tarrés, A. (gener / 1992). La població catalana a l'època moderna. Síntesi i actualització. *Manuscrits* (10), 217-258.
- Simon i Tarrés, A. (1995). *Aproximació al pensament demogràfic a Catalunya*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.
- Simon i Tarrés, A. (1996). *La població catalana a l'edat moderna. Deu estudis*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.

- Simon i Tarrés, A. (1999). El creixement poblacional català del segle XVI i la immigració francesa. Aspectes demogràfics i socials. A E. Belenguer Cebrià, *Felipe II y el Mediterráneo* (Vol. I, p. 79-98). Madrid: Sociedad Estatal para la conmemoración de los centenarios de Felipe II y Carlos V.
- Simon i Tarrés, A. & Andreu i Sugranyes, J. (1992). Evolució demogràfica (segles XVI i XVII). A J. Sobrequés i Callicó, *Història de Barcelona* (Vol. IV, p. 103-163). Barcelona: Ajuntament de Barcelona i Enciclopèdia Catalana SA.
- Solà i Colomer, X. (1999). Una aproximació a la demografia històrica de Sant Feliu de Pallerols, a través dels seus registres sacramentals: 1721-1808. *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i comarca* (14), 155-194.
- Solsona i Climent, F. (1981). Els francesos de Sant Pol de Mar al segle XVII. *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXV (2), 145-151.
- Soronellas i Masdéu, M. (juliol / 2002). Pagesos en un món de canvis. Família i associacionisme agrari a la Selva del Camp, segles XVIII, XIX i XX. Tesi doctoral. Tarragona.
- Speroff, L. & Fritz, M. A. (2006). *Endocrinología ginecológica clínica y esterilidad*. Madrid: Wolters Kluwer Health España SA.
- Spuch Sánchez, J. A. (1989). "Aspectos sanitarios de los archivos parroquiales de la iglesia de San Justo y San Pastor de Barcelona. Siglo XVII". Tesi doctoral. I i II. Barcelona.
- Surroca i Sens, J. (1979). El conreu de l'arròs a l'Empordà durant el segle XVIII. *Estudis d'Història Agrària* (2), 73-94.
- Surroca i Sens, J. (1981). La població del segle XIX a Torroella de Montgrí. *Llibre de la festa major de Torroella de Montgrí*, s/n.
- Tatjer i Mir, M. (1995). Evolució demogràfica (1897-1939). A J. Sobrequés i Callicó, *Història de Barcelona* (Vol. VII, p. 71-122). Barcelona: Ajuntament de Barcelona i Enciclopèdia Catalana SA.
- Tatjer i Mir, M. (1995). L'evolució de la població de Barcelona entre el 1860 i el 1897. A J. Sobrequés i Callicó, *Història de Barcelona* (Vol. VI, p. 119-150). Barcelona: Ajuntament de Barcelona i Enciclopèdia Catalana SA.
- Teixidó i Montalà, J. (1997). *Població, societat i economia a la vila de Cabra del Camp al segle XVIII*. Valls: Pagès editors.
- Teixidó i Montalà, J. (1998). La immigració francesa a Figuerola del Camp (1566-1640) i la seva confraria. *Pedralbes: revista d'història moderna* (18 (1)), 149-162.
- Tenas i Alibés, A. (1947). *Notes històriques del poble i parròquia de Sant Just Desvern*. Barcelona: Fidel R. Ferran, impressor.

- Terradas i Viñals, D. (1982). "Població i societat a Banyoles al segle XVIII". Tesina de llicenciatura. *I*. Bellaterra.
- Terrisse, M. (1975). Aux origines de la méthode de reconstitution des familles. Les Suédois d'Estonie de Hannes Hyrenius. *Population*, XXX (1), 143-155.
- Toja Santillana, D. I. (maig / 1987). "Estructura matrimonial de las poblaciones de dos valles pirenaicos". Tesi doctoral. Barcelona.
- Toll i Clavero, J. R. (1990). Notes sobre mortalitat infantil, maternal i incidència de venturers (1567-1800) a Sant Celoni. *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència* (14), 285-296.
- Toll i Clavero, J. R. (1991). "Aspectes sanitaris de l'arxiu parroquial de Sant Martí de Sant Celoni 1567-1800". Tesi doctoral. *I*. Barcelona.
- Torras i Ribé, J. M. (1987). Demografia i societat a Igualada durant els segles XVI i XVII. *Miscel·lània Aqualatensia* (4), 87-110.
- Torras i Sallés, J. (juny / 1993). "Aspectos sanitarios de los archivos parroquiales del arciprestazgo de Sant Joan de les Abadesses durante los siglos XVI, XVII y XVIII". Tesi doctoral. Barcelona.
- Torrents i Rosés, À. (1989). La preponderancia del hogar troncal en una població industrial catalana. Sant Pere de Riudebitlles, 1849. A V. Montojo Montojo, *Linaje, familia y marginación en España (ss. XIII-XIX)*. Murcia: Universidad de Murcia.
- Torrents i Rosés, À. (1992). Actitudes públicas, actitudes privadas, 1610-1935. *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, X (1), 7-29.
- Torrents i Rosés, À. (1993). "Transformacions demogràfiques en un municipi industrial català: Sant Pere de Riudebitlles, 1608-1935". Tesi doctoral. *I*. Barcelona.
- Torrents, À. & Cusidó, T. A. (1993). La complementariedad de datos padronales y fichas de familia: un ejemplo de linkage. *Papers de Demografia*, 77. Bellaterra: Centre d'Estudis Demogràfics.
- Torres i Sans, X. (1995). *La Vall de Torelló als segles XVI i XVII: una història de paraires i bandolers*. Vic: Eumo editorial.
- Tremoleda i Trilla, J. (2000). *Història del Pla de l'Estany*. Girona: Diputació de Girona.
- Trujillo-Bencomo Izquierdo, N. (1990). "Aspectos sanitarios de los archivos parroquiales de Arenys de Mar y Arenys de Munt en el siglo XVIII". Tesi doctoral. *I i II*. Barcelona.
- Vallribera i Puig, P. & Calbet i Camarasa, J. M. (1989). Medicina i societat a l'Espluga de Francolí (segles XVIII i XIX). *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència* (11), 7-297.

- Valls i Broquetes, O. (1936). *Topografia mèdica d'Esparreguera*. Esparreguera: Obradors de Pere Bas i Vich.
- Valls i Junyent, F. (1996). *La dinàmica del canvi agrari a la Catalunya interior: l'Anoia, 1720-1860*. Igualada: Ajuntament d'Igualada i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Vendrell i Vendrell, R. (1984). Diferents epidèmies que afectaren Vilafranca del Penedès durant el segle XIX. *Miscel·lània Penedesenca* (7), 253-264.
- Venegas i Blanch, I. & Fernández i Prat, J. (juny / 1990). "Sant Quirze del Vallès al segle XVII". Treball de recerca inèdit. Sabadell.
- Vera Granados, Á. J. (2007). "Aspectes sanitaris dels arxius parroquials de Vilafranca del Penedès. Segles XVII i XVIII". Tesi doctoral. I, II i III. Barcelona.
- Vernet i Borràs, J. (1996). *Vandellós al segle XIX: notes històriques*. Vandellós: Ajuntament de Vandellós i l'Hospitalet de l'Infant.
- Vicedo i Rius, E. (1987). "Producció, propietat i renda a les terres de Lleida (segle XVIII)". Tesi doctoral. I i II. Bellaterra.
- Vicente Colomer, J. M. (1994). "Mortalidad y aspectos sanitarios de la ciudad de Tarragona. 1841-1870". Tesi doctoral. I. Tarragona.
- Vicente Guillén, A. (1987). "Aspectos sanitarios de los archivos parroquiales del Vendrell, Baix Penedès, 1580-1800". Tesi doctoral. I. Barcelona.
- Vidal i Bendito, T. (1992). La transició demogràfica a Catalunya i a les Balears. *Estudis d'Història Agrària* (9), 203-226.
- Vidal i Font, J. (1989). *Reculls històrics de la ciutat de Gandesa*. Gandesa: Ajuntament de Gandesa.
- Vila i Fumàs, A. (1995). "Aspectes sanitaris de l'arxiu de la parròquia de Sant Ot de la Seu d'Urgell. Segles XVII, XVIII". Tesi doctoral. I i II.
- Vilalta i Escobar, M. J. (1990). *Balaguer a la Catalunya Moderna*. Lleida: Pagès editors.
- Vilalta i Escobar, M. J. (1991). "Població, família i treball a la Lleida del segle XVI". Tesi doctoral. Lleida.
- Vilar, P. (1962). *La Catalogne dans l'Espagne moderne. Recherches sur les fondements économiques des structures nationales*. París: SEVPEN.
- Vilardell i Ynaraja, M. (1989). Morts mèdico-legals al terme municipal de Prats en els segles XVI, XVII i XVIII. *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència* (12), 259-266.
- Vilardell i Ynaraja, M. (1992). "Aspectes sanitaris dels arxius parroquials de la comarca d'Osona: el Lluçanès. Segles XVI, XVII i XVIII". Tesi doctoral. Vic.

- Vinaixa i Miró, J. R. (1999). *Miravet: un poble de l'Ebre català a la fi del segle XVIII*. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- Viñals i Iglesias, J. (1981). "Premià, a començaments del segle XVIII". Tesina de Llicenciatura. I. Barcelona.
- Virella i Bloda, A. (1988). Presència de gascons a la costa del Penedès al segle XVII. *Miscel·lània Penedesenca* (12), 7-30.
- Vives i Vives, P. & Comas i Pié, J. (1984). La immigració francesa a Vila-rodona (segles XVI-XVII). *Quaderns de Vilaniu* (5), 149-155.
- Voland, E. (2000). Contributions of Family Reconstitution Studies to Evolutionary Reproductive Ecology. *Evolutionary Anthropology*, 134-146.
- Wrigley, E. A. & Schofield, R. S. (1989). *The Population History of England 1541-1871. A reconstruction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wrigley, E. A., Davies, R. S., Oeppen, J. E. & Schofield, R. S. (1997). *English population history from family reconstitution 1580-1837*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zucchitello Gilioli, M. (1991). *Homes, vaixells i mercaderies de Tossa al Grau de València: 1459-1703*. Tossa de Mar: Centre d'Estudis Tossencs.
- Zucchitello Gilioli, M. (2004). *De la Mediterrània a l'Atlàntic. Navegació i comerç a Tossa (1759-1814)*. Tossa de Mar: Centre d'Estudis Selvatans i Centre d'Estudis Tossencs.
- Zurdo Peláez, J. L. (1988). "Aspectos sanitarios del archivo de la iglesia de Sant Antoni Abat de Vilanova i la Geltrú en el siglo XVIII". Tesi doctoral. Barcelona.

